

2014 / 1 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI

ISSN 1305-5992

Türkîyat Araştırmaları

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

Sayı 20 Bahar 2014

ISSN 1305-5992

Türkiyat Araştırmaları

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

Sayı 20 Bahar 2014

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
Kurucusu: Prof.Dr. M. Cihat ÖZÖNDER

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Yunus KOÇ

Editör

Cahit GELEKÇİ

İngilizce Editör

Alev KARADUMAN

Yayın Kurulu

Selim ASLANTAŞ, Mikail CENGİZ, Tufan GÜNDÜZ, Mahir KALFA,
Çiğdem KARACAOĞLAN, Alev KARADUMAN, Derviş KILINÇKAYA, Tevfik
Orçun ÖZGÜN, Serdar SAĞLAM, Arif SARIÇOBAN, Nermin ŞAMAN DOĞAN,
Fatma TÜRKYILMAZ, Meral UÇMAZ, S. Dilek YALÇIN ÇELİK, Gülhan YAMAN

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları ISSN: 1305-5992

Türkiyat Araştırmaları dergisi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü himayesinde yılda iki kez (Bahar ve Güz) yayımlanan **hakemli, yerel ve süreli** bir dergidir.

Türkiyat Araştırmaları dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, MLA ve EBSCO tarafından taranmaktadır.

Türkiyat Araştırmaları dergisinde yayımlanan yazılarda ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar, iki alan uzmanının yayımlanabilir onayından sonra Yayın Kurulunun son kararı ile yayımlanır. Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.

Kapak Tasarımı

Serdar SAĞLAM, Şeref ULUOCAK

Yayın Sorumlusu

Çiğdem KARACAOĞLAN

İdare Yeri

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 06532 Beytepe / ANKARA

Tel: +90 (312) 297 67 71- 297 67 72 / Belgeç: +90 (312) 297 71 71

E-posta: hutad@hacettepe.edu.tr / hacettepehutad@gmail.com

HÜTAD Genel Ağ Sayfası: <http://hutad.hacettepe.edu.tr>

Basımcı

Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi 06100, Sıhhiye / ANKARA

Tel: +90 (312) 310 97 90

Yayın Tarihi

09 Mayıs 2014

Danışma Kurulu

AKALIN, Prof.Dr. Şükrü Halük (Hacettepe Ü.)	KOÇ, Prof.Dr. Yunus (Hacettepe Ü.)
AKSOY, Yrd.Doç.Dr. Erdal (Gazi Ü.)	KURIBAYASHI, Doç.Dr. Yuu (Okayama Ü.)
ANZERLİOĞLU, Prof.Dr. Yonca (Hacettepe Ü.)	KUTLAR OĞUZ, Prof.Dr. Fatma S. (Hacettepe Ü.)
ASKER, Prof.Dr. Ramiz (Bakü Devlet Ü.)	MEDER, Prof.Dr. Mehmet Fatih (Pamukkale Ü.)
ASLANTAŞ, Doç.Dr. Selim (Hacettepe Ü.)	MİŞKİNİENE, Doç.Dr. Galina (Vilnius Ü.)
ATABEY, Yrd.Doç.Dr. İbrahim (Gazi Ü.)	MÜDERRİSOĞLU, Yrd.Doç.Dr. M. Fatih (Hacettepe Ü.)
BABACAN, Doç.Dr. İsrail (Yıldırım Beyazıt Ü.)	ÖZ, Prof.Dr. Mehmet (Hacettepe Ü.)
BAŞTÜRK, Prof.Dr. Mehmet (Balıkesir Ü.)	ÖZCAN, Doç.Dr. Nezahat (Gazi Ü.)
BEŞİRLİ, Prof.Dr. Hayati (Gazi Ü.)	ÖZDEMİR, Prof.Dr. M. Çağatay (Gazi Ü.)
BLÄSING, Prof.Dr. Uwe (Leiden Ü.)	ÖZDEN, Prof.Dr. Mehmet (Hacettepe Ü.)
BOZBEYOĞLU, Prof.Dr. Sibel (Hacettepe Ü.)	ÖZKAN, Prof.Dr. Nevzat (Erciyes Ü.)
ÇAĞLAR, Prof.Dr. Ali (Hacettepe Ü.)	ÖZTEKİN, Doç.Dr. Özge (Hacettepe Ü.)
ÇAKIN, Prof.Dr. İrfan (Hacettepe Ü.)	PALA, Yrd.Doç.Dr. Ayhan (Ahmet Yesevi Ü.)
ÇOBANOĞLU, Prof.Dr. Özkul (Hacettepe Ü.)	PROCHAZKA EISL, Prof.Dr. Gisela (Viyana Ü.)
DEDEOĞLU, Yrd.Doç.Dr. Hakan (Hacettepe Ü.)	REICHL, Ord.Prof.Dr. Karl (Bonn Ü.)
DEVELİ, Prof.Dr. Hayati (İstanbul Ü.)	SELENGA GÖKGÖZ, Doç.Dr. Saime (Hacettepe Ü.)
DOĞAN, Prof.Dr. Âbide (Hacettepe Ü.)	SEYİTDANLIOĞLU, Prof.Dr. Mehmet (Hacettepe Ü.)
EFEĞİL, Prof.Dr. Ertan (Sakarya Ü.)	SEZER ARIĞ, Doç.Dr. Ayten (Hacettepe Ü.)
EKER, Doç.Dr. Süer (Başkent Ü.)	SOY, Doç.Dr. Hacı Bayram (Kırıkkale Ü.)
EKREM, Doç.Dr. Erkin (Hacettepe Ü.)	ŞAHİN, Doç.Dr. Birsen (Hacettepe Ü.)
EMİROĞLU, Doç.Dr. Öztürk (Varşova Ü.)	TAŞKIRAN, Prof.Dr. Cemalettin (Gazi Ü.)
ERDAĞI DOĞUER, Yrd.Doç.Dr. Binnur (Hacettepe Ü.)	TOPÇU TECELLİ, Yrd.Doç.Dr. Nazmiye (Hacettepe Ü.)
ERDAL, Prof.Dr. Marcel (Freie Ü.)	TUNA, Prof.Dr. Korkut (İstanbul Ü.)
EROL, Prof.Dr. Burçin (Hacettepe Ü.)	TUŞ, Prof.Dr. Muhittin (Selçuk Ü.)
GELEKÇİ, Doç.Dr. Cahit (Hacettepe Ü.)	UNAN, Prof.Dr. Fahri (Manas Ü.)
GÖRGÜN BARAN, Prof.Dr. Aylin (Hacettepe Ü.)	ÜREKLİ, Prof.Dr. Bayram (Selçuk Ü.)
GÜNGÖR ERGAN, Prof.Dr. Nevin (Hacettepe Ü.)	YALÇIN ÇELİK, Prof.Dr. S. Dilek (Hacettepe Ü.)
HAFIZ, Prof.Dr. Nimetullah (Priştine Ü.)	YERELİ, Prof.Dr. Ahmet Burçin (Hacettepe Ü.)
HORATA, Prof.Dr. Osman (Hacettepe Ü.)	YEŞİL, Doç.Dr. Fatih (Hacettepe Ü.)
İBRAYEV, Prof.Dr. Şakir (Kökşetav Ü.)	YILDIRIM, Doç.Dr. Seyfi (Hacettepe Ü.)
İSBİR, Prof.Dr. Eyüp G. (TODAİE)	YILDIZ, Prof.Dr. Musa (Gazi Ü.)
KAÇALIN, Prof.Dr. Mustafa S. (Marmara Ü.)	YILDIZ, Doç.Dr. Gültekin (İstanbul Ü.)
KARASOY, Prof.Dr. Yakup (Gazi Ü.)	YÜKSEL, Prof.Dr. Mehmet (Gazi Ü.)
KARLUK, Doç.Dr. Abdureşit C. (Merkezi Milliyetler Ü.)	YÜKSEL, Prof.Dr. Zuhul (Gazi Ü.)
KAYA, Prof.Dr. Önal (Ankara Ü.)	ZAJAC, Doç.Dr. Grazyna (Krakov Ü.)
KERMELİ ÜNAL, Doç.Dr. Evgenia (Hacettepe Ü.)	ZEKİYEYEV, Prof.Dr. Mirfatih (Tataristan Bilimler Akademisi)
KILINÇKAYA, Prof.Dr. Derviş (Hacettepe Ü.)	

Yazarlar

- AKTAŞ, Canan, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi.
- ALGÜL, Ali, Milli Eğitim Bakanlığı.
- BERBER, Ferhat, Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
- BİLGİN TOPÇU, Ümmühan, Yrd.Doç.Dr., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü.
- ER, Serkan, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi.
- GÜLEÇ, İsmail, Prof.Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.
- KALFA, Mahir, Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜ TÖMER).
- KOCABAŞ, Yasemin, Hacettepe Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜ TÖMER).
- NORMAN, York, Doç.Dr., Buffalo State College University, Department of History and Social Studies Education.
- ÖZKAN, Vildane (Vildane Şabanova Alieva), Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
- SAYGILI, Hasip, Dr., Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- SEZER ARIĞ, Ayten, Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- TAŞ, Ertuğrul, Yrd.Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü.
- ÜSTÜNDAĞ ÖZDEMİR, Nagehan, Arş.Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
- YALÇIN ÇELİK, S. Dilek, Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- YEŞİLYURT, Yahya, Yrd.Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Türkiyat Araştırmaları

Yıl: 11, Sayı: 20, Bahar 2014

İÇİNDEKİLER

Ali Algül

Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı* Romanına Psikanalitik Açından Bir Bakış
A Psychoanalytic Approach towards Kemal Bilbaşar's Novel *Call of the Sea*.....7

Ferhat Berber

II. Abdülhamid'e Satılan Bir Çiftliğin Hikâyesi ve Düşündürdükleri
The Story of a Farm Sold to Abdülhamid II and Its Preoccupation.....27

Ümmühan Bilgin Topçu

Gaspıralı'da Kadın
Women in Gaspıralı.....45

İsmail Güleç

Nâmî'nin İki Gazeline Göre Eski Şiir (Vâdi-i Köhne) ile Yeni Şiir (Vâdi-i Tâze)
Arasındaki Farklar
According to Nami's Two Gazals, Differences Between the Old Poems and
New Poems.....63

Mahir Kalfa

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Temel Düzeydeki Öğrencilerin Eğitsel Oyunlarla
Yazma Becerilerinin Geliştirilmesi
Developing the Writing Skills of Basic Level Students Through Educative Games
in Teaching Turkish to Foreign Learners.....85

Yasemin Kocabaş

Eski Anadolu Türkçesinden Bir Eser *Minhâcü'ş-Şehâdet*
A Literary Work in Old Anatolian Turkish Language *Minhâcü'ş-Şehâdet*.....103

York Norman

Refik Bey Azimzade ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Geç Döneminde Siyasi Muhalefet
Refik Bey Azimzade and Political Dissent in the Late Ottoman Empire.....111

Vildane Özkan (Vildane Şabanova Alieva)

Bulgaristan'da Siyasi Otoritenin Ulusal Türk Azınlığı Üzerindeki Politikaları:
Belen Toplama Kampı Örneği (1985-86)
The Policies of Political Authority on the National Turkish Minority in Bulgaria:
The Case of the Belene Concentration Camp (1985-86).....117

Hasip Saygılı

Sultan II. Abdülhamid'in Meşruiyet Krizi: 1903'te Mitroviçe'de İlk Rus Konsolosu Grigori
Şerbina'nın Öldürülmesi
The Legitimacy Crisis of Sultan Abdülhamid II: The Murder of the First Russian Consul
Gregory Scherbina of Mitrovitza in 1903.....163

Ayten Sezer Arıĝ

Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceĝe
The Girls’ Institutes in Turkey: From Tradition to Future.....193

Ertuĝrul Taş

Evlilik Göçüyle Türkiye’den Belçika’ya Gelen Gelinler ve Boşanma Sorunu
Brides Coming from Turkey to Belgium Through Marriage Migration
and Divorce Problem 217

Nagehan Üstündaĝ Özdemir

18. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Anlayışında “Sorun Çözme” Süreci ve Pazvantoĝlu Osman
"The Problem Solving" Process in the 18th Century Ottoman State and
Pazvantoglu Osman.....237

Yahya Yeşilyurt

Osmanlı Devleti’nde Ermeni Tercümanların Rolü: Luigi Damato Vakası
The Role of Armenian Dragomans in the Ottoman Empire: Luigi Damato’s Case 261

TANITMA VE DEĞERLENDİRMELER**Canan Aktaş**

Tarihsel Roman Üzerine.....285

Serkan Er

Balkan Harbinde Neden Maĝlup Olduk? 289

S. Dilek Yalçın Çelik

Bir Cumhuriyet Kadını: Şüküfe Nihal.....293

Türkiyat Araştırmaları Dergisi Dizini (2009/1 – 2013/2) 299

Yayın İlkeleri.....335

Editorial Principles 339

KEMAL BİLBAŞAR'IN *DENİZİN ÇAĞIRIŞI* ROMANINA PSİKANALİTİK AÇIDAN BİR BAKIŞ

ALİ ALGÜL

Özet: Bu çalışmada, Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı* romanı psikanalitik açıdan ele alınmıştır. Sigmund Freud'un temellerini attığı psikanaliz, yazınsal metinlerin çözümünde başvurulan alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Freud yaptığı çalışmalarla insanın gözlemlenebilen davranışları dışında, bilinçaltının da bulunduğunu ve insanın gerçek amaçlarının orada saklı olduğunu belirtmiştir. Sigmund Freud'a göre, sanatçılar yazarak yaşadıkları baskıdan kendilerini kurtarmaktadırlar.

Cumhuriyet döneminin öğretmen kökenli yazarlarından Kemal Bilbaşar, edebiyat hayatına öykü yazarak başlamıştır. Daha sonra romana yönelen yazar, yapıtlarında köy ve kasaba gibi büyük kentlerden uzakta yaşayan insanları yansıtmıştır. Yazar, küçük insanları toplumcu bir bakışla ele alır. Kemal Bilbaşar, ilk romanı *Denizin Çağırışı*'nda babasını örnek alarak intihar eden bir öğretmeni anlatmıştır.

Anahtar kelimeler: Psikanalitik eleştiri, Freud, Jung, Kemal Bilbaşar, intihar, bağımlılık.

A Psychoanalytic Approach towards Kemal Bilbaşar's Novel *Call of the Sea*

Abstract: In this study, Kemal Bilbaşar's novel *Call of the Sea* will be handled through psychoanalytic criticism. Initiated by Sigmund Freud, psychoanalysis is one of the fundamental ways to analyse the literary texts. Through his further studies, Freud puts forward that apart from the apparent behaviour there exists a subconscious in which the main goal of human beings are kept. According to Freud, during the process of writing, artists free themselves away from the pressure they recieved.

Kemal Bilbaşar, being a teacher-writer of the Republican period, starts his literary adventure with story writings. Later on, he moves a bit towards the novel genre mainly talking about the rural people living away from the big cities. In his writings, Bilbasar analyses these people with a socialist approach and in his first novel *Call of the Sea* he tells the story of a teacher who committs suicide by imitating his father.

Key words: Psychoanalytic criticism, Freud, Jung, Kemal Bilbaşar, suicide, addiction.

Giriş

Öykü yazarak edebiyat dünyasına giren Kemal Bilbaşar (1910-1983), ilk öyküsü “Kaza”yı 1937’de yayımlamıştır¹. Türk edebiyatında köy romancıları arasında yer alan Bilbaşar, sosyal adaletsizliği işlediği romanlarıyla dikkatleri üzerine çeker. Yazar iki romanıyla da ödül almıştır². Bilbaşar’ı başarıya götüren ezen-ezilen ilişkisinin işlendiği toplumcu romanlarıdır. Kemal Bilbaşar, roman anlayışının toplumcu gerçekçi olduğunu belirtir. Yazar birçok konuşmasında halkı aydınlatan bir roman yazmayı hedef edindiğini belirtmektedir³. Özkırmımlı bu konuda şunları söyler: Gözlem ürünü, insan dünyalarını da vermeyi amaçlayan toplumsal gerçekçi ürünler verdi (Özkırmımlı, 1984, s. 232).

Kemal Bilbaşar’ın *Denizin Çağırışı* adlı romanı 1941’de yazılmıştır. Romanın ilk basımı Yurt ve Dünya Kültür Yayınları’na 1943’te yapılmıştır. *Denizin Çağırışı* 1972’de Bilgi Yayınevi, 2008 ve 2013’te Can Yayınlarından olmak üzere günümüze kadar dört baskı yapmıştır⁴.

Kemal Bilbaşar, ilk romanı *Denizin Çağırışı*’nda modernist romana yönelmesine karşın sonraki romanlarında gelenekçi-gerçekçi romana bağlı kalmıştır. Olcay Önertoy’a göre, Bilbaşar’ın ilk romanından başlayarak romanlarındaki gelişme gözden geçirildiği zaman *Denizin Çağırışı*’ndaki bireyin ruhsal bunalımından sonra, toplumsal konuya geçtiği ve toplumsal konunun büyük bir hızla geliştiği görülür (Önertoy, 1984, s. 72). İkinci romanı olan *Ay Tutulduğu Gece* bu değişimin ilk örneğidir.

Birçok edebiyat araştırmacısı *Denizin Çağırışı*’nı psikolojik yabancılaşmanın ilk örneği olarak kabul etmektedir. Yusuf Atılgan’ın *Anayurt Oteli* ile bu yapıt arasında ilişki olduğunu belirtenlerin başında Ahmet Oktay gelir. Ona göre, ...öykü ve romanın daha çok yurt gerçeklerini, özellikle de köy ve kent yoksullarının sorunlarını anlattığı bir tarihte yazılan *Denizin Çağırışı*’yla Bilbaşar’ın farklı bir kanal açar gibi olduğu söylenmelidir. Psikolojik yabancılaşmanın ilk örneğidir bu roman. Çok daha yetkin bir örneği, uzun yıllar

¹ Kemal Bilbaşar’ın diğer öyküleri: Anadolu’dan Hikâyeler (1939), Cevizli Bahçe (1941), Pembe Kurt (1953), Üç Buutlu Hikâyeler (1956), Irgatların Öfkesi (1971), Pazarlık (1944), Köyden Kentten (1961). Bilbaşar’ın romanları: *Ay Tutulduğu Gece* (1961), *Cemo* (1966), *Memo* (1970), *Yeşil Gölge* (1970), *Yonca Kız* (1971), *Başka Olur Ağaların Düğünü* (1972), *Kölelik Dönemeci* (1977), *Bedoş* (1980), *Zühre Ninem* (1981).

² *Cemo* romanıyla aldığı TDK roman ödülü ve *Yeşil Gölge* adlı romanıyla almış olduğu MAY edebiyat ödülü Bilbaşar’ın romancı kimliğiyle tanınmasını sağlamıştır (Dikici, 2005).

³ Kemal Bilbaşar (1969). *May der.*, s. 17.

⁴ Bu çalışmada romanın ilk baskısı esas alınmıştır. 36 bölümden oluşan *Denizin Çağırışı*, 146 sayfadır.

sonra Yusuf Atılgan yazacaktır: *Anayurt Otel*. Bu iki roman arasında açık bir akrabalık bulunmaktadır (Oktay, 1993, ss. 443-444). Ahmet Oktay yazısının ilerleyen bölümlerinde dönemin koşulları gereği yapıtın topluma yabancı kaldığını belirtir. İntihar saplantısının incelikli biçimde işlendiği bu roman, ne yazık ki, yayımlandığı günlerde kimsenin ilgisini çekmemiş gibidir (Oktay, 1993, s. 444). Doğan Hızlan'a göre, *Denizin Çağırışı* bireyi ele alan, psikolojik tahlil romanıdır (Hızlan, 2003).

Denizin Çağırışı, roman kahramanlarının bilinçaltına inilmesi, gerçek düş arasında gelinip gidilmesi, yabancılaşmaya yer verilmesi, olay örgüsünün dikkate alınmaması gibi nedenlerle modernist romanlar arasında kendine yer bulmaktadır. Asıl kahramanı durumundaki öğretmenin adının verilmediği *Denizin Çağırışı*'nın olaylar halkasını kısaca şöyle verebiliriz:

Karanlık korkusuyla yaşayan roman kahramanı öğretmen, bir kasabada beş yıldır görev yapmaktadır. Yaşadığı yerde bunalan ve psikolojik rahatsızlık yaşayan öğretmen, kasabada görev yapan doktorun önerisiyle, oradan ayrılır. İzmir'e giden öğretmen, bir otele yerleşir. Bir gün otel koridorunda sarışın bir kadınla karşılaşır. Onu, annesinin çocukken kendine okuduğu masallarda geçen sarışın kıza benzetir ve aradığı kadını bulduğunu düşünür. Kadın ise, ona hademe muamelesi yapar.

Öğretmen okul arkadaşı olan Hâmit'in yardımıyla bir ailenin kiraya verdiği odayı tutar. Evin bulunduğu mahallede yaşayanlar çok tutucu olduğu için ev sahiplerini, bekâr birine oda vermeleri nedeniyle dışlarlar; ama öğretmen, tüm saldırılara karşın evde kalmayı sürdürür. Ailenin on altı yaşlarında okula giden Zehra adında bir kızı bulunmaktadır. Zamanla öğretmen ile Zehra arasında bir aşk başlar. Zehra, öğretmenin kendisine ilgi duyduğunu eline geçen defterden öğrenir. Zehra da öğretmene karşı ilgisiz kalmaz. Bir süre sonra nişanlanırlar.

Öğretmen, Zehra ve annesi bir gün sinemaya giderler. Öğretmenin ısrarıyla locaya otururlar. Sinemada öğretmen, Zehra ile ilişkisini düşünür. Çeşitli kuruntular yaşadktan sonra kendisinin aslında annesinin anlattığı masallarda geçen sarışın kızı sevdiğini anlar.

Sinemadan kaçan öğretmen, soluğu Bahribaba Parkı'nda alır. Burada Mahmut adında bir arabacıyla tanışır. Aralarında bir samimiyet oluşur. Bir süre sonra arabacının kız kardeşi Adalet gelir. Adalet'in hem sarışın olması hem de kendini çarpıcı bir biçimde anlatması sonucunda öğretmen ondan etkilenir. Arabacıyla birlikte Adalet'in kaldığı pansiyona giderler. Gerçekte Adalet bir hayat kadınıdır. Pansiyonda bir haftayı beraber geçirirler. Öğretmenin parası bitince de Adalet, onu pansiyondan kovar.

Beş parasız sokakta kalan öğretmen, tütün işçiliğine gider. İşten dönerken kadın işçiler arasında Zehra da yer almaktadır. Bir hamal ona sarkıntılık eder.

Öğretmen bu durumu görünce dayanamaz ve ona sarkıntılık eden adamı iter. Öğretmenin yardımına karşı çıkan Zehra, kendini taciz eden hamalın koluna girer.

Arkadaşlarıyla birlikte eğlenen öğretmeni hiçbir şey mutlu edemez. Kendisini bir sesin çağırıldığını düşünür. Deniz, onu çağırmaktadır. Artık yolu bellidir: O da babası gibi denizde hayatına son verecektir.

Yukarıda tanıtılan roman, konusunun ilginçliği, zamanının kronolojik olmaması, asıl kahramanın, bazı mekânların adlarının gizlenmesi gibi modernist unsurları içermesi ve korku, alkol, intihar gibi psikolojik özellikleri barındırması nedeniyle psikanalitik açıdan ele alınmaya uygun bulunmuştur.

1. Babayı Örnek Almak Her Zaman Doğru mudur?

İntihar, psikolojik bakımdan ağırlıklı olan romanlarda önemli yer tutar. Kişinin kendi seçimiyle yaşamına son vermesi biçiminde tanımlanan intihar, birçok nedenden ötürü ortaya çıkmaktadır. İntihar alanında birçok çalışma yapılmış ve birbirinden farklı kuramlar geliştirilmiştir. İntiharın nedeni bireysel olabileceği gibi toplumsal da olabilmektedir. Günümüzde intiharın nedenlerini açıklamak için birçok kuram geliştirilmiştir. Psikolojik kuramlar kişiliği veya bilişsel etkenleri vurgulama eğilimindeyken, sosyolojik kuramlarda kişinin toplumsal ve kültürel baskılar karşısındaki tepkilerine ağırlık verilir. Ayrıca, intihar olaylarının büyük kentlerde oturma, yüksek yaşam düzeyi, zihinsel veya bedensel hastalıklar gibi olgularla doğru orantılı olduğu saptanmıştır (AnaBritannica, 1988, s. 588).

Denizin Çağırışı romanını trajik duruma getiren olayların başında hem romanın asıl kahramanı öğretmenin babasının hem de öğretmenin intihar etmesi gelir. Öğretmenin babasının yaşamına denizde son vermesine zamanında kimse bir anlam verememiştir. Çünkü ekonomik durumu iyidir. Yalnızca karanlık korkusu yaşamaktadır:

Babamın niçin kendini öldürdüğü bir sır hâlinde kalmıştı. Bu intihar hakkında annem de, komşular da bir sebep bulup söyleyemezlerdi. Onlara göre bir eli yağda, bir eli balda olan babam için dünyalık hiçbir sıkıntı ve tasa olmamak lazımdı. Yalnız bazı bahar aylarında yüzünün sarardığı ve zayıfladığı görülürdü... Amma bence babamın gizli bir derdi vardı ve sinirli bir adam olduğu muhakkaktı. Annem onun uykudan ve karanlıktan şikâyet ettiğini söz arasında birçok zamanlar söylemişti. Odasında lamba yanmadan babamı uyku tutmazmış. Deniz kenarında dolaşmaktan korkarmış. Korkmakta ne kadar haklı imiş ki o mavi sularda dünyaya gözünü yummuştu (Bilbaşar, 1943, ss. 4-5)⁵.

⁵ Yazıda romandan yapılan alıntılarda sadece sayfa sayısı verilecektir.

Öğretmen babasını örnek alır. Çocukluktan yetişkinliğe kadar baba etkisi devam eder: ...Büyüdükçe babama benzediğimi söylerlerdi. Doğrusunu isterseniz ona benzemekten memnun olurdum. Hatta ilk çocukluk günlerimde babama yalnız veçhen değil, ruhen de benzemek için, uykunun ve karanlığın düşmanı kalmağı kendi kendime vadederdim. Muallim mektebindeki tahsil hayatımda da bu karara, sadık kalmışımıdır (s. 6). Bu sadık kalma durumu öğretmenin belirttiğı gibi okul yıllarıyla sınırlı kalmayacaktır. Küçük bir kasabadan büyük bir kente gelen öğretmen, burada başarısız olur. İnsanların ekonomik istismarları sonucunda beş parasız kalır. Bir süre parklarda kırıntılarla yaşamını sürdürmeyi dener. Ekonomik sıkıntıyı yenmek için bir ara bütün işçiliğı yapar. Bu işçiler arasında eski nişanlısı Zehra'yı görür. Biri ona sarkıntılık eder. Hemen ona yardıma koşar; ama Zehra ne onu ne de yardımını ister:

Bu kalabalık arasında birdenbire, eski bir göğüslük giymiş olan Zehra'nın⁶ kansız bir beyazlıkla küçülmüş yüzünü seçtim. O beni görmemişti. Yorgun ve bezgin bir hâlde yürüyor, etrafını görmüyordu. Dizleri meşin yamalı bir külot pantolon giymiş, ceketsiz bir amelenin onun yanına sokulduğunu, Zehra'ya, kaba ve müstehcen bir gülüşle bir şeyler söylediğini fark ettim. Zehra ona nefretle bakarak kaldırım değiştirdi. Fakat amele onu rahatsız etmekte devam ediyordu.

O zaman kalabalık arasında daha fazla gizlenemedim. Fırladım ve arkadaşımın hayretle açılan gözleri önünde, sabahtan, beri bir çuvalı kaldıramayan pısrık insandan tamamen başka bir adam olarak, amele kolundan tuttum ve bir kenara yuvarladım. Külot pantolonlu adam, kıyafetime dikkat ederek benim kendisi gibi bir amele olduğumu anlayınca, düşen kasketini başına yerleştirdi. Yumruklarını sıkarak ve küfrederek üzerime doğru yürüdü.

Zehra beni işte o zaman gördü. Bu müdahalemden başka herhangi bir kadın memnun olabilirdi. Fakat onun gözleri hiç de dostçasına bakmıyordu. Bilakis o siyah gözlerde hiddet ve nefret bir alev gibi yanıyordu (ss. 144-145).

Bu yardım Zehra'yı mutlu edeceğine daha da sinirlendirir. Zehra geçmişten gelen kinle öğretmene küfrederek ve kendini taciz eden amelenin koluna girer; fakat çıkarak: "Ameleyi ve beni olduğumuz yerde donduran bir hırsıyla bana küfretti. Ne üstüme vazifeydi de âlemin işine karışıyordum. Boynumu kırıp kendi yoluma gitseydim ya, birbirini seven, iki insan arasında işim neydi? Onlar bugün darılır yarın barışırlardı. Bana ne oluyordu? Onu ne zannediyordum. Park yosması mı? Defolup gitmeliydim. Ben namus hırsızlarından biri idim" (ss. 144-145). Yaşanan bu olay öğretmenin intiharını hızlandırır. Öğretmen bütün işçisi arkadaşlarıyla yer, içer; ama: "Oh Tanrım. İçimde bir daralma hissediyorum. Demir bir el beni boğuyor. Bu geniş caddeler, bu büyük şehir, bu

---

⁶ Yazara ait olan yazım ve noktalama olduğu gibi verilmiştir.

dünya bana dar geliyor. Hâlbuki arkadaşımın deli gibi içtim. Sarhoşum. Amma bende hiçbir şey avunmuyor. Nerelere gideyim” (s. 145).

Bir türlü bitmeyen karanlık korkusu, arkasından hayattaki başarısızlık ve intihar etmiş bir babanın çocuğu olmak gibi özellikler öğretmene birçok acı vermiştir. Zaten yaşamın sonu da ölüm değil midir? “Hayatın nihai amacı ölümdür, egonun artık incinmeyeceği mutlu, hareketsiz duruma dönüştür ölüm” (Eagleton, 2004, s. 199).

Artık zamanı gelmiştir. Ayrılması için oradan, bir ses yeter:

—Denize... Denize... Onun sonsuz maviliğine kes diyen kim? Bana kim sesleniyor? Doktor mu? Onun hakkı var. Etrafımızı çeviren, zaman ve mekânın hudutları içindeyiz. Burada her şey hesaplı, mahdut... Mavi engin bütün hudutlardan kurtarır mı insanı? Ah. Ne kadar da tatlı bu ses:

—Denize... Denize... Babanı da o çağırmişti (s. 145).

Babasının yolundan giden kahraman, sesin doğruluğundan kuşkulananmayacaktır: “Ah doğru söylüyorsun, Fakat sen kimsin? Beni kim çağırıyor? Dağın sesine koşan ve oradan dönmeyen, o bilinmeyen şehrin insanlarından biri miyim ben? Beni kim çağırıyor” (s. 145). Bundan sonra söz, deniz ilahesindedir. Öğretmene düşen sadece bu sesin peşine düşmektir:

—Baban gibi sen de kollarımda rahat edeceksin!

Ne bekliyorsun? Safonun altın saçları da bende...

Anlıyorum, şimdi anlıyorum. Deniz ilahesi. Beni çağıran sensin. Ta uzaktan mukavemet edilmez bir cazibe ile beni kendine çeken sensin. Hudut hissinden kurtulmak iştiağıyla yanan babamın kanı aynı ateşle benim damarlarımda da köpürüyordu. Anlıyorum. Bu kanda sana karşı tahammül edilmez bir meyil var... Beni çağıran sarı saçlı ilahe! Guruba karşı saçlarını yay ve beni bekle!.. Bütün aydınlıklar, bütün mavilikler sende... Sana geliyorum! Engel olan her şeyi bırakarak geliyorum... Sema şahidimdir ki, bu yaptığımdan pişman değilim... (ss. 145-146).

İntihar, hem babayı hem de oğlunu denize götürür. Kuşkusuz bir romanda intiharı seçen kahramanlarda genellikle toplumla uyuşamama, yalnızlık ve hastalık gibi kavramlar görülmektedir.

2. Çağrışımlarla Çocukluk Günlerine Dönüş veya Annenin Güvenli Kucağı

Çağrışım, sanatın neredeyse hemen her dalında önemli bir yere sahiptir. Sanatın dışında felsefede ve psikolojide de kullanılmasına karşın, daha çok ruh biliminde yaygındır. Çağrışım şöyle açıklanabilir:

Bir bilinç durumunun kendiliğinden bir veya birçok bilinç durumlarını uyandırması... Ruh bilim terimidir. Düşünceler arasındaki mantıksal bağdan ayırılmamalıdır, çağrışım'da mantıksal bir bağ yoktur. Örneğin

sokağı güneşli görmek bize havanın sıcak olduğunu düşündürür, bu mantıksaldır. Oysa sokağı güneşli görmek bize güneşli bir gündeki anımızı düşündürebilir, bu çağrışımsaldır (Hançerlioğlu, 2006, s. 43).

Bir sanat yapıtının üretimi esnasında birçok unsurdan yararlanılmaktadır. Sanatçının alanında uzman olması gerekmektedir. Özellikle sözcükleri kullanan romancı çağrışımı da bilmelidir: Edebiyat adamı çağrışım yapma (nükte), tefrik etme (yargı), yeni birleştirmeler yapma (birbirinden ayrı olarak yaşanmış unsurlardan yeni bir bütün yapma) gibi konuların uzmanıdır. Bunları yaparken vasıtası olarak kelimeleri kullanır (Wellek ve Warren, 2005, s. 69). Kemal Bilbaşar, romanda çağrışıma yer vermiştir. Özellikle öğretmenin yaşamı anlatılırken çağrışıma başvurulmuştur. Çocukluk günlerine dönme arzusu birçok araştırmamanın konusu olmuştur. Bu konuda psikiyatristlerin farklı görüşleri de söz konusudur. Freud çocukluğa dönmeyi cinselliğe bağlarken Adler korunma gereksinimine bağlamaktadır:

Freud gibi çocuğun anne ve babasına duyduğu sevgiyi cinsellikle açıklamaz Adler. Bunun yerine, korunma, sığınma ve ihtiyaç duymayı yerleştirir ki bu akla daha yakın gibi durmaktadır; Çocuk, kendisini yetersiz, zayıf görür. Korunmak ihtiyacı duyar. Önemli bir varlık gibi tanınmak ister. Onun için, annesinin, babasının yakınlığını kazanmaya çalışır. Onlarla yakın ilişkiler kurmaya uğraşır (Emre, 2005, s. 74).

İzmir'e gittiğinde adı verilmeyen bir otele yerleşen öğretmen, kasabadaki odasıyla ile otel odasını karşılaştırır. Odada düşünen öğretmenin dikkatini duvardaki buğulu ayna çeker. Öğretmen çocukluk günlerine gider. O günlerde neler yaptığını anımsar:

Karşıma isabet eden duvarda, odanın rutubetiyle buğulanmış bir ayna vardı. Onun terli yüzüne bakarken çocukluğumu, annemin çamaşıra gitmediği bazı kış günlerinde, pencere önündeki minder üzerinde, bana kalın yün çoraplar örerek masal anlattığı sırada, onun yumuşak dizlerine yatarak pencerenin camında, soğuktan çiçeklenmiş garip buz şekilleri arasında, masadaki sarı saçlı peri kızlarının atlas fiistanlarını, bahçelerinin insan gibi konuşan çiçeklerini nasıl seçmeğe çalıştığımı hatırladım. İçimde hiç bir şüphenin gölgesi bulunmayan o çocukluk günlerinde bir anne şefkatinin tesellisine sahip olmak ve şimdi en karanlık ızdırıp günlerimde yalnız kalmak, bir anne elinin okşayışından bile mahrum bulunmak ne tecelli idi... (ss. 25-26).

Öğretmenin annesine duyduğu özlem, onu duygulandırır: “Aynanın buhranlı yüzünde bir damla, ani surette büyüyerek ağırlaştı ve buğuların esrarengiz oyaları arasında; muzdarip bir gözyaşı gibi kaymağa başladı” (s. 26). Öğretmen yalnızlığın vermiş olduğu psikolojiyle her fırsatta annesine, çocukluğuna dönüş yapar. Bir sabah tramvayın sesiyle uyanan kahraman, çocukluğunda annesinin “azrail okşadı” diye adlandırdığı sesi duyar:

Ben uyanmadan şehir uyanmıştı ve ben bu trajediyi, temaşa etmediğime müteessif değildim. Uzun perdelerin arasından içeriye, mavi semayı hatırlatan bir aydınlık doluyordu. Dışarıda bir tramvay arabasının sinyalinin ve ray üzerinde viraj yaparken insanın beynini delen o tüyler ürpertici madenî vınıltısını duydum. Küçüklüğümde abdest bozarken ekseriya hissettiğim ve annemin «azrail okşadı» diye izah ettiği ürpermeye benzer bir ürperme geçirdim (s. 32).

Öğretmen herhangi bir sorunla karşılaşınca tek sığınak olarak çocukluğunu ve annesini görür. Çocuk yalnızlıktan, hayattan korkar. Korkar; çünkü hayatın isteklerine cevap veremez. Yalnız başına yaşayamaz. Güçlü bir varlık tarafından bakılmayı arzu eder (Özgü, 1994, s. 199). Yerleşmiş olduğu pansiyonla ilgili olarak mahallelinin dedikoduları onu üzer. Daha çevriyi tanımayan öğretmen korkar. Bekâr birinin pansiyona yerleşmesi sonucunda mahalleli Hasan Efendilerin evine saldırır. Bu durum öğretmenin canını sıkarak ve küçükken yaptıklarını anımsar: Bu hücumların menşe ve hedefini gayet iyi bildiğim hâlde, içimde büyük bir hiddetin kabarmasına, şu çocuklarla şu pencereye arkasında gülen kadınları küçüklüğümde anneme kızdığım zaman kapımızı taşıladığımız gibi bir taş yağmuruna tutmak arzusuna kapılmama engel olamıyordum (ss. 73-74).

Sinemada film başlamadan önce sahneyi gören öğretmen, bir masal dünyasını hayal eder. Annesinden dinlediği masalların da çağrışımlarıyla kendini ve yanındakileri boşlukta düşünür:

Işıklar sönünce burada bulunan bütün insanları bir karanlık yutacaktı. Yalnız insanları değil, buradaki bütün şekilleri ve mesafeleri de mahvedecekti. Karanlık kadar kudretli bir şey var mıydı? Karşımızdaki beyaz perde bir an için mehtap gibi soluk ışıklar dökerek bizi sihri içine alacak, kalplerimiz perdenin avuçlarında bir hazla daralacak, bazen yine onun müsaadesiyle geniş bir yeis, karanlıkta kalmak yesi, bizi sarmakta gecikmeyecekti. O andan itibaren perdenin tesirleri tamamen silinerek, onun varlığından şüphe edecek, ayaklarımızın altındaki zeminin çekildiğini ve bir boşlukta sallandığımızı duyacaktı. Çocukluğumuzun sağlam topraklarını, bir kahkaha tufanı içinde bıraktığımız o masal dünyasının imkânlarını burada gözyaşıyla hatırlamayan, ebediliğin, yalnız karanlığa mahsus bir şey olduğunu görerek mahvolmayan insan var mıydı? (ss. 116-117).

Fakat öğretmenin gerçekte hayal arasındaki düşünceleri Zehra'yı sıkarak: Benim bu laflarımın ancak kitaplara yakışacağını söyleyen Zehra'ya, hiddetle sırtımı döndüm. Biz birbirimizi ebediyen anlayamayacaktık (s. 117). Sinemada ışıklar kapanır ve film başlar. Öğretmen, izleyicileri masallarda geçen kötü kahramanlar gibi görmeye başlar. Karanlığın ve yalnızlığın vermiş olduğu korkuyla annesine, onun güvenli kucağına sığınır:

Film başladı. Bir düğmeye basılır basılmaz ışığı yutuveren karanlık bana bir vampir kanadı hâlinde çarptı. Sandalyemin parmaklıklarına ayaklarımı

kaldırarak büzuldüm. Bu ufalıfta mukavemet imkânını arttırmak isteyen bir kirpi insiyakı vardı. Gözlerimin önünde kaynaşan insan yığını birdenbire kayboldu ve beyaz perdede bir orkestra musikisi gök gürültüsü hâlinde, salonu doldurmağa ve sarımağa başladı. Çocukluğumun yağmurlu, fırtınalı gecelerinde, annemin göğsüne emniyetle sığındığımı ve mışıl mışıl uyuduğumu niçin hatırlıyorum? Perdenin beyazlığından aksederek, sıralarda oturan insanları cisimden arı gösteren bu ışığı neden iğrenç buluyorum? ve niçin bu gölgeler bana masalların fenalık meleklerini hatırlatıyorlar? (s. 117).

Öğretmen tüm kaygılarına karşın filmi izlemeye başlar: Locanın kenarına tutunan parmaklarım terli bir takallusla sıkılmıştı. Kalbimin gürültüsünü orkestraya rağmen duyabiliyordum. Bir tehlike anında kabuğuna çekilmiş ve tehlikenin geçip geçmediğini, tersine çevrilmiş his borularını ihtiyatla açarak anlamağa çalışan bir salyangozu hatırlayarak perdeyi seyretmeğe başladım... (s. 116). Fakat içinde bulunduğu psikolojik durum, filmdeki kadın kahramanla öğretmeni ortak bir noktada birleştirmektedir. Filmde aldatılan doktor ve sarışın bir kadın, öğretmeni annesinin okuduğu masalarda geçen sarışın bayana götürür:

İhanetin kurbanı olan bir doktorun, kadınlardan nefret ederek, kendisini akıl hastalarına vakfedişini, birlikte çalıştığı fevkalade cazip sarışın bir kadına karşı ölmüş kalbinde hislerin yeniden uyanışını temsil eden bu filmi bir müddet takip edebildim. Çünkü sarışın kadın bende de çoktan beri unuttuğum, kaybettiğim duyguları uyandırıyor (s. 118).

Öğretmen psikolojik özellikleri bakımından içe dönük bir tiptir. Bu nedenle hayatın gerçekleri karşısında çocukluğuna veya annesine dönüş yapar. Çocukluk dönemine dönüş bazen hayali bir kadına da olabilir: Freud, Jung ve daha birçok psikoloğun ortaya koydukları vakıa şudur: “İçe dönük” tipler, hayatın gerçekleri karşısında ona doğru gidecekleri ve onu objektif olarak incelemek suretiyle değiştirecekleri yerde, içlerine, ilk çocukluk yıllarının hayallerine dönerler. Bunlar arasında “anne imogo”su mühim bir rol oynar. “Inceste” dolayısıyla bu hayal doğrudan doğruya anne olarak gözükmez; muhayyel bir kadın veya onun yerini tutan başka bir hayal, yahut düşünce şeklinde belirir (Kaplan, 1976, s. 509). Öğretmenin de sürekli olarak sarışın bir kadını araması, annesinin anlattığı masalarda geçen sarışın kadını aradığı anlamına gelir.

Öğretmen istasyonda gecenin karanlığında uzun süre bekler; arkadaşı Hâmit gelmez. Bir komiserle bir sarhoşu taşıyan arabaya, arabacının karşı çıkmasına rağmen komiserin isteğiyle biner. Arabacı öğretmenin annesine küfreder. Arabacının karşısında çok küçülen öğretmen ezikliğinin ve korkaklığının nedenini babasına yükler. Karanlıkta yapayalnız kalmamış olduğuma teessüf ediyordum. Mamafih bu küçülmede babama benzemenin de hissesi vardı. Biraz evvel arabacının annem için savurduğu küfürle ben de babama sövdüm. Pekâlâ

babam da diğer insanlar gibi karanlıktan korkmayabilirdi. O zaman ben de karanlığın cezalarına çarpılmazdım (ss. 16-17).

Çağrışım metodu romanda sıkça kullanılmıştır. Yazar çağrışım ile öğretmenin çocukluğuna dönmüştür. Bunun yanı sıra çağrışım modernist roman tekniklerinden iç monologla birlikte kullanılmaktadır⁷. Romanın birçok yerinde iç monolog kullanılmıştır. Bilbaşar eserinin başından sonuna kadar kahramanını okura anlatabilmek için serbest çağrışımına başvurur. Serbest çağrışımı da iç monologla sağlar. Öğretmenin beklediği arkadaşı onu karşılamaya gelmez. Uzun saatler bekleyen öğretmen sonunda bir arabacı bulur otele gitmek için; fakat arabacının tutumunu beğenmeyen öğretmen, içinden şöyle konuşur kendi kendine:

Kabahat gene arkadaşımdaydı idi. Eğer beni karşılamaya gelmiş olsaydı, gece yarısından sonra böyle garip bir çılgınlıkla eğlenme uğruna, izzeti nefsimi kırdırmayacaktım. Bütün kabahati arkadaşımaya yüklediğim hâlde, arabaya bindiğim andan beri duyduğum iç huzurundan; müfrit neşeden eser kalmamıştı. Boşalmış bir balon gibi heveslerim porsumuştu. Karanlıkta yapayalnız kalmış olduğuma teessüf ediyorum. Mamafih bu küçülmede babama benzemenin de hissesi vardı. Biraz evvel arabacının annem için savurduğu küfürle ben de babama sövdüm. Pekâlâ babam da diğer insanlar gibi karanlıktan korkmayabilirdi. O zaman ben de karanlığın cezalarına çarpılmazdım (ss. 16-17).

Bilbaşar iç monolog tekniğini daha başarılı kullanmak için kahraman anlatıcılığı tercih etmiştir. Ayrıca yapıt okunduğu zaman bir günlük, bir anı havası görülmektedir. Bilbaşar iç monolog tekniğini romanında sadece öğretmen üzerinde kullanmıştır. Diğer kahramanlar öğretmenle ilişkilerine göre değerlendirilmiştir.

⁷ Bir sahnede okuru, kişinin iç yaşamıyla doğrudan doğruya karşılaştırmak için kişinin yaptığı konuşmadır. İç monolog okuyucuyu, kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya getiren bir yöntemdir. Yöntemin uygulandığı bölümlerde anlatıcının varlığı ortadan kalkar; muhtemel yorum ve açıklamalar, okuyucuya bırakılır. Bu yöntemin uygulandığı bölümlerde dil, dil bilgisi kurallarına uygun ve bilinçli bir yaklaşımla kurulmuş cümlelerden çok, konuşma diline daha yakındır. Konuşma dilinin doğallığı ve yalnlığı söz konusudur. Kişinin bilincine sızmamıza yarayan, bireyi daha iyi anlayıp tanımamıza yardımcı olacak bu teknik yerinde ve dikkatli uygulanması hâlinde, romanın genel dokusunu güçlendirir (Tekin, 2004, ss. 264-268).

3. Alkolle Gelen Aşk veya Dert

Romanda alkol önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi alkol bağımlılığı kişilere göre değişmektedir. *Denizin Çağırışı*'nda alkol asıl kahramanda annesine ve aşka dönüş olarak kendini gösterirken ikinci dereceden kahramanlardan Hasan Efendi ile Adalet'in ağabeyi Mahmut'ta bir saplantıdır.

Öğretmen, Pakize Hanım'ın hazırladığı içkili sofrada yiyip içtikten sonra odasına çekilir; defterine duygulu sözler yazar. Bu durum da öğretmenin bilinçaltını ele verir:

«... Buradan senin için de çiçekler toplayacağım». «Toprağa döndüğüm bu ilk günü takdis için, bu çiçeklerle, benim esrarlı mabedime gel»⁸.

«Yıllardan beri karanlıkta büyüyen bir ışık hasretini» «dindirmek için, gözlerindeki aydınlığı bana içir ve kâbuslu gecelerin artık bittiğini söyle!» (s. 88).

Alkol her zaman mutluluk veren bir nesne aracı olarak çizilmemiştir. *Denizin Çağırışı*'nda alkole daha çok olumsuz bir bakış açısı söz konusudur. Öğretmen bir gün Bahribaba adı verilen parkta otururken bir arabacı ile konuşmaya başlar. Arabacı, öğretmene kendi yaşam öyküsünü anlatır. Kadınlardan büyük darbeler yiyen ve arabasını satmak zorunda kalan arabacı, alkol bağımlısı olduğunu ve kız kardeşinin kendini içkisiz bırakmadığından söz eder:

Ondan vefalı dost yoktu bu dünyada. Zayıf mısın? Seni dev gibi kuvvetli yapardı. Parasızlık mı çekiyorsun? Onu içebilersen, kendini Karun gibi zengin sanırdın. O, ekmek bulmasa eyvallah der geçerdi. Fakat rakısız kaldı mı deli divane olurdu. Çünkü dünya ayık gözle bakılacak dünya değildi. Sağ olsun bir kız kardeşi vardı. Kadınların en iyisi idi. İki eli böğründe kalsa, onun rakı parasını bulur buluştururdu (s. 120).

Arabacı ile öğretmen arkadaş olurlar. Arabacı öğretmeni kız kardeşi Adalet'le tanıştırır. Annesinin anlattığı masallarda geçen sarışın kıza benzetir öğretmen onu. Bu konuda Jung aydın tipinin yaşadığı bunalıma dikkat çeker:

Aydın bir tipi ele alın; âşık olmaktan ödü patlar; size kalsa, korkulan yersizdir, oysa haklıdır o; çünkü sevdalanmak çılgınlıklar yapmasına yol açabilir; ama duygusu ancak tek bir kadın tipine, ilkel kökenli kadın tipine etki gösterdiğinden, sonuçta hafif bir kadına ya da kendisine hiç uygun düşmeyen birine tutulur. Birçok aydının, kendi düzeylerinin altındaki kadınlarla evlenmelerinin nedeni budur; tuzaklarından habersiz buldukları eskimiş duyguların kurbanı olurlar, ya bir köylü kadına ya da oda hizmetçilerine tutulurlar (Jung, 1996, s. 89).

Öğretmen, Adalet'e âşık olur. Arabacı öğretmeni kaldıkları pansiyona götürür. Burada Adalet ile öğretmen günlerce dışarı çıkmaz. Parkın üst tarafında denize

⁸ Tırnak işaretleri orijinal metinde olduğu gibi korunmuştur.

hükmeden bir tepeye yaslanmış bulunan yeni pansiyonumda, Adalet'in dizleri dibinde bir haftamı çılgın gibi harcadım. İçimde kıpırdamak isteyen vicdan azaplarını hodgâmcı ne çabuk susturmuştum? (s. 125).

Adalet aslında bir hayat kadınıdır ve ağabeyi Mahmut da onu pazarlamaktadır. Mahmut için önemli olan alkoldür:

Birdenbire sıçradım. Bu adama ne cevap verecektik? Adalet benim bu telaşla eğlenir gibi tatlı tatlı geriniyor, kalkmak niyetinde olmadığını göstermeğe çalışıyordu. Bu ev kendisine aitti. Beni de evine pansiyoner olarak almıştı. Bundan kardeşine neydi? Hem onu rakı parasından başka bir şey alakadar etmezdi ki. Merak etmemeliydim canım. Rahatıma bakmalıydım (s. 125).

Fakat öğretmenin düşündüğü gibi olaylar gelişmez. Parası biten öğretmen, pansiyondan kovulur. Alkol bağımlısı Mahmut'un paraya ihtiyacı vardır.

Öğretmenin kasabada bıraktığı doktor, içkinin etkisiyle kendini yitirir: Mektupta kasaba dedikodusu da vardı. Doktorun Çeltik fabrikası sahibi Osman Nuri'nin düğününde fazla içki yüzünden çatladığı, müddeiumuminin evinde oturduğu bir dul kadının on üç yaşındaki kızını baştan çıkardığı ve kanunu çiğneyerek kendine nikâhladığı havadisleri de yazılıydı (s. 141).

Bu örneklerden sonra denilebilir ki, romanda alkol bağımlılığı fazla derinlemesine inilmeden işlenmiştir. Amaç roman kişinin iç çatışmalarını ve onu intihara sürükleyen nedenleri göstermektir.

4. Karanlıktan Kurtuluş İçin Gündüze Sığınma

Korku insanoğlunun ilk çağlardan bu yana sahip olduğu özelliklerden biridir. İnsanlardaki korkuyla ilgili çalışma yapanların başında gelen Jung, bu alanda önemli bir isimdir. Arketipler adını verdiği çalışmasında insanoğlunun kolektif bilinçdışının bulunduğunu belirten Jung; korkuyu, aşk, savaş, ölüm gibi insanlığın çağlar boyunca yaptığı davranışlarla bir tutar. Kişisel bilinçdışı bireyin yaşamından kaynaklanan, unutulmuş, bastırılmış, yadsınmış ve bilinçdışı yoluyla algılanmış unsurları kapsarken kolektif bilinçdışı, Jung'un *birincil imgeler* diye adlandırdığı gizil imgelere dayanır. İnsana atalarından aktarılan imgeler, ataların davranışlarına benzerler. Örneğin, bir insanın yılanla veya karanlıktan korkması için yılanla karşılaşmış veya karanlıkta kalmış olması gerekmez. Yılanla veya karanlıktan korkma eğilimleri, atalarımızın kuşaklar boyu yaşantıları sonucu bize aktarılmış ve beyin dokumuza işlenmiştir (Geçtan, 1998, s. 176). Ortak bilinçdışı insan bedeninin yüzyıllardır geçirmiş olduğu evrimle özdeş biçimde açıklanabilir.

Kısacası, arketipler, hepimizde yer alan insanlığın en eski hayalleridir. Bu en eski hayaller, kolektif insan deneyimlerinden gelen sembollerdir.

Denizin Çağırışı'nda, romanın asıl kahramanı öğretmenin karanlık korkusu aynı zamanda onun yaşam akışını belirler. Öğretmen sürekli karanlıktan kaçır. İnsanların bir şeyden korkmasını *fobik anksiyete* olarak adlandıran Freud'a göre bu terim: Belirli bir nesne veya duruma karşı duyulan bir korkuyla belirlenir. Dışarıdan gözlemleyen biri için tepkinin yoğunluğu, tehlikeli varsayım ile durumla orantısızdır. Çoğu fobilerin yetişkin yaşamda olmasına karşılık, karanlık, gök gürültüsü ve bazı hayvanlardan korku genellikle çocukluktan başlayarak süregelen fobilerdir (Geçtan, 1998, s. 54). Karanlık korkusu romanın ilk sayfalarından başlar. Roman kahramanı bir kasabada beş yıl öğretmenlik yapmıştır. Oldukça sapa olan bu yerde öğretmen korkularıyla yaşamıştır:

— ...Beş saat rötarla, İzmir'e gece yarısından sonra varmak, demiryolları idaresi için «ahvali âdiyeden» olabilir, fakat benim gibi beş sene sapa bir yerde kurulmuş küçük bir kasabada, kabuğuna çekilerek, vesvese ve korkularıyla baş başa yaşamış, bilmediği bir semanın ve tanımadığı bir denizin maviliğinden şifa aramağa çıkmış, karanlıktan korkan bir insan için ne büyük felaket... (s. 3).

Öğretmen, bir gün kasabada kendisi gibi görev yapan doktorun yanına gider. Doktorun görev yaptığı dispansere girdiğinde içerisini oldukça karanlık bulur. Doktorun ne istediğini sorması üzerine, öğretmen: Bir korku, içimde büyüyor, doktor, dedim, beni bir karanlığın istila etmekte olmasından korkuyorum (s. 18) der. Bu sözler üzerine biraz duraklayan doktor: Ha... Siz misiniz muallim bey, dedi. Sizde bir “fobi” olduğunu geldiğinizin üçüncü ayından beri biliyordum (s. 18) diyen doktora göre, otuz üç yıllık bir istibdat devri, insanlarda korkunun bir fobiye dönüşmesine neden olmuştur:

Benim hayretle baktığımı görünce teselli etmek ister gibi, uzun uzun konuştu. Zaten asrımız insanların hangisinde bir fobi yoktu ki. Bizim memleketimizde ise bu ruhî hastalık kadar tabii bir şey olamazdı. Otuz üç sene bir vampir gibi ülkemizi kucaklamış bulunan istibdat devrinin torunları değil mi idik? Babalarımızın kanı ve asabı her gün ölümün binbir tecellisini omuzları üzerinde hissederek bir çeyrek asırdan fazla kamçılanmamış mıydı? Bu trajik devrin kanı bir mahsul verir ve onda fobi bulunmaz da ne bulunurdu? Sonra bu kasabanın etrafında dağlar bir mania, bir mahdutluk vehmi ile çevrilmişti. Burada insan dağların ardındakini göremediği ve hasretlerine eremediği için kendi ruhî boşluğunda bir namütenahilik aramak zorunda idi. Kendi içine kapanmasın da insan ne yapsındı? Hangi büyük istikbal ümidi, bu avuç içi kadar yerde ölmez bir büyüklük hâlinde kalabilirdi. İnsanlar mahdut, evleri mahdut, seması mahdut bir yer... (s. 18).

Burada sözü edilen istibdat devri, II. Abdülhamit dönemidir. Bilindiği gibi bu devirde yapıtlar, sansür nedeniyle, sınırlı biçimde yayımlanabilmiştir⁹.

Bu çevrilmiş ve dağların arasında kalan kasabadaki karanlığın oradakileri etkilediğini belirten doktora göre, ağırbaşlılık terk edilip çılgınlık da yapılabilmelidir:

Bendeki bu karanlık lekeler burada yaşayan ve duyan her ruhta belirmek zorunda idi ve akıllı bir insan bu karanlık lekeyi ancak ispirto ile muvakkat bir zaman için temizleyebilirdi. Mamafih ayaklarını bir zincire kaptırmamış ise daha akıllıcası, bu dağların kâbusundan uzaklaşmalıydı. Mavi, ufukların alabildiği kadar genişleyen, bir mavi deniz karşısında, ruhtaki bütün karanlıklar yıkanır. Kapalı sahalarda insanlar dünyayı fazla ciddiye alırlardı. Çılgınlık yapamazlardı. Hâlbuki ruhumuzun en büyük ihtiyaçları deliliğe karşıydı. Ciddilik ve ağırbaşlılık insanların en büyük düşmanı idi (s. 18).

Doktor, öğretmene çözüm olarak buraları terk etmesini ve çılgın bir yaşam sürmesini önerir: Gidin azizim, dedi ve çılgın bir hayat yaşayın. Sizde hiçbir şey kalmayacak. En iyi ilaç budur. Ah ben de gidebilsem (s. 18). Öğretmen arabacının bıraktığı otelin önünde doktorla arasında geçen bu konuşmayı anımsadıktan sonra “Hey gidi doktor ve hey şifalı reçete... Fakat doktora kızmıyordum. Onun tekrar yüzükoyun yatmağa hazırlanan hayalini ve garip homurtusunu acıyarak hatırlıyorum” (s. 19) sözlerini içinden söyleyerek ona kızmadığını belirtir. Korku artık öğretmeni tümüyle yönlendirmeye başlar. Kaldığı otelin banyosuna giden öğretmen, önce buradan etkilenmesine karşın yavaş yavaş korkmaya başlar. Banyoda kendisinden önce hastaların, yaşlıların da yıkanmış olduğunu hayal eder. Cinsel hastalığa yakalanan kadınların da burada yıkandıklarını düşündükten sonra artık dayanamaz ve kusar:

Burada yaşlı ve hastalıklı insanlar da yıkanmış olabiliyorlardı. Bunlardan bir kısmının sırtlarında, ortası cerahatli mor sivilceler bulunduğunu, hatta bazısının bir kaza merkezinden veya şehirdeki namuslu bir ev kadınından alınmış tenasülî hastalıklara müptela olduklarını tasavvur ediyordum.

⁹ Türk tarihinde baskı dönemi olarak anılan II. Abdülhamit dönemi için Sina Akşin şunları söyler: Padişahın tabiatına uygun, “ruhen hastalıklı” sayılabilecek bir sansür, (Abdülhamit’in burnu büyük olduğu için burun, oturduğu saray Yıldız semtinde olduğu için yıldız, selefini akla getirebileceği için murat gibi kelimelerin yazılmadığı, dış ülkelerde anarşistlerin suikastleri üzerine ölen devlet adamlarının ölümlerinin, doğal nedenler sonucu olarak haber verilebildiği bilinmektedir), en saçma sapan biçimlerinin dahi teşvik edildiği bir jurnalcilik, her tarafa dal budak salmış bir hafîye (gizli polis) örgütü, iç seyahat özgürlüğünün bile kısıtlanması, insanları bir araya getirdiği için ilke olarak şirketleşmenin (dolayısıyla iktisadi gelişmenin) önlediği bir rejim... Bu sırada Kanunesasi hep yürürlükte gözüküyor, devlet salnamelerinde muntazaman yayımlanıyordu, fakat ondan söz etmek bile suçtu (Akşin, 1993, s. 166).

Bundan dolayı bu banyoluk içinde yıkanmak bana imkânsız bir iş geliyor, sırtıma ürpermeler veriyordu. Bu ürpermeyi asabi bir tikslenme takip etti. Midemin bulandığını duydum ve birtakım, acı ve ekşi usareleri beyaz taşlar üzerine boşalttım (s. 27).

Öğretmen kendini düşüğü bu durumdan kurtarmak için, saçlarını bile okşayamadığı öğrencilerinin bulunduğu kasabanın olumsuz yönlerinden yakınır:

Benim gibi firenginin mahalli hastalık hâline geldiği bir kasabada, beş sene oturmuş bir insanın böyle asabi ihtilaçlara tutulması kadar tabii ne vardır? Açısında yemek yiyemediğim, çeşmesinden su içemediğim, ekmeğini tekrar ateşten geçirmek mecburiyetini duyduğum, kahvesine gidemediğim, eşyalarına el süremediğim, talebelerimi bile okşayamadığım o kasabada, beş yıl, gergin bir teyakkuzla yaşamak neye mal olurdu? (s. 26).

Öğretmen tam bu olumsuz düşüncelerden kendini kurtaracakken bu kez de banyoda bulunan borulara takılır. Geçen üç borudan ikisini anlamlandırırken üçüncü borunun kendini zehirleyeceğini düşünür:

Baş dönmesinden kurtulmak için duvara tutundum. Burada elime birtakım borular temas etti. Bu borulardan bir tanesi sıcaktı. Bundan sıcak su geçiyor olmalı idi. Diğer ikisi soğuktu. Bunlardan birinde soğuk su varsa ötekinde ne bulunmalı idi? Bu ince boru belki de banyoyu ısıtmak için kullanılan hava gazını götürmekte idi.

Ani olarak büyük bir korku ve şüpheye tutuldum. Acaba bendeki bu baş dönmesi, bu bulantı ve bu kulak uğultusu ile bu havagazı borusu arasında bir münasebet mi vardı? Hademe dalgınlıkla havagazı musluğunu açık mı bırakmıştı? Acaba ben ilk zehirlenme devresinde mi bulunuyordum?

Birden başıma bir sıcaklığın yükseldiğini, sırtımın soğuk soğuk terlediğini ve ayaklarımın dermansızlaştığını hissettim. Eyvah... Ölüyorum... (s. 26).

Bu korkudan sonra öğretmen giyeceklerini bile almadan banyodan kaçır ve soluğu odasında alır. Otel odasında yarım yamalak bir uykuyla sabahı eden öğretmen hemen otelden ayrılır. Arkadaşı, Hâmit'in yardımıyla bir pansiyona yerleşir. Yeni yerinde de karanlık korkusu sürer. Korku öğretmeni bunaltır ve belirli bir yerin dışına çıkmasına engel olur:

Bütün dikkat ve tecessüsümle etrafımda bir an evvel muayyeniyet yaratmağa çalışıyordum. Gecenin karanlığından korku, vuzuh ve muayyeniyeti kaybetmenin şaşkınlığımdan doğmuş olmalıydı. Karanlık, benim güneş aydınlığında kurduğum nizamı mahvettiği için onun düşmanıydım. İşte bu sebeptendir ki bu büyük şehirde kaldığım müddetçe zaman zaman kasaba doktorunun tavsiyesini hatırlamakla beraber, 'Konak - Başbudak -Bahribaba Parkı' ve pansiyonun arasına çizilen mudalların dışındaki yerler hemen hemen meçhulüm kaldı (s. 62).

Öğretmen gündüzleri korkuyu yenerken akşamları ve geceleri korkuyla yaşar. İnsanda böyle bir durumun oluşması ilkel kişiöğlü özelliklerini günümüzde de barındırmasından ileri gelmektedir. Karanlıkla birlikte bilinçaltı somutlaşır ve gerçeğe dönüşür:

İlkelerde, havanın kararması nesnelere kavrama yetilerini uyarır. Gündüz, tüm dikkatleri dış ve somut dünyaya çevrilidir; gece oldu mu, her şey büyümlü bir görünüme bürünür; çünkü güneşin batışıyla birlikte ilkelerin gündüz bilinci de körelir; ışık kaybolduğunda anda ilkelerin iç dünyası, dış dünya kadar gerçek ve somut bir biçimde belirir. Ruhsal bilinçaltından gelen içerikler bireyin iç dünyasının bilinç alanında ortaya çıkarlar ve bazı etkiler oluştururlar... (Jung, 1996, s. 103).

Karanlıktan korkan kahraman gündüzleri sever. Bu nedenle gündüzü son âna kadar yaşamak ister: Her zaman gecenin ve korkuların yaklaştığını haber veren gurubu hasretle karşıladığım hâlde, o gün eve dönmeden önce, onu lezzetle temaşa ettim (s. 88). Öğretmen, karanlıktan korktuğunda için Zehra ve annesinin istemesine karşın uzun süre sinemaya gitmek istemez. Fakat zamanla korkuyu yenebileceğini düşünen öğretmen, Zehra ve annesiyle sinemaya gitmeye karar verir. Filmin başlamasıyla birlikte öğretmen, Zehra ile olan ilişkisini düşünmeye başlar, ona âşık olmadığını anlar ve bir keresinde ondan nasıl kaçtığını anımsar: Anlıyordum ki Zehra'ya karşı gösterdiğim çılgınlık bir vehimden ibaretti. Beni çağırın kadın Zehra olsaydı toprağın nazlarını, onun odasında kendimden geçerek toplamam lazımdı gelirdi. Hâlbuki kapının eşliğinden bir deli gibi kaçmıştım (s. 118).

Öğretmen aslında annesinin çocukluğunda okuduğunda masallarda geçen sarışın kadını sevdiğini anlar¹⁰. Zehra gerçekte başkasının yerini çalmak istemiştir: Aramızdaki duvarı artık tamamen görüyordum. Zehra'nın kalbimde açmağında çalıştığı pencere tamamen kapanmıştı. Onun ölümüne mukabil sarışın kadına ait olan yer bütün hasretiyle yanmaktaydı. Evet, evet; Zehra başkasına ait bir yeri çalmağında kalkmıştı. Beni bu kıyıları çağırın Zehra değildi (s. 118). Derin düşüncelere dalan öğretmen, salonda bir delinin bağırdığını duyar. Kulaklarına gelen delinin sesi onu etkiler:

Salonun karanlığında onu tamamen kaybettiğim bir sırada salonun içinde bir delinin kahkahaları çınlamağında başladı. Devamlı, öldürücü asabı eriten bu kahkaha ile bütün mukavemetimin tükendiğini, şakaklarımda ve sırtımda soğuk terlerin boncuk boncuk toplandığını hissediyordum.

¹⁰ Jung'a göre, her erkekte doğuştan var olan kadın imgesi (anima), o erkeğin bilinçdışında bazı normların oluşmasına neden olur. Erkek bu normlara göre seçimini yapar; kimi kadını beğenir, kimi kadına istek duymaz. Erkek çocukta animanın ilk yansıdığı kişi anne, kız çocukta animusun ilk yansıdığı kişi ise babadır. Bir erkek bir kadına karşı "istek" duyarsa, bu kadın o erkeğin animasına uyan özellikler taşıyordur (Geçtan, 1998, s. 179).

Timarhanede doktorun kravatıyla alay eden bu çılgın kakhaha bende de kabarmak üzere idi (s. 118).

Öğretmen kendi kurguladığı delinin varlığına inanmaya başlar. Daha da ileri giderek kendisinin de bir zırdeli olduğuna inanır. Delirmenin verdiği sonuç: korku... Öğretmen deli olduğuna tam kanaat getirince kakhaha atıp içini boşaltma ister:

Acaba binbir divanelik yapan ve hiçbir, şeyi tabii gözle görmeyen ben de bir zırdeli değil miydim? Birdenbire içime bir korku doldu: Ya hakikaten deli isem. Bu korku ile birlikte bir arzu da içime yayılıyordu. Haykırmak ve kakhahalarla kesilen:

— Ben deliyim... Hey insanlar! Ben zırdeliyim. Niye korkuyorsunuz? Birbirinin sıcaklığında ve kokusunda emniyet duyan hayvanlar! Sizin içinizde de benim gibi zavallı deliler yok mu? Bekleyin hepimiz günün birinde büsbütün çıldıracağız ve ondan sonra dünya rahat edecek... gibi bir nutuk söylemek istiyordum. Böyle bağırarak ve gülecek olsam orada bulunan bazı kadınların ve küçük çocukların paniğe uğrayacağını, diğer bazı kimselerinse beni tatlılıkla oyalayarak bir gömlek içine sokmağa çalışacaklarını tasarlıyordum... (ss. 118-119).

Artık öğretmen kontrolsüz davranmaya başlar. Korkunun ve yanlış kadını seçmenin sonucu kaçış olur. Sinemada bağırarak kahrman, bir daha birlikte olmamak üzere Zehra'dan kaçır. Bu tasavvurun dehşetiyle alnımda bir gerilme ve kopma hissettim ve garip hayvani bir ses çıkardım. Bağırarak, kakhahalar ve gözyaşlarıyla salonu alt üst etmek üzere olduğum bir sırada, kendi kendimden bir kaçışla, locadan fırladım. Güneşin göz kamaştırıcı ışığı altında, bir titreme ile Bahribaba'ya kadar koştu. Orada bir kanepeye yığıldım. Sarsıla sarsıla ağladım ve bu hadiseden sonra Zehra'nın yanına ebediyen dönemeyeceğimi hissettim (ss. 118-119). Aslında öğretmen bu kaçışla kendini karanlıktan kurtarır. Korku daha çok romanda karanlıktan korkma şeklinde karşımıza çıkar.

5. Kırılan Ayna veya Öğretmenin İçindeki Gölgeyi Öldürmesi

Ayna insanlığın her döneminde gizemini koruyan bir nesnedir. Gerek romanda gerekse şiirde ayna her zaman dikkat çekmiştir. XX. yüzyılda psikoloji ve psikanaliz gibi bilim dallarında büyük gelişmeler gözlenmiştir. Kimi ruh hastalarının tedavisinde ve başka rahatsızlıklarda aynadan yararlanılmıştır. Ayna ile ilgili ileri sürülen tezlerden, psikiyatrist Jacques Lacan'ın "ayna evresi" diye tanımladığı süreç, en geniş açılımlardan birine karşılık gelir. Lacan, psikanaliz çalışmalarında önemli bir yer tutan açıklamalarıyla, özne-ben ilişkisi üzerine imgesel bir açılım sağlayarak çeşitli görüşler ortaya koyar¹¹.

¹¹ Tiken, S. (2009). Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerindeki 'Ayna' İmgesine Psikanalitik Bir Yaklaşım. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 41, Erzurum.

Ayna, *Denizin Çağırışı*'nda önemli nesnelere biridir. Öğretmenin psikolojik durumuna göre değişik fonksiyonları üstlenir. Yapıtın çeşitli sayfalarında ayna, bazen bir yansıtma nesnesi olarak bazen bir kahramanının kendini sevmesi olarak ve bazen de kırılarak bir öfkenin çıkarıldığı araç olur.

Sapa bir kasabadan İzmir gibi büyük bir kente gelen öğretmen, oldukça lüks bir otele yerleşir. Otelin konforu, hademelerin kendisine hak ettiğinden fazla iyi davranması onu şımartır. Bir ayna karşısına geçerek kendini yüceltir. Romanda aynanın bu ilk kullanımında narsist bir durum söz konusudur:

Soyunmak için gardırop önüne gittim. Büyük endam aynasında spor ceketim, golf pantolonum ve kasketli hayalimle karşılaştım, haricî heyetimle kendimi uzun zamandan beri görmemiş olduğum için, aynaya ürkererek baktım. Fakat bütün yol yorgunluklarına rağmen yüzümdeki asaletin kıyafetimdeki ihmali unuttuğunu fark ederek memnun oldum. Sakallarımın uzayışında, gözlerimin kenarında biriken siyah çapakların duruşunda bile ayrı bir mana vardı. Aynadaki hayalim önünde bir reverans yaptım:

— Hoş geldiniz Ekselans (ss. 21-22).

Otelden ayrılıp pansiyona yerleşen öğretmen, terziye giderek aldığı kumaşları verir ve lüks bir elbise yaptırır. Öğretmenin morali iyidir. Eşyaların da bizim ruhsal durumumuza göre şekil aldığını düşünür: Evet dışarıdaki eşya ve hadiseler bizim mizacımıza göre bir sima takmıyordu. Onlar bizim giydiğimiz maskelere göre ya gülüyor yahut ağlıyorlardı. Ben ise her zaman mariz bir hassasiyet içinde, hatıraların ve önceden kabul edilmiş şüphelerin elinde oyuncak olmağa mahkûmdum (s. 99). Keyifli keyifli yürürken karşısına hamal çıkar: Yan sokaktan bir hamal çıktı. Sirtında bir endam aynası götürüyordu. Aynanın içinde düşünceli ve ümitsiz hayalimi gördüm. Onu taşımaktan hamal bile yorgunluk duyuyordu (s. 99). Moralinin en üst düzeyde olduğu sırada hayalinin bu kadar kötü görünmesi öğretmenin canını sıkıyor, artık duygularının tutsağıdır, büyülenmiştir ve ondan bir şekilde kurtulacaktır: Duygular açığa çıktı mı aydın kişi bunların egemenliğine girer; bir duyguya kapıldığında hiçbir düşünce, hiçbir usavurma etkinliğini gösteremez. Bu büyüden kurtulmasına yardım edebilecek yalnızca içinde duyduğu coşku ve kargaşalardır (Jung, 1996, s. 88).

İnsanların temel özelliklerinin başında özgür yaşamak gelir. Öğretmen yapabileceği ilk devinimle içindeki gölgeden kurtulup özgürlüğe geçmeyi dener:

O aynanın arkasından ayrılamıyordum. Her zamanki gibi gölge varlığım beni peşinden sürüklüyordu. Ah, bütün fenalıkların karanlığından yaratılmış bu gölge varlığımdan bir kurtulabilseydim, o zaman bu dünya bana tekrar güzelliklerini verebilecekti.

Hamal yürüyor ve önümdeki hayal, şeytanca bir tebessümle, beni alaya alıyordu. Parkın koyu renkleri ve gölgeleri içinde Mefisto'ya benzeyen bu hayali kovmak, taşlamak hıncı duyuyordum. Uzun tırnaklı ellerini gözlerime doğru uzatmasına ve:

— “Nah sana!..” demesine tahammül edemedim. Yerden büyük bir taş alarak ona doğru fırlattım. Aynanın ortasından, kenarlarına doğru bir yıldız parladı. Hayal parça parça oldu. Sonra hepsi dağıldı yere düştü. İçime çılgın bir sevinç doldu:

— Onu parçaladım... Ondan kurtuldum (s. 99).

Öğretmen artık gölgesinden kurtulmuştur. Bu rahatlığın bedeli neyse ödemeye hazırdır. Hamala kırılan aynanın parasını fazlasıyla öder.

Sonuç

Psikanalitik edebiyat kuramı psikanalizden hareketle doğmuştur. Bu kuramla yazınsal metinlerin çözümünde ilerleme kaydedilmiştir. Yazarın yaşamı, psikolojisi, bilinçaltı bu araştırma yöntemiyle açıklığa kavuşmuştur.

Türk edebiyatında psikolojik romanların Tanzimat yıllarına kadar uzanmasına karşın bilinçaltının yansıtıldığı romanlar daha geç ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet dönemi edebiyatçılarından Kemal Bilbaşar, *Denizin Çağırışı*'nda modernist romanın unsurları görülmüştür. Romanın asıl kahramanı durumunda olan öğretmen bilinçaltıyla karşımıza çıkar. Bilbaşar romanda iki kez onun bilinçaltını verir. Bunlar kasabadaki doktorun karanlık bir yer olarak gösterilen dispanseri ve İzmir'deki sinemadadır. Bu mekânlardan birincisinde öğretmenin karanlık korkusu, ikincisinde ise bilinçaltında yaşatılan sarışın kız ortaya çıkar. Ayrıca roman boyunca ayna, alkol, çocukluğa dönüş, intihar gibi bilinçaltıyla ilgili kavramlar dikkat çeker.

Tüm bunlara karşın Bilbaşar, tek bir model oluşturamamıştır. Freud, Jung ve Lacan'a ait özellikler birlikte verilmiştir. Yazar, romanında bunların bir karışımını yapmıştır. Öte yandan bilinç akışı tekniğinin tam uygulanmadığı da görülmüştür. Yazar, bilinç akışı yerine iç monolog tekniğini kullanmıştır. Bu teknikte sadece öğretmenle sınırlı kalmıştır. Fakat Bilbaşar serbest çağrışım ve iç monolog tekniklerini birlikte vermeyi başarmıştır. Öğretmenin çocukluğuna dönülürken önce iç monoloğa başvurulur, sonra da çağrışım ile çocukluğuyla ilgili sözü edilecek olanlara yer verilir.

Bilbaşar, bu ilk romanından sonra modernist roman yazma hevesinden vaz geçmiştir. 1941'de yazılan *Denizin Çağırışı*'nın, modernist roman bakımından yukarıda belirtilen eksikleri olmakla birlikte, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* ile *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* arasında köprü görevi yaptığı söylenebilir.

Kaynakça

- Akşin, S. (1993). *Türkiye Tarihi 3*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- AnaBritannica. (1988). *Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünleri* içinde (C. 11, s. 588). İstanbul.
- Bilbaşar, K. (1943). *Denizin Çağırışı*. Ankara: Yurt ve Dünya Kültür Yayınları.
- Dikici, Ü. (2005). *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Eagleton, T. (2004). *Edebiyat Kuramına Giriş* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Emre, İ. (2005). *Edebiyat ve Psikoloji*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (2006). *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Hızlan, D. (2003, 11 Aralık). Türk Edebiyatının İlk 'Tutunamayan'ı. *Hürriyet*, 11 Aralık 2013 tarihinde <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=162998> adresinden erişildi.
- Jung, C. G. (1996). *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi* (E. Büyükinal, Çev.). Ankara: Say Yayınları.
- Kaplan, M. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Oktay, A. (1993). *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Önertoy, O. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özgül, H. (1994). *Psikanalizin 3 Büyükleri-Freud, Adler, Jung*. İstanbul: Kibele Yayınları.
- Özkırımlı, A. (1984). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tekin, M. (2004). *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tiken, S. (2009). Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerindeki 'Ayna' İmgesine Psikanalitik bir Yaklaşım. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41.
- Wellek, R. ve Warren, A. (2005). *Edebiyat Teorisi* (Ö. F. Huyugüzel, Çev.). İzmir: Akademi Kitabevi.

II. ABDÜLHAMİD'E SATILAN BİR ÇİFTLİĞİN HİKÂYESİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Ferhat BERBER

Özet: Manisa Koldere Çiftliği, verimli bir tarım ünitesidir. 1880'lerin sonunda, çiftlik Osmanlı vatandaşı Balyozzade Karabet'e satılmıştır. Bunun üzerine çiftlik sakinleri, satın almada önceliğin kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdir. Çıkan anlaşmazlık çatışmaya dönüşmüştür. Bunlarla baş edemeyen Karabet, çiftliği II. Abdülhamid'e satmıştır. Hadisede şüphe uyandırıcı bir takım ayrıntılar dikkat çekmektedir. Özellikle Balyozzadelerin yerel ve merkezi idare ile kuvvetli ilişkileri vardır. Ayrıca bölgede başka arazilerin usulsüz satış işlemlerinde de adları geçmektedir.

Anahtar kelimeler: Manisa, Balyozzade, Yahya Hayati Paşa, Koldere, II. Abdülhamid, Emlâk-ı Hümayun.

The Story of a Farm Sold to Abdülhamid II and Its Preoccupation

Abstract: Manisa Koldere Farm was a productive agricultural unit. At the end of the 1880s, the farm was sold to Balyozzade Karabet who was an Ottoman citizen. Upon this farm residents claimed that their own priorities to buying. The dispute has turned a clash. Karabet who was unable to cope with those was sold the farm to Abdülhamid II. Some suspicious details attract attention in this event. Especially, Balyozzades had strong relationships with local and central governments. Also, they were mentioned in illegal sales transactions of other lands in this area.

Key words: Manisa, Balyozzade, Yahya Hayati Paşa, Koldere, Abdülhamid II, Emlak-ı Hümayun.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, iç ve dış politikada cereyan eden hadiselerin ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan kavramların pek çoğu, bugün akademik ve popüler düzeyde tartışılmaktadır. Mevzubahis olay ve olguların konuya ilişkin birkaçı: II. Abdülhamid'in emlaki, Osmanlı gayrimüslim tebaasının sosyo-ekonomik yapısı ve toplumsal davranışları, arazi mülkiyet ve tasarruf sistemi, devlet-rical-eşraf-halk arasında kurulan ilişkiler zinciri olarak ifade edilebilir.

Bu çalışma esas itibarıyla, II. Abdülhamid'in bir çiftliği satın almasının hikâyesi olmakla birlikte, yukarıdaki mevzularla bir şekilde ilgilidir. Burada söz konusu çiftlik, bir laboratuvar olarak ele alınıp yukarıda anılan meselelere dönük birtakım ayrıntılara dikkat çekilecektir. Batı Anadolu'da bulunan küçük bir toprak parçasının, kısa bir süre zarfında başından geçen hadiselerin içeriği, bilhassa devlet, devlet adamları, eşraf ve halk arasındaki ilişkiler açısından enteresan bir örnek sunmaktadır. Yerel ölçekli çalışmalar, daha ayrıntılı biçimde

incelenen örnekleri artırdıkça, bahsi geçen tartışma konuları hakkında, ülke geneline dair yorumlar yapmak daha da kolaylaşacaktır.

Koldere Çiftliği Neresidir, Nasıl El Değiştirmiştir?

1880'lerin sonunda II. Abdülhamid'in satın alacağı Koldere Çiftliği, Manisa kazasının Belen nahiyesine bağlıdır ve bu tarihlerde bünyesinde birkaç köyü barındırmaktadır. 190'ı Müslüman toplam 1242 nüfusu havidir (İ. MMS. 106/4530, lef-3). Aslında 16. yüzyıl kayıtlarında bir vakıf köyü (Emecen, 1989, s. 173) olarak görülen Koldere, daha sonra Manisa ve çevresinin meşhur ayan ailesi Karaosmanoğullarının kontrolüne geçmiştir (Nagata, 1997, ss. 59-68, 100). Koldere, 1844-1845 yıllarına ait temettuat kayıtlarına göre, yine Karaosmanoğlu ailesinden, bir süre Saruhan Kaymakamlığı da yapmış olan, Mehmed Sadık Bey'in tasarrufunda olup yüksek tarım potansiyeli ile dikkat çekmektedir¹.

Çiftliğin, verimliliği sebebiyle, ailenin elinden çıkış sürecinde ve sonrasında ciddi bir talep gördüğü söylenebilir. Zira belgelerden anlaşıldığı kadarıyla çiftlik, Sadık Bey'in ardından, oğlu Arif Bey'in iflası sebebiyle satışa çıkarılmıştır. Açık artırmaya katılan kişiler arasında devlet ricalinden kimselerin olması da ayrıca dikkat çekicidir. Ekim-Aralık 1869 tarihleri arasındaki belgelere göre, Namık Paşa², 2 Aralık 1869 tarihinde, çiftlik için teklif edilen son bedelden daha fazlasını taahhüt ettiğini ve beklemede olduğunu yazmıştır (ŞD. DH. 1375/51; ŞD. 2391/38). Açık artırmaya dair bu belgelerin sunduğundan başka bilgi olmadığı için, mezat işlemlerinin nasıl sonuçlandığını tahmin etmek mümkün değildir. Ancak aşağıda ele alınacak olayların esas kahramanlarından olan Balyozzade Karabet ve Matyos Kardeşler, çiftliği Rüşdü Paşa'nın oğlu Reşad Bey'den alacaklardır. Kısacası çiftlik, Karaosmanoğlu ailesinin elinden çıktıktan ya hemen ya da kısa bir süre sonra, meşhur sadrazam Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa'nın eline geçmiştir³.

¹ Ayrıntıları için bk. (Berber, 2013, ss. 233-268).

² Namık Paşa, Şeyh'ül Vüzera lakaplı meşhur Osmanlı devlet adamıdır. Paşa, 1869 yılında Seraskerlik görevinden ayrıldıktan sonra, birkaç yıl aktif devlet görevinde bulunmamıştır. Kısa süren Şura-yı Devlet başkanlığının ardından, 1872 yılında eski dostu Mütercim Rüşdü Paşa'nın kurduğu kabinede görev almıştır (Somel, 2009, s. 64). İşin ilginç yanı, Namık Paşa'nın da talip olduğu Koldere Çiftliği, birazdan bahsedileceği üzere, daha sonradan Namık Paşa'nın eski dostu Rüşdü Paşa'nın mülkü olarak görülecektir.

³ Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde sadrazamlık yapan Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa, bugün Manisa Hatuniye Camii avlusunda medfundur. Manisa'da bir çiftliği olduğu da çeşitli yazarlarca belirtilmiştir. İnal, Paşa'nın Sadarettin azledildiğinde, İstanbul'dan uzaklaştırılmasının gündeme geldiğini belirtir. Paşa, çevresi tarafından Manisa'da tarlalarının olması sebebiyle, burada yerleşmesinin uygun olacağına ikna edilir (İnal, 1982, s. 133). Ayrıca resmî kayıtlardan aktarılan

Çiftlik Sahibi ve Ahali Arasında Çatışma

Koldere Çiftliği, İzmir tüccarlarından Balyozzadeler tarafından Rüşdü Paşa'nın varislerinden satın alınmıştır (Y. MTV. 35/113, lef-5, lef-6). En azından bir asırdan fazla bir süredir Karaosmanoğulları ailesinin tasarrufunda bulunan çiftlik ahalisinin, 1888 yılından itibaren yeni sahipleri ile yaşadığı problem, çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır. Daha anlaşılabilir olması açısından, önce vukuatı özetlemek, sonra da tarafların iddiaları ışığında ayrıntıları analiz etmek yerinde olur.

1888 yılı sonbaharında Balyozzadeler, çiftliği satın aldıktan sonra, ahali çiftliği teslim etmemek için direnmiştir. Bu direniş, ahaliden bazılarının mahkûmiyetine sebep olmuştur. Yerel idarenin, çiftliğin teslimine yönelik arabulucu gayretleri sonuç vermeyince kolluk kuvvetleri devreye girmiştir. Jandarma ile ahali arasındaki çatışmada ölenler ve yaralananlar olmuştur. Buna rağmen ahali suçsuzluğunu ifade etmeye devam etmiş ve çiftlik sahibi ile ahali arasındaki sürtüşme bitmemiştir. Sonuçta Balyozzade Karabet, çiftliği Padişah'a satma kararı almıştır.

Öncelikle çiftliğin yeni sahiplerini tanıtarak başlamak icap eder. Balyozzadeler namıyla bilinen aile, İzmir'de yaşayan Osmanlı Ermenilerindedir. İzmir ticaretinde önemli bir yere sahiptirler⁴. Servet ve teşebbüsleri İzmir'le sınırlı olmayıp, Manisa'da da yatırımları görülmektedir⁵. Üstelik Balyozzadelerin Yıldız Sarayı ile de yakın ilişkiler içinde oldukları dikkat çekmektedir⁶.

Koldere, Karaosmanoğlu ailesinden bu yana bölgede veya devlet katında muktedir kişilerin tasarrufunda bulunmuştur. Peki, ne olmuştur da, Koldere ahali çiftliğin yeni sahiplerine itiraz etmiştir? İsyana dönüşen bu itirazın boyutları nelerdir ve sonucunda neler olmuştur? Yukarıdaki özete bakıldığında,

---

bilgilerde de, Paşa'nın Manisa'da çiftliği olduğu, 1882'de burada vefat ettiği ifade edilmiştir (Süreyya, 1996, s. 1407). Yine Ersoy da bunu teyit eder (Ersoy, 1941, s. 6). Daha evvel Namık Paşa'nın da çiftliğe talip olduğu belirtilmişti. Üst düzey devlet erkânının çiftliğe olan ilgisinin enteresan olduğunu ifade etmek gerekir.

⁴ 1885 yılında kurulan İzmir Ticaret Odasının ilk meclis reisi Balyozzade Matyos Efendi'dir. 1886-1888 yılları arasında da oda reisliği görevinde bulunmuştur (Albüm, 2014). Matyos 1890'ların başında İzmir Belediye Meclisi üyeliğinde de bulunmuştur (Serçe, 1998, s. 75). Balyozzadeler İzmir ticaretinde önemli bir yere sahip olup, aileden Serkiz'in de 1898 yılında İzmir Ticaret ve Sanayi Borsasına üye olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Matyos'un İzmir'de zeytinyağı, prina ve ispiroto fabrikaları bulunmaktadır (Martal, 1999, ss. 114, 118, 145, 147).

⁵ Hem Karabet'in, hem de Matyos'un Manisa'da birer adet pamuk fabrikaları mevcuttur (Koç, 2006, s. 55).

⁶ Aile üyelerinin, bilhassa Matyos'un, Saray katında makbul bir şahıs olduğu göze çarpmaktadır. Zira kendisine çeşitli vesilelerle taltif ve nişanlar verilmiştir. Ayrıntıları için bk. (İ. TAL. 8/25; DH. MKT. 295/63; İ. TAL. 322/25; DH. MKT. 398/35).

sanki taşrada cereyan eden basit bir asayiş sorunu gibi duran olayın arka planında, bir usulsüzlük, devletin ihmali, eşraf ve resmi makamların işbirliği gibi sebepler mi var? Yoksa ahali, kolay yoldan toprak sahibi olmak için eşkıyalığa mı tevessül etmiştir?

Bu sorular, belgelerin ayrıntılı biçimde incelenmesi ve bazı parçaların birleştirilmesi ile daha anlamlı hâle gelecektir. Meselenin ayrıntılarına girmeden evvel belirtilmesi gereken birkaç nokta vardır. Sürece ait belgelerin sunduğu bilgiler üç kısım olarak düşünülmelidir. İlki yerel idare merci olan Aydın Valiliği'nin⁷ görüşleri, ikincisi de ahalinin şikâyet ve seslerini duyurma çabalarıdır. Buna ilaveten merkezî idarenin yani Babıali ve Yıldız Sarayı'nın tavrı nihai belirleyici olacaktır.

Hadiseye dair en erken tarihli belgeler Ekim 1888'e ait olsa da meselenin Şubat 1888'de başladığı anlaşılmaktadır. 9 Kasım 1889 tarihli bir belgede, suçluların 20 Şubat 1888'den beri mahkûm oldukları ifade edilmiştir (İ. DH. 1164/90968; 1). Ayrıca 10 Ekim 1888 tarihli yazıda Aydın Valiliği Babıali'ye, 8 ay önce ahalinin, çiftlik sahibini tasarruftan men etmeye çalıştığını belirtmiştir.

Vilayet makamının 10 Ekim 1888 tarihli yazısına göre, Koldereliler hakk-ı rüçhan⁸ iddiası ile Karabet'in adamlarını kovarak çiftlik eşyasını ve binalarını zapt etmişlerdir. Gönderilen memurları da taşıyıp kovmuşlardır. İş ceza mahkemesine intikal etmiş, suçluların mahkûmiyetine, çiftliğin Karabet'e teslimine karar verilmiştir. Ancak teslim işlemi de köylünün muhalefeti yüzünden gerçekleşmemiştir. Aydın Valiliği, ahalinin maksadının çiftliği satın almak olmadığını iddia eder. Çiftlikten ve dışarıdan bazı kimselerin köylüyü tahrik ettiğini belirtir. Bu sebeple yerel idare, bu kişilerin köylüyü kendi menfaatleri için kullanmalarını ve soymalarını engellemek amacıyla planlar yapmakta iken, bazı köylüler gelip çiftliği teslim hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine görevliler çiftliğe gönderilmiştir. Bu defa da memurlara taş ve silahla hücum edilmiştir. Zabıta kendini korumuş, her iki taraftan da yaralananlar olmuştur. Manisa mutasarrıflığından adliye memurları

⁷ Bu tarihlerde Aydın vilayeti, hemen hemen bugünkü Ege Bölgesi büyüklüğünde bir idari birimdir. Merkezi İzmir Sancağı olmak üzere Aydın, Saruhan, Menteşe ile birlikte dört sancaktan oluşmaktadır. Daha sonradan Denizli de bu sancaklara ilave olmuştur. Manisa ise Saruhan Sancağı'nın merkez kazasıdır. Vilayet üzerindeki idari taksimat değişiklikleri Aydın Vilayet Salnameleri'nden takip edilebilir.

⁸ Kelime anlamı üstünlük hakkı demektir. 1858 Arazi Kanunnamesi ve sonradan yapılan tadilatla toprak rejimine dair bir terim olarak kullanılmıştır. Miri arazinin intikali esnasında öncelik hakkı olanlar kastedilmektedir. Bu arazi bir köy ise, arazinin mutasarrıfından bir başkasına intikali durumunda, köy sakinlerinden toprağa ihtiyacı olanlar bir yıl içinde başvurarak bedeli ile toprağı tasarruf hakkına sahip olabilirler (Cin, 1992, ss. 320-324).

ve tahkikat için İzmir'den İstinaf müdde-i umumisi⁹ ve jandarma kumandanı gönderilmiştir (Y.MTV. 35/113; lef-5). 10 Ekim tarihli bu yazısında olay hakkında daha fazla detay vermeyen valilik, ahalinin bazı kimseler tarafından kandırıldığını ve valiliğin hem çiftliği sahibine teslim etmeyi hem de ahaliyi bu kişilerden kurtarmayı planladığını öne çıkarmaktadır.

Koldere vukuatı bu yazıdan birkaç gün sonra, bir de ahalinin gözüyle, Saray ve kamuoyuna duyurulacaktır ki, ancak ondan sonra yerel makamlar olayın içeriğinden daha ayrıntılı olarak bahsetmeye başlayacaklardır.

Kolderelilerin iddiaları valiliğin anlattıklarından farklı yöndedir. Küsküoğlu Kostanti'nin Koldere ahalisinin vekili sıfatıyla, İstanbul'da yayın yapan Saadet gazetesinin 13 Ekim 1888 tarihli nüshasında yer alan açıklamaları, olaya yeni bir boyut kazandırmaktadır. Kostanti'ye göre olaylar şöyle gelişmiştir: Çiftlik, ahaliye haber verilmeden Rüşdi Paşa'nın varisleri tarafından 17 bin gurus bedele İzmir tüccarlarından Balyozzade Karabet ve Matyos'a satılmıştır. Bunu duyan ahali, çiftliği satın almak için kanunen kendilerine tanınan öncelik hakkını kullanıp bedelini ödemeye hazır olduklarını ve çiftliğin satış işleminin gerçekleşmesi ile birlikte bu meblağı vereceklerini resmen bir ihtarname ile bildirmiştir. Karabet, ilgili bedeli alarak çiftliği ahaliye devretmesi gerekirken, Padişah'ın kanununa karşı gelerek çiftliği kendi üzerinde tutmak için Agopyan isminde bir özel memur göndermiştir. Kanunen yetkisi olmayan bu kişi çiftliğe kabul edilmemiştir. Çünkü o kişiyi tanımış olmakla, rüçhan haklarını da ortadan kaldırmış olacaklarını düşünmüşlerdir. Kanunen doğru olanı yapmalarına rağmen, Manisa Bidayet Mahkemesi tarafından bu masum hareketlerine cinayet rengi verilmiştir. İçlerinden Müslüman ve Hristiyan 12 günahsız kişi, kürek cezası mahkûmiyeti almış ve çiftliğin Karabet'e teslimine karar verilmiştir. Üstelik hükmün uygulanması için temyiz işlemlerinin bitmesi bile beklenmeden, infaza teşebbüs edilmiştir. Bu muamelenin usulsüz olduğu yönünde, Baş Müdde-i Umumiliğin telgraf ile uyarısı bulunmaktadır. Aydın valisinin halkı koruyacağını anlayan Balyozyan Efendiler de Yahya Hayati Paşa'yı yanlarına alarak Manisa'ya gelmişlerdir. Olayın bundan sonraki gelişimi Kostanti'nin ağzından özetle şöyle cereyan etmiştir:

Ertesi gün Manisa'nın pazarıydı. Polis ve zabıta, pazara gelmiş olan Kolderelileri yakalayıp hükûmet konağına getirdi. Burada: 'Ya çiftliği 25 bin liraya almaya razıyız, paramız hazırdır, diye ikrar vermelisiniz veyahut biz çiftliği almaktan vazgeçtik demelisiniz', diye cebr ve şiddete maruz kaldılar. Manisa'da tutularak gitmelerine izin verilmedi. Ben bu durumu görünce gece Manisa'dan gizlice kaçtım. İzmir'e ve oradan da

⁹ 1879 tarihli düzenleme ile kurulan İstinaf Mahkemeleri, Yerel Mahkeme (Bidayet Mahkemesi) ile Yargıtay (Mahkeme-i Temyiz) arasında bulunan ve yerel mahkemenin üst mahkemesi şeklinde görev yapan bir temyiz kurumudur. (Yargıtay) İstinaf Müdde-i Umumisi ise bu mahkemenin savcısıdır.

vapurla İstanbul'a geldim. Gazeteciye soruyor: Defter-i Hakani kayd-ı resmisiyle 17 bin guruş olan ferağ (devr, satış) bedeline karşılık 25 bin lira istenilmesinin ve bu yüzden şiddet uygulanmasının, hapse atılmaların sebebi nedir? Yahya Paşa bu işleri hangi sıfatla yapar? Balyozyanlar, 17 bin guruş haklarına karşılık 25 bin lira istemekle 8-10 bin lira fazla talep etmiş olurlar. Şu yolsuzluklar Padişah'ın kulağına gitse, bu kişiler kendilerini nasıl kurtaracaklar. Bu dilekçemin toplum huzuruna hizmet eden gazetenizde yer almasını istirham ederim (Saadet gazetesi, 1152, ss. 1-2).

Yine Koldere ahalisinin 18 Ekim 1888'de Yıldız Sarayı'na çektiği telgrafta olay özetle şu şekilde anlatılmıştır:

Karabet'in ortağı Yahya Hayati Paşa, bilmeyiz ne suretle, 21 Eylül Çarşamba günü Koldere Çiftliği ahalisinden, İslam ve Hristiyan 50'den fazla kişiyi Manisa'ya getirdi. Kimini yargısız hapse attı, kimini dövüp işkencevari muameleye tabi tuttu.

26 Eylül Pazartesi, Saruhan Tabur ağası, süvarilerle Koldere'yi kuşatarak çiftliği Balyozoğlu'nun adamlarına teslim etmemizi istedi. İstanbul'dan bir karar gelmedikçe teslim etmeyeceğimizi söyledik. Bunun üzerine vur emri verildi. 4 erkek bir kadın 5 kişi öldürüldü. 8 kişi de ağır yaralandı.

27 Eylül'de Hayati Paşa ve Balyozoğlu İzmir'e döndü. Yahya Hayati Paşa Saray'dan gördüğü iltifatı kötüye kullanmıştır. Vilayet defterdarı ile ittifak yapmıştır. Konu hakkında valiye yalan bilgiler vermiştir.

Dün de (17 Ekim) bir alay civarında jandarma askeri Manisa'ya gönderildi. Yahya Paşa kendini haklı çıkarmak için 3 binden fazla, sadık İslam ve Hristiyan kullarının telefine sebep olmaktadır. Onun esas fikri Padişah'ın ihсан ettiği hakk-ı rüçhanımızı gasp edip, çiftliği Balyozoğluna teslim etmektir.

Padişah'tan adil bir memur gönderip durumu inceletmesini ve hakkımızı vermesini istiyoruz. Memur adil biri olsun ki, Hayati Paşa ve çevresi nüfuz sahibi olduğundan onu da etkilemesinler.

Bundan önce de defterdarın odasında ahaliden bazı kişilerden zorla senet alınmış, Panayot, Hayati Paşa tarafından darp edilmişti. Hükümsüz hapse atılanların tahliyesini ve hukukumuzun icrasını istirham ederiz (Y. MTV. 35/113; lef-3).

Valilik 10 Ekim tarihli yazısından 8 gün sonra tekrar, olaya dair malumatı biraz daha genişleterek merkeze bildirmiştir. 18 Ekim 1888 tarihinde, Aydın valisinin başkente çektiği telgrafta, ahalinin birileri tarafından vergi borçlarını ödememeleri yönünde kışkırtıldığı yinelenmiş, bu konuda Yahya Hayati Paşa'nın, tahkike memur edilip mutasarrıfa bilgi verildiği belirtilmiştir. 25 Eylül'de inceleme başlatılmıştır. Bu sırada ahali çiftlik sahibiyle anlaşıp meseleyi bitirmeye ve çiftliği teslim hazırladıklarını açıklamıştır. Çiftliğin

teslimi için, birkaç neferle Binbaşı Koldere'ye gitmiş ancak icra memurları ve jandarmalara taş ve silahla hücum edilmiştir. Müsebbiplerin tedibi için Babıali'nin izni gerektiğinden, Binbaşı ile maiyetindekiler Manisa'ya çağırılmıştır. Taraflar arasında sulh sağlamak için ahali de Manisa'ya davet edilmiştir. İstinaf müdde-i umumisi ile Jandarma kumandanı da gelmiştir. Adli tahkikatın hızlandırıldığı yine de sonuç almak için üç-dört güne ihtiyaç olduğu söylenmiştir. Şimdiye kadar edinilen bilgiye göre, ahaliden ölü ve yaralılar olduğu ifade edilerek bunların kendi kabahatleri olduğunun ve jandarmanın suçunun bulunmadığının, savcı tarafından işaret edildiği vurgulanmıştır (Y. MTV. 35/113; lef-2).

Yine aynı gün Babıali, ahali hakkında “Yahya Hayati Paşa tarafından reva görülen kötü muameleden doğan facia”ya dair soruşturma yapılacağını ve sonucun Padişah'a sunulacağını, Saray'a gönderdiği yazıda ifade etmiştir. Ayrıca Saadet gazetesinde çıkan makalenin nüshasını da ekte sunmuştur (Y.MTV.35/113; lef-6 ve DH. MKT 1555/57).

Anlaşılan merkezî idare konuyu takip etmektedir ve ahalinin şikâyetinden de haberdardır. Üstelik yukarıdaki belgelere yansıyan ifadeler, ilk aşamada Babıali'nin de Yahya Hayati Paşa'yı kusurlu olarak gördüğünü düşündürmektedir.

Görüldüğü gibi, Koldere ahalisinin İstanbul basınına verdiği bilgiler ve Saray'a çektikleri telgrafta anlattıkları ile valiliğin bildirimleri arasında kabahatli tarafın kim olduğu konusunda bir uyuşmazlık vardır. Eğer ahalinin suçu varsa, elbette bunu itiraf etmeleri beklenemez. Bundan sonra da valilik, Sadarete veya Saray'a gönderdiği belgelerde, Karabet ve Yahya Hayati Paşa'nın suçsuzluğunu vurgularken, ahalinin yanlış yolda olduğunu öne çıkaracaktır.

22 Ekim 1888'de Saray'a verilen bilgide, çiftliğin Balyozzadelerin malı olduğunun tasarruf senedi ile sabit olduğu belirtilmiştir. Yahya Paşa'nın da olaya dâhil olmadığı ve vaka esnasında Manisa'dan çıktığı söylenmiştir. Ahaliye, çiftliği teslim almaları için yapılan teklifin bir kanıtı olmadığı ifade edilmiştir. Ancak bundan sonra belgede geçen bir ifade dikkat çekmektedir. Denilmektedir ki “Eğer ahalinin çiftliği satın alması yönünde bir teklif olsaydı, zaten sorun çıkmazdı” (DH. MKT. 1556/105). Hâlbuki ahalinin verdiği bilgilerde, çiftlik bedelinden daha fazla bir meblağ ile kendilerine satış teklifi söz konusuydu. Belgenin devamında da, ahalinin mahkemeye müracaat etmeyip duyduklarıyla hareket ettiği, çiftlik bedelini ödemeye güçleri olmasına rağmen, hakk-ı rüçhan iddiası ile kıyam ettikleri vurgulanmıştır. Avukatların, satış bedeli yerine senelik geliri vermeleri ve başka bedel ödememeleri gibi yanlış bir yönlendirme yaptıkları ifade edilerek, avukatların derdinin 2-3 bin liraya ulaşan vekâlet ücretini alabilmek olduğu belirtilmiştir (DH. MKT. 1556/105).

Belki avukatların veya bazı kimselerin kendi çıkarları doğrultusunda ahaliyi yanlış yönlendirmiş olabileceği makul bir ihtimaldir. Ancak Kostanti, gazeteye verdiği bilgilerde çiftliğin satış bedeli olan 17 bin guruşu ödemeye hazır olduklarını ancak kendilerinden çok daha yüksek bir bedel istendiğini belirtmişti. Ayrıca öncelik haklarının olduğunu ve bunun için de işlem başlattıklarını hatırlatmakta fayda var. Ahalinin Saray'a çektiği telgrafta, Padişah'tan adil bir memur göndererek durumu inceletmesini istemeleri de, haklılıklarından emin olduklarını düşündürmektedir.

Valiliğin olaya yaklaşımı ve merkeze gönderdiği bilgiler, kendi içinde çok tutarlı görünmemektedir. Belgeler, tahkikatın derinleştirilmediği ve abartılı bilgiler verildiği kanaatini doğrulamaktadır. Mesela, 24 Ekim 1888 tarihinde, Saray'a gönderilen yazıda, saldırganların 300-500 kişi kadar olduğu, çiftlik içindeki konakta gizlenenlerce ateş açıldığı, sonucunda ahalden ölü ve yaralılar olduğu belirtilmiştir. Belgeye göre, jandarma korkutmak amacıyla havaya birkaç el ateş açmış, karşı koyanlara da kasatura ile müdahale etmiştir. Failler konakta saklandıklarından kimlikleri belirlenememiştir. Yahya Paşa'nın valilik tarafından görevlendirildiği tekrarlanmış ve olayda suçu bulunmadığı ifade edilmiştir (DH. MKT. 1557/86). Burada, en dikkat çekici husus, 300-500 kişinin toplanmış olmasıdır. Oysa daha önce bahsedildiği şekliyle Koldere çiftliği nüfusu Müslüman ve gayrimüslim, kadın ve erkek, toplam 1200 kişi civarındaydı. Valiliğin bahsettiği gibi, olay yerinde bu kadar büyük bir kalabalığın toplanması, eğer doğru ise, birkaç ihtimali akla getirmektedir. Ya ahali haklı olduğu için resmî görevlilere toplu hâlde karşı koymaya teşebbüs etmiştir ya da çiftliği kolay yoldan elde etmek için, belki de kandırılıp tahrik edilerek, toplu hâlde isyana karar vermiştir. İkinci ihtimalin geçerli olması durumunda da, konakta saklanan kişilerin kendi köylülerinin, hatta belki yakınlarının olduğu bir kalabalığa neden ateş açmış olabileceklerini anlamak güçtür. Öyle ya, bu tür bir durumda konakta saklananların jandarmaya veya memurlara ateş etmeleri beklenir.

Valiliğin açıklaması merkezî idareyi de tatmin etmemiş olmalı ki, 14 Kasım 1888'de, İstanbul'dan Aydın valiliğine yapılan ikazda, konakta saklanarak ateş açanların bulunmasının mümkün olduğu belirtilmiştir. Öldürülenlere isabet eden kurşunların cinsi ve kullanılan silahların türünün belirlenmesi istenmiştir. Yani tahkikatın balistik inceleme ile derinleştirilmesi yönünde vilayet makamı uyarılmıştır (DH. MKT. 1564/29).

Kolderelilerin verdiği malumatın mübalağalı olabileceği akla gelebilir ve muhtemeldir de. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus vardır. Normal şartlarda, resmî bir makam olması hasebiyle ve sahip olduğu imkânlar düşünüldüğünde, yerel idarenin daha ayrıntılı bilgiler vermesi ve bu bilgilerin öncelikle kendi içinde tutarlı olması beklenirken bilakis, ahalinin verdiği bilgiler, daha ayrıntılı ve kendi içinde daha tutarlı görünmektedir.

Dikkat çeken bir başka ayrıntı ise, olay Manisa'da cereyan etmesine rağmen kazanın yerel makamlarına ait hiçbir belgeye rastlanmadığı gibi, vilayet de yazışmalarda kazanın hatta sancağın idari makamlarından gelen bilgilere hiç atfı yapmamıştır. Hâlbuki resmî kurumlar arası muhaberatta, Osmanlı belgelerinde sık sık görüldüğü üzere, bir alt kurumdan alınan bilgi bir üst kuruma iletilirken, alttan gelen ilgili yazıya yapılan atıflara bu olaya ait belgeler grubunda hiç rastlanılmamıştır. Bu durum âdetâ, Manisa'da cereyan eden bir asayiş sorunu, sadece vilayet merkezinden takip ediliyormuş görüntüsü vermektedir.

Yine de valiliğin açıklamaları esas alınacak olursa, Koldere ahali haklarını arama konusunda, hukukî gereklilikleri doğru sırayla yerine getirmemiş gibi görünmektedir. Ancak ahali, üzerlerinde baskı kurulduğunu iddia etmektedir ve bu baskının sonrasında çıkan olayda çiftlik ahalisinden 5 kişi ölmüştür. Buna rağmen ahali haklılığını ve usulsüzlük yapıldığını vurgulamaya devam etmiş ve durumun Saray'ın kontrolünde incelenmesinde ısrarcı olmuştur. 21 Kasım 1888'de Saray'a çektikleri telgrafta özetle şunları ifade etmişlerdir:

Geçen gün Emrullah Efendi Koldere'ye geldi. Konakta keşif yaptı. Önceki tahkikatta yapılan yolsuzlukları bizzat gördü. Ancak tahkikat işini Manisa Adliye memurlarına bırakarak İzmir'e döndü. Manisa ve İzmir memurları hasımlarımızın tesiri altında olduğundan onların yapacağı tahkikat adilane olmayacaktır. Bunun için Emrullah Efendi'nin bir müddet burada kalması ve tahkikat ve işlemlerin onun gözetiminde icrası için müsaade isteriz (Y. PRK. AZJ. 14/69).

21 Kasım 1888 tarihli yukarıdaki telgraftan sonra, çiftlikte gerçekleşen çatışmaya dair başka belge yoktur. Valilik ise daha önceki yazışmalarda hiç dile getirilmeyen bir mevzuu da aylar sonra çiftliğin Sultan'a satılması gündeme geldiği sırada ifade etmiştir. 22 Nisan 1889 tarihinde Aydın valisi, Kolderelilerin çevredeki Padişah çiftliklerinin durumuna özendiğini ve bunu doğrudan isteyemedikleri için gayrimeşru yollara başvurduklarını belirtmiştir (İ.MMS. 106/4530; 3). Saray'a telgraf çekebilen, gazete vasıtasıyla kamuoyuna durumunu bildirebilen bir topluluğun, çiftliklerinin Padişah mülkü olmasını istemekten çekindiklerini düşünmek pek mantıklı gelmemektedir.

Çiftliğin Padişah'a satış işlemlerinden bahsetmeden önce, olayın kırılma noktası olarak kabul edilebilecek, Yahya Hayati Paşa'nın devreye girmesi üzerinde biraz durmak gerekir.

Kimdir Bu Yahya Hayati Paşa?

Yukarıda özellikle Aydın valiliğinin konuya yaklaşımının şüphe uyandırıcı yönlerinden bahsedilmişti. Hatta çiftliğin Balyozzade Karabet'e devri sürecinde Yahya Hayati Paşa'nın olaylara karışması, devlet-eşraf arasındaki köprüünün kurulduğu yönündeki şüphelyi güçlendirir nitelikte bir ayrıntıdır. Burada Hayati Paşa'nın durumuna dair ciddi soru işaretleri bulunmaktadır. Ahalinin, Paşa'nın

hangi sıfatla çiftlik meselesine müdahil olduğunu anlayamadığı belirtilmişti. Buna mukabil, Hayati Paşa'nın meseleyi tahkik için görevlendirildiği ve kabahatinin bulunmadığı da vilayet makamınca ifade edilmişti. Yahya Hayati Paşa'nın kim olduğuna dair bilgiler, bu karmaşanın netleşmesine yardımcı olacaktır.

Yahya Hayati Paşa, İzmir'in önde gelen zenginlerinden ve girişimcilerindendir¹⁰. 1894-1895 yıllarında İzmir Belediye Başkanı olarak görülmektedir¹¹. Balyozzadelerle iş ilişkileri hatta ortaklığı vardır¹². Ayrıca Yahya Hayati Paşa, askerî veya mülki sınıftan gelmemesine rağmen, paşalık kendisine Saray tarafından tevdi edilmiştir¹³.

Olayın geçtiği 1888 sonbaharında, Paşa'nın herhangi bir resmî görevi olduğuna dair bilgi yoktur. Mesela ileride görüleceği üzere, çiftlik kiralalarının kaydı hususunda Ödemiş Kaymakamı Halil Efendi'nin görevlendirildiği belirtilmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere, Valilik tahkikat için, Yahya Hayati Paşa'yı görevlendirdiğini belirtmişti. Bu durumda Paşa'nın normal görevini ve sıfatını da zikretmesi işlemin yasallığı ve normalliği açısından beklenir bir durumdur. Yahya Hayati Paşa, devletin erkânı değilse bu tahkikat görevi kendisine nasıl verilmiş olabilir? Belki "paşa" unvanı sebebiyle Aydın valiliğinin böyle bir görevlendirme yaptığı akla gelebilir. Ancak bu da, devletin tarafsızlığı ile uyumsuz. Zira tüccardan bir şahsı, kendi ortağının çıkarlarının söz konusu olduğu bir meselede, soruşturmacı olarak vazifelendirmek, en azından şüphe çekici bir durumdur. Kaldı ki, ahali de, bu konudan mustarip olduğunu sıkça dile getirmiştir. Ahaliden kimselerin darp edilmesi, zorla senet imzalatılması, polis, zabıta ve jandarma üzerindeki etkisi ve defterdarla olan ilişkisine dair iddialar, kesin olarak kanıtlanamasa da, Paşa'nın nüfuzu ile örtüşen bir tablo çizmektedir.

¹⁰ 1883 yılında İzmir Körfezi'nde vapur işletme imtiyazı olarak Hamidiye Şirketini kurmuş ve 1892'ye kadar şirketin yönetim kurulu başkanlığını yapmıştır (Kurt, 1991, ss. 74-84). Ayrıca Ege Bölgesi'nin çeşitli yerlerinde madencilik alanında yatırımları mevcuttur (Bildirici, 2009, ss. 99-109; Başaran, 2000, ss. 132-134).

¹¹ İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin resmî Genel Ağ (İnternet) sitesinde 1894-1895 yılları arasında İzmir Belediye Reisi olduğu görülmekte, S. Ferit Eczacıbaşı'nın anılarından hazırlanan bir eserde de bu durum teyit edilmektedir (www.izmir.bel.tr, 2013; Aksoy, 1986, s. 57). Ancak İzmir Belediyesi üzerine yapılan bir araştırmada da, 1880 yılında, henüz İzmir belediyesinin tam olarak kurumsallaşmadığı dönemde, çok kısa bir süre İkinci Daire-i Belediye Reisi olarak görev yaptığı öne sürülmektedir (Serçe, 1998, s. 63).

¹² Balyozzade Karabet ve Matyos kardeşler de Hayati Paşa ile birlikte Hamidiye Şirketi'nin kurucuları ve yöneticileri arasında bulunmaktadır (Kurt, 1991, ss. 80-84).

¹³ Bir yerli müteşebbis olarak başarılarından dolayı, 12 Temmuz 1885 tarihinde kendisine Sultan II. Abdülhamid tarafından Rumeli Beylerbeyliği payesi verilmiştir. Bundan sonra Efendi yerine Paşa unvanıyla anılmıştır (Kurt, 1991, s. 80).

Tam aksi şekilde, farklı bir yorum yapmak da mümkündür. Mesela, ahali hakkı olmayan bir kazanım elde etmeye çalışmış olabilir. Hakkını arayan çiftlik sahibi ve olayları soruşturan ortağının nüfuzlu kişiler olması da mutlaka işin içinde bir kayırma veya usulsüzlük olduğu anlamına gelmeyebilir. Ancak Balyozzadelerin adının geçtiği bir başka olay, yukarıdaki yorumu zayıflatacak niteliktedir. Şöyle ki, 1886 tarihli bir belgeye göre, Balyozzadelerin Manisa'da tren istasyonu civarında satın aldığı bazı araziler bir yolsuzluk tahkikatına konu olmuştur. Üstelik burada da Manisa belediyesi ve Evkaf Müdürlüğü'nün yasa dışı işlemlerinden bahsedilmekte ve arazilerin kişilere aktarımının resmî belgelerle sabitlendiği dikkat çekmektedir¹⁴. 1886 yılı, Koldere hadisesinden birkaç yıl önce ve Balyozzadelerle Hayati Paşa'nın, İzmir Hamidiye Şirketindeki ortaklıklarının devam ettiği bir döneme denk gelmektedir.

Bölgede benzer usulsüzlüklerin önceki zamanlarda yapılmadığı söylenemez. Ancak Manisa ve çevresinde ticareti kolaylaştırıcı imkânların bu yıllarda arttığı da akla getirilmelidir. Ege Bölgesi gibi, dış pazarlar ile bütünleşmiş bir coğrafyada, ulaşım ağına yakın olan arazilerin daha da kıymetleneyeceği takdir edilmelidir. O hâlde bir başka noktayı da göz önünde bulundurmak gerekir. Şöyle ki, hadisenin cereyan ettiği tarihlerde, Koldere yakınlarında var olan yollara ilave olarak, yeni bir demiryolu hattının yapımına başlanmıştır¹⁵.

Hülasa kesin kanıtlanmamış olsa bile, Koldere'de cereyan eden olaylarda, eşraf ile resmi görevliler arasında iş birliği olduğu yönündeki kanıtlar çok güçlüdür.

Çiftlik Sultan'a Satılıyor

21 Kasım 1888'den sonra, çiftlikte cereyan eden hadiselerle ilgili belge olmadığı belirtilmişti. Bundan sonra ilk olarak, 22 Nisan 1889 tarihinde Saray'dan Sadarete yazılan bir yazı ile Karabet'in çiftliği satma niyetinde olduğu ve çiftliğin satın alınarak emlak-ı seniyeye dahil gündeme gelmiştir. Ancak çiftliğin, Aydın valiliğince münasip bir karşılık bulunarak satın alınması

¹⁴ 13 Ağustos 1886 tarihli Muhacirin Riyaseti kaynaklı bir belgeye göre: Manisa'da bazı muhacirlerin iskânı için uygun arazi aranırken, yer yokluğu sebebiyle Riyasetin başlattığı tahkikatta, Belediye ve Evkaf Müdürlüğü'nün çeşitli usulsüz işlemlere imza attıkları ortaya çıkmıştır. Burada Balyozzadelerin de adı geçmektedir. 1886 yılının başlarında Manisa şehir merkezinde, İstasyon Caddesi civarında, ederinden daha düşük bedellere satılan arazinin bir kısmı da, Balyozzadeler tarafından satın alınmış ve Defter-i Hakani Memurluğu bu işlem için resmî senet düzenlemiştir (DH. MHC. 4-47, 1303 Za 13).

¹⁵ 92 km'lik Manisa-Soma hattı ve bunun devamı niteliğindeki 184 km'lik Soma-Bandırma hattı 1880'de inşa edilmeye başlanmış ve 1890 yılında ulaşım açılmıştır (Manisa Maddesi, 1983, s. 5541). Soma hattında 1890 yılında 14.565 ton yük taşınmış olup bunun önemli bir kısmını tarımsal ürünler teşkil etmiştir (Martal, 1999, s. 81).

ve arazisinin fakir halka dağıtılmasının uygun olduğu bildirilmiş ve Sadarete icabı emredilmiştir (İ. DH. 1131/88366).

Bu emir üzerine Sadaret gereğini yapmak için teşebbüse geçmiş olmalı ki, 6 Temmuz 1889 tarihinde Aydın valiliğinden bir bilgi yazısı verilmiştir. Burada valilik, arazinin halka dağıtımı hususunda tereddütlerini vurgulamıştır. Arazinin dağıtılması hâlinde, çevre çiftliklerde de benzer istekler ve olayların vuku bulabileceğine dikkat çekmiştir. Üstelik çevredeki ecnebi çiftliklerinde böyle bir olay yaşanması hâlinde bunun bir dış mesele hâlini alabileceği hususunda uyarıda bulunulmuştur. Valiliğin önerisi, bu tür mahzurlara yol açılmaması için bir talimat çıkarılması gerektiği yönündedir.

Ayrıca, Balyozzadelerden Matyos, Valilik tarafından çağırılmış, çiftliği hükûmete veya başka birine satması teklif edilmiştir. Matyos ise sadece Padişah'a satacağını ifade etmiştir. Vali, çiftliğin uhde-i seniyeye kabulü hâlinde sorunların biteceğini belirterek bu yönde her türlü fedakârlığa hazır olduğunu beyan etmiştir (İ.MMS. 106/4530; 3).

Temmuz ayında Balyozzadeler, uzun süredir kira alamadıklarından şikâyetçi olmuşlardır. Hasat mevsimi olduğu için, kiralara kaydedilmesine bir memur tayin edilmesini Saruhan mutasarrıflığından talep etmişlerdir. Ancak ahalinin ayak direyeceği ihtimalinden dolayı, bu yol vilayetçe tasvip edilmemiştir. Çünkü halk, çiftliğin Padişah mülküne katılması için gereken iradenin çıktığını zannetmektedir. Bu sebeple satış için gerekli işlemlerin başlatılmasının ardından, bir hükûmet memurunun defter tutarak kiralara kaydetmesinin daha uygun olacağı önerilmiştir (İ. MMS. 106/4530; 4).

Valilikten Sadarete gönderilen, 1 Ağustos 1889 tarihli belgeye göre, çiftlik kiralalarının hükûmet adına deftere kaydedilmesi için, Ödemiş kaymakamı Halil Efendi görevlendirilmiştir. Çiftlik ahali de, Padişah tarafından alınmadıkça çiftliği teslim etmeyeceklerini, kira vermeyeceklerini yinelemiş, memurlara kötü davranmış ve işlerini yapmalarına izin vermemişlerdir. Valilik durumdan çok şikâyetçidir. Rahatsızlığını “Bunlara nasihat de kâr etmemektedir. Yaptıkları yanlarına kâr kaldığı için şımarmışlardır.” diye ifade ederek ya fevkalade bir tedbir ile tedip edilmelerini ya da çeşitli sakıncaları olsa da, sükûneti sağlamak için çiftliğin hazine-i hassa tarafından satın alınması gerektiğinin altı çizilmiştir (İ. MMS. 106/4530; 5).

Valiliğin bu şikâyetlerinin paralelinde ahali de kendini savunmaya devam etmektedir. 3 Ağustos 1889 tarihli telgraflarında özetle şunları anlatmaktadırlar:

Koldere'nin İslam ve Hristiyan ahali, arazi hakkında üç ay kadar önceki Padişah iradesinin infazını istirham eder.

Arazi bedeline karşılık olarak bu seneki mahsulat-ı hazıra bedeli olan 17.000 liranın yarısını hükûmete terke hazır olduğumuzu, kalan kısmı da

nakden ödemeye razı olduğumuzu önceki arzuhâllerimizle vilayete bildirmiştik.

Vilayet, Padişah iradesine de mahsulatın terkine de rıza göstermemiştir. Sorun geçiştirilmekte olup, kavgalı arazinin aidiyeti beyan edilmeden, kira talebiyle Koldere halkı tazyik edilmiştir. Koldere halkı, çiftlik Padişah mülkü olacaksa istenen kiranın hemen verilmesine hazırdır. Aksi hâlde kira verilmesi Padişah iradesine de muhaliftir. Bu yüzden kira ödenmemiştir. Padişah iradesi ne merkezde ise bunun gereği olan mahsulat-ı hazıramızın hükümetçe alınması öncelikli meseledir. İsteğimize süratle bir karar verilmesi için vilayete ve diğer gerekenlere Sadarettten emredilmesi müsterhemdir (İ. MMS. 106/4530; 6).

Görüldüğü gibi, Karabet'in çiftliği satmaya niyetlendiği dönemde de münakaşa devam etmektedir. Nitekim Ağustos ayının ortasında hükümet meclislerinde bazı kararlar alınmıştır. Buna göre, herhangi bir mahzura yol açmadan ve şikâyete yer bırakmaksızın, çiftliğin satın alınarak emlak-ı seniyyeye ilavesinin gerektiği beyan edilmiştir. Hem ahalinin muhalefeti hem de Balyozzadelerin isteğinin dikkate alınması, kavgaya yer bırakmamak için, çiftliğin Padişah adına, Hazine-i Hassa tarafından 20.000 lira bedel ile satın alınması uygun görülmüş, keyfiyet Saray'a mazbatayla sunulup izin istenmiştir (MV. 46/13; İ. MMS. 106/4530, s. 2).

Ancak 19 Ağustos 1889'da Padişah, çiftliğin Hazine-i Hassa tarafından satın alınması yerine, bedelinin vilayet tarafından uygun taksitlere bağlanarak sahibine ödenmesini ve çiftlik arazisinin tapusuyla birlikte halktan ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere, satın alınmasının daha uygun olacağını yinelemiştir (İ. MMS. 106/4530; 1).

Babıali'nin tahkikatı ile çiftlik ahalsinin muhtaç olmayıp varlıklı olduğu anlaşılmıştır. Çiftliğin ücretsiz olarak bunlara dağıtımının, hazinenin menfaatine olmayacağı düşünülmüştür. Bu yüzden 26 Ağustos 1889 tarihinde Yıldız Sarayı, çiftliğin 20.000 lira karşılığında satın alınarak emlak-ı seniyyeye ilavesi yönünde karar değiştirdiğini belirtmiştir. Çiftlik halkının daha da kalkınacakları sebebiyle, çiftliğin Padişah emlakine katılmasını istemelerinin de etkisi olduğu yazıdan anlaşılmaktadır (İ. DH. 1149/89554).

Bundan sonra Eylül-Aralık 1889 tarihleri arasındaki yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, satış işlemi Osmanlı mali bürokrasisini bir hayli zorlamıştır. Bütçe denkliğinin bozulmaması için en uygun ödeme kaleminin bulunması ve Aydın valiliği, Maliye Nezareti ve Hazine-i Hassa arasındaki aktarımlar akçe farklarına kadar hesaplanmıştır (MAD. 11471, s. 93; MAD.d. 10645, s. 10).

Satış işleminin ne zaman gerçekleştiği ise çok ilgisiz bir kurumun muhaberatından tahmin edilebilmektedir. O sıralarda Paris'te ikamet ettiği anlaşılan Karabet'in intikal masraflarından dolayı Defter-i Hakani'ye olan borcu

için, 18 Şubat 1890'da Paris sefaretinden Karabet'in adresi talep edilmiştir (HR. TO 84/7). Bu durumda en azından 1889 yılının son günlerinde satış işleminin tamamlandığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Suçluların Mahkûmiyet Durumu

Çiftlik ahalisinden mahkûm edilenler olduğu önceden belirtilmişti. Çiftliğin Sultan'a satışı esnasında ise mahkûmların durumları tekrar gündeme getirilmiştir.

9 Kasım 1889, Vilayet makamından Sadarete gönderilen yazıda önce ahalinin dilekçesine yer verilmiştir. Dilekçede ifade edilenler özetle şöyledir:

Çiftliğin Padişah mülküne kabulü ile son derece emniyetli ve rahat olacağız, bu yüzden her zaman Padişah'a duacı olacağız. Balyozzadelerle aramızdaki anlaşmazlığa da ara vermiş bulunmaktayız.

Önceden Jandarma Binbaşı Mehmed Efendi ile diğerleri aleyhine açtığımız davanın verilen istidalar üzerine Rodos mahkemesine nakledildiğini duyduk.

Hâlbuki çiftlik çekişmelerinden dolayı bütün davalardan feragat ettiğimizi beyan etmiştik, bu sebepten tutuklu bulunan 12 kişinin de affını Padişah'tan istirham ederiz (İ. DH. 1164/90968; 2).

Bu dilekçe üzerine Aydın Valiliği İdare Meclisi, mahkûmların durumu hakkında bilgi vermiştir. Buna göre: 8 Rum, 4 Müslüman toplam 12 kişi mahpus olup, 3 ve 3,5 yıl kürek cezası almışlardır. Yağma ve hakaret gibi suçlardan, 20 Şubat 1888'den beri mahpus oldukları belirtilmiştir (İ. DH. 1164/90968; 1). 18 Kasım'da Valilik'ten gelen yazı Adliye Nezaretine iletilmiş, 28 Kasım'da da Adliye Nazırı görüş bildirmiştir. Cezalarının üçte birine yakınını çekmiş olmaları sebebiyle, aflatının uygun olabileceği, ancak tek bir af çıkarılması için Sadaret görüşünün daha isabetli olacağı ifade edilmiştir (İ. DH. 1164/90968; 4). 8 Aralık 1889'da affın uygun olacağı görüşü Padişah'a sunulmuştur (İ. DH. 1164/90968; 5). Mahkûmlar için bir af çıkarılıp çıkarılmadığı ise bilinmemektedir. Ancak mahkûmiyetler hakkında bilgi veren bu belgelerde veya müstakil olarak, ölümle sonuçlanan olayın suçlularının tespiti ve cezalandırılmasına dair de herhangi bir malumat yoktur.

Sonuç

19. yüzyıl boyunca, Osmanlı Devleti'nde nüfusun % 80'i tarımla geçinmekteydi. Bu asırda tarım ve ona bağlı olarak ticari tarım sürekli olarak büyüdü (Quataert, 2004, s. 961). Özellikle, 1870-1873 arasında ticaret hacminin genişlemesi, çiftçinin mali durumunun düzelmesini sağlamıştı. Ancak 1873-

1896 arasında gerçekleşen fiyat krizi¹⁶, köylünün vaziyetini kötüleştirmiş ve büyük bir kesimin borçlanmasına sebep olmuştu (Quataert, 2004, s. 988). Yani yüzyılın son çeyreği, Osmanlı topraklarında sürekli gelişen tarım sektörü ve çiftçiler için çok parlak geçmiyordu. Diğer yandan, Ege Bölgesi'nde yapılan demiryolu hatları, bölgenin verimli tarım arazilerinin kıymetini artırmaktaydı.

Bu tarihlerde tahtta bulunan Sultan II. Abdülhamid'in de, tarım arazileri üzerine olan ilgisi dikkat çekicidir. Aslında Padişah'ın petrol bölgelerinde satın aldığı araziler, daha cazibeli bir konu niteliği taşır. Buraları şahsi mülkü hâline getirmesinin en önemli sebebi, kıymetli toprakların yabancıların eline geçmesini istememesi olarak ifade edilir. Aynı şekilde, Batı Anadolu'daki pek çok çiftliği alması da bu politika çerçevesinde değerlendirilmelidir (Terzi, 2009, ss. 30-31). Gerçekten de II. Abdülhamid, toprak satın alarak mülk edinmeyi bir politika olarak benimsemiştir ki, hem kendinden önce satılan emlak-i hümayunun listesini hazırlattırması ve bunlardan mümkün olanları satın almaya başlamış, hem de Hazine-i Hassa Nezaretine satın alınabilecek arazileri takip etme görevi vermiştir (Terzi, 2000, ss. 91, 97). Çiftlikler her zaman satın alınma yoluyla Padişah mülkü olmamıştır. Mesela, Osmanlı tebaasından banker Baltacı Manolaki'nin oğlu Baltacı Aristidi'nin borçlarından dolayı, Torbalı'daki çiftliklerine el konulmuş ve 1884'te bu araziler Maliye Nezareti tarafından Çiftlikat-ı Hümayun'a aktarılmıştır (Ortaç, 2010, s. 322).

Bu yazıda da, II. Abdülhamid'in yukarıda bahsedilen ortamda ve iddia edilen politikalar çerçevesinde, Manisa dâhilindeki bir çiftliği satın alması süreci ele alınmıştır. Ancak bu çalışmanın, satış sürecini ortaya koymaktan öte, dikkat çektiği başka noktalar oldu. Girişte de belirtildiği üzere, bilhassa devlet, resmî görevliler, eşraf ve halk arasında cereyan eden ilişkiler, son dönem tarihimizin tartışılması gereken meselelerinden birisidir. Fakat 20. yüzyıla girildiğinde bile hâlâ çok geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı ülkesinin tamamı için bu ilişkiler üzerine söz söylemek, genel hükümlere varmak kolay değildir. Öncelikle örnekleri çoğaltmak, hemen her bölgeden ilgili örnekler bulup çıkartmak gerekir. Ancak ondan sonra genel bir kanaat hasıl olur.

Tarih alanında kesin hüküm vermek ise kolay değildir. Çalıştığımız konuya ilişkin mevcut belge ve bilgilere ulaşmış olsanız da aslında bütün hepsine ulaşip ulaşamadığınızı dahi bilemezsiniz. Kanıtlarınız çok kuvvetli olsa bile, her daim ufak bir temkin payı bırakmak gerekir. Bu yüzden aşağıdaki vurgular hükümden ziyade kanaattir.

Ele alınan konuya ilişkin ulaşılabilen belgeler incelendiğinde, İzmir-Manisa hattında, eşrafla devlet görevlileri arasında bir ittifak olabileceği kanaati uyanmıştır. Bölgenin cazip ekonomik potansiyeli, devlet ricalinden meşhur

---

¹⁶ Bu kriz ülke içi bir durum olmayıp, "Büyük Bunalım" olarak adlandırılan uluslararası ticarete yaşanan depresyonun Osmanlı'ya etkisidir (Pamuk, 2003, ss. 125-137).

isimlerin bile ilgisini çekmiştir. Yerli müteşebbis âdeta, bir taraftan merkezi idarenin takdirini kazanmakta, diğer yandan menfaatleri için resmî makamlar nezdinde elde ettiği nüfuzu kullanmaktadır. Koldere ahalisinin kanuni hakkı olan bir kazanımı elde etmeye çalışırken, yanlış yönlendirilmiş olabileceği, ancak idarenin bu yönde hiç yardımcı olmadığı izlenimi uyanmıştır. Sanki ayanlığın ilgasının mütegalibeliğın de bittiği anlamına gelmeyeceği yönünde bir örnek belirlemektedir.

Belgelere yansıdığı kadarıyla, Sultan'ın her iki tarafa da meyyal olmaması dikkat çekicidir. Bilhassa Aydın valiliğının, Yahya Hayati Paşa ve şürekâsını kayırdığı ve verdiği bilgilerle başkenti de etkilemiş olabileceği düşünülebilir. Buna mukabil ahalinin şikâyetlerini içeren telgraflar ve gazete de II. Abdülhamid'e ulaşmıştır. Padişah tarafından Hayati Paşa ve Balyozzade ailesi üzerinde bir yaptırım söz konusu olmadığı gibi, son noktada ahalinin talebinin de etkisiyle Koldere'nin Çiftlikat-ı Hümayun'a dâhil edilmesini emretmiştir. Âdeta bir taraftan tebaayı küstürmemek, diğer yandan hatalı da olsalar, yerli girişimcinin önünü kesmemek gibi tavır takındığı kanaati oluşmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA).

DH. MHC. 4-47; DH. MKT 1555/57; DH. MKT. 1556/105; DH. MKT. 1557/86; DH. MKT. 1564/29; DH. MKT. 295/63; DH. MKT. 398/35; Y. PRK. AZJ. 14/69; Y. MTV.35/113; HR. TO 84/7; İ. DH. 1131/88366; İ. DH. 1149/89554; İ. DH. 1164/90968; İ. MMS. 106/4530; İ. MMS. 106/4530; İ. MMS. 106/4530; İ. TAL. 322/25; İ. TAL. 8/25; MAD. 11471; MAD.d. 10645; MV. 46/13; ŞD. 2391/38; ŞD. DH. 1375/51

Osmanlıca Gazeteler

Saadet Gazetesi. No: 1152, 7 S. (1036 13 Ekim 1888) Cumartesi.

Araştırma Eserleri

- Aksoy, Y. (1986). *Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*. İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı.
- Başaran, M. (2000). *19. Yüzyılda Karacasu*. Karacasu.
- Berber, F. (2013). Temettüat Kayıtlarına göre Koldere Çiftliği/Köyünün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845). *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 233-268.
- Bildirici, Y. Z. (2009). Denizli ve Çevresinde Madencilik (1890-1919). *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 21, 99-109.
- Cin, H. (1992). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Emecen, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara: TTK.
- Ersoy, H. (1941). Rüşdü Paşa. *Gediz Dergisi*, 5(51), 5-8.
- İnal, İ. M. K. (1982). *Son Sadrazamlar I*. İstanbul.

- Koç, A. (2006). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Saruhan Sancağı'nda Gayrimüslimler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Kurt, S. (1991). İzmir Hamidiye Vapur Şirketi 1884-1915. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 71-108.
- Manisa Maddesi. (1983). *YURT Ansiklopedisi*, Cilt 8. İstanbul.
- Martal, A. (1999). *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19 Yüzyıl*. İzmir
- Nagata, Y. (1997). *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*. Ankara: TTK.
- Ortaç, H. (2010). Batı Anadolu'da Bir Büyük Toprak Sahibi Levanten: Baltacı Manolaki. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 319-336.
- Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Quataert, D. (2004). 19. Yüzyıla Genel Bakış, İslahatlar Devri, 1812-1914. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* içinde (C.2, ss. 885-1051). (H. İnalçık ve D. Quataert, Ed.). İstanbul.
- Serçe, E. (1998). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Somel, S. A. (2009). Gölgede Kalmış Bir Osmanlı Devlet Adamı Şeyh'ül-Vüzera Namık Paşa. *Toplumsal Tarih*, 186, 60-67.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmani*, Cilt 5. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Terzi, A. (2000). *Hazine-i Hassa Nezareti*. Ankara: TTK.
- Terzi, A. (2009). *Bağdat-Musul'da II. Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*. İstanbul: Timaş.

Elektronik Kaynaklar

- Albüm. (2014). 3 Ocak 2014 tarihinde <http://www.izto.org.tr/portals/0/meclisalbum/meclisalbum01072013.pdf> adresinden erişildi.
- İzmir Belediye Başkanları. 29 Kasım 2013 tarihinde <http://www.izmir.bel.tr/StandartPages.asp?menuID=1477&MenuName> adresinden erişildi.
- Yargıtay. 9 Ocak 2014 tarihinde <http://www.yargitay.gov.tr/index3.php?pgid=8> adresinden erişildi.

GASPIRALI'DA KADIN

Ümmühan BİLGİN TOPÇU

Özet: Gaspıralı, Kırım coğrafyasında eğitimin modernleşmesi, kimliğin şekillenmesinde sembol isimlerden biridir. “Dilde, fikirde, işte birlik” sloganıyla çıkardığı Tercüman gazetesiyle bu fikirlerin Türk dünyasının farklı coğrafyalarında paylaşılmasına hizmet eder. Edebî eserleriyle de aynı fikirleri farklı bir anlatım tarzıyla okuyucuya aktarır. Bu çalışmada Gaspıralı'nın roman ve hikâyelerinden üçünde, *Frengistan Mektupları*, *Darürrahat Müslümanları*, *Kadınlar Ülkesi*’nde, kadın algısı değerlendirildi. Modernleşmede kadın algısındaki değişim önemli bir göstergedir. Toplumda gözlenen hareketliliğin doğrudan yansıdığı zeminlerden biri de edebî eserlerdir. 1800’lü yılların sonunda Osmanlı ve Kırım coğrafyasında kadının toplumdaki yeriyile ilgili eleştiriler gündeme gelir. Bunlar, farklı aydınlar tarafından gazete ve edebî eserlere taşınır. Bu kişilerden biri İsmail Gaspıralı’dır. Bu çalışmada onun gazete sütunlarına ve edebî eserlerine taşıdığı kadın konusu ele alınmış; fikirleri ve bunları işleyiş biçimi ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: İsmail Gaspıralı, kadın algısı, ütopya, Tanzimat devri romanı.

Women in Gaspıralı

Abstract: İsmail Gaspıralı is an important name who represents the modernization of education in Krimia territory and formation of cultural identity. Gaspıralı, issues a newspaper under the name of Tercüman which uses the slogan at “Unity in language, in idea, in work”. This newspaper serves in exchanging such ideas throughout the Turkic geography. Gaspıralı conveys the same ideas via his literature for his readers. In this work, perception of the women is evaluated in these three of his novels. The perception of women (in his novel) is an important indication of modernity. One of the bases which directly indicates the social tensions and evaluations is the literary works. At the end of the 1800s, in the geography of the Ottoman Empire and the Crimean, critics discussed the location of the income of women in society. They moved to different works by intellectuals and literary newspaper. İsmail Gaspıralı is one of these people. In this study, women carrying his newspaper columns, and dealt with the literary works; his ideas, and their mode of operation has been revealed.

Key words: İsmail Gaspıralı, perception of women, utopia, Tanzimat period novel.

Giriş

Gaspıralı, Türk dünyasının uyanışında sembol isimlerden biridir. Onu bütün Türk dünyasında tanıtan, “Dilde, fikirde, işte birlik!” sloganıyla çıkardığı Tercüman gazetesidir. Gazete, Türk dünyasının neredeyse bütün merkezlerinde her coğrafyayı ilgilendirecek haberleriyle farklılaşırken ortak bir duyarlılığı besleyecek metinleriyle iletişimi sağlayıcı ve birleştirici olmuş; milliyet fikrinin

oluşmasında çok önemli bir görev üstlenmiştir. Gaspıralı, Türk dünyasında oluşturduğu bu ağı, siyasi manevra alanlarından ustaca uzak tutarak uzun bir süre yayın faaliyetini sürdürmüştür.

Onun önemli çalışmalarından biri de Kırım coğrafyasında yürüttüğü eğitim faaliyetleridir. Eğitimin modernleşmesi noktasında çok önemli değişiklikleri içeren usul-i cedîd hareketinin bu bölgedeki öncülüğünü yapmış; bu çalışmalar, Kırım coğrafyasında eğitime bakışı ciddi oranda etkilemiştir.

Gaspıralı'nın bir diğer yönü Rusya Müslümanları Federasyonundaki öncülüğüdür. Türk kavramı yerine Müslüman halklar kavramını hedefleri açısından kabul edilebilir bulan siyasilerin tercihlerini kullanarak Rusya Müslümanlarının örgütlenmesinde ve bu kanalla diğer Müslüman toplumlar arasında temsil hakkı kazanmasında liderlik etmiştir. Bir asır uzaktan bakıldığında onun geniş vizyonu ve büyük hizmeti çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu çapta bir değişime öncülük eden ve Türk dünyası üzerinde aydınlatıcı olan Gaspıralı'nın roman ve hikâyeleri, bu yaptıkları yanında gölgede kalmıştır. Oysa o, Tercüman'da tefrika ettiği bu kısa roman, uzun hikâyeye boyutundaki eserlerini de bu misyonun bir parçası olarak görmüştür.

Yavuz Akpınar başkanlığında yürütülen bir projeye Türkiye Türkçesine kazandırılan Gaspıralı eserleri üç ciltte toplanmıştır. Bunlardan ilki roman ve hikâyelerine ayrılmıştır. İrili ufaklı on edebî metnin çoğu, Molla Abbas adlı kahramanın maceraları olmaları sebebiyle eserler bir bütünün parçaları olarak düşünülebilir.

Yavuz Akpınar'ın da belirttiği gibi (Gaspıralı, 2008a, s. 11) gerek anlayış, gerek teknik, gerekse içerik yönünden Gaspıralı'nın bu eserleri, Ahmet Mithat'ın eserlerini hatırlatır. O da tahkiyeli eserlerinde “fayda” ekseninde edebiyata yaklaşmış, okuyucunun ilgisini çeken bir kurgu ve ona bağlı merak unsurunu kullanmış; ancak eğitmek niyeti, çoğu eserinde kurgunun önüne geçmiştir. Yazar bu eserleri sığağı sığağına okuyucuya ulaştırmak üzere parça parça Tercüman gazetesinde tefrika etmiştir.

Gaspıralı, Türk dünyasının millî kimliğinin oluşmasına hizmet ederken toplumun modernleşerek dönüşmesini de ister. Modernleşme bir zihniyet değişikliği çerçevesinde gerçekleşir; Gaspıralı da eserlerinde eğitim, hukuk, şehircilik başlıkları yanında, Doğu ve Batı toplumlarında kadın algısına ağırlıklı olarak yer verir. Bir yanı dinî kabullerle de ilgili bu başlıklar içerisinde kadının toplumdaki yeri; modernleşmenin en önemli göstergelerinden biridir. Üstelik bu; eğitim, hukuk gibi başlıkları da bir oranda sınırları içerisine alabilen bir genişliğe sahiptir.

Bu çalışmada üç edebî eseri ekseninde Gaspıralı'nın kadına bakışı üzerinde durulacaktır. Bu bakış aslında farklı bir medeniyetin eşliğinde bir muhasebeyi

somutlayan bir gösterge olarak da okunabilir. Üzerinde durulacaklar; *Frengistan Mektupları*, *Darürrahat Müslümanları* ve *Kadınlar Ülkesi* isimli eserlerdir. İlgi çekici olan bu eserlerden birinin bir ütopya denemesi diğerinin bir distopya olarak alınabilmesidir: *Darürrahat Müslümanları* tam bir ütopya iken *Kadınlar Ülkesi* doğrudan kadın algısı üzerine kurulmuş bir distopyadır. Bu üç eser toplumda kadının yerine dair yazarın özel hassasiyetini anlamak için yeterlidir. Çalışmada bu algının hangi noktalarda yoğunlaştığı, nasıl bir seyir izlediği üzerinde durulacaktır. İlk eser olan *Frengistan Mektupları* ile daha sonraki eserler arasında yazarın fikirlerinde bir değişim olup olmadığı da gözlenecektir.

Pek çok yönden benzeştikleri Tanzimat Devri yazarlarının eserleriyle bu eserler arasında bir bağın var olup olmadığı da dikkate alınarak içeriklerin karşılaştırmasına kısaca yer verilecektir. Çalışmada her eserdeki kadın takdimi tek tek ele alındıktan sonra, bir genel değerlendirme yapılacaktır.

Frengistan Mektupları

Gaspıralı, edebî eserlerinin kurgusunu Molla Abbas'ın çeşitli ülkelere yaptığı seyahatlerin anlatımı olarak şekillendirir. *Frengistan Mektupları*, bu kurgunun ilk eseridir ve 1887'de *Tercüman* gazetesinde tefrika edilir.

Molla Abbas'ın kim olduğu ve maceraların başlama amacı bu eserde. Buna göre, kahraman, 22 yaşında bir Kıımlıdır; Avrupa'da Türk ve Araplardan kalmış "azizler"i ziyaret amacıyla mal varlığını nakde dönüştürüp yola çıkar. Burada gördüğü her şeyi, büyük bir dikkatle inceleyip öğrendiklerini mektuplar vasıtasıyla gazetede okuyucularla paylaşır. Kahramana bu süreçte Avrupalı hanımlar eşlik eder. Bu konudaki değerlendirmeler, yazarın karşılaştığı bu hanımlar ve kendi toplumundaki kadın algısına dair tecrübeleri üzerinden yapılır.

İlk durağı Ades (Odessa)'tir. Orada tanıştığı Josefin, kendine olan güveni ve kültürüyle Molla Abbas'ı etkiler. Josefin onu evine davet eder. Kısa sürede arkadaş olurlar ve bu genç kız bir süre sonra kahramana Fransızca dersi verir. Ardından Molla Abbas, Avrupa'yı onun rehberliğinde gezmeye karar verir; ancak "nikâhlanmazlarsa birlikte yolculuk edemeyeceklerine" inandığı için ona nikâh kıyar. Bu süreçte onun sosyal duruşundan çok etkilense de yavaş yavaş sorunlar baş gösterir. Nihayet akraba olmadığı erkeklerle, kendinin olmadığı ortamlarda buluşması, bardağı taşıran son damla olur ve kahraman ondan ayrılır.

Eserin başlarında anlatılan bu ilişkide başarısız bir evlilikten çok bir yol arkadaşlığı anlatılır ve maksat Müslüman bir erkeğin Avrupalı kadınla karşılaşmasına dair ayrıntıları samimiyetle paylaşmaktır. Gerçekten de erkek-

kadın algısı ve bunlardaki değişime dair izler bu ilk tanışıklıktan itibaren eserde takip edilebilir.

Josefin’le karşılaştıklarında bir tiyatrodadırlar; kahraman, sahnede rol yapan kadın ve erkeklerin tavırlarındaki samimiyetten veya kadınların açık saçık giysilerinden rahatsız olur. Bunların “Josefin”ce de aşırı bulunması, Molla Abbas’ın ondan etkilendiği ilk noktadır. Müslüman olmayan bir ülkede kahramanın ilk dikkatini çeken şey, kadın giyimi ve tavırları olur. Bu, görsel unsurların algıda öncelikli olmasından çok, kendi kültüründe kadının sınırının net olarak belirlenmesinde kıyafetin ve sosyal rollerin çok tanımlı olmasıyla açıklanabilir.

Josefin onu evine davet ettiğinde düşündükleri Molla Abbas açısından da yazar açısından da ilginçtir. Yazar, erkeklerin “yasak davet” karşısındaki tavrını alaycı bir dille yansıtır: “Bu hâlde Frenk kızı hâlimi anlayıp onun evine varıp akşamın bir hissesini daha geçirmeyi teklif etti. Şaşırmayınız. Frenk arasında acayip âdetler var. Daveti kabul edip gittim. Niçin varmayayım? Evvela çağırdı, ikincisi güzel bir kız, üçüncüsü Türkçe bilip benimle konuşabiliyor, dördüncü yolda ve seferde hoşça vakit geçirmek gerekir. Daha sebep çok, lakin bunlar da yeter. Kim susayıp su bulur da içmez? Kim gül görür de güle bakmak istemez?” Veya “Edep iyi şeydir de istek de güçsüz değildir” cümleleri anlatıcı kahramanın kabullerini yansıtırken yazarın da bu vasıtayla arzularının karşısında teslim olan erkeği meşrulaştırdığı görülür.

Susamak, istemek ve güle bakmak; ekseninde erkek bakışı doğal bir hâl olarak sunulurken bir yandan da Avrupa erkekleri karalanır: “Onlar da bizim gibi ateşli olsalardı kadınlarına böyle rahatlık sağlamazlardı. Bizde böyle olsa dördüncü gün şehir batır”.

Yalnız başına tiyatroya giden, orada tanıştığı kendi kültürüne bile yabancı bir erkeği evine davet edecek kadar “rahat” bir hanıma nikâh kıyarken kahraman hiçbir tereddüt yaşamaz. Buraya kadar Josefin’in Türkçe bilmesi, Avrupalı müsteşrikleri tanınması ve onlarla fikir alışverişinde bulunması Molla Abbas’ı çok etkiler. Bu öz güvenin arkasında kadın ve erkeğin eğitiminde ayırım yapılmamasının yattığını düşünür (Gaspıralı, 2003, s. 111).

Avrupa’da kahramanın şaştığı şeylerden biri de el öpme pratiğindeki farklılıktır: “Kadınlar erkeklerin ellerini öpmüyor, erkekler kadınların elini öpüyor” Gaspıralı, biri tamamen saygı ve itaat; diğeri nezaket ve iltifat içeren bu öpücükleri eşitler. Bu el öpmedeki nezaket niyetini anlamazdan gelip ikisini de saygıya bağlayarak Batı dünyasında kadına bakışın farklılığını anlatmak ister; bu, kasıtlı bir *bilmezden gelmedir*.

Diğer bir pratik, ironik alınmazsa kahramanın kendi toplumu adına çok aşağılayıcı imalar içerir: Kahraman, Avrupalıları anlatırken “Erkekler evden

çıkarken kadınların üzerine kapı kilitlemezler; çünkü kadın kendi almadıktan sonra kimse onların evine girmeye çalışmaz” der. Burada birkaç kabul vardır: Kendi toplumunda mahremnin tehdit altında olması, kadını erkeğin korumasını zorunlu kılar; kadın kendi mahremiyetini koruyacak irade ve güçte değildir. Tersten okunduğundaysa Batı’da erkek, sınırını bilecek olgunluktadır; kadın gerektiğinde bu sınırı çizebilecek konumda ve korumaya muktedirdir. Bu, aslında, kendi toplumu adına, sadece kadını tezyif etmez; erkeği de müteceviz gösterir.

Yazar, Batılı kadına iltifata devam ederken Müslüman bir erkekle evlenmiş olmasına rağmen onu çocuklarının inancını tayin konusunda erkekle tartışabilecek konumda anlatır. Avrupalı erkeğin ev işlerinde kadına yardım etmesi de kahramanın bir vesileyle kaydettiği ayrıntılardanır.

Bütün olarak bakıldığında burada sorun kadın sorunu değil, Avrupalı ve Doğulu kadın sorunu olarak çizilir. Ancak baştan itibaren kahraman, kayıtsız bir teslimiyet ve hayranlık içerisinde görülürken birden rota değişir: Anlaşılmaz bir şekilde, Josef’in akrabası olmayan erkekleri kendi bulunmadığı bir ortamda evinde ağırlamasını affedemez ve ondan ayrılır. Oysa romanın başında kendi de aynı konumda olmuş, o davete icabet etmiş, bir süre sonra da ona nikâh kıymakta sakınca görmemiştir.

Bu olayı gerekçelendirirken anlatılanlar da çelişkilidir: Önce bir yanlış anlamadan söz eder: Kahraman, otelde kendi dairesi diye yanlış bir daireye girip oradaki erkekleri izinsiz haremine girmekle suçlar. Kendi dikkatsizliği anlaşılınca da çok mahcup olur ve affedilmek için çaba sarf eder. Bir süre sonra aynı sahne kendi evinde tekrarlanıp Josef’in birtakım erkekleri ondan habersiz davet edince onlara önce peşinen akraba muamelesi eder. Akraba olmadıkları ortaya çıkınca da karısını boşar. O, bir erkektir ve kıskançlıkla bütün olumlu izlenimleri bir kalemde siler ve bu kadar kendi başına buyruk biriyle yapamayacağına karar verir. Üstelik yazar da bu süreci Josef’in nasıl karşıladığını anlatmaya gerek görmez (Gaspıralı, 2003, s. 115). (Bu nokta kahramanla yazar arasındaki kinaye mesafesini tespit açısından önemlidir). Kahraman bu kadarla da yetinmez; Frenk kadınların “eksik terbiyelinin” bile kendini bu kadar etkilemiş olmasından yakınarak (Gaspıralı, 2003, s. 115) Josef’in’in sırf bu rahatlık dolayısıyla “terbiyesiz” olduğunu ima eder.

Bu maceradan sonra kahraman, Fransa’ya geçer ve orada sekiz ay kalır. Tüccarlardan Mösyö Şalon onu evine davet eder ve kızı Margarita’yla tanıştır. Batıların kadınlarını yabancı erkeklere tanıtmayı, Molla Abbas’ın anlayamadığı şeylerden biridir; çünkü kendi toplumunda tam tersi bir pratik söz konusudur. Tüccar, kızına ondan ücretle Türkçe ve Arapça dersi aldırır. Molla, gönlünün güzel kıza kaymasını engellemeye çalışsa da bu mümkün olmaz. Aralarında bir aşk başlar. Bir süre sonra dersler bitince kızla rahat görüşebilmek

için bir ev tutar. Margarita bu ilişkiyi ailesinden gizlediği için eve örtünerek gelir gider (Gaspıralı, 2003, s. 131).

Bu sırada bir tanıdığı vasıtasıyla Paris yakınlarında oturan yaşlı bir hanımla da tanışır. Hanım, Molla'dan ülkesi hakkında bilgi alırken ona Paris'i anlatır. Kendi başına yaşayan bu yaşlı hanımın açık yürekliliği Abbas'ı etkiler ve onu evinde birkaç kez ziyaret eder. Margaret'le buluştukları bir gün o yaşlı kadın öldürülür ve suç Molla Abbas'ın üzerine atılır. Suçsuzluğunu kanıtlamanın tek yolu, o sırada nerede olduğunu açıklamaktır. Margarita'ya olan saygısından dolayı bunu yapamaz. Margarita, babasının kriz geçirip ölmesi pahasına gerçeği açıklayarak onu kurtarır. Dostlukları devam etse de kızın babasının ölümüne sebep olan bu ilişkinin sürmesi mümkün değildir. Eserin sonunda Molla Abbas, pılısını pırtısını toplayıp Fransa'dan ayrılmak zorunda kalır.

Kahraman, Josef'in'e takındığı tavrı burada göstermez. Farklı eserlerde Margarita'yla iletişiminin sürdüğünü anlatır, eserlerin sonuna kadar ona saygınlığını korur. Eserde Margarita'ya ait ayrıntıların daha fazla olması da ona verilen değerle açıklanabilir.

Eserde Margarita, divan edebiyatı güzelleri gibi tasvir edilir; ay gibi yüz, gül gibi kırmızı ufak ağız, gök rengi gözler, kalem çekilmiş kaşlar, beline inen uzun saçlarıyla "zarif latif" bir hanım... (Gaspıralı, 2003, s. 119).

Aslında bu romanda karşılaşılan iki kadın da son derece cesur kadınlardır. Ancak Margarita, bir aile içerisinde ve güçlü aile bağları olan biri olarak sunulur. O da Josef'in gibi iyi eğitim almıştır. Kahramandan Arapça ve Türkçe dersi almasının nedeni, uluslararası ticaret işlerinde babasına yardımcı olma niyetidir. Nitekim babasının ölümünden sonra işleri devralacak kadar ticarete hâkimdir.

Romanın Margarita üzerine kurulan bu ikinci bölümünde kadın, yine öz güvenlidir; ancak buradaki fark, kadının aile içerisinde anlatılmasıdır. Erkeğin de kabul ve teşvik ettiği şekilde, kadının sosyal rolleri erkeklerin çok yakınında çizilmiştir. Babası tarafından ticaretin içerisinde tutulması, tüccarlarla tanıştırılması ve gerekli görülen noktalarda eğitimini geliştirmesine imkân sağlanması; sonuçta hayatın zorluklarını kendi iradesiyle göğüsleyebilen bir kadın oluşturmuştur. Nitekim o kadın; bir yandan biriyle babasının onaylamayacağını düşündüğü gizli kapaklı bir ilişki yaşayabilecek kadar cüretkâr; öte yandan, aile ismini yok sayarak sevdiği adamın canını kurtarmak için kendini ifşa etmekten çekinmeyecek kadar cesur ve dürüsttür. Sonuçta bu olay babasının hayatına mal olunca da bu ilişkiyi bitirip işlerin başına geçecek kadar soğukkanlıdır.

Margarita'yla olan bağ, daha önce de belirtildiği gibi, Molla Abbas'ın kahraman olduğu hikâyelerin birkaçında daha dile getirilir. *Sudan Mektupları*'nda

Margarita, ticari ilişkide bulunduğu bir devletin siyasetini manipüle etmek üzere Molla Abbas ve bir grup adamı oraya gönderecek kadar güç sahibi gösterilmiştir.

Frengistan Mektupları'nda Avrupalı kadınlar; her halükârda iyi eğitilmiş ve öz güvenli erkeklerin yanında tereddüt etmeden durabilir. Bu durum, anlatıcı kahramanda önce şaşkınlık, ardından hayranlık uyandırır. Öyle ki diğer maceralarda kahraman, Margarita'nın ricası ve yönlendirmesiyle bazı tehlikeli görevler üstlenmekten çekinmeyecektir.

Darürrahat Müslümanları

İkinci roman *Darürrahat Müslümanları*'nda kahraman Molla Abbas, oradaki Müslüman eserlerini görmek için İspanya'dadır. Başta Endülüs Emevî tarih ve kültüründen uzun uzun bahseder.

Bir gezi eseri gibi olan *Frengistan Mektupları*'nın aksine burada tarihî bilgilerin ardından Molla Abbas etrafında bir olay örgüsü oluşturulur. Bu olay ana hatlarıyla şöyledir: Elhamra Sarayı Endülüs mirasından geri kalan ender eserlerden biridir. Kahraman, ziyaret ettiği Elhamra'nın bekçileriyle anlaşarak geceleri de sarayda veya yakınlarında kalmaktadır. Böyle bir akşamda avlular arasında gezinirken saraydaki Aslanlar Meydanı'na gelir. Bu avluda bulunan çeşmede vaktiyle sekiz aslanın ağzından sular aktığı rivayet edilmişse de sular çoktan kurumuştur. Gece yarısı bir köşede büzülmüşken sesler duyar ve on iki kızın geldiğini görür. Onların gelmesiyle kurumuş çeşmelerden sular akmaya başlar. Kızlar o sulardan abdest alıp Harem Köşkü'ne geçerler. Gizlice kendilerini takip eden Molla Abbas'ı görünce önce korkarlar; ancak kendisinin de Müslüman olduğunu ve onlara zarar vermeyeceğini söyleyince ona inanırlar. Yanlarında onları korumak üzere gelen biri daha vardır: Bu, kahramanın *Frengistan Mektupları*'nin sonunda tanıştığı Arap sokak satıcısı Şeyh Celâl'dir.

Kızlar Darürrahat isimli ülkelerinde üniversitede başarı gösterdikleri için atalarının mekânlarından biri olan Elhamra'ya ziyaret izni ile ödüllendirilmiş gençlerdir. Şeyh Celâl de onlara eşlik etmekle görevlendirilmiştir. Molla Abbas'ı kendilerini gördüğü için yanlarında götürürler. Kahramanın gizemli Darürrahat yolculuğu burada başlar: Gizli geçitlerden geçerek büyük bir kuyu gibi etrafı dağlarla çevrili Darürrahat'a giderler.

Gırnata'da Elhamra Sarayı'na yakın "ayak ve at ile geçilmez", Sierra Nevada isimli karlı dağların içerisinde bu vadi, anlatılanlara göre Emevî hâkimiyetinin son günlerinde Endülüs Emevîleri'nin komutanlarından biri olan Serdar Musa'nın gizli geçitler ve tünellerle geçilen, yüz seksen beş taraftarını sakladığı bir gizli ülkeye dönüştürülmüştür. Endülüs Devleti'nin hâkimiyetini kaybetmesi sonrasında İspanya ile yapılan teslim anlaşmasına güvenmeyen Serdar Musa, güvendiği yetmiş sekizi kadın bir grup adamını bu sarp dağların arasına

saklamış; sığınmacılar ülkelerinden getirdikleri araç gereç ve kitaplar sayesinde Endülüs varlığını Darürrahat dedikleri bu yerde, başlangıçta bir köy olarak yeniden inşa etmiştir. Molla Abbas oraya vardığında kırk köy ve bir büyük şehirlik üç yüz bin kişilik nüfusa ulaşmışlardır.

Medeniyette Avrupa'nın da ilerisinde olan bu insanlar, Serdar Musa'ya verdikleri söz gereği 2075 yılına kadar atalarının vasiyetnamesini açmayacak ve o zamana kadar varlıklarını bütün insanlıktan gizleyeceklerdir. Aralarından seçilmiş kişiler, zaman zaman gizli geçitlerden geçerek Elhamra'ya ve İspanya'ya çıkmakta; olanı biteni, özellikle de atalarının mirasının nasıl yok edildiğini görebilmekte; bunları ülkenin ileri gelenlerinin bilgisine sunmaktadır. Ancak dışarıdan birinin Darürrahat'a gelmesi ve onların varlığını bile bile Darürrahat'ı terk etmesi mümkün değildir.

Eser tam bir ütopyadır; şehircilik, eğitim, yönetim, hukuk konularında pek çok teklifi içerir. Kadının ülkedeki konumu eserde özellikle ele alınmıştır. Konu, sarayda karşılaştığı kızlardan biri olan Feride Banu ve emirle yaptığı sohbet ekseninde ayrıntılandırılır.

Bu romanda da kahraman, Frengistan'daki gibi kızların yüzlerinin açık olmasını ve kendisiyle konuşmalarını şaşkınlıkla karşılar. Üstelik bunlar Josefin veya Margaret gibi gayrimüslim de değildir. Örtüleri vardır, ancak yüzleri açıktır. Kızlar yabancı erkeklerden kaçmadıkları gibi Şeyh Celâl de orada bulunmasına rağmen yeni tanıdıkları kahramana Darürrahat'ı tanıtırma görevi, aynı zamanda bir kadın doktoru olan Feride Banu'ya verilir.

İlerleyen bölümlerde Feride Banu, kahramanı evlerine davet ederek ailesiyle tanıştırır; ona ikramlarda bulunur ve onunla rahatça sohbet eder. Hatta bir enstrümanla ailesi ve misafirine müzik dinletisi sunar. Kahramanın bildiği Müslüman ülkelerde bir kadının yabancı bir erkeğin önünde müzik yapmasını bırakın, müziğin kendi bile din çevrelerince haram kabul edilmektedir. Bu Müslüman toplumunda bunların aşılmasını hayranlıkla karşılar.

Darürrahat'ta on iki yaşına kadar bütün çocuklar okula gider; kız erkek ayrı okullarda okurlar. Erkekler; matematik ve din öğrenirken kızlar; ev yönetimi, dikiş nakış, annelik ve annelikte gerektiği kadar tıp öğrenir. Molla Abbas kendilerine güvenleri ve konuşmalarından hareketle buradaki kadınların bile kendinden daha âlim olduğunu düşünür.

Ülkeyi dolaşır ve farklı kişilerle tanışır; Emir'in sarayında kabul edilir. Burada pek çok yeniliğin ve modern teçhizatın yanı sıra kadınların konumuyla ilgili en yetkili ağızdan bilgiler alır: Emir tek eşlidir; eşi Hatice Banu, kadınların eğitimi, haklarının korunması ile ilgili konularda söz sahibidir. Kadınların eğitimi erkeklerden geri değil, ancak farklıdır: Kadınlar pedagoji, hukuk ve tıp alanında erkekler kadar eğitim alırlar. Bazıları kadılık bile yapar; bu kadılar kadınlar

arasındaki davalara baktıkları gibi kadın erkek arasındaki veraset, evlilik gibi konularda oluşan anlaşmazlıklarda da taraf olurlar.

Burada kadınların odalık olması da mümkün değildir; çünkü insanlar arasında bir eşitlik vardır. “Er ve kadın iki taraftır ki maişetleri cebr, zor ve insafsızlıktan uzak olup, yalnız yekdiğerine muhabbet, birbiriyle ünsiyet ve hukuk üzere bina olunmuştur” (Gaspıralı, 2003, s. 257). Evlilikler tamamen iki tarafın arzusuna bağlıdır. Evlilik öncesi çiftler evlenmelerine mani bir hastalıklarının olmadığını belgelemek zorundadır. Yaşlı kişilerle gençlerin evlendirilmesi, fesada sebep olur gerekçesiyle yasaktır. Anlatıcı bunu da bildiği uygulamalarla karşılaştırır: “Bizim Taşkent bayları (zenginleri) ve Fransa ‘Alphonse’ları”na burada yer olmadığını söyler (Gaspıralı, 2003, s. 258). Farklı sınıflarda da olsa hem Doğu’da hem Batı’da görülen parayı bir koz olarak kullanıp kadını sevgisiz, gönülsüz evliliklere zorlamaya özellikle karşı çıkar. Burada insanların mutlu ve sağlıklı görünme sebeplerinin kadın, erkeğin eşit hukukla ve sevgiyle kurdukları birliktelikte aranması gerektiğini düşünür.

Kahraman, kazançlara dair bir tür evlilik anlaşması yapıldığından da söz ederek böyle bir şeyin sadece Türkistan’da değil, Frengistan’da bile görülmediğini söyler.

Sevgi ortadan kalkarsa kadının durumu açıklayıp ayrılma hakkı da vardır. Bunu şaşkınlıkla dinleyen Molla Abbas’a “Zor ve zulümle hizmetçi tutulmazken eşin tutulmasının nasıl mümkün olacağını” sorarlar. Dünyada bazı sapkınlıkların bu yüzden çıktığını düşünürler.

Bu noktada kahraman nihai hükmünü verir: “Darürrahat Müslimleri, bizim Türkistan kadını gibi dile malik bir hayvan olmadığı gibi, Frengistan kadını gibi edepsizlik aleti de değildir” (Gaspıralı, 2003, s. 256).

Darürrahat’tan ayrılma izni aldığında da Feride Banu uğurlamak için onu ziyaret eder.

Gördüklerinden büyük bir mutluluk duysa da Molla Abbas, bir süre sonra Hac görevini yerine getirme arzusunu bahane ederek oradan ayrılmak ister. İzni güçlkle alır; dostlarının kalması yönündeki ısrarlarına olumsuz cevap verir. O tekrar aynı yollardan geri döneceğini düşünürken yemeğine katılan bir ilaçla kendinden geçer. Gözlerini bir İspanyol hastanesinde açar. Ormanda baygın hâlde bulunan bu adamın söylediklerine kimse inanmaz. Üstelik gördüğünü sandığı geçidi de Elhamra’da bulamaz. Anlattıklarının bir hayal olup olmadığından kendisi de şüpheye düşer.

Ütopya bir zihniyet dönüşümünü esas alır, ancak zihniyet okunabilir bir şey değildir. Birtakım somut imgeler zihniyeti tanımlamakta kullanılır. Molla Abbas’ın Darürrahat anlatımının içerisindeki kadın imgeleri bu yönden önemlidir.

İdeal ülke her ayrıntının yerli yerine oturduğu bir “düzen”i yansıtır. Karmaşayı sevmez. Gaspıralı’nın Darürrahat’ı bir yönden tam bir peyzaj harikasıdır; öte yandan insanlar ve toplumdaki rolleri belirlenirken de bir düzen oluşturulmuştur. Kadın ve erkek arasında sosyal rollerde bir tür görev dağılımı vardır. Buna bağlı olarak eğitim alırlar. Kadın aileyi kurma aşamasından başlayarak erkekle aynı haklara sahip olduğu gibi aile dışından insanlarla iletişimde cinsiyet ayrımı söz konusu değildir. Evlilikte erkek lehine olan bütün suiistimaller ortadan kaldırılmış, bu konudaki anlaşmazlıklar kadın hâkimlere havale edilmiştir. Kısaca, Darürrahat’ta haklarını bilen, koruyan kadınlar, *yetiştirilmiştir ve* erkek karşısında kadın “boynu bükük” değildir.

Öte yandan kadınların eserde sembolik bir işlevi olduğu da düşünülebilir: Elhamra’da kurumuş çeşmelerin Darürrahatlı genç kızların gelmesiyle yeniden hayat bulması, gürül gürül akmaya başlaması ve kızların oradan ayrılmasıyla yeniden sularının kuruması; esere masalsi bir hava kazandırırken okuyucuyu da ütopya hazırlar. Bu, sembolik olarak, kadın varlığının üreticiliği yanında Endülüs medeniyetinin hayat verici gücüne bir atıf olarak kabul edilebilir. Bu ifadeler yazarın Endülüs medeniyetine benzer bir İslam medeniyetinin yeniden inşa edilmesine yönelik hayallerinin bir işareti olarak alınabilir.

Mevcut düzenin başarısızlığı kabulünden hareket eden ütopyacılara eserleriyle yeni bir düzen önerisinde bulunurlar. Onların ütopyaları bir yönleriyle toplumsal eleştiriye diğer yönleriyle toplum tasarımına yol açar. Desroche, bütün ütopyaların bir önceki ve bir sonrakinden parçalar barındırdığını söyler (1993, s. 15). Bu ütopya da Avrupa ve İslam medeniyetlerinin ideal birleşimi olarak tasarlanmıştır.

Kadınlar Ülkesi

Ele alınacak son eser bir hikâye uzunluğundadır. 1891’de tefrika edilen *Kadınlar Ülkesi*, 30-35 sayfalık bir eserdir. Darürrahat’ın aksine bu bir distopyadır. Kurguya göre Molla Abbas, Margaret’in yönlendirmesiyle bir kabile eşliğinde Sudan Müslümanları için mücadeleye gider. Arkadaşları Topçu Marten, Doktor Jan ve Mühendis Mark adlı Fransız gençleridir; kabilede ayrıca bir rehberleri ve iki hizmetçileri vardır. Sahra’da yolculuk ederken kum fırtınasına yakalanır ve kaybolurlar.

Molla Abbas ve arkadaşları Kadınlar Ülkesi’nden korkuyla söz edildiğini bu sırada duyarlar. Böyle bir ülkeyi daha önce duymamışlardır, ancak kadınlardan çekinmek de erkekler açısından anlamsızdır. Ne var ki kısa sürede sözü edilenlerin onların tanıdığı kadınlar gibi olmadığını anlarlar:

Rehbere göre burası kum deryasının ortasında bilinmeyen, cin ve perilerce korunan bir yerdir. Varlığı bilinmediği için burada kaybolanların kum fırtınasında kaybolduğu sanılmaktadır.

Etrafları savaşçı kadınlarca sarılır. Zenci ve Arap karışımı bir soydan olan bu kadınlar talimata göre onları esir alarak ülkelerine götürürler.

Rehberlerinden edindikleri bilgiye göre burada erkek esirlerin yakışıklıları hareme alınıp sevgili olarak kullanılırken, ancak sevgili olmayacak kadar çirkinler farklı işlerde çalıştırılır. Nitekim Melike'nin huzuruna çıktuktan sonra aralarından biri onun odasına çağrılır. Esirler kaçmayı düşünürlerken rehberleri ortadan kaybolur. Böylece rehberin onları isteyerek bu tuzağa düşürdüğünü anlarlar.

Geceyi Melike'yle geçirmek üzere seçilen kurban hazırlanmışken yeni bir kafilenin haberi gelir; bütün kadınlar bu baskına katılacaktır. Molla Abbas ve arkadaşları bunu fırsat bilerek şehirde kalan nöbetçileri sarhoş ederek kaçarlar. Baskın yapılacak kafileyi önceden haberdar edip onlarla birlik olup kadın askerlerle savaşır. Silahları daha güçlü olduğu için kadınları çekilmeye zorlarlar ve hikâye sona erer.

Hikâyede başından itibaren kadın ve erkek dünyasında her şey ters yüz edilmiş gibidir: Kadın komutan, Molla Abbas ve arkadaşlarına askerlerin yüzüne bakmamalarını, yüzlerini örtmelerini emreder. Gerekçe onların melikelerine yakışır güzellikte olmaları, dolayısıyla kendilerini Melike için "saklamaları" zaruretidir.

Jan, erkek dünyasından hareketle kendilerine uygulanacak muameleyi tahmin eder:

Melike dediğimiz kara canavar senin topçuluğuna ya da müritliğine hürmet edeceklerden değildir. Ancak bizler hüsn-i cemal bir kadına ettiğimiz hürmetten bir hürmet gösterecektir Bizler de kadınların aklından ilminden ziyade cemalini kırdığımız gibi bizim de cemalimize göre hürmet olacaktır (Gaspıralı, 2003, s. 308).

Rehbere göre de Melike'nin beyaz sevgilisi olmadığından onları hareme alması yüksek ihtimaldir. Kendi ise melikenin Arap sevgilisi çok olduğundan muhtemelen tercümanlık yapacaktır. Huzura çıkartıldıklarında Melike onlara kendisinden korkmamalarını ve âdetlere uyarlırsa bu sarayda çok rahat edeceklerini söyler. *Rahat etmeden* kasıt, can ve mal güvenliğidir ve eserdeki çoğu ifade gibi bu da ironiktir.

Yazar, bu anlatımda olaya ağırlık vererek bir tür macera hikâyesi yazmıştır. Göreceli olarak erkekler daha fazla tasvir edilmiştir; bu da yazarın hâli anlatma arzusunun sonucudur.

Kadınların saçları kuş kanatlarıyla süslenmiştir. Melikeleri "zulmetse bir bela, sevse iki bela" olan, otuz yaşlarında kapkara ancak güzel bir kadındır; uzun ipek elbiseli, beli kılıçlı, eli süngülüdür (Gaspıralı, 2003, s. 314).

İşçi ve çobanların tamamı kadındır. Yağmacılıkla geçindiklerinden buradaki kadınlar, aynı zamanda savaşçı olmak zorundadır ve gün içinde ok atma, güreş tutma talimleri yaparlar. Gördükleri erkeklerin ise yüzleri peçelidir. Molla Abbas'a Fransız fahişelerini hatırlatan erkek hizmetçiler ise pudralı, allıklı, sürmeli bıyıkları yağlanmıştı.

İş bölümünde erkek sosyal hayattan tecrit edilmiştir: Burada çocuğu kadın doğurur, ancak ona bakma işi erkeklerindir, çocuk sadece süt emeyeceği zaman anneye getirilir. Evde her kadının iki üç esir kocası olduğundan bazıları ev işi, dikiş nakış yapıp bazıları çocuk bakar. Genç erkekler günlük işleri bitirince şarkılı türkülü eğlence tertip ederken yaşlı erkekler ağır işlerde çalıştırılır.

Kadın talepleri veya tacizleri karşısında kurnaz davranmak da erkeklerin sorumluluğundadır; namuslarını korumaları gerekir.

Molla Abbas, korkusundan Melike ile gayet saygılı konuşur: İlk karşılaşmalarında Melike'den âdetlerini bilmedikleri için hataları olursa affedilmelerini talep eder. Yine Marten'i odasına isteyen Melike'nin yanına gidip dil bilmedikleri için Marten'in kendisiyle sohbet edemeyeceğini, dolayısıyla onu yeterince mutlu edemeyeceğini, biraz dil öğrendikten sonra yanına gelmeyi arzuladığını söyleyerek zaman kazanmayı planlar.

Erkeklerin kadınlara iltifatı hoş karşılanmaz, çünkü erkeklerin rahat olması değil, utanıp sıkılmaları makbuldür. Kadınlar bakışları ve sözleriyle erkekleri taciz ederken onları koruma görevi kadınlarındır.

Toplumların yönetim kadar etkili kurumlardan biri inançlarını kontrol eden birimlerdir. Bu işlevde eserde Melike'nin yanında "İbadet Veziri" olan yaşlı bir kadın vardır ve toplumun kabullerini o şekillendirir.

İbadet Veziri'ne göre saçları ve akılları kısa erkeklerden hâkim ve âmir olamaz. Erkekler kadınlara eş ve eğlence olsun diye yaratılmışlardır. Saçlarının uzunluğu kadınların güçlerinin sembolüdür; erkeklerin bıyık ve sakalı ise hayvanlardaki gibi süs olsun diyedir. "Velhasıl erlik hüsn-i cemel, ile; kadınlık dişilik kuvvet ile tefrik olunmuştur, erkeklerin bıyık ve sakallarını kadınlarından başkasına göstermesi çok büyük günah ve ayıptır" (Gaspıralı, 2003, s. 321).

Esirler kendi ülkelerini anlatınca Vezir, bunları anlatıp ülkelerinde fesada mahal vermemelerini emrederek onların ülkesinin bir gün lanetleneyeceği inancını ifade eder.

Merak unsurunun çok canlı kullanıldığı bu maceranın içerisinde yazarın komikleştirme çabası eseri etkili kılmıştır. Komik unsur, ağırlıklı olarak Marten üzerine inşa edilmiştir. Eserin başında grubun içerisinde kendisine en çok güvenen odur. Esir düşmeden önce böyle bir yere düşmenin şans olduğunu, bu sayede bir sürü kadınla evlenebileceğini söylemiştir. Önce bu planı suya düşer, çünkü ilk karşılaştıkları askerler çok çirkindir (Gaspıralı, 2003, s. 307). Buna

rağmen o, başlangıçta eğlenme niyetini korur: Erkeklerin mahcubiyeti makbulken Marten, inadına kadınlara tokalaşmak için elini uzatır ve onların kaçışmasına neden olur. Erkeklerin bıyık ve sakallarının onların süsü olduğu ve onları kadınlardan saklaması gerektiği tezini duyduğunda bu konuda daha tutucu gördüğü Molla Abbas'a Taşkent'teki mollaların bu sakal bıyık teorisini nasıl karşılayacağını sormaktan kendini alamaz (Gaspıralı, 2003, s. 322). Kendi ülkelerindeki kadın erkek konumunu anlatmaları yasağına ilk tepki de ondan gelir: Mum ve lamba bile icat edemeyen kadınların onları susturmaya çalışarak sansürü icat ettiklerini söyler (Gaspıralı, 2003, s. 320).

Yazar bu muzip karakteri üzerinden ironiyi işletmeyi sürdürür: Nitekim Melike'nin odasına davet edilen de Marten olur. Bunu onur kırıcı bulan erkekler çareler ararlar. Karşı koyamazlar, canları söz konusudur. Molla Abbas'ın teklifiyle yol yorgunluğu ve dil bilmezliklerini bahane ederek huzura çıkma konusunda birkaç gün izin isterler. Fakat bunu Melike'ye anlatan Molla Abbas, dil bildiği için kendini de ele vermiş olur. Melike bir süre onu istiyormuş gibi Molla'yla şakalaşır. Dil bahanesine Melike'nin cevabı son derece ironiktir: "Devlet işlerini konuşmak istemiyorum, dil bilmesi lazım değil" (Gaspıralı, 2003, s. 327).

Melike'nin Mösyö Marten'le geceyi geçirmek istediği, bunun için yıkanıp süslenmesi gerektiği talimatı gelince bu mizah arayışı uçup gider, geriye öfke ve intikam arzusu kalır. Yazar "erkek" yanına en çok güvenen ve olayı başta hafife alan kişiyi böyle bir sahnenin sunumunda öne çıkararak ironinin etkisini güçlendirir. Nitekim bu noktada zirve, Melike'ye takdim edilmek üzere Marten'in süslenmesi bölümüdür: Başı kırmızı bir mendille bağlanmış, üzerine beyaz ipek bir gömlek ve sarı çiçekli bir kaftan giydirilmiş olarak çıkagelir (Gaspıralı, 2003, s. 328). Ancak o, bir bıçağı da yanına alarak Melike'ye gider. Elllerinden kurtulduğunda bile Marten, Melike'yi öldürme işinin kendine bırakılmasını isteyecek kadar öfkeli dir.

Yazar, diğer eserlerinde Molla Abbas'ı merkez kişi olarak almışken bu eserde Molla'yı gözlemci tutmayı tercih eder. Kadın algısına dair pek çok şeyi onun üzerinden anlatırken tahlil ve özeleştiriyi Marten'e yaptırır: Erkeklerden istenen Müslüman kadını gibi itaatkâr, Fransız kadını kadar süslü olmaktır. Yazar, işi şansa bırakmaz ve mesajını açıkça ifade eder: Bunun kendilerine ibret olduğunu, böylece kadınların ne çektiğini daha iyi anladıklarını söyler: "Bu da bir ilim ve bilik olur ki ne Taşkent Medresesi'nde ne de Fransız üniversitesinde ders olur" (Gaspıralı, 2003, s. 324).

Bir ütopyada mekân anlatımı da tasavvurun önemli bir parçasıdır. Kadınlar Ülkesi'nde yaşanan yer, şehir köy arası büyüklüktedir. Ağaç ve çubuktan örme, balçık ile sıvanıp üstleri kamyşla veya hurma dallarıyla örtülü bir iki katlı evlerden oluşmaktadır. Ülkede bir düzen veya refah olmadığı ilk görüşte

anlaşılmaktadır. Melike'nin sarayında bile her şey çok ilkedir; kapılarda kilit yerine mandallar kullanılır; mum, lamba gibi şeylerden bile habersizdirler; bunun için gün ışığıyla yatıp kalkarlar (Gaspıralı, 2003, s. 318).

Eserde kadın ve erkeğin birbirine bakışı net olarak verilmiştir: Molla Abbas'a göre, gördükleri kabul edilebilir şeyler değildir: "(D)ört kitap dışında Budizm'de veya Konfüçyüs mezhebinde bile olmayan" böyle âdetler yüzünden kadınları, Allah'ın nasıl "kırıp bitirmediği ve imana getirmedeği"ne şaşırır (Gaspıralı, 2003, s. 311). Duyguları çelişkilidir; bir yandan ülkesindeki kadınlara yapılanları hatırlarken diğer yandan bir savunma mekanizması geliştirir: Arkadaşlarına ülkesindeki kadınların İslam kanunlarıyla korunduğunu ve rızasız bir iş yapılamayacağını; birkaç densizin yaptıklarının da genellenemeyeceğini söyler.

Kadınlar da onlar kadar tepkilidir: Molla Abbas ve arkadaşları Batı ve Doğu ülkelerindeki erkekleri anlattıklarında "Sizde hiç edep erkân yokmuş!" diye erkekleri ayıplar (Gaspıralı, 2003, s. 319). Aynı şekilde Molla Abbas, Vezir'e, Olimpiya Odvar isimli bir âlimenin de Paris'te kadın erkek eşitliğinden bahsettiğini anlatınca Vezir, bu eşitlik fikrinin dünyanın düzenini bozacağını; erkek hâkimiyetinin bile bu eşitlikten daha kabul edilebilir olduğunu düşünür.

Kaçma planında başarısız olurlarsa çölde ölmeleri işten bile değildir; ancak o bile Kadınlar Ülkesi'nde esir olmaktan iyidir. Burada yakınılan şeyler dikkate alındığında bu ayrıntılar daha anlam kazanır: bir süs eşyası gibi algılanmak, giyim tercihi konusunda karşı cins tarafından yönlendirilmek, iradesi dışında bir ilişkiye zorlanmak, sosyal hayattan soyutlanmak, ailede ve toplumda karar mekanizmalarında bulunamamak... Bütün bunlar "Türkistan'da ve çoğu toplumda kadınların maruz bırakıldığı şeylerdir. Erkeklerle, özellikle de bunların en doğal hak olarak algılandığı bir hayattan sonra, bunların tam zıddının yaşandığı bir hayatı kabul etmek, çok onur kırıcı gelmiştir. Kendilerini haklarından mahrum edenlerin elinden kurtulmak için var güçleriyle savaşmışlardır. Bu aslında kadınlara açık bir mesajdır.

Molla Abbas ve arkadaşları eserin sonunda bütün öfke ve düşmanlıklarına rağmen, bu cesur kadınları takdir ederler: "Terbiye ne büyük şey imiş, âdet ne tesirli oluyor imiş... Ahlâk, tabiat, âdât vücutta kuvvet, yürekte cesaret ve sâir hâller hep mâişet ve terbiye semeresi olduğu bu kadınların hâlinden anlaşılıyor" (Gaspıralı, 2003, s. 337). Burada kasıt, yapıları onaylamak değil, erkek ve kadın rollerinin eğitimle dayatıldığını; eğitimle kabullerin nasıl değişebileceğini, anlatmaktır.

Buna rağmen eserde erkek egemen söylemden de kaçınılmamıştır: Erkek yönetiminde Avrupa'dan bile ileride, güllük gülistanlık Darürrahat örneğinin aksine Kadınlar Ülkesi'nin medeniyetten bihaber, virane olarak çizilmesi, yazarın modelinin ne olduğunu gösterir.

Sonuç

Gaspıralı, hayatını gençliğinden itibaren ideallerine adanmıştır. 1870'li yıllarda Avrupa ve İstanbul'da bulunduğu sürede fikirlerini olgunlaştırmış; gazeteciliği bu fikirleri yaymak için kullanmıştır. Paris'te feminist hareketin kıpırdanışından haberdar olmuştur. Nitekim Kadınlar *Ülkesi*'nde İbadet Veziri'ne Fransa'da kadınların erkeklerle eşit olduğunu savunanların olduğunu kahramanı vasıtasıyla anlatır (Gaspıralı, 2003, s. 322).

Gaspıralı gibi Tanzimat Devri yazarları da kadın tartışmalarından etkilenmiştir. Nitekim romanlarda türün acemiliklerine rağmen kadına dair pek çok ayrıntı yakalanabilmiştir (Alpaslan, 2010, s. 213). Bu dönemde dikkat çekici olan Şemseddin Sami'nin 1878'de *Kadınlar* adlı cep kitabı yayımlayabilmesidir. Kitapta kadınların mevcut konumundaki mağduriyetler dinî referansların belirttiği hakların verilmemesiyle açıklanırken Avrupalı kadının değersizleşmesi eleştirilir (Karakoç, 2008, s. 74).

Gaspıralı, yazılarından onun Osmanlı matbuatını yakından takip ettiği anlaşılır, 1885'te "hazırda kalem çekmekte olan"lar arasında Şemseddin Sami, Ahmet Mithat ve Namık Kemal'in faydalı eserler verdiğini yazar. Bu bahsi açarken de Ahmet Mithat'ın kaleminin Namık Kemal kadar ustaca olmasa da "yazı maşinası" gibi durmadan çalıştığını kaydeder (2008a, s. 211). Edebî eserlerinde Ahmet Mithat üslubu çok net hissedilse de kadınlarla ilgili fikirlerde asıl etkilendiği Şemseddin Sami'dir. "Sami Bey çok yazmıyor velakin her ne yazmış ise fayda ve malumdur" diyerek ona ilgisini ifade eder. *Kadınlar* isimli eserin ikinci cildinin sansüre takıldığına hayıflanarak kaydeder.

Şemseddin Sami'nin *Taaşuk-ı Talât ve Fıtnat*'taki fikirlerle *Darriürrahat Müslümanları*'nda söylenenler arasında paralellikler vardır. Para beklentisiyle yaşlılarla gencecik çocukların evlendirilmesinin yanlışlığı, evliliğin tarafların özgür iradeleriyle vereceği bir karar olması gibi kabuller her iki eserde de vardır. Şemseddin Sami'nin *Kadınlar* isimli eserinde dinî referanslar daha fazladır; ancak ele alınan üç eserde dile getirilen kadın eğitiminin önemi, tesettür, kadının sosyal rolü, çok eşlilik konularında Şemseddin Sami ile Gaspıralı'nın söyledikleri aynıdır (Karakoç, 2008, s. 58). Gaspıralı, 1903 yılında *Kadınlar* isimli 18 sayfalık bir risale çıkartarak Şemseddin Sami'nin eserine çok benzer bir eser vermiştir; ayrıca aynı yıl "Zülüm Kaydan Geliyor" yazı dizisinde de kadın ve erkek, evlilik ve miras hukukundaki adaletsizlikler üzerinde durarak bu konulara ilgisini sürdürdüğünü gösterir (Gaspıralı, 2008b, s. 308).

Gaspıralı için toplumsal dönüşümün en önemli aracı eğitimidir; kadın eğitimi de bunun bir parçasıdır.

Siyasi alanda kadın hareketi Kırım Bahçesaray'da İsmail Gaspıralı öncülüğünde gelişen Usul-i Cedid hareketi olarak yenileşme programı

çerçevesinde doğmuş ve gelişmiştir... Müslüman toplumların son derece hassas olduğu bu konuda Gaspıralı adımlarını fevkalade dikkatle atarak, her şeyden önce Tercüman gazetesi vasıtasıyla işin zeminini hazırlamaya çalıştı. Zaman içinde Tercüman gazetesinin üstlendiği bu misyonu yetersiz gören Gaspıralı, sadece kadınlara mahsus olan ve sorumluluğunu kızı Şefika Hanım'a verdiği Âlem-i Nisvan dergisini yayımladı (Özdemir, 2010, s. 214).

Gaspıralı'nın bütün romanlarında ortak temalar vardır. Bunların başında eğitimin kadınları ve toplumu nasıl değiştireceği vurgusu gelir. Kadınların öz güveni ve bilgisiyle erkeklerin yanında nasıl yer aldıklarını Avrupalı kadınlar üzerinden gösterir, sonra bunu bir ütopyada Müslüman topluma uyarlar: Feride Banu karakterini oluşturur. Burada kadının sağlam ahlaklı, öz güvenli, bilgili olabileceğini örnekler. Distopyada kadınların erkeklerden üstün olduklarına inanmalarının sebebi *aldıkları yanlış eğitimidir*. Bu yanlış eğitim vurgusunun gerçek hayattaki erkeklerdeki kadın algısına yönelik bir gönderme olması kuvvetle muhtemeldir.

Gaspıralı, kadınların eğitimini toplumun modernleşmesi açısından zorunlu görmeye beraber kız ve erkeklerin farklı alanlarda yetiştirilmesi gerektiğini savunur. "Atanın ilmi özüne, ananın ilmi nesline" (Gaspıralı, 2008b, s. 303) tezini savunan Gaspıralı öncülüğünde 1884 yılında Bahçesaray'da kızlar için olan Usul-i Cedîd okullarından ilki açılmış ve bunlar zaman içinde erkek okullarıyla neredeyse eşit sayıya ulaşmıştır (Özdemir, 2010, s. 215).

Kadınların eş seçimi ve evlilik konusunda yaşadıkları mağduriyet, onun en çok üzerinde durduğu konulardan biridir. *Frengistan Mektupları*'nda evlilik konusunda kendi özgür iradeleriyle hiç kimseye sormadan evlenen Avrupalı kadınlar örneklenmiştir. Josefin örneği sonunda bir parça marjinal gösterilmesine rağmen, Margarita örneğinde kendi kararını veren ve bunun olumsuz sonuçlarını göğüsleyebilen güçlü bir kadın çizilir.

Darürrahat Müslümanları'nda kadınların hukuku konusu çok ağırlıklı verilir. Kadınların hukukunu sağlama görevi yine bu konuda uzmanlaşan kadınlara teslim edilir. Gönülsüz evlilik, paralı adamların genç kızları satın almaları yasaklandığı gibi, anlaşamama hâlinde kadına da boşanma hakkı doğal görülür. *Kadınlar Ülkesi*'nde bunların aksinin ne kadar *insanlık dışı* olduğu tersinden anlatılmaya çalışılır.

Gaspıralı'nın öncülüğünü yaptığı Rusya Müslümanları Kongresi'nin devamı olan Rusya Müslimeleri Kongresi de 1917'de Kazan'da toplanmış, hemen hemen aynı noktaları görüşüp karar altına almıştır. Kongrede evlilikte kadının konumu, kadın eğitimi, siyasi haklar (Özdemir, 2010, s. 215) konusunda gündeme gelenler, Gaspıralı'nın edebî eserlerinde de dikkat çektiği noktalaradır.

Yazar, kadının erkeklerin zevkini tatmin etmek üzere bir süs eşyası gibi görülmesinin ve süse boğulmasının komikliğini *Kadınlar Ülkesi*'nde anlatırken tesettür konusuna da göndermelerde bulunur. Erkeğin kadının ilgisini çekmesin diye peçe takmaya zorlanmasını komik gösterir. Aynı konu Feride Banu örneğinde idealize edilmiş kadında gündeme getirilerek onun *yüzü açık* olarak dolaştığı söylenir. *Frengistan Mektupları*'nda Margarita'nın gizli evine tanınmamak için yüzünü örterek gitmesi de bu anlamda bir mesaj olarak algılanabilir: Eğer kadın gizli kapaklı bir ilişki yaşamıyorsa, kendini bu kadar gizlemesinin bir anlamı yoktur.

Gaspıralı Avrupa'yı görmüş, orada kadının sosyal hayattaki konumunu gıptaıyla izlemiş; bunun kendi kabul sisteminde uygulanabileceğini Darürrahat zemininde örneklemeye çalışmıştır. *Kadınlar Ülkesi*, feminist fikirlere tepkileri de dikkate alarak aşırılıkları komikleştirirken pratikte kadınlara yönelik ayrımcılığa karşı bir tür empati ortamı oluşturmuştur. Kadın konusunun de işlendiği *Frengistan Mektupları*, didaktik yönü ağır, bir gezi notu formatındadır. *Darürrahat Müslümanlar*, bir önceki eser gibi kadın konusunun diğer konuların içerisinde yedirildiği eserlerinden biridir. Ütopya mantığı içerisinde bu eserde, mekânından kişilerine kadar kurgu unsurları kullanılır.

Kadınlar Ülkesi ise, yazarın konu üzerindeki ısrarının ve onu dönüştürme merakının ürünüdür. Eser cüssesine rağmen edebî araçların doğru kullanıldığı, fikirlerin başarıyla estetize edildiği bir distopyadır. Merak unsuru ve ironi yazarın didaktizmini beslemek yanında eserin edebî hüviyetini de destekler.

Eser sayısı ve ele alınan fikirlerin ufku açısından bakıldığında Gaspıralı'nın konuyu Tanzimat Dönemi Osmanlı yazarlarına göre daha ısrarlı, etraflı ve cesur ele aldığı söylenebilir. Gaspıralı'nın Batı medeniyeti karşısında teslimiyetçi değil eleştirel davrandığı, Batı'daki değer erozyonunu şiddetle eleştirdiği bilinmektedir. *Avrupa Medeniyetine Bir Nazar-ı Muvazene* isimli eserinde "Bir daha tekrar ediyorum. Fünûn keşfi yat ve ihtirârât-ı cedîdenin hizmet-i müfidesini inkâr etmiyorum. Ancak 'âlem-i İslâmiyetin ıslâhat ve terakkiyi hâcetli olduğu sırada bilâ-muvâzene Avrupa'yı taklîd etmesini akıl hesap etmiyorum" diyen Gaspıralı'nın kadının konumuyla ilgili iki medeniyette karşılaştırmalar yaptığı ve kendi tezini, Müslüman bir toplum olarak kurguladığı *Darürrahat Müslümanları* adlı eserde örneklemediği söylenebilir.

Modernleşmenin eşiğinde görünen Osmanlı da Kırım da Batı'daki feminist hareketlerden etkilenmiş ve aydınlar tartışmaları gazete veya edebî eserler vasıtasıyla okuyucusuna aktarmıştır. Gerek Kırım'da gerek İstanbul'da bu fikirlerin hızla muhataplarına ulaştığını gösteren gelişmeler hem basında hem de edebî eserlerde takip edilebilir.

Kaynakça

- Alpaslan, G. G. (2010). Modern Türk Edebiyatında Kadın İmgesi ve Kadın Yazarlar Hakkında Kısa Bir Değerlendirme. *Prof. Dr. Bilge Ercilasun Armağanı* içinde (ss. 197-210). Pegem Akademi Yay.
- Desroche, H. (1993). Ütopyalara Geçidi. *Varlık*, 1025, 14-18.
- Gaspıralı, İ. (2003). *Roman ve Hikâyeleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gaspıralı, İ. (2008a). *Dil Edebiyat ve Seyahat Yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gaspıralı, İ. (2008b). *Fikir Eserleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karakoç, İ. (2008). *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap- Şemseddin Sami ve Osmanlı Kadınları*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Özdemir, E. (2010, Yaz). 20. Yüzyılın Başında Kazak Aydınlanmasında 'Kadın' Teması. *Bilgi*, 54, 211-230.

NÂMÎ'NİN İKİ GAZELİNE GÖRE ESKİ ŞİİR (VÂDÎ-İ KÖHNE) İLE YENİ ŞİİR (VÂDÎ-İ TÂZE) ARASINDAKİ FARKLAR

İsmail GÜLEÇ

Özet: 17. yy. Klasik Türk şiirinin kendini aşmaya ve yenilik arayışlarına başladığı dönemdir. Bu yüzyılda yaşamış birçok şair şiirlerinde yeni tarzlar denemişlerdir. Şiirde yenilik arayan şairlerden biri de Ahmet Nâmî Efendi'dir. 1600'de Niğde'de doğan Ahmet Nâmî klasik medrese tahsili gördükten sonra Anadolu'nun muhtelif şehir ve kasabalarında müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş, azledildikten sonra da öldüğü 1673 tarihine kadar kendisini bütünüyle tasavvufi bir yaşama adanmıştır.

Nâmî, şiirde özgün bir üslûp oluşturmaya çalışmıştır. Farklı bakış açılarıyla yazdığı şiirlerini Hüsn-i Hakîkî ve Hüsn-i Mecâzî olmak üzere iki ayrı divanda toplamıştır. Bu, Nâmî'yi devrinin özgün ve yenilikçi şairleri arasına sokan bir diğer özelliğidir. Nâmî devrindeki edebî gelişmelerin ve değişimlerin farkında olan bir şairdir. 17. Asırda başlayan arayışlar ve yeni denemeleri göstermek için aynı vezin ve kafiye de iki gazel yazmıştır. Köhne ve taze olarak isimlendirdiği bu iki gazel, bize Nâmî'nin yeni şiirden ve yeniliklerden ne anladığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Biz bu çalışmamızda, bu iki gazel üzerinden klasik şiirimizdeki yenileşme çabalarını görmeye ve izlemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Nami, 17. Yüzyıl Türk Edebiyatı, Sebki Hindî.

According to Nami's Two Gazals, Differences Between the Old Poems and New Poems

Abstract: The 17th century was the century in which progressive trends and new forms were first explored in Classic Turkish poetry. Many poets of this century had experimented these new forms. One of these poets was Ahmet Nami Efendi who was born in Niğde, in 1600. After completing his education at a classic medrese, he served as a muderris and kadi in various cities and towns. He devoted his life to tasavvuf after he was dismissed from these appointments, until he died in 1673.

Nami attempted to develop an original form in poetry, and wrote his poems with different points of views, and collected them in two different divans named Husn-i Hakiki ve Husn-i Mecazi, which established him in the group of poets with progressive and novel ideas. Nami was aware of the literary changes and developments of his times. He had written two gazels with the same vezin and kafiye in order to demonstrate new explorations and experiments in poetry in 17th century. These two gazels named Kohne and Taze are important in demonstrating what Nami meant by progress and new poetry.

This work attempts to analyze and follow new and progressive trends in classic Turkish poetry by using these two gazels.

Key words: Nami, 17th Century Turkish Literature, Sebki Hindî.

Giriş

Genel olarak “divan şiiri” adıyla bilinen Klasik Türk Edebiyatı, dönemlerine göre birçok bakımdan tasnif edilmiştir¹. Son yıllarda rağbet gören tasnif şöyledir (TET, 2006):

1250-1453: Klasik Öncesi Dönem

1453-1600: İlk Klasik Dönem

1600-1700: Orta Klasik Dönem

1700-1800: Son Klasik Dönem

1800-1860: Klasik Sonrası Dönem

Klasik şiirimizin XVI. asra kadar olan klasik öncesi ve ilk klasik dönemlerini daha çok model olarak alınan İran ve Türk şairlerin söyledikleri Farsça şiirler oluşturur. XVI. asırla birlikte Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Yahya Bey gibi şairlerin elinde Türk şiiri ince hayaller, derin hisler, şekilde mükemmeliyet, ifadede ahenk, akıcılık ve zarafet kazanır ve özgün bir şiir ortaya çıkmaya başlar (Mazıoğlu, 1957, s. 1).

XVI. asır, klasik edebiyatımızın en parlak dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde bir önceki döneme göre dilimize Arapça ve Farsça kelimeler daha fazla girerken içinde olduğu milletin kendi duyuş ve düşüncelerine, geleneklerine, toplum yaşantısına, deyim ve atasözlerine, kısaca kendine has unsurlara daha çok yer vermeye başlanır. Böylece İranlı şairleri taklit etmekten uzaklaşıp anlam ve ses bakımından uyum en üst düzeye taşınır (Saraç, 2006, ss. 43-44).

XVII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi olarak çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaya başladığı dönem olmakla birlikte edebiyat, gelişmesine devam etmiştir. Kendinden önceki ve sonraki dönemlere göre şair sayısında önemli bir oranda artış olmuştur² (İpekten, 2002, s. 105). Hatta bu dönemde siyasi tarihin

¹ Edebiyat tarihlerinde ve ders kitaplarındaki genel eğilim herhangi bir isim verilmeden yüzyıllara göre ayrılmasıdır. Bununla birlikte son yıllarda farklı isimlendirme arayışları görülür. Mesela İskender Pala (1996, s. 22) klasik şiiri şu şekilde dönemlendirir: Kuruluş Devri (1451’e kadar), Geçiş Devri (1451-1512), Klasik Devir (1512-1603), Sebki Hindî Devri (1603-1748). Bu tasnife göre 1748 klasik şiirin sonra erdiği yıldır. Ancak Pala’nın bu tasnifi araştırmacılar arasında tartışılmaktadır.

² Dönemin önemli şairleri arasında şu isimler zikredilebilir: Bahtî (1588-1617), Kafzâde Fâizî (1589-1622), Fârisî (II. Osman) (1603-1622), Ganîzâde Nâdirî (1672-1626), Veysî (1561-1627), Azmizâde Hâletî (1570-1631), Nev’î-zâde Atâyî (1583-1635), Şeyhülislam Bahâyî (1601-1635), Râmî (ö. 1640), Şeyhülislam Yahyâ (1561-1644), Riyâzî (1572-1644), Fehim-i Kadîm (1627-1648), Cevrî (1595-1654), Küfr-i Bahâyî (ö. ?), İsmetî (ö. 1664), Nâ’îl-i Kadîm (ö. 1666), Nedîm-i Kadîm (ö. 1670), Neşâtî (ö.

aksine, şiir ve edebiyatın oldukça başarılı bir gelişme gösterdiği söylenebilir (Bilkan, 2006, s. 252). Nefî, Şeyhülislam Yahyâ, Nâilî ve Nâbî gibi şairler, klasik Türk şiirini ahenk, ince ve zarif aşk hisleri, muhayyileyi derinliğine işleterek ölçülü bir ifade ve temiz bir dille işlerler. Nâbî his ve hayalden öte, tefekküre yer veren hikemî tarzla yenilik gösterir (Mazıoğlu, 1957, s. 2). Şiir ahenk ve yapı bakımından daha ilerlemiş ve güzelleşmiştir. Bu dönemde Türk şiirinin kendini ispat etmiş şairlerinin İran şiirini örnek almaktan vazgeçip millî bir şahsiyet kazanmaya başladığı bir dönem olmuştur (Saraç, 2006, s. 55).

Bu devrin dikkati çeken iki özelliği vardır: İlki, dönemin padişahlarının (II. Ahmet, II. Osman, IV. Murat, IV. Mehmet ve II. Ahmet) aynı zamanda divan sahibi birer şair olmalarıdır. İkincisi ise Neşâtî, Sabuhî Ahmet Dede, Fasih Ahmed Dede, Cevrî ve Mezakî gibi Mevlevî şairlerin edebiyat tarihine isimlerini yazdırmalarıdır.

Bu dönemde kaside ve gazelde biçim ve içerik değişiklikleri görülmeye başlanır. Nef'î kasidelerinde memdûhunu ve sevgiliyi metheden bir çizgiden kendisini ve şiiri övmeye doğru giden bir çizgi izlemiştir (Andrews ve Kalpaklı, 1996, s. 303). Nef'î ayrıca kasidede nesib ve methiye bölümlerini kısaltarak fahriye bölümünü ön plana çıkarmış, sosyal olaylara değinmiş ve dozunu kaçırarak şekilde eleştiriyi şiire katarak dilini kendine has bir hâle getirmiş ve kendisinden öncekilerden farklılaşmıştır. Nef'î, devrindeki şairleri etkileyerek kasidelerin klasik düzenini ortadan kaldırmıştır (Aydemir, 2002, s. 140). Gazelde ise beyit sayısının azalmaya başladığı görülür. Bu dönemde tedvin edilen divanlarda yer alan gazellerin büyük bir kısmının beş beyitten oluştuğu görülmektedir (Bilkan, 2006, s. 254).

Bu dönemde bir önceki dönemin şiirine yeni söyleyiş tarzları eklenmiş, birçok edebî gelenek ortaya çıkmıştır. Klasik üslup, Hint üslubu, Hikemî üslup ve Mahallî üslup döneme hâkim olan üsluplardır (Ocak, 2002; Bilkan, 2006; Demirel, 2009). Bu üslupların özellikleri ve önde gelen temsilcileri şunlardır:

Klasik Üslup

İlk Klasik Dönem diye isimlendirilen (1453-1600) bir önceki asrın edebî anlayışıdır. Klasik dönemin tüm özelliklerini taşır. Aruzun Türkçeye iyice uyarlandığı, şiirlerin Arapça ve Farsça kelimelerle zenginleştiği ve kendine özgü bir gelenek oluşturarak Arap ve Fars şiirinden farklılaştığı dönem olmuştur. Farsçadan tercüme mazmunların yerini özgün benzetmeler ve imgeler almaya başlamış, dil incelmıştır. Şiirde artık sosyal hayat ve çevre yer almaya başlamış, her şeyiyle Türk şiiri olmuştur (Bilkan, 2006, ss. 255-257). Şiirselliğe, ahenge

---

1674), Mezâkî (ö. 1676), Tecellî (ö. 1695), Abdî (ö. 1692), Sadî Çelebi (ö. 1693), Vefâî (IV. Mehmet ö. 1693), Ahmet (II. Ahmet ö. 1695), Fasih Ahmet Dede (ö. 1699), Nâbî (1642-1712), Sâbit (ö. 1712).

ve söze anlamdan daha çok önem verilirken anlam zarif ve sade bir şekilde dile getirilmiştir. Konular daha çok aşk, şarap, sevgili, rintlik ve tabiattır. Mazmunlar şiirin anlam dünyasının şekillenmesinde ayrı bir öneme sahip olmuşlardır (Demirel, 2009, ss. 285-286).

Bu üslubun XVII. asırdaki başlıca temsilcileri şunlardır:

Şeyhülislam Yahyâ, Bahâyî (ö. 1635), Nedîm-i Kadîm (ö. 1670), Mezâkî (ö. 1676), Ganîzâde Nâdirî (ö.1626), Riyâzî (ö. 1644), Vecdî (ö. 1660), Güftî (ö. 1677), Tıflî (ö. 1660), Cevrî (ö.1654), Fasih Ahmed Dede (ö. 1699), Râmî (ö. 1640), Sükkerî (ö. 1686), Bahtî (ö. 1617), Veysî (ö. 1627), Hâşimî (ö. 1630), Şeyhülislam Âhizâde (ö. 1634), Nev'izâde Atâyî (ö. 1635).

Hint Üslubu

Sebk-i Hindî olarak da bilinen Hint üslubu döneme damgasını vuran üslup olmuştur. İran'da Safeviler dönemindeki baskılara dayanamayarak Hindistan'a göç eden şairler Babürlülerin sarayında ilgi görmüş ve özellikle Ekber Şah tarafından desteklenmişlerdir. Örfî-i Şirâzî (ö. 1591), Tâlib-i Amûlî (ö. 1625), Kelîm-i Hemedânî (ö. 1652), Sâib-i Tebrizî (ö. 1671) ve Şevket-i Buhârî (ö. 1699) bu akımın önde gelen temsilcileridir.

Bu akımın özelliği kelimelere ve terkiplere ince ve yeni anlamlar kazandırmaktır. Bunun doğal sonucu olarak konular farklılaşmış, dile hayal ve ifade zenginliği gelmiştir. Bu üslupta anlam biçimin önüne geçmiş, şairler de özgün şiirde özgün anlamlar, yeni mazmun arayışına girmişlerdir. Böylece şiir kişiselleşmiş, her bir şair kendi tecrübe ve hayallerinin peşinde koşar olmuştur. Şairler bazen öyle benzetmeler yapmışlardır ki bir okurun anlamı bulması için epeyce düşünmesi gerekir. Duygular abartılarak ifade edilmiştir. Mübalağa ve tezat oldukça sık ve aşırı şiddetli görülür. Uzun tamlamalar, muğlak ifadeler, soyut ve somut kavramların birbirine benzetilmesi, bu üslubun başlıca özelliğidir (Bilkan, 2006, ss. 264-265). Halkın kullandığı dil şiire girmiştir. Klasik gazelin konusu olan aşk, sevgili ve şarap yerine hikmet, felsefe ve öğüt işlenmeye başlanmıştır. Karamsarlık ve derin bir ızdırabı terennüm eden şairler dış dünyadan kaçarak tasavvufa yönelmişlerdir (Ocak, 2002, s. 736) Şairler Sebk-i Hindî şairleri aynı konuya birden fazla bakış açısıyla yaklaşmışlar, böylece aynı nesneyi birbirine zıt iki farklı şeye benzetebilmişlerdir. Sebk-i Hindî'de kuş sesi tadılır, sıcaklık işitilir, musiki hissedilir, vs.³ Şiirlerde hayal kırıklığı ve melankolik bir hava vardır ve kötümserdir. İstiareleri ve teşbihleri hemen anlamak kolay değildir. Temsil ve irad-ı mesel sık görülür. Sosyal hayat bir önceki asırda olduğu gibi ele alınmaz, şairin algısını ve duygularını aktarmak üzere anlatılır (Demirel, 2009, ss. 287-291).

³ Çoklu Duyulama da denilen bu durum için bk. Mum, 2006.

Sebk-i Hindî'nin dil ve lafız özelliklerine daha ağırlıklı yer veren İsmetî, Şehrî ve Sâmî, mana ve muhteva özellikleri konusunda vasat bir edebî tavır sergilemişlerdir. Nâilî ve Şeyh Gâlib ise, bunun tam tersine, Sebk-i Hindî'nin mana ve muhteva özelliklerine şiirlerinde daha fazla yer verirken, dil ve lafız özellikleri konusunda vasattır. Fehîm-i Kadîm, Sebk-i Hindî'nin hem dil ve lafız hem de mana ve muhteva özelliklerini, aynı derecede başarıyla kullanan yegâne Hint üslubu şairimizdir. Neşâtî ise, her iki gurupta yer alan özellikleri, orta derecede kullanan bir şairdir (Babacan, 2008, s. 420).

Bu akımın yüzyıldaki temsilcileri şunlardır: Nef'î (ö. 1635), Fehîm-i Kadîm (ö. 1647), Nâ'îlî-i Kadîm (ö. 1666), Neşâtî (ö. 1674), Şehrî (ö. 1661).

Hikemî Üslup

Şiire sanat dışında bir işlev yükleyen, şiirin, bir hikmet aktarma yolu olarak kullanıldığı üsluptur. Bu üslupta esas, düşünceye dayalı söz söylemektir. Eşya ve olaylara anlam kazandırma, varlıkların gizli anlamlarını çözme üzerine kurulmuştur. İran edebiyatında Sâib-i Tebrizî ve Şevket-i Buhârî tarafından temsil edilen bu üslup, düşünce ve felsefenin, hatta tasavvufî sırların aktarıldığı, şiirin değerini verdiği mesajdan aldığı bir akımdır. Bu yönüyle de didaktik özelliği vardır. Bu akımın yüzyıldaki en önemli temsilcisi Nabî'dir⁴. Nâbî bu akımı adını verecek kadar temsil etmektedir. Nâbiyâne şiir, hikemî şiirin diğer adıdır. Nâbî şiirin okuyanlara mesaj vermesi gerektiğini, (2003, 999. beyit) mesaj vermeyen, anlamı olmayan şiirin ise kokusu olmayan bir çiçek gibi olduğunu söyleyerek (2003, 1009-1011. beyitler) bu tarz şiirde duygu ve lirizmin yerini düşünce ve hikmetin aldığını gösterir.

En önemli temsilcisi Nâbî'dir (ö. 1712). Azmîzâde Hâletî (ö. 1631) ve Râmî Mehmet Paşa (ö. 1707) diğer önemli temsilcileridir.

Mahallî Üslup

Şiirde yerel dili kullanma, günlük sade ve basit bir üslubun benimsendiği bir akımdır⁵. Halkın dilinde yer alan atasözleri ve deyimler şiirde kendine yer bulur. Günlük ve sıradan olaylar da şiirin konusu olmaya başlar. Şiirin basit ve anlaşılır olması doğal olarak onu derin anlam ve ince hayallerden uzaklaştırmış, daha çok hikemî tarza yaklaştırmıştır. Şiirde efsaneleşmiş kahramanlar yerine yerel, bilinmeyen isimler görülür. Bu akımın en önemli temsilcisi Bosnalı Sabit'tir (ö. 1712). Onun şiirlerinde didaktik özellik de görülür.

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Mengi, 1991 ve Yorulmaz, 1996.

⁵ Mahallîleşmenin bir akım sayılamayacağına dair görüşler için bk. Avşar, 2009.

XVII. Yüzyıl Şairi Nâmî ve Şiirde Estetik Yenilik

Biz bu çalışmada dönemin yukarıda sıralamaya çalıştığımız şiirdeki yenilik arayışlarını bir şairin yazdığı iki gazel üzerinden anlamaya çalışacağız. Çalışmamızın konusunu oluşturan gazellerin şairi Ahmet Nâmî Efendi, XVII. asrın müderris şairlerinden biridir.

1600'de Niğde'de doğan Ahmet Nâmî klasik medrese tahsili gördükten sonra Anadolu'nun muhtelif şehir ve kasabalarında müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş, azledildikten sonra da öldüğü 1673 tarihine kadar kendisini bütünüyle tasavvufî bir yaşama adanmıştır⁶.

Nâmî, şiirde özgün bir üslup oluşturmaya çalışmıştır. Farklı bakış açılarıyla yazdığı şiirlerini, bir başka örneğine rastlamadığımız şekilde, *Hüsn-i Hakîkî* ve *Hüsn-i Mecâzî* başlıkları altında iki farklı divanda toplamıştır. Bu onun yenilik arayışı içinde olan bir şair olduğunu göstermektedir (Yenikale, 2002, ss. xii-xiv). Bu isimlendirmeyi bilinçli bir şekilde yaptığını kendisi şu şekilde ifade etmektedir.

Tertîb-i şî`re her biri yârân-ı sâbikûn
Geldi cihâna çeşme-i dîvândan el yudı
Nâmî-i Nigdevî de sözün iki bahs idüp
Hüsn-i Mecâz u Hüsn-i Hakîkat didi kodı (HH Kt 32)

Onun, şiirlerini bu şekilde ayırmasının ve isimlendirmesinin nedeni, müderrislik ve kadılık görevlerinden azledildikten sonra bir Nakşî tekkesine kapanıp kendisini tamamen tasavvufî hayata vermesidir (Yenikale, 2002, s. xiv).

İki divan arasındaki temel farklar (Yenikale, 2002, ss. xvii-xix) bir başka araştırma konusu olduğundan bu çalışmada, Nâmî'nin yine diğer şairlerde görmediğimiz bir diğer özelliği üzerinde duracağız.

Nâmî, devrindeki edebî gelişmelerin ve değişimlerin farkında olan bir şairdir. Onun divanında yer alan iki gazel, bize Nâmî'nin şiirdeki yeniliklerden ne anladığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Vâdi-i Köhne ve *Vâdi-i Tâze*⁷ başlığı altında yazılan bu iki gazel Nâmî'nin divanında (*Divân-ı Mecâzî*) yer alan gazeller arasında 125 ve 126. sırada yer almaktadır. Vezni ve kafiyesi aynı olan nev-rûz redifli bu iki gazelin ilkinin adı *Vâdi-i Köhne*, ikincisinin adı ise *Vâdi-i Tâze*'dir.

⁶ Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Yenikale, 2002.

⁷ Bosnalı Sabit *vâdi-i nev*' olarak isimlendirmektedir (Karacan, 1991, s. 306).

Vâdi-i Köhne	Vâdi-i Tâze
İrdi eyyâm-ı safâ vakt-i tarab nev-rûzdur Olsa dil mest-i harâb olmaz 'aceb nev-rûzdur	Hande-zâd ⁸ olsa n'ola âgûş-ı leb nev-rûzdur Düşdi ebrûdan girih-bend-i gazab nev-rûzdur
Sâgar-ı mihri cihâna sundı sâkî-i Hamel Neşve-dâr itdi yine eşyâyı hep nev-rûzdur	Câm-ı zehr-âb-ı cefâya gamzeler virdi şikest Sundı tiryâk-i vefâ hep dest-i leb nev-rûzdur
'Asker-i ezhâr ile şâh-ı bahâr idüp zuhûr Hem-'inân oldı nedîm-i rûz u şeb nev-rûzdur	Bâg-ı ülfetden yine feyz-i nesîm-i üns irüp Lâle-zâr-ı dil şüküfte oldı hep nev-rûzdur
Her taraftan encümen-sâz olsa ehl-i dil n'ola Köhne-'ayş-ı gülşen-ârâya sebep nev-rûzdur	Zülf-i sünbül-zârı seyr itmek perîşânî virür Gülşen-i rûy özge cem'iyet sebep nev-rûzdur
Şiddet-i sermâyı ref' itdi dem-i feyz-i nesîm Germ ü nerm oldı havâ gitdi te'ab nev-rûzdur	Gonçeves derhem idi hep cebhe-i erbâb-ı gam Gül gibi oldı küşâde rûz [u] şeb nev-rûzdur
Bezm-i nûş-â-nûş-ı mestân-ı mahabbetde yine Düşdi hâke cür'a-i âb-ı 'ineb nev-rûzdur	Olsa hurşid-i mahabbet dâg-ı derd-i dil n'ola Feyz-bahşây oldı te'sir-i taleb nev-rûzdur
Mîhrves elden düşürme câm-ı şevki dem-be-dem Zevk-i bî-encâmı Nâmî kıl taleb nev-rûzdur	Nâmî çâk itse girîbân-ı gamı olmaz 'aceb Oldı câm-ı şevk ile mest-i tarab nev-rûzdur

Bu gazelleri birbirinden farklı kılan özelliklerin ne olduğunu anlamak için biçim ve muhteva bakımından inceleyelim. Biçim açısından karşılaştırmak istediğimizde şu manzara ile karşılaşmaktayız.

Tablo 1. Gazellerin Biçim Bakımından Karşılaştırılması

	Vâdi-i Köhne	Vâdi-i Tâze
Beyit sayısı	7 Beyit	7 Beyit
Kafiye	Kafiye-yi mücerrede (b)	Kafiye-yi mücerrede (b)
Vezin	Remel	Remel
Biçim	Gazel	Gazel
Tür	Nevruziye	Nevruziye

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Nâmî'nin değişiklikten kastettiği biçim ile ilgili bir şey olmamalıdır. Onun eski ve yeni ile kastettiği şeyi biçimde

⁸ Yenikale'nin hazırladığı metinde hande-zâr olarak geçen bu ibare hande-zâd olarak değerlendirilmiştir.

göremiyoruz⁹. O hâlde üslup ve muhtevayla ilgili olması gerektiğini düşünerek şiirleri bir de bu açılardan incelemeye çalışalım.

Tablo 2. Türü, Kökeni ve Anlamına Göre Kelimeler¹⁰

Vâdi-i Köhne

Kelimeler	Köken	Kelime türü	Anlam
âb	Far.	isim	Su, göl, nehir, deniz, kaynak, çeşme, kuyu.
‘aceb	Ar.	zarf	Şüphe, tereddüt, hayret ifade eden soru zarfı, acaba.
‘asker	Ar.	isim	Ordunun her kademesindeki kişilere verilen isim; ordu; ordunun er sınıfı ve bu sınıftan olan kimse.
‘ayş	Ar.	isim	Yaşama, hayatın zevkini çıkarma, yaşayış.
bahâr	Far.	isim	Kış ile yaz arasında 21 Mart’tan 22 Haziran’a kadar süren mevsim, ilkbahar.
bezm	Far.	isim	İçkili eğlenceli sohbet meclisi, topluluk.
bî-encâm	Far.	isim	Sonsuz.
câm	Far.	isim	Bardak, cam veya topraktan yapılmış içki kadehi.
cihân	Far.	isim	Yaratılmış şeylerin bütünü, kainat, dünya, yeryüzü, bütün insanlar.
cür’a	Ar.	isim	Yudum, içki kabının dibinde kalan son damla.
dem	Far.	isim	Nefes, soluk, zaman, içki.
dem-be-dem	Far.	zarf	Daima
dil	Far.	isim	Gönül
düş-	T.	fiil	Bulunduğu yerden ayrılıp yukarıdan aşağıya doğru inmek, sukut etmek.
ehl	Ar.	isim	Sahip, malik; bir işin ustası, o işte becerikli maharetli, muktedir, yeterli kimse.

⁹ Hatta XIX. asırda bile, biçimde büyük ve köklü bir değişim görülmemektedir. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Tanzimat’ın ilk nesli edebiyatçılarda değişiklik biçimden ziyade muhtevada yoğunlaşmaktadır. En çok tercih edilen nazım biçimi de gazeldir (Andı, 1997, ss. 370-371). Buna karşın Kayahan Özgül (2006), XIX. asırda ve öncesinde biçimde ciddi değişiklikler olduğunu ifade etmektedir. XVIII ve XIX. asırlarda büyük değişiklikler olduğu konusu tartışmaya açıktır. Genel kabul gören görüş XIX. yüzyılda özellikle R. Ekrem ve A. Hâmid şiirlerindeki Batılı formlarla birlikte ciddi değişimler olduğu yolundadır. XIX. yüzyıl öncesi Türk şairlerinin Batı edebiyatıyla teması yok denecek kadar az olduğu için biçimde hatırı sayılır bir değişimden bahsetmek zor görünüyor. Şinasi, Namık Kemal gibi yenilik şairlerinin manzumelerinde bile asıl değişimin biçimden ziyade içerikte olduğu görülür.

¹⁰ Burada yer alan kelimeler Devellioğlu (1996) ve Ayverdi (2006) sözlüklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

el	Tür.	isim	Kolun, bilek mafsalından itibaren avuç ve parmakları içine alan ve iş görmeye yarayan kısmı.
encümen-sâz	Far.	sıfat	Meclisi toplayan
eşyâ	Ar.	isim	Yiyecek ve içecek dışında insan için gerekli olan her türlü şey, nesnelere.
eyyâm	Ar.	isim	Günler
ezhâr	Ar.	isim	Çiçekler
feyz	Ar.	isim	Bolluk, verimlilik, ilim irfan, nimet, bağış, ihsan, kerem.
germ	Far.	sıfat	Sıcak, çabuk ve süratli.
git-	T.	fiil	(Bir şey veya kimse) Konuşana göre yakın bir yerden daha uzak bir yere doğru hareket etmek, bir mesafe kat edip yakın bir yerden daha uzak bir yere varmak.
gülşen-ârâ	Far.	sıfat	Gül bahçesini süsleyen.
hâk	Far.	isim	Toprak
hamel	Ar.	isim	Koç burcu.
harâb	Ar.	sıfat	Yıkık, viran, yıkılmaya yüz tutmuş.
havâ	Ar.	isim	Dünyayı belli bir yüksekliğe kadar kaplayan, bütün canlıların nefes yoluyla alıp verdikleri, çok miktarda oksijen, azot ve az miktarda asit, su buharı ve başka gazlardan meydana gelmiş, renksiz, kokusuz, hafif gaz.
hem-'inân	Far.	sıfat	Arkadaş
hep	Far.	zarf	Hiçbiri veya hiç kimse dışarıda kalmamak üzere, bütün.
her	Far.	sıfat	Tekil kelimelerin önüne getirilir ve o kelime için verilen hükmün aynı cinsten olan şeylerin hepsi için teker teker geçerli olduğunu gösterir; -nın hepsi, bütün, cümle.
ile	T.	edat	İsimlerin sonuna gelerek beraberlik, refâkat, vasıta, araç, hal, tarz, ilişki vb. anlamlarda zarflar yapar.
'ineb	Ar.	isim	Üzüm
ir-	T.	fiil	Ulaşmak
it-	T.	fiil	Yardımcı fiil
köhne	Far.	sıfat	Eskimiş, yıpranmış.
mahabbet	Ar.	isim	Sevda, aşk, sevgi, dostluk, bağlılık, sohbet, yarenlik.
mest	Far.	isim	Aşk, sevgi, zevk vb. bir duygudan dolayı aklı başından geçmiş, sarhoş olmuş kimse.
mestân	Far.	isim	Kendinden geçenler, sarhoşlar
mihr	Far.	isim	Güneş, sevgi, dostluk.

mihr-veş	Far.	Edat grubu	Güneş gibi, sevgili gibi
n'ola	T.	fiil	Ne ola,
Nâmî	Ar.	sıfat	Büyüyen, yetişen (özel isim)
nedîm	Ar.	isim	Sohbet arkadaşı, meclislerde birlikte bulunan, sohbet edilen kimse; büyük bir zâtı hoş sözler, fıkralar ve hikâyelerle eğlendiren kimse, musahip.
nerm	Far.	sıfat	yumuşak
neşîm	Ar.	isim	Hafif hafif esen, hoş ve latif rüzgâr.
neşve-dâr	Far.	sıfat	Neşeli.
nev-rûz	Far.	isim	Eski takvimlere göre güneşin Koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşit olduğu, yılın ve ilkbaharın başlangıcı sayılan 21 Mart günü; yeni gün.
nûş-â-nûş	Far.	sıfat	Sürekli içilen, içtikçe içilen.
ol-	T.	fiil	Yardımcı fiil
ref'	Ar.	isim	Yukarı kaldırma
rûz	Far.	isim	gün
safâ	Ar.	isim	Gönül şenliği.
sâgar	Far.	isim	İçki kadehi.
şâh	Far.	isim	Padişah, sultan
sâkî	Ar.	isim	İçki meclislerinde içki dağıtan, kadehlere içki koyan kimse.
şeb	Far.	isim	Gece
sebeb	Ar.	isim	Neden
sermâ	Far.	isim	Kış görmüş, çok üşümüş, soğuktan donmuş.
şevk	Ar.	isim	Şiddetli arzu, istek, aşırı heves.
şiddet	Ar.	isim	Bir güç veya hareketin derecesi
sun-	T.	fiil	İkram etmek, sunmak.
taleb	Ar.	isim	İsteme, dileme
talep kıl-	Ar.-T.	fiil	İstemek, dilemek
tarâb	Ar.	isim	Sevinmekten gelen coşkunluk, sevinç ve şenlik.
taraf	Ar.	isim	Ön, arka, sağ, sol, üst ve alt yanlarından her biri, cihet, yön.
ta'ab	Ar.	isim	Yorgunluk, sıkıntı, zahmet, eziyet, meşakkat.
vakt	Ar.	isim	Belirlenmiş zaman, belirli zaman.
yine	T.	zarf	Tekrar, bir daha
zevk	Ar.	isim	Hoşa giden bir şeyden duyulan beğenme duygusu
zuhûr	Ar.	isim	Meydana çıkma, görünme

Vâdi-i Tâze

Kelimeler	Köken	Kelime Türü	Anlam
'aceb	Ar.	İsim	Şüphe, tereddüt, hayret ifade eden soru zarfı, acaba.
âgûş	Far.	İsim	Kucak, himaye
bâğ	Far.	isim	Bahçe
çâk it-	T.	fiil	Yırtmak
câm	Far.	İsim	Bardak, cam veya topraktan yapılmış içki kadehi.
cebhe	Ar.	İsim	Taraf, yön, cihet
cefâ	Far.	İsim	Eziyet, sıkıntı, eza, cevr.
cem'iyet	Ar.	İsim	Topluluk, kalabalık.
dâğ	Far.	isim	Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret
derd	Far.	İsim	Keder, tasa
derhem	Far.	Sıfat	Karışık, karmaşık, dağınık.
dest	Far.	İsim	el
dil	Far.	İsim	gönül
düş-	T.	Fiil	Bulduğu yerden ayrıлып yukardan aşağıya doğru inmek,sukut etmek.
ebrû	Far.	İsim	kaş
erbâb	Ar.	İsim	Sahipler; bir işten anlayan, o işte becerikli, usta, mahir olan kimse.
feyz	Ar.	İsim	Bolluk, verimlilik, ilim irfan, nimet, bağış, ihsan, kerem.
feyz-bahşâ	Far.	Sıfat	Feyz veren, bolluk verici
gam	Far.	İsim	Keder, tasa, sıkıntı
gamze	Far.	İsim	Göz kırpmı, gözle işaret etme; göz süzerek göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket.
gazab	Ar.	İsim	Aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, kızgınlık.
gibi	T.	Edat	Benzetme edatı
girîbân	Far.	İsim	Elbise yakası
giriş-bend	Far.	İsim	Düğüm bağlayan, düğümleyen
gonçe-veş	Far.	Edat grubu	Gonca gibi
gül	Far.	İsim	Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği.
gülşen	Far.	İsim	Gül bahçesi
hande-zâd	Far.	İsim	Gülümsemeden meydana gelen şey, gülümseten, sevinçle güldüren.
hep	Far.	Zarf	Hiçbiri veya hiç kimse dışarıda kalmamak üzere, bütün.
hurşîd	Far.	İsim	Güneş

i-	T.	Fiil	İmek yardımcı fiili
ile	T.	Edat	İsimlerin sonuna gelerek beraberlik, refâkat, vasıta, araç, hal, tarz, ilişki vb. anlamlarda zarflar yapar.
ir-	T.	Fiil	Ulaşmak, yetişmek
it-	T.	Fiil	Etmek yardımcı fiili
küşâde	Far.	Sıfat	Açılmış, açık, ferah
lâle-zâr	Far.	İsim	Lale bahçesi
leb	Far.	İsim	Dudak.
mahabbet	Ar.	İsim	Sevda, aşk, sevgi, dostluk, bağlılık, sohbet, yarenlik.
mest	Far.	İsim	Aşk, sevgi, zevk vb. bir duygudan dolayı aklı başından geçmiş, sarhoş olmuş kimse.
n'ola	T.	Fiil	Ne olsun
Nâmî	Ar.	İsim	Özel isim
nesîm	Ar.	İsim	Hafif hafif esen, hoş ve latif rüzgâr.
nevrûz	Far.	İsim	Eski takvimlere göre güneşin Koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşit olduğu, yılın ve ilkbaharın başlangıcı sayılan 21 Mart günü; yeni gün.
ol-	T.	İsim	Yardımcı fiil
özge	T.	Edat	Başka, gayrı; bir başkalığı olan, değişik, kendine has.
perîşânî	Far.	İsim	Perişanlık
rûy	Far.	İsim	yüz
rûz	Far.	İsim	Gün
şeb	Far.	İsim	Gece
sebeb	Ar.	İsim	Bir şeyin olmasına yol açan şey, durum veya kimse, neden, bâis, âmil.
şevk	Ar.	İsim	Şiddetli arzu, istek
seyr	Ar.	İsim	Yürüyüş, yürüme, gidiş; gezip dolaşma, gezme, gezinme, teferrüç, tenezzüh.
şikest	Far.	İsim	Kırma, kırılma; kırık, kırılmış.
şüküfte	Far.	Sıfat	Çiçek, açılmış.
sun-	T.	Fiil	İkram etmek, sunmak.
sümbül-zâr	Far.	İsim	Sümbül bahçesi
taleb	Ar.	İsim	İsteme, dileme
tarab	Ar.	İsim	Sevinmekten gelen coşkunluk
te'sîr	Ar.	İsim	Bir nesnenin, bir hâlin başka bir kimse veya nesne üzerinde kendini hissettiren güç, etki.
tiryâk	Ar.	İsim	Hayvani, nebati ve madeni maddelerin karışımından meydana gelen, sancıya, öksürüğe, yılan ve akrep sokmasına, bazı hastalıklara ve zehirlenmeye karşı kullanılan afyonlu macun, panzehir.

ülfet	Ar.	İsim	Alışma, kaynaşma, ünsiyet.
üns	Ar.	İsim	Alışkanlık, alışma, yatkınlık, ülfet, ünsiyet.
vefâ	Ar.	İsim	Sözünde durma, verilen sözü yerine getirme.
vir-	T.	Fiil	Vermek; iletmek, eriştirmek.
yine	T.	Zarf	Bir daha, tekrar, gene.
zehr-âb	Far.	sıfat	Zehirli su, acı su.
Zülf	Far.	İsim	Yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi.

Tablo 3. Kelime Sayısına Göre

Vâdi-i Köhne	71
Vâdi-i Tâze	67

Kelime sayısı bakımından iki gazel arasında değerlendirme konusu olabilecek bir oran görülmektedir. Her iki gazelde geçen ortak kelime sayısı 22'dir. Yaklaşık %30 oranında ortak kullanım söz konusudur. Ancak, bu ortak kelimelere baktığımızda bunların “acep”, “hep”, “ile”, “nola” “yine” gibi edat ve bağlaçlar ile “ir-”, “it-”, “düş-”, “ol-” gibi yardımcı fiiller olduğu görülmektedir. Geriye kalan kelimeler ise “câm”, “dil”, “feyz”, “mahabbet”, “mest”, “nesîm”, “sebeb”, “rûz”, “şeb”, “şevk”, “talep” ve “tarab” gibi klasik şiirde yaygın kullanılan kelimelerdir. Bununla beraber şiirdeki anlamları arasında da farklar bulunmaktadır. Dolayısıyla iki gazel arasında kelime sayısı bakımından çok anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 4. Kökenine Göre

	Ar.	Far.	T.
Vâdi-i Köhne	29 (%42)	31 (%44)	10 (%14)
Vâdi-i Tâze	18 (%27)	36 (%54)	13 (%19)

Yukarıdaki tabloya baktığımızda en görülür fark Arapça kelimelerin sayısındadır. İlkinde neredeyse Farsça ile aynı olan oran (%42-%44), ikincisinde Farsça kelimelerin oranının yarısına (%27-%54) düşmektedir.

Bir de ortak kelimeleri çıkardıktan sonraki duruma göz atalım.

Tablo 5. Kökenine Göre (Ortak Sözcükler Çıkarıldıktan Sonra)

	Ar.	Far.	T.
Vâdi-i Köhne	22 (%46)	24 (%50)	2 (%4)
Vâdi-i Tâze	10 (%23)	30 (%68)	4 (%9)

Ortak sözcükler çıkarıldıktan sonra tablo daha da belirginleşmektedir. Yeni tarzda yazılan gazelde Farsça kelime oranı %68 ile hayli yüksektir. Tablo 4 ve 5'ten çıkardığımız sonuç Gazel-i Tâze'de Gazel-i Köhne'ye göre Farsça kelimelerin daha çok tercih edildiğidir.

Tablo 6. Kelime Türlerine Göre

	İsim	Fiil	Sıfat	Edat	Zarf	Toplam
Vâdi-i Köhne	46	8	11	2	4	71
Vâdi-i Tâze	48	8	5	4	2	67

Yukarıdaki tabloya baktığımızda fark edilecek oran sıfatlarda görülmektedir. Köhne Gazel’de, Taze Gazel’in iki katı sıfat kullanılmıştır. İki gazel arasındaki farklardan birinin sıfat kullanımının azalması olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 7. Sözcük Türlerine Göre Arapça Kelimeler

Gazeller	Kelime Türlerine Göre				
	İsim	Fiil	Sıfat	Edat	Zarf
Vâdi-i Köhne	26 (%90)	0	3 (%10)	0	0
Vâdi-i Tâze	17 (%94)	0	1 (%6)	0	0

Yukarıdaki tabloya baktığımızda türlerine göre Arapça kelimelerin sayısında azalma görülürken kullanım oranlarında anlamlı bir fark görülmemektedir.

Tablo 8. Sözcük Türlerine Göre Farsça Kelimeler

Gazeller	Kelime Türlerine Göre				
	İsim	Fiil	Sıfat	Edat	Zarf
Vâdi-i Köhne	20 (%65)	0	9 (%29)	0	2 (%6)
Vâdi-i Tâze	30 (%83)	0	5 (%14)	0	1 (%3)

Her iki gazelde de Farsça fiil ve edat bulunmayışı dikkat çekicidir. İkinci dikkat çeken husus ilk gazelde Farsça sıfat kullanma oranının ikinci gazelde yarı yarıya azalmasıdır. Tablo 7 ile birlikte düşündüğümüzde; yeni tarzın özelliklerinden birinin eskiye göre daha az sıfat kullanılmış olmasıdır, diyebiliriz.

Tablo 9. Kelime Türlerine Göre Türkçe Kelimeler

Gazeller	Kelime Türlerine Göre				
	İsim	Fiil	Sıfat	Edat	Zarf
Vâdi-i Köhne	1 (%10)	7 (%70)	0 (%0)	1 (%10)	1 (%10)
Vâdi-i Tâze	0 (%0)	9 (%69)	0 (%0)	3 (%23)	1 (%8)

Her iki gazelde de neredeyse Türkçe isim bulunmayışı dikkat çekicidir. Bunun dışında yukarıdaki tablodan iki gazel arasında herhangi bir farka işaret eden bir sonuç çıkarılamamaktadır.

Terkipler

İki gazeli karşılaştıracığımız bir diğer alan tamlamalardır. Her iki gazeli de isim (izafet) ve sıfat (vasıf) tamlamaları bakımından inceleyelim.

Tablo 10. Vâdi-i Köhne'de Yer Alan Terkipler

eyyâm-ı safâ	Ar.-Ar.	isim+isim	Safa günleri
vakt-i tarab	Ar.-Ar.	isim+isim	Coşkunluk zamanları
mest-i harâb	Far.-Ar.	isim+isim	Ayakta durulamayacak kadar sarhoşluk
sâgar-ı mihr	Far.-Ar.	isim+isim	Güneş kadehi
sâkî-i hamel	Far.-Ar.	isim+isim	Hamel sakisi
asker-i ezhâr	Ar.-Ar.	isim+isim	Çiçek askerleri
şâh-ı bahâr	Far.-Ar.	isim+isim	Bahar şahı
nedîm-i rûz u şeb	Far.-Far.	isim+isim	Gündüz ve gece arkadaşı
ehl-i dil	Ar.-Far.	isim+isim	Gönül ehli
köhne-'ayş-ı gülşen-ârâ	Far.-Far.	sıfat	Gül bahçesini süsleyen eski eğlence
şiddet-i sermâ	Ar.-Far.	isim+isim	Soğuşun şiddeti
dem-i feyz-i nesîm	Far.-Ar.-Far.	isim+isim	Rüzgârın bereketli esintisi
bezm-i nûş-â-nûş-ı mestân-ı mahabbet	Far.-Far.-Far.-Ar.	isim+isim	Muhabbet sarhoşlarının sürekli içki içtiği meclis
cür'a-i âb-ı 'ineb	Far.-Far.-Ar.	isim+isim	Üzüm suyunun son damlası
câm-ı şevk	Far.-Ar.	isim+isim	Şevk kadehi
zevk-i bî-encâm	Ar.-Far.	isim+isim	Sonsuz zevk

Tablo 11. Vâdi-i Tâze'de Yer Alan Terkipler

âgûş-ı leb	Far.-Far.	isim+isim	Dudak kucağı
bâğ-ı ülfet	Far.-Ar.	isim+isim	Alışkanlık bahçesi
câm-ı şevk	Far.-Ar.	isim+isim	Şevk kadehi
câm-ı zehr-âb-ı cefâ	Far.-Ar.-Far.-Ar.	isim+isim	Cefanın zehirli kadehi
cebhe-i erbâb-ı gam	Ar.-Ar.	isim+isim	Gam sahiplerinin alını
dâğ-ı derd-i dil	Far.-Ar.-Far.	isim+isim	Gönül derdinin yarası
dest-i leb	Fars.-Fars	isim+isim	Dudak eli
feyz-i nesîm-i üns	Ar.-Far.-Ar.	isim+isim	Alışkanlık rüzgârının bereketi
gırbân-ı gam	Far.-Far.	isim+isim	Gam yakası
giriş-bend-i gazab	Far.-Ar.	isim+isim	Gazap düğümcüsü
gülşen-i rûy	Far.-Far.	isim+isim	Yüzün gülşeni,
hurşîd-i mahabbet	Far.-Ar.	isim+isim	Muhabbet güneşi,
lâle-zâr-ı dil	Far.-Far.	isim+isim	Gönül lale bahçesi
mest-i tarab	Far.-Far.	isim+isim	Coşkunluk sarhoşu
te'sîr-i taleb	Ar.-Ar.	isim+isim	Talep etkisi
tiryâk-i vefâ	Far.-Ar.	isim+isim	Vefanın panzehiri
zülf-i sünbül	Far.-Far.	isim+isim	Sünbül saç

Tamlamaları isim ve sıfat olması bakımından incelediğimizde gazeller arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

Tablo 12. Çeşidine ve Kökenine Göre Terkipler

Gazeller	Çeşidine Göre		Kökenine Göre				Toplam
	İsim	Sıfat	Ar.-Ar	Far.-Far.	Ar.-Far.	Far.-Ar.	
Vâdi-i Köhne	15	1	3	2	3	8	16
Vâdi-i Tâze	17	0	2	7	1	7	17

Her iki gazeldeki terkip sayısı arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Sıfatların az kullanımı burada da görülmektedir. İlk gazelde 1 sıfat tamlaması varken ikinci gazelde hiç bulunmamaktadır.

Kökenlere baktığımızda iki konu dikkat çekmektedir. Birincisi her iki gazeldeki tamlamalarda Türkçe kelime bulunmamasıdır. İkinci konu ise tamlayan ve tamlananın Farsça olduğu tamlamaların sayısındaki ciddi artıştır. Bu bize yeni ile eski arasındaki farklardan birinin de tamlamalarda Farsça kelimelerin daha çok kullanılmasıdır.

Tablo 13. Terkipte Olan Kelime Sayısına Göre

	2 kelime	3 kelime	4 kelime
Vâdi-i Köhne	12	3	1
Vâdi-i Tâze	12	5	0

Terkibi oluşturan kelimelerin sayısına baktığımızda ise dikkatimizi Gazel-i Tâze’de dört kelimedenden oluşan bir terkipten bulunmayışıdır. Bunun yanı sıra üç kelimedenden oluşan terkip sayısı da Gazel-i Köhne’den daha fazladır. İki kelimedenden oluşan terkiplerin sayısında ise bir fark bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre Gazel-i Tâze’nin farklı olduğu yönlerden birinin zincirleme tamlama olduğunu söyleyebiliriz.

Terkiplerdeki benzetme durumlarında da bir farklılık görülmektedir. Köhne gazelde ‘şâh-ı bahar’ tamlamasında bahar da şâh da somuttur. ‘Cür’a-ı âb-ı ineb’ tamlamasında üzüm, su ve damla somut varlıklardır. Bir diğerinde çiçekler askerlere (asker-i ezhâr) benzetilmiştir. Dolayısıyla daha anlaşılabilir benzetmelerdir. Oysa Gazel-i Tâze’deki benzetmelere baktığımızda, daha farklı bir durumla karşılaşırız. Soyut kavramlar somut nesnelere benzetilmiştir. Vefa duygusu bir tiryake (tiryâk-i vefâ), şevk kadehe (câm-ı şevk), ünsiyet rüzgâra (nesîm-i üns), tanışıklık bahçeye (bağ-ı ülfet), muhabbet güneşe (hurşid-i mihabbet), gam gömleğe (giribân-ı gam) benzetilmektedir. Kanaatimizce iki gazel arasındaki önemli farklardan biri de budur.

Muhteva Bakımından Karşılaştırılması

İlk olarak Vâdi-i Köhne'yi nesre çevirelim.

Vâdi-i Köhne	Eski Tarz
İrdi eyyâm-ı safâ vakt-i tarab nevrûzdur Olsa dil mest-i harâb olmaz 'aceb nev- rûzdur	Safa günleri, sevinme vakti geldi; nevrüz günüdür. Gönül ayakta duramayacak kadar sarhoş olsa şaşılmaz, çünkü nevrüz günüdür.
Sâgar-ı mihrî cihâna sundı sâkî-i hamel Neşve-dâr itdi yine eşyâyı hep nev- rûzdur	Hamel (Koç) burcu sakisi güneş kadehini dünyaya sundu ve her şeyi neşelendirdi, çünkü nevrüz günüdür.
'Asker-i ezhâr ile şâh-ı bahâr idüp zuhûr Hem-'inân oldı nedîm-i rûz u şeb nev- rûzdur	Bahar şahı çiçek askerleriyle ortaya çıkıp gece ve gündüz nedimleriyle birlikte oldu, (gece gündüz eşit oldu?) çünkü nevrüz günüdür.
Her taraftan encümen-sâz olsa ehl-i dil n'ola Köhne-'ayş-ı gülşen-ârâyâ sebep nev- rûzdur	Gönül ehli her tarafta meclisler kursa ne olur ki! Köhne gül bahçesini süsleyen eğlencenin sebebi nevrüzdür.
Şiddet-i sermâyı ref' itdi dem-i feyz-i nesîm Germ ü nerm oldı havâ gitdi te'ab nev- rûzdur	Baharın bolluk bereket veren ılık rüzgârlarının nefesi kışın soğukluğunu götürdü. Hava yumuşayıp ısındı, bütün sıkıntılar, zahmetler gitti, çünkü nevrüz günüdür.
Bezm-i nûş-â-nûş-ı mestân-ı mahabbetde yine Düşdi hâke cür'a-i âb-ı 'ineb nev- rûzdur	Muhabbet sorhoşlarının devamlı içtikleri eğlence meclislerinde üzüm suyunun son damlası toprağa düştü, çünkü nevrüz günüdür.
Mihr-veş elden düşürme câm-ı şevki dem-be-dem Zevk-i bî-encâmı Nâmî kıl taleb nev- rûzdur	Güneş gibi elinden şevk kadehini hiç bir zaman elinden düşürme. Ey Nami! Bitmeyen, tükenmeyen zevki iste, çünkü nevrüz günüdür.

Şair bu gazelde nevrüz gelince tabiatta görülen değişiklikleri ve insanların neler yaptıklarını aktarmaktadır. Güneş, Hamel burcuna girdiğinde nevrüz başlar. Kâinat yeniden dirilir, gece ile gündüz birbirine eşit olur. Ağaçlar yeşillenir, bahçeler çiçeklerle dolar. Kışın soğuk rüzgârları yerini baharın ılık ılık esen meltemlerine bırakır. Kışın soğukunda çekilen sıkıntılar gider, havaların ısınmasıyla insanlar rahatlar. Bir kış boyunca kapalı yerlerde kalan insanlar kendilerini dışarı atarlar. Gönül ehli, zevk ve safa düşkünleri kırlarda meclisler kurarlar, içerler, eğlenirler.

Görüldüğü gibi Nâmî, klasik üslupta yazdığı ve 'köhne' olarak nitelediği şiirde kâinatı şiirine yansıtmış, var olanları şiirsel bir üslupla ifade etmiştir. Burada şair olarak başarısı var olan ve doğada görülen değişiklikleri güzel bir şekilde şiirde yansıtarak şiiri okuyanlara bu değişiklikleri göstermesidir.

İkinci olarak Vâdi-i Tâze'yi nesre çevirelim.

Vâdi-i Tâze	Yeni Tarz
Hande-zâr olsa n'ola âgûş-ı leb nev-rûzdur Düşdi ebrûdan girih-bend-i gazab nev- rûzdur	Dudak kucağı sevinçle gülümsese buna şaşılır mı, kaşlardan gazap düğümcüsü düştü, çünkü nevrüz vaktidir.
Câm-ı zehr-âb-ı cefâya gamzeler virdi şikest Sundı tiryâk-i vefâ hep dest-i leb nev- rûzdur	[Sevgilinin] bakışları cefanın zehir dolu kadehini kırdı. Vefa panzehirini [şerbetini] hep dudak eliyle sundu, çünkü nevrüz vaktidir.
Bâg-ı ülfetden yine feyz-i nesîm-i üns irüp Lâle-zâr-ı dil şükûfte oldu hep nev- rûzdur	Ülfet bağından yine ünsiyet rüzgârının feyzi erişti, gönül lale bahçesindeki çiçekleri açtırdı, çünkü nevrüz vaktidir.
Zülf-i sünbül-zârı seyr itmek perîşânî virür Gülşen-i rûy özge cem'iyet sebeb nev-rûzdur	Sümbül bahçesi [gibi olan] saçlarını seyretmek perişanlık verir. Yüzün gül bahçesi ise özel bir meclis kurmanın nedenidir, çünkü nevrüz vaktidir.
Gonçe-veş derhem idi hep cebhe-i erbâb-ı gam Gül gibi oldu küşâde rûz [u] şeb nev- rûzdur	Gam erbabının (dertlilerin) alınları gonca gibi hep kırıştı, gece gündüz gül gibi açıldı, çünkü nevrüz vaktidir.
Olsa hurşîd-i mahabbet dâg-ı derd-i dil n'ola Feyz-bahşây oldu te'sîr-i taleb nev- rûzdur	Gönül derdinin yarası aşk güneşi olsa ne olur? isteklerin etkisi feyzler bahşedici oldu, çünkü nevrüz vaktidir.
Nâmî çâk itse girîbân-ı gamı olmaz 'aceb Oldı câm-ı şevk ile mest-i tarab nev- rûzdur	Nami gam gömleğini yırtsa [buna] şaşılmaz. Çünkü şevk kadehi ile mutluluk sarhoşu oldu, çünkü nevrüz vaktidir.

Sonuç

Bu gazeli okuduktan sonra, Nâmî'nin yeni ve eskiden ne kastettiğini daha iyi anlıyoruz. Şair, nevrüzün gelmesiyle, sevgilinin dudaklarının koynunda gülücük çiçekleri açtırıyor, çatılmış kaşlarını artık sevince döndürüyor. Sevgiliye bakışlarıyla cefanın zehir dolu kadehlerini kırdırıyor, dudakları ise avuç avuç şerbetler sunuyor. Bu sefer çiçekler tabiatta, kırlarda değil, âşığın lale bahçesine dönen gönlünde açıyor. Dostluklar, tanışlıklar gönüllerdeki çiçekleri açtırıyor. Gam çekenler gonca iken nevrüzle birlikte açılıp gül oluyorlar, sıkıntılarında kurtuluyorlar. Muhabbet güneşi gönül yaralarını iyileştiriyor. İlk gazele göre hayal dünyasına hitap etmekte, şirde ifadeye bir derinlik katmaktadır. Benzetmelere ve anlama baktığımızda da, şairin kendisinden öncekilerden farklı şeyler söyleme gayreti içinde olduğunu görüyoruz. Bu da ikinci şiiri, ilkinde göre daha çok kişiselleştirmekte, şairin bakışlarını ve dikkatlerini çevreden ve

toplumdan kendine, şahsi hayat tecrübesine ve hayallerine çevirmesine neden olmaktadır.

Bir beyitte gönül, lale bahçesine benzetilirken bir diğer beyitte sümbül bahçesi saçta benzetilmektedir. Klasik şiirde dudak renginden, kokusundan, biçiminden ve işlevinden dolayı birçok nesneye benzetilirken, yeni şiirde bu sefer el ve kucak dudağa benzetilmektedir. Okur olarak benzetmelerdeki benzetme yönünü anlamak bazen uzun bir süreyle alabilmektedir.

Benzetmelerde görülen bir diğer özellik klasik üslupta yazılan şiirlerde gördüğümüz bir şeye benzetilen nesnelerin bu defa benzetilen olarak kullanılmalarıdır. Klasik üslupta dudak genellikle kana, şaraba, kırmızıya, hokkaya vs. benzetilirken Gazel-i Tâze'de bu defa dudak benzetilen olmuş, avuç kendisine benzetilmiş ve alışılmamış bir benzetme yapılmıştır. Sanırım bu da bir diğer farklılıktır.

Şair, ilk gazelde nevrüz vaktinde kâinatta olan biteni şairce tasvir ederken ikincisinde kendi bakış açısından geçirdikten sonra yorumlayarak ifade ediyor. İlk gazelde gece gündüzün eşit olduğuna bir gönderme varken ikinci gazeldeki gece-gündüzde böyle bir bilgiye gönderme yapılmamakta, nevrüzün gelmesiyle birlikte dertlilerin yüzlerinin güldüğü söylenmektedir. Birincisinde bir zanaatkâr-şair ile karşı karşıya iken ikincisinde bir sanatkâr-şair görüyoruz. Kanaatimizce 'Köhne' ile 'Taze' arasındaki en temel fark budur.

Nami'nin Vâdi-i Tâze tarzında yazdığı gazeli ilkinde göre bireysel duyguları daha çok ön plana çıkararak kendi düşüncelerini ve duygularını şiire katıyor. Bu hâliyle ilki klasik ise ikincisi romantik sayılabilir. Nevruzun şairde uyandırdığı hisleri, şairin his ve hayal dünyası süzgecinden geçirerek sunduğunu görüyoruz. Taze şiirde artık şair duygu ve hisleriyle, kâinatı alımlamasıyla öncekinden farklılaşmaktadır. Bu hâliyle de klasikten romantizme¹¹ geçiş olarak da alabiliriz.

İki gazel arasında yaptığımız karşılaştırmayı tablo hâlinde özetleyelim.

	Gazel-i Köhne	Gazel-i Taze
Sıfat kullanımı	Çok	Az
Arapça kelimeler	Çok	Az
Farsça kelimeler	Az	Çok
Farsça Tamlama	Az	Çok
Zincirleme tamlama	Az	Çok
Soyut kavramları somut kavramlara benzetme	Az	Çok
Şair	Dış dünyaya dönük	İç dünyasına dönük

¹¹ Burada romantizmden kastımız, Batı edebiyatında Fransız Devrimi gibi siyasi ve sosyal olayların etkisiyle doğup dilde sadeliği isteyen ve millî temaları ele alan ve Türk edebiyatında ancak Tanzimat Dönemi görülen romantizm değildir.

Şiirde kullanılan kelimelerde yoğunluğun Arapçadan Farsçaya geçmesi, kelimelere ve tamlamalara ince ve yeni anlamlar kazandırması, muğlak ve hemen akla gelmeyen benzetmeler yapılması, soyut ve somut kavramların birbirine benzetilmesi eski ile yeni arasındaki farklardır. İkinci gazel, şiirde kötümser ve melankolik bir havanın olmaması dışında Sebk-i Hindî akımının tüm özelliklerini göstermektedir. Bütün bu açıklamalardan sonra Nâmî'nin 'köhne' ile klasik üslubu, 'taze' ile de Sebk-i Hindî üslubunu kastettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Andı, F. (1997). *Servet-i Fünun'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Andrews, W. ve Kalpaklı, M. (1996). Across Chasms of Change: The Kaside in Late Ottoman and Republican Times. *Qaside Poetry in Islamic Asia and Africa Classical Traditions and Modern Meanings* in (pp. 301-325), (S. Sperl and C. Shackle,Ed.). Leiden: E. J. Brill.
- Avşar, Z. (2009, Summer). Gölge Avıyla Boşalan Bir Sadak: Mahallileşme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(5), 19-33.
- Aydemir, Y. (2002). Türk Edebiyatında Kaside. *Bilig*, 22, 133-168.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük= Kubbealtı Lugatı 1-3*. redaksiyon A. Topaloğlu (Redaksiyon), K. C. Bayar (Yay.haz.). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Babacan, İ. (2008). *Klasik Türk Şiirinde Sebk-i Hindî (Hint Üslubu)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Bilkan, A. F. (2006). Şiir. *Türk Edebiyatı Tarihi II* içinde (ss. 252-290), (T. S. Halman vd., Ed.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Demirel, Ş. (2009). XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî -Hikemî Tarz- Mahallileşme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(2), 279-305.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat: Eski ve Yeni Harflerle*. Ankara : Aydın Kitabevi.
- İpekten, H. vd. (2002). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Sabit Divânı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Mazıoğlu, H. (1957). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Mengi, M. (1991). *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mum, C. (2006). Sebk-i Hindî'de Beyit yapısı, Paradoksal İmajlar ve Çoklu Duyulama. *Sözde ve Anlamda Farklılaşma, Sebk-i Hindî, 29 Nisan 2005 Bildiriler* içinde (ss. 109-141), H. Aynur, M. Çakır ve H. Koncu (Haz.). İstanbul: Turkuaz Yay.
- Nâbî. (2003). *Hayriyye*. İ. Pala (Haz.). İstanbul: Kapı Yayınları.

- Ocak, T. (2002). XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Divan Edebiyatı ve Sebki Hindî. *Türkler* (H. Celal Güzel vd. Ed.) içinde (C.11, ss. 733-741). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özgül, M. K. (2006). *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selamle*. Ankara: Hece Yayınları.
- Pala, İ. (1996). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Saraç, Y. (2006). *Osmanlı'nın Şiiri*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- TET (2006). *Türk Edebiyatı Tarihi 1-4*. (T. S. Halman ve diğerleri, Ed.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Yenikale, A. (2002). *Ahmet Nami Divanı ve İncelemesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Yorulmaz, H. (1996). *Divan Edebiyatında Nâbî Ekolü, Eski Şiirde Hikemiyat*. İstanbul: Kitabevi Yay.

YABANCI LARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TEMEL DÜZEYDEKİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTSEL OYUNLARLA YAZMA BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Mahir KALFA

Özet: Yabancı dil öğreniminde amaç, bireyin tercih ettiği dilin becerilerini kazanarak o dili doğru bir şekilde kullanmasını sağlamaktır. Dili kullanmak, temel dil becerilerini kazanmakla mümkündür. Bu beceriler; dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerileridir. Dil öğreniminde sözcük dağarcığının zenginliği, belli cümle kalıplarının bilinmesi çok önemli olsa da birey bunları yazılı ve sözlü olarak ifade edemiyorsa, iletişim becerilerini geliştirememişse bunları bilmek çok da değer taşımaz. Dile hâkim olabilmek için dil becerilerinin eşit şekilde geliştirilmiş olması gerekmektedir. Ancak yabancı lara Türkçe öğretiminde özellikle yazma becerilerinin diğer becerilere göre daha geri plana atıldığı bu beceriyi geliştirmeye yönelik çağdaş öğretim yöntem ve teknikleri yerine geleneksel yöntem ve tekniklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Türkçe öğrenen yabancı laların yazma becerilerinin temel seviyeden itibaren diğer becerilere göre daha yavaş gelişmesine neden olmaktadır.

Bu araştırmada çağdaş bir öğretim tekniği olan eğitici oyunlarla Türkçe öğrenen temel düzeydeki yabancı laların yazma becerilerinin geliştirilmesi üzerinde durulacak ve etkinlik örnekleriyle bu becerinin nasıl geliştirileceği somut olarak ifade edilmeye çalışılacaktır. Eğitici oyunlar, öğrenilen dilin yaparak ve yaşayarak öğrenilmesini sağlar. Amaçlara uygun olarak düzenlenen ve seçilen eğitici oyunlar, öğrenciyi temel düzeyden itibaren yazmaya sevk edecek, öğrencinin orta ve ileri düzeyde yazma becerisine yönelik daha nitelikli ürünler ortaya koymasını sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Yabancı lara Türkçe öğretimi, yazma becerisi, eğitici oyun, Avrupa Dil Portfolyosu.

Developing the Writing Skills of Basic Level Students Through Educational Games in Teaching Turkish to Foreign Learners

Abstract: The aim of foreign language teaching is to enhance the learners' target language skills in order to support them in exploiting the language in an efficient way. These skills are; listening, speaking, reading and writing. Though it is both very important to have a good vocabulary knowledge and form a sentence in target language, if the person doesn't know how to use those vocabulary and sentences in writing and speaking and if he/she doesn't develop his/her communication skills, in fact it doesn't lead to perform fluently and accurately in target situations. In order to dominate a language, these four skills should be handled and developed equally. In teaching Turkish as a foreign language, writing skill seems to be ignored by implementing traditional instructional methods rather than learner centered and constructivist methods. Thus, Turkish as a foreign language learners do have some problems in writing comparing to other basic language skills.

This research aimed to develop the writing skills of basic level foreign learners of Turkish with the games as one of the contemporary teaching technique. Educative games are considered to provide learners with a chance to learn target language by experiencing it. The games which are prepared and chose accordingly make foreign language learners willing to write at the basic level and convey them to the higher levels in their writing skills and let them produce high quality samples of writing.

Key words: Teaching Turkish to foreign language learners, writing skill, educative game, Europe Language Portfolio.

Giriş

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi özellikle son on yıldır ciddi rağbet görmekte, Türkçeyi öğrenmek isteyen yabancıların sayısı her geçen gün artmaktadır. Türkiye'nin ve Türkçenin stratejik önemi, ülkemizin son yıllarda hemen her alanda kat ettiği mesafe, özellikle Ortadoğu ve Balkanlarda örnek bir ülke olarak görülmesi bu ilginin temel sebepleri olarak gösterilmektedir. Bunun yanı sıra Yunus Emre Vakfı tarafından yirmiden fazla ülkede Türk Kültür Merkezleri açılarak Türkçenin devlet destekli bir kurum tarafından yurt dışında sistemli bir şekilde öğretilme çabaları da bu ilginin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının Türkiye'de okumak isteyen ve Türkçeyi ülkemizde öğrenmek isteyen yabancılara verdiği destek, TÖMER olarak ifade edilen Türkçe Öğretim Merkezlerinin sayısındaki ciddi artış bu ilgi sonucunda oluşan ve bu ilgiyi destekleyen yapılaşmalardır.

Bütün bu sebepler yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan birçok yöntem, teknik ve yaklaşımının yeniden irdelenmesini ve dil öğretiminde kullanılan çağdaş yaklaşımların önem kazanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda çağdaş bir teknik olan eğitici oyun ve etkinliklerle dil öğretimi de son zamanlarda önem kazanmaktadır. Birçok dilin öğretiminde kullanılan oyun ve etkinlikler, pek çok dil öğreticisi tarafından çocuklara özgü bir yöntem olarak algılanmakta ve hatta çocuksu olarak nitelenerek kullanılmamaktadır. Oyun doğası gereği hiç şüphesiz çocuksudur. Ancak dil öğretiminde kurmaca bir nitelik taşıyan ve kurgusuyla yetişkinleri de cezbeden oyunların özellikle temel seviyede dil edinimine ciddi katkılar sağlayacağı göz ardı edilmemelidir.

Dil edinim süreci kolay bir süreç değildir. Kişi dil öğrenirken zorlandığı zamanlarda öğrendiği dil ile kendi arasına duvarlar örer. Özellikle başlangıç düzeyindeki birçok öğrenci, ilk birkaç hafta içinde zihninde o dili öğrenip öğrenemeyeceği ile ilgili bir kanaate varır. Oyunların öğrenmeyi kolaylaştıran ve zevkli kılan yapısı temel seviye öğrencisi için hedef dile yönelik olumlu kanaat oluşturur.

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerle yapılan mülakatlar ve öğreticilerden alınan bilgiler onların en çok anlatma becerileri olan konuşma ve

yazma becerilerinde zorlandıklarını göstermektedir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğreten öğretmenlerin de yine aynı şekilde bu becerilerle ilgili kazanımlar konusunda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir.

Yazma becerisi ile ilgili sıkıntı yaşayan öğrenciler başta transkripsiyon olmak üzere, beceriyi sevmemek, kitaplarda yeteri kadar etkinlik olmaması, var olan etkinliklerin zor veya sıkıcı olması, kitaplar dışında başka materyallere başvurulmaması gibi sebepleri ileri sürmektedirler.

Bu araştırmada öğrencilerin ve öğretmenlerin en çok zorlandığı becerilerden biri olan yazma becerisini geliştirmeye ve öğrencilerin bu beceriye yönelik ön yargılarını kırarak beceriye ilgi duymayı sağlamaya yönelik temel düzeyde bazı oyunlara yer verilmiştir. Oyunlar kurgulanırken ADP'ye uygun olarak düzey, yeterlik ve kazanım ile ilgili tespitler yapılmıştır.

1. Dil Öğretiminde Eğitici Oyun

TDK Türkçe Sözlükte (06.04.2011) eğitici oyun “Bireylerin zihinsel, toplumsal ve bedensel gelişmelerine katkı sağlamak amacıyla hazırlanmış, eğitici ve öğretici nitelik taşıyan tiyatro eseri, eğitsel oyun” olarak ele alınmıştır. Demirel'e göre (2004, s. 77) eğitici oyunlar, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesini ve daha rahat bir ortamda tekrar edilmesini sağlayan etkinliklerdir. Eğitici oyunlar özellikle öğrenmeye yönelik olmalı ve bir amaç için sınıf içinde uygulanmalıdır.

Eğitici oyunlar, öğrenilen bilgilerin eğlenceli bir ortamda pekiştirilmesini sağlayan zihinsel, dilsel etkinliklerdir. Eğitici oyunlar öğrenmeye yöneliktir ve her zaman, her ortamda ve her yaş grubunda ilgi görmektedir.

Bumpass (akt. Engin, Seven ve Turhan, 2004, s. 111), etkili dil öğretimi için eğitici oyunların şu özellikleri taşımasını önermektedir:

1. Öğrencilerin sıkılmamaları için oyunların hareketli olması gerekir.
2. Oyunlar, rekabet veya heyecan verici özellikler taşımaktadır.
3. Oyunlar, çok sayıdaki öğrencilerin belirlenen alanlardaki ihtiyaçlarını giderebilecek özelliğe sahip olmalıdır.
4. Puan kazanmak veya aydınlatıcı açıklamalar için kısa bir zamanda oynanacak kadar basit olmalıdır.
5. Oyunlar, belirli öğrenme hedeflerini ve düzenli sınıf içi ders etkinliklerini destekler niteliklere sahip olmalıdırlar.
6. Oyunlar, ilgileri destekleyip sürdürmek ve yükseltmek için yeteri kadar aktivite sağlamalı ve belirli sınıf içi etkinliklerinde rahatlık sağlayacak değişikliklere de yer vermiş olmalıdır.

Yabancı dil öğretiminde kullanılan eğitici oyunlar, her şeyden önce bireylerin birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlar. Oyunlar, öğrenciler arasında iletişimi geliştireceği gibi dil becerilerinin de gelişmesini sağlar. Eğitici oyunlar

sayesinde dil, öğrenciler tarafından işlenmiş olur. Öğrenciler aynı zamanda yeni sözcükler öğrenir, cümleler kurarak rahat konuşma ve yazma alışkanlığı kazanır. Oyun esnasında sorular sorarak yeni bilgiler edinir.

Sınıf içi ders öğretim etkinliklerinde eğitici oyunlar öğrenmeyi destekleyici unsurlar olarak yer almaktadır. Özellikle yabancı dil öğretimi sınıflarında verilen ders içerikleriyle uyumlu olan oyunların öğrenilen dilin yaparak ve yaşayarak öğrenilmesi gerçeğini destekleyen etkinlikler olduğu görülmektedir. Yapararak yaşayarak öğrenme her yaş grubu için etkili, verimli, kalıcı bir öğrenmedir ve öğrenciyi sınıfta, öğrenme sürecinde etkin kılar. Aynı zamanda soyut yaşantılar somutlaştırılmış olur. Öğrenilenler, hayata geçirilir. İyi planlanan ve kurallarına göre uygulanan bir eğitici oyun, öğretimin amaçlarına ulaşmada hem öğretmene hem de öğrenciye pek çok fayda sağlar. "...Birçok eğitimci oynayarak öğrenmenin hafızada daha çok kaldığını, mukayeseli düşünme ve karar verme ustalığı kazandırdığı ve davranışları olumlu yönde geliştirdiğini tespit etmiştir. İyi bir eğitimci konuları oyuna bağlayarak çocuklara çok şey öğretebilir..." (Akandere, 2003, s. 15).

Öğretim esnasında bireyler dikkatini uzun süre bir konu üzerinde toplayamazlar, bir süre sonra sıkılırlar. Dinlerken çeşitli düşüncelere dalar, konudan uzaklaşırlar. Bu da eksik öğrenmelere neden olur. Çeşitli etkinliklerle dersler renklendirildiğinde bu olumsuzluk giderilir. Çünkü oyun, bireyi etkin duruma getirdiği için bireyin dikkatini yoğunlaştırmasını sağlar. Dobson (akt. Engin ve diğerleri, 2004, s. 114) dil oyunlarının; konuşma ve anlama çalışmalarına, motivasyonu geliştirme noktasında eğlence kattığını ve duruma genişlik kazandırdığını vurgulayarak tartışma ve konuşma gibi zihni meşgul eden aktivitelerden sonra, yorgunluğu gideren ve öğrenmeyi tazeleyip yerleştiren uğraşlar olduğunu savunmaktadır. Amaca uygun olarak kullanma aşamasında, dil öğretimi ve öğreniminde temel unsurları içeren ve aynı zamanda dinlenmeyi de sağlayarak, sınıf içi monoton alıştırtma ortamını dağıtan harika etkinliklerdir.

Mc Callum (akt. Engin ve diğerleri, 2004, s. 114) ve diğer alan uzmanlarının görüşlerine bakıldığında dil sınıfında eğitici oyunların, öğrenme etkinliklerini destekleyici unsurlar olarak kullanılmasının yararlarını şöyle sıralanabilir:

1. Dört temel dil becerisini geliştirir. Oyunda kişi, kendini ifade etmek için dili kullanır. Bu yüzden dil becerilerinin gelişiminde oldukça etkilidir.
2. Öğrenilenlerin pekiştirilmesini ve yanlış öğrenmelerin düzeltilmesini sağlar.
3. Birden fazla duyu öğrenme sürecine katıldığı için bilginin kalıcı olmasını sağlar.
4. Oyunlar sayesinde yeni sözcükler öğrenilir, bireyin sözcük dağarcığı gelişir.
5. Öğrenme öğretme sürecini zevkli, eğlenceli kılar; sürecin monotonluğunu kırar ve bireylerin daha fazla tecrübe edinmesini sağlar. Zevk alınarak yapılan çalışmalarda da başarı üst seviyelere çıkar.

6. Öğrencileri düşündürür; onlara problem çözme, eleştirme, yorum yapabilme becerileri kazandırır. Danesi (1987, s. 13), “Dil öğretimi oyunları, öğrenciler arasında etkileşim temeline dayanan problem çözme etkinlikleri olarak tanımlanabilir” demektedir.
7. Dikkati toplar ve motivasyonu artırır. Çünkü dikkate alınmak ve değer gördüğünü bilmek motivasyonu geliştiren önemli etkenlerdir.
8. Arkadaşlığı, dostluğu, takım olma duygusunu geliştirir.
9. Çekingen ve güvensiz öğrenciler oyun grubu içinde kendilerini daha rahat hissederler (Durmuş vd., 2005, s. 6). Öğrencilerin öz güvenlerini kazanmalarını sağlar.

2. Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılan Eğitici Oyunların Sınıflandırılması

Uzmanlar, yabancı dil öğretiminde kullanılan eğitici oyunları farklı şekillerde ele almışlardır. Oyunların değişik sınıflandırılmasının sebebi öğrencilere derste kazandırılması hedeflenen becerilerin çok çeşitli olmasından kaynaklanmaktadır. “Bazı eğitimciler oyunların dilsel beceriler göz önüne alınarak dört gruba ayrılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlar; duyma, konuşma, okuma ve yazma oyunlarıdır” (Abacıoğlu, 2001, s. 39).

Demirel (2004, ss. 78-79) eğitici oyunları, iletişim oyunları ve gramer oyunları olmak üzere ikiye ayırmıştır:

a) İletişim Oyunları: Öğrencilerde iletişim becerilerini geliştirmeyi amaçlayan oyunlardır. Özellikle son yıllarda yabancı dil öğretiminde iletişimsel yaklaşımın ortaya çıkmasından sonra bu tür oyunlar çok önem kazanmıştır. İletişim oyunları ikili ya da gruplar hâlinde oynandığından ve grup üyeleri arasında iletişim ağının kurulması önemli olduğundan yarışmadan çok dayanışma içinde geçer. Öğretmen de danışman ve yol gösterici durumdadır. Bu oyunların amacı adından da anlaşılacağı gibi dil bilgisi kurallarını pekiştirmekten çok grup içinde iletişim kurmayı öğrenmektir.

b) Gramer Oyunları: Gramer kurallarını öğretmek ve pekiştirmek amacıyla oynanan oyunlardır. Bu oyunları öğretmen, yeni bir gramer yapısını vermeden önce ya da öğrettiği gramer yapısını kontrol etme, pekiştirme ve tekrar aşamalarında sınıf içinde uygulanabilir.

Wright ve arkadaşları (2005), dersin amacına göre ya da öğretilecek konuya göre oyunları Games for Language Learning adlı eserlerinde şu şekilde sınıflandırmışlardır:

1. Doğru yanlış oyunları
2. Tahmin oyunları
3. Hafıza oyunları
4. Soru ve cevap oyunları
5. Resim oyunları
6. Ses oyunları
7. Sözcük oyunları
8. Hikâye oyunları
9. Parti, eğlence oyunları
10. Psikoloji oyunları

3. Avrupa Dil Gelişim Dosyası Çerçevesinde Yabancılara Türkçe Öğretiminde Eğitici Oyunlarla Dil Becerilerinin Geliştirilmesi

Dil becerilerini kazandırma, geliştirme konusu üzerinde durulan önemli noktalardan biri nasıl öğretilim sorusudur. “Dil öğretiminde temel dil becerilerinin uygun yöntem ve tekniklerle kazandırılması gerekir. Dolayısıyla, yabancılara Türkçe öğretimi ile ilgilenenlerin hiçbir yöntemin tutsağı olmamaları, öğretim amaçlarına uygun her yönteme ‘yararlanılabilir’ gözüyle bakmaları gerekmektedir” (Barın, 2010). Kalıcı öğrenmelerin birey tarafından yaparak, yaşayarak gerçekleştirilen öğrenmeler olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu yüzden Türkçe öğretiminde de kullanılan yöntemler öğrenci etkinliklerine göre düzenlenmek durumundadır.

Bireylerden Avrupa Dil Gelişim Dosyası’nı kullanarak hangi dil düzeyinde olduklarını ve bu standartlara ne kadar ulaştıklarını dil pasaportunda belgelendirmeleri istenmektedir. Birey böylece dil öğrenme konusundaki kararlarını kendisi verecektir. Bu, dil öğrenme sürecinin bireye dönük olduğunu göstermektedir. Dil gelişim dosyası uygulaması ile “kendini değerlendirme” kavramı gündeme gelmekte, bu değerlendirme yaklaşımı ile birey kendini, dil becerilerini ve dil gelişim sürecini sürekli değerlendirme imkânı bulabilmektedir. Böylece Avrupa Dil Gelişim Dosyası sayesinde yıllardır uygulanmakta olan dilin kurallarını yani dil bilgisini öğretmek yerine dil becerilerini öğretmek daha çok önem kazanmıştır.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, bireyler için doğal bir ortam olan oyundan eğitim alanında yararlanması gerektiği kabul görmüştür. Bunun bir sonucu olarak kuru bilgiler ezberletmek yerine, eğitici oyun yoluyla eğitime anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Böylece öğrenme ortamını bir yandan bireyler için doğal bir ortam hâline getirirken diğer yandan önemli bir öğrenme ilkesi olan yaparak yaşayarak öğrenme de gerçekleştirilmektedir. Dil etkileşimle gelişir. Eğitici oyunlar da bireyler arasındaki etkileşimi hızlandırır, iletişimi kuvvetlendirir. Yabancı dil öğretiminde her beceri için eğitici oyun etkinlikleri uygulanabilir. Önemli olan öğretmenin hangi oyunların, hangi temel dil

becerilerini geliştirdiğini bilmesi, oyunu amacına uygun olarak seçmesi ve doğru uygulamasıdır. Böylece öğrenci öğrenme sürecine katılacak ders öğrenci merkezli hâle gelecek ve öğrencilerin dil öğrenimi kolaylaşacaktır.

Avrupa Dil Gelişim Dosyası'nın temeli olan Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Metni'nde "Dilin Oyun Amaçlı Kullanımı" ele alınmış, bu bölümünde eğitici oyun örneklerine yer verilmiştir. "Dil öğrenme ve gelişiminde dili oyun amaçlarla kullanmak genelde önemli bir rol oynar ancak bu eğitimsel alanla sınırlı değildir. Dilin oyun amaçlı kullanımlarının olduğu faaliyetlerden bazı örnekler:

Sosyal dil oyunları:

- Sözlü (hataları olan bir hikâye; nasıl, ne zaman, nerede, vs.)
- Yazılı (sonuçlar, sayısmaca vs.)
- Görsel-işitsel (resim, tombala, kartları eşleştirme oyunu, vs.)
- Tahta ve kart oyunları (sözcük türetme oyunları vs.)
- Sessiz sinema, pandomim, vs.

Bireysel faaliyetler:

- Bilmeceler (çapraz bulmaca, resimli bulmaca, anagram, vs.)
- Medya oyunları (televizyon ve radyo: Slogan bulma vs.)

Sözlü şakalar (sözcük oyunu, vs.):

- Reklamlarda örn. (bir deterjan reklamı için) 'Kirlenmek güzeldir'
- Gazete başlıklarında örn. 'Turu kaptı!'
- Duvar yazılarında örn. 'Uzun lafın kisası: U.L.' (MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2009, ss. 54-55).

Avrupa Dil Gelişim Dosyası'nı incelediğimizde dil becerilerine yönelik hazırlanmış yeterlik tanımlarının öğrenci merkezli oluşturulduğu görülmektedir. Yeterlik tanımları, öğrencileri etkinliklere yönlendirecek şekilde hazırlanmıştır. Yabancılara Türkçe öğretecek uzmanlar; yeterlikler doğrultusunda hazırlanmış konuları, etkinlikleri eğitici oyunlarla çok daha kolay, verimli bir şekilde öğretebileceklerdir.

4. Avrupa Dil Gelişim Dosyası Çerçevesinde Yazma Becerisi

Yabancı dilde yazma becerisi; zor gelişen, süreç gerektiren bir beceridir. Yazma becerisini geliştirmenin yolu bol bol yazmaktır. Özellikle yazım ve cümle yapılarına dair çalışmalar yapılmalıdır. Dil düzeylerine uygun basit şiirler, kendini tanıtan veya bir olay anlatan yazılar yazma gibi çalışmalar yazma becerisini geliştirecek etkinliklerdir.

Avrupa Dilleri Ortak Başvuru Metni'nde (MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2009, s. 68) yazılı üretim (yazma) faaliyetlerinde, dil kullanıcısı

yazar olarak bir ya da daha fazla okuyucu tarafından okunmak üzere kabul edilen bir yazılı metin üretir.

Yazma faaliyeti örneklerinden bazıları:

- Formlar ve anketler doldurmak;
- Dergilere, gazetelere, haber bültenlerine vs. makale yazmak;
- Sergilemek için posterler hazırlamak;
- Rapor yazmak, not tutmak vs.;
- Gelecekte referans olması için notlar almak;
- Dikte edilenlerden ileti yazmak vs.;
- Yaratıcı ve hayal gücüne dayanarak yazma;
- Kişisel veya iş mektupları yazmak vs. (MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2009, s. 60).

Avrupa Dilleri Ortak Başvuru Metni'ndeki yazılı anlatım uygulamalarına baktığımızda Özcan Demirel'in sınıflandırdığı yazma çalışmalarından serbest yazma çalışmalarının ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Avrupa Dil Gelişim Dosyası'nda kartpostal, mektup, rapor, e-posta, hikâye, eleştiri ve makale yazma çalışmalarına yönelik yeterlik tanımlarının oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Yeterliklerde özetleme çalışmalarına da yer verildiği görülmektedir. Makale ve edebi eser özetleme yeterlikleri ile çeşitli kaynaklardan ve medyadan alınan bilgileri özetleme yeterlikleri yer almaktadır.

Avrupa Dil Gelişim Dosyası'nda (ADGD) yazma becerisi için bireyden beklenen yeterlikler şunlardır:

(A1) ADGD Yeterlik Tanımı

- A1-1 “Meslek, yaş, adres ve hobilerine ilişkin bir form doldurabilir”.
- A1-2 “Doğum günü, yılbaşı, bayram tebriği gibi kısa tebrik kartları yazabilir”.
- A1-3 “Bulunduğu yeri ve buluşma yerini belirten bir not yazabilir”.
- A1-4 “Yaşadığı yer ve yaptığı işe ilişkin basit cümleler yazabilir”.

(A2) ADGD Yeterlik Tanımı

- A2-1 “Kısa, basit notlar ve mesajlar yazabilir”.
- A2-2 “Kaza veya parti gibi bir olayı veya etkinliği basit cümlelerle tasvir edebilir; neyin, nerede ve ne zaman olduğunu yazabilir”.
- A2-3 “İş, okul, aile, hobiler gibi günlük hayatına ilişkin basit metinler yazabilir”.
- A2-4 “İlgi alanları, işi, eğitim durumu ve özel becerileri içeren bir form doldurabilir”.
- A2-5 “Ailesi, okulu, işi, hobilerini içeren bir mektupla kendini basit cümle ve kalıplarla tanıtabilir”.

A2-6 “Temel selamlama, hitap, istek veya teşekkür ifadelerini kullanarak bir mektup yazabilir”.

A2-7 “ ‘ve’, ‘ancak’, ‘çünkü’ gibi sözcüklerle bağlanmış basit cümleler yazabilir”.

A2-8 “Olayların kronolojik sırasını gösteren “ilk önce”, “sonra”, “daha sonra”, “sonradan” gibi sözcükleri kullanabilir”.

Yukarıdaki Avrupa Dil Gelişim Dosyası’nda yazma becerisi için bireyden beklenen yeterlik tanımları A1 düzeyinde 4, A2 düzeyinde 8 adet olarak belirlenmiştir

Araştırmamızda yazma becerisini geliştirmeye yönelik hazırlamış olduğumuz oyunların yeterlik tanımları yukarıdaki A1-A2 düzeylerine göre hazırlanmış yeterlik tanımlarından alınmıştır. A1- A2 seviyesi yazılı anlatım becerisiyle ilgili kısaca şunları söyleyebiliriz: Öğrencilerin bir mektupla kendisini ve ailesini tanıtmaya, form doldurma, basit kelimelerle cümleler, kısa mesajlar ve metinler yazma yeterliklerini gerçekleştirmesi hedeflenmektedir.

5. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Yazma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Eğitici Oyunlar

Piramit

Düzyey: Temel Seviye

Beceri: Yazma

Yeterlik: Kaza veya parti gibi bir olayı veya etkinliği basit cümlelerle tasvir edebilir; neyin, nerede ve ne zaman olduğunu yazabilir.

Kazanım: Bir olayın veya etkinliğin nerede, ne zaman olduğunu basit cümlelerle betimleyen metinler yazar.

Oyunun Kuralları:

1. Sınıf dörder kişilik gruplara ayrılır.
2. Öğretmen tahtaya bir piramit çizer.
3. Piramidin en üstüne tek kelimelik bir cümle yazar.
4. Piramidi ellerindeki kâğıtlara çizmelerini ister.
5. Piramitteki her çizgiye bir kelime gelecek şekilde, bir önceki cümleye istedikleri kelimeleri ekleyerek yeni cümle yazmaları istenir.
6. Öğrencilere bunun için bir dakika verilir.
7. Bir dakika içinde piramitteki her satıra cümle yazan grup başarılı olur.

Örnek:

Gitti

_____

_____

_____

_____

_____

Gitti.

Ayşe gitti.

Ayşe sinemaya gitti.

Ayşe sinemaya dün gitti.

Ayşe sinemaya dün Gül'le gitti.

Ayşe sinemaya dün Gün'le yürüyerek gitti.

Kaynak: Bu oyun, Ahmet Gürdal ve Mustafa Arslan'ın *Eğitsel Oyunlar ve Etkinliklerle Yabancılara Türkçe Öğretim Yöntemi* adlı makalesinden alınmış ve geliştirilmiştir.

Bu oyun;

Yer, zaman, kişi ve iş, durum, oluş bildiren sözcüklerin öğretimini pekiştirir.

Öğrencilere; kurallı cümlelerde yüklem sona bulunan bir öge olduğunu, diğer öğelerin ise yüklemden önce geldiğini sezdirir.

Kelime Sayma Oyunu

Düzey: Temel Seviye

Beceri: Yazma

Yeterlik: Kısa, basit notlar ve mesajlar yazabilir.

Kazanım: Bildirim, istek, rica, uyarı vb. durumları belirten kısa, basit notlar, mesajlar yazar.

Oyunun Kuralları:

1. Sınıf dört gruba ayrılır.
2. Öğretmen tahtaya kelimeler arasında hiç boşluk bırakmadan bir cümle yazar.
3. Öğrenciler bu cümleyi kelimeler arasında boşluk bırakarak yeniden yazar.
4. Kelimeleri doğru bulup cümleyi ilk yazan grup on puan alır.
5. Oyun bu şekilde devam eder.
6. En çok puan toplayan grup başarılı olur.

Örnek:

Bendesizinle gelebilirmiyim? → Ben de sizinle gelebilir miyim?

Rica ederim. → Rica ederim.

Sağ olun. → Sağ olun.

Kaynak: Bu oyun, İsmail Samur'un Anaokulları ve İlkokullar İçin Eğitici ve Öğretici Oyunlar adlı kitabından alınarak "Yabancılara Türkçe Öğretimi"ne uyarlanmıştır.

Bu oyun;

Öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirir.

İstek, rica, teşekkür ifadelerinin öğretimini pekiştirir.

Yazım kurallarının pekişmesini sağlar.

Baş Harflerim Aynı

Düzyey: Temel Seviye

Beceri: Yazma

Yeterlik: Bulunduğu yeri ve buluşma yerini belirten bir not yazabilir.

Kazanım: Bulunduğu yeri ve buluşma yerini betimleyen bir not yazar.

Oyunun Kuralları:

1. Sınıf dört gruba ayrılır.
2. Öğretmen bir harf söyler.
3. Öğrenciler sırasıyla bu harf ile başlayan sözcükler söylerler.
4. Öğretmen, sözcükleri tahtaya yazdıktan sonra öğrencilerden bu sözcüklerin en az iki tanesini kullanarak nerede, kiminle ne yapıldığını, yapılacağını anlatan ikişer cümle kurmalarını ister.
5. Cümleleri en hızlı yazan grup başarılı olur.

Örnek:

Öğretmen M harfini verir. Tahtaya yazılan kelimelerin de şöyle sıralandığını var sayalım: metro, manav, mahalle, mağaza, mantı, misafir, mutfak, müzik, masa, Merve, mart, mektup, Mert, muz.

Bu durumda kurulabilecek muhtemel cümleler şunlar olabilir:

Mağazada Merve'yle görüşeceğiz.

Mahallenin manavında buluştuk.

Mutfakta mantı yapıyorum.

Misafirleri metroda bekliyorum.

Mutfakta masada mektup yazıyorum.

Manavda muz satıyorum.

Kaynak: Bu oyun, İsmail Samur'un Anaokulları ve İlkokullar İçin Eğitici ve Öğretici Oyunlar adlı kitabından alınarak "Yabancılara Türkçe Öğretimi"ne uyarlanmıştır.

Bu oyun;

Kim, ne, nerede, ne zaman sorularına karşılık gelecek cümlelerin öğretimini pekiştirir.

Öğrencilerin kelime hazinelerini geliştirir.

Komik Cevaplar

Düzye: Temel Seviye

Beceri: Yazma

Yeterlik: Yaşadığı yer ve yaptığı işe ilişkin basit cümleler yazabilir.

Kazanım: Sosyal ve fiziki çevresi ile ilgili temel kavramları ve niteleyicileri belirtir.

Oyunun Kuralları:

1. Öğretmen öğrencilerden yaşadığı yer ve yaptığı işe ilişkin niteleyiciler belirlemelerini ve bunu bir kâğıda yazmalarını ister.
2. Daha sonra seçtiği öğrencilere çeşitli sorular sormaya başlar. Cevap olarak da yazdığı cümleyi söylemesini ister.

Örnek:

Öğretmen bir öğrenciyi kaldırır ve sorar:

– Dün akşam ne yedin?

Öğrenci buna karşılık, önceden yazdığı kelimeyi söyler.

– Eski bina

Bu gibi cevaplar gülünç olacaktır.

Öğretmen şu sorularla oyunu devam ettirebilir.

– Gözünün öteki adı nedir?

– Midende ne var?

Kaynak: Bu oyun, Ruhi Sel'in Eğitsel Oyun adlı kitabından alınmıştır.

Bu oyun,

Öğrencilerin yaptığı, yaşadığı yer ile ilgili fiziksel ve psikolojik betimlemeler (iyi/kötü, büyük / küçük, temiz / pis, eski / yeni, modern, kalabalık vb.) ile yaptığı iş ile ilgili fiziksel ve psikolojik betimlemeleri (iyi/kötü, zor/ kolay, yorucu, sıkıcı / zevkli, önemli, yararlı, rahat vb.) pekiştirir.

Çağrışım

Düzye: Temel Seviye

Beceri: Yazma

Yeterlik: Doğum günü, yılbaşı, bayram tebriği gibi kısa tebrik kartları yazabilir.

Kazanım: Kutlama mesajları yazar.

Oyunun Kuralları:

1. Sınıf iki kişilik gruplara ayrılır.
2. Öğretmen tahtaya özel günleri ifade eden kelimeler yazar.
3. Her grup bir özel gün seçer.
4. Gruplar seçtikleri kelimenin çağrıştırdığı tebriği bir kâğıda yazar.
5. En fazla tebrik yazan grup başarılı olur.

Örnek: Yılbaşı, doğum günü, bayram, evlilik...

Yılbaşı → Mutlu yıllar.

Doğum Günü → Nice yıllara, doğum günün kutlu olsun.

Bayram → Bayramınız kutlu olsun, mutlu bayramlar, iyi bayramlar.

Evlilik → Tebrik ederim, mutluluklar dileriz.

Kaynak: Bu oyun, bildiriye hazırlayan tarafından yazılmıştır.

Bu oyun;

Öğrencilerin var olan bilgilerini harekete geçirir.

Öğrencilerin kelime ilişkilendirme güçlerini geliştirir.

Öğrencilerin hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını geliştirir.

Kutlama kalıplarını pekiştirir.

Cümle Tamamlama

Düzye: Temel Seviye

Beceri: Yazma

Yeterlik: ‘ve’, ‘ancak’, ‘çünkü’ gibi sözcüklerle bağlanmış basit cümleler yazabilir.

Kazanım: Neden-sonuç, amaç-sonuç, açıklama anlamları içeren cümlelerden oluşan kısa metinler yazar.

Oyunun Kuralları:

1. Öğretmen öğrencilere içinde boşluklar bulunan kalıp birkaç cümle verir.
2. Öğrenciler bu boşlukları aynı harflerle başlayan kelimelerle doldurmaya çalışır.
3. Cümleyi en hızlı tamamlayan öğrenci başarılı olur.

Örnek:

Öğretmen tahtaya aşağıdaki kalıp cümleyi yazar.

..... adında bir insan tanıyorum. ....’da yaşıyor ve çok ..... birisi.

Öğretmen öğrenciye “B” harfini verir. Öğrenci cümleyi “Betül adında bir insan tanıyorum. Bursa’da yaşıyor ve çok becerikli birisi” şeklinde kurabilir. Bu kalıp cümleler değiştirilerek daha da zevkli hâle getirilebilir.

Bu oyun;

Öğrencilerin kelime hazinelerini geliştirir.

Neden-sonuç, amaç-sonuç ve açıklama bildiren cümlelerin farkını kavratır.

Bağlaçların kullanım ve fonksiyonlarını kavratır.

Kaynak: Bu oyun, bildiriye hazırlayanlar tarafından yazılmıştır.

Bu oyun;

Öğrencilerin kronoloji oluşturma becerilerini geliştirir.

“ilk önce”, “sonra”, “daha sonra”, “sonradan” gibi sözcüklerin kullanımını pekiştirir.

Anahtar Kelimeler

Düzy: Temel Seviye

Beceri: Yazma

Yeterlik: Kaza veya parti gibi bir olayı veya etkinliği basit cümlelerle tasvir edebilir; neyin, nerede ve ne zaman olduğunu yazabilir.

Kazanım: Bir olayın veya etkinliğin nerede, ne zaman olduğunu basit cümlelerle betimleyen metinler yazar.

Oyunun Kuralları:

1. Öğrenciler dört gruba ayrılır.
2. Anahtar kelimeler gruplara kura ile dağıtılır.
3. Gruplardan kurada kendilerine çıkan kelimeyi kullanarak anlamlı cümleler yazmaları istenir.
4. Cümlelerini kurmaları için öğrencilere iki dakika süre verilir.
5. Sürenin sonunda en çok cümleyi kuran grup başarılı olur.

Bu oyun;

Zaman ve yer bildiren ifadelerin öğretimini pekiştirir.

Resmi Hatırla

Düzy: Temel Seviye

Beceri: Yazma

Yeterlik: Kaza veya parti gibi bir olayı veya etkinliği basit cümlelerle tasvir edebilir; neyin, nerede ve ne zaman olduğunu yazabilir.

Kazanım: Bir olayın veya etkinliğin nerede, ne zaman olduğunu basit cümlelerle betimleyen metinler yazar.

Oyunun Kuralları:

1. Sınıf dört gruba ayrılır.
2. Öğrencilere bir fotoğraf ya da resim gösterilir.
3. Öğrencilerden fotoğrafa veya resme birkaç dakika dikkatlice bakmaları ve resimde/fotoğrafta gördüklerini akıllarında tutmaları istenir.
4. Birkaç dakika sonra resim kapatılır.
5. Her gruptan resimde gördüklerini yazmaları istenir.
6. Yazma için öğrencilere belli bir süre verilir.
7. Süre bittiğinde her grup betimlemelerini okur.
8. Betimlemesi en iyi olan grup başarılı olur.

Kaynak: Bu oyun, Derya Yaylı ve arkadaşlarının hazırlamış olduğu Etkinliklerle Türkçe Öğretimi adlı kitaptan alınarak değiştirilmiş ve “Yabancılara Türkçe Öğretimi”ne uyarlanmıştır.

Bu oyun;

Öğrencilerin algılama ve dikkat becerilerini geliştirir.

Öğrencilerin hafızada tutma becerilerini kuvvetlendirir.

Öğrencilerin betimleyici anlatımlarını geliştirir.

Öğrencilerin farklı bakış açılarını, hayal güçlerini ortaya çıkarır.

6. Yazma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Oyunların Değerlendirilmesi

Eğitici oyunlar seçilirken üç ana konu dikkate alınmıştır.

- 1- Avrupa Dil Gelişim Dosyası'na uygunluk
- 2- Temel Seviyeye (A1-A2) uygunluk
- 3- Türkçenin yabancılara öğretilmesine uygunluk

Türkçe öğrenen yabancıların temel seviyede dil becerilerini geliştirmeye yönelik olarak hazırlanan sekiz eğitici oyunların tespitinde yabancılara Türkçe öğretimi konusunda tecrübeli uzman görüşleri dikkate alınmış, diğer dillerin öğretiminde kullanılan oyunlardan uygun olanları Türkçenin öğretimine uyarlanırken bazı oyunlar da özgün olarak hazırlanmıştır.

Yazma becerisini geliştirmek amacıyla on bir oyun hazırlanmıştır. Piramit, Kelime Sayma, Baş Harflerim Aynı, Çağrışım, Komik Cevaplar, Cümle Tamamlama, Anahtar Kelimeler, Resmi Hatırla oyunları yazma becerisini geliştirmek için hazırlanmıştır.

Aşağıda yazma becerisini geliştirmek amacıyla hazırlanmış oyunların Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki hangi yeterliklere hizmet ettiği tespit edilmiştir:

Piramit Oyunu Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki “Kaza veya parti gibi bir olayı veya etkinliği basit cümlelerle tasvir edebilir; neyin, nerede ve ne zaman olduğunu yazabilir” yeterliğine hizmet etmektedir. Kelime Sayma Oyunu Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki “Kısa, basit notlar ve mesajlar yazabilir”

yeterliğine hizmet etmektedir. Baş Harflerim Aynı Oyunu Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki "Bulduğu yeri ve buluşma yerini belirten bir not yazabilir" yeterliğine hizmet etmektedir. Komik Cevaplar Oyunu Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki "Yaşadığı yer ve yaptığı işe ilişkin basit cümleler yazabilir" yeterliğine hizmet etmektedir. Çağrışım Oyunu Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki "Doğum günü, yılbaşı, bayram tebriği gibi kısa tebrik kartları yazabilir" yeterliğine hizmet etmektedir. Cümle Tamamlama Oyunu Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki " 've', 'ancak', 'çünkü' gibi sözcüklerle bağlanmış basit cümleler yazabilir" yeterliğine hizmet etmektedir. Anahtar Kelimeler Oyunu Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki "Kaza veya parti gibi bir olayı veya etkinliği basit cümlelerle tasvir edebilir; neyin, nerede ve ne zaman olduğunu yazabilir" yeterliğine hizmet etmektedir. Resmi Hatırla Oyunu Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki "Kaza veya parti gibi bir olayı veya etkinliği basit cümlelerle tasvir edebilir; neyin, nerede ve ne zaman olduğunu yazabilir" yeterliğine hizmet etmektedir.

Yabancılara Türkçe öğretiminde dil becerilerini geliştirmek için kullanılacak yukarıda adı geçen eğitici oyunlardan iyi planlanarak oynandığında büyük başarı elde edilecektir. Avrupa Dil Gelişim Dosyası'ndaki yeterlikler dikkate alınarak hazırlanmış için belli amaçlara ulaşmada büyük katkılar sağlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de ve dünyada açılan TÖMER'lerde, Türk okullarında yabancılara Türkçe öğretimi her geçen gün artmaktadır. Ancak Türkçe öğrenen yabancıların dil becerilerinin geliştirilmesinde pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılacak eğitici oyunlar tam tespit edilmemiştir. Bu durum yabancılara Türkçe öğretiminde dil becerilerini geliştirici etkinliklere yeterince yer verilmemesine neden olmuştur. Araştırmamızda tüm dillerin öğretiminde kullanılacak oyunlar taranarak uyarlanabilecekler yabancılara Türkçe öğretimine uyarlanmış; bunun yanında dil becerilerini geliştirmeye yönelik özgün oyunlar da hazırlanmıştır. Uzman görüşleri alınarak uyarlanan ve özgün olarak hazırlanan bu oyunlar, araştırmacılara bir fikir verebilir kanaatindeyiz.

Eğitim ve öğretim yöntemlerinin çeşitlendiği 21. yüzyılda yabancı dil öğretme politikaları tartışılmakta ve yabancı dili eğlenceli, kolay ve etkili öğretecek yeni yollar aranmaktadır. Bugün dil öğretiminde dil bilgisi öğretmek yerine dil becerilerini, iletişim yetilerini geliştirmek daha çok önem kazanmıştır. İletişim yetilerini geliştirmede eğitici oyunlardan da yararlanmak gerektiği kabul görmüştür.

Öğrencilere sıkıcı, tek düze ve klasik bir ders ortamı yerine, eğlenceli, severek ve isteyerek öğrenmenin gerçekleştiği, aralarında yardımlaşma ve sosyalleşme duygularının artırıldığı, zamanı unutturan bir ders ortamı oluşturmak gerekir.

Eğitici oyunlar bu ortamı oluşturmada etkilidir. Eğitici oyunları kullanarak yabancılara Türkçe kolayca öğretilmeli ve öğrenilenler pekiştirilmelidir.

Yabancılara Türkçe öğretildiği sınıflarda bazı eğitici oyun etkinlikleri uygulansa da söz konusu etkinliklerde eğitici oyunların kurallarını gerçekleştirilmede sıkıntılar yaşanmaktadır. Eğitici oyunlar, öğrencilerin seviyelerine uygun olacak şekilde seçilmelidir. Oyunlar, bütün öğrencilerin rahatça anlayıp etkin katılımlarını sağlayabilecek düzeyde olmalıdır. Oyunun kuralları sınıftaki herkesin katılımına izin verebilmelidir. Bunlar dikkate alınarak uygulandığında eğitici oyunlar kolay, eğlenceli ve kalıcı öğrenmeler sağlayacaktır.

Yabancı dil öğretmede temel amaç, dilin asıl işlevi olan yabancı dilde iletişimin sağlanmasıdır. Bu nedenle eğitici oyunla ilgili daha geniş araştırma ve çalışmalar yapılmalı, temel seviye (A1-A2) dışında da dil becerilerine yönelik oyun örnekleri hazırlanmalıdır.

Bazı uzmanların eğitici oyun konusundaki bilgi ve becerileri eksiktir. Uzmanlara eğitici oyunlardan faydalanılması gerektiği uygulamalı olarak gösterilmelidir. Yabancılara Türkçe öğretecek uzmanlar eğitici oyunlar başta olmak üzere dil öğretiminde yeni yaklaşım, yöntem ve teknikler konusunda hizmet içi eğitim seminerleriyle bilgilendirilmelidir.

Uygulamalı olarak eğitici oyunla yabancılara Türkçe öğretme konusunda yeni çalışmalar yapılmalı, bu konuda çalışan araştırmacılar desteklenmelidir.

Kaynakça

- Abacıoğlu, T. (2002). *Çocuklara Oyunla Yabancı Dil Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akandere, N. (2003). *Eğitici Okul Oyunları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Barın, E. (2010, 16-18 Aralık). *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Metodoloji*. III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, İzmir.
- Danesi, M. (1987). *Puzzles and Games in Language Teaching*. Lincolnwood.
- Demirel, Ö. (2004). *Yabancı Dil Öğretimi, Dil Pasaportu, Dil Biyografisi, Dil Dosyası*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dervişoğulları, N. (2008). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretilen Sınıflarda Oyunlarla Sözcük Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Durmuş, A., Işılak, H. ve Karatekin, G. N. (2005). *Oyunlarla Okuma Yazma Okuma Yazma Öğretiminde Yararlanılabilecek 157 Oyun*. Ankara: Bilgitek A.Ş.
- Dursun, V. (2007). *Yabancı Dil (İngilizce) Öğretiminde İlköğretim Birinci Kademe Devam Eden Öğrencilere Hedef Sözcüklerin Oyunla Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Ellis, M. J. (1973). *Why People Play?*. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice-Hall Inc.

- Engin, O. A., Seven, M. A. ve Turhan, V. N. (2004). Oyunların Öğrenmedeki Yeri ve Önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2.
- Gürbüz, G. (2004). Fransızcadaki Seslerin Oyunlarla Öğretimi. *A.Ü. TÖMER Dil Dergisi*, 124.
- Gürsoy, A. ve Arslan, M. (2011). *Eğitsel Oyunlar ve Etkinliklerle Yabancılara Türkçe Öğretim Yöntemi*. In: 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics (FLTAL'11). 12 Ağustos 2011 tarihinde Sarajevo. <http://eprints.ibu.edu.ba/29/> adresinden erişilmiştir.
- İzğören, M. K. (1999). *Oyunlarla Dil Öğretimi*. Ankara: Academyplus Yayınları.
- Kara, M. (2010). Oyunlarla Yabancılara Türkçe Öğretimi. *Türklük Bilimi Araştırma Dergisi TÜBAR*, 27.
- Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma Eğitimi ve Konuşma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlikler. *Türklük Bilimi Araştırmaları, Türkçenin Öğretimi Özel Sayısı*, 13.
- Lee, W. R. (1986). *Language Teaching Games and Contests*. China: Oxford University Press.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2009). *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni: Öğrenme - Öğretme - Değerlendirme*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları.
- Moor, P. and Cunningham, S. (2001). *Cutting Edge Elementary Workbook*. Spain: Longman
- Samur, İ. (1993). *Anaokulları ve İlkokullar için Eğitici ve Öğretici Oyunlar*. İstanbul.
- Sel, R. (1986). *Eğitsel Oyun* (5. bsm.). Ankara: Öğretmen Yayınları.
- Tazebay, A. (1993). *İlkokuma Yazma Öğretimi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wright, A., Bettridge, D. and Buckby, M. (2005). *Games for Language Learning*. New York: Cambridge University Press.
- Yaylı, D., Arslan, D., Doğan, B., vd. (2008). *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi*. İstanbul: Ekin Yayınevi.

Elektronik Kaynaklar

6 Nisan 2011 tarihinde

<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=e%c4%9fiticic%20oyun> adresinden erişilmiştir.

15 Mayıs 2011 tarihinde <http://adp.meb.gov.tr/nedir.php> adresinden erişilmiştir.

25 Haziran 2011 tarihinde <http://www.turkcede.org/turkce-ogretiminde-oyunlar/120-turkce-ogretiminde-oyun-orneklere.html> adresinden erişilmiştir.

29 Haziran 2011 tarihinde <http://www.americantimebesiktas.com/egitim-sistemi/egitim-standartlarimiz/egitim-icerigi/dil-duzeyi-gostergesi.html> adresinden erişilmiştir.

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDEN BİR ESER *MİNĦĀCÜ'Ş-ŞEHĀDET*

Yasemin KOCABAŞ

Özet: Bu çalışmada XIII-XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzca temeline dayalı olarak kurulup gelişen yazı dili olan Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşıyan “Minhâcü’ş-Şehâdet” adlı eserin tanıtılması amaçlanmaktadır. Aydınoğlu Cüneyd Bey’e sunulmuş olan Minhâcü’ş-Şehâdet’in 14. yüzyıl sonu 15. yüzyıl başında yazıldığı düşünülmektedir. 129 varaktan oluşan Arap harfli, harekeli bir metindir. Müstensihi belli değildir. Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 8308 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Eserde, Hz. Muhammed’in savaşlarının anlatıldığı, gaza ve gazayla ilgili konular bulunmaktadır. Ele alınan konular işlenirken Kuran’dan ayetlere ve ravilerin ilettiği hadislerle yer verilmiş, örnek olaylar aktarılmıştır. Yirmi beş bâbdan oluşan eser, Şehâbeddîn İbrâhim Dimeşkinin Arapça “Meşâriü'l-Eşvâk” adlı eserinin tercümesidir. Meşâriü'l-Eşvâk’a Bâkî'nin “Fezâilü'l-Cihâd” adlı bir çevirisi bulunmaktadır. Çalışma, esere yapılan ilk çevirinin tanıtılması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Yeni Türk Dili, Eski Türkiye Türkçesi, Eski Osmanlıca, 14. yüzyıl.

A Literary Work in Old Anatolian Turkish Language

Minhâcü'ş-Şehâdet

Abstract: This study aims to introduce the text written in Old Anatolian Turkish in between 13th and 15th centuries. The text was not only written in the Arabic alphabet and composed of 129 pages but also dedicated to Aydınoğlu Cüneyd in the Old Anatolian Turkish. It was registered at the National Library with 06 MİL Yz A 8308 Archive number. The content of the book is about the wars of Prophet Mohammad to establish peace and to spread the teachings of Islam. The text is enriched by the verses from Koran and Hadith and it is the translated form of “Meşâriü'l-Eşvâk”, written originally in arabic language by Şehâbeddîn İbrâhim Dimeşki. It is known that there is another translation called “Fezâilü'l-Cihâd” by Bâkî. It is significant to notice that as the first transcription into Latin alphabet, this study introduces the text to the literature.

Key words: Old Anatolian Turkish, New Turkish Language, The Old Turkey Turkish, Old Ottoman, 14th century.

Giriş

“Anadolu’nun Türkleşmesi ile XIII-XV. yüzyıllar arasında bu bölgelerde Oğuzca temelini dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi (EAT) denmektedir” (Gülsevin, 1997, s. 1). Bu dönem için Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerini de kapsadığından dolayı Almanca “Altosmanische” sözcüğünü karşılayan “Eski Osmanlıca” (Özkan, 2000, s. 40), Türkiye Türkçesinin tarihî dönemini karşıladığından dolayı da “Eski Türkiye Türkçesi” (Gülsevin ve Boz, 2004, s. 29) denmiştir.

EAT, Oğuz-Türkmen lehçesinin sistemli bir yazı dili hâline geldiği ilk dönem olması bakımından Türk dili tarihi açısından önem taşımaktadır (Korkmaz, 1977, ss. 13-22). Eski Türkçe dönemine ait Göktürk Yazıtları’nda Oğuzca bazı unsurlara rastlansa da (Korkmaz, 1972, ss. 433-446) Oğuzcanın sistemli bir yazı dili olması XIII. yüzyılı bulmaktadır (Gülsevin, 1998, s. 12). Bu nedenle Orta Türkçe döneminde yer alan EAT, Türk dili tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.

Minhâcü’s-Şehâdet

Müellifi ve istinsahı belli olmayan eser tek nüsha hâlinde Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 8308 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müstensihî belli değildir. Kütüphanedeki kayıta verilen bilgiye göre dört kenarı ve sertabı kahverengi meşin, kapakları şemseli, sarı kâğıt kaplı, sırtı siyah pandizotla onarılmış, miklebli mukavva bir cilt içindedir. Söz başları, duracaklar kırmızıdır, yapraklar nem lekeli.

Metinden eserin Şehabeddîn İbrahim Dimeşkî’nin Meşâriü’l-Eşvâk adlı eserine yapılan bir Türkçe tercüme olduğu anlaşılmaktadır. “meşâri‘ ü’l-eşvâq kitâbınuñ muxtaşarını ki seyyidü’l-muḥaddiṣin ve qıdvetü’l-ḥuffâzi’l-mütteqinîn sa‘îd şehîd şahâbe’d-dîn bin ibrahîm-i dımışqî nnevverallâhu kabrahu ḥadiṣ kitâblarınıñ mu‘teberlerinden cem‘ itmişdi mükerrerin terk idüp ixtişâr vech üzerine tercüme eyledüm” (3a. 2, 3, 4, 5 s.). Bâkî’nin *Fezâilü’l-Cihâd* adlı eserinin de Şehabeddîn İbrahim Dimeşkî’nin *Meşâriü’l-Eşvâk* ve *Meşâriü’l-Uşşâk* adlı eserlerinin tercümesi olduğu bilinmektedir. Bâkî, eseri 975 yılında Sokullu Mehmed Paşa’nın emriyle çevirmiştir. Kendi el yazısıyla yazdığı bir nüshasının Millet Kütüphanesinde (Ali Emiri, Şer’iyye, n.1286) kayıtlı olduğu bilinmektedir (Çavuşoğlu, 1991, s. 540). *Minhâcü’s-Şehâdet*’in yazılış tarihi göz önüne alındığında Şehabeddîn İbrahim Dimeşkî’nin Meşâriü’l-Eşvâk adlı eserine Bâkî’den önce bir çeviri yapıldığı anlaşılmaktadır. Çalışma esere yapılan ilk çevirinin gün yüzüne çıkması ve incelenmesi açısından önem taşımaktadır.

Eserde mütercimim ve müstensihim adları geçmemektedir. Mütercim, bu tercüme yapıldığı amacını şu şekilde açıklamıştır:

Resûlullah şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurduğu hadîşler ‘arabîyidi türk oğlanları ol hadîşleri oquyup ma’nisini anlamazlardı ğazânuñ şevâbını ve ğazîlerüñ mertebesini bilmezlerdi bu faqîr-i haqîr diledüm ki ğazâyâ terğîb iden hadîşlerüñ ba’zısını türk dilince terceme idem tâ ki sünnetile ‘amel idicilerden olam ve arabî oqıymayanlar muḫâla’a qılup ğazîlerüñ mertebelerin ve ‘amellerinüñ şevâblarını bilerek ğazâyâ meşğûl olup şehâdete rağbet eyleyeler (2a. 15.s.; 2b. 1-6.s.).

Buradan sonra eserin Cüneyd Bey’e sunulduğu bilgisi bulunmaktadır. Aydınoğlu Cüneyd Bey, 1405 yılında II. Umur Bey’in ölümünden sonra Aydınoğulları Beyliği’ni tek başına yönetmeye başlamıştır. Fetret Dönemi’nde Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde her defa başka bir şehzadenin yanında olmuş, bu siyaseti sonunda başarılı olamamış; ama kendini affettirmenin yolunu bulmuştur. Süleyman Çelebi Cüneyd Bey’i Ohri sancak beyliğine atamıştır. Ancak, Cüneyd Bey oradan kaçmış beyliğinin idaresini yeniden ele almıştır. Çelebi Mehmed ona Niğbolu sancağını vermiş, Cüneyd Bey, Çelebi Mehmed’e karşı Yıldırım Bayezid’in oğlu Mustafa ile birleşmiş, bu şehzadeye vezirlik yapmıştır. 2. Murat’ın kendisine Aydın’ı vaat etmesiyle yeniden beyliğinin başına geçmiş, ancak gene rahat durmamıştır. Bu olaylara karşılık 1426 yılında 2. Murad’ın emriyle idam ettirilmiştir (Merçil, 1991, s. 239).

Metnin sonunda istinsah tarihi olarak 933 (hicri) yazmaktadır. Eserin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olduğunu gösteren dil özellikleri görülmektedir. Tezimizde “yazım”, “ses bilgisi”, “şekil bilgisi” bölümlerinde bu özellikler ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Özetle değinmek gerekirse EAT metinlerinde olduğu gibi damak uyumu büyük ölçüde bulunmaktadır. Hem Eski Uygur hem Arap yazı dilinin özellikleri görülmektedir. Eski Uygur yazı geleneğine ait unsurlar arasında bazı yerlerde iç sesteki ünlülerin de yazımı, bazı eklerin gövdeden ayrı yazılması, kalın sıradan sözcüklerde ş ünsüzü için س harfinin kullanılması yer almaktadır. Sözcükteki bütün harflerin gösterilmemesi, ı ünsüzü için tek harfin (ء), kalın sıradan sözcüklerde s ünsüzü için (ص) harfinin, ç ve p ünsüzleri için (چ), (پ) harflerinin kullanılması, Türkçe sözcüklerde de şedde kullanılması Arap yazı geleneğine ait unsurlar olarak görülmektedir. EAT’de var olan yuvarlaklaşma eğilimi metinde de gözlenmektedir. Bu nedenle dudak uyumunun bozulduğu durumlar bulunmakta, ekler düz veya yuvarlak biçimlerde kalıplaşmaktadır. Ünsüz uyumu bulunmamakta, sözcük başı ötümlüleşmesinin Türkiye Türkçesi’ne oranla daha ileri olduğu görülmektedir. Eski Türkçe eklerdeki G sesi EAT’de sızıcılaşmış, bazı yerlerde eriyip

yanındaki ünlüyü yuvarlaklaştırmış ve uzatmış, kimi yerlerde ise yok olmuştur. Bu durum metnimizde de görülmektedir.

Erime

a. V << -(I) G

acı 46a/7.s. << acıġ, çeri 54a/12 << çerig

b. +(y)I << +(I)G b. +(y)I << +(I)G

qapuyı 52a/2.s.

Bu örnekte g sesi sızıcılaşıp erimekte, ünlüyle biten sözcüğe eklenirken araya y girmektedir.

c. +II << +IIG c. +II << +IIG

baġlu 83b/4.s., güçlü 65b/4.s.

Yutulma

∅ < VĠ <G < VĠ <G

Hece başındaki g'ler sızıcılaştıktan sonra hiçbir iz bırakmadan kaybolmaktadır.

1. Tabanlarda

qulaq 123a/15.s.<< qulġaq, gerek 4a/6.s. << kergek

2.İşlek Eklerde

-(y) An << Gan << Gan

gelen << kelgen, qılan << qılġan

Durum ekleri farklı görevlerde birbirlerinin yerine kullanılabilir.

Dil özelliklerinin yanı sıra eserin Cüneyt Bey'e (ölüm: 1426) sunulduğu da göz önüne alındığında istinsah tarihinin eserin kopya edildiği tarih olduğu, eserin 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl başı arasında bir tarihte yazılmış olabileceği düşünülmektedir.

Metinde, Hz. Muhammed'in savaşlarının anlatıldığı, gaza ve gazayla ilgili konular yer almaktadır. Eserde ele alınan konular işlenirken Kur'an'dan ayetlere ve ravilerin ilettiği hadislere yer verilmiş, örnek olaylar aktarılmıştır.

Eser, "evvel bab" ile başlamış "yirmi beşinci bab" ile sonlanmıştır. Bablar ve ele alınan konular şöyledir:

İlk bab: "evvelki bāb ġazānuġ vüġübı ve terk idenlerüġ ġünāhı beyānındadır" (3b. 1., 2.s.).

İkinci bab: "ikinci bāb ġazānuġ faġīleti beyānındadır" (8a. 12.s.).

Dokuzuncu bab: "toquzıncı bāb ġāzīleri yaraqlandırmaq ve süñülerin ġözlemek faġīletindedür" (14a. 6., 7.s.).

Üçüncü bab: “üçüncü bâb gâzîleri göndermek ve yardım itmek ve yaraq virmek ve qulluq eylemek şevâbı beyânındadır” (15b. 6., 7.s.).

On birinci bab: “on birinci bâb gâzâ için at beslemek fazîletindedür” (17a. 13., 14.s.).

On ikinci bab: “on ikinci bâb gâzîlerün gâzâdağı ‘amellerinün şevâbı beyânındadır” (22b. 3., 4.s.).

On üçüncü bab: “on üçüncü bâb gâzâ niyyetine uçda durmaq fazîleti zikrindedür” (24b. 1.s.).

On dördüncü bab: “on dördüncü bâb qaravulda durmaq şevâbı beyânında” (31a. 4.s.).

On beşinci bab: “düşmana qarşu şaf bağlamaq ve öñ şafda durmaq fazîletindedür” (36b. 5., 6.s.).

On altıncı bab: “on altıncı bâb oq atmaq sevâbında ve öğrenüp terk eyledüginün günâhı beyânındadır” (37b. 12., 13.s.).

On yedinci bab: “on yedinci bâb gâzîlerün qılıçları ve süjüleri ve qalan yaraqları fazîletindedür” (40b. 11., 12.s.).

On sekizinci bab: “on sekizinci bâb gâzâda başlu olmaq fazîleti beyânındadır” (43b. 4., 5.s.).

On dokuzuncu bab: “on toquzuncı bâb azacuç cemâ'at çoq çeriye ya bir bahâdur Kişi şehâdet isteyü bir alaya depinmek dürüst olduğı beyânındadır” (48b. 3., 4., 5.s.).

Yirminci bab: “yigirminci bâb kâfir hâmler idicek qaçmaq günâhı beyânındadır” (64a. 4.s.).

Yirmi birinci bab: “yigirmi birinci bâb gâzânuñ niyyeti beyânındadır” (66a. 10.s.).

Yirmi ikinci bab: “yigirmi ikinci bâb gâzâya çıqan Kişi döşeginde ölürse daxı şehîd olduğı beyânındadır ve gâzâda şayru olmaq baş ağartmaq şevâbı zikrindedür” (74a. 1., 2.s.).

Yirmi üçüncü bab: “yigirmi üçüncü bâb şehâdet dilemege hâriş olmaq beyânındadır” (75a. 15.s.).

Yirmi dördüncü bab: “yigirmi dördüncü bâb qılıç altında ölen şehîdün fazîleti beyânındadır” (80a /14).

Yirmi beşinci bab: “yigirmi beşinci bāb gūlūl idenūñ ‘ameli bāṭıl olup cehenneme girdügi beyānımdadır” (110b/6).

Sonuç

Çalışmada, müellifi ve istinsahı belli olmayan, tek nüsha hâlinde Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 8308 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini taşıyan *Minhâcü’ş-Şehâdet* adlı eser tanıtılmıştır. *Minhâcü’ş-Şehâdet’in* Şehabeddîn İbrahim Dimeskî’nin Arapça “*Meşâriül-Eşvâk*” adlı eserinin ilk tercümesi olduğu ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Çavuşoğlu, M. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi* içinde (C.4, ss. 540-544). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara:TDK.
- Gülsevin, G. (2004). Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Sözvarlığı Unsurları. *Amancolovskie Çiteniya*, Kazakistan, Öskembe, 4-7 Ekim 2004.
- Gülsevin, G ve Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kocabaş, Y. (2007). *Minhâcü’ş-Şehâdet Dil Özellikleri-Metin*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Korkmaz, Z. (1972). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Bilimsel Bildiriler* içinde (C. VII, ss. 433-446).
- Korkmaz, Z. (1977). Eski Anadolu Türkçesi Üzerindeki Çalışmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar. *Türkoloji Dergisi*, VII,13-22.
- Merçil, E. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi* içinde (C.4, ss. 239-241). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Ek. Minhâcü's-Şehâdet

سنة اراك ابلكره وبريم اور من دماجه برهله غمز بالقعني
 فيا من كوشتن جيني باس اراستدا اسكون حجت ابله اقرين
 يرشه ايت معندي قلعوب وسلك قاتولك شمانت سسيه بغلقله
 درجه اولدا علاسته ابرغور و بير ذمعي عبايت فونيه اعرت
 كه دره نلر و كل بوري قرا اولدغي وقت حصر نوكله افره
 بولسا دوزر نيكه فضل عظيم واقضال عميم دره نلر لاجلان
 افضل حكر في مضلطان اراك اوزر نه اولسونه خيالله شريك
 افره نكوز حله و خراجه سسيله بالوله اكلرمي اولدقنده اراك
 الكا صاحب اوزر نه اسامك سه ادر لري و دنيل تلوري هدايه
 قائم كه قيجلد ادره صخره نوذي قرا الكافي اجهت اولد رته و
 انكوزك جبريلدي و خله لي اسيدن سكره ده نور مبه
 تحت بعون الله تعالى

هره دبر صحت حق كانه قائم اجناس اوله اوله اادات
 او قايي تاريف دكمه بي كشتك ارا بغا يا غرضي اسيد

تاريخ ١٣٣٠

عالمرد آوي مياوي تاينيلنك اذ سوزلنن حياضنه اوندادي
 و اسلام ذبي فويت بولب تاينيلنك ضعيف اولدي و مسلمانك
 موكل و منصور اولد و غندين سكتن ابقان تادي من مهله اولم
 شراكا دشمنك ايليله فرود ه كلنر ده نجا ايدنه يي و خوش دانه
 دركيب اور تارده و واجازده بولورنه و جاعته هيچ بسونك
 نوصت اجون كويل ركته كلوب ايدان حكرين قصد اتره يي و منكل
 حيايت اولم اولدي يي ايش اي قورشم خالموز قساقي عجبلا
 دنيل اولور كن ترك ايليك يي افره و عكر ايلكله موييليك اولدجه
 شغول افره نكوز دوقونك ايليك كوشك و لو كويل سلا كوين حكرين
 بوندي عراي شيله اولد قله كوجرود دجه كجر اولدي و قدا لوز ايلك
 ادين پرينه كوز ايلك نكل فضل ايلد و كمن الموده ستن اولدي لا اي
 سلك كا بولكد و در غرضي حويلجه سفله و خمر پندارين سئل ايلكلن
 حكرود كن مجتمرا اما جاجا حقرن خي نلرين و سلك عماله و حكره
 ميندق و نيجا ايلكه و سلك جاك بده سي بوزسندن دوقونك
 كوجرين كوجر سركرين كوجر نر ناله لي ايلك ايلك اولد

تاريخ ١٣٣٠

REFİK BEY AZİMZADE VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN GEÇ DÖNEMİNDE SİYASİ MUHALEFET

York NORMAN

Özet: Makale 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken Refik Bey Azimzade'nin *İttihad-ı İslam ve Avrupa* (1907) adlı eserinin politik İslam düşüncesindeki yerini incelemektedir. Suriye'de seçkin Osmanlı siyasi muhalefetini temsil eden Refik Bey, yazısını, otokratik yönetimin ve sömürgeciliğin tehlikelerine dair kaygılarını dile getirmek için kaleme aldı. Gerçekten de Azimzade, Sultan II. Abdülhamid'in (1875-1909) politikalarını büyük ölçüde eleştirmektedir. İmparatorluğun geride kalan gayri müslim ve Türk olmayan kesiminde ortaya çıkabilecek ayrılıkçı hareketlerin korkusuyla II. Abdülhamid kamuda geniş ölçekli siyasi tartışmalara müsamaha etmedi. Arap kökenli olan Refik Bey Araplar'ın ve diğer müslüman toplumlarının kendi işlerini idare etmelerinde otonomiye sahip olmaları gerektiğini düşündüğü gibi ya da diğer bir deyişle Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda dinsel ve etnik gerilimleri sömürme arayışında olduğu bir zamanda imparatorluğun siyasi birliğini ve beraberliğini yeniden canlandıracak yeni bir formül arayışı içerisindeydi.

Anahtar kelimeler: Refik Azimzade, Arap ayaklanması, milliyetçilik, Jön Türkler, Panislamizm, Türk-İngiliz münasebetleri.

Refik Bey Azimzade and Political Dissent in the Late Ottoman Empire

Abstract: This article discusses the political significance of Refik Bey Azimzade's *Islamic Unity and Europe* (1907) on Muslim political thought at the turn of the 20th century. Refik Bey, a prominent Ottoman political dissident from Syria, wrote the tract in order to voice his concerns about the dangers of autocratic rule and colonization. Refik Bey was indeed highly critical of the policies of Sultan Abdulhamid II (1875-1909), who did not tolerate broad public political debates with the fear of separatist movements among the non-Muslims and non-Turkish populations in the empire. Refik Bey, himself an Arab, believed that Arabs and other Muslim communities should have greater autonomy in running their own affairs, a formula he supposed would revitalize political unity at a time when Europe sought to exploit religious and ethnic tensions in the Empire.

Key words: Refik Azimzade, Arab revolt, nationalism, Young Turks, Panislamism, Turkish-English relations.

Giriş

Refik Azimzade'nin eseri *İttihad-ı İslam ve Avrupa* (1907)¹ ile ilgilenmem, geç 19. ve erken 20. yüzyıllar boyunca Müslüman siyasi düşüncesini ilgilendiren hâlihazırdaki araştırmamdan kaynaklanmaktadır. Çalışmam sırasında, zamanında Osmanlı Müslüman entellektüel kesiminde baskın olan şu görüş özellikle ilgimi çekti: İmparatorluğun son dönemlerinde ülkenin siyasi bağımsızlığını ve dinsel esenliğini son çare olarak koruma arzusu dışında Batı Avrupa ile doğrudan askerî yüzleşme kaçınılması gereken bir durumdu.

Azimzade'nin eseri 1908 yılında gerçekleşen Jön Türk İhtilali'nin eşiğinde yazıldı ve Mısır'da yayımlandı. Kahire, o zamanlar, Arap çevrelerinin Sultan II. Abdülhamid'e karşı siyasi muhalefette buldukları bir merkez konumundaydı². Siyasi açıdan Şam'ın en seçkin ailelerinden birisine mensup olan Azimzade özellikle Yıldız Sarayı'nın kendisi hakkında kaygı duymasına neden olmaktadır. Daha büyük oranda ifade özgürlüğü isteyen ve Sultan'ın 1877 yılında askıya aldığı anayasanın yeniden kurulmasını arzu eden Arap kökenli entellektüellerden oluşan Ligue Constitutionnelle (Şûra-yı Osmanî Cemiyeti) ile ilişkili faaliyetleri Yıldız Sarayı'nın da dikkatini çekmekteydi. Azimzade çoğunlukla ademimerkeziyetçilik idaresinin belli başlı savunucularından Sabahattin Bey ve Raşid Rida ile beraber çalıştı. Düvel-i muazzama ve özellikle Kahire'yi işgal eden İngilizler bu son durumdan şüphesiz haberdar idiler³. Padişah, bu kuşkulardan dolayı eserini çabucak yasakladı.

Azimzade'nin risalesini daha fazla bir şekilde tehlikeli kılan yazarın liberal siyasal reformu haklı çıkarmak için sık sık Panislam ve milliyetçilikle ilgili argümanları kullanmasıydı. Abdülhamid, Müslüman cemaatinin mutluluğunu terk ediyormuş gibi bir suçlama karşısında kendisini incinebilir hissediyordu. Siyasal muhalefetin daha açık fakat bağımsız bir toplumun ihtiyaçlarına yeterli derecede işaret etme hususunda padişahın başarısız olduğunu söyleyerek suçlamada bulunması ve Osmanlı kamuoyunu ikna etmesi ihtilale götüren yola öncülük etmek demektir.

Bununla birlikte Refik Bey, genellikle Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğu ve diğer bağımsız Müslüman devletlerini sömürgeleştirmeye çalışmalarından kaygılı olduğu için yaklaşan dış güçlerin saldırısından da rahatsızlık duymaktaydı. Süveyş Kanalı'nın yönetimini üstlenen ve Mısır üzerinde hamilik ilan eden Birleşik Krallık hakkında da ekseriyetle ikircikli hisler beslemekteydi.

¹ Rafik Bey Azimzade, *İttihad-ı İslam ve Avrupa* [Konstantiniyye: Ebüzziya, h. 1327 (1909)]. Osmanlı Türkçesi'nde okuduğum metnin aslı 1907 yılında Arapçada ilk olarak basılmıştır.

² Hanioglu, 1995, ss. 107, 168; Kayalı, 1997, ss. 46, 185, 198; Mardin, 1983, ss. 251-260; Commins, 1990, ss. 61, 91-92, 126-129; Landau, 1990, s. 86.

³ Akşin, 2001, ss. 85-87; Karpat, 2001, ss. 11-14, 345-348; Ahmad, 1969, ss. 56, 126.

Ayrıca II. Abdülhamid'i kınayarak ve Jön Türk karşıtlığını destekleyerek liberal reformu ve İmparatorluğa anayasal egemenliğinin geri gelmesini tercih etti. Bu nedenle, eserini, yerli ıslahatın kaçınılmazlığına ve Avrupalıların İslam dünyasının kendi kaderlerini belirlemeleri için Müslümanlara bağışlayacakları hakların gerekliliğine hitaben adadı.

Azimzade'nin İçten Yapılacak Reform Hakkındaki Gündemi

Azimzade'nin yerli ıslahat hareketini destekleyen çağrısı temelde büyük ölçüde Panislamik bir karaktere sahipti. Aynı zamanda Arap milliyetçiliğine ait bazı unsurları da içermekteydi. Bu görüşlerle aynı doğrultuda olarak Azimzade, çağdaşlarını, Hz. Muhammed'in öncülüğünde Hicret'e giden ve daha sonra Sahabe'den Peygamber'in en yakınında olan Ebu Bekir ve Ömer'in liderliklerinde dallanıp budaklanan ilk Müslüman topluluğunun dünya görüşünü yeniden canlandırmaları konusunda teşvik etti. Görüş ayrılığı ve ahlaksızlığın yaygın olduğu ve Arapların başat etnik grup olmadığı zaman da görülen bu "orijinal" Müslüman cemaati, Refik'in kendi zamanında bile bulunamayacak şekilde dinsel ve etnik birlikteliğe misal teşkil etti.

Aynı şekilde Azimzade, Halife Osman ve Halife Ali gibi sonraki hükümdarların Emevi ve Abbasi hanedanlıkları ile beraber bocaladıkları, açgözlülük, dinsel bölünme ve Arap olmayan kavimlerle etkileşimin artmasına boyun eğdikleri sonucuna ulaştı. Bu durum Moğollar'ın Bağdad'ı yağmalamaları ve 1258'de Abbasi İmparatorluğu'na son vermeleri ile doruk noktasına ulaştı. Azimzade, 13. yüzyıl düşünürü İbnü'lâsir'in Müslüman olduktan sonra bile Moğolları barbarca uygulamalarından dolayı kınadığına göndermede bulunur.

Refik Bey, Osmanlılara belli başlı değişiklikler yapmaları konusunda çağrıda bulundu. Ona göre, Osmanlılar, ilk olarak, Müslüman entellektüellerin Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal ve manevi inancı üzerine olan tartışmaları canlandırmalarına izin verecek bir adım olan ifade özgürlüğüne kavuşmalarına geniş ölçüde izin vermelidirler. Kuşkusuz politik düşünürümüz, saygıdeğer iki şahsiyeti baskı altına aldığı için II. Abdülhamid'i dolaylı olarak kınıyordu. II. Abdülhamid'in gazabına uğrayan bu şahsiyetler, en çok İslami modernleşmeyi savunmasıyla tanınan ve 1902'de Sultan'ın ajanları tarafından zehirlenen Cemaleddin Al-Afgani ile Sultan'ın en seçkin liberal ilk Türk muhalifi olan ve sürgünde vefat eden Namık Kemal'di.

İfade özgürlüğü nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nu ve genel olarak İslam dünyasını Batı Avrupalı liberal demokrasi ile eşit düzeyde tutacak bir reform olan anayasanın yeniden kurulmasına yol açacaktı. Çünkü temsilci sistem tüm Osmanlılar'ın vatandaşlar olarak kamuya iştirak etmelerine ve herkes için eşit düzeyde geçerli olacak olan bir dizi kanunlara göre hareket etmelerine yetki verecekti.

Yazar, bu gibi liberal önlemleri müdafaa eden görüşünü Osmanlıların “Doğu Doğulular’a aittir” ilkesine göre yaşamalarını söyleyen ikazı ile ılımlı hâle getirdi. Slogana göre Osmanlı Müslümanları, İslam hukukunun devletin kaynağı olarak aynen kalmasını sağlayarak cumhuriyetçi Fransız tarzındaki seküler kanunları ve yaşam tarzını naif bir şekilde içtenlikle benimsemeyerek dolayısıyla kendilerini kültürlerinin temeli olan dinlerinden yabancılaştırmayacaklardı. Bu bağlamda Azimzade, Japonları, kanunlarını değiştirmeyi reddettikleri, Hristiyan misyonerlerini kabul etmedikleri veya Japon toprağında önemli sayıda yabancı mevcudiyetine izin vermedikleri için örnek alınması gereken bir model olarak övdü. Refik Bey’e göre modernleşme, kültürün kendisi ile uyum içerisindeydi ve Doğulu toplulukları kendilerini başarılı olarak savunmaları konusunda güçlü bir hâle getirdi. Gerçekten de Japonlar, “üstün millî ruh”a sahip Avrupalı bir güç olan Ruslar’ı yakın geçmişte mağlup etmişti. Şüphesiz ki, Azimzade, Kahireli protestocuların kendi sömürgeci İngiliz yetkililerine de benzer bir şekilde “Mısır Mısırlılar’a aittir” nidası ile karşı çıktıklarının da farkındaydı (Azimzade, 1909, ss. 66-75).

Azimzade’nin Avrupa Hakkındaki Görüşleri

O sırada Azimzade, Avrupa’nın İslam dünyasına yaklaşımı ile ilgili göze çarpan geniş çaplı bir kritik yaptı. Avrupalıları “siyaset” yapmakla suçladı. Yabancı devlet adamlarının aşiretleri ve insanları kendi menfaatları doğrultusunda kullandıklarına dikkat çekmek için siyaset kelimesini parola gibi kullandı. Örneğin, İngiliz ve Fransızların Mehmed Ali Paşa ve varislerini Osmanlıya karşı desteklemeleri, büyük devletlerin Hristiyan Arap azınlıklarına ayrıcalık tanımaları ve Avrupalıların Arapları Türklere karşı oynama eğilimleri gibi. Azimzade’nin düşüncesinde bütün bu “siyaset”lerin temel gayesi İslam dünyasını gitgide sömürgeciliğe maruz bırakarak bölmek ve ele geçirmektir (Azimzade, 1909, s. 28).

Bu bizi yazarın, Avrupa ve Müslüman dünya görüşleri arasında genel olarak yaptığı farklılaşmaya geri götürür. Refik Bey, Avrupa’nın, ırksal farklılığa ve kişiyi kendi vatanına bağlayan doğal eğilime hitap eden bir güç olarak, milliyetçiliğin gelişmesine yardım ettiğini ileri sürdü. Almanya’da Martin Luther İncil’i yerel dillere çevirdiği zaman, Fransa’da Fransız İnkılabı’nın gerçekleşmesinde ve ülkenin özgürlüklerinin savunulmasında ve hatta Yunanlar arasında Yunanların antik miraslarını yabancı Türk boyunduruğundan kurtarma mücadelelerinde bile milliyetçiliğin başat role sahip olduğunu belirtti.

Avrupalı milliyetçilerin, çekirdek milliyetçiliklerinin ötesinde hareket etmeleri fırsatı ilk olarak kutsal din savaşı uğruna ülke sınırları dışında egemenliklerini yürürlüğe koymak istemeleri ile belirdi. Haçlı Seferleri bu fırsatın birincisini teşkil etmekteydi. Papa’nın öncülüğünde Avrupa hükümdarları Kudüs’ü ele geçirmek gayretiyle Orta Doğu’nun çoğunu düzenli olarak yağmalamaya ve

öldürmeye maruz bıraktılar. İkinci fırsat 1492'den sonra meydana geldi. Christopher Columbus'un keşfi İspanyolların, Portekizlilerin, Fransızların, Hollandalıların ve İngilizlerin Yeni Dünya, Afrika, Hint ve Pasifik Okyanusu havzalarının insanlarına vahşice saldırmalarına yol açtı. Öyle ki, Avrupalılar sömürge savaşlarını çoğunlukla yerlilerin Hristiyanlığa yönelik din değiştirmeleri şeklinde meşrulaştırdılar (Azimzade, 1909, ss. 25-28).

Sonuç olarak, Kırım, Kafkasya, Osmanlı ve İran imparatorluklarına yönelik Rus saldırıları ile başlamak üzere Avrupalılar Orta Doğu'da doğrudan doğruya saldırı yöntemine sarıldılar. Daha da altta kalmamak için Fransızlar, Mısır'ı işgal etti, Magrib'i zorla aldı ve Azimzade'nin memleketi olan Suriye ile de ilgilenmeye devam ettiler. 1869 yılında Süveyş Kanalı yönetimini üstüne alan ve 1882'de Mısır'da hamiliğini ilan eden İngilizler de böylesi endişelerle derinden meşguldü. Bu tür faaliyetler Avrupalı güçlerin yeni sömürge mülkiyetleri arasındaki rekabeti desteklemelerine ve hatta bir mezhebi diğerine karşı oynamalarına neden oldu (Azimzade, 1909, ss. 34-38, 49-51). Azimzade durumu tüm açıklığıyla Mısır'da gördü. İngilizler, Panislamik karakterde siyasi meşruluğun sandalyesi olan Mekke'yi, Osmanlı Türklerini uzaklaştırarak elde etmeyi Arap milliyetçilerine teklif ederek Arapları desteklemeye başladılar. Muhtemelen Refik Bey, Orta Doğulular arasında daha fazla iç karışıklık yaratmak umuduyla İngilizlerin sık sık başvurdukları bir yöntem olan Koptik Hristiyanları ve diğer gayrimüslim azınlıkları destekleme taktiğini doğru bulmadı.

Orta Doğu olayları üzerine yorum yapan seçkin Sir Edward Dicey (1832-1911)'in müstehzi Avrupa'nın tutumu hakkında söyledikleri durumu en iyi şekilde özetlemekteydi. Azimzade'nin ayrıntılı olarak bahsettiği Dicey, İngilizler'in diplomatik ve askerî güçlerini kullanarak geriye kalan Osmanlı Devleti'nin Rusya dâhil olmak üzere Avrupa güçleri arasında paylaşılmasını savunmaktaydı (Azimzade, 1909, ss. 54-55).

Refik Bey, İslam toplumunun vereceği münasip cevabın bu gibi tedbirlere karşıt olarak birleşmesi gerektiğini söyleyerek görüşlerini aktarmaya devam etti. Fakat bu, Portekiz konkistadorlarının izinde olan intikam ve zaptetme amaçlı kutsal savaşa benzemeyen bir çağrıydı. Portekizli konkistadorlar, İspanyolların Endülüs Emevileri'ni mağlup etmelerine yardım ettikten sonra Mekke'nin kendisine gözdağı vermeye devam ettiler. Öte yandan Müslümanların birleşmesi Muhammed ve Sahabe'nin erken fütuhata gibi sürekli saldırgan bir cihatta değildi. Aksine, Müslümanların zarar veren sömürgeci partiye olan yanıtı “güç haklıdır” sloganından Kur'an'daki “Bütün insanlar kardeştir” ilkesi ile sömürgecileri vazgeçirerek nefsinin koruyan savunucu bir mücadele idi. En sonunda Azimzade için Doğu ve Batı kaçınılmaz bir biçimde birbirleriyle bağlıydılar. Sadece verimli ve ortaklaşa kültürel değiş tokuş içerisinde başarılı olabilirlerdi (Azimzade, 1909, ss. 80-89).

Sonuç

Geçmişe baktığımızda I. Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki dönemde Avrupa-Orta Doğu ilişkilerini anlamada Azimzade'nin eseri önemli bir yere sahiptir. Refik Bey'in İngiliz ve Batı Avrupalı diplomatlara karşı sergilediği dokunaklı tavrı daha sonra Şerif Hüseyin'in İngiliz Yüksek Delegeşi McMahon ile olan görüşmelerinde, Sykes-Picot Antlaşması'nda ve Balfour Beyannamesi'nde gösterilen gerginlikleri önceden bildirmekteydi.

Bütün bunlara rağmen Azimzade'nin Osmanlı öncesinde Abbasiler devri ve Araplar üzerinde odaklanma eğilimi Şam'ın yerleşik seçkin zümreleri arasında –Jön Türk İhtilali'nin bile öncesinde- hizipçi Arap milliyetçiliğinin doğmaya başladığını ima etmekteydi. Bu olgu, Azimzade'nin Ligue Constitutionnelle Ottomane grubu, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türk hareketinin belli başlı diğer şubeleri arasındaki bölünmeleri örneklerle açıklamaktaydı. II. Abdülhamid'e karşı tutumları konusunda hemfikir oldukları hâlde ve otokratın çökertilmesi durumunda bile içinde buldukları hareket parçalanmaya mecburdu. Azimzade tıpkı Şerif Hüseyin gibi sırası gelince Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerle beraber eski meslektaşlarına karşı komplo kuracaktı. İhaneti, hiç şüphesiz, kendisinin de son derece korktuğu sömürgecilikle sonuçlanacaktı.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1969). *The Young Turks: the Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914*. Oxford: Clarendon Press.
- Akşin, S. (2001). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Azimzade, Refik Bey. (1909). *İttihad-ı İslam ve Avrupa* (Konstantiniyye: Ebüzziya, h. 1327).
- Commins, D. (1990). *Islamic Reform: Politics and Social Change in Late Ottoman Syria*. London: Oxford University Press.
- Hanioğlu, Ş. (1995). *The Young Turks in Opposition*. Oxford: New York: Oxford University Press.
- Karpat, K. (2001). *The Politicization of Islam*. New York: Oxford University Press.
- Kayalı, H. (1997). *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918*. Berkeley: University of California Press.
- Landau, J. (1990). *The Politics of Pan-Islam: Ideology and Organization*. London: Oxford University Press.
- Mardin, Ş. (1983). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.

BULGARİSTAN'DA SİYASİ OTORİTENİN ULUSAL TÜRK AZINLIĞI ÜZERİNDEKİ POLİTİKALARI: BELENE TOPLAMA KAMPI ÖRNEĞİ (1985-86)¹

Vildane ÖZKAN (Vildane Şabanova Alieva)

Özet: Çalışmada Bulgaristan'da Belene Toplama Kampı'nın 1985-1986 dönemi, kamptan sağ çıkan yirmi tanıktan sözlü tarih yöntemiyle toplanan birincil kaynak niteliğindeki empirik verilerden ağırlıklı olarak yararlanılarak anlaşılır kılınmaya çalışılmaktadır. Birinci olarak, Bulgaristan'da Türk varlığının sorunsallaştırıldığı temel alanlar verilmektedir. İkinci olarak; Belene Toplama Kampı bir yandan Bulgar siyasi otoritesi ile ulusal Türk azınlığı arasındaki güç ilişkileri, diğer yandan SSCB'de Gorbaçov dönemi gibi uluslararası gelişmeler bağlamında ele alınmaktadır. Üçüncü olarak, Belene Toplama Kampı'nda fiziksel koşullar ile etnik soykırımın görünümleri verilmektedir. Dördüncü olarak, Belene Toplama Kampı tanıklığının hangi alanlarda nesneleştirildiği ifade edilmektedir. Sonuç bölümünde; Bulgaristan'da ulusal Türk azınlığı üzerindeki politik şiddetin incelenme, tanımlanma ve hukuksal yaptırımlarla bağlantılandırılma sorunları tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bulgar siyasi otoritesi, ulusal Türk azınlığı, etnik ayrımcılık, etnik soykırım, ad-kırımı, etnik temizlik, Türkiyecilik, Belene Toplama Kampı.

The Policies of Political Authority on the National Turkish Minority in Bulgaria: The Case of the Belene Concentration Camp (1985-86)

Abstract: The study examines the 1985-86 period of Belene Concentration Camp in Bulgaria, mainly by using the empirical data of the nature of primary sources collected with the oral history method from twenty camp survivors. First of all; some areas problematizing Turkish existence in Bulgaria are expressed. Secondly; the camp is examined in the context of, on one hand, the power relations between the Bulgarian political authority and the national Turkish minority, on other hand, the international developments such as the period of Gorbachev in USSR. Thirdly; the physical conditions and the aspects of ethnic genocide in the camp are given. Fourthly; the areas in which the testimony of camp survivors is objectified are expressed. In the final analysis is discussed the

---

¹ Makale, büyük ölçüde *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)* adlı yayımlanmamış doktora tez çalışması (Özkan, 2010) kapsamında elde edilen birincil kaynak niteliğindeki empirik verilere dayanılarak yazılmıştır. Makalede; sosyalist Bulgar siyasi otoritesinin ulusal Türk azınlığına uyguladığı politik şiddeti tanımlamak için sözü edilen tezde kullanılan “kültür-kırımı (kültürel soykırım)” ve “sınır-dışı sürgün” kavramları yerine, konuyla ilgili Bulgaristan'ın yaptığı resmî güncel tanımlamalar (bk. Ek 3 ve Ek 4) dikkate alınarak “etnik soykırım” ve “etnik temizlik” kavramları tercih edilmiştir.

problems which the political violence on national Turkish minority in Bulgaria is examined, conceptualized, and connected with legal sanctions.

Key words: Bulgarian political authority, national Turkish minority, ethnic discrimination, ethnic genocide, name-cide, ethnic cleansing, Turkeyism, Belene Concentration Camp.

Giriş

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Türklerin savaşı kaybetmesi sonucunda yarı bağımsız prenslik ve 1908'de tam bağımsız krallık hâline gelen Bulgaristan, 1944-1989 yılları arasında sosyalist yönetim ile idare edilmiş ve 1989'dan itibaren demokratik yönetime geçmiştir. Bulgaristan, kendi coğrafi-siyasi sınırları içinde kalan azınlıkların kültürel haklarını koruyacağına dair birçok uluslararası hukuk sözleşmesine imza atmıştır. Ancak Bulgaristan'da özellikle Romanların, Pomakların ve Türklerin kültürlerine ve kültür unsurlarının işlevselliğine karşı asimilasyondan kültür-kırımı, ayrımcılık, dışlama, etnik soykırım ve sınır-dışına kovma biçimindeki etnik temizliğe kadar giden politik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalara azınlık grupların gösterdiği çeşitli direnç tepkileri, siyasi otorite tarafından cezalandırılmıştır. Hem direnç gösteren hem direnç gösterme olasılığı olduğu varsayılan hatta belli durumlarda uyum gösteren azınlık mensupları dahi cezaevlerine, sürgünlere ve toplama kamplarına gönderilmiş, ev-hapislerinde tutulmuş, sınır-dışına sürülmüş veya öldürülmüştür.

Çalışmada, sosyalist rejim ile yönetilen Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren Belene Toplama Kampı'nın 1985-1986 yılları arasındaki dönemi, siyasi otorite tarafından 1984-1989 yılları arasında ulusal Türk azınlığı üzerinde uygulanan etnik soykırım kapsamında yer alan ad-kırımı ile söz konusu ad-kırımına azınlık mensuplarının gösterdiği tepkiler bağlamında ele alınmaktadır. Kampın söz konusu dönemi; ağırlıklı olarak, Mart 2010 tarihinde Belene Toplama Kampı'nın yirmi tanığı² (bk. Resim 5) ile Bursa'da yapılan sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen birincil kaynak niteliğindeki empirik veriler ile anlaşılır kılınmaya çalışılmaktadır.

² Çalışmada Belene Toplama Kampı tanıklarının sözlü tarih anlatılarından alıntı yapıldığında tanıkların ad-soyadları; Türkiye vatandaşı olarak taşıdıkları ad-soyadlarla verildikten sonra ayrıç içinde Bulgaristan vatandaşı olarak sosyalist rejim yıkıldıktan sonra günümüzde taşıdıkları ad-soyadlar verilmektedir. Günümüzde Bulgaristan vatandaşı olan Türkler, yakın geçmişteki etnik soykırım kapsamında uygulanmış *ad-kırımı* uygulamalarının etkisini birçok alanda yaşamayı sürdürmektedirler. Bunlardan biri, tanıkların ad-soyadlarında görüldüğü gibi *ad-anomisi*dir. Söz konusu *ad-anomisi* bir başka çalışmanın konusu olabilir.

Birinci olarak, Bulgaristan'da siyasi otoritenin *Türk kimliğini sorunsallaştırdığı*³ temel alanlar değerlendirilmektedir. İkinci olarak; Belene Toplama Kampı bir yandan Bulgar siyasi otoritesi ile ulusal Türk azınlığı arasındaki güç ilişkileri, diğer yandan SSCB'de Gorbaçov dönemi gibi uluslararası gelişmeler bağlamında ele alınmaktadır. Üçüncü olarak, Belene Toplama Kampı'nda fiziksel koşullar ile etnik soykırımın görünümüleri verilmektedir. Dördüncü olarak, Belene Toplama Kampı tanıklığının hangi alanlarda nesneleştirildiği ifade edilmektedir. Sonuç bölümünde Bulgaristan'da ulusal Türk azınlığı üzerindeki politik şiddetin incelenme(me), tanımlanma(ma) ve hukuksal yaptırımlarla bağlantılandırılma(ma) sorunları kimi boyutları açısından tartışılmaktadır.

1. Bulgaristan'da Türk Varlığının Sorunsallaştırılması

1.1. Anayasalar'da Türk Varlığının Tanınma(ma)sı

Bulgaristan'da siyasi otorite tarafından *Türk kimliğinin sorunsallaştırılma süreci*, büyük ölçüde ulusal ve etnik azınlıkları *Bulgarlaştırma* politikası kapsamında yer almaktadır. Türklerin Bulgar kültürüne oranla *kültürel farklılığının sorunsallaştırılma* biçimleri, aşağıda ifade edilen dört dönemde kimi ölçülerde farklılaşmıştır:

1947-1970 Dönemi: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde sosyalist rejimin ilk yeni Anayasası olan ve 1971'e kadar yürürlükte kalan 1947 Anayasası'nın 79. maddesinde "ulusal azınlıkların, Bulgar dilini öğrenmelerinin zorunlu olması kadar, kendi ana dillerinde eğitim alma ve ulusal kültürlerini geliştirme hakkı da vardır" ifadesi bulunmaktadır (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti 1947 Anayasası).

1971'den 1980'lere Kadar Olan Dönem: Bulgaristan'da sosyalist rejim döneminin ikinci anayasası olan ve gündelik söylemlerde "Jivkov Anayasası" olarak da bilinen 1971 Anayasası'nda, 1947 Anayasası'nda kullanılan "ulusal azınlık" ifadesi kaldırılarak yerine "Bulgar olmayan soydan olan vatandaşlar" ifadesi getirilmiştir. 1971 Anayasası'nın 45. maddesi 7. fıkrasında "Bulgar olmayan soydan olan vatandaşların, Bulgar dilini öğrenme zorunluluğunun yanı sıra, kendi dillerini öğrenme hakkı da vardır" ifadesi bulunmaktadır (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti 1971 Anayasası).

³ Çalışmada "sorunsallaştırma" kavramı, Foucault'nun (2005, s. 86) ortaya koyduğu şu anlamda kullanılmaktadır: Sorunsallaştırma, "ne önceden var olan bir nesnenin temsil edilmesi anlamına gelir ne de söylem yoluyla var olmayan bir nesnenin yaratılması anlamına. Sorunsallaştırma, herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu (ister ahlaki düşünce biçiminde, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz, vb. biçiminde olsun) bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünüdür".

1980'ler Dönemi: Dönem, “yeniden doğuş süreci (soya dönüş)” adlı resmî teze dayanılarak Türkler üzerinde uygulanan etnik soykırım tarafından belirlenmiştir. “Yeniden doğuş süreci”nin iddiası şöyleydi: “Bulgaristan’da sadece Bulgarlar vardır. Türkçe konuşanlar Osmanlı Dönemi’nde zorla Türkleştirilmiş Bulgarlardır. Bugün [1980’lerde] onlar bunun farkına vardılar ve gönüllü olarak Bulgar soylarına geri dönmek istiyorlar”. Türkler üzerinde *etnik soykırım* (1984-1989) ve sonrasında *etnik temizliğe* (1989) yol açan bu tez; Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde Türk varlığı üzerinde en kuşatıcı ve baskıcı sorunsallaştırmaydı. Ayrıca Doğu Avrupa’nın sosyalist rejimlerinin yıkılma sürecine girdiği 1980’lerdeki en büyük politik şiddetlerden biri ve Avrupa tarihinde görülmüş *en hızlandırılmış* kültürel yok etme (bk. Dimitrov, 2000, s. 2) olduğu söylenebilir. “Yeniden doğuş süreci” uygulaması, dönemin anayasasının herhangi bir maddesine yansıtılmamışsa da, günümüzde açılmış arşivlerdeki dönemin resmî belgelerinde (bk. Angelov, 2008) kayıtlıdır.

1989’dan Günümüze: 1989’un sonunda sosyalist rejimin yıkılmasından sonra devletin yeni adı “Bulgaristan Cumhuriyeti” olmuştur. Yeni demokratik rejimin 1991’de kabul edilen yeni anayasasında Bulgaristan Cumhuriyeti’nin tüm vatandaşları için “Bulgar vatandaşı” ifadesi kullanılmaktadır. Bulgar etnik kökeni dışındaki etnik kökenlerden söz edildiğinde –sosyalist rejim döneminin 1971 Anayasası’na benzer biçimde– “ana dili Bulgarca olmayan vatandaşlar” ifadesi kullanılmaktadır (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti 1991 Anayasası). Sosyalist rejim dönemindeki anayasalarda olduğu gibi bugünkü anayasada da “Türk” sözcüğü geçmemektedir.

1.2. Sosyalist Bulgar Ulusu İnşası Projesinde Ulusal Türk Azınlığı Varlığının Yıkımı

1944’te sosyalist Bulgaristan devletinin kurulma süreciyle birlikte Makedon, Roman, Pomak ve Türk nüfusunun Bulgar kültürüne göre *kültürel farklılığının yönetimi sorunu*, daha öncekinden farklı bir mahiyete bürünmüştür. Modern devletlerin “tek devlet, tek kültür, tek dil” biçimindeki *doğruluk* anlayışı çerçevesinde *Bulgar sosyalist ulus inşası projesi* ortaya atılmıştır. Proje kapsamında başat Bulgar kültüründen farklı kültürlerin *kültürel farklılığı, ikici temelde sorunsallaştırılıp doğru-yanlış oyununa*⁴ sokularak –hızı değişen bir biçimde kültürü dönüştürmekten yok etmeye kadar gidebilen– çeşitli politik yönetim mekanizmalarına tabi tutulmuştur.

Bulgar sosyalist siyasi otoritesi tarafından Türk kültürünün yönetimi sorunu, ikici temelde “Bulgar kültürü *doğru*”, “Türk kültürü *yanlış*” tarafa konumlandırılarak *doğru-yanlış oyunu* içinde çözülmek istenmiştir. Türk kültürünün “yanlış” olarak konumlandırılması, Türk kültürünün taşıyıcılarının

⁴ “Doğru-yanlış oyunu” ifadesi Foucault’dan (2005, s. 86) alındı.

dönüştürülmekten yok edilmeye kadar varan “düzeltme” ve “temizliklere” tabi tutulmasına yol açmıştır.

Nüfusun kültürel farklılığı sorununa çözüm olarak sunulan *projenin* boyutlarından sadece birini yansıtan “ulus-inşası” söylemi birçok kuramcı, yazar ve araştırmacı tarafından kullanılmışken, Connor (1972) gibi kimi kuramcılar da süreci “ulus-yıkımı” söylemiyle açıklayarak projenin bir diğer boyutuna dikkat çekmişlerdir. Connor’ın (1972) kavramsallaştırmasından yararlanarak ifade etmek gerekirse sosyalist rejimle yönetilen Bulgaristan’da aynı projenin iki yönü olarak bir yandan “sosyalist Bulgar ulusu inşası”, diğer yandan “ulusal Türk azınlığı varlığının yıkımı” söz konusuydu.

1.3. “Komünistleştirmekten Bulgarlaştırmaya”

Sosyalistler, Bulgaristan devleti sınırları içinde egemenlik kazandıktan sonra, dereceli olarak “nüfusu Bulgarlaştırma projesi”ni uygulamaya geçirmişlerdir. İlk aşamada, Lenin’in “Yeni sosyalist sistemi her millete öncelikle kendi dilinde anlatmak gerekir” ilkesinden hareketle Türklerin kendi ana dillerinde eğitim almasına izin verilmiştir. Ayrıca Nazım Hikmet, Sabahattin Ali gibi Türk sosyalist yazarların Türkçe kitapları okutulmuş ve Türk köylerinin kütüphanelerinde yer almasına izin verilmiştir. Ancak sosyalizm, ulusal Türk azınlığına kendi ana dilinde anlatıldıktan sonra Türkçenin kullanımı ve işlevi dereceli olarak azaltılmış, Türkçe radyo ve televizyon programları sonlandırılmış ve kütüphanelerden Türk sosyalist yazarların kitapları çıkartılmıştır. Türk sosyalist yazarların kitaplarının Bulgarca çevirilerinin dahi okunması yasaklanmış ve kütüphanelerden yok edilmiştir.

Türklerin sosyalistleştirilmesi süreci *Bulgarlaştırılması* ile birlikte yürütülmüştür. Giderek 1960’larda ve özellikle 1970’lere gelindiğinde *Bulgarlaştırmanın* hızı ve yoğunluğu, gündelik yaşamda aşırı-hissedilir derecede artırılmıştır. 1980’lerle birlikte *Bulgarlaştırma*, ülkede neredeyse her alanı kuşatmış ve her alana uygulanarak Türkler üzerinde önceki döneme göre daha kapsamlı bir *etnik soykırım, ad-kırımı ve etnik temizliğe* yol açmıştır.

Belen Toplama Kampı tanığı Şükrü Altay (Şükrü Süleyman Mehmet) Bulgaristan’da sosyalizm döneminde “Türk’ü koruyacak olan zırhın ‘Ben komünistim.’ değil, daha çok ‘Ben Bulgar’ım.” demek olduğunu belirtmiştir:

Komünizm, momünizm diye bir şey kalmadı, öyle bir şey yook, ben iyi komünistim, ben Parti’ye hizmet, öyle bir şey yook, ya Bulgarsın, ya yoksun, bu kadar. Şöyle bir dönem de vardı Bulgaristan’da, artık Komünist Parti’ye bağlılık da veya çok yakın olmak da iş yapmaz oldu, yani hele hele 1978’den sonra. Yani ‘Ben bir kere komünist değilim, beş kere komünistim.’ demek çok fazla şey ifade etmez oldu. O zaman diyeceksin, nedir o çok fazla şey ifade eden? ‘Bulgar’ım ben’, hatta ‘Ben komünistim’ deyince bir ara alay konusu oldu, alkışlıyorlardı,

gülüyorlardı ‘Haaa yaşasın Komünist Parti’ diye. Yani komünizm diye bir şey kalmadı, seni zırh içine büründürecek olan şey, yani koruma altına alacak olan şey: ‘Ben Bulgar’ım’. Bulgaristan’da Bulgarlar öyle bir ortam yarattı ki sen komünizmi benimsemeyi için, gerçekten benimsedinse Bulgarlığı da benimseyeceksin. Sanırsın komünizm, Bulgar’ın tekelinde. Yani sen Bulgarlığı benimsemedinse, kendini Bulgar hissetmiyorsan, onlar gibi konuşup onlar gibi yaşam biçimini kabul etmedinse, istersen Marksizm’in ve Leninizm’in kitaplarını ezberle, beş para etmez. Böyle şey sergilediler, tavır. Son zamanlarda mı, hayır ve bütün tahsil yaptığım yıllarda ben bunu gözlemedim, bu adamlar böyle⁵.

2. Bulgar Sosyalist Siyasi Otoritesi ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri (1984-89)

2.1. Bulgar Sosyalist Siyasi Otoritesinin Uygulamaları

2.1.1. Etnik Soykırım

2006 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nde Bulgaristan’ın resmî temsilcisi; komünist rejimlerin birçok baskı ve suç işlediğini ama kimilerinin yıkılışının son anına kadar bu baskı ve suçları işlemeyi sürdürdüğünü ifade etmiş, komünist rejimlerin söz konusu baskı ve suçlarının en acı örneğinin Bulgaristan’da 1984-1989 yılları arasında bir milyondan fazla etnik Türk üzerinde uygulanan “yeniden doğuş süreci” olduğunu söylemiş ve “yeniden doğuş süreci”nin ise bir “etnik soykırım” olduğunu ifade etmiştir (Narodno Sıbranie Na Republika Bılgariya, 2006; Council of Europe Parliamentary Assembly, 2010; bk. Ek 3).

Bulgaristan’da ulusal Türk azınlığı mensupları üzerinde en yoğun biçimde 1984-1989 yılları arasında gerçekleştirilen *etnik soykırım*, temel olarak aşağıdaki alan, biçim ve boyutlarda gerçekleştirilmiştir:

Ad-kırımı: Türklerin tamamının Türk ad-soyadları silinerek yerlerine “Bulgar-Slav ad-soyad”lar politik zorla dayatılmıştır. *Ad-kırımları*, *etnik soykırımın* en belirgin ve Türklerin en fazla direnç gösterdiği uygulama olmuştur. Belene Toplama Kampı tanıkları da genellikle *ad-kırımına* gösterdikleri direnç nedeniyle tutuklanmışlardır (“Ad-kırımı” ayrı bir başlık altında işlenmektedir).

Türlere “Bulgar Adlar”la Seslenilmeye Başlanması: Okullarda, iş yerlerinde, hastanelerde vs. Türklerle “Bulgar ad”la seslenilmeye başlanmıştır. Örneğin etnik soykırımda dayatılan Bulgar ad listelerinin okullara gönderilmesiyle birlikte neredeyse bir gün öncesinde Türk adlarla seslenilen Türk öğrencilere birden okullarda “Bulgar adlarla” seslenilmeye başlanılmıştır. İş yerlerinde

⁵ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Şükrü Altay’la yapılan sözlü tarih görüşmesi.

maaşlar ödenirken, hastanelere hizmet almak için başvurulduğunda sadece “Bulgar ad”ların kullanılması durumunda maaş ödenmiş, hizmet verilmiştir vs.

Türkçe İletişim Yasağı: Türkçenin konuşulması aile içerisinde dahi yasaklanmış ve kullanılması durumunda toplama kampı, cezaevi, para cezaları, işten atmalar vs. biçimindeki mutlak cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Kullanılan her Türkçe kelime için 5 leva para cezası gibi cezalar da uygulanmıştır.

Türk İzlerinin Silinmesi: Türk izi taşıyan bütün unsurlar yok edilmeye çalışılmıştır. Türk adı taşıyan birçok mezar taşı yıkılmış veya yok edilmiştir; Türk adı taşıyan birçok çeşmeden Türk adları silinmiştir vs.

Demir Perde İçinde Demir Perde'ye Kapatma: Sosyalist rejim döneminde tüm nüfusun kapatıldığı Demir Perde içinde azınlıkların kapatıldığı ikinci bir Demir Perde oluşturulmuştur. Türklerin Bulgaristan sınırları dışına çıkması –sosyalist bir ülkeye gidecek dahi olsa– tamamen yasaklanarak, belli dönemlerde Türklerin bölgelerinde telefon hatları kesilerek, Sofya'daki Türkiye, İngiltere ve diğer ülkelerin büyükelçilikleri ile iletişim kurmaları engellenerek vs. iletişim olanakları tamamen sınırlandırılmıştır.

İşten ve Meslekten Atma: 1980'lerdeki *etnik soykırım* uygulamalarında çok sayıda Türk doktor, öğretmen, mühendis, hemşire vb. kendi mesleklerinden atılmış ve en ağır inşaat işlerinde yıllarca çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Bunlardan kimileri 1989'daki *etnik temizlikte* Bulgaristan'dan kovulduktan sonra geldikleri Türkiye'de bugün hâlâ o dönemde mesleklerinde yaratılan anomi ve yaşadıkları travma nedeniyle Türkiye'de esas meslekleri olan doktorluk, öğretmenlik, hemşirelik vb. mesleklerini icra edememekte ve ağır işçi olarak çalışmayı sürdürmektedirler.

Etnik Soykırımı Gösterilen Tepkileri Cezalandırma: *Etnik soykırım* uygulamalarına ulusal Türk azınlığı mensupları tarafından gösterilen her türlü direnç tepkisi (etkin direnç, Türkiyecilik, direnç gösterme olasılığı olduğu düşünülenler) ve hatta kimi durumlarda *uyum* tepkisi; cezaevi, ev-hapsi, göz hapsi, iletişim yasağı, toplama kampları, sınır-ıçi sürgün, öldürme (Associated Press, 1986), işkence, sakat bırakma, işten atma, akraba ve aile yakınlarını dışlama, akraba ve aile yakınlarıyla ilgili tehditler vs. araç ve yöntemlerle cezalandırılmıştır.

2.1.2. Ad-kırımı

*Ad-kırımı*⁶ kavramı; Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde ulusal ve etnik azınlık mensuplarının ad-soyadlarının Bulgar-Slav adlarıyla, politik güç kullanılarak

---

⁶ Bilindiği kadarıyla, sosyal bilim yazınında “ad-kırımı” kavramı ilk kez *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)* adlı doktora tezinde (Özkan,

değiştirilmesi uygulamasını tanımlamaktadır. Kavram; Bulgaristan örneğinde olduğu gibi kişi adlarını politik zorla değiştirme uygulamasını tanımlamasının yanı sıra, bir yönetim tarafından sistemli bir biçimde bir grubun kültür unsurlarına ait olan şehir, köy, kasaba, dağ, tepe, nehir, dere, tarla, cami, çeşme, mezar taşları vs. adlarını değiştirme veya bu adların yazılı olduğu mezar taşı, çeşme vb. simgeleri yok etmeye çalışma uygulamalarını da tanımlamaktadır (Özkan, 2010, s. 28).

Bulgaristan’da 1984-1989 yılları arasındaki *ad-kırımı* uygulamasının⁷ kimi temel özellik ve boyutları aşağıdaki gibidir:

“Bunu sadece onlara yapıyoruz, size yapmayacağız” Stratejisinin Kullanılması: Aile kurumundaki kişilerin etnik kökeni, ad-kırımı sürecinin yönünün belirlenmesinde ve uygulamanın meşrulaştırılmasında kullanılmıştır. *Ad-kırımı* 1980’ler ve öncesinde *karışık* adı verilen ailelerde başlatılmıştır. Böylece Pomak-Türk evlilikleriyle kurulan ailelerin Türk adları önce değiştirilmiş, Türk-Türk evliliği ile kurulan ailelere ise “biz sadece Türk-Pomak evliliğinden olan ailelerin adlarını değiştireceğiz, sizin adlarınıza dokunmayacağız” denmiştir. Ancak Pomak-Türk evliliğinden oluşan ailelerin adları değiştirildikten sonra 1984’te sıra Türk-Türk evliliğiyle oluşan ailelerin *ad-kırımına* gelmiştir.

Sağ Olmayanların Ad-kırımı: *Ad-kırımı* uygulamasında sadece sağ olan Türklerin değil, soyadlar baba ve dedelerin adlarından geldiği için, sağ olmayan Türklerin de kayıtlardaki ad-soyadları değiştirilmiştir.

Türk Adının Baş Harfiyle Başlayan Bulgar Adı Dayatılması: Türk adı “A” harfiyle başlayan azınlık mensubuna, genellikle yine “A” harfiyle başlayan bir Bulgar ad dayatılmıştır. Ancak *ad-kırımı* sürecinde farklı bir keyfi uygulamayla “Bulgar adı” dayatılma örnekleri de olmuştur. Örneğin Belene Toplama Kampı tanığı Mehmet Zafer (Mehmet İbrahim Ahmet), Georgi adlı bir Bulgar görevlinin “Seninle adaş olalım!” diye kendisine “Georgi” adını verdiğini anlatmıştır⁸.

2010) önerilmiş ve kullanılmıştır. Kavramın, İngilizce karşılığı “name-cide” ve Bulgarca, Rusça vb. Slav dillerindeki temel-karşılıkları “имецид, имяцид” olarak önerilmektedir.

⁷ Bulgar siyasi otoritesi 1980’lerden önce Türklerle birlikte diğer azınlık (Makedon, Roman, Pomak vs.) mensupları üzerinde *ad-kırımı* gerçekleştirmiştir. Makalede 1985-1986 dönemindeki Belene Toplama Kampı’yla doğrudan ilişkisi nedeniyle sadece 1984-1989 yılları arasındaki *ad-kırımları* konu edinilmektedir.

⁸ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Mehmet Zafer ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

2.1.3. Etnik Ayrımcılık

Bulgaristan'da Türkler üzerinde toplumsal yaşamın neredeyse her alanında çeşitli biçimlerde uygulanan bir *etnik ayrımcılık* söz konusuydu. 1980'lerde siyasi otorite tarafından soylarının Bulgar olduğu iddia edilip *etnik soykırım* ile *ad-kırımına* uğratarak adları Bulgarlaştırıldıktan sonra da Türklerle yönelik *etnik ayrımcılık* sürdürülmüştür. Tanıklar, Bulgaristan'da sosyalist rejim döneminde Türklerin "ikinci hatta üçüncü sınıf vatandaş muamelesi" gördüğünü söylemişlerdir. Söz konusu *etnik ayrımcılık* uygulamalarından kimileri aşağıdaki gibidir:

Ailede Ayrımcılık: Bulgar aileler ile Bulgar-Türk evliliğinden oluşan aileler, Türk-Türk evliliğinden oluşan ailelere göre ayrıcalıklı konumdaydı.

Eğitimde Ayrımcılık: Türklerin sayıları eğitim kurumlarında yukarı doğru gidildikçe hızlıca azalır ve üniversitelerde az sayıda Türk bulunmaktadır. Ders kitaplarında Türklerle yönelik nefret söylemleri bulunmakta ve "Türk ve Osmanlı" sözcükleri; "barbar, vahşet, katliam, esaret vb" kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Belene Toplama Kampı tanığı Süleyman Türksöz (Samir Krumov Sevdalinov), ilkokulda Osmanlı-Rus Savaşı'nın Ruslar tarafından kazanıldığı gün olarak kutlanan 3 Mart kutlamalarında "Dövün bu Türk'ü!" diye Bulgar yaşitlarının kendisine saldırdığını aşağıdaki gibi anlatırken olayın etkisini hâlâ üzerinde taşıdığı gözlenmiştir:

3 Mart 1878 yılı, Bulgarın, Rus Harbi'nde işte, Bulgarlar onu kutluyor. 3 Mart'ta ilkokuldum, ilk anılarım oradan başlıyor işte, okulda Bulgar çocukları da var okuduğum yerde, onlar tören yapıyordu, ardiç diyorduk, ardiçları bir araya toplayıp böyle büyük ateşler yakılıyordu. ... O büyük sınıflardan Bulgar çocukları, iki tane bizim yaştaşı diyelim, üzerime saldılar 'Dövün bu Türk'ü!' diye. Ama babam bana güreş öğretirdi... Birisi yüzüme geliyo ama ben onu yatırdım yere, diğeri de öbür çocuk da üstüme çullandı, tabi orada ben, yüzümü yoldular yani, ben bastırdım birisini oradan tırnak filan olmuş. Ben eve gittikten sonra babam bana sordu, kimle kavga ettin dedi, devamlı tembihleniyoruz ya kavga etmiycen dışarıda diye. Ben daha onun bilincinde değilim yani, ama burada [yanağını gösteriyor] o tırnakları görünce, belli zaten de, babam hemen anladı, 'aaahhh oğlum' dedi, o anlamış Türk olduğumuz için dövüldüm diye. İlk hayatımda o olaydan sonra ben farklı bakmaya başladım, daha 10 yaşındaydım⁹.

Askerlikte Ayrımcılık: İki tür askerlik vardı: silahlı-askerlik ve işçi-askerlik. Birincisine sadece Bulgarlar, ikincisine Pomaklar, Romanlar, Türkler ve adi suç işlemiş Bulgarlar alınmaktadır. Bulgaristan'ın ağır sanayisinin, demir yollarının,

---

⁹ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Süleyman Türksöz ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

büyük fabrikalarının kurulmasında yirmi yaşlarındaki işçi-asker Türk, Roman ve Pomak gençlerinin çok büyük emekleri vardır.

Meslekte Ayrımcılık: Türklerin kimi meslekleri icra etmesi engellenmiştir. Türkler gemi kaptanı, pilot, meslek olarak askerlik vb. stratejik görevlerde yer alamazlardı. Ayrıca kimi mesleklere (doktorluk, öğretmenlik) Türkler alınabilse bile, sayıları politik bir düzenlemeyle az tutulmuştur. Türkler büyük ölçüde tarım, köy işleri, ağır sanayi ve inşaatlarda çalıştırılmaya yönlendirilmiştir.

Dilde Ayrımcılık: Türkçeye yönelik ayrımcılık, 1984-1989 yılları arasındaki *etnik soykırım* sürecinde en aşırı noktaya vardırılmış ve Türklerin kendi ailesiyle dahi Türkçe konuşması yasaklanmıştır.

Dinde Ayrımcılık: Sosyalist rejim “din kurumu”nu neredeyse tamamen yıkmaya çalıştığı hâlde yine de her dine karşı aynı mesafeyle yaklaşmıyordu. İslam’a yönelik baskı, Hristiyanlığa yönelik baskıdan daha fazla görülmüştür.

Adlarda Ayrımcılık: Sosyalist rejim kurulduğundan itibaren azınlıkları çeşitli biçimlerde sınıflandırıp (Makedonlar, Romanlar, Pomaklar, karışık aileler vb.) bölerek parça-parça uygulanan *ad-kırımları* 1984’te istisnasız tüm Türk nüfusun üzerinde uygulanmaya başlanmıştır. Türk adlarının silinip yerlerine Bulgar adlarının yazılışına kadar, Türkler birçok alanda Türk olduklarını gösteren Türk adları nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmıştır. Türk adlar silinip yerine Bulgar adlar yazıldıktan sonra da aynı ayrımcılık farklı biçimlerde sürdürülmüştür.

Seyahat, Dolaşma ve İletişim Kurma Olanaklarında Ayrımcılık: Türklerin seyahati, dolaşması ve iletişim kurmasına (özellikle de Bulgaristan’ın dışıyla) yönelik baskı ve sınırlamalar, Bulgarlara yönelik olandan çok daha fazla olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan’da bir Türk’ün Bulgaristan sınırları dışında yine sosyalist bir ülkeye dahi gitmesi neredeyse tamamen engellenirken; Bulgarların, sosyalist ülkelere geçişi büyük ölçüde daha serbest olmuştur.

2.1.4. Etnik Temizlik

Sosyalist rejim döneminde Türkler üzerinde uygulanan *asimilasyon*, *kültür-kırımı*, *etnik soykırım*, *ad-kırımı* ve *etnik ayrımcılık* uygulamalarına paralel olarak, siyasi otorite belli aralıklarla yüzbinlerce Türk’ü özellikle Türkiye’ye kovarak Bulgaristan’ı *etnik olarak temizlemeye* çalışmıştır.

11 Ocak 2012 tarihinde Bulgaristan Parlamentosu, 1989’da Bulgaristan’dan Türk nüfusun neredeyse yarısının (yaklaşık 400.000 kişi) Türkiye’ye *kovulma* uygulamasını bir *etnik temizlik* olarak tanımlamıştır (Özkan, 2012a, bk. Ek 4). Bu *etnik temizlik*, Avrupa tarihinde İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra tanık olunmuş en büyük sınır-dışına *kovma* olarak bilinmektedir.

Bulgaristan'da gündelik yaşamı kuşatmış olan *ayrımçılık*, *dışlama* ve *nefret söylemleri* (“pis fes”, “Osmanlı köleliği”, “barbar Türk”, “bak senin dedelerin ne yapmış¹⁰”, “Türk işi¹¹” vs.); sosyalist rejim boyunca siyasi otorite tarafından Bulgaristan'dan Türklerin; çeşitli meşrulaştırıcı tanım ve söylemlerle (“akraba göçü”, “göçmenlik”, “büyük yolculuk” vb.) gerçekleştirilen *kovma* biçimindeki *etnik temizliğe* neredeyse tamamen *uyum* göstermelerinin en belirleyici nedenidir. Söz konusu *etnik ayrımcılıklar*, Türklerin *Türkiyecilik* tepkisi¹² geliştirmelerinin başlıca nedenini oluşturmuştur. Sosyalist rejim dönemi boyunca bir *kovulma* kararı çıkmadan önce dahi birçok Türk, ömrü boyunca sürekli olarak Türkiye'ye gidebilmeyi arzulamıştır.

2.1.5. Olası Direnç Etiketlemesi

Bulgaristan'da *etnik soykırım* ile *ad-kırımına* Türklerin gösterdiği her türlü *etkin direnç* cezalandırılmıştır. Kimi Türkler ise, *direnç* göstermediği hâlde siyasi otorite tarafından “direnç gösterebilme olasılığı” olduğu düşünülerek etiketlenmiş ve bu etiket nedeniyle *etkin direnç* gösterenlerin cezalandırıldığı gibi cezalandırılmışlardır. Bu nedenle *olası direnç etiketlemesi* bir politik şiddet biçimi olarak tanımlanabilir.

Olası direnç etiketlemesi sonucu doğrudan tutuklamaların gerçekleştirilmesi dışında; *ad-kırımı* başlatılmadan önce Türk köylerinde avcılık yaptığı için elinde silah bulunan avcılarının silahlarının “önleyici bir tedbir” olarak siyasi otorite tarafından toplatılması da *olası direnç etiketlemesinin* sonucu gerçekleştirilen uygulamalardan biridir.

2.2. Politik Şiddete Türklerin Tepkileri

Bulgar sosyalist siyasi otoritesi tarafından ulusal Türk azınlığının *kültürel farklılığının ikici temelde sorunsallaştırılması* sonucunda gerçekleştirilen *etnik soykırım*, *ad-kırımı*, *etnik ayrımcılık* ve *etnik temizlik* uygulamalarına, Türklerin gösterdiği tepkiler aşağıdaki dört tepki kalıbı içinde sınıflandırılabilir:

---

¹⁰ Tanık Süleyman Türksöz, Bulgaristan'da ders kitaplarında, özellikle tarih derslerinde Osmanlı Dönemi ile ilgili olarak sürekli “vahşet ve barbarlık örnekleri” işlendiği için söz konusu derslerden sonra sınıftaki Bulgar öğrencilerin Türk öğrencilere “Bak senin dedelerin ne yapmış bize!” dediklerini dile getirmiştir (Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Süleyman Türksöz ile yapılan sözlü tarih görüşmesi).

¹¹ Bulgaristan'da “Türk işi (Turska rabota)” ifadesi bir iş başarısızlığında, kötü sonuçlandığında vs. durumlarda tamamen olumsuz ve alaycı anlamda kullanılmaktadır.

¹² “Türkiyecilik tepkisi”, çalışmanın 2.2. *Ulusal Türk Azınlığı Mensuplarının Politik Şiddet ve Kırım Uygulamalarına Tepkileri* alt-bölümünün son paragrafında açıklanmaktadır.

Uyum: Etnik soykırım uygulamalarına aşırı-uyum göstererek, siyasi otorite tarafından düzenlenen “soyağacı törenleri”nde restoranlarda masaların üstüne çıkıp kendi soyunun “Bulgar soyu” olduğunu açıklayan Türkler çok az sayıda da olsa olmuştur. *Etnik soykırımı* yol açan “soya dönüş süreci” tezine “annelerinin çeyizlerinin içinde haç bulunduğunu” iddia ederek *uyum* gösteren örnekler de vardır.

Gizli Direnç: Belene Toplama Kampı tanığı Ahmet Alpay (Ahmet Aliosman Ahmet), üniversitede okurken kaldığı yurttaki odasından Bulgar arkadaşları dışarı çıktığında odasının kapısını kilitleyip döşeğinin altında sakladığı Türkçe kitabı çıkartarak *gizlice* okuduğunu anlatmış ve “Türkçe kitap bulundurmak, silah bulundurmak kadar tehlikeliydi” demiştir¹³. Bu tepki biçiminin siyasi otoritenin gözünden uzak alanlarda bir *gizli direnç* örneği olduğu söylenebilir. Türkler arasında *gizli direnç* örnekleri çok yaygın olarak görülmektedir. Örneğin *ad-kırımında* dayatılan “Bulgar adlar”ı, siyasi otoritenin gözünden uzak olduklarında kendi aralarındaki iletişimlerinde büyük ölçüde kullanmamışlardır.

Etkin Direnç: Sosyalist Bulgaristan’da Türklerin siyasi otoriteye karşı gösterdiği en büyük *bireysel ve toplu etkin direnç*, *ad-kırımına* karşı olmuştur. Belene Toplama Kampı mağdurları da genellikle, *ad-kırımına* karşı gösterdikleri bireysel veya toplu *etkin direnç* nedeniyle tutuklanmışlardır. Belene Toplama Kampı tanığı Mustafa Nurioğlu (Mustafa Nuri Huseyin), 26 Aralık 1984’te *ad-kırımlarına* karşı Kırcaali’ye bağlı Kirli köyünde civar köylerden toplanarak binlerce Türk’ün Komünist Parti binasının önünde yaptıkları “zorla ad değiştirmenin Lenin’in, Marks’ın ilkelerine uymadığı” ile ilgili itirazlarını dile getirirken polis tarafından üzerlerine açılan ateşte birkaç kişinin öldüğünü, sonraki günlerde bu yürüyüşe katılanlardan birçok kişinin tutuklandığını ve kendisinin de tutuklanıp Belene Adası’na gönderildiğini anlatmıştır¹⁴. Söz konusu itiraz yürüyüşleri, sosyalist rejim döneminde Bulgaristan’da siyasi otorite tarafından cezasız bırakılmayan çok büyük ağır cezai yaptırımı olan bir *toplu etkin direnç* örneğidir.

¹³ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Ahmet Alpay ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

¹⁴ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Mustafa Nurioğlu ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

*Türkiyecilik*¹⁵: *Türkiyecilik* tepkisi (bk. Resim 1), aynı zamanda hem *uyum* hem *direnç* mahiyeti taşımaktadır. Sınır-dışına *kovulma* kapsamında Türkiye'ye gidebilmek, Türkler için sosyalist Bulgaristan'daki başta *etnik ayrımcılık* olmak üzere *etnik soykırım* ve *ad-kırımı* kapsamı dışına çıkabilme anlamı taşıdığı için söz konusu *kovulma* bir çözüm olarak karşılanmıştır.

Resim 1. 1989'da *Etnik Temizlikte* Bulgaristan'dan *Kovulan* Türkler Türkiye Toprağına Kapanıp Öpüyorlar¹⁶

¹⁵ Sosyalist Bulgaristan'da Türklerin gündelik söylemlerinde sıkça kullanılmış “Türkiyecilik” ifadesi; Türkiye’de genellikle “dış Türkler” olarak bahsedilen nüfusun mensuplarında görülen kendine özgü bir “azınlık tepkisi kalıbı”nı tanımlamak için bir sosyal bilim kavramı olarak bilindiği kadarıyla ilk kez *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)* adlı doktora tezinde (Özkan, 2010) önerilmiş ve kullanılmıştır. *Türkiyecilik* kavramı; özel olarak Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlığın, genel olarak da Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya gibi bölgelerde Türklerin ve Türk azınlıkların buldukları ülkelerde uğradıkları etnik ayrımcılık ve politik şiddetlere karşı kendine özgü bir tepki biçimini tanımlamak için kullanılmıştır. “Dış Türklerin”, *Türkiyecilik* tepkisi kendine özgüdür ve başat grubun uygulamalarına karşı aynı zamanda içinde hem uyumu hem direnci içermektedir, bu nedenle ne sadece bir uyum olarak ne de sadece bir direnç olarak tanımlanamayacağı söylenebilir.

¹⁶ Resim, Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da görüşülen kamp tanıklarından alınmıştır.

3. Belene Toplama Kampı (1985-86)

3.1. Belene Toplama Kampı'nın Açılma Süreci ve Kamp Tutukluları

Bulgaristan ile Romanya arasındaki sınır hattını oluşturan Tuna Irmağı'ndaki en büyük ada olan Belene Adası'nda bulunan Belene Toplama Kampı'nın, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti tarihinde üç kez faaliyete açılıp kapatıldığı bilinmektedir.

Belene Toplama Kampı ilk kez 1949-1959 döneminde açılmıştır. Bu dönemde kamp; özellikle kolektifleştirmeye karşı gelenler, rejim muhalifleri ve rejim muhalifi olabileceği düşünülenlerin gönderildiği kamplardan biri olmuştur (İİBM, 2009, ss. 20-23; Koleva, 2010, s. 8). Bu dönemde kampta tutuklanan Türkler de vardır.

Sosyalist rejim egemen olup ülke çapında kolektifleştirmeyi büyük ölçüde gerçekleştirdikten sonra, özellikle Bulgar kültüründen farklı etnik-kültür unsurları üzerinde yeni uygulamalar gerçekleştirmeye başlamıştır. Daha önce kapatılmış Belene Toplama Kampı, 1970'lerde Pomaklar ve Türklerin bir kısmı üzerinde gerçekleştirilen *ad-kırımı* uygulamasında *etkin* ve *olası direnci* kırma araçlarından biri olarak ikinci kez yeniden açılmıştır.

Belene Toplama Kampı 1984'ün sonunda uygulanan *etnik soykırım* kapsamındaki *ad-kırımı* sürecinde *etkin* ve *olası direnci* kırma araçlarından biri olarak işlev görmüştür. *Ad-kırımına* direnci kırmak için üçüncü kez açılan Belene Toplama Kampı; 1985'in Nisan sonu ile 1986'nın Aralık ortası arasında faaliyet göstermiştir. Bu çalışma kapsamında konu edinilen dönem, kampın sadece 1985-86 dönemidir (bk. Resim 2, 3 ve 4).

Doğu Avrupa'nın sosyalist rejimlerinde toplama kamplarının neredeyse tamamının kapatılmış olduğu bir dönem olan 1980'lerde Bulgaristan'da Türkler üzerinde gerçekleştirilen *etnik soykırım* sürecinde yıllar öncesinden kapatılmış olan üç toplama kampı yeniden açılmıştır.

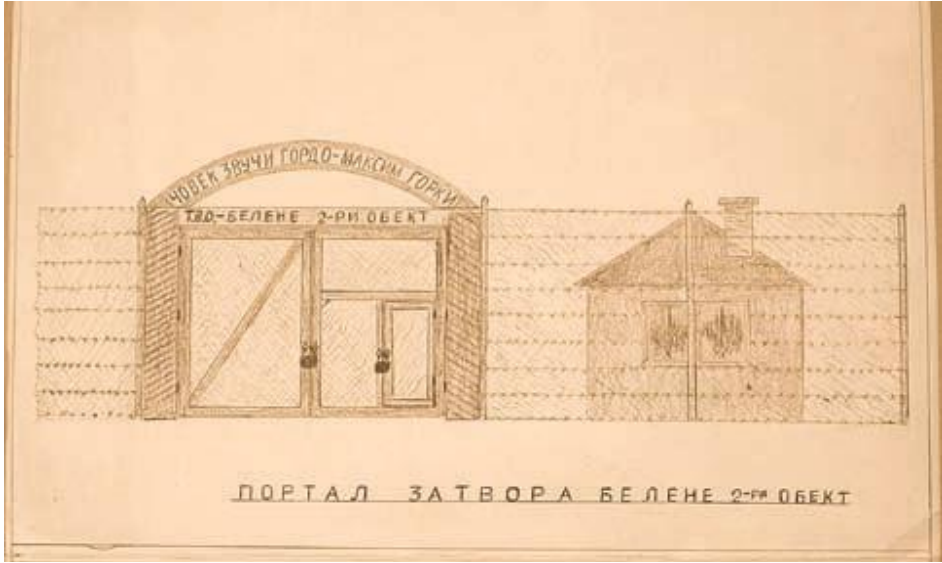
Bu kamplar, sırasıyla ilk açılardan son açılana doğru şöyledir: Belene Toplama Kampı, Belene Tecrit Kampı ve Bobov Dol Toplama Kampı. İlk iki kamp Belene Adası'nda, üçüncüsü kuzey-batı Bulgaristan'da açılmıştır. Görüşülen tanıkların (bk. Resim 5) kimileri sadece Belene Toplama Kampı'nda, kimileri Belene Toplama Kampı ve Belene Tecrit Kampı'nda, kimileri ise sözü edilen üç kampta da tutuklu kalmıştır.

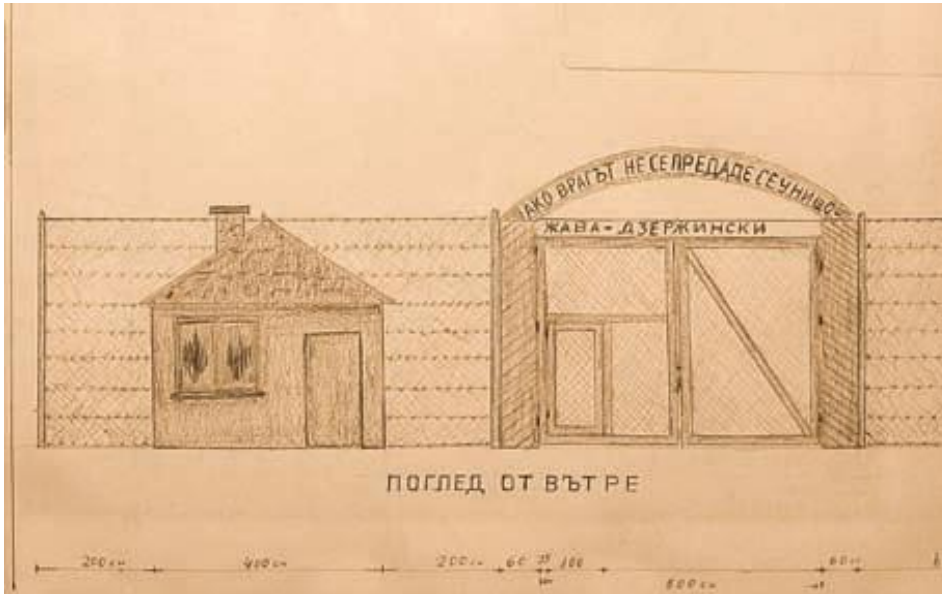
Resim 2. 1985-1986 Dönemi Belene Toplama Kampı Binaları¹⁷

1984 sonundaki *ad-kırımlarında* ilk tutuklanan yaklaşık 200-300 Türk, Belene Adası'na götürüldüğünde önce Belene Cezaevi'ne kapatılmışlardır. İlk tutuklamaların gerçekleştiği Aralık 1984 ve Ocak-Şubat-Mart 1985 tarihlerinde Belene Toplama Kampı henüz açık değildir. Kamp 1985'in Nisan sonunda açılmıştır. Görüşülen tanıklar, kampın ilk tutuklamaların gerçekleştirilmesinden birkaç ay sonra açılmasının nedeninin Sovyetler Birliği'ndeki yönetim değişikliği ile doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmişlerdir. 10 Mart 1985'te Sovyet Komünist Parti Genel Sekreteri Çernenko ölmüştür. 11 Mart 1985'te Çernenko'nun yerini Gorbaçov almıştır. Gorbaçov ile birlikte "açıklık" ve "yeniden inşa" politikalarının başlangıç temelleri atılmış ve bu süreç, Belene Cezaevi'nde bulunan tutukluların koşullarının bir ölçüde iyileştirilmesinin ve Belene Toplama Kampı'nın açılarak tutukluların kampa aktarılmasının belirleyici nedenlerinden biri olmuştur.

¹⁷ Mayıs 2009'da Belene Toplama Kampı mağdurları için düzenlenen anma törenleri sırasında çekilen fotoğraf, Vildane Özkan tarafından 2010 yılında Sofya'daki *İnstitut Za Izsledvane Blizkoto Minalo* araştırmacılarından Dimitir Dimov'dan alınmıştır.

Resim 3. Belene Toplama Kampı Ana Kapısının Dış Tarafında Yazılı Maksim Gorki'nin Sözü: “Çovek Zvuçi Gordo (İnsan, onurlu bir sözcüktür)” (İİBM, 2009, s. 8).

Resim 4. Belene Toplama Kampı Ana Kapısının İç Tarafında Yazılı Java Dzerjinski'nin Sözü: “Ако Врагът Не Се Предадє Се Унищожи (Düşman teslim olmazsa yok edilir)” (İİBM, 2009, s. 8).

Kamp tanıkları, Belene Adası'na başlangıçta öldürülmek amacıyla götürüldüklerini ve Belene Cezaevinde en çok “tuvalet, yemek, soğuk, koşullardaki kişi sayısı” nedeniyle zorluklar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. İntihar girişiminde bulunanlar da olmuştur. Belene Cezaevindeki tuvalet ve yemek koşullarını tanık Eşref Kahraman (Eşref Faik Aliosman), şöyle dile getirmiştir:

İlk zamanlarda psikolojik olarak çok baskı vardı, işkence vardı. İlk günlerde 24 saatte bir tuvalete götürüyor seni gardiyan, iki tane, biri tuvalete götürüyor, biri de tuvaletin kapısı açık, e kalaşnikofla kafanın üstünde duruyor böyle. Sen edemiyorsun tuvaletini, olsa bile edemiyorsun, korku var çünkü, aniden tetiğe basar mı diye. Bu sebepten dolayı koşunun içinde tuvalet olarak kova var, kovanın içine ediyorsun, kovanın kapağı yok, düşünebiliyor musun, 24 saat, aşağı yukarı 20 kişilik hücreler var, 10 kişilik, 30 kişilik, o kovadaki acı şeyi soluyorsun, gözlerin bütün şey oluyor, böyle işkenceler. E tabi zaman zaman sorguya çekiliyorduk, işte kökünün Bulgar olduğunu kabul ediyor musun, etmiyorum, bu sefer de istediği gibi dayak atıyor sana. ... Yemek diye bir şey yoktu, ekmeğe gelirsek, ikişer yüz gramlık ekmekler, o da buz tutmuş, yumruklan kırıyorduk, içinde kurtlar, onları ıtlayıp (ayıklayıp) yiyorduk, çorbaya gelince tavuk ayakları, domuz kulakları, balık kafası gibi çorba türleri, et zaten yok, haftada bir kere bir tür balık veriyorlar ama hiç paklanmamış, doğru dürüst yemek hiç verilmedi, zaten yiyemiyorsun, ilk dört ayda çok zahmet çektik¹⁸.

---

¹⁸ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da tanık Eşref Kahraman ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

Resim 5. Belene Toplama Kampı'nın (1985-1986) Katılımcı Tanıkları¹⁹

1985'in Nisan sonuna kadar Belene Cezaevinde tutulan tanıklar bu tarihten sonra Belene Toplama Kampı'na aktarılmış ve 1985'in Nisan sonundan sonra tutuklananlardan Belene Adası'na gönderilenler ise genellikle doğrudan Belene Toplama Kampı'na gönderilmiştir. İlerleyen günler ve aylarda Belene Toplama Kampı'ndaki tutuklu sayısı Bulgaristan resmî rakamlarına göre 517, görüşülen tanıklara göre 800-1000 arasındadır. Bulgaristan'ın resmî gazetesi *Dirjaven Vestnik*'in (bk. Ek 1) 1 Haziran 1990 tarihli sayısında, Belene Toplama Kampı'nda tutularak mağdur edilen *sadece* 517 kişinin adları, üstelik *ad-kırımında* dayatılan “Bulgar adlar”la yayımlanmıştır. Ancak tutuklu sayısının 517'den fazla olduğu bir kamp tanığının elinde bulunan resmî belgeyle belgelendirilip kanıtlanmıştır (bk. Ek 2; Özkan, 2010, s. 223).

Yaşları 18-70 arasında değişen ve etnik kökenleri Türk olan Belene Toplama Kampı tutuklularının tutuklanmalarının esas olarak dört nedeni olduğu söylenebilir:

¹⁹ Çalışmada sözlü tarih anlatılarından yararlanılan yirmi tanık. Tanıkların her biri açık kimliklerinin bildirilmesine bizzat izin vermiştir (bk. Özkan, 2010). Tanıklar, Türkiye vatandaşı olarak taşıdıkları adlarla soldan sağa doğru sırasıyla: Şükrü Altay, Eşref Kahraman, Mehmet Zafer, Mustafa Nurioğlu, Remzi Öztürk, Muhammet Ayyıldız, Süleyman Türksöz, Ahmet Alpay, Nasif Mutlu, Mümin Akkaş, Remzi Keser, Enver Özkan, Ali Çöl, Mustafa Sakin, Halil Öztürk, Ahmet Kitapçı, Sabri Gavaz, Muhammet Gölcüklü, Fehim Karaduman, Merdiç Türker.

1. *Etnik soykırım ve ad-kırımı* sürecinde bireysel ve/veya toplu etkin direnç gösterip mahkemede yargılanacak herhangi bir suç unsuru bulunmayanlar.
2. Siyasi otorite tarafından *olası direnç etiketi* ile etiketlenenler.
3. Siyasi otoritenin çeşitli birimlerine herhangi bir nedenle işte, komşuluk ilişkisinde, sokakta vs. kişisel olarak ters düşenler. Örneğin Belene Toplama Kampı tanığı Merdinç Türker (Merdinç Mehmedali Yuzeir), yaşadığı bölgeden sorumlu olan Komünist Parti görevlisiyle yaşadığı kişisel bir anlaşmazlık nedeniyle tutuklanıp kampa gönderildiğini söylemiştir²⁰.
4. Siyasi otoritenin *yanlılıkla* bireyde bir *etkin direnç* görmüş olduğunu düşünmesi sonucunda tutuklananlar. Örneğin bir köyün çobanı, elindeki düdüğü köylülere “Sığırlarınızı getirin dağa götüreceğim” diye haber vermek için çalarken tutuklanarak kampa gönderilmiştir, çünkü siyasi otorite çobanın köylüye “Askerler geldi; kaçın, direnin” haberini vermek için çaldığını düşünmüştür.

3.2. Belene Toplama Kampı'nın Fiziksel Koşulları

Yiyecek-İçecek: Kampta yemek koşullarının belirli bir ölçütü yoktur, ancak genel olarak sabahleyin kampın dışına çalışmaya çıkarılmadan önce tutuklulara yemekhanede kahvaltı verilir, öğle yemeği kamp dışında çalışılan yerde yenir, akşam çalışma dönüşünde kamptaki yemekhanede akşam yemeği yenir. Kamptaki yemekler, çalışmak için kamp dışına çıkarıldıklarında verilen yemeklere göre çok daha kötüdür; çünkü çalıştıkları alanda yedikleri öğle yemeği genellikle kamp tutukluları dışındaki işçilere verilen yemeklerle aynıdır.

Isınma: Kampta kış döneminde ısınma odun sobasıyla olmaktadır. Tutuklular gardiyanların denetimi altında kamp çevresinden odun toplayıp odun sobasını yakarak ısınmaktadırlar; bazen de işten yorgun geldikleri için odun sobasını yakmadan soğukta uyumaktadırlar.

Tuvalet: Belene Toplama Kampı'nın tuvalet koşullarını, daha önce tutulduğu Belene Cezaevi'ndeki tuvalet koşullarıyla karşılaştırarak tanık Şükrü Altay (Şükrü Süleyman Mehmet) şöyle anlatmıştır: "Hapishaneden çıkıp kampa götürdüklerinde en azından geceleri tuvalete istediğin saatte, istediğin zaman girebiliyordun. Tuvalet meselesi çok önemli, gıdadan daha önemli. Çünkü [Belene Cezaevinde] bir odanın içinde 30-40 kişi veya 15-18 kişi, kapının arkasında bir kova ve herkesin gözünün önünde oraya tuvaletini yapıyorsun, Allah kimseyi düşürmesin. Kampta tuvalet normal, açıp kapıyı gidiyorsun"²¹.

²⁰ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Merdinç Türker ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

²¹ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Şükrü Altay ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

Koşuşlar: Kampta ilk önceleri sabah saat 6 ile akşam saat 8 arasında koşuş odalarının kapıları açık, bunun dışındaki saatlerde kilitlidir. Ancak ilerleyen aylarda akşam saat 8'den sonra sadece kampın dış kapıları kilitlenmekte, koşuş odalarının kapıları kilitlenmemektedir. Kamp koşuşlarındaki tutuklu sayısı, küçük koşuşlarda 12-13, büyük koşuşlarda 40-50 tutuklu arasında değişmektedir. Kamp koşuşlarında hoparlörler bulunmakta, duyuru ve propaganda amacıyla kullanılmaktadır.

Temizlik: Tutuklular çamaşırlarını elde yıkayıp ranzasının kenarına asmaktadır. İki binadan oluşan kampın (bk. Resim 2) sadece bir binasında banyo vardır. Tanıklar, saç kesimlerini kendi aralarında bulunan bir berbere yaptırdıklarını belirtmişlerdir. Kışın yıkanan çamaşırlarla ilgili yaşadığı sıkıntıyı tanık Nasıf Mutlu (Nasıf Bilalov Mehmedov), şöyle anlatmıştır: “Koşuşlar küçük, 12 kişinin içerde... Çamaşır yıkama imkânın ona göre, çamaşırını yıkıyorsun kurutacak yer yok, nereye asacaksın, ister istemez ranzanın başına asacaksın. 13 kişinin içerde, 13 kişi de sigara içiyor, o içerde birkaç günün içinde kuruyor çamaşırın ama sırtına giyecek olduktan sonra o sigara kokusundan âdeta insanın midesi bulaniyor, yani içerde ortam çok kötüydü, kış günleri özellikle”²².

Giyim: Kamp tutukluları, Mayıs 1985'te ziyaret ve görüşme izni verildikten sonra ailelerinin getirdiği ve görüşmelerde verdiği giysileri kamp içerisinde giyebiliyorlar. Ancak çalışmaya giderken kamp yönetimi tarafından verilen mavi çizgili bir işçi giysisi (bk. Resim 6'da Süleyman Türksöz'ün giysisi) giymeleri gerekmektedir.

Kütüphane: Kampta küçük bir kütüphane vardır, ancak tanıklar bunlara kitap gözüyle bakmamaktadırlar, propaganda aygıtları olarak görmektedirler, çünkü kütüphanedeki bütün kitaplar resmî sosyalist ideolojinin propagandasını yapan kitaplardır.

Televizyon: Kampta bir salonda bir televizyon vardır. Akşam işten gelip yemekhanede yemek yendikten sonra gardiyan televizyonu belli bir saatte açmaktadır. Tek kanal vardır, genelde sadece haberler izlenmektedir, televizyona genellikle pek ilgi gösterilmemiştir. İlerleyen aylarda televizyonu tutukluların istedikleri zaman açmalarına izin verilmiş, ancak yine de televizyona tutuklular tarafından pek ilgi gösterilmemiştir.

Büfe: Kampta ilerleyen aylarda küçük bir büfe açılmıştır. Büfede sigara, bisküvi, limonata türünden bir şeyler satılmaktadır. Büfede kamp tutuklularından birisi çalıştırılmıştır.

²² Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Nasıf Mutlu ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

Resim 6. Belene Toplama Kampı'nın 1985-1986 Dönemine Ait Tek Fotoğraf²³

3.3. Belene Toplama Kampı'nın Toplumsal Özellikleri

Kamp Yönetimi: Belene Toplama Kampı, Bulgar Komünist Partisi'nin istihbarat örgütü *Dirjaven Sigurnost* (DS) tarafından yönetilmektedir. Kamp yönetimi; tutukluları “yeniden doğuş süreci” adlı resmî tezi kabul edip etmediklerini çeşitli tekniklerle sorgulamış, çeşitli yollarla cezalandırmış, ayrıca tutuklular arasında Alevi-Sünni, Güneyli-Kuzeyli gibi çatışmalar yaratmaya çalışmıştır, ancak yaratılmak istenen çatışmalar yaşanmamıştır. Tutuklular arasına DS için çalıştırılan ajan Türkler sokulmuştur. Ajan olduğu anlaşılan kişilere karşı diğer tutuklular dikkatli davranmıştır.

Etnik Soykırım ve Ad-kırımının Görünümleri: Kamp tutukluları, *etnik soykırım* ile *ad-kırımının* dayandırıldığı “yeniden doğuş süreci” resmî tezini kabul edip etmedikleri konusunda sürekli olarak çeşitli araç ve yöntemlerle sorgulanmakta, denetlenmekte ve yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla yüz yüze

²³ Önde en sağdaki tutuklu tanık Süleyman Türksöz (Samir Krumov Sevdalinov); Belene Toplama Kampı'nın 1985-1986 dönemine ait bu tek fotoğrafı kamptan çıkarılıp bugüne kadar elinde koruyabilmiştir. Fotoğraf, Belene Toplama Kampı tutukluları Belene Adası'na çalışmaya çıkarıldığında gizlice çekirilmiştir. Fotoğraftaki kimi tutuklular resim çekimi sırasında üst-işçi giysisini çıkarmışlardır.

soruşturmalar, anket-formları, yazılı sorular, ajanlar, üniversitelerden konuşmacılar getirme, propagandalar, çeşitli teklifler, tehditler vs. kullanılmıştır.

Kamp tutuklularına yaklaşık on beş günde bir sorulan yazılı sorular arasında “Serbest bırakılırsanız köyünüzdeki ya da doğup büyüdüğünüz yerdeki halkın sizi nasıl karşılayacağını düşünüyorsunuz? Sizi bir kahraman gibi mi karşılayacaklar, bir düşman gibi mi veya başka bir şekilde mi? Çocuğunuzun Bulgar’la evlenmesi durumunda tutumunuz ne olur? Birleşmiş Milletler’in Bulgaristan’a müdahalesi sizce doğru mu? Türkiye hakkındaki düşünceniz nedir?” vb. sorular sorulmuştur. Zaman zaman sorular değişmekle birlikte değişmeyen tek bir soru vardır, o da “Kakvo e otnoşenieto ti kim vızroditelniyat protses (Yeniden doğuş sürecine karşı düşüncen/münasebetin nedir)?” olmuştur.

Zaman zaman koşullarda bulunan hoparlörlerden “yeniden doğuş süreci” resmî tezinin propagandası yapılmıştır. Ancak görüşülen tanıklar, hangi yöntem ve araçla kendilerine anlatılırsa anlatılsın kampta söz konusu resmî teze kimsenin ikna olmadığını belirtmişlerdir.

Kampta tutukluların Türkçe konuşması ve birbirlerine Türk adlarıyla seslenmesi yasaklanmıştır. Ancak bu yasakla ilgili ilginç bir durum söz konusudur. Çünkü *Türklük yasağı*; kamp dışında okulda, işte, hastanede, sokakta vs. çok katı cezai yaptırımlarla uygulanırken kamp içinde durum daha farklıdır. Tanıklar; kamp dışındaki Türkler, Türkçe açıkça konuşmaya korkar ve bu yasağa da uyarken, kampta bu korkunun olmadığını ve kamp tutuklularının hem kendi aralarında hatta hem de birçok kez gardiyan ve generallerin bile yanında Türkçe konuştuklarını ifade etmişlerdir.

Etnik soykırımı ve *ad-kırımının* kampta nasıl olduğuna ilişkin tanık Nasıf Mutlu (Nasıf Bilalov Mehmedov) şunları ifade etmiştir: “Türkçe konuşmaya kampta müdahale olmuyor değil, binanın içine girdikten sonra, kapılar kapandıktan sonra, gardiyan polis kalmadıktan sonra sen tek başına kalıyorsun, herkes istediği gibi türküsünü, şarkısını söylüyor, konuşuyor kendi arasında Türkçe. ... Huzurun yok kamp içinde, Türkçe konuşmayacaksın, buna senin uymadığını gördükten sonra başlıyor cop indirmeye”²⁴.

İlk tutuklandığı sırada kendisine “Eşref” adıyla seslendiğini, ancak siyasi otoritenin dayattığı “Bulgar adların kayıtları” kamp yönetiminin eline ulaştığı zaman kendisine “Bulgar adla” seslendiğini ve devamında ise “Bulgar soyadı” kendisinin söylemesinin istendiğini, ancak kendisinin “Bulgar soyadı” yerine kendi Türk soyadını söylediğini tanık Eşref Kahraman (Eşref Faik Aliosman), aşağıdaki gibi anlatmıştır:

²⁴ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Nasıf Mutlu ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

İlk önce Eşref diyorlardı, ama daha sonra vermişler ya gıyabeten, almışlar bunları (politik zorla verilen Bulgar adları) herkesin bölgesinden, o ismi (Bulgar adı) söylemeye başladılar, ama biz bunu kabullenemiyoruz. Akşam yoklama yapıyorlar, işte okuyorlar ismi 'Şteryu' koymuşlar, 'Şteryu' diyor, ikinci üçüncü ismini de kendin söyleyeceksin, bu bir işkence, ben de 'Faikov Aliosmanov' diyodum, a sen böyle diyemezsin, ertesi gün götürüyorlar işte tokat tekme dövüyorlar, herkes bunu yapıyordu sadece ben değil, hiç kimse kabul etmiyordum²⁵.

Tanık Enver Özkan (Enver Tahsin Akif) tutukluyken günümüzde Belene Atom Elektrik Santrali olarak bilinen merkezin inşaatında çalıştırıldığını ve kampta sorguya çağırıldığında kendisine birkaç kez "Türkiyecilik olmayacak, artık kardeşiz, Bulgar oldunuz, hiç Türkiye'yi aklınıza getirmeyin!" denildiğini ifade etmiştir²⁶.

Tutuklulara Bulgar olduğunu kabul ettiğine dair belge imzalarlarsa kamptan dışarı serbest salınacakları söylenmiştir. Tanıklar, aralarında yaşlı ve hasta olanlara "Bu belgeyi imzala ve çık bu senin taviz verdiğin anlamına gelmeyecek, burada daha fazla dayanamayacaksın, bu imzayı neden attığını biz herkese anlatacağız" dedikleri hâlde kimsenin bu imzayı atmayı kabul etmediğini belirtmişlerdir²⁷.

Kamp yönetimi tutuklulara, on yıl boyunca doğdukları yerlere geri dönmek koşuluyla kamptan serbest bırakılabilecekleri teklifinde de bulunmuş, ancak bu teklifi kabul eden olmamıştır.

Tanık Eşref Kahraman (Eşref Faik Aliosman), *etnik soykırımın* kamptaki bir görünümünü şöyle anlatmıştır: "Hocalara mollalara inanıyor musun diye soruyor, şimdi orda ben çok ilginç bir cevap verdim: 'Ne kadar istinski (gerçek) hakiki bir komüniste inanıyorsam, o kadar da hakiki hocaya, imama inanıyorum.' dedim. Biz sahte komünist miyiz diye o zaman kalkverdi, o zaman baya dayak yedim (küçük bir kakhaha atıyor)"²⁸.

Temel Kurallar: Kamptaki temel kurallar şunlardır: Türkçe konuşmak, tutukluların birbirlerine Türk adlarıyla seslenmesi, kampa teyp, fotoğraf makinesi, defter, kâğıt, kalem, alkol, yiyecek vs. sokmak yasaktır. Kamp tutuklularına *görüşme ve ziyaret izni* verildikten sonra ailelerinin getirdiği

²⁵ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Eşref Kahraman ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

²⁶ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Enver Özkan ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

²⁷ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanıklarıyla yapılan sözlü tarih görüşmeleri.

²⁸ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Eşref Kahraman ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

sadece *belirli miktarda* yiyeceği ve giysi gibi eşyayı kampa almalarına izin verilmiştir. Kamp binalarının kapıları akşam 8’de kilitlendikten sonra kamp binasının dışına çıkmak yasaktır.

İlişki ve Etkileşimler: Kamp tutuklularının başlıca ilişki ve etkileşim alanlarını gardiyanlar ve kamp yönetimi oluşturmuştur. Diğer toplumsal ilişki ve etkileşim alanlarını, Belene Adası dışına çalışmaya götürüldükleri yerlerdeki (gizli olarak) işçiler ve görüşme izni verildiğinde ziyaretlerine gelen (zorunlu olarak sadece Bulgarca konuşarak) aile yakınları oluşturmuştur:

Tutuklular Arasındaki İlişki ve Etkileşim: Akşam saatlerinde gardiyanlar kamp binalarının kapılarını kilitleyip uzaklaştıklarında, tutuklular kendi aralarında tarih bilenler Türk tarihini, edebiyat bilenler Türk edebiyatını, Türk dilini anlatmış, Türkçe türküler ve şiirler okumuşlardır. Tanıklar, Belene Toplama Kampı’ndan bu akşam sohbetleri nedeniyle bir “Türklük Akademisi” olarak bahsetmişlerdir. Ayrıca Pazar günleri çalıştırılmadıklarından aralarında düzenledikleri voleybol, futbol vs. oynadıklarından bahsetmişlerdir. Kamp içerisinde tutuklular arasındaki ilişki ve etkileşimin büyük ölçüde dayanışma biçiminde olduğunu ancak ilerleyen aylarda bazen “çok bencil” davranışlar gösterenlerin de ortaya çıktığını tanık Şükrü Altay (Şükrü Süleyman Mehmet), aralarından bir tutuklunun ailesinin getirdiği elmaları başkaları yemesin, yerse de kim olduğu belli olsun diye elmanın içine küçük jilet parçacıkları koyduğunu belirterek anlatmıştır²⁹.

Tutuklular ile Gardiyanlar Arasındaki İlişki ve Etkileşim: Kimi gardiyanlar tutuklulara aşırı sert davranırken, kimi gardiyanlar zaman içerisinde daha yumuşak ve ılımlı davranmaya başlamıştır. Tanık Ahmet Alpay (Ahmet Aliosman Ahmet) gardiyanlardan birinin bir keresinde “Otomatik silahla imkân versinler hepinizi öldürürüm!” dediğini söylemiştir³⁰. Gardiyanlar Vlah’tır ve kendi aralarında bazen Vlahça, genellikle Bulgarca konuşmaktadırlar.

Tutuklular ile Kamp Yönetimi Arasındaki İlişki ve Etkileşim: Kamp yönetimi ile tutuklular arasında ilişki ve etkileşimin en yoğun olduğu alanlar, tutukluların “yeniden doğuş süreci” tezi ile ilgili sorgulandıkları ve ikna edilmeye çalışıldıkları zaman ile çeşitli nedenlerle cezalandırıldıkları (dövme, tek hücreye kapatma, tehdit etme vb.) zamanlarda olmuştur.

Kampta Tutukluken Çalışma: Tutukluların çalıştırılma koşullarının kimi boyut, özellik ve yönleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

²⁹ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Şükrü Altay ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

³⁰ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Ahmet Alpay ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

1. İşin ağır olmasına rağmen çalışmaya götürüldükleri için tutuklular genellikle memnun olmuşlardır. Çünkü çalıştıkları yerde verilen öğle yemeği kampta verilene göre daha iyidir, ayrıca güneş görebilmişler, bazen da çalışırken aynı çalışma ortamındaki sivil işçilerle gizlice iletişime geçerek, fazladan yiyecek alıp onları küçük küçük parçalara bölüp giysileri içerisine saklayarak kampa giriş sırasında yoklamanın sıkı yapılmadığı sırada kampa geçirebilmişlerdir. Bazen gizlice kampa alkol gibi içecekler, radyo, defter vs. geçirebilmişlerdir. Ancak üstleri aranırken yakalandıklarında üstlerindeki şeyler atılıp cezalandırılmışlardır.
2. Kamptan dışarı çalışmaya çıkarılmayanlar; sadece çalışamayacak kadar hasta olanlar, çok yaşlılar, ayrıca “yeniden doğuş süreci” tezine aşırı-direnç gösterenler ve çeşitli nedenlerle ceza almış olanlardır. Cezalandırılarak çalışmaya çıkarılmayanlar, bazen kampın dışında ama Belene Adası'nın içindeki bataklıklarda çalıştırılmışlardır.
3. Tutuklulara ayda bir çalışmalarının karşılığında para alacakları söylenmiştir; ancak kimi tutuklular hiç para alamamışken kimi tutuklular devlete (kira, su, yemek parası kesildikten sonra) borçlu olarak kamptan çıkmıştır. Çok az tutuklu çok küçük miktarda para almıştır.
4. Çalışmaya götürüldüklerinde arabadan indirilerek veya çalışırken, kaçan var mı diye tekrar tekrar sayılmışlardır. Aralarında daha yaşlı olanlar arabadan sık sık inip çıkarken yavaş hareket ettiklerinde gardiyanlar tarafından dövülmüş ve hakarete uğramışlardır.
5. Genellikle günde 8-10 saat arasında mısır çapalama, odun kesme, bataklıkta, inşaatta vb. işlerde çalıştırılmışlardır.

Kampta Tutukluysen Aileyle Görüşme ve Ziyaret İzni: İlk tutuklanmalarından 5-6 ay sonra (yaklaşık olarak Mayıs 1985'te) tutukluların, ailelerine sağ olduklarını bildirip görüşmeye izin verilen bir tarihte gelebilecekleriyle ilgili iki satırlık bir mektup yazmalarına izin verilmiştir. Mektuplar zorunlu olarak Bulgarca yazılmıştır. Hatta kamp tutukluları bu mektupları yazmaları ve sağ olduklarını, iyi olduklarını yazmaları için zorlanmışlardır. Çünkü kamptan “dünya kamuoyu” haberdar olmuş ve Bulgaristan'a kampı kapatması konusunda baskılar yapılmaya başlanmıştır.

Aileler 5-6 ay haber alamadıkları yakınlarının sağ olduğunu öğrendikleri zaman görüşmek için, mektupta bildirilen tarihte Belene Adası yakınındaki Belene kasabasına varmışlardır. Tutuklular görüşmeler sırasında ailelerinin getirmiş olduğu sadece belirlenmiş miktarda giysi ve yiyecek alabilmişlerdir. Görüşmeler esnasında tutuklular ile aileleri arasında Türkçe konuşmak kesinlikle yasaktır. Gardiyanlar, görüşmeleri dinlemiş ve izlemiştir. Ancak kampın kapanmasının son zamanlarına doğru kimi gardiyanlar kimi görüşmeler esnasında Türkçe konuşulmasına kısmi olarak göz yummuştur. Ancak

görüşmeler esnasında bir Türkçe kelime konuşulduğunda görüşmeyi kesen gardiyanlar da olmuştur. Görüşme süresi genellikle bir saatten kısa tutulmuştur.

Tutukluların ailesiyle görüşme ve ziyaret izni, her tutukluya farklı biçimde ve farklı sürelerle verilmiştir. Kimilerine altı ayda bir, kimilerine üç ayda bir 20 dakika gibi bir görüşme izni verilmiştir. Kimilerine ailelerinin gönderdiği paketler verilmemiş ve ailesine geri gönderilmiştir.

3.4. Belene Toplama Kampı'ndaki Uygulamalara Tutukluların Tepkileri

Kamp tutuklularında kamptayken en yaygın olan duygu ve düşüncelerden biri *Türkiyecilik* olmuştur. Kamptayken “kamptan sağ çıkarsam, serbest bırakılırsam kesin Türkiye'ye gönderilirim, artık Türkiye'ye gidebilirim” diye umut taşımışlardır. Kamp tutuklularında kamptan dışarı çıkma arzusu kadar, kamptan çıktıktan sonra Türkiye'ye gidebilme arzusu da güçlü bir biçimde bulunmuştur.

Tutuklulardan kimileri, kamptayken bütün dünyanın, Türkiye'nin ve diğer nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin kendileri hakkında girişimlerde bulunduğunu düşünmüşler, ancak dışarı çıktıklarında bunun böyle olmadığını görüp hayal kırıklığına uğradıklarını söylemişlerdir.

Kamptan kaçma girişiminde bulunan tutuklu olmamıştır. Tanık Muhammet Gölcüklü (Muhammed Bekir Myumyun), Tuna Nehri'nin öbür kıyısında Romanya gibi bir komünist ülke olmamış olsaydı kamptan birçok arkadaşının kaçma girişiminde bulunabileceğini söylemiştir. Kimi tanıklar da, kaçma girişiminin akıllarına dahi gelmediğini söylemişler ve “Nereye kaçacağız!? Dışarı da aynı, hatta daha beter ki!” şeklinde cevaplar vermişlerdir³¹.

Belene Toplama Kampı dışında çalışmaya çıkarıldıklarında gizlice edindikleri kalemlerle siyasi otoritenin gözünden uzak gizli direnç olarak bazen şiir, anı vs. yazabilmeyi başaran çok az sayıda tutuklu olmuştur. Kimileri kimi önemli olayları sigara paketlerinin arkasına not etmiştir.

Gizlice kampın içine yiyecek, alkol, radyo, defter sokanlar olmuştur. Çalıştıkları yerlerde bazı sivil işçilerle irtibata geçip, bazen ailelerinin gönderdiği yiyecek ve paraları *gizli direnç* biçimi olarak kampa alabilenler olmuştur. Çalışmaya götürüldüklerinde altı tutuklu gizlice fotoğraf çekirmiştir (bk. Resim 6). Kampta intihar girişimleri de olmuştur.

³¹ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanıklarıyla yapılan sözlü tarih görüşmesi.

Tanık Mustafa Nurioğlu (Mustafa Nuri Hüseyin), kamp tutuklularının kampta Türkçe konuştuklarını, hatta gardiyanların yanında özellikle bazen bağıra bağıra Türkçe konuştuklarını anlatmıştır³².

Tanık Eşref Kahraman (Eşref Faik Aliosman), kampta yaptıkları açlık grevlerini ve kampın boşaltılma aşamasında en son kendisiyle beraber sekiz kişinin kaldığını, o sıralarda aralarından birinin telefon hatlarına girerek *Özgür Avrupa Radyosu*'na kampta kalan sekiz kişinin adını verip açlık grevi yaptıklarını bildirdiğini anlatmış ve doktor olarak da dışarıdan bir doktor yerine tutuklular arasından bir doktor arkadaşlarının kendileriyle ilgilenmesini istediklerini belirtmiştir³³.

Tanık Merdinç Türker (Merdinç Mehmedali Yuzeir), çalışmaya götürüldüklerinde bir keresinde öğle yemeğinin gelmediğini ve kendisinin "Yemek yoksa iş de yok!" diye tepki gösterdiğini ve karşılığında "Bir daha o lafi söyleme, seni öldürürler" cevabını aldığını ifade etmiştir³⁴.

Pazar günleri tutuklular dinlenmiş, futbol ve voleybol oynamış, sigara kutusu, biblo, süs eşyası, tespih vb. gibi küçük eşyalar (bk. Resim 7) yapmış, resim çizmiş, çamaşır yıkamış veya kamp avlusu içerisinde kimi işlerde çalıştırılmıştır. Resim 7'de görülen kampta yapılan küçük tahta kutunun üzerinde Türkçe yazı bulunmasının, *etnik soykırımın* uygulandığı söz konusu dönem için büyük bir *direnç* örneği olduğu söylenebilir.

---

³² Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Mustafa Nurioğlu ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

³³ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Eşref Kahraman ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

³⁴ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Merdinç Türker ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

Resim 7. Belene Toplama Kampı'nda (1985-1986) Tutukluların Yaptığı Küçük Eşyalar: "Hamamda Kadın" ve "Küçük Tahta Kutu"³⁵

Belene Tecrit Kampı'na Kapatılma: Belene Toplama Kampı tutuklularından yaklaşık 80 tutuklu, kamp yönetimine uyumsuzlukları ve "yeniden doğuş süreci" tezine aşırı dirençleri nedeniyle daha ağır bir biçimde cezalandırılma amacıyla Belene Tecrit Kampı'nda da kapatılmışlardır. Belene Toplama Kampı'ndan Belene Tecrit Kampı'na gönderilmiş tanıklar, tecrit kampının koşullarının toplama kampına göre birçok bakımdan çok daha ağır olduğunu söylemişlerdir. Çünkü yemek neredeyse verilmemiş, ziyaret ve görüşme izni hiçbir biçimde verilmemiş ve Belene Adası dışında sivil işçilerin olduğu yerlere çalıştırılmaya kesinlikle çıkarılmamışlardır. Bu ağır koşullar nedeniyle Belene Tecrit Kampı'ndayken tutuklular açlık grevi yapmış, açlık grevi sonucunda sağlığının bozulması nedeniyle komaya girenler olmuştur. Komaya girenlerden biri görüşülen kamp tanığı Şükrü Altay (Şükrü Süleyman Mehmet) olmuştur.

³⁵ Kamp dönemine ait bu iki el yapımı küçük eşya, tanık Süleyman Türksöz (Samir Krumov Sevdalinov) tarafından kampta tutuklu bulunduğu dönemde yapılmıştır.

3.5. Belene Toplama Kampı'nda Tutukluluğun Tutuklu Aileleri Üzerindeki Etkisi

Kamp tutukluları kampta iken aileleri, bir tutuklunun ailesi olmanın etkisini *çok acı biçimde* yaşamışlardır. Tutukluların eşleri iş yerlerinde, çocukları ise okullarda birçok haklarından mahrum edilerek çeşitli ayrımcılık ve dışlama uygulamalarına (işten atma, işe almama, ders notunu düşürme, derste bırakma, okulda arkadaşları önünde azarlama ve dayak atma vs.) maruz kalmışlardır. Başka bir deyişle kamp tutukluları kendi tutukluluklarını zaten yaşarken, bu tutukluluk kampın dışındaki ailelerini aşırı derecede etkilemiştir. Hatta görüşülen birçok tanık, o dönemde kendileri kampta tutukluysen ailelerinin kendilerinden bile daha zor koşullar altında yaşamak zorunda kaldığını anlatmıştır.

Kimi tanıklar, yaşadıkları hâlde siyasi otorite tarafından çevreye korku salmak için ailelerine “öldü” diye elbiselerinin geri gönderildiğini anlatmıştır. Ayrıca kimi tutuklularla ilgili ailelerine “Ayağı kesilip Tuna'ya atılmış; kafası kesilip bir koli içinde gönderilmiş!” gibi dedikodular salınmıştır.

Eşinin ve çocuğunun kendisinin kampta yaşadığı sıkıntıdan çok daha büyük bir sıkıntı ve zorluk yaşadığını tanık Süleyman Türksöz (Samir Krumov Sevdalinov), aşağıdaki gibi anlatmıştır:

Şimdi en acı olan şey de evdekilere haber verilmemiş nerede olduğumuz, tamam tutuklanmışlar gitmişler, ama evdekiler bilmiyor ki sağ mısın değil misin. Tabi onların ajanları mı diyeyim, gelip rahatsız etmişler hanımı, işte Süleyman'dan koli gelmiş işte ayakkabısı ayağınlan beraber oradaymış, en azından sağlamış falan. Amaç üzme yani evdekileri. Ben Belene'deyken de hanım öğretmenlik yapıyor, okuldan kovuluyor, o akşam gelmiş ismini değiştirmeye, değiştirmedeği için, onu da ciplen Emniyet'e götürmüşler, 5 Ocak 1985'te. 3 ay geç değiştiriyorlar ismini, değiştirmek istemiyor hanım yani, bütün Kırçali'nin çocuklarının isimleri değişti, benim aile kalıyor yani, hanım da diyor ki benim kocam sağ mı değil mi bilmiyorum, kocam geldiği zaman o karar verecek. Bir gün okul müdürü, benim büyük oğlan 4. sınıf, almış defterini yırtmış ‘Senin baban hain!’ demiş, o yaşta çocuk 10 yaşında ‘Benim babam hain değil!’ demiş, müdür çakmış iki tane, orada da müdür Emniyet'e haber ediyor ve hanımı çağırmışlar Emniyet'ten. 10 saat hanımı zorlamaya, yani, ismini değiştir diye. Hanıma demişler ki, seni hapse gönderiyoruz. Tamam, demiş; çocukları köye gönderin dedesine. Yoook demiş, bu saatten sonra senin çocuğun yok, onları da göndercez, şeye, onların kendi okulları var kimsesiz şeyine. O zaman hanımın eli ayağı çözülmüş, tabi bir anne için, uğraştığımız çocuklar için yani, çocuğumu elimden aldıktan sonra ne kalmış diye, orada sinir krizi geçirmiş bayılmış³⁶.

³⁶ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Süleyman Türksöz ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

3.6. Belene Toplama Kampı'nın Kapatılması ve Tutukluların Çıkarılma Süreci

Kampın kapatılması konusunda Bulgaristan üzerinde Batı'nın baskıları artınca Bulgaristan bir yandan kampın varlığını inkâr etmiş, diğer yandan kampı mütemadiyen boşaltmaya başlamış ve 1986'nın Aralık-ortasında son tutukluları çıkararak Belene Toplama Kampı'nı kapatmıştır.

Tanıkların, kampta tutukluymken “kamptan sağ çıkarsa” yapmak istedikleri şeyler arasında; Türkiye'ye gitmek, ailesini görmek, yarım kalan üniversite eğitimini tamamlamak, yaşadıklarını başkalarına anlatmak vs. bulunduğu görülmüştür.

Tanıklar, Belene Adası'ndan sağ çıkmalarının Gorbaçov'un gelişyle başlayan “açıklık” ve “yeniden inşa” uygulamalarıyla sosyalist rejimin yumuşamasına bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Tanık Eşref Kahraman'ın (Eşref Faik Aliosman) sağ kurtulmalarıyla ilgili olarak "gerçekten öldüreceklermiş ama Allah'tan o Rusya'nın o zamanki o şeyi ölmüş, Çernenko mu ne o vefat ediyor. Polis bir sabah 'müjde' diye geldi, öldü dedi, kim öldü dedik, e filan kişi öldü, dedik ne olmuş öldünen [öldüyse], e kurtuldunuz dedi, yoksa öldüreceklermiş” ifadelerini dile getirmiştir³⁷.

Kamp tutukluları, tutuklandıklarında üstlerinde bulunan değerli eşyalar polis tarafından alınmış, ancak tutuklular kamptan serbest bırakıldıktan sonra polisten bu değerli eşyalarını geri alamamışlar ve bunun üzerine mahkemeye başvurmuşlardır. Eşyaları gaspeden polis, tanıklara “Aldık, çünkü sizin geri dönmeyeceğinizi sanıyorduk, sizi öldürmek için götürdüler oraya” diye cevap vermiştir.

Dedesinin de Bulgaristan'da toplama kamplarında tutulduğunu belirten tanık Halil Öztürk (Huben Slavçev Çavdarov); “Bunların niyeti, buraya topladıklarının tamamını öldürmek, tamamını... Hatta bunun mimarını da söyleyeyim, General Stoyanov, o zamanki İçişleri Bakanı'ydı, yani ölümü öngören bize o. O ölüm, biz buradayken (Belene Cezaevindeyken) karar alınmış” diye belirtmektedir³⁸.

Belene Toplama Kampı'ndan çıkarıldıktan sonra tutukluların gönderildiği yerler:

Bobov Dol Toplama Kampı: Yıllar öncesinde kapatılmış olan Bobov Dol Toplama Kampı yeniden açılarak yaklaşık 80 tutuklu buraya nakledilmiştir. Tanıklar, Bobov Dol Toplama Kampı'nda iki kez açlık grevi yaptıklarını

³⁷ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Eşref Kahraman ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

³⁸ Vildane Özkan tarafından Mart 2010'da Bursa'da kamp tanığı Halil Öztürk ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

söylemişlerdir. Bobov Dol Toplama Kampı yedi ay açık kalmış, sonrasında tüm tutuklular sürgüne gönderilmiş ve 1989'daki etnik temizlikte sınır-dışına kovulmuştur.

Bulgar Köylerine Sürgün: Tutukluların çoğu, evlerine gönderilmeksizin kuzey ve batı Bulgaristan'daki Bulgar köylerine sürgüne gönderilmiştir. Kimi tanıklar, evlerine gönderilmeden 1989'daki etnik temizlikte sürgüneyken sınır dışına kovulmuştur.

Ev Hapsi: Kimi tanıklar, Belene Toplama Kampı'ndan sonra Bobov Dol Toplama Kampı'nda, daha sonra Bulgar köylerinde sürgünde, sürgünden sonra ev hapsinde tutulmuş ve ev hapsindeyken 1989'daki etnik temizlikte sınır dışına kovulmuştur. Kimi tanıklar, ev hapsindeyken açlık grevi yapmış ve bunu BBC, Almanya'nın Sesi, Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşlara duyurmuşlardır.

Eve, İşe, Okula Geri Gönderilip Göz Hapsinde Tutma: Belene Toplama Kampı tutukluları evlerine gönderildiğinde, olası cezalandırılmaldan kaçınmak amacıyla genellikle komşuları ve arkadaşları tarafından ya gizlice ziyaret edilmişler ya da tamamen uzak durulmuşlardır. Ancak kimi kamp tutuklularının fazlasıyla ilgili davranan yakınları da olmuştur. Tanıklardan birinin, kamptan salındıktan sonra yine kamptan tanıdığı bir arkadaşının düğününe gitmesi polis tarafından engellenmiştir.

İşine Geri Gönderip Rütbesini Düşürme, Eski Mesleğinde Çalıştırmama ve İş Bulmakta Zorlandırma: Yaşadıkları komşuluk ilişkilerindeki olumsuzluklar, işte rütbelerinin düşürülmesi veya mesleklerine geri dönememeleri, hatta işçi olarak bile iş bulmakta zorlanmaları gibi nedenlerden dolayı kimi tanıklar; kamptan sonra evlerine döndüklerinde yaşadıklarının kampta yaşadıklarından bile daha eziyet edici olduğunu belirtmişlerdir.

1989'daki Etnik Temizlik Sürecinde Bulgaristan Sınırları Dışına Kovma: Belene Toplama Kampı tutukluları, Bulgaristan'da 1989'un yaz aylarındaki etnik temizlikte sınır dışına ilk kovulanlar arasındadırlar. Çoğunlukla Avrupa ülkelerine kovulmuşlar, ancak tanıkların her biri gittikleri Avrupa ülkelerindeki Türkiye Büyükelçiliklerine başvurup Türkiye'ye gelmeyi talep ederek Türkiye'ye gelmişlerdir.

4. Günümüzde Belene Toplama Kampı Tanıklığının Nesneleştirilmesi

4.1. Yazı, Roman, Film, Anıt, Sohbet vb. Alanlarda Nesneleştirilmesi

Belene Toplama Kampı mağdurlarından kampla ilgili anılarını, şiirlerini vs. yazıp yayımlayanlar olmuştur. Söz konusu ulaşılabildiği olan yayınlar aşağıdaki gibidir:

Mağdur Mehmet Türker'in *Gölgedeki Kahraman* (2003), *Belene Adası – Zulmün Ateş Çemberi'nden Anılar* (2004a) ve *Kalem Kılıçlaşınca* (2004b, ss. 175-182) anı kitapları.

Mağdur Ömer Osman Erendoruk'un *SOS* (1989, s. 36) adlı kitabında yazarın Belene Toplama Kampı'ndayken gizlice yazıp Türkiye'ye getirdiği "Fısıltı" şiiri bulunmaktadır. Ayrıca Erendoruk; *Ağlatırsa Mevla'm Yine Güldürür* (2002, ss. 216-241) ve *Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda* (2006, ss. 40-47) adlı anı kitaplarında kimi sayfalarda Belene Toplama Kampı'yla ilgili anılarını yazmıştır.

Katılımcı tanıklardan kimileri (örneğin Ahmet Kitapçı, Şükrü Altay, Nasıf Mutlu, Mustafa Nurioglu, Ahmet Alpay) kampla ilgili anılarını yazmayı sürdürmekte veya yazmayı emeklilik dönemi için planlamaktadırlar.

Tanık Şükrü Altay (Şükrü Süleyman Mehmet) Prag'da *Crimes of Communism* konferansına katılarak Bulgaristan'da 1984-89 yılları arasında Türkler üzerindeki *etnik soykırım*ı ve Belene Toplama Kampı'nı "komünizmin bir suçu" olarak sunmuştur.

Günümüzde Belene Adası'nda üç farklı dönemde faaliyet göstermiş olan Belene Toplama Kampı'nın tüm kurban ve mağdurları için *haç* ve *hilal* anıtı (bk. Resim 8) dikilmiştir. Hilal anıtının dikilmesini sağlayan kişi, 1985-1986 döneminin Belene Toplama Kampı tutuklularından –ancak çalışma kapsamında görüşülmeyen– Nuri Turgut Adalı'dır. Sosyalist rejimin yıkılışından sonra her yıl Mayıs ayının son haftası Belene Toplama Kampı binasının önünde, kampın tüm kurban ve mağdurları için *anma ve yas töreni* düzenlenmektedir.

Resim 8. Belene Toplama Kampı Mağdurları Anısına Dikilen “Hilal” ve “Haç” Anıtları³⁹

Belene Toplama Kampı olgusu ve tanıklığı, kamp mağdurları dışındaki toplumsal çevreler tarafından kimi çok kısıtlı alanlarda nesneleştirilmiştir: Belene Toplama Kampı tanıklarıyla kimi yayın kuruluşları röportajlar yapmıştır. TRT, Belene Toplama Kampı’nı konu edinen film çekmiştir. Bazen arkadaş, meslektaş vb. sohbetlerde kamp tutukluluğu konusu geçmektedir. Ayrıca Türkiye’ye ilk geldiklerinde Belene Toplama Kampı mağdurlarına, konut edinme kapsamında çok kısıtlı ölçüde, öncelik niteliğinde kolaylık sağlanmıştır.

4.2. Hukuk Alanında Nesneleştirilmesi: Mağdurların Avrupa Mahkemelerinde Hak Arayışı

Belene Toplama Kampı mağdurları tarafından kurulan *Balkanlarda Adalet, Haklar, Kültür ve Dayanışma Derneği*’nin (BAHAD) faaliyetleri, *etnik soykırım* ve kamp mağduriyetlerinin hukuk alanındaki yaptırımlarla bağlantılandırılma sürecinde en önemli çabalar arasında yer almaktadır. BAHAD’ın temel faaliyetlerinden biri, Belene Toplama Kampı mağdurlarının haklarını Bulgaristan’da, Avrupa Parlamentolarında ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde duyurmak ve aramaya çalışmak olmuştur.

³⁹ Mayıs 2009’da Belene Toplama Kampı mağdurları için düzenlenen anma törenleri sırasında çekilmiş fotoğraf, Vildane Özkan tarafından 2010 yılında Sofya’daki *İnstitut Za İzsledvane Blizkoto Minalo* araştırmacılarından Dimitir Dimov’dan alınmıştır.

Ancak *etnik soykırım*, *ad-kırımı* ve *etnik temizlik* mağdurlarının davası, 2000'lerden sonra AİHM'ye başvurulmuş olmasına rağmen bir dava olarak henüz kabul edilmemiştir⁴⁰. 2000'lerden sonraki süreçte Bulgaristan'a bireysel olarak da dava açmış olan BAHAD başkanı tanık Eşref Kahraman (Eşref Faik Aliosman), “yakın geçmişte Bulgaristan’ın işlemiş olduğu bir suç bulunduğunu ve bunun Avrupa Birliği nezdinde cezalandırılmazsa Türkler üzerinde işlenen aynı suçun tekrar edebileceği” ile ilgili endişesini dile getirmiştir⁴¹.

Tanık Halil Öztürk (Huben Slavçev Çavdarov), 1998’e kadar Bulgaristan’ın kamp mağdurlarına kampta politik baskıyla tutulduklarına dair resmî belge verdiğini, ancak 1998’den sonra bu belgeleri vermeyi durdurduğunu belirtmiştir. Bunun nedeninin, BAHAD’ın “Belene davasını” Avrupa Parlamentoları ve Avrupa Konseyi düzeyine taşıdıktan sonra bu mağduriyetin daha fazla belgeyle kanıtlanmasına Bulgaristan’ın engel olmak istemesi olduğunu belirtmiştir⁴².

Tanık Nasıf Mutlu (Nasıf Bilalov Mehmedov) kampla ilgili yazacağı anılarında en fazla anlatmak ve duyurmak istediği konunun; kamp olgusundan daha çok, *etnik soykırımın* ve Belene Toplama Kampı’nın mağdurları olarak Avrupa Parlamentoları ve Mahkemelerinde *haklarını ararken nasıl çifte standartla bir ayrımcılığa maruz kaldıklarını* yazma ve duyurma olduğunu söylemiştir⁴³.

---

⁴⁰ AİHM, Bulgaristan Türklerinin mağduriyet süreciyle ilgili dava için, Bulgaristan mahkemelerinde sorunları çözülemese kendisine başvurulmasını istemiş. Ancak karmaşık bir süreçte birçok taraftan çeşitli etkenlerle etnik soykırım davası, Belene Toplama Kampı davasına, oradan da neredeyse bireysel davalara kadar indirgenmiştir. Şimdiye kadar Bulgaristan’daki etnik soykırım ve etnik temizliğin cezai yaptırımlarla bağlantılandırılma girişimleri, neredeyse bir sonuç elde edememiştir.

⁴¹ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Eşref Kahraman ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

⁴² Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Halil Öztürk ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

⁴³ Vildane Özkan tarafından Mart 2010’da Bursa’da kamp tanığı Nasıf Mutlu ile yapılan sözlü tarih görüşmesi.

Sonuç ve Tartışma

Sosyal bilimci kurum, kuruluş ve kişiler tarafından büyük ölçüde araştırılıp incelenmemiş olan sosyalist Bulgaristan'ın etnik ve ulusal azınlıklar üzerindeki “kırımcı ve dışlamacı geçmiş”ini bugün her tanımlama ve açıklama denemesinde, –ortaya çıkarılmamış yeni bulgular elde edilebileceğinden dolayı– konuyla ilgili gerçeklerin somut bir biçimde yansıtılmasını sağlayacak kavramsal ve kuramsal temellendirme çabalarında büyük güçlükler yaşanmaktadır. Söz konusu güçlükler, Bulgaristan'ın yakın geçmişiyle ilgili henüz tanıklar sağ iken yeterli empirik veri kaydedilerek bir ölçüde giderilebilir.

Bulgaristan'ın yakın geçmişinde ulusal ve etnik azınlıklar üzerindeki *kırımcı* ve *dışlamacı* politik uygulamalarının “şiddeti”ni somut olarak tanımlama konusunda da yaygın ve derinleşmiş sorunlar bulunmaktadır. Günümüzde sözü edilen politik şiddet uygulamalarına ilişkin tanımlamalarda –bilerek ya da bilmeyerek– sürdürülen başat eğilim, “uygulanmış şiddeti azaltarak tanımlama” çabasıdır.

Etnik soykırımın yaşanmış ve günümüzde yaşanmakta olan şiddeti; birçok kesim tarafından “asimilasyon, zorunlu asimilasyon” ifadeleri kullanılarak azaltılmakta, unutulmakta ve unutturulmaktadır. Hatta çok yaygın bir biçimde söz konusu politik şiddet için Türkçe, Bulgarca, Rusça ve İngilizce yazında, sosyalist Bulgar resmî ideolojisinin *etnik soykırımını* meşrulaştırmak için kullandığı resmî ad olan “yeniden doğuş süreci (vızroditelen protses, revival process)” doğrudan kullanılmakta, kimi durumlarda başına “sözde” ifadesi eklenmektedir.

Büyük ölçüde *sınır dışına kovma* biçiminde gerçekleştirilen *etnik temizliğin* yaşanmış ve günümüzde yaşanmakta olan şiddeti ve yarattığı anomi; birçok kesim tarafından “göç, zorunlu göç, göçmen, göçmenlik, göçmen derneği” ifadeleri kullanılarak azaltılmakta, unutulmakta ve unutturulmaktadır.

Bulgaristan'daki *etnik ayrımcılık* uygulaması ise, birçok kesim tarafından o ölçüde görmezden gelinmektedir ki yerine şiddet-azaltıcı bir ifade bile kullanılmamaktadır. *Etnik ayrımcılığın* Bulgaristan'da sadece geçmişte değil, günümüzde de yaşanan örnekleri (bk. Özkan, 2012b), boyutları ve alanlarının çok fazla ve neredeyse yakın sosyalist geçmişin devamı niteliğinde olduğu söylenebilir.

11 Ocak 2012 tarihinde Bulgaristan Parlamentosu'nda “Bulgar Müslümanlarına Yönelik Girişilen Zorunlu Asimilasyonu Kınama Bildirisi” (bk. Ek 4) adlı bir bildiri kabul edilmiştir. Böylece ilk kez resmî olarak Bulgaristan'ın, bu çalışma kapsamında konu edinilen *etnik soykırım, ad-kırımı* ve kovma biçimindeki *etnik temizlik* uygulamalarını; ancak “Bulgar Müslümanları”, “zorunlu asimilasyon” ve “etnik temizlik” ifadelerini kullanarak kınadığı söylenebilir. Yine de bu “göz

boyayan” “kınama”nın, doğrudan sorumlulardan neredeyse kimsenin hayatta kalmadığı bir dönemde ve dikkatlice seçilmiş ifadelerle sadece Bulgaristan’ı birçok ağır cezai yaptırımlardan kurtarmaya yardımcı olduğu söylenebilir.

Bulgaristan, *gerçek suçu ve gerçek mağduru gizleyerek* kınama stratejisi ile Avrupa Birliği ve “dünya kamuoyu” nezdinde olumlu bir konum elde etmekte ve mağdurlara karşı kendisini hukuksal sorumluluklar açısından kurtarmaktadır (Özkan, 2012a).

Sonuçta; günümüzde Bulgaristan’da *İnsanlığa Karşı İşlenen Büyük Suç* süreçlerinin *nasıl tanımlanacağı* ve değişik boyutlarının *nasıl kavramsallaştırılacağı*nın hâlâ suçu işleyen tarafın –Bulgaristan’ın siyasi otoritesi– tercihi çerçevesinde belirleniyor olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Angelov, V. (Önsöz ve Belgeleri Derleyen). (2008). *Строго Поверително! Асимилаторската Кампания Срещу Турското Национално Малцинство в България 1984-1989. Документи*. София: Фондация Либерална Интеграция.
- Associated Pres. (1986). Bulgaria Killing Ethnic Turks. *Ethnic Turks Imprisoned During Bulgarian Assimilation Campaign: Amnesty International's News*.
- Bulgaristan Halk Cumhuriyeti 1947 Anayasası. 15 Temmuz 2012 tarihinde <http://www.parliament.bg/bg/18> adresinden erişilmiştir.
- Bulgaristan Halk Cumhuriyeti 1971 Anayasası. 15 Temmuz 2012 tarihinde <http://www.parliament.bg/bg/19> adresinden erişilmiştir.
- Bulgaristan Cumhuriyeti 1991 Anayasası. 15 Temmuz 2012 tarihinde <http://www.parliament.bg/bg/const> adresinden erişilmiştir.
- Connor, W. (1972). Nation-Building or Nation-Destroying. *World Politics*. Cilt: 24, No: 3. Cambridge University Press. 319-355.
- Council of Europe Parliamentary Assembly. (2010). Post-Monitoring Dialogue With Bulgaria. Doc. 20 Aralık 2010 tarihinde 12187. <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4bdadc1b0.html> adresinden erişilmiştir.
- Demokrati Za Silna Bılgariya. (2012). Декларация, осъждаща опита за насилствена асимилация. 19 Ocak 2012 tarihinde <http://dsb.bg/bg/blogs/article/3065> adresinden erişilmiştir.
- Dimitrov, V. (2000). In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria’s Turkish Minority, 1984-1985. *Journal of Ethnopolitics and Minorities Issues in Europe*, 1(4), 1-22. 10 Ocak 2012 tarihinde <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/JEMIE01Dimitrov10-07-01.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Erendoruk, Ö. O. (1989). *S.O.S. veya Üçüncü Mezar*. Erenler Matbaası.
- Erendoruk, Ö. O. (2002). *Ağlatırsa Mevla'm Yine Güldürür*. İstanbul: Yesevi Yayıncılık.

- Erendoruk, Ö. O. (2006). *Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda – Örneklerle Bulgar Zulmü*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Foucault, M. (2005). Hakikat Kaygısı. *Özne ve İktidar* (2. bsm.) (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). içinde (ss. 83-97). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ІІВМ. (2009). *Без Следа? Лагерът Белене 1949-59 и След Това*. Sofia: Institute for Studies of the Recent Past.
- Koleva, D. (2010). *Белене – Място на памет?*. Sofia: Institute for Studies of the Recent Past ve Ciela Publisher.
- Narodno Sibranie Na Republika Bılgariya. (2006). Изказване на заместник-председателя на НС г-н Юнал Лютфи пред Парламентарната асамблея на Съвета на Европа. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.parliament.bg/bg/news/ID/759> adresinden erişilmiştir.
- Narodno Sibranie Na Republika Bılgariya. (2012). Започна Осмата сесия на 41-то Народно събрание. 14 Ocak 2012 tarihinde <http://www.parliament.bg/bg/news/ID/2348> adresinden erişilmiştir.
- Özkan, V. (2010). *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, HÜ, Ankara. 15 Mayıs 2012 tarihinde <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Özkan, V. (2012a). Bulgaristan'da İnsanlığa Karşı İşlenen Büyük Suçun Sadece 'Asimilasyon' Adı Altında Kınanması ve Devam Eden Mağduriyet. 11 Ocak 2013 tarihinde http://www.academia.edu/2364919/Bulgaristanda_Insanliga_Karsi_Islenen_Buyuk_Sucun_Sadece_Asimilasyon_Adi_Altinda_Kinanmasi_ve_Devam_Eden_Magduriyet adresinden erişilmiştir.
- Özkan, V. (2012b). Special Issue on Bulgarian Nationalism: 2001-2012. *Russian Nationalism Bulletin*, A. Umland (Der.). 9 Haziran 2012 tarihinde http://groups.yahoo.com/group/russian_nationalism/messages/1208?threaded=1&m=e&var=1&tidx=1 adresinden erişilmiştir.
- Türker, M. (2003). *Gölgedeki Kahraman*. İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları.
- Türker, M. (2004a). *Belene Adası – Zulmün Ateş Çemberinden Anılar* (3. bsk.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Türker, M. (2004b). *Kalem Kılıçlaşınca – Ömer Osman Erendoruk'un Edebî Kimliği*. İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları.

Ekler

Ek 1. Bulgaristan'ın Resmî Gazetesi *Dirjaven Vestnik*, 1 Haziran 1990⁴⁴

НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ДЪРЖАВЕН ВЕСТНИК

ОФИЦИАЛЕН ОРГАН НА НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ

Петък, 1 юни 1990 г. Брой 44
София Цена 20 ст.

НАРОДНО СЪБРАНИЕ

РЕШЕНИЕ

на Парламентарната комисия за разглеждане и вземане на някои неотложни въпроси, свързани с допускателни деформации и изтвърдения за злочини в държавния обществения и стопанския живот.

В новото предложение на Парламентарната комисия на политическа и гражданска реабилитация на неоснователно репресирани държавни и съветски дейци и граждани на БЗНС, ВЗНС — Никола Петков, Милчо Делянов — Врабча I, освободен и репресиран го по процес на 104, 108, 273 и 325 от Наказателния кодекс, извършени в лагери и интернирани лица.

Парламентарната комисия подкрепя неоснователно репресираните лица на политическа и гражданска реабилитация на неоснователно осъдени и репресиран лица на основание решенията на Народното събрание от 15. I, 6. III и 30. III, 1990 г. за реабилитация на политически арциани на политически организации, дейци и граждани и взема следното

РЕШЕНИЕ:

1. Обявява политически и гражданска реабилитация по освободен и репресиран дейци на БЗНС и ВЗНС — Никола Петков, както следва: Христо Тонев Бичев, Васил Тодоров, Васил Славков, Петрашкова Силвова Славянова, Надежда Борисова Славянова, Колю Петков Колев, Милан Георгиев Янчев, Иван Василев Димитров, Цветан Петков Драганов Неишев, Христо Иванов Ванев, Мирчо Делянов Грозданов, Герго Петров Манюв, Стефан Христова Савинков, Борис Христова Иванов Невковски, Йосиф Николов Ванков, Любен Николов Ванков, Димитър Чанев Костов, Силво Тодоров Кочов, Цветко Петков Вълчицки, Илия Стойков Кучиш, Христо Иванов Вълчицки, Христо Трифонов Попов, Михайл Ангелов Мугански, Стоян Христо Марков, чие, Янко Танков Танков, др. Галичо Иванов Ганев, Йордан Генев Кръстев, Виктор Атанасов Мехичарски, Павло Русев Цовев, Илия Гаврилов Серенбаски, Ангел Василев Ариев, Костадин Миласков, Добинков, Георги Давидов Георгиев, Славчо Димитров Славчев (Бълваров), Георги Стефанов Шиваров, Петчо Тодоров Ганчев Петков, Иван Ангелов Пурмушев, Ангел Иванов Ангелов Дураушев, Тодор Младков Митов — Цицковски, Йордан Марков Богданов, Луян Диканов, Георги Стефанов (Армавски), Драган Лазаров Митров Цветанов (Армавски), Драган Миланов Гинчев, Веселин Блажев Петров, Атанас Петков Атанасов, Георги Тодоров Христова, Христо Иванков Колев, Ташко Богданов Пекев, Атанас Петков Кляв, Никола Стойков Хайдутов, Мария Попова Хайдутова, Георги Попов, Асен Христова Ру-

санов, Стоян Ангелов Христова, Тодор Йорданов Попов, Петко Петков Ганев, Георги Великов Панов, Ангел Петров П., Точев, Цветан Цонев Цветков, Йордан Стойков Горанов, Пенчо Христова Пенчев, Димитър Иванев Петров, Христо Йорданов Георгиев, Дамас Петров Младков, Георги Давидов Петров, Александър Стойков Васил, Веселин Миланов Костов, Драган Илия Иванов, Рангел Иванов Иванов, Костадин Иванков Анкулевски (Дмитров), Никола Димитров Антон Петков Паунов, Евтим Ветимир Петков, Петър Димитров Паунов, Евтим Ветимир Петков, Младков Михайлов, Радул Тодоров Радулов, Антон Георгиев — Германски, др Иван Стойков Попов, Иван Невел Иванов, Колю Младков Колев, Петко Иванов Цонковски, Цветко Димитров Димитров, Иван Петров Цветков, Димитър Ташев Арабаджиев, Цено Димитров Методиев, Златан Тодославски Ювачев, Мария Иванова Иванова, Георги Николаев Ювачев, Мария Георгиева Чергарова, Велико Серафимов Петров, Милчо Тодоров Запирков, Петко Цонков Цонев, Веселин Милев, Димитър Седирковски, Величко Милев, Димитър Седирковски, Илия Гаврилов Гердов, Георги Илия Гаврилов, Гроздан Делев Гроздев, Георги Атанасов Черноводски, Георги Тодоров Иванов Кулиш, Цветан Златанов Михайлов, Милчо Милков Галишев, Христо Димитров Тодоров, Николай Симеонов Патева, Симон Христова Патева, Климент Калчев Симеонов, Иван Димитров Печев, Ангел Димитров Рамгачев, Петър Цонев Белков, Теодор Йорданов Лунов, Велико Серафимовски, Теодор Йорданов Лунов, Велико Серафимовски, Николай Петков Михайлов, Цено Младков Недков, Илия Стоев Цолов, Виза Славков Цолова, Рада Славковска, Атанасов Андрей, Кръстев Атанасов, Кръстев Атанасов Андрей, Иван Димитров Пагурев, Иван Милев Каванов, Йордан Младков Първанов, Колю Киров Арабаджиев, Павел Кръстев Луканов, Христо Николаев Стойков, Юрий Цонев Денев, Илия Господинов Димов (Повачев), Иван Кирилов Борисов, Димо Димов Златев, Михаил Кирилов Борисов, Иван Димов Грозев Кочев, Атанас Йорданов Денев, Асен Николаев Вълчев, Цено Грозданов Цонев, Борис Давидов Копривски, Дельо Колев Желев (Билгиданов Копривски), Петър Цонев Запирков (Петър Запирков), Руса Иванов Абрашев, Стефан Колев Шибановски, Марци Калчев Гордев, Кръсто Златков Златков, Милчо Колев Юганов, Христо Парашкевов, Кичев.

2. Обявява политическа и гражданска реабилитация на освободен и репресиран дейци и съмишленници на БЗНС — Врабча I, както следва: Христо Г. Попов, Цено Чапанов, Цанко П. Станев, Иван Делински, Христо Демков Иванчев, Димитър Палчев Тодоров, Йордан Миланов Кучаров, Кимо Милков Райковски, Иван Найденов Куларов, Никола Николов Куртушев, Борис Иванов Арабаджиев, Георги Комстанински Георгиев, Иван Николов Татарчев, Цено Гроздов, Цено Георгиев Данев, Киро Александаров Киров, Илия Ангелов Палчев.

⁴⁴ 1985-1986 döneminde Belene Toplama Kampı'nda tutulanların sadece 517'sinin adları politik zorla verilen "Bulgar adlar" ile resmî gazetedeki 1990'da yayımlandı. Gazetede Vildane Özkan tarafından sarı renkle işaretlenen "Bulgar adlar", çalışmada sözlü tarih anlatılarından yararlanılan 20 kamp tanığının 18'ine *etnik soykırım* kapsamındaki *adkırım*nda dayatılan adlardır. Görüşülen 2 kamp tanığının (Merdiç Türker ve Muhammet Ayyıldız) ise bu listede kaydı yoktur.

СТР. 2

ДЪРЖАВЕН ВЕСТНИК

ВРОП 44

3. Обявява политическа и гражданска реабилитация на осъдени и репресирани по процеса Трайчо Костов и последващите по процеси, по чл. 104, 108, 273 и 325 от Наказателния кодекс, въвлечени в лагеря и интернирани по политически причини лица, както следва:

Болитой Стефанов Мошанов (посмъртно), Борис Николов Лимончев, Тодор Василев Тодоров, Исидор Ангелов, Станой Николов Ангелов, Иван Тодоров Минчев, Димитър Гоцев Карадалев, Цветан Георгиев Божиков, Цветан Иванов Килев, Стефан Иванов Радев, Иван Стоянов грамски, Стефан Иванов Радев, Иван Стоянов Лазаров, Николаина Киримова Вангелова, Стойна Георгиева, Шолана Тодор Цветков Кокоп, Георги Стев Шощков, Кирял Стоянов Петров, Станю Костов Станев, Радко Михайлов Георгов, Велко Грудев Дялов (посмъртно), Станой Илиев Пчевански, Вело Димитров Исаев, Методи Николов Йорданов, Стефан Стефанов Цветков, Георги Кръстев Тодоров, Георги Тодоров Стоянов Прематаров (посмъртно), Светослав Тодоров Стойчев, Константин Славчев Тондарев, Богдан Йорданов Портокалски.

4. Въз основа на вети решения на Народното събрание от 15. I, 8. III и 30. III, 1990 г. председателя Главната прокуратура на ПРБ и Министерството на вътрешните работи по служебни ред на продължат извършването на наблюдателни действия за преглед по реда на надзора или на възобновяване на делата на осъдените лица, които не са получили съдебна реабилитация, и за надзиране и отнемане на административните авторе, с които са репресирани без присъда.

5. Въз основа на решение на Народното събрание от 30. III, 1990 г. гражданите да определят своите искания за реабилитация по служебен ред пред съответните съдебни и административни органи.

Председателя на Парламентарната комисия:
Р. Сербезов

11535

РЕШЕНИЕ

на Парламентарната комисия за разглеждане и решение на някои неотложни въпроси, свързани с допускат деформации и нарушения на законността в държавни, обществени и стопански звено

В Парламентарната комисия посетил предложени от г-н. Атанас Семеркиев — министър на вътрешните работи, и от Евтим Стоянинов — главен прокурор на Народна република България, за реабилитация на репресирани по политически причини, лишени от свобода и въвлечени в Белене лица във връзка с насилствена промяна на имената на една част от българските граждани.

Парламентарната комисия подкрепя исканията за реабилитация и на основание решенията на Народното събрание от 15. I, 6. III и 30. III, 1990 г. във следното

РЕШЕНИЕ:

Обявява политическа и гражданска реабилитация на неоснователно лишени от свобода и въвлечени в Белене 517 лица, във връзка с насилствената промяна на имената на една част от българските граждани, както следва:

Име	Презиме	Фамилия
1	2	3
Адриан	Михайлов	Пенев
Адриан	Адрианов	Узунов
Адриан	Демитров	Храмов
	Иванов	Куртев
	Михайлов	Койбанчиев
	Хубенов	Шидеров
Алдомир	Асенов	Христов
	Стоянов	Угринов
Алско	Митков	Илев
	Михайлов	Захариев
Александър	Андреев	Иванов
	Андреев	Иванов
	Антонов	Иванов
	Илиев	Манушев
	Митков	Росенов
	Якимов	Таков
		Бекяров
		(Меджидиев)
Алексей	Илиянов	Ангелов
	Илиянов	Димов
	Миндролов	Семов
Алекс	Алданов	Филипов
	Илиянов	Миленин
Ален	Северин	Демитров
Алин	Исаев	Грудев
Алиш	Асенов	Асенов
	Асенов	Ангелов
Алик	Христов	Алишев
Алиш (Алиш)	Радев	Илиев
Антоний	Иванов	Тоналов
Ансел	Алексиес	Корамалиев
	Ангелов	Димов
	Асенов	Болев
	Димитров	Болитров
	Митков	Ангелов
	Огнянов	Мавродиев
		Хубенов
		Орлинов (Орманиев)
	Спасов	Милединов
	Стоянов	Атанасов
	Филипов	Ангелов
Андрей	Александров	(Филипов)
	Иванов	Илиев
Андрян	Ясенов	Димов
	Ванков	Йорданов
	Маринов	Джамбазов
Ангол	Мартинов	Юлиянов
	Божидаров	Исаев
Апостол	Иванов	Ясенов
Аргир	Исенов	Филипов
Ардак	Арсенов	Мартинов
Арсен	Зарфинов	Бодуров
	Иванов	Димов
	Исаев	Сидеров
	Алидиев	Методиев
	Асенов	Хаваришлов
	Асенов	Мутафов
	Асенов	Сидеров
	Димов	Хубенов
	Ивапов	Харизанов
	Илиянов	Демитров
	Посифев	Добрев
	Посифров	Асенов
	Посифров	Бекяров
	Илиев	Огнянов
	Илиев	Самойлов
	Илиев	Асенов
	Илиев	Анселов
	Илиев	Христов
	Илиев	Христов (Георгиев)

БРОЈ 44

ДЪРЖАВЕН ВЕСТНИК

СТР. 3

1	2	3
	Мартинов	Асенов
	Митков	Господинов
	Момчилов	Асенов
	Огнянов	Огнянов
	Радков	Харизанов
	Тодоров	Младенов
	Фаянгов	Стопанов
	Асенов	Толумов
Аско	Горанов	Асенов
Аспарух	Асенов	Ризова
Ася	Александров	Киров
Атанас	Златев	Чобанов
	Йорданов	Атанасов
	Михайлов	Николев
	Обретенов	Балтов
	Ангелов	Топалов
Белчин	Иванов	Шаханов
Белчо	Мартинов	Демирчев
Билка	Симон	Чобанов
	Алдинов	Хаджирова
Бисер	Асенов	Пчеларов
	Райчев	Андонов
	Тихомиров	Сергеев
	Асенов	Шарбанов
Благовест	Илиатов	Иванов
	Крумков	Танев
Благой	Демирчев	Молдов
Боран	Асенов	Дамплов
Борис	Юриев	Кочанджиев
Борислав	Митев	Ясенов (Муртафов)
	Аштимев	Огнянов
Боян	Алдулов	Дюлгерова
	Болнов	Лобанов
	Керамфилев	Харизанов
Буран	Мартинов	Чаушев
Ванелин	Младенов	Белчинов
	Павлов	Петров
	Милевова	Хаджиев
Варадин	Ангелов	Посифов
Васил	Михайлов	Щерев
	Христов	Момчилов
	Младенов	Битлов
Вежен	Александров	Белчинов
Велизар	Керамфилев	Кочев
	Вешенов	Исаев
	Якимов	Якимов
Велико	Михайлов	Милевова
Велко	Райчев	Иванов
	Ясенов	Севан
	Юлианов	Варадинов
Вергил	Фиданов	Хаджиев
Верея	Северинов	Анадолиев
Владимир	Герчев	Минчев
Галин	Младенова	Иванова
Галина	Иванов	Кеширов
Георги	Каменов	Гергинов
	Буранов	Мартинов
Гергин	Иланов	Страхилов
	Аврамов	Захариев
Господи	Илиев	Хубанов
ДАВИД	Алдимиров	Демиров
Демир	Алишев	Кръстев
	Асенов	Демиров
	Бисеров	Гергасев
	Демирчев	Младенов
	Добротиров	Давидов
	Емилков	Ризов
	Маков	Керамфилев
	Савов	Исаев
	Сендешков	Томов
Деян	Давидов	Сарачев
	Левенов	

1	2	3
	Мартинов	Сидеров
	Ясенов	Юлианов
	Чавдаров	Нисимов
Диево	Ангелов	Коларов
Димитър	Георгиев	Пенчев
	Нейков	Христов
	Петров	Димитров
	Юлианов	Бабечки
	Асенов	Хаджиев
	Адамов	Кафеджиев
Драган	Кочуков	Кочуков
Дърмап	Аргиров	Кравев
Евелип	Максимов	Хаджиев
Евтим	Мартинов	Томев
	Тасев	Акабашев
	Займов	Займов
Елик	Савинов	Миланов
	Аленов	Алекос
Емиа	Александров	Белчинов
	Асенов	Камшинов
	Асенов	Хаджиев
	Асенов	Манолов
	Атанасов	Атанасов
	Мартинов	Кърджалиев
	Димитров	Димитров
	Добрев	Маринов
	Керамфилев	Димитров
	Младенов	Иванов
	Рафиков	Христов
	Сидеров	Велев
	Алекос	Кочанджиев
Емилиа	Михайлов	Миранов
Енчо	Евремев	Хаджиев
Ефрем	Камшинов	Илиев
	Митков	Лесков
	Мишев	Рашинов
	Белчев	Ивляков
Ефтим	Адамов	Перескиев
Ивляко	Игнатов	Михайлов
Иван	Алдонов	Захариев
Ивко	Симеонев	Даскалов
Захари	Стефанов	Хаджиев
	Менолов	Иванов
Захари	Орманов	Меринанов
Здренко	Ангелов	Посифов
Зефир	Тихомиров	Радулов
Златан	Албертов	Мартинов
	Асенов	Хаджиев
	Василев	Янков
	Велев	Илиев
	Николев	Иванов
	Христов	Георгиев
	Чавдаров	Христов
	Чавдаров	Костов
	Антонев	Костов
Ивельин	Милединов	Бонев
	Христов	Огнянов
	Атанасов	Младенов
	Захариев	Стамбенов
	Иванов	Мартинов
	Порядинов	Смичаров
	Мурчев	Исаев
	Юлианов	Киров
Игнат	Шенков	Чобанов
Илия	Аленов	Ангелов
	Асенов	Вичев
	Асенов (Алдимиров)	Каменов
	Велев	Михов
	Давидов	Соколов
	Иванов	Антонев
		Русев
		Ясенов
		Костов

СТР. 4			ДЪРЖАВЕН ВЕСТНИК		
1	2	3	1	2	3
	Иванов	Ностов		Митков	Хубенов
	Келев	Русев		Северинев	Ясенов
	Михайлов	Раидев		Сербезлов	Юлианов
	Рустанов	Асенов		Стоянов	Мартинов
	Симов	Симов		Събев	Мачев
Илиян	Борисов	Юлианов	Метко	Теоданов	Мартинов
	Илиянов	Димитров	Методи	Христов	Мутафов
	Симеонов	Хайтов	Милади	Методиев	Милев
Илчо	Алексов	Раинов	Милан	Милев	Михайлов
Исай	Шенков	Колариев		Цанов	Ясенов
Исаи	Стоянков	Стоянков	Милена	Мартинов	Северинев
Искрен	Антимов	Демирков	Милена	Антимов	Иснев
	Тявдов	Давидов	Милена	Младенов	Ясенов
	Иванов	Игнатев	Милена	Шенков	Израел
	Исаев	Хаджиев	Милена	Атанасова	Израел
Йордан	Йорданов	Спасов	Милена	Стоичев	Михайлов
	Михайлов	Воанов	Милена	Ангелов	Каменов
Посиф	Посифов	Малинов	Мирон	Ангелов	Алмания
	Посифов	Хаджиев		Михайлов	Лилев
	Огинов	Минчев	Миростав	Янков	Стоянов
	Рамонов	Чолаков	Митко	Ангелов	Юлианов
	Славов	Асенов		Маринов	Иванов
	Събев	Посифов		Младенов	Асенов
	Ясенов	Гудунов		Христов	Мутафов
	Ясенов	Касабов		Шенков	Хаджиев
Кавказ	Романов	Ханков	Михаил	Борисов	Михайлов
Калин	Димов	Ангелов		Христов	Младенов
Кален	Асенов	Хаджиев	Младен	Асенов	Терзиев
Кален	Давидов	Емилев		Милолов	Михайлов
Карамфил	Посифов	Копев		Маринов	Маринов
	Карамфилев	Копев		Митев	Ангелов
	Лилев	Коритаров	Момчил	Наумов	Славов
	Чавадаров	Терзиев	Найден	Маринов	Арешиков
	Юлианов	Димитров		Михайлов	Ненов
Керан	Калинов	Михайлов	Наско	Костов	Славов
Килев	Посифов	Давидов	Наум	Юлианов	Петков
Кирил	Алипов	Ангелов	Начо	Александров	Друмев
	Младенов	Иприлов	Невен	Делиев	Бенев
	Косев	Вълков		Енев	Латинев
Косю	Митков	Давидов		Девенов	Радулов
Красимир	Сашев	Тотев		Севдалинов	Невенов
Крун	Хаджиев	Кушев		Севдалинов	Шадеров
Вълдрин	Евстинов	Левенов	Недан	Хубенов	Илиев
Левен	Алджин	Мачев	Недко	Ефремов	Иснев
Левент	Демирев	Касабов		Посифов	Асенов
	Костов	Асенов		Маринов	Сотковски
	Михайлов	Чаушев	Нешо	Вилинов	Ормания
	Фидипов	Асенов	Недялко	Емилев	Ормания
	Яков	Яков		Иванов	Стоичев
	Славев	Ниролов		Радев	Узунов
Лертер	Танев	Арабаджиев		Чавадаров	Павлов
Лило	Славов	Харизанков	Нейко	Асенов	Павлов
Личезар	Пошков	Димитров		Цанев	Ружинев
Лобев	Стоянов	Терзиев	Нено	Димитров	Ненов
Лобомир	Асенов	Мартинов	Нешо	Зоранов	Симков
Мавроди	Славов	Славов	Нешо	Ангелов	Ангелов
Максим	Раикова	Тодорова	Никола	Ангелов	Райчев
Малина	Карамфилев	Чавдаров		Михайлов	Маринов
Мануш	Ангелов	Пехливанов	Николай	Димитров	Юриев
Манчо	Чавадаров	Чавдаров		Русев	Христов
Маркан	Димитров	Маринов	Нино	Огнянов	Партаров
Мария	Маринов	Маринов	Огнян	Иванов	Асенов
	Янков	Христов		Маринов	Огнянов
	Бисеров	Топалов		Младитов	Огнянов
Марко	Ангелов	Стоянов		Михов	Тончиев
Мартин	Ангелов	Чавдаров	Ордин	Юрков	Маринов
	Алев	Михайлов		Ангелов	Михайлов
	Захариев	Искренов		Горанов	Христов
	Игнатев	Чавдаров		Миленов	Хаджиев
	Посифов	Чолаков		Северинев	Боджиев
	Малинов	Стоянов	Паун	Андреев	Бозаджиев
	Мартинов	Мартинов	Петко	Иванов	Петков
	Мартинов	Бодуров	Пламен	Посифов	Асенов

1			2			3		
1	2	3	1	2	3	1	2	3
Плямен	Хубенов	Гонев		Михайлов	Маринов			
Радаев	Ангелов	Кундрев	Стинлиян	Михайлов	Пачев			
	Норданов	Димитров		Юрнев	Мишчев			
	Радианов	Шенеров		Иванов	Маринов			
	Радев	Чернев	Стоя Стоядин	Ясенов	Басилев			
	Хубенов	Чакъров	Стоя	Емилев	Рашков			
Радко	Радианов	Филипов		Илияев	Баса			
Радослав	Георгиев	Михайлов		Евтимов	Пашуков			
	Митков	Солтанев		Златков	Банков			
	Христов	Хубенов		Иванов	Стоянов			
Радостин	Илияев	Джисков	Сяб	Симеонов	Асенов			
Радуйл	Хинов	Ашпиев		Евремев	Хаджиев			
Райчо	Радианов	Методиев		Мартинов	Гаврилов			
Рашо	Рагислов	Сезов		Руменов	Момчилов			
Роман	Рашков	Райчев		Харалампиев	Андреев			
	Асенов	Демирев	Тенчо	Хишлов	Мойлов			
	Емилев	Авджиев	Тодор	Хишлов	Мотлов			
	Насиров	Авджиев		Иванов	Иванов			
	Насиров	Мияков		Иванов	Маринов			
	Мишев	Мусаков		Пропапов	Ангелов			
	Ипириков	Постов	Тома	Щерев	Петров			
Росен	Минчев	Ангелов	Томи	Кълиев	Гичев			
	Евтимов	Арсюв	Тошо	Фелипов	Филипов			
Ружа	Минчев	Анто	Трифон	Ангелов	Воленчаров			
Румен	Митев	Христов		Райков	Емилев			
	Христов	Семсиджиев		Рашков	Градичаров			
	Христов	Михайлов		Серафимов	Цанев			
	Шенков	Ясенов		Александров	Фиданов			
Румел	Северинков	Мутафов	Фидан	Давидов	Фиданов			
Руси	Христов	Маринев		Фиданов	Христов			
Руслян	Алишев	Демитров		Алексиев	Алишев			
Сабин	Демитров	Миланков		Алишев	Ангелов			
	Евтимов	Строзовски		Виланов	Моджанов			
	Романов	Халачлийски		Бонев	Филипов			
	Ясенов	Салнева		Евремев	Зунов			
Сабиджа	Галичова	Севдалинов		Мартинов	Фиданов			
Сампр	Крумов	Долгерев		Митев	Тодоров			
Самуил	Демирев	Смтлов		Романов	Давидов			
	Младенов	Младенов		Симеонов	Чирпанчиев			
Сашо	Асенов	Войводов		Тодоров	Русков			
	Добрев	Алишев		Хубенов	Емилев			
	Малинков	Асенов		Асенов	Антонов			
	Ясенов	Хаджиев		Алдинев	Хаджиев			
	Ясенов	Василев		Ангелов	Аргиров			
Светлан	Ясенов	Ангелов		Ангелов	Давидов			
Светляк	Илияев	Севдалинов		Емилев	Токов			
Севдалин	Севдалинов	Балкански		Емилев	Мартинев			
	Чавдаров	Мутафов		Мартинов	Райнов			
	Щерев	Герганов		Дамянов	Аргиров			
Северек	Каменов	Краев		Ангелов	Карамфилов			
Северин	Антимов	Моллов		Асенов	Огнянов			
	Великов	Терзиев		Асенов	Славков			
	Карамфилов	Ясенов		Гичев	Асенов			
	Радианов	Братанов		Здравков	Чавдаров			
	Огнянов	Садков		Иванов	Ангелов			
Серафим	Иванов	Чавдаров		Илияев	Илияев			
Сергей	Младенов	Ченков		Ровчев	Димков			
	Савов	Иванов		Кирилов	Ченков			
	Ангелов	Ибрахимов		Методиев	Христов			
Сияна	Москова	Смянов		Митков	Христов			
Сиялка	Сматлов	Серхатов		Михайлов	Димков			
Сиялка	Горанов	Атанасов		Радвилев	Шенков			
Сияков	Иванов	Чавдаров		Татаров	Татаров			
	Юлиянов	Христов		Иванов	Филипов			
Славя	Демирков	Стоянов		Славчев	Чавдаров			
Славчо	Ангелов	Сужаров		Ахмедова	Емилева			
Славян	Носков	Иисв		Илияев	Радославов			
Славен	Славков	Пашев		Миланков	Чавдаров			
Славко	Авджиев	Харжиев		Миланков	Давидов			
Стефан	Антонов	Илияев		Цетков	Илияков			
	Асенов			Асенов	Маринов			

ДЪРЖАВЕН ВЕСТНИК

БРОЙ 44

1	2	3
	Иванов	Михайлов
	Стоянов	Ясенов
	Шенков	Христов
Шенко	Шенков	Миланов
Шинко	Асенов	Маринов
Шиница	Тодоров	Методиев
Шома	Райчев	Кочурев
Шеля	Христов	Райков
Шеро	Ангелов	Юлианов
	Филипов	Огнянов
Шелия	Христов	Юлианов
Юлиян	Минев	Терзиев
	Христов	Кристов
	Чавдаров	Емилев
	Юлианов	Методиев
Юлиян	Атанасов	Христов
Юри	Герасимов	Хубенов
Юрия	Илиев	Илиев
	Кирилов	Порданов
	Младенов	Ружич
	Фиданов	Кочанджиев
Явор	Ясенов	Богданов
Янко	Босилков	Райков
Ясен	Райчев	Харизанов
	Ангелов	Стоянов
	Емилев	Тютюнджиев
	Яворов	Исаев

Председател на Парламентарната комисия:
Р. Сербеаов

11536

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ

РАЗПОРЕЖДАНЕ № 27 НА БЮРОТО НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ ОТ 21 МАЙ 1990 Г. ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ ЧИСЛЕННОСТТА НА ПЕРСОНАЛА НА ЦЕНТРАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНАТА ПРОСВЕТА

**БЮРОТО НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ
РАЗПОРЕДИ:**

1. Прекратява от 1 юли 1990 г. Научноизследователският институт по руски език и литература — София.
2. Прекратява от 1 юли 1990 г. Научноизследователският институт по образованието — София, поема активите и пасивите на преобразителния институт по баланса му към 30 юни 1990 г., както и другите права и задължения.
3. Образува от 1 юли 1990 г. към Министерството на народната просвета като юридически лица със седалище София:
  - а) Научноизследователски институт по сугестология с център за изучаване на чужди езици с предмет на дейност: преподавателска, научноизследователска и експериментална дейност в областта на сугестологията.
  - б) Научноизследователският институт по сугестология поема съответна част от активите и пасивите на Научноизследователския институт по образованието по баланса му към 30 юни 1990 г., както и другите права и задължения на тази дейност.

б) Централен дом за професионално-творческо развитие на учителите с подлясна в сградата с предмет на дейност: квалификационна и информационна дейност, популяризиране на постиженията в педагогическата теория и практика;

в) регионални учебно-методически дирекции със седалища в градовете съгласно приложение № 1. Регионалните учебно-методически дирекции са на бюджетна издръжка и се изграждат на основата на числеността на персонала и издръжката на съществуващите районни училищни инспекции.

4. Към Министерството на народната просвета преминават специализираните звена съгласно приложение № 2.

Заклучителна разпоредба

Параграф единствен, Отделен т. 3 от раздел "Култура, наука и просвета" от приложение № 1 на Постановление № 28 на Министерския съвет от 1989 г. за по-нататъшно повишаване на ролята и мястото на обществните и общинските народни съвети и на комитетата и съветската за териториално управление (ДВ, бр. 48 от 1989 г.).

Председател на Министерския съвет:
Андрей Лукаков

Главен секретар на Министерския съвет:
Павло Бържалов

Приложение № 1 към т. 3, буква "а"

Списък на градовете — седалища на регионалните учебно-методически дирекции

1. Благоевград, 2. Бургас, 3. Варна, 4. Велико Търново, 5. Видин, 6. Враца, 7. Габрово, 8. Кюстендил, 9. Кърджали, 10. Ловеч, 11. Михайловград, 12. Пазарджик, 13. Перник, 14. Плевен, 15. Пловдив, 16. Разград, 17. Русе, 18. Силистра, 19. Сливен, 20. Смолян, 21. София-град, 22. София — учебен регион, 23. Стара Загора, 24. Толбухин, 25. Търговище, 26. Хасково, 27. Шумен, 28. Ямбол.

Приложение № 2 към т. 4

Списък на специализираните звена на Министерството на народната просвета

1. Регионални учебно-методически дирекции.
2. Научноизследователски институт по образованието.
3. Държавен статистически институт.
4. Научноизследователски институт по сугестология с център за изучаване на чужди езици.
5. Информационно-изпитателен център.
6. Дирекция "Педагогически издания".
7. Дирекция "Извънучилищна дейност и заведения".
8. Централни извънучилищни учреждения:
  - Национален център за учебнически, технически и научно творчество;
  - Централна спортно-туристическа станция;
  - Централен дворен комплекс;
  - Централни детски комплекси;
  - Централни учебнически лагерни;
  - Школа за изпитателна работа;

Ek 2. Görüşülen Tanık Muhammet Ayyıldız'ın (Mohamed İbryam Yuseyin) Belene Toplama Kampı'nda Tutulduğuna Dair Resmî Belge⁴⁵

Обр. 1

МИНИСТЕРСТВО
НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ
Изм. № 23488 / 17.10.1994г

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Настоящото удостоверение се издава на . . . . .
. . . . . **МОХАМЕД ИБРЯМОВ ЮСЕИНОВ**.
от гр. (с.) /**МИТКО ИВАНОВ СЕРДАРОВ**/
ул. (ж. к.) . . . . . **с. Могиляне, обл. Хасковска**
в уверение на това, че с административен акт по политически
причини е бил въздворен в трудововъзпитателно общежитие,
лагер (незаконно задържан в поделение на МВР) в . . . . .
. . . . . **ТЕО-Белене** . . . . .

за времето от **28.02.1984г** . . . . . до **18.04.1986г**
от . . . . . до . . . . .
от . . . . . до . . . . .

Удостоверението се издава на основание Закона за поли-
тическа и гражданска реабилитация на репресирани лица,
обнародван в Държавен вестник, Бр. 50 от 25.06.1991 г.

НАЧАЛНИК

⁴⁵ Tanık, Belene Toplama Kampı'nda tutulduğunu gösteren bu belgeyi 1994 yılında Bulgaristan İçişleri Bakanlığı'ndan almıştır. Ancak resmî gazete *Dirjaven Vestnik*'in Belene Toplama Kampı'nda tutulmuş 517 kişinin adını, *ad-kırımında* dayatılan "Bulgar adlarla" yayımladığı listede (bk. Ek 1) tanığın adı, başka bir deyişle *ad-kırımı* sırasında kendisine dayatılan "Митко Иванов Сердаров" adı geçmemektedir. Böylece, Belene Toplama Kampı'nda 1985-1986 döneminde resmî olarak açıklanan 517 tutukludan daha fazla tutuklu bulunduğu yukarıdaki resmî belgeyle kanıtlanmıştır. Söz konusu 517 kişilik listede "ad-kırımında dayatılan adı" geçmeyen başka mağdurlar da vardır. Örneğin makalede sözlü tarih anlatılarından yararlanılan tanık Merdinç Türker'in (Merdinç Mehmedali Yuzeir) *ad-kırımında* politik zorla dayatılan "Марин Младинов Ясенов" adı da listede (bk. Ek 1) geçmemektedir.

**Ek 3. “Avrupa Konseyi Bulgaristan’ı İzleme-Sonrası Diyalog Raporu”
(Council of Europe Parliamentary Assembly, 2010, s. 18)**

AS/Mon(2008)35 rev.
7 April 2009
amondoc35r_2008

Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee)

Post-monitoring dialogue with Bulgaria

**Information note on the fact-finding visit to Sofia by the Chair of the Committee
(5-7 November 2008)1**

Rapporteur: Mr Serhiy HOLOVATY, Alliance of Liberals and Democrats for Europe

ii. Claims of the former prisoners of Belene Island

80. Like my predecessors in the past, I have been approached on several occasions by the Association of Justice, Rights, Culture and Co-operation in the Balkans (hereafter “the association”) that represents 517 former prisoners of the Belene Island concentration camp and other victims of the forced assimilation in Bulgaria between 1984 and 1989. During those years, nearly one million ethnic Turks were subjected to forced “bulgarisation” and about 850 – 900 ethnic Turks were sent to prisons or concentration camps arbitrarily and without due process. Between May and September 1989, 350,000 ethnic Turks were forcibly deported to Turkey in order to make Bulgaria a mono-ethnic country. Mr Loutfi, Head of the Bulgarian parliamentary delegation, during the debate on the need for international condemnation of the crimes of totalitarian communist regimes at the Assembly’s January 2006 part-session, considered that this was an “ethnic genocide, aimed at undermining the religious, political and ethnic identity of a minority”. The former prisoners of the Belene Island have the following claims:

- proper investigation of the crimes committed between 1984 and 1989 and bringing those guilty before a court;
- compensation from the state that would adequately compensate them for their physical, moral and material damage;
- counting the years spent in prison for calculating retirement age or pension due for service to the state.

81. The former prisoners’ representatives claim that their case could not be brought before the Strasbourg Court since the national remedies could not have been exhausted, as the authorities refused to take responsibility for what happened in the communist times. As these people are not represented politically, I would like to ask the authorities to consider their requests which seem to be legitimate to me.

Ek 4. “Bulgar Müslümanlarına Yönelik Girişilen Zorunlu Asimilasyonu Kınama Bildirisi” (Demokrati Za Silna Bılgariya, 2012)

Bulgar Müslümanlarına Yönelik Girişilen Zorunlu Asimilasyonu Kınama Bildirisi⁴⁶

Biz, 41. Ulusal Meclis’in milletvekilleri;

- Avrupa ve dünya düşüncesinin, insan ve azınlık hakları alanında uluslararası hukukun en yüksek kazanımlarına atıfta bulunarak,
- Avrupa insan hakları şartı ile insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasına ilişkin Sözleşme’ye atıfta bulunarak,
- Demokratik değişimlerin başlangıcından bu yana geçen 20 yıl boyunca Bulgar adalet sisteminin, sözde “Soya Dönüş Süreci” de dâhil olmak üzere, Bulgar Müslümanlarının zorla asimilasyonu girişiminin suçlularını cezalandıramamasından duyduğumuz üzüntüyü ifade ederek,
- Bu tür suçlar için zamanaşımı olamayacağına ilişkin kesin kanaatimizi ifade ederek,

İLAN EDİYORUZ:

1. Totaliter komünist rejimin, Bulgaristan Cumhuriyeti’nde yaşayan Müslüman azınlığa yönelik asimilasyon politikasını, sözde “Soya Dönüş Süreci” de dâhil olmak üzere kesinlikle kınıyoruz.
2. 1989 yılında 360.000’den fazla Türk kökenli Bulgar vatandaşının kovulmasını, totaliter rejim tarafından işlenen bir etnik temizlik biçimi olarak ilan ediyoruz.
3. Bulgar adaleti ve Bulgaristan Cumhuriyeti Başsavcısı’nı, sözde “Soya Dönüş Süreci”nin suçlularına karşı başlatılan davanın sonuçlandırılması için her türlü çabayı sarfetmeye çağırıyoruz. Bunun üzerinin zamanaşımı ile örtülmeye çalışılması, bu suçun gerçeğe suçlulardan tüm Bulgar halkı üzerine yıkmaktadır.

⁴⁶ Bulgarcadan Türkçeye Vildane Özkan tarafından çevrilmiştir.

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN MEŞRUIYET KRİZİ: 1903'TE MİTROVIÇE'DE İLK RUS KONSOLOSU GRİGORİ ŞERBİNA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

Hasip SAYGILI

Özet: 1903 yılı Makedonya meselesi için bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte bölgede meydana gelen Viyana Reform Programının kabulü, Bulgarların İinden Ayaklanması ve Mürzsteg Reform Programının yürürlüğe girişi gibi önemli gelişmeler arasında, Kosova vilâyeti kuzeyindeki Mitroviçe kasabasında Rus konsolosunun öldürülmesi de yer alır. Bu hadise üzerine Osmanlı resmi kaynaklarına dayalı olarak bir inceleme yapılmış değildir. Bu çalışmada, hadisenin öncesi ve sonrasında Osmanlı idaresinin çeşitli seviyelerde reaksiyon ve ön alma girişimleri belgeler üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular Rus, Sırp ve diğer kaynaklardaki tespitlerle karşılaştırılarak Yıldız Sarayı'nın krizi yönetme şekli değerlendirilmiştir. Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında bu hadise sonrası gerilen ilişkilerin yatıştırılması için her iki tarafça sarfedilen çabalar ve bunların ne kadar başarılı olduğu da tahlil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Arnavut, Mitroviçe, Şerbina, Rus Konsolosu, Sultan II. Abdülhamid, İsa Bolatin, Zinoviye, Umumi Müfettiş.

The Legitimacy Crisis of Sultan Abdülhamid II: The Murder of the First Russian Consul Gregory Scherbina of Mitrovitza in 1903

Abstract: Year 1903 has been a milestone for the Macedonia issue. Among the notable events such as the acceptance of Vienne Program, İinden Insurgency of Bulgarians and the entry of the Murzsteg Program into force; the murder of Russian consul in the town of Mitrovitza, Northern Province of Kosovo also took place. There was no investigation carried out on this incident based on Ottoman official resources. In this study, the attempts of different degrees of reactions and pre-emptive initiatives of Ottoman rule before and after this case have been examined through reading the Ottoman documents. Achieved findings have been compared with Russian, Serbian and other source bindings and Yıldız Kiosk crisis management has been assessed. The study has also analyzed that efforts made by both sides to soothe this case between Russia and Ottoman Empire and whether these efforts were succeeded or not.

Key words: Albanian, Mitrovitza, Scherbina, Russian Consular, Sultan Abdulhamid II, İsa Bolatin, Zinoviev, General Inspector.

Giriş

Makedonya meselesinin uluslararası nitelik kazanmasının başlangıcı, Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Rus Harbi'ni kaybetmesidir. Savaş sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Bâb-ı Âlî, Avrupa topraklarının büyük kısmını terk etmiş, Kosova dâhil Makedonya *Büyük Bulgaristan* hudutları içerisinde bırakılmıştır. Ancak aynı yıl *düvel-i muazzamanın* Berlin Konferansı kararlarıyla Ayastefanos Antlaşması tadil edilmiştir. Berlin Antlaşması'na göre *Büyük Bulgaristan* küçültülmüştür. Osmanlı Devleti'nin Tuna vilayeti üzerinde, merkezi Sofya olmak üzere İstanbul'a bağlı *Bulgaristan Emareti* kurulmuş ve anılan bu prenslikle Osmanlı toprakları arasında ise merkezi Filibe olan özerk *Şarkî Rumeli Vilayeti* kurulmuştur. Makedonya toprakları ise Girit'te olduğu gibi reform yapması şartıyla, Osmanlı İmparatorluğu'na iade edilmiştir (Erim, 1953, ss. 404-413). 1885 yılında Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan'la birleşmesi ve Girit'te isyancı Rumların elde ettiği başarıların bölgeyi kendi topraklarına katmak isteyen Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın iştahını kabartması mezhepler, dinler, etnik gruplar mozaiği olan Makedonya'da mevcut gerginliği daha da artırmıştır.

Bâb-ı Âlî, reform taleplerinin gerçekleşmesinin bölgede hükümrânlığının sonunu getireceği endişesiyle başından itibaren bu talepleri geçiştirmeye çalışmıştır. Ancak çeşitli komitelerin çete faaliyetleri 1900'lü yılların başında bölgeyi yaşanmaz hâle getirir¹. 1902 yılında İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan bölgede bir reform planı üzerine müzakereye başlayınca Rusya da Balkan Ortodokslarının geleneksel hamisi olarak sahnede yerini alır (Hacısalıhoğlu, 2008, s. 105). Aynı yılın yazında Rusya ve Avusturya - Macaristan, Sultan Hamid'i reformlar yapılmazsa dış müdahale ile tehdit ederler (The Cambridge, 1923, s. 373). Müşterek dış müdahaleden çekinen Sultan, Alman büyükelçisinin tavsiyesiyle Kasım 1902'de Rumeli Vilayetleri için bazı "tedbirler" alır (Hacısalıhoğlu, 1989, s. 106). Bölgedeki jandarma ve polis ile mahkeme memurlarının Müslüman ve Hristiyanlardan teşkili ve Selânik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde bir Umumî Müfettişlik kurulması bu tedbirler arasındadır (Shaw, 1977, ss. 183-184). Bu çerçevede Hüseyin Hilmi Paşa, Rumeli Umumî Müfettişliğine tayin edilir (İrtem, 1999, s. 214). "Vilâyât-ı Şâhâne Müfettişliği" 1902 yılı sonuna doğru Selânik merkezli olarak faaliyete geçirilir. Ancak Makedonya'da faaliyet gösteren Bulgar komiteleri Osmanlı programını kesin bir dille yetersiz bularak reddederler (Adanır, 1996, s. 169).

Bu dönemde Rusya'nın Mitroviçe'de konsolosluk açmasının arkasında Mitroviçe'nin konumundan kaynaklanan rekabet ve çatışma potansiyeli görülebilir. 1897 yılında bölgede statükonun devamı konusunda Avusturya ile

¹ Komitacıların stratejisi karışıklar çıkarıp Osmanlı Devleti'nin aczini göstererek Avrupa müdahalesini sağlamaktır (Aydın, 1989, s. 209).

anlaşan Rusya, rakibi Avusturya'nın bölgede yaptığı girişimlerle (Tahsin Paşa, 1931, s. 141) kendi çıkarlarının gölgede kaldığı düşüncesiyle karşılık olarak Mitroviçe'de konsolosluk açmayı düşünmüş (Batakoviç, 1987, s. 311)² olmalıdır. Osmanlı ricalinin görüşlerini yansıttığı kabul edilebilecek belgelere göre (BOA, DH.MKT, 531/58 ve BOA, DH.ŞFR, 291/85) o tarihlerde Mitroviçe; İpek, Üsküp, Yeni Pazar, Priştine ve Prizren'e demir yolu ile irtibatı nedeniyle *Arnavutluk'un göbeği* sayılmaktadır. Şehir ve çevresinde Müslüman-Hristiyan nüfus arasındaki ilişkiler *husumet derecesinde* değilse de konsolosluğun faaliyeti ile kolayca *nifak ve husumet* üretilebilecektir. Belgelere göre Rusya'nın Üsküp Konsolosu Maşkof, bu maksadın gerçekleşmesi için Mitroviçe'de konsolosluk açacaklarını *ötede beride söylemektedir*. Yine Mitroviçe'de Rusya konsolosluk açınca diğer devletler tarafından *gerek buraya gerek Yeni Pazar, İpek [ve] Prizren'e birer konsolos tayini pek muhtemel* gözükmektedir.

Mitroviçe'ye Rus Konsolosluğu Açılmasına Arnavut Tepkisi

Reformlarla ilgili her türlü gelişmenin şimdiki Kosova ve Makedonya topraklarındaki bölgelerde Arnavut halkta şiddetli tepki yarattığı bilinmektedir³. Bu çerçevede Rusların daha 1902 yılı başından itibaren Mitroviçe'de konsolosluk açma girişimlerinden Osmanlı idarecilerini endişe ile takip ettikleri görülmektedir. Osmanlı salnamelerine göre 1900 yılı için Mitroviçe şehir merkezin nüfusunun 4.000 civarında olduğu ve bu miktarın yarıya yakınının gayrimüslim olduğu anlaşılmaktadır (Çalışkan, 2002, ss. 111-112). Kosova Valisi Reşad Bey, vilayet merkezi olan Üsküp'te görüştüğü Rusya konsolosunun kendisine Mitroviçe'ye bir *vice konsolos* tayin edeceklerini, hatta *İşkodra sabık Rusya konsolosu [Şerbina]'nın oraya memur edileceğini* ifade ettiğini bildirmektedir⁴. Vali, Üsküp Rus konsolosuna karşılık olarak, Mitroviçe'nin küçük bir yer olması sebebiyle oraya konsolos tayininin uygun olmadığını, ayrıca orada konsolosluk açılmasının *mücavir devlet ve hükümetlere de imtisal olacağı* uyarısını yaptığını ve Hariciye Nezareti'ne de 27 Ocak 1902 tarihinde *Mitroviçe'de hiçbir devletin konsolosu olmadığına dair* cevabi yazı yazdığını hatırlatarak Mitroviçe'de Rus konsolosluğu açılmasının mahzurlarına işaret etmiştir⁵. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki mülki makamlarının asıl

² Makaleyi bu çalışma için Sırpçadan Türkçeye çeviren Mirnes Çosiç'e müteşekkirim.

³ Adı verilmeyen bir Arnavut önde geleni, reformlara şiddetli mukavemet gerekçesini "Reformlar Bulgaristan'ı, Şarkî Rumeli'yi ve Girit'i kopardı. Şimdi biz de Kosova, Manastır ve Selânik vilayetlerinin kafirlerin eline geçmesini istemiyoruz" şeklinde açıklamıştır (Teplov, 1903b).

⁴ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Kosova valisinin Sadaret'e 14 Ocak 1902 tarihli raporu.

⁵ BOA, DH.MKT, 527/32, içinde Kosova valisinin Dâhiliye Nezaretine yazdığı 17 Ocak 1902 tarihli şifreli telgraf.

endişesi, Mitroviçe’de Rusların konsolosluk açma teşebbüsünün Arnavut ahali arasında şiddetli tepki yaratması⁶ ve bu durumun krizi kontrol edilemez şekilde ağırlaştırması ihtimalidir. Nitekim Mitroviçe’ye Rus konsolosluğu açılacağı haberleri çok geçmeden mahalli Arnavut halkın şiddetli infialine sebep olmuştur. Priştine mutasarrıfı 16 Haziran 1902 tarihinde Kosova vilayetine çektiği telgrafta, Rus konsolosun Mitroviçe’ye girerken öldürüleceği ihbarını aldığını, esasen *Mitroviçelilerin malum olan vahşet ve huşûnet-i tabiieleri hasebiyle* devletçe siyasi bir soruna neden olacak bir cinayetin muhtemel olduğunu rapor etmiştir⁷. Priştine Mutasarrıfının değerlendirmesi, bürokratik hiyerarşiyi takip ederek vakit kaybedilmeksizin Sadaret’e de sunulmuştur⁸.

Osmanlı resmî yazışmalarına bakılırsa, Sultan Abdülhamid ilgililere olayların tırmanmaması için gerekenin yapılması talimatını vermiştir⁹. Bu çerçevede Hariciye Nazırı Tevfik Paşa Rusya Sefiri Zinoviyev ile birkaç defa görüşerek konsolosluk açma tasavvurunun doğuracağı yukarıda zikredilen sakıncaları izah eder. Ancak Tevfik Paşa’nın bu tasavvurdan *feragat edilmesi* ricasına karşılık Rusya büyükelçisinin cevabı *mezkûr konsoloshane’nin ihdasına emr-i imparatorî sâdir olduğu cihetle bundan sarf-ı nazar kabil olamayacağını* şeklinde olmuştur. Rus sefiri ayrıca beyan edilen *mehazirin gayr-i varid olduğunu ve Rusya’nın Memalik-i Şâhânenin istediği mahallerine konsolos tayinine yetkisi olduğunu belirterek bu konuda itiraza mahal olmadığı* konusunda Küçük Kaynarca Antlaşması’nın 11’inci maddesini¹⁰ gerekçe

⁶ Arnavutlar tarafından Rus konsolosları *kadim geleneklerini ihlal ve hürriyetlerine müdahale* politikasının tecessüm etmiş şekli olarak görülmektedir [(Nikitin, 2004, ss. 297-307). Bu çalışmada kullandığım Rusça materyalin tamamını Türkçeye çeviren Emin Ata Celal Kazımof ile Mezahir Ağayev’e şükran borçluyum]. Arnavutlar Rus konsolosluklarının Arnavutlar aleyhine Hristiyan unsurları güçlendireceğinden endişe etmişlerdir.

⁷ BOA, DH.MKT, 527/32, içinde Priştine Mutasarrıfı’nın Kosova valisine telgrafı.

⁸ BOA, DH.MKT, 527/32, içinde Dâhiliye Nezaretinin Sadaret’e 19 Haziran 1902 tarihli arızası.

⁹ BOA, DH.MKT, 531/58, dosyasındaki Sadrazam Said Paşa’nın Dâhiliye Nezaretine yazdığı 25 Haziran 1902 tarihli yazıya göre Sultan Abdülhamid konu hakkında *bu gibi hâlât-ı gayr-i marziye zuhuruna sebebiyet verilmemesini* ilgililere irade etmiştir. Rusya’yı konsolosluk tesis etmekten *feragat* ettirmek için de yaz boyunca teşebbüslerin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. 4 Eylül 1902 tarihinde Hariciye Nezaretinden Sadaret’e yazılan cevabi bir yazıda artık Rus sefaretine bu konuyla ilgili yapılacak taleplerin uygun olmayacağı, bu çerçevede Mitroviçe’ye gelecek Rus konsolosunun can güvenliğinin sağlanamayacağını beyan edilmesinin *lisan-ı hükûmete yakışmayacağı* ifade edilmiştir.

¹⁰ Küçük Kaynarca Antlaşması’nın 11’inci maddesinde “Rusya Devleti tarafından lazım görülecek amme-i mevakide konsoloslar ve konsolos vekillerinin tayinine Devlet-i Âliyemiz canibinden ruhsat verilüb” ifadesi mevcuttur (Nihat Erim, 1953, s. 126). Ancak bu ifadeler tamamen ticaret ve tüccar faaliyetleriyle ilgilidir. Konuya ilişkin

göstererek ısrar eder¹¹. Bir çıkış yolu arayan Bâb-ı Âlî, devlet ricalinin görüşünü talep eder. Dâhiliye nazırı 29 Haziran 1902 tarihli cevabında, tayin edecekleri konsolosun suikastla öldürüleceğine Rusya sefirinin iknaya çalışılması dışında uygulanabilir bir hareket tarzı tavsiye edememiştir¹².

Diğer taraftan 1902 yazında, Mitroviçe'de tesis edilmeye çalışılan Rusya konsolusluğu için mahalli Sırpların Sırbistan tarafından harekete geçirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Kosova vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta, Priştine Sırp konsolosunun mahalli mülki makamlara haber vermeksizin Mitroviçe'nin Kolaşin nahiyesi köylerinde ihtiyar heyetleri ve Hristiyan ruhani heyet-i ruhani azalarına Mitroviçe'de Rus konsolusluğu kurulması için mazbata tanzim ettirdiği bildirilmiştir¹³. Telgrafta *Hristiyanların efkârını zehirlememeleri için, yani benzeri girişimlere mani olmak üzere, Rus konsolosların her ne vakit bir yere gitmek isterlerse nezdlerine muhafız ve saire refik edilmek üzere ihbar keyfiyet eylemesi için sefaretleri vasıtasıyla tebligat-ı müessire icra ettirilmesi* talep edilmiştir. Dâhiliye Nezaretinin söz konusu talebi yerinde görerek Sadaret'e intikal ettirdiği görülmektedir¹⁴.

Dönem boyunca Osmanlı ricali resmî yazışmalarda Rusların konsolosluk açma girişimlerini *şayia* olarak nitelemeyi tercih etmiştir. 23 Ağustos 1902 tarihinde Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa'nın Sadaret'e yazdığı bir arizada, kendisinin bu şayiaların aslının olmadığını¹⁵ bildirmesine rağmen *İkdam* gazetesinde yukarıda adı geçen İşkodra eski Rus konsolos vekilinin Mitroviçe Konsolusluğuna tayin edildiği ve yola çıkmak üzere olduğu haberinin¹⁶ yayımlandığından şikâyeti

---

güncel bir monografide yukarıda zikredilen maddenin esasen Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhinde reayayı itaatsizlik ve isyana teşvik, istihbarat gibi faaliyetler için konulduğu ifade edilmektedir (Osman Köse, 2006, s. 189). Nitekim Rusya'nın devlet politikasını yansıttığı kabul edilen bir yayın organında konsoloslüğün açılma gerekçesi olarak mahalli Sırpların haklarını koruma düşüncesi ifade edilmiştir (Povolny, 1903a).

¹¹ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Hariciye Nezaretinin Sadaret'e 24 Haziran 1902 tarihli arızası.

¹² BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Dâhiliye Nezaretinin Sadaret'e yazısı

¹³ Aynı dosya içinde Kosova vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 15 Temmuz 1902 tarihli şifreli telgraf.

¹⁴ Aynı dosya içinde Dâhiliye Nezaretinin Sadaret'e 28 Temmuz 1902 tarihli arızası.

¹⁵ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Kosova Valiğinin Dâhiliye Nezaretine yazdığı 14 Ağustos 1902 tarihli bir yazıda *şayianın* aslı olmadığını 24 Haziran 1902 tarihinde vilayete bildirildiği hatırlatılıyor.

¹⁶ İstanbul'daki *İkdam* gazetesinin Mitroviçe'ye konsolos tayinine ilişkin haberinin Mitroviçe Kaymakamlığı, Priştine Mutasarrıflığı, Kosova Valiliği, Dâhiliye Nezareti ve Sadaret hiyerarşik sırasıyla aşağıdan yukarıya ve çevreden merkeze dile getirilmesi ilginçtir. Diğer taraftan *İkdam* gazetesi söz konusu dönemde Sultan

mevcuttur. Nazır, bahse konu haberin bölgede duyulması üzerine konsolosun kabul edilmemesi için Mitroviçe'nin bayraktarları ve ileri gelenleriyle *Yeni Pazar, İpek, Vuçitrın kazaları ahalisi beyninde evvelce akdedilmiş olan ittifak bu kerre de teyid olunarak* konsolosun geliş zamanını gözetmek üzere her istasyona gözcü gönderilmekte olduğunun da altını çizer¹⁷. Dâhiliye Nazırı, konsolosun gelişine karşı çıkmanın uygun bir şekilde *ahaliden söz anlayanlara* izah edilmesini teklif etmektedir. Ancak yazısından bundan kendisinin de umutlu olmadığı sezilmektedir. Aynı tarihte Nezaretçe Kosova vilayetine verilen aynı kapsamdaki talimata karşılık 28 Ağustos 1902 tarihinde *Mitroviçe içinde zaten söz anlar takımından adem bulunmaması hasebiyle* ne yapılması gerektiğinin sorulması kayda değerdir (BOA, DH.MKT, 531/58)¹⁸. İstanbul, konsolosluğun açılmasını önlemeye gücü yetmeyeceğini anlayınca açılışı mümkün olduğu kadar geciktirmeye gayret gösterecektir¹⁹.

Rus Konsolosu Grigori Stepanoviç Şerbina'nın Mitroviçe'ye Gelişi

Rusya'nın Mitroviçe'de görevlendirmek istediği konsolos Şerbina hakkında Osmanlı resmî yazışmalarında herhangi bir ayrıntı yoktur. Hatta konsolosun görev bölgesine intikaline kadar adı yazışmalarda nadiren zikredilmektedir. Ancak Rus ve Sırp kaynaklarda bahse konu konsolosa dair ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Kaynaklara göre, Grigori Stepanoviç Şerbina, 1867 yılında Ukrayna'nın Çernigov şehrinde mütevazı bir ailede doğmuştur. Üç yıllık bir eğitimden sonra 1889'da Moskova Şark Dilleri Okulundan mezun olan Grigori Şerbina, aynı yıl Rusya Hariciye Nezaretinin Şark Dairesinde 18 ay sürecek bir eğitime alınmıştır. Batı dilleri dışında Gürcüce, Ermenice, Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenen Şerbina doktora tezini de Türkçe yazmıştır (Yambayev, 2003). 1890 yılında İstanbul'daki Rus Sefaretine tayin edilen konsolos (Man'kovskaia, 1985, s. 183). Mısır'da "gizli" bir görevde ve Üsküp Konsolosluğunda da çalışmıştır. 1894 yılında Marmara Denizi ile ilgili ilmî çalışmalarından dolayı

Hamid'in arzusu hilafına bir yayın yapamayacağına göre belki de gazete haberi ile *şayianın* gerçekliğine kamuoyu hazırlanmak istenmiştir.

¹⁷ Aynı dosya içinde Dâhiliye Nezaretinin Sadaret'e 23 Ağustos 1902 tarihli arızası ve BOA, DH.ŞFR, 289/126.

¹⁸ Kosova Valisi Reşad Bey bir başka yazışmasında da bölge insanı için *cehaleti müselleme* nitelemesi yapmaktadır (Aynı dosya içinde Kosova vilayetinden Sadaret'e 3 Eylül 1902 tarihli şifreli telgraf).

¹⁹ Sırp diplomat tarihçi Batakoviç Mitroviçe'de Rus konsolosluğunun 7 Mayıs 1902 gibi Ruslarla Bâb-ı Âlî'nin müzakerelerinin sürdüğü bir tarihte resmen açıldığını ileri sürmektedir (Batakoviç, 1987, ss. 311, 325). Bu iddia yukarıda zikredilen gelişmelere göre imkânsız görünmektedir. Yazışmalara göre, anılan tarihte iki ülke arasında konuya ilişkin mutabakat dahi sağlanmış değildir. Esasen yazar aynı makalede konsolosun Mitroviçe'ye 26 Ocak 1903 günü geldiğini, konsolosluk binasını Mart ayı başında resmen açıldığını yazmaktadır (Batakoviç, 1987, ss. 314, 316).

Rusya Coğrafya Cemiyeti tarafından gümüş madalya ile ödüllendirilmiş ve cemiyete tam üyeliği teklif edilmiştir (Leonidoviç, 2003).

Şerbina 1897 yılında İşkodra Konsolos Vekilliği'ne atanmış ve burada beş sene hizmet etmiştir. Görev süresi boyunca Arnavut dil ve kültürüne de hâkim olan Şerbina, mahalli Ortodoks Arnavut nüfusun Papalık ve Avusturya-Macaristan tarafından Katolikleştirilme gayretlerine mani olmaya çalışmış, Karadağlılar ve Sırların büyük sempatisi ile Petersburg'daki Kutsal Sinod'un övgüsünü kazanmıştır (Man'kovskaia, 1985, s. 184).

Şerbina herkesin meşru haklarına saygılı olmasına rağmen Müslümanlara herhangi bir sempati duymamaktadır (Leonidoviç, 2003). İşkodra'daki görevini tamamlayıp Petersburg'a giderken de Roma'da Sırbistan temsilciliğinde bütün gücüyle Sırları korumaya gayret edeceğini beyan etmiştir. Şerbina Petersburg'da Hariciye Nazırı Kont Lamsdorf ve başkentte bulunan İstanbul Sefiri Zinoviyev'le görüşmüş ve talimatlarını almıştır (Batakoviç, 1987, s. 311). Şerbina'nın Ekim ayı içinde görev yerine gitmek için İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır (Leonidoviç, 2003). Rus kaynakları, İstanbul'a gelen Şerbina'nın, Rus Sefiri Zinoviyev tarafından Sultan Abdülhamid'e takdim edildiği bilgisini vermektedir. Osmanlı makamları konsolosun gidişinin Arnavutlar sakinleşinceye kadar ertelenmesini talep ederlerken, İstanbul'daki Sırbistan temsilcisi general, ısrarla bir an önce Şerbina'nın Mitroviçe'ye hareketini istemiştir (Batakoviç, 1987, s. 313).

Eylül ayı başında Rus konsolosunun kavas ve diğer iki hizmetlisiyle eşyalarının Mitroviçe'ye gönderildiği ancak çıkabilecek olaylardan endişe edilerek²⁰ anılan üç adam, iki hayvan ve eşyalarının masrafı hükûmetçe karşılanmak üzere trenle Üsküp'e sevk edildikleri anlaşılmaktadır. Bu ara *eşkîya-yı meşahirden* İsa Bolatin'in²¹ konsolosun Mitroviçe'ye gelme haberlerinin duyulmasıyla bölgede

---

²⁰ Rus kaynaklarına göre Arnavutlar konsolosun eşyalarına saldırmışlardır (Leonidoviç, 2003).

²¹ İsa Bolatin (1864-1916), bölgede *deruhdecilik* denilen para karşılığı korumacılık yapan birisidir. 1906 yılında İstanbul'dan döndükten sonra bölgede Yıldız'la doğrudan haberleşebilmekte, aynı zamanda Sırbistan'dan para ve silah almaktadır (Gawrych, 2006, s. 134). Daha önce Sırları koruduğundan Sırp konsolosundan madalya almıştır (Malcolm, 1998, s. 235; Povolniy, 1903a). Arnavut tarih yazımında *hürriyet savaşçısı* olarak anılan İsa Bolatin'in (Elsie, 2004, ss. 29-30), Mitroviçe Tümen Komutanı Şemsi Paşa'nın kan kardeşi olduğunu ve 1913 yılında Şemsi Paşa'nın intikamını almak için oğullarına Kolağası Niyazi Bey'i öldürttüğünü önde gelen Arnavut aydınlarından Avlonyalı Ekrem Bey kesin bir dile ileri sürmektedir (Avlonyalı Ekrem Bey, 2006, s. 232).

organize bir harekete ön ayak olma olduğu raporlarda ifade edilmektedir²². Bolatin'in bir telgraf çekerek Yeni Pazar ahalisini de harekete geçirdiği ve Mitroviçe'ye Rus konsolosu istemediklerine dair hükûmete takdim edilmek üzere mazbata tanzimine sevk ettiği bilgisi bilinmektedir²³. Kosova valisinin doğrudan Sadaret'e yolladığı aynı döneme ait şifreli bir telgrafta, *Yeni Pazarlılar da Mitroviçe'de Rusya konsolosluğu ihdasından dolayı feryada ve şikâyata başladı* ifadesi İsa Bolatin faktörünün ciddiye alınması gerektiğini Osmanlı ricaline hissettirmiş olmalıdır²⁴.

Rus kaynakları kullanılarak yazılan konuya ilişkin bir makalede, Arnavutların "cavur" [gâvur]²⁵ Rus konsolosunu kabul etmeyeceklerini beyan ettikleri ifade edilmektedir. Aynı yazıda İsa Bolatin'in *Rus Konsolosluğu için evini kiralayacak olanın evini yakacağı* tehdidinde bulunduğu da ileri sürülürken (Batakoviç, 1987, s. 312) hadiseler sırasında yayımlanan başka bir yazıda ise Bolatin'in *konsolosa evini kiralayacakları boğazlayacağı* tehdidinde bulunduğu bahsedilir (Johnson, 1903, s. 226).

Mitroviçe'ye konsolosluk açılmasının devlete *hâlen ve istikbalen mehazir ve mazarrat yaratacağını* beyan eden Kosova Valisi Reşad Bey, bunun ancak bazı şahısların bölgeden uzaklaştırılmasından sonra mümkün olabileceğini söylerken hiç şüphesiz olup bitenlerin farkındaydı. Reşad Bey'e göre, *ahalinin heyacanını teskin ve kendilerinin tatmin olunarak aradan bir hayli vakit geçmeksizin konsolosluk açılması mümkün uygun değildi*. Vali'nin, Bâb-ı Âlî'ye tavsiyesi, *konsolosluk ihdasının geçiştirilmesi*, şayet bu mümkün olamıyorsa bölgede umumi sükûnet sağlanıncaya kadar konsolosluk açılmasının geciktirilmesi şeklindeydi.

Diğer taraftan, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa da 4 Eylül 1902 tarihinde Sadaret'e gönderdiği yazıda, gelecek konsolosa Mitroviçe'de bir saldırı vâki olursa *bir gaile davet edeceğinden buna mahal verilmemesi için şimdiden tedabir-i kâfiye*

²² BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Dâhiliye Nezaretinin Sadaret'e 2 Eylül 1902 tarihli, Kosova vilayetinden Dâhiliye Nezaretine 2 Eylül 1902 tarihli ve Sadaret'ten Dâhiliye Nezaretine 4 Eylül 1902 tarihli yazılar.

²³ Aynı dosya içinde Kosova vilayetinin 2 Eylül 1902 tarihli Dâhiliye Nezaretine raporu.

²⁴ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Kosova vilayetinden Sadaret'e 3 Eylül 1902 tarihli şifreli telgraf.

²⁵ Kosova'da Arnavutların, diğer Hristiyanları *Hristiyan, Ortodoks, Hırvat, İtalyan* gibi dinî ve etnik referanslarla anarken Sırları pejoratif bir tavsifle *gâvur* olarak niteledikleri tarafımızdan 2007 ve 2009-2010 yıllarında gözlenmiştir.

ittihazından bahsetmekteydi²⁶. Sadaretçe aynı gün Dâhiliye Nezaretine, Kosova vilayetinin gereken tedbiri alması talimatı verdi²⁷.

Aynı günün akşamı Rusya Sefareti Baştercümanı Maksimof ise Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'yı konağında ziyaret ederek, konsolosluk açılması girişimine karşı kampanya yürüten İsa Bolatin'in geçen yıl söz verildiği gibi bölgeden uzaklaştırılarak tutuklanmasını talep edecekti. Baştercüman bu görüşmede, bu yapılmadığı takdirde Rusya'nın Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkisini keseceğini ve *Düvel-i muazzamaya müracat ve Avusturya Devleti ile akd- itilaf ederek Avusturya işgal-i askerîsinin Mitroviçe'ye kadar temdidini* sağlayacağını ileri sürmüştü²⁸. Hariciye nazırı görüşmeye ilişkin verdiği raporunda *İsa Bolatin hadisesine nihayet verilmesi muvafık-ı maslahat* görüşünü ifade etmişse de 28 Eylül 1902 tarihinde Dâhiliye Nezaretinin Sadaret'e yazdığı arızada da belirttiği gibi İsa Bolatin ve çevresinin derdesti ve bölgeden uzaklaştırılması ancak yeterli askerî kuvvet ve top gönderilmesiyle mümkündü²⁹ ve bu da Bâb-ı Âli'ce meselenin istenmeyen bir mecraya sürüklenmesi demektir.

Nitekim İsa Bolatin askerî yöntemlerle değil, ikna edilerek İstanbul'a getirilecek ve Padişah'tan kendi korumasıyla ilgili prestijli bir görev alacaktı (Külçe, 1944, s. 288). Fakat bölgedeki Arnavut huzursuzluğunun önü alınamayacaktı.

Bu arada bağlı olduğu askerî makamlarca Mitroviçe'deki Tümen Komutanı Şemsi Paşa'ya da *şu yakınlarda* atanan Rus konsolosunun bölgeye geleceğinin *istidlal* edildiği bildirilmişti. Şemsi Paşa bunun üzerine Kosova valisine telgraf çekerek gerekli hazırlıkların yapılabilmesi için konsolosun gelmesinden en azından bir hafta önce kendisine haber verilmesini talep etti³⁰. Öyle anlaşılıyor

---

²⁶ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Hariciye nazırının Sadaret'e 4 Eylül 1902 tarihli yazısı.

²⁷ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Sadrazam Said Paşa'nın Dâhiliye Nezaretine talimatı.

²⁸ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın Sadaret'e 4 Eylül 1902 tarihli raporu.

²⁹ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Dâhiliye Nezaretinin Sadaret'e 28 Eylül 1902 tarihli arızası. Aynı arızada İsa Bolatin'in Konya'ya uzaklaştırılması konusunda daha önce 28 Kasım 1901 tarihinde irade-i seniye çıkarıldığını ancak Kosova vilayetinde yeterli nizami kuvvet olmadığından padişah emrinin yerine getirilemediği anlatılmaktadır. Yine raporun yazıldığı dönemde İsa Bolatin'in nüfuzunun bölgede yüksek olduğu, Priştine ve Vuçitrin Arnavutlarının kendisine katıldıklarından bahisle Mitroviçe'ye atanan Rus konsolosunu şehre *girdiği anda telef edeceğini* beyan ettiğini ve anılan beyanatın Bulgaristan'da yayımlanan gazetelerde de neşredildiği ifade edilmiştir. Rapora göre İsa Bolatin *kule* tabir edilen tahkimli, savunmaya elverişli korunakta yaşamaktadır. Kısaca Dâhiliye nazırı, İsa Bolatin meselesinin hallinin kolay olmayacağını beyan etmiştir.

³⁰ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Kosova vilayetinin Dâhiliye Nezaretine 22 Eylül 1902 tarihli telgrafi ve BOA, DH.ŞFR, 293/18.

ki konsolos krizinin hayli ağırlaştığı bu safhada dahi Osmanlı askerî ve mülki makamları arasında henüz yatay ve dikey etkin bir iletişim ve koordinasyonun tesis edilebilmiş değildi.

Dönemin Sadrazamı Said Paşa'nın hatıralarına göre, Rus Sefiri Zinoviye Sultan'a çıkararak Mitroviçe konsolosunun İstanbul'a geldiğini ifade etmiş, göreve başlaması için *berat* talep etmiş ve bu belgeyi almıştır (Said Paşa, 1328, s. 281). Said Paşa bu olayın tarihini zikretmemekle beraber, 1902 yılının muhtemelen Kasım ayında söz konusu beratın verildiği tahmin olunabilir.

Konsolosun artık gelişinin beklendiği bir zamanda Sadrazam Said Paşa hakkında İngiltere sefaretince bir suikast ihbarı yapılır. İhbara göre, Mitroviçe'de konsolosluk tesisindeki rolü gerekçesiyle Sadrazam öldürülecektir. Said Paşa'nın Padişah'a 14 Ocak 1903 tarihinde yazdığı arizaya göre, İngiliz Sefareti baştercümanı gece nezdine gelerek Selânik Başkonsolosluğu'ndan alınan bir telgrafta, *Mitroviçe'de Rus konsolosluğu tesisi ve islahat-ı mukarrereyi istemeyen ahalinin* bunların Sadrazamın fikri olduğunu düşündüğü ve kendisini öldürmek üzere üç suikastçıyı İstanbul'a gönderdiği ihbarı mevcuttur (BOA, Y.A.HUS, 439/97)³¹. Said Paşa konuyu Sultan'a rapor etmeden bir gün önce, Rumeli Umum Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'ya konu ile ilgili gizli bir tahkikat yaptırması ve sonucu bildirmesi için talimat verir³². Hüseyin Hilmi Paşa, devrin iklimine uygun olarak önce Sadrazam'ın talimatını ivedilikle Yıldız'a rapor eder [HHPE (Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı), 7/397], daha sonra gereğini yapar³³. Sadrazama suikast ihbarından çok kısa bir süre sonra³⁴ Said Paşa azledilerek yerine Avlonyalı Ferid Paşa tayin edilmiştir. Sultan,

³¹ Said Paşa'nın hatıralarına göre İngiltere Büyükelçisi O'Conor Sadrazam'a suikast ihbarını ayrıca huzura çıkararak Sultan Abdülhamid'e de arz etmiş (Said Paşa, 1328, s. 282) ve Sadrazamın masuniyetini Sultan'dan talep etmiştir (İnal, 1982, s. 1052). Sadrazam Said Paşa'nın arizasını sunduğu gün Sultan, Zabtiye Nezaretine suikastın önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması için talimat vermiştir.

³² BOA, Y.PRK.MK, 12/26 içinde Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın 14 Ocak 1903 tarihli Mabeyn'e telgrafı.

³³ HHPE, 7/393 ve BOA, Y.PRK.MK, 12/26, içinde Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın 15 Ocak 1903 tarihli telgrafıyla Yıldız'a aktardığı Şemsi Paşa'nın ilk tahkikat raporuna göre, Mitroviçe içinde Sadrazam'a suikast girişimini teşvikte bulunması muhtemel iki kişi vardır. Bunlar Hafız İbrahim ve Hacı Arif Efendi'dir. Şemsi Paşa'ya göre bu iki kişiden Hacı Arif Efendi, *İslamiyeti yeniden tesis etmek* için çalışan bir mecnundu. Balkan Harbi'yle Kosova'yı ele geçiren Sırbistan, Birinci Dünya Savaşı için seferberlik ilan edip Mitroviçe ahalisinden *gönüllü* asker yazımına teşebbüs ettiğinde *Sırbistan gibi bir Ecnebi hükûmete muavenet etmek diyanete mugayirdir* dediği için süngülenerek öldürülen Hafız Arif Efendi (BOA, HR.SYS, 2413/2), muhtemelen Şemsi Paşa'nın bahsettiği Hacı Arif Efendi olmalıdır.

³⁴ İbnülemin bunun Zabtiye Nezaretine tedbir alınması talimatı yazılmasından bir saat sonra olduğunu söyler (İnal, 1982, s. 1052).

Rumeli'deki krizi Arnavut bir sadrazamla daha sarsıntısız yöneteceğini düşünmüş olmalıdır (Adanır, 1996, s. 180)³⁵.

Rus Konsolosu Mitroviçe'de

Mitroviçe'ye atanan Rus konsolosu Şerbina 26 Ocak 1903 günü nihayet şehre varmıştır. Kosova Vali Vekili Ali Rıza Paşa'nın raporuna göre, Konsolos İstanbul'un emri gereği tren istasyonunda *ihtiramat-ı lâzime* gösterilerek karşılanmış ve *memurin-i mahsusa* refakatinde kendisi için hazırlanmış *haneye* götürülmüştür³⁶. Raporda konsolosun geldiği gün Priştine Mutasarrıfı ile Tümen Komutanı Şemsi Paşa'nın da Mitroviçe'de bulunduğu anlaşılmaktadır³⁷. Ancak anılan şahsiyetlerin karşılamada bulunup bulunmadıklarına temas edilmemektedir³⁸. Konsolosun geldiğinin ertesi günü Priştine'ye gidip mutasarrıfa *merasim ziyareti* yaptığı da ayrı bir raporla İstanbul'a arz edilmiştir³⁹.

Mitroviçe'ye gelen konsolosa herhangi bir saldırının *muzır ve vahim* olacağı beyanı ile gece ve gündüz korunmasına özen gösterilmesi için padişah iradesi çıkmıştır (BOA, Y.MTV, 240/8). Ancak konsolosun güvenliğinin sağlanması için Arnavutların askerî yöntemler (*satvet-i seniyye*) dışında teskin edilmeleri imkânı kalmadığı, bu çerçevede Yakova'da toplanan eylem hazırlığındaki gruplara yapılan nasihatlerden sonuç alınmadığından hareketle, Mitroviçe Tümen Komutanı Şemsi Paşa, 3'üncü Ordu Komutanı Hayri Paşa, Kosova

---

³⁵ Ferid Paşa İstanbul'daki Millî Arnavut Cemiyetinin de başkanıdır (Chekrezi, 1919, s. 64).

³⁶ Bir kaynaktaki konsolosun Rus Kazak muhafızlar refakatinde Mitroviçe'ye geldiği iddia edilmiştir (Man'kovskaia, 1985, s. 185). Ancak dönemin şartlarına göre böyle bir uygulama mümkün görünmemektedir. Esasen 1903 tarihli bir kaynağa göre bu yöndeki bir talebi Sultan kabul etmemiştir (Povolny, 1903a).

³⁷ Sadrazam Said Paşa hatıralarında Mitroviçe'de konsolosluk açılması ile ilgili olarak Hariciye Nezareti ile Rusya Sefareti arasında bir protokol imzalandığını ileri sürmektedir. Bu protokole göre konsoloslukta ilk gün göndere Rus bayrağı çekilirken saygı için top atışları yapılması ve bir müfreze askerinin bayrağı selamlaması kararlaştırılmıştır. Yine Said Paşa'ya göre şehrin askerî ve mülki yetkilileriyle şehrin "mutebaran"ın açılış töreninde hazır bulunması da öngörülmüştür (Said Paşa, 1328, ss. 280-282). Ancak hadisenin seyrine bakıldığında bu tarz bir açılış yapılmadığı tahmin edilebilir. Esasen Rus arşivlerine dayalı olarak yazılan bir makalede konsolosluk için binanın ancak Mart ayı başında temin edilip açılabilirdiği ifade edilmiştir. Açılış törenine mahalli Sırplar katılmıştır (Batakoviç, 1987, s. 316).

³⁸ Batakoviç'e göre Konsolos, Şemsi Paşa'yı da ziyaret etmiştir (Batakoviç, 1987, s. 314).

³⁹ BOA, DH.MKT, 531/58 içinde Kosova vilayetinin Dâhiliye Nezaretine 26 ve 27 Ocak 1903 tarihli raporları ile Dâhiliye Nezaretinin Sadaret'e 30 Ocak 1903 tarihli yazısı.

Valisi Hafız Mehmed Paşa ve Serasker Rıza Paşa'nın müşterek fikirleri olarak bir an önce harekete geçilmesi için emir verilmesi talep edilmiştir⁴⁰.

Diğer taraftan konsolosun kendi güvenliğini tehlikeye attığı da korunması için görevlendirilmiş makamlar tarafından rapor edilmektedir. Mitroviçe Komutanı Şemsi Paşa, şehirde yeterli kuvvetin bulunmasına rağmen konsolosun gideceği yeri haber vermeden *gece gündüz demeyip kasaba derununda* dolaştığından güvenliğinin sağlanamadığını ifade etmiştir. Şemsi Paşa bu durumda fedakârlığı göze alan bir iki kişinin konsolosu kolaylıkla öldürebileceğini telgrafında isabetle öngörerek sorumluluk kabul etmeyeceğini amir makama ifade etmiştir⁴¹. Bununla beraber konsolosun gece gündüz korunmasına çalışıldığı notunu da düşmüştür.

Bu esnada *New York Times* gazetesi ise 27 Şubat 1903 tarihinde bir haber yayınlar ve konsolosun Arnavutlar tarafından öldürüldüğüne iddia eder⁴². Haber elbette asılsızdır.

Aslında konsolosun kendisi de öldürülme ihtimalinin yüksek olduğundan bihaber değildir. Daha Mitroviçe'den hareket etmeden görev mahallinde öldürüldüğünde memleketi Çernigov'a gömülmesini vasiyet etmiş, arkadaşı Andreovski'ye Mitroviçe'den yazdığı mektupta "Ya Türkler ya Arnavutlar ya da Boşnaklar bizi ve faaliyetimizi yok edecekler" demiştir. Şerbina'ya göre katledilmesinden Avusturya sorumludur. Avusturya- Macaristan, *keskin bir bıçağı saplamak için hazır tutarak beklemektedir* (Man'kovskaia, 1985, s. 185). Konsolosun kendisini güvenlik açısından uyarın Sırlara cevabı da "Benim ölümüm sizlere hürriyet getirecektir" şeklinde olacaktır (Batakoviç, 1987, s. 316).

Konsolos Şerbina için güvenlik riskinin yükseldiği bu dönemde Rus kaynaklarına göre Sultan, Rus sefirinden ortam yatışmaya kadar konsolosun İstanbul'a getirilmesini iki defa talep eder. Ancak bu talepler kabul görmez. Rusya Sefiri Zinoviye, Konsolos Şerbina'yı kişisel güvenliği konusunda uyararak, bir olay olursa sorumlusunun kendisi olacağını söylemiştir. Rus Sefiri'nin Sırbistan'ın İstanbul temsilcisine söylediği "Zavallı Şerbina... Onun durumu hiç iyi değil... Şerbina öldürülürse, onu aziz yapmalısınız" (Batakoviç, 1987, s. 315 ve Leonidoviç, 2003) ifadeleri, konsolosun katledilmesinin Rusya makamlarınca sürpriz sayılmayacağını göstermektedir.

⁴⁰ BOA, YMTV, 240/94 ve BOA, Y.MTV, 240/8 5-16 Şubat 1903 tarihlerindeki yazışmalar.

⁴¹ BOA, YMTV, 240/94, dosyasında Ordu Komutanlığının Seraskerliğe çektiği 12 Şubat 1903 tarihli telgraf içinde aktarılan Şemsi Paşa'nın telgrafı.

⁴² *The New York Times*, 27 Feb. 1903, s. 9. Aynı gazete saldırıya uğrayan konsolosun ölüm haberini vermekte acele etmiştir. Şerbina'nın ölümünü 5 gün önce vermiştir (*The New York Times*, 5 Apr. 1903, s. 5).

Konsolosun Mitroviçe'ye gelişinden itibaren Osmanlı mahalli makamlarınca yoğun bir gözetim altında tutulduğu bilinmektedir. Kosova'ya yeni tayin edilen Vali Hafız Mehmed Paşa'nın, konsolosun 19 Mart 1903 günü akşam üzeri beraberinde kavas, tercüman ve *Trayako* adlı bir Hristiyan olmak üzere *Şopokca* köyüne gidip yarım saat kaldığına dair verdiği rapor bunun bir göstergesi (BOA, DH.MKT, 674/52)⁴³. Vali, raporunda konsolosun şehir dışına çıkmasının *tebliğ eylediği tebligat hilafında olub bundan dolayı bilâhire de mesuliyet kabul olunamayacağı*nın kendisine uygun şekilde bildirilmesi talimatını mahalli mülki yetkililere verdiğini yazmıştır. Bununla da yetinmeyen Kosova valisi, konsolosa bir kez de ilgili nezaretçe de *mensup olduğu sefaret vasıtasıyla tekid-i tebligat edilmesini istemiştir*⁴⁴.

Yine Sadaret'in Şerbina'nın vurulacağı gün olan 31 Mart 1903 tarihli bir yazısında, konsolosun iki kavas ve tercümanı ile beraber şehre bir saat mesafedeki *Sonyan* köyünü ziyaret ettiği belirtilmektedir. Sadaretçe konsolosun güvenliğini tehlikeye atan pervasızlığının önlenmesi için Hariciye Nezaretine gerekli diplomatik girişimlerde bulunulması için talimat verdiği anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 2033/152474).

Konsolosun kendi güvenliğine dikkat etmeksizin çevrede gezdiği dönemde bölgede gerginlik patlama noktasındadır. 21 Şubat 1903 günü Avusturya ve Rusya tarafından, diğer Berlin Antlaşması imzacısı büyük devletlerin de tasvibi alınarak Osmanlı Devleti'ne bir reform planı teklif edilmiştir. Bu plana göre, Umumi Müfettiş önceden belirlenen belli bir süre için atanacak, jandarma Müslüman ve Hristiyanlardan nüfuslarına göre olacak, jandarmanın yeniden teşkilatlanması için yabancı subaylar görevlendirilecek, Arnavutların kanun dışı faaliyetleri hemen engellenecek, *siyasi suçlar* nedeniyle yargılanan ve cezalandırılan kişiler affedilecek, her üç vilayetin ayrı bütçesi olacak ve bütçe Osmanlı Bankası tarafından kontrol edilecektir. Ayrıca aşarın iltizamı usulü kaldırılacaktır (Adanır, 1996. ss. 170-171).

Sultan Abdülhamid teklif edilen planı iki gün içinde kabul etmiştir. Daha önce Kasım 1902'de alınan kararlar çerçevesinde gayrimüslimlerin de jandarma, bekçi ve polis olarak alınmasına başlanmıştı. Sadaret'in reformun kabul edildiği gün Umumi Müfettişliğe verdiği talimatla suçlular için genel af da ilan edildi⁴⁵. Bu suçluların arasında "siyasi suçlu" denilen terörist komitacıların olduğu

⁴³ BOA, DH.MKT, 674/52, Sırp diplomat Batakoviç, Şerbina ava da gidiyordu, ifadesiyle (Batakoviç, 1987, s. 315) muhtemelen konsolosun belgeye konu "deklare edilmemiş" Sırlara yönelik faaliyetlerini kastetmiş olmalıdır.

⁴⁴ Hariciye Nezaretine konu hakkında Dâhiliye Nezaretince 24 Mart 1903 günü yazı yazıldığı yukarıda zikredilen dosyada görülmektedir.

⁴⁵ HHPE, 3/162, 10 Şubat 1318 içinde Sadaret'in Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'ya 23 Şubat 1903 tarihli talimatı.

açıktır. Bir Rus kaynağa göre, afla 1080 tutuklu ve hükümlü serbest bırakılır (Teplov, 1903b).

Bu uygulamalar Rusya'yı tatmin etmezken⁴⁶ Arnavutları patlama noktasına getirmiştir. 16 Mart 1903 günü Prizren yakınlarında Jur'da toplanan Arnavutlar jandarma ve polise alınan Hristiyanlar görevlerinden uzaklaştırılmadığı takdirde Prizren'e saldıracaklarına dair "besa"⁴⁷ verdiler. Şemsi Paşa'nın birlikleriyle beraber şehre ulaşması ile saldırı önlenemedi (Teplov, 1903a). Kısa bir süre Priştine, Vuçitrin ve Mitroviçe Arnavutları kaza merkezi olan Vuçitrin'in batısında silahlı olarak toplanarak orduya alınan 10 kadar Hristiyan jandarma neferinin şehirden uzaklaştırılmasını talep ettiler.

Anılan dönemde Mitroviçe'de konuşlu 18'inci Nizamiye Tümeni Komutanı Şemsi Paşa'nın yaveri olarak görev yapan bir subayın anılarına göre, Vuçitrin merkezinde 12 Hristiyan jandarma⁴⁸ neferinin kendilerine teslimi için şehri kuşatan 1200 kadar Arnavut, sonunda eşrafın araya girmesiyle, söz konusu Hristiyan jandarmaları kolluk kuvvetleri ile beraber Priştine'ye mahfuzen götürüp Mutasarrıflığa teslim etmişlerdi. Kazandıkları bu başarı üzerine Arnavutlar bazı vergileri ödemeyeceklerini ileri sürerek kaza merkezi Mitroviçe'ye yürüdüler⁴⁹. Ancak Mitroviçe yakınlarına geldiklerinde taleplerini Rus konsolosunu istememe olarak değiştirdiler. Anıların sahibi Süleyman Külçe'ye göre, Arnavutların taleplerini değiştirmeleri kesin surette dış tahrik, yani Avusturya - Macaristan eseri idi (Külçe, 1944, s. 294).

30 Mart 1903 günü Mitroviçe'ye zorla girmek isteyen Arnavutlara⁵⁰ Tümen Komutanı Vekili Albay Said Bey⁵¹ nasihat ederek bundan vazgeçmelerini söyledi. Ancak, silahlı kalabalık ısrarını sürdürünce üzerlerine kurusıkı top atışı yapıldı. Asilerin dağılmamaları üzerine⁵² Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi

⁴⁶ HHPE, 1/26, 28 Şubat 1903 içinde Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın telgrafı.

⁴⁷ Gereğinin mutlaka yerine getirilmesi gereken Arnavut yemini.

⁴⁸ Adanır'a göre Hristiyan jandarma sayısı 8'dir (Adanır, 1996, s. 181).

⁴⁹ Teplov'a göre Mitroviçe'ye yürüyen 2.000 kadar asi arasında çok sayıda Katolik Arnavut mevcuttur (Teplov, 1903a).

⁵⁰ Silahlı Arnavutların sayısı 2.000 -3.500 arasında gösterilmektedir (Batakoviç, s. 317; Adanır, 1996, s. 181)

⁵¹ Kalkandenli bir Arnavuttur (Povolny, 1903a).

⁵² Mitroviçe'yi kuşatan asilerin dağıtılmasından iki gün sonra şehre gelen Rus gazeteci Povolny, Arnavut isyancıların şehri savunan kuvvetlere karşı *Hakiki Türk oğlu Türkler.. İleri!..* nidasıyla hücumu geçirildiklerini tanıklara dayalı olarak anlatmaktadır (Povolny, 1903a). Yakın zamana kadar Arnavutlar arasında "Türk" ve "Müslüman" birbiri yerine kullanılan kelimelerdi. *Hakiki Türk*'ten kastedilen *sağlam Müslümandı*. Tepkici Arnavut algısına göre Osmanlı idaresi reform taleplerini kabul ettiği için *mürted* idi. Bu yüzden "Müslümanlıktan dönmüş olanların" üzerine de dinî bir gayretle yürünmesinde bir tuhafılık görülmemiştir.

Paşa'nın telgrafla iznini alan Kara Said Bey [Paşa] üzerlerine topçu ateşi açtırdı⁵³. Kalabalığın pek az bir kısmı hayatta kalabildi (Külçe, 1944, ss. 294-295)⁵⁴. Batakoviç'e göre Konsolos Şerbina, şehre saldıran Arnavut asilere karşı şehri savunan Osmanlı kuvvetlerinin ateş hatlarına yaklaşmış ve top mevzilerini ziyaret etmişti (Batakoviç, 1987, s. 317). Olaylar sırasında Priştine'de bulunan bir Rus gazeteci de Sırp'ların asi Arnavutların dağıtılmalarını Şerbina'nın şahsi cesaret ve girişimine atfeden "efsaneler" anlattıklarını nakletmektedir. Gazetecinin anlattığına göre Türk birlikleri arasında bulunan Rus Konsolosun bizzat ateş ederek birçok Arnavut'u telef ettiğine, hatta topçu bataryasına komuta ettiğine inanılmaktadır⁵⁵. 30 Mart 1903 akşamı Priştine'de Sırp'lar *General Şerbina, Topçu Şerbina* için içmektedirler (Povolny, 1903a).

Konsolos Şerbina'nın Vurulması, Ölümü ve Sanıkların Yargılanması

Mitroviçe Rus Konsolosu Grigori Şerbina Arnavut isyancıların dağıtıldığının ertesi günü 31 Mart 1903'te ezani saatle 10.30'da⁵⁶, yani akşama bir buçuk saat kala, konsolosluk görevlilerinin çıkmaması için yalvarmalarını dinlemeyerek (Povolny, 1903a) yanında iki kavası ve muhafızlarıyla şehir merkezinin 500-600 metre kadar dışındaki istasyon yoluna dolaşmaya çıkmıştı. Süleyman Külçe'nin kanaatine göre *kendisi yüzünden dökülen kanlardan sanki duyduğu gururu halka göstermek isteğiyle* geziniyordu (Külçe, 1944, s. 295). Bu ara şehir dışındaki cephanelikten kışlaya hasta olduğu bahanesiyle (BOA, Y.A.RES, 120/46) dönmekte olan 17'inci Alay, 4'üncü Tabur, 1'inci Bölük onbaşlarından Muhacir İbrahim⁵⁷ de istasyon yolundadır. İbrahim konsolosu görünce selam verecekmiş gibi tüfeğini eline alır ve ona arkadan ateş eder. Konsolos sol bğründen yaralanır. Onu korumakla görevli Osmanlı askerleri⁵⁸

⁵³ Duşan Batakoviç'e göre Arnavut asilere karşı silah kullanma emrine itaat etmeyen birkaç asker Miralay Said Bey tarafından kurşuna dizildikten sonra askerler silahlı mütecavizlere ateş açmışlardır (Batakoviç, 1987, s. 317).

⁵⁴ Külçe'nin aktardığı Arnavut zayıatının abartılı olduğu anlaşılmaktadır. Adanır, Arnavut ölü sayısını dönemin diplomatik raporları ve gazete haberlerine göre 50-317 arasında olduğunu yazmaktadır (Adanır, 1996, s. 181). Daha sonra Rusya'da bir gazetede yayımlanan konsolosun kendi raporlarına göre ölü ve yaralı sayısı 100 kadardır (BOA, Y.A.HUS, 447/81). Ancak Batakoviç, Şerbina'nın raporuna atfen ölü sayısını 200-300 olarak vermektedir (Batakoviç, 1987, s. 317).

⁵⁵ Bu anlatının hemen aynı kelimelerle bir yansıması için bk. (Durham, 1920, s. 63).

⁵⁶ Rus belgelerinde 17.30.

⁵⁷ Halid oğlu İbrahim, Priştine'nin 45 km güneydoğusunda bulunan Gilan [Gjilan] kazasının Laşince köyünden bir Arnavut'tur [(BOA, Y.A.RES, 120/46), 21 M 1321 (19 Nisan 1903)]. Bazı belgelerde lakap veya ön adı olarak Hacı da geçmektedir. 3 yıldır askerdir (Povolny, 1903a).

⁵⁸ Batakoviç'e göre söz konusu askerler, konsolosluğun Mart ayı başlarındaki açılışından itibaren jest olarak Şerbina'nın güvenliği için tahsis edilen 10 Sırp jandarma neferlerindedir (Batakoviç, 1987, ss. 316, 318).

de kaçmaya çalışan İbrahim'in üzerine ateş açarlar ve yaralı olarak ele geçirirler⁵⁹.

Olay hemen Mitroviçe Kaymakamlığı tarafından, bağlı bulunulan Priştine Mutasarrıflığına yazılmadan doğrudan Kosova vilayetine rapor edilmiştir (BOA, Y.MTV, 242/7). Vali derhal o anda kendisini tedavi etmekte olan dönemin şöhretli hekimi Jak Paşa'yı acilen trenle Mitroviçe'ye yollamış⁶⁰ ve durumu acil ve mühim kaydıyla Sultan'a telgrafla rapor etmiştir (BOA, Y.MTV, 242/7)⁶¹. Mitroviçe Askerî Hastanesi operatör doktorlarından Kolağası Lofçalı Hasan Fehmi Efendi'nin Konsolos Grigori Şerbina'ya ilk tıbbi müdahaleyi yaptığı ve daha sonra tedavisine gayret gösterdiği, Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sultan Abdülhamid'e çektiği telgraftan anlaşılmaktadır (BOA, Y.MTV, 247/127).

İlk tıbbi müdahaleden sonra konsolos kendi ikametgâhına⁶² nakledilmiştir. Sırp diplomat tarihçi Batakoviç'e göre, yakalanan sanık İbrahim, yaralı Şerbina'nın yanına getirilmiştir. Konsolos sanığa doğruyu söylerse hukuki yardım sağlayacağını vaad etmiş ancak suikastçı eylemi bir akrabasının intikamı için yaptığında ısrar etmiştir (Batakoviç, 1987, s. 318)⁶³.

Konsolosun bir asker tarafından vurulması üzerine Osmanlı idaresi, konsolosun tedavisi için ihtimam gösterir⁶⁴, olayın faili ve destekçilerini ortaya çıkarmak için şiddetli tedbirler alır. Alınan tedbirler bir telgrafla Rusya Hariciye Nazırına sunulmak üzere Petersburg Osmanlı Sefaretine gönderilir. Sefirin 2 Nisan 1903 tarihli raporuna göre Rusya Hariciye Nazırı Osmanlı yetkililerinin aldığı tedbirlerden *memnun* görünmüştür (BOA, Y.A.HUS, 445/56)⁶⁵. Ancak

⁵⁹ Bk. [EK-A Olay Yeri Krokisi

(<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XX/1900-1920/Povolnyj/1.TIF>).

⁶⁰ BOA, TFR.1.MN, 6/594 içinde İstanbul'dan Manastır vilayetine gönderilen telgraf.

⁶¹ Kosova Valisi, daha sonra Dâhiliye Nezaretine de telgraf çekmiştir. Dâhiliye Nazırı, olayın teşvikçilerinin bulunması ve konsolosun tedavisine özen gösterilmesini Kosova vilayetinden istemiş ve Sadaret'e bilgi vermiştir [BOA, BEO, 2033/152583, 1 M 1321 (30 Mart 1903)].

⁶² Söz konusu dönemde Mitroviçe'yi ziyaret etmiş bir Rus gazeteciye göre, konsolosluk binası basit iki katlı bir binadır. Alt kat ofis ve diğer konsolosluk personeli tarafından kullanılmakta olup üst kat konsolosun ikametgâhıdır (Povolny, 1903a).

⁶³ Diğer taraftan Batakoviç İstanbul'da kordiplomatik'in olayda suçlunun konsolosun kendisi olduğuna inandığını ifade etmektedir.

⁶⁴ Şerbina'nın tedavisi için Sultan ayrıca İstanbul'dan Kamburoğlu adlı bir hekim göndermiştir (Povolny, 1903b). Ruslar daha sonra bahsi geçen askerî tabipleri gayretlerinden dolayı nakdi mükâfat ve nişanla ödüllendirmek istemişlerdir [BOA, Y.MTV, 247/127, 15 R 1321 (11 Temmuz 1903)].

⁶⁵ Üsküp Rus Konsolosluğunun olay üzerine çektiği telgrafta da Mitroviçe Komutanı [Vekili] Albay Said Bey uzman tabipleri yaralanan konsolosa ilk müdahale için çağırmıştır (BOA, Y.A.HUS, 447/81).

gösterilen bütün tıbbi ihtimama rağmen 10 Nisan 1903 günü Konsolos aldığı yaraların tesiriyle hayatını kaybedecektir (Batakoviç, 1987, s. 319). Kısa bir süre sonra Çar, Hariciye Nazırı Kont Lamsdorf kanalıyla Osmanlı Devleti'nden konsolosun ölümüne neden olan gelişmeleri doğuran Mitroviçe civarıyla diğer bazı mahallerde toplanmış ancak hâlâ dağıtılmamış olan *Arnavud eşkiyasının kemal-i sürat ve şiddetle tedib ve tenkili suretiyle daha büyük ve mükemmel bir tarzıye talep eder*⁶⁶.

Rus belgelerini kullanan yazarlara göre, Arnavutları olay öncesi ve sonrası kışkırtan Avusturya'dır (Batakoviç, 1987, ss. 318, 322; Leonidoviç, 2003). Ancak Petersburg'un Bâb-ı Âlî ile konuya ilişkin yazışmalarında bu hususta herhangi bir ima bulunmaması ilginçtir. Konsolosa yönelik suikastın Avrupa basınındaki yankıları Sultan'a günü gününe denebilecek ivedilikle sunulmuş gözükmektedir. *Times*, *Standard*, *Daily Telgraph* ve *Daily Chronicle* gibi gazetelerdeki *Balkan Yarımadasının Rusya ve Avusturya arasında paylaşılacağı* şeklindeki haber ve yorum tercümeleri takdim edilirken devlet ricali yapılan alıntılar *muzır* ve *hasmane* gibi sıfatlarla nitelemektedir (BOA, Y.A.HUS, 446/9). Gazeteler konsolosun katliyle daha önce Avusturya ile Rusya tarafından sunulmuş olan reform projesinden artık ümit kalmadığından Rusya ile Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı müşterek bir harekete girişeceklerini ileri sürmektedir.

Konsolos Şerbina'nın yerine hemen ertesi gün Üsküp Konsolosu Maşkof ve Maşkof'un yerine de İstanbul Rus Sefareti ikinci tercümanı Mandelstam tayin edilmişlerdir (BOA, BEO, 2036/152668). Rusya'nın Mitroviçe'de konsolosunun suikasta uğramasının, bölgedeki politikasında geri adım attığı şeklinde bir izlenimden kaçınmak için bu tayinleri ivedilikle yaptığı anlaşılmaktadır.

Konsolosu vuran İbrahim adlı nefer hakkında ise Sultan'ın emriyle (BOA, Y.A.HUS, 120/70 ve BOA, BEO, 2035/152583) *Divan-ı harbi mahsusa* teşkil edilmiştir. Sadaret tarafından daha olay olur olmaz, ilgililere sanığın ve suç ortağının *emsaline mucib-i ibret olacak surette ağır cezaya mahkûmiyeti* talimatı verilmiştir (BOA, Y.A.HUS, 445/75). Rumeli Müfettişliği tarafından yargılamalar esnasında olabilecek *nümayiş ve içtimaların men'i* için talimat verildiği de görülmektedir (BOA, Y.A.HUS, 445/75).

Yargılama sürecindeki tahkikatta Rus konsolosluk tercümanı da hazır bulundurulmuştur. Vaka esnasında Konsolos Şerbina'nın refakatinde bulunan kavaslar ifade vermek istememişlerse de Mitroviçe Konsolosluğunu yürüten Maşkof'un onayıyla tanık olarak dinlenmişlerdir (BOA, Y.A.HUS, 445/75). Yargılamada özellikle sanığın kimler tarafından teşvik edildiği ortaya

⁶⁶ BOA, Y.A.HUS, 446/26, 16 M 1321 (14 Nisan 1903) içinde Petersburg Sefaretinin muhtemelen 14 Nisan 1903 veya daha önceki bir tarihli telgrafi.

çıkarılmaya çalışılmıştır. Suikastçı kendisini Bakkal Hüseyin'in teşvik ettiğini ancak esas olarak bir gün önceki çatışmada yaralanan bir akrabasının intikamını almak kastıyla konsolosu vurduğunu ileri sürmüştür (BOA, Y.A.HUS, 445/75).

Aslında bu sanığın ikinci defa yargılanmasıdır. Konsolos ölmeden 4 Nisan 1903 günü yapılan ilk yargılamada sanığın ağır hapse mahkûm edildiği Kosova Valisi Hafız Mehmed Paşa'nın Dâhiliye Nezaretine çektiği telgraftan anlaşılmaktadır. Vali sanık hakkındaki hükmün posta ile İstanbul'a gönderildiğini ifade etmiştir (BOA, DH.ŞFR, 304/43). İkinci yargılamanın bilinen usullerle mi olduğu yoksa evrak üzerinde ikinci bir yargılama yapılmış gibi evrak mı tanzim edildiği, hatta bu konuda Rusya'nın bir talebi olup olmadığı açık değildir.

Sonuçta, divan-ı harp, sanık İbrahim'i suçlu bularak kararını vermiştir. Hüküm mazbatasına göre Onbaşı İbrahim, Bakkal Yakovalı Hüseyin'in teşvik ve tahrikiyle konsolosu öldürmek kastıyla yaralamıştır. Mahkeme, sanığın itiraflarına, şahitlerin tanıklıklarına, Bakkal Hüseyin'in ikrarı ve tabip raporuna dayanarak suçunu sabit görerek İbrahim'i Mülkiye Ceza Kanunu'nun 170'inci maddesi⁶⁷ gereğince idam cezasına hükmetmiştir. Ayrıca Askerî Ceza Kanunu'nun 15'inci maddesine göre de İbrahim askerlikten uzaklaştırılmıştır. 31 Mart 1903 günü konsolosun vurulduğu gün, İbrahim'in hasta olduğunu ileri sürmesi üzerine kendisine bulunduğu yerden kışlaya gitme izni veren Bölük çavuşlarından Mevlüd'e de yine Askerî Ceza Kanunu'nun 13'üncü maddesince 45 gün hapis cezası verilmiştir. İbrahim'i suikasta teşvik eden Bakkal Hüseyin'in ise Mülkiye Ceza Kanunu'nun 175'inci maddesi gereğince Nizamiye mahkemesinde yargılanması için mülki makamlara yazı yazılır. Divanharp kararını oy birliği ile alır ve kararını 12 Nisan 1903 günü, yani konsolos'un aldığı yaralardan öldüğü günün ertesinde 3'üncü Ordu Komutanlığına bildirir (BOA, Y.A.RES, 120/46).

Bunun üzerine Sadaret 15 Nisan 1903 günü Rumeli Müfettişliği ve Seraskerliğe bir yazı yazarak katil hakkında verilen idam hükmünün yerine getirilmemesinin "Rusya'da kamuoyunun galeyânını sebep olacağı ve bu durumun da Devlet-i Aliyye'ye zarar vereceği" gerekçesiyle hükmün infazının hızlandırılması talimatını vermiştir (BOA, BEO, 2045/153333). Ancak hükmün infaz edileceği sırada Rusya Sefareti'nin talebiyle, infaz birkaç gün tehir edilir⁶⁸. Erteleme

⁶⁷ "Bir kimsenin taammüden katil olduğu kanunen tahakkuk eyler ise kanunen idamına hükmolunur" (*Düstür*, 1289, s. 574).

⁶⁸ Bu arada idama mahkûm edilen İbrahim ve teşvikçisi Hüseyin, muhtemelen güvenlik riski ve bürokratik güçlükleri azaltma amacıyla divanharpin kararını açıkladığı günden bir hafta sonra Kosova vilayet merkezi Üsküp'e sevk edilmiştir [BOA, Y.MTV, 242/123, 21 M 1321 (19 Nisan 1903)]. Esasen Serasker Rıza Paşa da Onbaşı İbrahim, divanharp kararıyla ordudan uzaklaştırma cezası da almış olduğundan kendisinin mülki makama teslim edilmesi gerektiğini 19 Nisan 1903 tarihinde yazdığı yazıda ifade etmiştir.

talebinin gerekçesini öğrenmeye çalışan Sultan'ın, en güvendiği kişilerden biri olan Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa'ya görev verdiği anlaşılmaktadır⁶⁹. Selim Melhame, 21 Nisan 1903 günü Rusya Sefiri'nden *tahmin ve zann-ı hümayunları* çerçevesinde idamın tehir talebinin Çar'ın Padişah'tan katil için af rica edeceği ihtimalinden ileri geldiğini öğrenir. Aldığı bu gayriresmî haberi doğrulamak isteyen Sultan Abdülhamid, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'yı 23 Nisan 1903 günü Rus Sefaretine göndererek bu geciktirme talebinin nedenini resmen sordurmuşsa da Sefir Zinoviyevev konuya dair henüz talimat almadığı cevabını vermiştir. Mahkemesi henüz tamamlanmamış zanlılardan Bakkal Hüseyin hakkındaki hükmün açıklanmasının ertelenmesi de Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ile Rusya Sefiri arasında görüşülmüştür (BOA, Y.A.HUS, 446/117).

Rus Sefareti'nin idamın infazının birkaç gün ertelenmesini talep ettiği bu esnada Sultan, Meclis-i Mahsus'dan divaniharbin kararı hakkında görüş ister. Sadrazam ve nazırlardan başka, Şeyhülislam, Serasker, Donanma müşiri, Şûra-yı Devlet Reisi ve Sadaret Müsteşarı'ndan meydana gelen Meclis-i Mahsus, divaniharbin idam hükmünün kanuna uygun ve infazının da tabii olduğunu 19 Nisan 1903 günü oy birliği ile karar verir (BOA, Y.A.RES, 120/46). Ancak çok geçmeden 29 Nisan'da Rusya İstanbul Sefiri Zinoviyevev, Çar'ın İbrahim adlı neferin idam cezasının affedilmesini Sultan'dan istirahat ettiğini bir yazıyla Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya bildirir. Yazıda Çar'ın şefkati ve Rusya'nın Osmanlı Devleti hakkındaki *hürmet ve riayeti* de dile getirilmiştir. Sadaret'e sunulduğu gün Sultan Hamid'e takdim edilen Çar'ın bu ricası (BOA, Y.A.HUS, 447/5)⁷⁰ hiç şüphesiz Sultan'ı çok rahatlatmıştır.

Bu gelişme üzerine hiç vakit kaybetmeden tekrar toplanmış görünen Meclis-i Mahsus da tanzim ettiği bir mazbata ile sanık İbrahim'in cezasının müebbed küreğe indirilmesini Padişah'ın *atfet ve merhametine* arz edecektir (BOA, Y.A.RES, 120/70). Meclis'in ceza indirimi teklifi ile Rus Çarı'nın ricasının aynı kapsam ve zamanda olmasının tesadüf eseri olmadığı, ricalin Sultan'a iç kamuoyu için manevra sahası kazandırmayı düşündüğü anlaşılmaktadır.

⁶⁹ Sultan'a sunduğu raporuna göre Selim Melhame, Rus Sefiri Zinoviyevev'i hasta olduğunu beyan ederek konağına davet etmiş ve bir buçuk saat görüşmüştür [BOA, Y.PRK.AZJ, 47/94, 23 S 1321 (21 Mayıs 1903)]. Selim Melhame'nin gerek görüldüğünde, Padişah tarafından benzeri hizmetler için görevlendirildiği anlaşılmaktadır. 1905 yılında Rusya ile Potemkin krizi nedeniyle Rusya Sefiri ile görüşmesi için bk. (Saygılı, 2012, s. 141).

⁷⁰ Petersburg'daki Osmanlı Sefiri de Çar'ın Konsolos Şerbina'nın katilinin affıyla ilgili İstanbul Sefirine tebligat verdiğini Hariciye Nazırı Kont Lamsdorf'tan duyduğunu Mabeyn'e 2 Mayıs 1903 günü rapor etmiştir [BOA, Y.PRK.EŞA, 42/89, 5 S 1321 3 Mayıs 1903)].

Divanharb-i mahsusa kararınca yargılanmak üzere sivil mahkemeye gönderilmiş olan olayın teşvikçisi olmakla suçlanan Bakkal Hüseyin'in duruşması ise Üsküp'te yapılmıştır. Rusya konsolosunun da hazır bulunduğu muhakemede sanık Mülkiye Ceza Kanunu'nun 184'üncü maddesine göre 15 yıl hapse çarptırılmıştır (BOA, Y.PRK.AZN, 23/11). Bu karar tam 28 ay sonra Kosova İstinaf Mahkemesinde değişecek ve Bakkal Hüseyin hakkında suçsuzluk kararı verilecektir (BOA, TFR.1.ŞKT, 51/5066)⁷¹.

Sıradan bir katlin ötesinde iç ve dış siyasi tesirleri olan bu suikastın yargılanmasının sadece cari hukuki esaslara dayalı olarak yapılmadığı açıktır. Rus baskısının bu yargılamada en önemli faktör olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Rusya'yı sakinleştirmek amacıyla Petersburg'a yollanan 16 Nisan 1903 tarihli telgrafta, divanharb kararının *usulen ikmal-i tedkikât* ile infaz edileceği beyan edilmiştir (BOA, YA.HUS, 446/40). Dönemin Jöntürk muhalefetine önde gelen simalarından Ahmed Rıza Bey'in Paris'te yayımladığı *Şûra-yı Ümmet* gazetesinde yargılamalara ilişkin yapılmış bir yorumda bu durum "Hükmü divan-ı harp değil, İstanbul'dan giden bir telgraf vermiştir" şeklinde ifade edilmiştir (Şerbina'nın Vefatı, 1903, s. 4).

Diğer taraftan Rumeli'nde ağırlığı tartışmasız olan Arnavut nüfusun devlete sadakatini sarsabilecek uygulama ve tercihlerden kaçınma çabası da başta Sultan Abdülhamid olmak üzere idari ve adli makamların karar almasında tesirli olmuştur (The New York Times, 11 Apr. 1903, s. 1)⁷². Esasen Çar'ın katil İbrahim'in idamına izin vermemesinin arkasında, bu infazın tetikleyeceği muhtemel bir Arnavut infial ve kalkışmasının Balkanlarda Osmanlı hükümlerini bitirebileceği ve bunun da Uzak Doğu'da Japonya ile savaş hazırlıkları yapan Rusya için o dönem arzu edilen bir gelişme olmadığı fikri bulunmuş olmalıdır.

Konsolos Şerbina İçin Taziyeler ve Cenazesinin Rusya'ya Nakli

Mitroviçe Konsolosu Şerbina'nın saldırıya uğradığı günden itibaren Osmanlı Devleti'nin bölgedeki askerî ve mülki yetkileri, Petersburg'daki sefiri ve İstanbul'da başta Sultan'ın kendisi olmak üzere Bâb-ı Âlî muhatap Rus makamlarına teessürlerini hemen her vasıtayı kullanarak iletmeye özen göstermişlerdir⁷³.

Konsolosun yaralanması üzerine aynı gün Rumeli Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa ile Padişah yaveri sıfatını da taşıyan Üsküp'teki Fırka Komutanı

⁷¹ Ancak Savcılık kararı 18 Ağustos 1905 tarihinde temyiz etmiştir.

⁷² "Abdülhamid bu işte Rusya'dan ziyade Arnavutlardan korktuğunu göstermiştir" (Şerbina'nın Vefatı, s. 3).

⁷³ Rusya Sefirini Selim Melhame Paşa Sultan namına ziyaret etmiştir (The New York Times, 2 Apr. 1903).

Nasır Paşa telgrafla Üsküp Konsolosluğuna geçmiş olsun dileklerini bildirmişlerdir (BOA, Y.A.HUS, 447/81). Hükûmet de Petersburg'daki sefiri aracılığı ile Rusya Hariciye Nezaretine üzüntüsünü bildirerek, hadise ile ilgili gerekli tedbirleri almakta olduğunu bildirmiştir (BOA, Y.A.HUS, 445/56). Hüseyin Hilmi Paşa'nın raporuna göre konsolosun vefatı üzerine Mitroviçe'de bulunan askerî ve mülki memurlar da konsolosluğa giderek taziyeye dileklerini iletmışlerdir (BOA, BEO, 2042/153077). Ayrıca Müfettiş Paşa ve Nasır Paşa da bizzat Üsküp Rus Konsolosluğuna giderek taziyelerini bildirmiştir (BOA, Y.A.HUS, 446/40). İstanbul'da ise Sadaret Hariciye Kâtibi Nuri Bey ile Hariciye Nezareti Hukuk Müdürü Yusuf Bey hükûmet adına Rus Sefarethanesine gönderilerek *beyan-ı teessür* edilmiştir. Ayrıca daha sonra Padişah adına da resmî taziyede bulunulmuştur. Osmanlı hükûmetinin Rusya Hariciye Nezaretine bildirilmek üzere çektiği telgrafta, maktul konsolos için Rusya Sefaretinde düzenlenecek âyine Bâb-ı Âli adına Hariciye Müsteşarı Naim Paşa ve Hukuk Müşaviri Kapoli Efendi ile Seraskerlik'ten bir temsilcinin katılacağı ifade edilmiştir (BOA, Y.A.HUS, 446/40).

Konsolos Grigori Şerbina'nın öldürülmesinden sonra Petersburg'da Hariciye Nazırı Kont Lamsdorf Osmanlı Sefiri Hüsnü Paşa'yı Nezaret'e çağırarak konu hakkında Çar'ın mesajını iletmıştır. Çar'ın Osmanlı sefirine ifade edilen mesajı Rusya'nın Balkanlar politikasının ipuçlarını verir niteliktedir. Çar'a göre Arnavutlara karşı Osmanlı Devleti'nin kati tedbirler alamayışı Makedonya'da terör faaliyetleri yürüten komitelere gerekçe sağlamaktadır⁷⁴. Rusya anılan komite faaliyetlerini önlemek için elinden geleni yapmışsa da *şayed Arnavud eşkiyası derhal ve şediden tedip olunmayacak olursa* bu gayretler boşa gidecektir. Bu talepleri karşılanmazsa *bu ana değin salik olduğu yolun devamı kabil olamayacağı* ifadesiyle Çarlık politikasının Osmanlı Devleti'ni daha da zorlayacağı da deklare edilmiştir⁷⁵. Bu ara reformların başarısızlığı için Hristiyanların jandarma ve polis olarak kaydolmamaları dâhil Arnavutlar kadar Bulgar komitelerinin de ellerinden geleni yaptıkları (Adanır, 1996, s. 181) ise görmezden gelinmiş gözükmektedir.

Konsolos Grigori Şerbina'nın cenazesi 14 Nisan 1903 günü Mitroviçe'den iki tabur askerin de katıldığı⁷⁶ merasimle uğurlanır. Merasim esnasında saygı için

⁷⁴ Oysa Rusya'nın Selânik konsolosluğunun 14 Mart 1903 tarihli Bulgar çeteleri ile ilgili daha sonra Rusya'da gazetelerde alıntılanmış raporu gerçeği başka türlü aktarmaktadır [BOA, Y.A.HUS, 447/81, 6 S 1321 (4 Mayıs 1903)].

⁷⁵ BOA, Y.A.HUS, 446/26, 16 M 1321 (14 Nisan 1903) içinde Sadrazamın Sultan'a 14 Nisan 1903 tarihli arızası.

⁷⁶ BOA, BEO, 2045-153327, 16 M 1321 (14 Nisan 1903) içinde Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın yazısı.

top atışı da yapılmıştır⁷⁷. Cenazeyi nakleden tren, Firuz Bey⁷⁸ istasyonunda öğrenci, öğretmen, papaz ve sair mahalli Sırp halk ve bölgedeki Sırp ve Rus diplomatik temsilciler tarafından karşılanır. Cenazeyi ziyaret etmek ve dinî ayin yapmak isteyen Sırlara, Polis Komiseri İlyas Efendi siyasi motifler olduğu gerekçesiyle izin vermez (Batakoviç, 1987, s. 320). İlyas Efendi hakkında ise Sırlara ve Ruslara hakaret ettiği (Povolny, 1903b)⁷⁹ iddiasıyla Mitroviçe Konsolos Vekili Maşkof İstanbul'daki sefaretine ve Petersburg'daki Hariciye Nezaretine 15 Nisan 1903 günü rapor yazar. Anılan rapor Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'ya da gönderilmiştir. Bunun üzerine daha Rusya İstanbul sefirinin girişimde bulunmamışken Komiser İlyas'ın tutuklanarak sorgulanması için Rumeli Müfettişliğine hemen ertesi gün talimat verilmiştir⁸⁰. Nitekim Rusya diplomatik kanallarından şikâyet resmen İstanbul'a intikal etmeden evvel olay hakkında işlem yapılmıştır.

Rus diplomatik temsilcileri tarafından şikâyet edilme korkusu hemen her seviyede Osmanlı bürokrasisinde dönem boyunca gözlenebilmektedir. O kadar ki Hüseyin Hilmi Paşa, cenazeyi nakleden trenin Selânik'e gece varacağını ifade ederek daha sonra Rus diplomatlarının şikâyetine konu olmaması için icra edilecek merasimin vakit ve şeklinin şehirdeki Osmanlı mülki ve askerî makamları ile Rusya konsolosluğu arasında önceden kararlaştırılmasının sağlanmasını Sadaret'ten talep etmiştir (BOA, BEO, 2045-153327). Oysa Sadaret Selânik valiliğine oradaki Rus konsolosluğu ile görüşülmesini zaten tebliğ etmiştir (BOA, BEO, 2042/153077).

Cenaze nakledilirken Hariciye Nazırı Kont Lamsdorf yine Sefir Hüsni Paşa'yı çağırarak Konsolos Şerbina'nın cenazesinin nakli sırasında Sırlara ve Ruslara hakaret ettiği ileri sürülen Komiser İlyas'ın cezalandırılması ile İpek'te toplanmış olan Arnavut asi gruplarının dağıtılmasını Osmanlı Devleti'nden talep eder. Rus Hariciye Nazırı, zaten isyancı Arnavutların İstanbul'dan kendilerini sükûnete davet etmek için gönderilmiş "ulemayı" kesin olarak reddetmiş olduklarını da ifade edecektir (BOA, Y.A.HUS, 446/54).

Cenaze Selânik'e 14/15 Nisan gecesi ulaşır. Vali Hasan Fehmi Bey'in raporuna göre, İstanbul'un talimatları çerçevesinde gerekli resmî saygı hemen her seviyede gösterilmiştir. Selânik Valisi'nin raporuna göre cenazenin tren istasyonunda karşılanmasında yeterli sayıda polis ve jandarma bulundurulmuş

⁷⁷ BOA, BEO, 2045-153327, 16 M 1321 (14 Nisan 1903) dosyasında Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sadaret'e 14 Nisan 1903 tarihli telgrafı.

⁷⁸ Priştine, Üsküp ve Prizren arasındaki nahiye merkezi, dönemin kayıtlarında Firzovik olarak da anılmaktadır. Şimdiki adı Ferizaj'dır.

⁷⁹ Komiser İlyas Efendi'nin zaten sürekli Sırlara karşı Firzovik Katolik Arnavut rahibi tarafından kışkırtıldığı da ifade edilmiştir (Povolny, 1903a).

⁸⁰ BOA, Y.A.HUS, 446/41, 18 M 1321 (16 Nisan 1903) içinde Sadaret'in 16 Nisan 1903 tarihli yazısı.

ve gereken kolaylık tedbirleri alınarak kiliseye nakledilmiştir. Cenazenin nakli için Selânik limanına İstanbul Rus sefaretine ait maiyet vapuru gelmiştir. 16 Nisan 1903 günü saat 09.00'da Vali Muavini Kostantinidi Paşa ve üst düzey memurların da bulunduğu cenaze alayıyla konsolosun naası zikredilen vapura götürülür. Cenazenin vapura nakli sırasında da iki tabur asker (BOA, BEO, 2045/153327), jandarma ve belediye komiserleri de hazır bulundurulmuştur. Vali raporunda merasimde cenazeye gereken ihtiramatin gösterildiğini de ayrıca ifade etme gereği duymuştur (BOA, Y.A.HUS, 446/52).

Rusya'ya götürülen Şerbina'nın cenazesi 26 Nisan 1903 günü vasiyetine uygun olarak Çernigov'da defnedilmiştir. Maktul konsolos için kendi davalarını savunurken öldürüldüğü gerekçesiyle Sırp, 3 Mayıs 1903 günü Belgrad'da dinî ayin düzenlemiş (Batakoviç, 1987, s. 321) ve 1928 yılında Mitroviçe'ye "şehir halkı ve garnizon subayları" adına bir abide inşa etmişlerdir (Man'kovskaia, 1985, s. 185)⁸¹. Konsolos'un Mitroviçe'deki bırakılmış şahsi eşyaları ise 1904 yılı Eylül ayında Selânik'e gönderilerek oradaki Rus Konsolosluğuna teslim edilmiştir (BOA, BEO, 2400/179954).

Şerbina'dan Sonra Rus Konsoloslarına Suikast Korkusu

Osmanlı diplomatik yazışmalarında Şerbina'nın suikast sonucu ölümünden sonra da Rus konsoloslarına yönelik suikast girişimleri olacağına dair ciddi bir huzursuzluk görülmektedir. Daha maktul konsolosun cenazesi Rumeli'den nakledilirken bölgedeki mahalli, askerî ve mülki yetkiler konsoloslara yönelik komiteci eylemlerinden endişe etmektedirler⁸². Bu endişelerin kaynağı Bulgaristan Komiserliğinin *fesede* veya *erbab-ı şekâvet* olarak nitelenen Bulgar Makedonya komitalarınca konsoloslara yönelik suikast kararı alındığına dair istihbaratıdır (BOA, A.MTZ(4), 24/1549). Bu istihbaratın ciddiye alınarak Rus konsoloslarını ve özellikle Şerbina'nın yerine atanan Maşkof'un korunması üzerinde bizzat Sultan tarafından ilgililere birçok emirler iletilmiştir (BOA, Y.PRK.BŞK, 69/40). İpek'te bulunan Nasır Paşa'nın Sultan'a gönderdiği 15 Nisan 1903 tarihli raporuna göre, koruma tedbirlerinin artırılmasına ilişkin Sadrazam'ın talimatı Mitroviçe komutanlığı ve kaymakamlığına tebliğ edilmiş ve şüpheli Bulgarlar hakkında yapılan tahkikata ilişkin evrak Rus Konsolos Vekili Maşkof'a gösterilmiştir. Maşkof da suikastçı Bulgarlara karşı alınan tedbirleri sefaretine rapor edeceğini ifade etmiştir (BOA, Y.PRK.ASK, 194/22). Yine Osmanlı raporlarına bakılırsa, Bulgar komitelerinin konsoloslara karşı eylemlerde Katolik Arnavutları kullanacağından endişe edilmektedir (BOA,

⁸¹ Şerbina Anıtı 2'nci Dünya Savaşı'nda hasar görmüş, 1990'lı yılların sonundaki Kosova olaylarında Arnavutlar tarafından tahrip edilmiştir (Leonidoviç, 2003).

⁸² Sadaret, 14 Nisan 1903 günü Rumeli Müfettişliği ve Kosova Valiliğine Mitroviçe Konsolos Vekili Maşkof'a yönelik suikast girişimlerine karşı tedbir alınması talimatı vermiştir [BOA, BEO, 2044-153236, 16 M 1321 (14 Nisan 1903)].

TFR.1.KV, 13/1218). Bulgar devrimci komitelerinin, Makedonya üzerine Bulgar emellerini frenlediği ve Sırlara müzahir politika izlediği düşünülen Rusya'ya zarar verme ve Osmanlı idaresinin yetersizliğini Batı kamuoyuna kanıtlama maksadı zaten açıktı.

Nisan ayı içinde Maşkof'un Bitlis Konsolosluğuna tayin edilerek bölgeden ayrılması kararında⁸³ Rusların suikast istihbaratını ciddiye almalarının etkili olduğu düşünülebilir⁸⁴. Esasen Bulgaristan Komiserliği'nin 13 Nisan 1903 günü Mabeyn Başkitabeti'ne gönderdiği telgrafta Maşkof'a suikast teşebbüsü hakkında Sofya'da Rus memurlarından bilgi alındığı beyan edilmiştir (BOA, Y.PRK.MK, 13/30). Kısa bir süre sonra 22 Nisan 1903 tarihinde yine Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey, Rusya'nın Sofya Konsolosluğundan kendisine dokuz Bulgar subayının Rumeli'ndeki Rusya konsoloslarını öldürmek üzere harekete geçtikleri yönünde ihbarda bulunduğunu telgrafla İstanbul'a rapor edecektir (BOA, Y.A.HUS, 446/111). Bu telgraf üzerine Sultan Abdülhamid zikredilen suikastçıların Rumeli'ye girişlerinde tespit ve yakalanmaları için ilgililere talimat vermiştir (BOA, Y.A.HUS, 446/118). Sultan ayrıca suikastçılara karşı alınacak tedbirlerin Rusya Sefaretine de bildirilmesini Hariciye Nezaretine irade etmiştir (BOA, BEO, 2058/154328). Aynı gün Rumeli Umum Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa da Yıldız'a çektiği telgrafta Rusya Sefareti'nin Üsküp Konsolosluğuna konsoloslara yönelik suikast icra edecek olan Bulgar çetelerinin hududu geçerek bölgeye girdiklerinin bildirdiğini rapor eder. Müfettiş Paşa, konuyla ilgili Manastır, Üsküp ve Selânik vilâyetlerine *konsoloshanelerin mahfuziyeti* için gereken tedbirleri alınması için ayrıntılı talimat verdiğini de ilave etmiştir (BOA, Y.PRK.MK, 13/55). Yine aynı konuda Rumeli Müfettişliğine 1 Mayıs 1903 tarihinde Sadaret tarafından verilen başka bir talimatta da bölgede herhangi bir konsolosa vuku bulacak saldırının *pek ziyade muzır* olacağı ifade edilerek tekrar Bulgar komitelerine karşı dikkat çekilmiştir (BOA, Y.A.HUS, 447/36).

Bunun üzerine, olağan tedbirlere ilaveten konsolosluk civarlarındaki devriyeler artırılır ve konsoloslar dışarı çıktıklarında kendilerine gizli ve açık korumalar tahsis edilir⁸⁵.

Şerbina'nın katlinden sonraki aylarda da Mitroviçe'de Rus Konsolosluğuna yönelik risklerin bitmediği ve bunlara karşı alınan tedbirlerin sürdürüldüğü

⁸³ Bitlis'e tayin edilen Üsküp Konsolosu Maşkof'un yeni görev yerine gidişinde muhtemel bir suikasta karşı korunma tedbirleri için Sultan'ın 16 Nisan 1903 tarihli iradesi için bk. (BOA, TFR.1.KV 13/1218). Maşkof'un Bâb-ı Âli tarafından da onaylanan atamasının [BOA, Y.PRK.BŞK, 69/40, 17 M 1321 (15 Nisan 1903)] daha sonra iptal edildiği aynı görevde kalmasından anlaşılmaktadır.

⁸⁴ Maşkof'un kendisi de bölgeden canlı olarak çıkamayacağına inanmıştır (*New York Times*, 30 Apr. 1903, s. 5).

⁸⁵ BOA, BEO, 2051/153795 içinde Manastır vilayetine yazısı.

anlaşılmaktadır. İpek'ten Mabeyn'e 27 Temmuz 1903 günü telgraf çeken Nasır Paşa, Mitroviçe'de olay çıkaran ve mevcut Rus konsolosu tarafından da mahalli makamlara şikâyet edilmiş olan *şerirlerden* Kör Feyzi ile bir diğer aranan şahsın yakalanarak haklarında yasal işlem yapılmak üzere mülki makamlara teslim edildiğini rapor etmiştir (BOA, Y.PRK.ASK, 199/4). Konsoloslara yönelik muhtemel eylemlere karşı alınan tedbirlerin 1904 yılında da sürdüğü anlaşılmaktadır. Mitroviçe Konsolosluğu önünden geçen bir şahsın jandarma tarafından yapılan kontrolde üzerinde tabanca bulunması üzerine yapılan tahkikata ilişkin Rumeli Umum Müfettişliğince 1 ve 6 Eylül 1904 tarihlerinde Sadaret'e raporlar yollanmıştır (BOA, BEO, 2403/180172 ve BOA, BEO, 2402/180105, 21 C 1322).

Sonuç

Sultan Hamid, Şerbina'nın katlinden sonra da Arnavutları ikna ederek reformları yürütmek istemiştir. Bunun mümkün olmadığı anlaşılınca isyancılara karşı Kosova'da toplanan birlikler 6 Mayıs'ta Yakova, 15 Mayıs'ta İpek'e girerek asileri dağıtmışlardır. İsyanın elebaşlarından Müderris Hasan Efendi dâhil 17 Arnavut, 23 Mayıs 1903'te ele geçirilerek Anadolu'ya sürgüne gönderilmiştir. Osmanlı Devleti reform karşısı Arnavut mukavemetini ezerken aynı dönemde Bulgar komiteleri Makedonya'da büyük isyanın ilkbaharda mı yazın mı olması gerektiğini tartışıyor vaziyettedir (Adanır, 1996, ss. 181-182).

Arnavutların genel olarak reformlara ve bu çerçevede Rus konsolosluklarına şiddetli tepki göstermeleri, esas itibarıyla Osmanlı idaresinin son bulması hâlinde kontrolüne girecekleri yeni yönetimlerin kendileri için tahammülü çok zor politikalar takip edecekleri korkusundan olmuştur. Ancak bu endişeler dinî bir retorikle dile getirilmiştir. Esasen Osmanlı yönetiminin Rumeli'nde sonlandığı Balkan Harbi sonrasında Arnavutların kontrolüne girdikleri Sırp, Bulgar ve Yunan idarelerinde yaşadıkları Arnavut endişelerinin dayanaksız olmadığını göstermiş olmalıdır⁸⁶.

---

⁸⁶ "Eski Sırbistan'da Sırlar, etnografik istatistiklerde kendi işlerine gelmeyen verileri düzeltme yönünde ulusal bir çabayla tamamen sistemli bir şekilde Müslüman nüfusu yok etmektedirler" (Malcolm, 1998, s. 253).

Balkan Harbi'nin sebep ve sonuçlarını Amerikalı, Fransız, İngiliz, Alman, Avusturya ve Rus akademisyen, diplomat ve hukukçularından kurulu bir uluslararası komisyon incelemiştir. Komisyon incelemesi sonucunun yayımladığı raporda Müslüman halkın harp sırasında Bulgar, Sırp ve Yunanlardan gördüğü zulümleri ayrıntılarıyla yazmıştır (Report, 1914, ss. 71-78, 148-207, 227-284).

Kosova'yı işgal eden Sırp yönetiminin Müslüman halka uyguladığı baskı politikaları hakkında Osmanlı diplomatik raporları için bk. (BOA, HR.SYS, 2413/2).

Yetenekli, enerjik, gözüpek ve kendini Panslavizme adanmış konsolosunu kaybeden Rusya ise, Uzak-Doğu'da Japonya ile savaşa hazırlandığından Balkanlara Sırp'ların beklediği müdahaleyi yapmak için acele etmeyecektir.

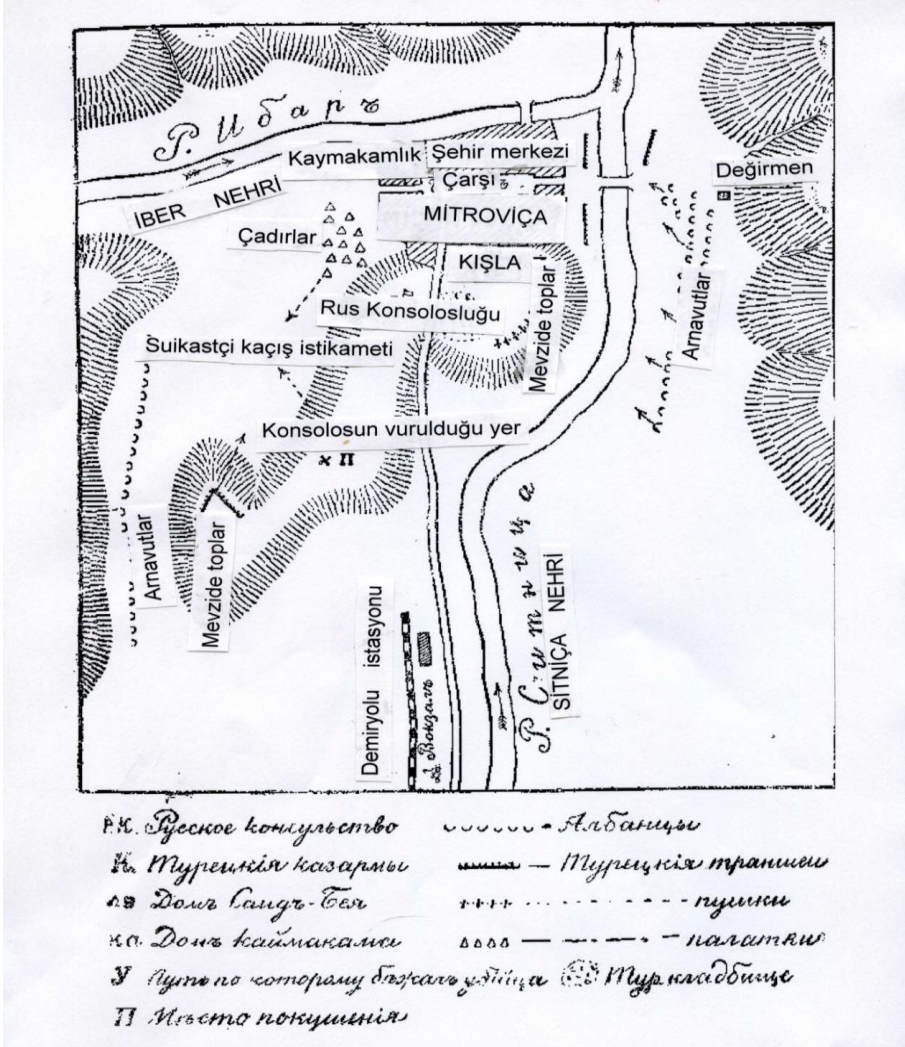
Konsolosun öldürülmesi, ayda ortalama 100 siyasi suikastın gerçekleştiği 1903 Makedonyası (Miller ve Resnick, 2003, s. 391) ortamında Ruslar ve Sırp'lar dışında çok fazla etki yaratmamıştır. Bununla beraber, 1904 yazında Mürzteg Reform Programı yürürlüğe konulduğunda, Arnavut nüfus çoğunluğunun olduğu bölgelerde reformların uygulanmamasının sebeplerinden biri olarak konsolos öldürülmesine kadar varan Arnavut infiali gösterilecektir (Malcolm, 1998, s. 234).

Bu hadise ve sonrasında yaşananlara bakıldığında, XX. yüzyılın başında Çarlık Rusyası ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin asimetrik bir güç oyununa dönüştüğü söylenebilir. Sultan'dan bölgedeki mülki ve askerî memurlara kadar her Osmanlı yetkilisi için "Rusya tepkisi" dikkate almak zorunda kalınan önemli bir faktördür. Konsolos suikastı sonrası yargılama ile Rusların Osmanlı memurlarını şikâyetlerine yapılan işlemler hep bu havada cereyan etmiştir. Mitroviçe'de Rusların konsolosluk açmalarına gerekçe olarak gösterdikleri Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ilgili maddesinin tüccarlarla ilgili olduğu dahi Osmanlı Hariciyesi tarafından dile getirilememiştir.

Kriz boyunca olayın baş aktörü Sultan Abdülhamid'in, tahammül edilmez ağır Rus baskısı ve Rumeli'nin Arnavut nüfusunun infiali arasında çözümler üretmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Sultan olay öncesi ve sonrasında kan dökülmemesi için elinden gelen hemen her şeyi yapmaya çalışmışsa da bilinen gelişmeleri önleyecek manevra alanına sahip olamamıştır. Ancak silahlı komitacıların terör eylemleriyle bölgeye yabancı müdahalesini hedefleyen stratejilerini engellemeye yönelik siyasetlerde başarılı olmuştur. Ancak bu kez de Rumeli'nde imparatorluğun tartışmasız temel dayanağı olan Arnavutlar arasında Osmanlı Devleti'nin meşruiyetini sorgulanır hâle gelecektir. Sultan Abdülhamid sonrası politikalarla da derinleşen bu meşruiyet krizi, 1912-1913 Balkan Harbi bozgunu ile Rumeli'ndeki Osmanlı varlığının sonunu getirecektir.

Diğer taraftan Konsolos Grigori Şerbina'nın öldürülmesinden 111 yıl sonra Mitroviçe ve diğer bazı yerlerde etnik gerginliklerin her an sıcak çatışmaya dönme riski hâlâ devam etmektedir. Bu durum, dönem boyunca *Düvel-i muazzamanın* hemen her türlü diplomatik yazışma ve raporlarında bütün huzursuzluk, çatışma ve fenalıkların neredeyse tek sebebi olarak zikredilen *Ottoman misrule* [Osmanlı kötü idaresi] kabulünün de gözden geçirilmesi ihtiyacını göstermektedir.

Ek. Konsolos Grigori Şerbina'nın Vurulduğu Yeri Gösteren 1903 Tarihli Olay Yeri Krokisi

(<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XX/1900-1920/Povolnyj/1.TIF>)
Konsolosun vurulduğu 31 Mart 1903 günü krokide gösterilen yerlerde Arnavutlar bulunmamaktadır.

Kaynakça

Arşiv vesikalari metin içinde ilgili dipnotlarda gösterilmiştir.

- Adanır, F. (1996). *Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi* (İ Catay Çev.). İstanbul: Tarih Yurt Vakfı Yayınları.
- Avlonyalı Ekrem Bey [Vlora]. (2006). *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)* (A. Dirim Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, M. (1989). Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri. *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 209-234.
- Batakoviç, T. D. (1987). Pogibiya Ruskog Konzula G. S. Şerbini u Mitroviçi 1903. Godine, *İstoriyski Institut, Beograd- İstoriyski Časopis*, XXXIV, 309-323.
- Chekrezi, C. A. (1919). *Albania Past and Present*. Newyork: The Macmillan Company.
- Çalışkan (Orman), C. (2002). *Salnamelere Göre Kosova (1879-1900)*. Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: G.Ü.
- Durham, M. E. (1920). *Twenty Years of Balkan Tangle*. George London: Allen & Unwin Ltd.
- Düstûr, Cild-i Evvel*. (1289). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Elsie, R. (2004). *Historical Dictionary of Kosova*. Oxford: Scarecrow Press.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, 1. Cilt (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*. Ankara: AÜHF.
- Gawrych, G. (2006). *The Crescent and the Eagle -Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874-1913*. London: I. B. Tauris & Co.
- Hacısalihioğlu, M. (2008). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)* (İ Catay, Çev.). İstanbul: Tarih Yurt Vakfı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1982). *Son Sadrazamlar II* (3. bs.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İrtem, S. K. (1999). *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Johnson, C. (Feb. 1903). Macedonia's Struggle for Liberty. *The North American Review*, 176(555), 223-235.
- Köse, O. (2006). *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Külçe, S. (1944). *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir: Ticaret Basımevi.
- Leonidoviç, Y. M. (2003). Russkiy Konsul Grigor Şerbina i Stara Serbia. *Yugoslavyanskaya İstoriya v Novoe i Noveyşeev Vremya*, 8. 3 Ekim 2012 tarihinde http://ruskline.ru/analitika/2004/05/25/russkij_konsul_grigorij_werbina_i_stara_ya_serbiya/?print=y adresinden erişilmiştir.
- Malcolm, N. (1998). *Kosovo A Short History*. London: Papermac, London.
- Man'kovskaia, G. L. (1985). Diplomat Şerbina. *Voprosy Istorii*, 7, 183-186.
- Miller, B. and Resnick, U. (2003). Conflict in the Balkans (1830-1913): Combining Levels of Analysis. *International Politics*, 40, 365-407.

- Nikitin, S. A. (2004). *Mne serdečno Jal' Makedonskih Slavjan no*. Moscow, 297-307.
25 Ekim 2012 tarihinde
<http://www.srpska.ru/article.php?nid=6220%D1%80%D0%B5%D1%86%D0%BA%D1%83> adresinden erişilmiştir.
- Povolny, İ. V. and Ubiystvo, G. S. (1903a). Şerbini Rasskaz Oçevidça. *Russkij Vestnik*, No. 6. 1 Ekim 2012 tarihinde <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XX/1900-1920/Povolnyj/text2.phtml?id=9099> adresinden erişilmiştir.
- Povolny, İ. V. and Ubiystvo, G. S. (1903b). Şerbini Smert Muçenika, *Russkij Vestnik*, No. 6. 1 Ekim 2012 tarihinde
<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XX/1900-1920/Povolnyj/text3.phtml?id=9100> adresinden erişilmiştir.
- Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*. (1914). Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Said Paşa'nın Hatıratı*, Cilt 2. (1328). Dersaadet: Sabah Matbaası.
- Saygılı, H. (2012). *1905 Rus Devrimi'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Shaw, S. and Shaw, E. K. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. II, 1808-1975. Cambridge: University Press, Cambridge.
- “Şerbina'nın Vefatı”. (13 Mayıs 1903). *Şûra-yı Ümmet*, 2(28), 3-4.
- Tahsin Paşa. (1931). *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Teplov, V. (1903a). Albanskaya Opasnost. *Russkij Vestnik*, 5. 24 Ekim 2012 tarihinde
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XX/1900-1920/Teplov_V/text1.phtml?id=9102 adresinden erişilmiştir.
- Teplov, V. (1903b). Makedonskaya Cmuta, *Russkij Vestnik*, 4. 23 Ekim 2012 tarihinde
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XX/1900-1920/Teplov_V/text2.phtml?id=9103 adresinden erişilmiştir.
- The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919, Vol. III, 1866-1919*. (1923). Cambridge: University Press.
- The New York Times*. (27 Feb. 1903; 2, 5, 11 ve 30 Apr. 1903).

TÜRKİYE'DE KIZ ENSTİTÜLERİ: GELENEKTEN GELECEĞE

Ayten SEZER ARIĞ

Özet: Batı Avrupa'da ortaya çıkan modernleşme hareketi, pek çok ülke gibi 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı'yı da etkilemiş ve bu süreç Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Osmanlı'da kısmi olarak yaşanan modernleşmeden farklı olarak millî, laik ve çağdaş nitelikler taşıyan Türk modernleşmesi, devletin ve toplumun topyekûn değişimini amaçlamıştır. Yeni bir dünya görüşünün yerleştirilmeye çalışıldığı bu dönemde, değişimle birlikte özellikle eğitimin milliliği üzerinde durularak kültürün korunup yaşatılması vurgulanmıştır. Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yapılan inkılaplar kadının düşünce ve yaşam biçimiyle birlikte dış görünüşünün de değişmesine yol açmıştır. Bu dönemde, kıyafette Avrupalı giyim tarzından etkilenilmiştir. Bu durum modernleşme ile birlikte ortaya çıkan gelenek-modernleşme ihtilafına dair yapılan tartışmaların aksine geleneksel giyimden bir kopuş olmamış, zaman içinde yerli kültüre, yerli kumaşa ve yerli desenlere verilen önem artmıştır. Özellikle kız enstitüleri tarafından klasik modellerden esinlenilerek yapılan tasarımlarla Türk kadın kıyafeti stilize edilmeye çalışılmıştır. Dönemin biçim, kumaş ve süsleme tekniği ile hazırlanan kıyafetlerle yeni bir Türk modası oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece kaybolmaya yüz tutmuş Türk el sanatları ile işlemeleri yeniden canlandırılarak hem kültürün eğitim yoluyla nesilden nesile aktarılması ve hem de yaşanan değişimle birlikte bir sürekliliğin ortaya konması sağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Gelenek, modernleşme, moda, kıyafet, Kız Enstitüleri.

The Girls' Institutes in Turkey: From Tradition to Future

Abstract: This study is concerned with the connection between the traditional and the future or modern women clothing in the early republican period and the so-called *girls' institutes*, which has the role of establishing such a connection. The modernization movement, which emerged in Western Europe, had also influenced the Ottoman Empire since the 18th century and this process continued until the early Republican Period. As opposed to the partial modernisation during the Ottoman time, the Republican-Turkish modernisation included concepts such as *nation, secularism and modernity* and aimed at a top-down transition of state and society. In this period, the main objective was to establish a new vision of the world and it was stressed that the education system was above all a national issue, which would serve to preserve and maintain cultural one. The fundamental reforms in the political, economic, social and cultural spheres changed women's way of thinking and their lifestyle but also their appearance. Although there was no legal requirement to have a certain way of dressing, women were influenced by European styles of fashion. In contrast to the debate concerning a clash between the traditional and the modern, there was no departure from traditional clothing and in fact the importance of local culture, fabric and themes increased greatly. Especially the designs of the *girls' institutes*, which tried to modernise women Turkish clothing, were inspired by traditional themes. Using the available techniques of the day the idea was to create a new Turkish fashion. This led to the revival of the almost lost traditional Turkish handicraft which

then could be passed over to next generations by means of the education system. This also demonstrates that whilst fundamental changes occur in history, there always remains a great deal of continuity.

Key words: Tradition, modernization, fashion, clothing, Girls' Institutes.

Giriş

Osmanlı döneminde, eğitimde *mektep-medrese*, hukukta *şer'i ve nizami mahkemeler* şeklinde ortaya çıkan ikilem Cumhuriyet'le birlikte sona ermiş ve topyekûn bir modernleşme yoluna gidilmiştir. Cumhuriyet'in ilk on beş yılında başta siyaset olmak üzere, hukuki, sosyal ve kültürel alanda yapılan inkılapların temelinde, Atatürk'ün ifadesiyle *millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesine çıkarmak* fikri vardır. Bu amaçla 1923'te Cumhuriyet'in ilanını müteakip, 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedsisat Kanunu ile eğitim millî, çağdaş ve laik hâle getirilmiştir. Bu yasaları dış giyimi modernleştiren 1925 tarihli Şapka Kanunu ile hukuki manada kadın erkek eşitliğini esas alan 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu takip etmiştir. 1928'de Latin harflerini kabul eden kanun ile Arap alfabesinden vazgeçilmiştir. Bütün bu inkılapların gayesini Atatürk; "Efendiler! Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkaliyle medeni bir heyeti içtimaiye hâline isal etmektir..." (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 1952, s. 217) sözleriyle ifade etmiştir. Atatürk 29 Ekim 1923 tarihinde Fransız yazarı Maurice Pernot'ya verdiği demeçte ise "Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asrî, binaenaleyh garbî bir hükûmet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de Garb'a teveccüh etmemiş millet hangisidir?" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 1961, s. 68) diyerek modernleşmede Batı'nın örnek alındığının altını çizmiştir.

Türk modernleşmesinde bir taraftan gelişmiş bir medeniyet olan Batı örnek alınırken, diğer yandan da millî kültür ve benliği ortaya çıkaracak görüş ve çalışmalara ağırlık verilmiştir. *Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültür* olarak kabul edilmiş ve 1930'larda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (1931) ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932) gibi kurumlar açılarak dil ve tarih alanında araştırmaların yapılması teşvik edilmiştir. Bu durumu "Dünyanın bize hürmet etmesini istiyorsak, evvela biz, kendi benliğimize hürmet edelim. Benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen, bütün efal ve harekâtımızla gösterelim. Bilelim ki, millî benliğini bulmayan milletler, başka milletlerin şikârdır" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 1952, s. 143) sözleriyle ifade eden Atatürk, modernleşmede millîliğin önemini vurgulamıştır. Bu yaklaşım bir yönüyle gelenek ile modernlik arasında kurulan bağ sebebiyle sürekliliği, diğer yönüyle de, Batı'daki modernliğin diğer toplumlara aynen uygulanamayacağı görüşünü doğrular niteliktedir.

Kültür ve medeniyetin birbirinden ayrı düşünülmediği bu dönemde, millî benliğe ve muasırlaşmaya verilen değer, yazımızın konusunu oluşturan kadının eğitimi, onların hayata bakışı ve dolayısıyla bütün bunların dış görünüşüne yani giyimine olan yansımalarının ne olduğuna ve nasıl olması gerektiğine dair bir fikir vermektedir. Nitekim, Cumhuriyet’in kurucu kadrosu, yapılan inkılaplarda Batı’yı örnek almakla beraber, zaman içinde millî kültür ve benliği ortaya çıkaracak unsurlara da yer verilmesi gerektiğine inanmıştır. Zira, gelenek geçmişte kalarak önemini yitiren bir olgu olmayıp, değişerek de olsa günümüzde de izleri olduğundan, Erkal’ın da dediği gibi modern toplumun geleneği dışlayarak bir gelişme gösteremeyeceği (1999, s. 51) fikrine uygun kararlar alındığını görmek mümkündür.

Bu araştırmanın amacı, Türk eğitim ve kültür tarihinde belli bir yeri olan mesleki ve teknik öğretimin bir parçasını oluşturan Kız Enstitülerinin¹ tarihine ve önemine ışık tutmaktır. Ayrıca Osmanlı döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden modernleşme hareketinin, gerek kızların eğitimi, gerekse onların dış görünüşünde/giyiminde meydana getirdiği değişim sürecini irdelemektir. Konu, Türk modernleşme tarihi açısından önemlidir; burada tartışılan süreç günümüz Türkiye’sinde kadının modernleşmesi ve giyimi üzerinden yapılan tartışmalara da ışık tutmaya yöneliktir.

Araştırmada, Ankara Olgunlaşma Enstitüsünde arşiv incelemesi ve özellikle mesleki ve teknik öğretim ile ilgili yayınlar üzerine literatür taraması yapılmıştır. Kız Teknik ve Olgunlaşma Enstitüsü mezunu olan alanında yetkili altı kişi ile yapılan derinlemesine görüşme tekniği ile konu hakkında bilgi edinilmiştir.

Kültürün Bir Parçası Olarak Giyim

Doğumundan itibaren örtünen ve zamanla giyinen tek varlık insan olduğundan, kıyafet konusu da insanlık tarihi kadar eskidir. Giyim/kıyafetin belirlenmesinde pek çok faktörden söz edilebilir. Başlangıçta, sıcak, soğuk, kar ve yağmur gibi tabiat şartlarından korunmak için giyinilirken; zamanla, kıyafeti belirleyen etkenler arasında dinî inanışlar ile kültürel değerlerin de yer aldığını görüyoruz. Kıyafet² bir yönüyle bireyin yaptığı işini (asker, sivil, polis, din adamı, hemşire vs...) dolayısıyla statüsünü, diğer yanıyla da ekonomik durumunu ortaya koymaktadır. Bir başka görüşe göre kıyafet sözlü olmayan

¹ Bu yazıda 1928’den itibaren kızlar için değişik adlarda açılan Kız Sanat, Akşam Kız Sanat Okulları ve Olgunlaşma Enstitüsü olarak bilinen bütün okullar Kız Enstitüleri olarak ele alınmıştır.

² Kıyafet sadece elbise olmayıp, vücuda yapılan dövme, saç, sakal ve bıyık şekli, kadınların saç biçimleri ve özellikle başa giyilen başlıklar bir toplumu diğerinden ayıran önemli özellikler olarak da görülmüştür (Meriç, 1987, s. 31). Burada sadece elbise üzerinde durulmuştur.

iletişim aracıdır ve algıyı etkiler; karakterin, sosyalliğin hatta havanın/tavrın değişmesini sağlar. Giyenin davranışını ve algısını belirlediği gibi, giyim cinsiyetin tanımlanmasına da yardımcı olur (McDonald, 1998, ss. 37-38).

Kıyafet ile âdet ve geleneğin aynı şeyi ifade ettiği dönemlerde, kıyafetin değişmesi ile âdet ve geleneğin değişimi arasında paralellik kurulmuştur. Toplumun modern veya geleneksel olması da kıyafeti belirleyen bir unsur olmuştur. Dolayısıyla kültürün olduğu kadar medeniyet tarihinin de bir parçası olarak kabul edilen kıyafetin değişmesinde; etnolojik, ekonomik, siyasal, dinî, manevi ve sanatsal şartların etkisi üzerinde durulmuştur.

Kıyafetin tercihinde, bir başka deyişle giyim kuşamda, iklim şartlarının, dinî inanışların, kültürel farklılıkların, zevklerin, hatta ekonomik durum ile bazı sosyal değerlerin etkisinden söz edilmekle beraber (Sezer Arıç, 2007, s. 1) bütün bunların belirlenmesindeki esas unsurlardan biri kültürel değerlerdir. Zira, farklı toplumların farklı kültürlere sahip olmasından dolayı, bir toplumun yaşam biçimi, dili, dini, eğitimi, sanatı hatta bilim ve teknoloji alanında yaptığı her şey o toplumun kültürünü, bir başka ifadeyle kimliğini yansıtır.

Giyimde, teknolojideki [televizyon, yazılı basın, Genel Ağ (İnternet) vs.] gelişmelerle birlikte, toplumu etkileyen ve sürekli değişen yenilikler olarak ifade edilen *modanın* tesirine girilse de -çoğunlukla modacıların da sık sık başvurduğu gibi- yeni tasarımlarda kimi zaman geçmişin izlerine rastlamamak neredeyse imkânsız hâle gelmektedir. Son yıllarda özellikle somut olmayan kültürel varlıkların korunması konusunda yürütülen çabalar da göstermektedir ki, (Öcal, 2009) pek çok Batı ülkesinde olduğu gibi modernleşme, tamamen gelenekten bir kopuş olmayıp, aksine geleneğin değişerek de olsa korunması ve ona sahip çıkılması gereğini ortaya koymuştur. Türkiye gibi geç modernleşen ülkelerde ilk önceleri geçmiş ile bir hesaplaşma yaşansa da zamanla millî kültüre önem verildiğine ve hatta bu konuda eski Türk tarihi ile bağlantı kurulduğuna şahit olunmaktadır. Kurulan bu bağlantılar tarih boyunca geniş bir coğrafyada hüküm süren Türk milletinin zengin bir kültürünün olduğunu göstermektedir. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan binlerce yıllık bir birikimin pek çok alanda olduğu gibi, değişerek de olsa günümüze kadar gelmesi bunun bir kanıtı olarak gösterilebilir.

Kız Enstitüleri ve Kadının Modernleşmesi

Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketi, toplumun yarısını oluşturan kadının konumunu büyük ölçüde değiştirmeyi hedeflemiştir. Eğitim seviyesi itibarıyla istenilen yerde olmayan kadının okuma yazma bilenlerin oranının yükseltilmesi, Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda yetiştirilmesi ve toplumda aktif rol alması için çalışmalar yürütülmüştür. Ne var ki, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren gösterilen çabalara rağmen istatistiklere göre, 1935 yılında 15 yaş üstü yetişkin kadınlar arasında okuma yazma bilenlerin oranı sadece %8,04’tür, yani kadınların %91,96’sı okuma yazma bilmemektedir. Aynı tarihte okuma yazma bilen erkeklerin oranı ise %30,81’dir (*İstatistik Göstergeler*, 2010, s. 19)³. Bu durumun farkında olan Cumhuriyet’in kurucu kadrosu, ülkenin kısa sürede her bakımdan kalkınması için yetişmiş insan sayısının artırılmasını istemiş, bunun da ancak millî kültüre, laik ve bilimsel yöntemlere dayalı eğitim ve öğretim yapacak kurumların açılmasıyla mümkün olacağına inanmıştır. Bu inançla açılan okulların amacı, gençleri kendi kabiliyetlerine göre eğitmek, üretici hâle getirmek ve onları hayata hazırlamaktır. Bu doğrultuda 1928’den itibaren açılan yeni okullar arasında en dikkate değer olanları Cumhuriyet’in *modern ideal kadın* tipini yetiştirecek olan Kız Enstitüleri’dir. Enstitülerin iki gayesi vardır. Bunlardan biri kızları ideal bir ev kadını yapmak, diğeri ise hayatlarını kazanabilecek kabiliyette yetiştirmektir. Yani, bu kurumlardan beklenen, bir anlamda kadının evini ve kendini modern hâle getirmesi ve aile bütçesine katkı sağlamasıdır.

Osmanlı’dan farklı olarak bu dönemde verilen eğitim ve öğretimin bir diğer amacı, kadının yaşam tarzı ile birlikte dış görünüşünü de modernleştirmektir. Gösterilen çabalar sonucunda Cumhuriyet dönemi kadın kıyafetinde eskiden giyilen *ferace*, *yaşmak*, *yeldirme* ve *çarşaf* gibi giyimlerin yerini, Avrupalı giyim tarzı olan *tuvalet*, *tayyör*, *elbise* ve *şapka* gibi kıyafetler almaya başlamıştır. Kadının dış görünüşü ile birlikte, bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler doğrultusunda, ev ekonomisini yönetmede, sosyal hayata atılmasında ve daha önemlisi yeni yetişecek çocukların eğitiminde takip edilecek usulün de değişimi amaçlanmıştır. Değişimin gerçekleşmesindeki en önemli rollerden biri, Kız Sanat Okulları ile Kız Enstitülerine verilmiştir⁴. Söz konusu kurumlarda

³ 1945 yılı itibarıyla okuma yazma bilen kadınların oranı %13,51’e, 1955’te %21,20’ye, 1970’te % 36,24’e, 1980’de %49,77’ye, 2000’de %78,50’ye ve nihayet 80 yılı aşkın süreden sonra 2009’da %87,90’a ulaşılmıştır (*İstatistik Göstergeler*, 2010, s. 19).

⁴ İlki 1927-1928 öğretim yılında Ankara’da *İsmet Paşa Kız Enstitüsü* adıyla açılan Kız Enstitülerinin amacı öğretim çağında bulunan kızlara orta okul derecesinde genel bilgi vermek ve onları ileri bir toplum seviyesinin gerektirdiği becerikli, marifetli bilgili birer anne ve ev kadını olarak hazırlamaktır. İlkokula dayalı beş yıllık bir öğretim süresi bulunan bu okulların öğretim programlarında yapılan değişiklik sonucunda ilk üç sınıfı *Kız Sanat Orta Okulu*, ikinci devresi de *Kız Enstitüsü* adını almıştır. 1963-

uygulanan programlar yoluyla yetiştirilen kızlar sayesinde toplumun değişmesi hedeflenmiştir. Kız Enstitülü bir hanımın azimli olması, hayatı boyunca ailesi için elbiseler üretmesi, mükemmel yemekler pişirmesi ve evinin düzeni dikkate değer özellikleri arasındadır (Akşit, 2005, s. 15). Eski ile kıyaslandığında kadının değişimini yansıtan unsurlardan biri evinin, diğeri ise giyiminin değişimidir⁵. Nitekim, Kız Enstitülerinde uygulanan, eğitim ve öğretim programları ve yöntemlerinde olduğu gibi, özellikle giyim konusunda da Batı referans alınmış olup, başta Paris olmak üzere Avrupa'daki her yılın yeni modası takip edilmiş ve bu doğrultuda giysi modelleri üretilmiştir. Modernliğin, eskinin yerine yeninin geçmesi olmadığı (Davison, 2002, s. 66) yorumuna uygun olarak, giyim alanında geleneği reddeden bir modernleşme anlayışından ziyade, millî kimliğin kaybedilmemesi adına çoğunlukla yerli kumaşlar ile yerli motiflerin, modern bir tasarımda kullanıldığını görmekteyiz. Okullar tarafından üretilen projelerin gerçekleştirilmesi için, bir ülkenin geçmişini geleceğe bağlayan en önemli araştırma merkezlerinden ve hafızalarından biri olan arşivler çalışma alanları olarak seçilmiştir. Arşivlerde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular incelenerek günümüz tekniği ile yeni tasarımlar üzerinde uygulanmaya çalışılmıştır. Böylece hem millî kültürün zenginliği ortaya konulmuş hem de geçmişle gelecek arasında bir köprü'nün kurulması sağlanmıştır. Modernlik ile gelenek arasında yaşanan görüş ayrılığına dikkat çeken Black'in de vurguladığı gibi, modernleşmedeki asıl sorun, Batı kurum ve değerlerinin ödünç alınması değil, kendi geleneksel yapılarının çağdaş olgulara uyarlanmasıdır ve bu yüzden modernleşen her toplumun kendi geçmişine dayanması gerekmektedir (Black, 1989, s. 8; Meşe, 2010).

Cumhuriyet döneminde kabul edilen yasalarla birlikte yukarıda da ifade edildiği gibi eğitimde, hukukta ve nihayet 1930'dan sonra siyasi alanda kadın, erkek ile eşit hâle getirilmiş ve yeni bir ulusun inşasında kadının rolü üzerinde durulmuştur. Zira, önceki asırlarda 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle ekonomik durumu iyi olan bazı seçkin ailelerin, özel derslerle kızlarını yetiştirmeleri istisna edilirse, kızların eğitimi, sadece sübyan okulları seviyesinden ibaretti. Dolayısıyla bu dönemde kadınların eğitimlerinin yeterli olmaması, onların ekonomik ve sosyal hayatta fazla yer almamaları, toplumun geri kalma sebeplerinden biri olarak görülmeye başlanmıştır.

1964 öğretim yılından itibaren ortaokula dayalı üç yıl süreli meslek okulu hâline getirilen Kız Enstitüleri, 1974-1975 öğretim yılından itibaren Kız Meslek Lisesi, 1983-1984'te dört yıl süreli Anadolu Kız Meslek Liseleri, 1988-1989'da ise Anadolu Kız Teknik Liseleri olarak adlandırılmıştır.

⁵ Bu durumu ekte verilen fotoğraflardan da takip etmek mümkündür. 1922 yılına ait (Fotoğraf 1) Üsküdar Kız Sanayi Mektebi öğretmen ve öğrencilerinin giyimi ile 1928 yılına ait (Fotoğraf 2) Selçuk Kız Enstitüsü öğretmen ve öğrencilerinin giyimi arasındaki fark gibi. 1958'de Belçika'da sunumu yapılan (Fotoğraf 3) kıyafetlerdeki tarz, giyim daha modern hâle geldiğini göstermektedir.

Bundan dolayı Tanzimat Dönemi’nde (1839-1876) başlayan modernleşme sürecinde gerçekleştirilen düzenlemelerden biri, eğitim alanında atılan yeni adımlardır. Batılı eğitim sisteminin benimsenmeye başlandığı bu dönemde açılan *Mülkiye Mektebi* (1859), *Galatasaray Sultanisi* (1868) ve *Dariülfünun* (1863) gibi yeni okulların yanında kızların eğitimi konusunda da ciddi çalışmalar olmuştur. Bu amaçla sübyan okulları üstünde ilk kız rüştiyesi 1858’de açılmış, bu okullara öğretmen yetiştirmek için 1869’da da ilk kız öğretmen okulu olan *Dariümuallimat* kurulmuştur (Ergin, 1977, ss. 457-458). Ayrıca kimsesiz çocuklara iş bulmak ve orduya lazım olan kumaşları ve dikişleri temin etmek amacıyla meslek okullarına ağırlık verilmiş ve bu konudaki ilk ciddi adım Mithat Paşa’nın valiliği (1882-1884) zamanında atılmıştır. 1863’te Nis’te *Islahhane* ve *Sanayi Mektebi* açılmıştır (Düstur Zeyli, ss. 119-124’den aktaran Kodaman, 1980, s. 288). Rumeli’deki ordunun elbise ihtiyacını sağlamak için Ruscuk’ta bir fabrika kuran Mithat Paşa, bu fabrikada çalışmak üzere öksüz kızların gitmesi için 1865’te bir *Kız Sanayi Mektebi* daha açtırmıştır (Ergin, 1977, s. 686). Ruscuk’tan sonra 1869’da İstanbul Yedikule’de, 1878’de Üsküdar’da, 1879’da da Aksaray’da ve yatılı olarak Cağaloğlu’nda *Kız Sanayi Mektepleri* açılmıştır⁶. Bunlardan *Üsküdar Kız Sanayi Mektebi* Türk kadınlarını giyinme ve süslenmede başkasına muhtaç olmaktan kurtarmak ve çalışarak para kazanmalarını sağlamak gibi ekonomik maksatlarla açılmış ve bu okul daha sonraki *Üsküdar Kız Enstitüsü*nün temelini oluşturmuştur (Ergin, 1977, s. 690).

Osmanlı döneminde başlayan kadının eğitimine yönelik çalışmalar önemli olmakla beraber, istenilen düzeyde olmamış ve İstanbul’un dışında, ülkenin tamamına yaygınlaştırılamamıştır. Bazı ailelerin kızlarını okula göndermek istememeleri, okul ders araç ve gereçleri ile bina konusundaki yetersizlikler de bu alandaki önemli aksaklıklardandır. Değişik yerlerde farklı adlar altında faaliyet gösteren bu okullardan sadece ikisi, *Üsküdar Kız Sanayi Mektebi* ile *Çapa Kız Sanayi Mektebi* Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir.

Osmanlı’nın son on yılında yaşanan Balkan (1912-1913) ve Birinci Dünya Savaşları (1914-1918) ile Millî Mücadele (1918-1922) yıllarında, ülkede yeteri kadar teknik ve meslek erbabının bulunmaması yüzünden sıkıntıların yaşanması, bu konunun önemini ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayıdır ki, Cumhuriyet döneminde bu alandaki çalışmalar hız kazanmış ve özellikle erkeklerle birlikte kızların da mesleki eğitimlerine ağırlık verilmiştir. 1924’te Türk eğitim sistemini incelemeleri ve bu alanda yapılması gerekenler konusunda görüşlerini almak için Türkiye’ye yabancı uzmanlar davet edilmiştir.

⁶ 1316 (1909) senesi Salnamesine göre Cağaloğlu’ndaki Kız Sanayi Mektebinde 86 yatılı, 94 yatısız olmak üzere toplam 180; Aksaray Mektebinde hepsi yatısız 156 öğrenci bulunmaktadır. Üsküdar Mektebine ait bir sayı verilmemiştir (Ergin, 1977, s. 689).

Bu amaçla gelen ilk yabancı uzman Amerikalı Pedagog John Dewey'dir (1939). Bunu 1925'te Alman eğitimci Alfred Kuhne (1939) ve 1927'de Omar Buyse (1939) izlemiştir. Her üç uzmanın da Türkiye'de yaptıkları incelemeler sonucunda hazırladıkları raporlarda, mevcut meslek eğitiminin ıslah edilmesi, meslek eğitimine önem verilmesi ve bu alanda okulların açılması önerilmiştir. Öneriler doğrultusunda, mesleki ve teknik eğitime olan ihtiyacın araştırılması için 1934'te bakanlıklar arası bir komisyon oluşturulmuş, bu komisyonun hazırladığı rapora göre, her ilde Kız Enstitüsünün kurulması, Akşam Kız Sanat Okullarının kasabalara kadar yaygınlaştırılması kararı alınmıştır (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*, 1938, s. 11)⁷. Bu vesileyle Kız Enstitülü kızlar sayesinde Batı medeniyeti ülke çapında yayılacak ve aynı zamanda millî Türk kimliği oluşturulup korunacaktı (Ekin, 2005, s. 143).

Yüzyılların ihmali sonucunda oluşan boşluğu doldurmak için başlatılan eğitim ve öğretim seferberliği ile açılan Kız Sanat Okulları ve Kız Enstitüleri ile Olgunlaşma Enstitüleri adında kız meslek okullarında, başlangıçta yukarıda da belirtildiği gibi yabancı uzmanların görüşlerinden yararlanılmıştır. Onların hazırladıkları raporlar çerçevesinde mesleki ve teknik okulların kurulmasına ağırlık verilmiştir. Ayrıca yurt dışına öğrenci ve öğretmen gönderilerek gelişmiş ülkelerin tecrübelerinden yararlanılması yoluna gidilmiştir. 1928'de ülkenin iktisaden muhtaç olduğu küçük sanayiye düzenleme ve ıslah etme amacıyla 12 kız öğrenci Avrupa'ya bilgi ve görgülerini arttırmak için gönderilmişlerdir. Kız Sanat Okulu veya Öğretmen Okulu mezunlarından 2 kız moda (şapkacılık), 2 kız çamaşır, 2 kız terzi, Kız Öğretmen Okulu çıkışlı 4 kız öğrenci de ev yönetimi için seçilerek gönderilenler arasında bulunmaktadır. 1927-1938 yılları arasında 2 çocuk bakımı, 3 kadın işleri resmi, 9 biçki dikiş, 6 moda çiçek, 1 ekmekçilik-pastacılık, 4 çamaşır, 4 nakış, 6 ev yönetimi-yemek pişirme öğretmeni de Avrupa'ya eğitim için gönderilmiştir (Cunbur, 1992, ss. 269-270).

Sayıları giderek artan bu okullarda okul, öğrenci ve öğretmen sayısı bakımından tam bir rakam vermek zordur. Yaptığımız çalışmalar esnasında, verilen rakamlardan da tam bir sayıya ulaşmanın mümkün olmadığı görülmüştür. Cunbur, 1930-1931 ders yılı itibarıyla Kız Enstitülerindeki öğrenci sayısını 423, Akşam Kız Sanat okullarında 219, Ticaret Liselerinde ise 703; Osmanlı döneminden devralınan 2 Sanat Enstitüsüne ilaveten 1938 yılına geldiğinde Türkiye'nin her yanında açılan Kız Sanat Okullarının sayısını ise 40 olarak belirtirken, 28 Akşam Kız Sanat Enstitüsünün de açıldığını ifade etmiştir (1992, s. 270). Türkiye İstatistik Kurumu verilerinde yer alan okul sayıları, erkek ve kız ayrımı yapılmadan toplam olarak verilmiştir. Bu yüzdendir ki, belli başlı yılları baz alarak hazırladığımız bu tablodan kız okullarının sayısından ziyade

⁷ Bu kitapçığın adı; *Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları* olarak yazılmıştır. Sanat, Sanat olarak verilmiştir.

kadın öğretmen sayısı ile kız öğrenci mezunları hakkında bilgi edinilebilmektedir. Kurum verilerinde kız ve erkek okulları ayrı olarak verilmediğinden kız okullarının sayısı hakkında net bir bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla burada kız okullarının sayısı konusunda bilgi veren diğer çalışmalardaki sayılardan yola çıkarak bir tespit yapılmaya çalışılmıştır. Tüzün’e göre, 1940’lı yıllarda 31 Kız Sanat Enstitüsü ile 3 Akşam Sanat Enstitüsü bulunmaktadır (Tüzün, 1958, s. 32). Bu sayılar konusunda, aşağıdaki tabloda verilen 1940’taki okul sayısı, öğretmen ve öğrenci sayısı ile kıyaslandığında bir yorum yapılabilir. Buna göre, erkekler için açılan okul sayısı kızlar için açılanın yaklaşık üç katı durumundadır ve 36 kız meslek okuluna devam eden kız öğrenci sayısı 5.684’tür. Bir başka çalışmaya göre 1957-1958 öğretim yılı itibarıyla Türkiye’de bir yüksek dereceli Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu, 82 Kız Enstitüsü ve 3 Orta Kız Sanat, 63 de Akşam Kız Sanat Okulu bulunmaktadır (*Mesleki ve Teknik Öğretim*, 1958, ss. 13-14)⁸.

⁸ 1957-1958 öğretim yılı itibarıyla Kız Enstitülerinin bulunduğu iller şunlardır: Adana, Adapazarı, Afyon Ali Çetinkaya, Amasya, Aksaray, Ankara Atatürk, Ankara İsmet Paşa, Ankara Yıldırım Beyazıt, Antakya, Antalya, Aydın, Artvin, Bafra, Balıkesir, Bayburt, Bergama, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa Necatibey, Çanakkale Nedimehatun, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Gelibolu, Giresun, İskenderun, Isparta, İstanbul’da Bakırköy, Beyoğlu, Cağaloğlu, Kadıköy, Mithatpaşa, Nişantaşı, Selçuk Sultanselim, İzmir’de Cumhuriyet, Göztepe, Karşıyaka, İzmit, Kars Atatürk, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Maraş, Mersin, Merzifon, Muğla, Nazilli, Nevşehir, Niğde, Ordu, Ödemiş, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Tarsus, Tekirdağ, Tire, Tokat, Trabzon, Urfâ, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak Kız Enstitüleri’dir. Kız Orta Sanat Okulları Akhisar, Bozüyük ve Senirkent’te; Akşam Kız Sanat Okulları ise Adıyaman, Ağrı, Akşehir, Anamur, Alaşehir, Ankara Yenimahalle, Ayvalık, Ayancık, Bandırma, Bartın, Bayındır, Biga, Bingöl, Bitlis, Bodrum, Boğazlıyan, Bor, Boyabat, Bulancık, Ceyhan, Çarşamba, Çorlu, Düzce, Erbaa, Ereğli (Karadeniz), Eskişehir, Fatsa, Fethiye, Görele, Gümüşhane, İnebolu, İnegöl, İstanbul Beşiktaş Barbaros, Cağaloğlu, Sarıyer, İskilip, Karaman, Lüleburgaz, Menemen, Milas, Mudanya, M.Kemal Paşa, Muş, Niksar, Osmaniye, Safranbolu, Sarıkamış, Salihli, Sungurlu, Silifke, Sandıklı, Söke, Şarkikaraağaç, Tirebolu, Tosya, Turgutlu, Turhal, Urla, Uzunköprü, Ünye, Vezirköprü, Yalvaç, Zile (*Mesleki ve Teknik Öğretim*, 1958, ss. 13-14). Kız Enstitülerinin hemen hepsinin bünyesinde Kız Sanat Ortaokulu bulunmaktadır.

Tablo 1. Mesleki ve Teknik Okullar, Kadın Öğretmen, Kız Öğrenci ve Diploma Alanların Sayıları

Öğretim Yılı	Okul Sayısı (Kız-Erkek)	Kadın Öğretmen Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Diploma Alanlar
1923-1924	64	81	1375	-
1924-1925	70	237	2001	-
1926-1927	38	81	2153	143
1930-1931	59	166	3242	385
1940-1941	103	445	5684	1264
1950-1951	326	1523	11626	2610
1960-1961	530	2563	32726	5533
1970-1971	917	5257	82816	18860
1980-1981	1864	11394	150268	32213
1990-1991	2795	19390	306434	73442
2000-2001	3544	26161	327797	96818
2009-2010	4846	38707	785005	-

Kaynak: *İstatistik Göstergeler*, 2010, ss. 73-74.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Cumhuriyet'in ilk yıllarına (1923-1925) göre, 1926-1930 yılları arasındaki okul sayısında düşüş vardır. Bunun sebepleri arasında o günkü Takrir-i Sükûn Dönemi'nde yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmeler ile 1929 Dünya ekonomik buhranının etkisi ve okulların bir kısmının ya kapanması ya da bir çatı altında birleştirilmesi düşünülebilir. Ancak, 1940'tan sonra özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek okul gerekse öğrenci, öğretmen ve mezun kızların sayısında gittikçe artan bir oran görülmektedir.

Sayısal olarak gelişen bu okulların müfredat programlarına bakıldığında, sürekli bir değişim ve gelişimin olduğu dikkati çekmektedir. Zira, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Kız İslahaneleri, Kız Sanayi Mektepleri ve Kız Enstitüleri adıyla açılan ve amaçları, kızlara belli başlı temel bilgilerin verilmesi, onların iyi birer anne ve ev hanımı olarak yetiştirilmesi, ayrıca ülkenin ihtiyacı olan alanlarda üretim yapmalarının sağlanması olan Kız Enstitülerinin, zaman içinde teknolojik ve bilimsel gelişmelere paralel olarak müfredat programları ile öğretim yılları sürekli değişmiş, sayıları ve işlevleri artmış, eskiden edinilen tecrübeler ışığında yapısında da önemli değişimler yaşanmıştır.

1939 yılı Okullar Kılavuzu'na göre Kız Enstitülerinde, ortaokul müfredat programlarına uygun olarak genel bir kültür verilmekle beraber, ev ve meslek kadınlarını ilgilendiren konular daha ayrıntılı ve pratik olarak işlenmekte,

bilginin yanında görgü, kendi işini kendisinin yapabilme zevk ve yeteneği ve evi idare kudreti kazandırılmaya çalışılmaktadır. Türkçe, tarih, coğrafya, yurt bilgisi, fen bilgisi, matematik, biyoloji, defter tutma, Fransızca, beden terbiyesi, musiki dersleri ortaokul programlarına göre beş yıl okutulmakta, ayrıca umumi, tezyini, mesleki resim, bitki ve hayvan resimleri, motifleri, krokiler, elbise, şapka, eldiven, çanta, eşarp, kemer, yastık, çamaşır, perde, işleme takımları gibi kadın ve salon süsleme eşyaları ile kreasyonları yaptırılmakta ve kıyafet tarihi gösterilmektedir (Ergin, 1977, s. 695). 1957’de toplanan Maarif Şurası’nda alınan karar gereğince aile bilgisi dersleri adı altında ev idaresi, hasta ve çocuk bakımı, yemek pişirme, el işleri gibi dersler ağırlık kazanırken, moda-çiçek, çamaşır-nakış vb. derslerin yanında okul hemşireliği, beslenme gibi branşlara da yer verilmiştir.

Kız Enstitülerine örneklik teşkil eden ilkokul, 1928 yılında Ankara’da açılan *İsmet Paşa Kız Enstitüsü*dür (Sezer Arıç, 2011, s. 6). İlkokula dayalı beş yıl süreli olarak kadınların gerek iyi birer anne ve iyi birer vatandaş olarak yetişmeleri ve gerekse ekonomik olarak kendi kendilerine yetebilmelerini sağlamak amacıyla açılan okulda, kurulduktan üç yıl sonra Ankara’nın terzi ihtiyacını karşılamak ve öğrenciyi hayata hazırlamak için döner sermaye atölyeleri açılmıştır. Genel kültür dersleri yanında teknik derslerin de verildiği okulda, 1932 yılı itibarıyla yaklaşık 800 öğrenci ve 65 öğretmen bulunmaktadır (Cevizliler, 2004, ss. 181-186). 1960’ların başına gelindiğinde mevcut 103 Kız Enstitüsünde 22.638 öğrenci vardır (Özalp, 1961, s. 86).

Kız Enstitüleri ile Akşam Kız Sanat Okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak için İsmet Paşa Kız Enstitüsü bünyesinde 1934’te öğretim süresi iki yıl olan Kız Öğretmen Okulu açılmıştır. 1940’ta öğretim süresi üç yıla çıkarılan okul, Kız Meslek Öğretmen Okulu adını almış ve 1947’de ise öğretim süresi dört yıla çıkarılarak Kız Teknik Öğretim Okulu adıyla yüksek okul hâline gelmiştir (*Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü*, 1958, s. 21). 1960’lı yılların başında okulda biçki-dikiş, moda-çiçek, ev idaresi-yemek pişirme, çamaşır-nakış, resim, çocuk bakımı ve eğitimi olmak üzere altı ihtisas şubesi vardı (Özalp, 1961, s. 80). 1935-1936 öğretim yılında Kız Enstitülerine ortaokul mezunu kızların alınması için öğrenim süresi iki yıl olan özel bölümler ilave edilmiştir (KTEGMB, 1982, s. 4). Bu bölümler daha sonra açılacak olan Olgunlaşma Enstitülerinin temelini oluşturmuştur.

Kız Enstitülerinin giderek gelişmesi, hatta olgunlaşmasını sağlayan okulların açılması İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlar. Bu alandaki ilkokul İstanbul’da açılmıştır. Okul, Kız Enstitüleri ile Akşam Kız Sanat Okullarından mezun olanların ihtisaslaşmalarına imkân sağlamak amacıyla 1946-1947 öğretim yılında İstanbul Beyoğlu Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü adıyla açılmıştır (Yenersü, 2006, s. 8). 149 öğrenciyle öğretime başlayan (KTÖ, 1964, s. 4) bu kurumun; mankenliğin ilk kez meslek hâline gelmesine, yurt içinde ve

yurt dışında düzenlediği defile, sergi ve fuarlarla Türkiye'nin tanıtılmasına katkı sağladığı bilinmektedir⁹. Bu okulu, kurucu Müdürlüğünü Şerife Uludağlı'nın¹⁰ yaptığı Ankara'da 1958'de açılan Olgunlaşma Enstitüsü takip etmiştir. Daha sonra diğer illere de bu okullar yaygınlaştırılmış ve günümüzdeki sayıları 14 ilde 15'e ulaşmıştır.

Kadınların giyim tercihlerine rehberlik eden Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüleri (KTÖOE), Kız Enstitülerini veya Kız Meslek Okullarını (Akşam Kız Sanat Okulları) bitiren öğrencilerin mesleki beceri, bilgi, görgü ve zevklerini arttırmak, onlarda teşebbüs kabiliyeti ile kazanç fikrini geliştirmek amacını taşıyan 2 yıl süreli yaygın eğitim kurumları olarak açılmışlardır (KTEGMB, 1982, s. 8). Okullara verilen "Olgunlaşma" ismi ise *meslekte olgunlaşmayı* ifade etmek üzere kullanılmıştır (Akin, 2011, s. 44).

Siparişe dayalı olarak çalışan, hem öğrenciye hem de halka hizmet etmeyi gaye edinen (Olgunlaşma Enstitüsü, 1960) enstitülere; eğitim öğretimin yanı sıra, Türk el sanatlarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına öncülük eden bir misyon da yüklenmiştir. Bilindiği gibi toplumların kültür zenginliklerine sahip çıkarak yenilenmeleri ve güncel kalmalarının şartlarından biri, geçmiş değerlerini korumaları ve bu değerleri yaşatarak geleceğe taşımalarıdır. Söz konusu enstitüler, geçmişle gelecek arasında kurdukları köprü ile sanatsal alandaki vizyonlarını ortaya koymaya çalışan kurumlar olarak nitelendirilmektedir. Avrupa'da değişen moda göre Türk kadın kıyafetinde de Maraş işi, Türk işi, Antep işi, hesap işi, tel kırma gibi geleneksel nakışlar kullanılmıştır. Kıyafetin biçimi, rengi ve ona verilen isimle oluşturulan *kıyafetin dili* ile de bu köprünün kurulması sağlanmıştır. Eski devirlerdeki *cepken*, *kaftan* ve *üç etek* gibi kıyafetler yeniden modernize edilmiş ve bu konuda yapılan araştırmalarla zengin bir arşiv oluşturulmuştur. Bu arşivin oluşmasını sağlayan en önemli kurumlardan biri Ankara Olgunlaşma Enstitüsüdür. 1958'de 110 öğrenci ile açılan okulda (Olgunlaşma Enstitüsü, 1960, s. 2) biçki-dikiş (manto,

⁹ 1945'te açılan İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsünün, Refia Övüç'ün gayretleri ile kurulan *Eski Türk İşlemleri Hazinesi* adında zengin bir el işi/giyim koleksiyonu vardır (Erduran, 1968, s. 40). Enstitü ilk sergisini 1949 yılında Londra'da açmıştır. Hükümet erkânı, bankalar, iş çevrelerinin çoğu yurt dışına gönderdikleri hediyelerini bu kurum ve Ankara Olgunlaşma Enstitüsünden almışlardır. İngiltere Kraliçesine, İran Şahına gönderilen düğün hediyeleri de okullarda yapılmıştır.

¹⁰ 1918 İstanbul doğumlu olan Uludağlı, 1933'te Millî Eğitim Bakanlığı bursu ile Belçika'ya gitmiş, 1938-1952 yılları arasında İsmet Paşa Kız Meslek Lisesi ve Kız Teknik Okulu müdür yardımcılığı yapmıştır. 1958 yılında Kız Teknik Öğretim Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün kurucu müdürü olarak görevlendirilmiş ve 1975 yılında emekli olmuştur. 5 Şubat 1994 yılında vefat etmiştir (Ankara Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi, Olgunlaşma Enstitüsü Müdürü Nihal Keçik'in Notlarından).

tayyör, elbise), moda-çiçek, renkli nakış (beyaz iş), sırma (Maraş işi) ve Türk işi, elbise nakışı, çamaşır ve resim gibi sanat dalları vardır. Tarihten günümüze kadar Türk kültüründe önemli yeri olan giyim ve el sanatlarını araştıran okul, yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da Türk giyim ve sanatını tanıtan bir koleksiyona sahip olmuştur. Bunlardan en önemlileri Atatürk’ün askerî ve sivil hayatında giymiş olduğu üniforması ve diğer kıyafetleri esas alınarak kadın giyimine uyarlanan giysilerin çizgilerini günümüze yansıtan 20 parçalık *Atatürk Giysileri Koleksiyonu*, Türk kültürünü yansıtan 43 parça giysiden oluşan *Otantik Giysi Koleksiyonu*, Osmanlı giysilerinden esinilerek hazırlanan 60 parçadan oluşan *Sanatsal Giysi Koleksiyonu*’dur (AOE, s. 5). Ayrıca, Türk el sanatının önemli bir örneğini oluşturan *nakış* ve Anadolu’nun bölgesel özelliklerini yansıtan *folklorik bebek*, yine Osmanlı’dan uyarlanan *Takı Koleksiyonu* ile *Mevlana Koleksiyonu* da okulun arşivinde önemli bir yer tutmaktadır (KTÖOE Arşivi, 1995, ss. 1-2).

Okulda; *giyim, el sanatları, seramik, resim, nakış* ve *ev yönetimi-beslenme* bölümleri geleneksel, sonradan açılan *moda tasarımı, grafik tasarımı, ayakkabı tasarımı* ve *takı tasarımı* gibi bölümler ise modern alanlar olarak nitelendirilmektedir. Başkent’te olmasından dolayı aynı zamanda yabancı ülkelerin çeşitli düzeylerdeki temsilcilerinin ağırlandığı bir yer olan okul, açıldığı tarihten günümüze kadar Türk siyasi çevrelerinin, üst düzey iş adamı ve yönetici eşlerinin de giyim tercihlerini belirleyen bir kurum olmuştur. Okul aynı şekilde asker ve emniyet teşkilatı vb. kamu kurum ve kuruluşunun kıyafetlerinin tasarımında rol oynamıştır.

Cumhuriyet’in modernleşmesinde önemli bir yere sahip olan enstitülerin en dikkate değer yönü, Cumhuriyet değerlerine bağlı kalarak eski Türk el sanatlarını araştırmak ve gelecek nesillere aktarmak olarak ifade edilebilir.

Geleneğin Geleceğe Defilelerle Sunumu

Enstitüler, hazırladıkları kıyafetlerin, yılda birkaç kez çeşitli vesilelerle düzenlenen kermesler ve defileler vasıtasıyla tanıtımını sağlamış; satışını gerçekleştirmiş ve yeni siparişler almıştır. Zira, defileler kanalıyla, giyim alanında üretilen yeni tasarımların, dolayısıyla kültürel ürünlerin/değerlerin tanıtımı ile birlikte daha geniş kitlelere ulaştırılması hedeflenmekte, bir anlamda modanın da yaygınlaşması sağlanmaktadır.

Okullardaki eğitim ve öğretim ile öğretmen-öğrenci arasındaki ilişkiler ve defilelerde sunulan kıyafetlerin hazırlanması konusunda, okulda görev yapmış ve hâlen yapmakta olan pek çok yönetici, öğretmen ve öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde öncelikle okulun çalışma disiplininin söz edilmiştir. Bu okullarda görev yapan eğitimcilerin örnek hanımefendiler olarak kendilerini toplumdan farklı gördükleri, öğrencilerin iyi birer eş ve anne olarak evlenecekleri kişinin statüsüne göre yetiştirildikleri vurgulanmıştır. Yüksek okul

mezunu olan öğretmenlerin bir kısmı yurt dışında alanları ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Genellikle yetenekli kişilerin çalışmalarını sürdürdüğü enstitülerde bulunan bu kişilerin yaptığı açıklamalar, ortaya çıkarılan koleksiyonların ve diğer çalışmaların nasıl tasarlandığı, hangi yöntemlerin kullanıldığı ve okulların faaliyetleri konusunda önemli bilgiler içermektedir. Buna göre öncelikle bir temanın belirlenmesi ve bunun projelendirilmesi, belirli çalışma gruplarının oluşturulması ve çizimlerine karar verilmesi aşamalarından sonra, malzemelerin toparlanması, sağlanması, belirlenen modellerde kullanılacak kumaş ve desenlerin tespiti gerçekleştirilmektedir. Bu işlemlerden sonra üretimi yapacak olan atölye şefleri ile konu tartışılıp, ekip olarak uygulamaya geçilmektedir¹¹. Disiplinli olarak yürütülen çalışmalar sonucunda ortaya çıkan koleksiyonlardan birisi *Atatürk Kıyafetleri*'dir. Bu koleksiyon Anıtkabir Arşivi ve konu ile ilgili eserlerin araştırılması sonucunda belirlenen üniforma ve kıyafetlerin günümüze uyarlanması ile oluşturulmuştur. Aynı şekilde Osmanlı'yı ele alan çalışmalar için de Osmanlı saray ve arşivleri ile müzelerinin; Mevlana Koleksiyonu için ise hem dönemin incelendiği hem de Konya'da müzede çalışıldığı ifade edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi hazırlanan çalışmaların sunumu genellikle kermes ve defilelerle yapılmaktadır. Defilelerde dikkati çeken bir diğer husus, sunumu yapılan kıyafetlere verilen isimlerdir. Bilindiği gibi "kültür" öğrenilir ve bu şekilde nesilden nesile aktarılır. Bu aktarımda kullanılan en temel araçlardan biri dildir. Enstitüler bu aktarımı *kıyafetin dilini* kullanarak ortaya koymuştur. Geleneksel motiflere dayalı olarak hazırlanan kıyafetlere verilen isimlerin de kaynağını tarihten alması, Türk kültürünün yeniden inşa edilip yaşatılmasına vesile olmuştur. 1958'de Brüksel'de sergilenen ve 80 parçadan oluşan kıyafetlerin Osmanlı döneminde kullanılan *üç etek, şalvar, cepken, bindallı* ve *yaşmaktan* esinlenilerek hazırlanması ve elbiselere verilen tarihî adlar bunun bir örneğini teşkil etmektedir (Fotoğraf 3). Örneğin *Katibim* isimli elbisenin nakışları eski cepkenlerdeki gibi sarı sırma ile işlenmiştir. *Kavuk* isimli elbise ise gri satenden yapılmış eski kavuklar gibi çini mavisi ipek, boncuk ve taşlarla bezenerek eski çinilerden esinlendiğini hissettirmektedir. *Azade* isimli gece elbisesi ise cepken ve şalvarın modernize edilmiş şeklidir. *Fatih'in Tuğrası* adlı elbise üç etek modelinde olup, tuğra desenleri ile işlenmiştir (Tüzün, 1958, s. 32).

1968'de yurt içi ve yurt dışında sunulan defilelerde Türk motifleriyle modernize edilmiş kıyafetlerde özellikle Osmanlı ve Anadolu vurgulanmıştır. Elbiselerde kullanılan isimlerden bazıları *Eti Güneşi, Hitit Güneşi, Dolmabahçe Saray Bahçesi*'dir (*Akşam*, 27 Şubat 1968). *Zümrüt* ve *Çiçeklerin Dili* adlı elbiseler de cepkenden esinlenilerek yapılmıştır (Yerdeş, 1964). Paris'te mankenliğini Lâle

¹¹ Ankara Olgunlaşma Enstitüsü Tanıtım ve Pazarlama Bölümü şefi Süheyla Önen ile 27 Şubat 2014'de yaptığımız görüşme.

Belkıs’ın yaptığı defilede ise Türk motifleri ile işlenmiş modern kostümler tanıtılmıştır. Gece kıyafetleri, kokteyl elbiseleri ve gündelik kıyafetlerden oluşan defilede Anadolu’nun eski çini desenlerinden örnekler taşıyan kıyafetlere *Dolmabahçe, Anadolu Türküsü, Hürrem Sultan ve Fatih’in Gözdesi* gibi isimler verilmiştir (Üstündağ, 1968, ss. 8-9). Ankara’da düzenlenen bir defilede sunulan kıyafetlerde de ipek şantuk, kadife, şifon ve brokarlar çoğunluktadır ve tuvaletler Türk motiflerinden ilham alınarak sirmalarla, boncuklarla işlenmiştir. *Karşıyaka, Ankara Yıldızı, Balayı, Hercai, Ankara Kalesi, Ankara’da Aşk, Arı Kovanı, Gözüm Sende, Mühür Gözlüm, Uçan Daireler, Noel, Kır Çiçeği, Efenin Aşkı, Çapkın, Ece, Ataların Armağanı* ve özellikle *Boğaziçi* isimli elbiseler ilgi toplamıştır (Güngör, 1968). Kız Teknik Öğretim Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün 10. kuruluş yılı olan 1968 yılı kurumun en yoğun ve verimli çalıştığı yıllardan biri olmuştur.

Türkiye’de siyasetin ideolojik hâle geldiği yıllar olan 1980’li yıllarda hemen bütün eğitim kurumlarında olduğu gibi, faaliyetlerinde duraklama olan Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün, özellikle 2000’li yıllarda daha çok Osmanlı kültürüne dayalı çalışmalarda bulunduğu görülmektedir. Örneğin Kadınlar Günü dolayısıyla Ankara’da düzenlenen *Fatih’ten Esintiler: Harem* adlı defilede Osmanlı motifleriyle süslü tasarımlar sunulmuştur (*Zaman*, 7 Mart 2004). Aynı şekilde İstanbul’un fethinin 550. yıl dönümü dolayısıyla Enstitü’nün 2003 yılında hazırladığı *Kültürlerin Hamisi Fatih* adlı 35 giysiden oluşan koleksiyonda geleneksel Türk süsleme sanatları kullanılmış (Fatih Giysi Koleksiyonu, 2014) ve düzenlenen defilelerle yurt içi ve yurt dışında tanıtımı yapılan koleksiyonda kullanılan modeller ile dönemin çizgilerinin verilmesinin yanında, Osmanlı’nın bünyesinde yaşayan farklı din, dil, ırk ve kültürdeki unsurlara gösterdiği saygı da vurgulanmıştır.

Böyle bir vurgunun yapıldığı bir başka çalışma ise 2007 yılında Amerika’nın New York kentinde *Can-a Şifa* adıyla Mevlâna Celaleddin Rumi’nin 800. doğum yıl dönümü nedeniyle düzenlenen defiledir. Burada Mevlana ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir köprü kurulmuş (Albayrak, 2007) ve aynı zamanda Selçuklu giysilerinin renk, desen ve dikiş özellikleri kullanılarak dönemin aslına uygun 40 parça olarak hazırlanan kıyafetlerle, Mevlâna’nın hoşgörü ve insanlık felsefesi yansıtılmak istenmiştir.

Kısacası, kökleri yüz elli yıl geriye giden Kız Enstitülerinin en gelişmiş ve en son örneğini teşkil eden ve Türk eğitim tarihinde elli yılı aşkın zamandır yer alan ve bu zaman zarfında çok sayıda modern Türk kadınının yetişmesinde önemli rol oynayan Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün özellikle 1960 ile 1970’li yılları altın yılları olarak nitelendirilmiştir (Akbulut, 2010, s. 76). Yurt içinde yapılan çok sayıda etkinliğin yanında, 1960’lı yıllarda yurt dışında Amerika, Belçika, Finlandiya, İspanya, İtalya, Almanya, Fransa, Avusturya, Kıbrıs, İran, Kore, Tunus ve Japonya’da sergi ve defileler düzenlenmiştir. 2000’li yıllarda ise

daha çok Avustralya, Japonya, Tayland, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail gibi doğu ülkelerinde defileler düzenlenmiştir (Akın, 2011, ss. 68-69).

Konfeksiyon konusu da ilk kez Kız Olgunlaşma Enstitüsünde ele alınmış ve elbiselerin daha ucuza mal edilmesi sağlanmıştır (Tözün, 1965). Okulun öğretmen ve öğrencilerinin hazırladığı plaj kıyafetlerinden, ev kıyafetleri ile döpiyes tipi kıyafetlere kadar 60'a yakın orijinal kıyafet 17 Nisan 1964'te Olgunlaşma Enstitüsünde yapılan Konfeksiyon defilesinde teşhir edilmiştir (Harun, 1964).

Başkent'te olmasından dolayı özellikle elçi eşlerinin kıyafetlerinin dikimi ve temizliği için tercih edilen okulun, çoğunlukla yerli malzeme kullanması, yerli fikrini ortaya koymuştur. Müzelerde ve Anadolu'nun hemen her evinde bulunan çeyiz sandıklarında saklı olan eski kıyafetlerden esinlenilerek hazırlanan yeni tarzdaki millî kıyafetlerle Cumhuriyet döneminin yeni kadın imajı oluşturulmuştur. Ne var ki, modada en çok ve en hızlı değişim gösteren alan olan kadın giyiminde, kimi zaman Fransız ve İngiliz, kimi zaman da Alman ya da Amerikan modaları gündemi belirlemiştir. Ekonomik durum ise elbisenin biçimi, etek boyu ve kullanılan kumaş türünde belirleyici bir faktör olmuştur. Kriz zamanlarında daha ucuz kumaşın kullanılması ve etek boylarının kısılması, kürk gibi değerli malzemelerin sadece aksesuar olarak elbiseleri süslemesi, bu duruma önemli bir örnektir. Yine savaş dönemlerinde üniforma tipi giysilerin yaygın olarak kullanıldığı da dikkatleri çekmektedir (McDonald, 1998). Dünyadaki bu değişim yeni Türkiye'de de kendini göstermekle beraber, millî kültürü ortaya çıkaran ve bilgi ile teknoloji ve estetikle beraber ekonomiyi en azından ev içinde uygulamayı öğreten çalışmaların yapılmasında Kız Enstitülerinin yeri küçümsenemez.

Sonuç

Kızların eğitimine yönelik çalışmalar Osmanlı döneminde başlamış Cumhuriyet döneminde devam etmiştir. Bu durum insan yetiştirme sanatı olarak nitelendirilen eğitimde sürekliliği göstermektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren kızların sübyan okulları üstünde eğitim görmeleri için açılan rüştiye, idadi ve sultani adındaki okulların yanı sıra, özellikle kimsesiz ve yoksul ailelerin kızları için meslek okullarının da açıldığı görülmektedir. O dönemde Kız Islahhaneleri ve Kız Sanayi Mektepleri adıyla İstanbul'da açılan bu okulların amacı, hem kızların sanat öğrenmeleri ve iş sahibi olmaları hem de ordunun kumaş ve kıyafet ihtiyacının karşılanması idi. Cumhuriyet Döneminde ise Kız Enstitüleri, Kız Sanat Okulları ve Olgunlaşma Enstitüleri adıyla İstanbul'un dışında Anadolu'da da yaygınlaştırılan okullar, kızların iyi birer eş, iyi birer iş ve iyi birer anne olarak yetiştirilmesi misyonunun yanında, onlardan Cumhuriyet ideolojisini benimsemesi de istenmiştir. Bundan dolayıdır ki, 18.yüzyıldan itibaren Osmanlı'da başlayıp Cumhuriyet döneminde devam eden

modernleşme hareketi Türk kadınının yaşam tarzıyla birlikte, kıyafetinde de değişime yol açmış ve Batılı giyim tarzı geleneksel giyimin yerini almaya başlamıştır.

Osmanlı’nın son döneminden itibaren Avrupa modasının etkisine girilmekle beraber, Cumhuriyet’le birlikte Kız Enstitülerinde geçmiş ile kurulan bağ sonucunda geleneksel giyim tarzı, günün modasına uygun bir şekilde modernize edilerek sunulmuş ve böylece kültürel unsurlar korunmaya çalışılmıştır. Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet’in ilk yıllarında gayrimüslimlerin elinde olan terzilik ve moda tasarımı, kızlar için açılan meslek okullarında verilen biçki-dikiş ve benzeri derslerle Müslüman Türk kızlarına da öğretilmiştir. Değişerek gelişen Kız Enstitülerinde eğitimde Batılı metotlar benimsenmiş, yurt dışından getirilen uzmanlardan yararlanılmış ve eğitim için yurt dışına öğretmen ile öğrenci gönderilmiştir. Kızlara iş alanı açmak ve el becerileri kazandırmak amacıyla açılan bu kurumlar, zamanla Türk el sanatlarını ve işlemlerini modernize ederek Türk modasının ve kültürünün yurt içinde ve yurt dışında tanıtımı işini üstlenmiştir. Bu tanıtımda düzenlenen defileler önemli rol oynamıştır. Kız Enstitülerinin Türk kadınının giyim kültürüne katkı getirmek ve bu kültürün gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak gibi bir misyona da sahip olduğu söylenebilir. Kurulduğu ilk yıllarda, ürettikleri ürünlerde -özellikle kıyafette- Avrupa modasından etkilenilmekle beraber, 1930’lu yıllardan itibaren geleneksel değerler ile yerli kumaşa ve yerli desenlere önem verilmiştir.

Kendi ifadeleriyle geleneği geleceğe taşıyan bu kurumların bünyesinde açılan atölyelerde, Türk motif ve renklerinden oluşan Antep işi, fantezi nakış, Türk işi sırma, Türk süsleme sanatları, vitray, taş bebek ve dokuma gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta, gayesi hayatını kazanabilecek yetenekte iyi birer ev kadını yetiştirmek iken zamanla gelişerek bir ideoloji ve protokol okulu olarak ifade edilen başta Ankara Olgunlaşma Enstitüsü olmak üzere Kız Enstitüleri, Türk kültürünün dış dünyaya tanıtımı ile modern Türk kadınının yetişmesini hedeflemiştir.

İstenen hedefin tamamına ulaşılmasa da kısacası, bir taraftan mevcut teknolojik ve bilimsel gelişmeleri yakından takip eden, diğer taraftan da düne ait olan birikimi bugüne uyarlayan Kız Enstitülerinin, kaybolmakta olan Türk el sanatlarını ve kültürel değerlerini yarınlara aktarmadaki yeri reddedilemez. Katı bir disiplin içerisinde yetiştirilen genç kızların, kendine güvenen, kendi kendine yetebilen kişiler olabilmeleri ve daha da önemlisi bir nevi hanımefendilik özelliklerini kazanmalarını hedefleyen Kız Enstitüleri, bu yönüyle Türk eğitim ve kültür tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Toplumun bütününe yaygınlaştırılmamakla beraber büyük şehirlerden köylere kadar açılan okul ve gezici kurslar sayesinde ulaşılan kızların eğitimi ve yetiştirilmesi küçümsenecek bir durum olmasa gerektir. Gelenek olmadan modernleşilemeyeceği görüşüne uygun olarak yürütülen çalışmalar da göstermektedir ki gerek kadının aile ve

toplumdaki yeri, gerekse Orta Asya'dan, Anadolu'ya, Selçuklu ve Osmanlı'dan günümüze kadar gelen binlerce yıllık zengin bir mirasın ürünü olan kıyafet, değişerek de olsa sürekliliğini ve Türk kültüründeki yerini korumaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, Y. (2010). *Şıklığın Resmî Tarihi Olgunlaşma Enstitüleri*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akın, M. (2011). *Kız Teknik Eğitim-Öğretiminde Bir Örnek: Ankara Olgunlaşma Enstitüsü (1958-2002)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Akşam*. 27 Şubat 1968.
- Akşit, E. E. (2005). *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Albayrak, N. (2007). *New York'ta 'Can-a Şifa' Defilesi*. 18 Nisan 2012 tarihinde <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=7804738,04Aralik.2007> adresinden erişildi.
- Ankara Olgunlaşma Enstitüsü (AOE). Enstitü Arşivi, tarih yok.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (1952). *Cilt II*. Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (1961). *Cilt III*. Ankara.
- “Bakan Eşleri Osmanlı Defilesine Büyük İlgi Gösterdi”. *Zaman*, 7 Mart 2004.
- Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri* (M. F. Gümüş, Çev.). Ankara: Verso Yay.
- Buyse, O. (1939). *Teknik Eğitim Hakkında Rapor*. İstanbul.
- Cevzilliler, N. ve Cevzilliler, E. (2004). Amerika Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporuyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü (Ankara). *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 181-186.
- Cunbur, M. (1992). Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII(23), 259-272.
- Davison, A. (2002). *Türkiye’de Sekularizm ve Modernlik* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Dewey, J. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*. Ankara: Maarif Vekilliği.
- Erduran, L. (1968). Bütün Yönleriyle Olgunlaşma Enstitüsü. *Hayat*, 4, 1.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi, Cilt 1-2*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Erkal, M. (1999). *Sosyoloji*. İstanbul: Der. Yayınları.
- Fatih Giysi Koleksiyonu. 25 Şubat 2014 tarihinde [bk.http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/01/972455/icerikler/fatih-giysi_koleksiyonu_641451.html?CHK=b8875109acb644ef0fed76ada454e022](http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/01/972455/icerikler/fatih-giysi_koleksiyonu_641451.html?CHK=b8875109acb644ef0fed76ada454e022) adresinden erişildi.
- Güngör, O. (1968, 18 Aralık). Elbiseleri Satın Almak İstediler, Ama Alamadılar!. *Hür Anadolu*.
- Harun, K. (1964). Olgunlaşma Enstitüsü Yılın En Güzel Defilesini Tertipledi. *Vatan Gazetesi*, 18 Nisan 1964.
- İstatistik Göstergeler 1923-2009*. (2010). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayını.
- Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*. (1938). Ankara.

- Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü Brifingi.* (1982). Ankara: KTÖGMB.
- Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü.* (1958, Temmuz). *Mesleki ve Teknik Öğretim*, 6, 65.
- Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüleri.* (1964). Ankara: MEB Mesleki ve Teknik Öğretim Yayımları Müdürlüğü.
- Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüleri.* (2006). Ankara: T.C. MEB Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü Yayını (KTÖOE).
- Kız Teknik Öğretim Şerife Uludağlı Olgunlaşma Enstitüsü.* (1995). Ankara.
- Kodaman, B. (1980). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Sanayi Mektepleri. *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (O. Okyar ve H.İnalçık, Ed.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kuhne, A. (1939). *Mesleki Terbiyenin İnkışafına Dair Rapor*. İstanbul: Maarif Vekâleti Yay.
- McDonald, K. D. (1998). *Fascist Fashion: Dress, the State and the Clothing Industry in Thi Third Reich*. Ph.D, December, University of California Reverside.
- Meriç, Ü. (1987). Sosyolojik Açından Kılık-Kıyafet ve İslam'da Örtünme (2. bsk.). *İslam'da Kılık Kıyafet ve Örtünme*, B. Topaloğlu vd. (Yay. Haz.). İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul.
- Mesleki ve Teknik Öğretim.* (1958, Ağustos). 66.
- Meşe, İ. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Modernleşmesi ve Siyasal Seçkinler (1923–1938)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Mevlana-Cana Şifa' Defilesi.* 18 Nisan 2012 tarihinde <http://www.haberler.com/mevlana-cana-sifa-defilesi-haberi/27Ocak2008> adresinden erişildi.
- Olgunlaşma Enstitüsü. (1960). Ankara: Resimli Posta Matbaası Ltd Şirketi.
- Öcal, O. M. (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Özalp, R. (1961, Ekim). Türkiye'de Yüz Yıllık Mesleki ve Teknik Öğretim. *Mesleki ve Teknik Öğretim*, 104, 17-122.
- Sezer Arıç, A. (2007). *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sezer Arıç, A. (2011). Ankara'da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, 14, 3-15.
- Tözün, S. (1965, 1 Mayıs). Halkımız Ucuz ve Hazır Giyime Alıştırlıyor. *Ulus*.
- Tüzün, Z. (1958, Haziran). Kız Teknik Öğretim: Brüksel'e Gidecek Elbiseler Kız Teknik Öğretmen Okulunda Teşhir Edildi. *Mesleki ve Teknik Öğretim*, 64.
- Üstündağ, G. (1968, 30 Mayıs). Türk Modası Moda Başkenti Paris'i Fethetti. *Hayat*, 2, 23.
- Yenersü, A. (Haz.). (2006). *Geçmişten Günümüze Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü*. Ankara: MEB Yayını.
- Yerdeş, G. (1964, 18 Kasım). Bir Defilede Erkek Olarak Yalnız Ben Vardım. *Ulus*.

Ekler

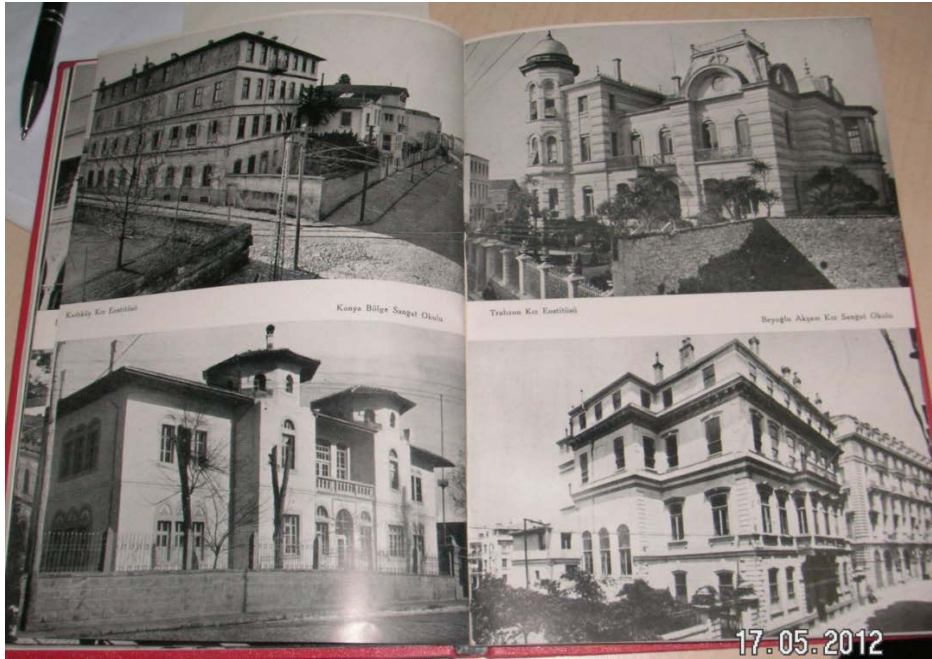
Fotoğraf 1. Üsküdar Kız Sanayi Mektebi öğretmen ve öğrencilerinden bir grup. Okul Müdürü ile birlikte (1922). *Mesleki ve Teknik Öğretim*, Ekim 1961, Sayı:104.

Fotoğraf 2. Selçuk Kız Enstitüsü öğretmen ve öğrencilerinden bir grup (1928). *Mesleki ve Teknik Öğretim*, Ekim 1961, Sayı: 104.

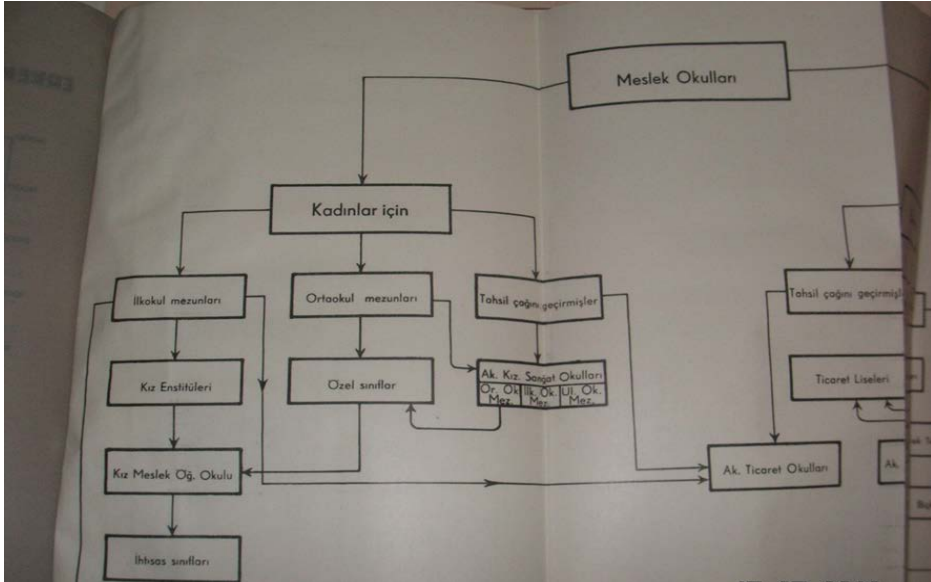
Fotoğraf 3. *Hayat*, Cilt: 4, Sayı:85, 23 Mayıs 1958. s. 4.

Fotoğraf 4. Üstte solda Kadıköy Kız Enstitüsü, sağda Trabzon Kız Enstitüsü, altta solda Konya Bölge Sanat Okulu, sağda Beyoğlu Akşam Kız Sanat Okulu (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*, 1938).

Fotoğraf 5. Üstte solda İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü, sağda Adana İsmet İnönü Kız Enstitüsü, altta solda İzmir Bölge Sanat Okulu, sağda Bursa Bölge Sanat Okulu (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*, 1938).

Şekil 1. Kız Okulları (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*, 1938).

EVLİLİK GÖÇÜYLE TÜRKİYE'DEN BELÇİKA'YA GELEN GELİNLER VE BOŞANMA SORUNU

Ertuğrul TAŞ

Özet: Belçika'da yaşayan Türk kökenli ailelerin önemli bir bölümü çocuklarını Türkiye'den evlendirmektedir. Buna bağlı olarak her yıl Türkiye'den göç yoluyla Belçika'ya gelip yerleşen gelin ve damatların sayıları birkaç bini bulmaktadır. Türkiye'den gelen eşlerin çoğunlukla dil, iletişim ve uyum sorunu yaşadıkları gözlenmektedir. Son yıllarda evlilik yoluyla Belçika'ya gelen gelinlerde boşanma oranında artış görülmektedir. Gelinler ve onların yaşantıları hakkında yeterli çalışmalar bulunmamaktadır. Bu bağlamda evlilik yoluyla Türkiye'den Belçika'ya gelen gelinleri tanıma amaçlı farklı zamanlarda iki nitel araştırma gerçekleştirdik. Birinci araştırmamız bize Türkiye'den gelen gelinlerin profillerini tanımlama, evliliklerini ve göçü nasıl yaşadıklarını analiz etme imkânı vermiştir. İkinci araştırmamız ise Türkiye'den gelen evlilikliklerini sürdürememiş ve boşanmış gelinlerin evlilik, göç, boşanma ve boşanma sonrası hayat şartlarını irdelememize ve onların deneyimlerine dayanarak benzer durumda olan gelinlere yönelik farklı öneriler tanımlamamıza yardımcı olmuştur. Boşanmaya çoğunlukla Belçika'da yetişmiş Türk asıllı kocanın birtakım kişisel sorunlarının sebep olduğu, bu çalışmada ortaya koyduğumuz en önemli tespittir. Ayrıca boşanan gelinlerin bu süreçte başkalarına bağımlı kaldıkları, yalnızlık ve çaresizlik duygusu yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Belçika, evlilik göçü, gelin, damat, terapi evliliği, boşanma sorunu, şiddet, psikolojik yardım.

Brides Coming from Turkey to Belgium Through Marriage Migration and Divorce Problem

Abstract: Most of the Turkish origin families living in Belgium marry their children to a person from Turkey. Therefore, the number of the brides and grooms coming from Turkey to Belgium through migration reaches a few thousands every year. It is observed that the spouses coming from Turkey experience mostly language, communication and rapport problems. Recently, an increase has been seen in the rate of the divorces among the brides coming to Belgium through marriage. There do not exist enough studies about the brides and their lives. In this regard, we carried out two qualitative studies to be familiar with the brides coming from Turkey to Belgium through marriage. The first study has enabled us to define the profiles of the brides coming from Turkey and analyse their marriage and how they experienced the migration. As to the second study, it has given us the opportunity to examine the marriage, migration, divorce and post-divorce living conditions of the brides who could not have gone on their marriage and divorced, and has helped us to bring forward some proposals to similar brides depending on their experiences. The most important finding we specified in this study is that mostly the personal problems of the husband who has been grown up in Belgium gave way to divorce. In addition, it has been observed that divorced brides are dependent on others, and have the feeling of loneliness and desperation in this process.

Key words: Belgium, marriage migration, bride, groom, therapy marriage, divorce problem, violence, psychological help.

Giriş

Günümüzde Belçika’da yaşayan göçmenlerin evlilik uygulamaları politikacıların, sosyal alanda ve sağlık sektörlerinde çalışanların dikkatini çekmektedir. Evlilik uygulamalarıyla ilgili bilgi toplama ve proje geliştirme farklı alan çalışanlarının temel motivasyonlarını oluşturmaktadır.

Göçmenlerin evlilikleriyle ilgili olarak genç evli çiftlerin refakati, sahte ve zorla evliliklerin önlenmesi gibi birçok inisiyatif bulunmaktadır. Yine 2011 yılında yapılan yasal düzenlemelerle Belçika’da yaşayan birinin Avrupa Birliği dışından biriyle yapacağı evlilik bazı şartlara bağlanmıştır. Aile birleşimi için yaş şartı, belirli bir gelir miktarı ve yeterli büyüklükte lojman koşulları getirilmiştir. Yaş şartına göre, Türkiye’den eş getirecek Türk asıllı birinin 21 yaşını doldurması gerekmektedir¹.

Göçmenlerin evlilik uygulamalarıyla ilgili veriler oldukça az olup bu konunun ilgili göçmen gruplar açısından araştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda Belçika’da yaşayan Türkiye asıllı vatandaşların evlilik uygulamalarının incelenmesi bizim için önem arz etmektedir.

Belçika’da yaşayan Türkiyeli gelinler ve boşanma konusuyla ilişkili olarak Belçika ve Belçika’da yaşayan Türk toplumuyla ilgili bazı verileri aktarmak faydalı olacaktır.

Başkenti Brüksel olan Belçika, bir Batı Avrupa ülkesidir. Avrupa Birliği’ne üye olup birliğin ve bazı uluslararası organizasyonların merkezlerini barındırır. 30.528 km²lik bir alanı kaplayan ülkenin nüfusu yaklaşık 10,8 milyon kişidir. Nüfusun % 10 gibi önemli bir bölümü göçmen ve göçmen asıllıdır. Belçika Valon, Flaman ve Brüksel olmak üzere üç bölgeden oluşan federal bir devlettir. Fransız, Flaman ve Alman toplulukları mevcut olup Fransızca, Flamanca ve Almanca ülkenin üç resmî dilidir². Belçika güçlü ekonomisiyle refah düzeyi yüksek bir ülke olup sürekli göç almaktadır.

Türkler, Belçika’ya 1964 yılında iki ülke arasında imzalanan işçi göçü anlaşmasını müteakiben gelmeye başlamışlar. Daha sonrasında aile birleşimi ve evlilik göçleri Belçika’da yaşayan Türklerin sayısını artırmıştır. Bu artış Türkiye’den göç alan diğer Avrupa ülkelerinde de gözlemlenmektedir (Manço, 2000, s. 20; Şahin, 2008, s. 104). Ayrıca Türkiye’de bazı dönemlerde oluşan siyasi ve ekonomik krizler Belçika ve diğer Avrupa ülkelerine çok sayıda siyasi sığınmacının yerleşmesine sebep olmuştur. Kaya ve Kentel’e göre (2007, s. 25),

¹ Le Regroupement Familial: ce qui a changé, 10/10/2013.

² <http://tr.wikipedia.org/wiki/Belçika>, 10/10/2013.

Belçika'da 200.000 Türkiye asıllı göçmen yaşamaktadır. Diğer bir araştırma Türkiye Konsoloslugu kaynaklarına dayanarak 187.700 Türkiye asıllı göçmenin Belçika'da yaşadığını aktarmaktadır (Gelekçi ve Köse, 2009). Eşitlik ve Irkçılıkla Mücadele Merkezi verilerine göre 39.828 Türk uyruklu göçmen Belçika'da yaşamaktadır³. Özellikle Belçika uyruğuna geçenlerin ve onlardan doğanların demografik veri analizi kapsamında takibi güçleşmektedir. Bu da Belçika'da yaşayan Türklerle ilgili farklı istatistiklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. 2013'te yapılan bir araştırmaya göre Belçika'da yaşayan Türk uyruğuyla doğmuş olanların sayısı 152.000'dir. Belçika'ya yerleşmiş Türklerin % 74 gibi büyük bir çoğunluğu Belçika uyruğuna geçmiştir (Schoonvaere, 2013, s. 67). Manço, Belçika'da yaşayan Türkleri marjinalleşmiş grup olarak tanımlamaktadır. Belçika resmî dillerinin öğrenilememesi, fakir ve gettolaşmış mahallelere yerleşmiş olmaları (etnik ticaret, kahvehane, dernek, cami gibi yerlerin bir araya toplanmış olması), sosyal ve ekonomik uyum zorlukları, okul başarısının düşüklüğü, namus kavramı ve ebeveynlerin gençleri Türkiye'deki köylerinden evlendirmeleri gibi ailevi ve etnik geleneklerin devam ettirilmesi yazar tarafından marjinalleşme nedenleri olarak tanımlanmıştır (Manço, 2000, s. 21).

Evlilik uygulamalarına bakacak olursak, Belçika'da göçmen Türk toplumunda evlenme yaşına gelen genç için temel olarak üç evlenme seçeneği bulunmaktadır. Bunlar Türkiye'den eş seçme, Belçika'dan Türk asıllı bir eş seçme ve başka uyruktan bire eş seçmedir⁴. Türkiye'den eş seçimi şu ana kadar yapılan evliliklerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Belçika'da yaşayan Türklerin % 75 gibi büyük bir çoğunluğu Türkiye'den evliliğe sıcak bakmaktadır (Kaya ve Kentel, 2007, s. 84). Günümüzde bu oran Belçika dışından yapılan evliliklere getirilen yeni koşullar ve bu evliliklerde görülen olası sorunlarla ilgili bilinçlenme gibi nedenlerden dolayı % 40-50'ler seviyesine gerilemiştir. Buna rağmen 2008-2010 yılları arasında evlilik yoluyla Türkiye'den Belçika'ya gelen eşlerin sayısı 5142'dir (Schoonvaere, 2013, s. 41). Belçika'da yaşayan Türklerin 50 yıllık göç geçmişini dikkate alırsak günümüzde on binlerle ifade edebileceğimiz Türkiye'den gelen gelin ve damat Belçika'da yaşamaktadır. Diğer bir araştırma ise evlilik ve göçlerde kadın erkek paritesini vurgulamaktadır (Teule, Vanderwaeren ve Mbah-Fongkimeh, 2012, s. 24). Dolayısıyla evlilik göçüyle Belçika'ya gelmiş olanların yarısını gelinler oluşturmaktadır. Fakat gelinler, Belçika kurumları tarafından fazla tanınmayan bir gruptur. Bu kadınların dil bilmemeleri, kendi sorunlarını ifade edememeleri, çevrelerindeki kurumlarla olan iletişimlerini zorlaştırmaktadır.

³ http://www.diversite.be/?action=publicatie_detail&id=157&thema=4, 02/10/2013.

⁴ Birlikte yaşama ya da hayat arkadaşlığı olarak adlandırılan beraberlikler evlilik modelleri olarak kabul edilmiştir. Belçika'da evlenmeleri kabul gören homoseksüel birliktelikler araştırma kapsamına alınmamıştır.

Bu makalede amacımız evlilik yoluyla Türkiye’den eşlerinin yanına gelen gelinlerle ilgili gerçekleştirdiğimiz iki araştırma çerçevesinde derlediğimiz verileri aktarmak ve gelinleri daha iyi tanımaktır. Birinci araştırma (2003-2007) Türkiye’den Belçika’ya göç etmiş, Valon (Wallonie) bölgesinde ikamet eden ve evliliği süren gelinlerle gerçekleştirilmiştir. Gelinlerin kim oldukları, evlilikleri ve göç yaşantıları gibi konular incelenmiştir. İkinci araştırma (2011-2012) Brüksel’de ikamet eden evlilikleri yürümemiş ve boşanmak zorunda kalmış gelinlerin evlilik, aile hayatı, boşanma süreci, boşanmadan sonra göç ülkesinde hayatlarını nasıl kurdukları gibi konuları ele almaktadır⁵.

1. Araştırma Yöntemleri

1.1. Birinci Araştırma (2003-2007): Türkiye’den Gelin Göçü

1.1.1. Amaç

Çok sayıda gelin farklı psikolojik şikâyetlerle (depresyon, kaygı bozukluğu, psikosomatik şikâyetler vb.) ruh sağlığı merkezlerine başvurmaktadırlar. Göç, evlilik ve aile deneyimlerini, yaşadıkları farklı sorunların sebepleri olarak tanımlamaktadırlar. Klinik çalışma alanında karşılaştığımız bu kadınların ve hemcinslerinin kim olduklarını anlamak ve Belçika’da kendi yaşam alanlarında göç, evlilik ve aile deneyimlerini incelemek amacıyla birinci nitel araştırma gerçekleştirilmiştir.

1.1.2. Araştırma Grubu ve Örneklem

Bu çalışmada araştırma sahası Valon (Wallonie) bölgesiyle sınırlandırılmıştır. Evliliklerini müteakiben Türkiye’den Belçika’ya göç etmiş gelinler araştırma grubunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla evlenerek Belçika’ya gelmiş olmak görüşmeye katılan kadınları seçerken temel ölçüt olmuştur. Bu gelinlerin eşlerinin ikinci kuşak ve sonrası Türk göçmen kökenli erkekler olmaları ikinci ölçüt olmuştur. Böylece aile birleşimi çerçevesinde Belçika’ya gelmiş birinci kuşak kadınlar ve diğer farklı yollardan Belçika’ya gelmiş ve yerleşmiş kadınlar araştırma grubunun dışında tutulmuştur.

Araştırma grubu seçilirken *kartopu örneklem* oluşturma yöntemi kullanılmıştır (Depelteau, 2010, ss. 227-230). Bu yöntem özellikle ulaşılması zor kişilerle yapılan araştırmalarda kullanılır. Araştırma çerçevesinde hedef grup önceden tanımlanır fakat örneklem oluşturulmaz. Sadece görüşülecek kişi sayısı belirlenir. Önceden belirlenen ölçütlere göre tespit edilen ve araştırmaya katılmayı kabul eden kişilerle ilk görüşmeler yapılır. Devamında görüşülen

⁵ İkinci araştırma Turkish Lady Derneğinin faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu sivil toplum örgütü, Belçika’da yaşayan göçmen kadınların içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamalarına ve kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu derneğin üyelerinin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.

kişilerin yönlendirdiği kişilerle görüşülür. Hedef görüşme sayısına ulaşılmca görüşmeler sonlandırılır.

Araştırma çerçevesinde minimum 20 gelinle bire bir görüşme planlanmıştır. Görüşmeyi kabul eden her katılımcıdan bir başka gelinle görüşmemiz için aracı olması istenmiştir. Uzun süreli saha çalışması sonunda toplam 21 gelinle görüşülmüştür.

1.1.3. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Bu çalışmada bilimsel görüşme (interview) veri toplama yöntemi olarak kullanılmıştır (De Ketele ve Roegiers, 2009, ss. 12-13).

Görüşmeler için tespit edilen gelinlerle önceden iletişim kurularak randevu alınmıştır. Görüşmeler araştırmaya katılan gelinlerin evinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında diğer aile fertlerinin görüşme odasında bulunmasına izin verilmemiştir. Böylece olası müdahale ve sansürleme girişimlerinin önüne geçmek hedeflenmiştir.

Görüşmeye katılan her geline bu çalışmanın amaçları, görüşmenin kuralları ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Ele alınan konuların anonim olarak değerlendirileceği teyit edilmiştir.

Görüşme sırasında önceden hazırlanmış 63 yarı-yapılandırılmış soru sorulmuş ve her gelinin hayat hikâyesi alınmıştır. Her görüşme ortalama 1 saat 30 dakika sürmüştür. Görüştüğümüz gelinlerin çoğu görüşmenin kayıt altına alınmasını kabul etmemiştir. Dolayısıyla vermiş oldukları cevaplar kâğıt üzerine not edilmiştir. Her görüşme için bir protokol oluşturulmuştur.

Elde edilen veriler *nitel içerik analiz* teknikleriyle analiz edilmiştir (Depelteau, 2010, ss. 293-314 ; Alami, Desjeux ve Garabuau-Mousaoui, 2009, ss. 105-119). Birinci aşamada görüşme protokolleri ön okumadan geçirilmiştir. Ortak konular tespit edilmiş, kodlanmış ve sonrasında içerik yorumlamasına tabi tutulmuştur. İkinci aşamada her görüşme protokolü bireysel olarak analiz edilmiş ve farklılıklar tespit edilerek sonuçlara eklenmiştir.

1.2. İkinci Araştırma (2011-2012): Boşanmış Gelinler

1.2.1. Amaç

Türkiye'den evlenerek gelmiş ve boşanmış çok sayıda kadın *Turkish Lady* adlı sivil toplum kuruluşundan farklı konularda yardım talep etmektedir. Bu sivil toplum örgütü Türkiye'den gelmiş ve boşanmış kadınları daha iyi tanıma ve bu kadınlara dönük hizmetleri yeniden tanımlama amaçlı bir araştırma projesi tanımlamıştır. Bu araştırma Kral Baudouin Vakfı tarafından desteklenmiştir.

1.2.2. Araştırma Grubu ve Örneklem

Bu araştırma kapsamında Türkiye'den evlenerek Belçika'ya gelmiş ve boşanmış kadınlar araştırma grubu olarak tanımlanmıştır. Çalışma sahası Brüksel bölgesi olarak belirlenmiştir.

Odak-grup çalışmasına katılacak gelinlerin sayısı 5 kişiyle sınırlandırılmıştır. Türkiye'den evlenerek gelmiş ve boşanmış olmak, araştırmaya katılmak için gönüllü olmak, son iki yıl içerisinde *Turkish Lady* Derneğine herhangi bir konuda yardım talebiyle başvurmuş olmak çalışmaya katılacak kadınları seçerken temel ölçütler olarak tanımlanmıştır. Yaş aralığı dikkate alınmamıştır.

İlk etapta *Turkish Lady* Derneğinden son iki yıl içerisinde farklı konularda yardım almış 20 boşanmış gelin tespit edilmiştir. Bu kadınlar 2011 yılı şubat ayında bir bilgilendirme toplantısına davet edilmişlerdir. Bu toplantıya 15 kadın katılmıştır. Katılımcılara araştırma projesi ve odak-grup veri toplama teknikleri anlatılmıştır. Boşanmış 5 gönüllü gelin odak-grup görüşmelerine katılmayı kabul etmiştir. Yaşları 28–43 arasında değişen bu gelinlerin ikisi on yıldan fazla, üçü de on yıldan az bir süredir Belçika'da yaşamaktadır. Hepsi Brüksel'de ikamet eden gelinlerin evlilik süreleri 1 ile 20 sene arasında değişmektedir. Dördü ilkokul, biri de lise mezunudur. Araştırma sırasında herhangi bir işte çalışmayan gelinlerin ikisi sosyal yardım, ikisi hastalık yardımı, biri de işsizlik yardımı almaktaydı. İki gelin ikinci evliliklerini yapmış ve bu evliliklerinden çocuk sahibi olmuşlardı.

1.2.3. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Bu çalışmada odak-grup yöntemi temel veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bu yöntem interaktif katılım sağlama, kısa sürede derinliği yüksek verilere ulaşma imkânı vermiştir.

Odak-grup yöntem çerçevesinde oturumların tarihleri, her oturumun konusu ve nasıl gerçekleşeceği önceden belirlenmiştir. İlk toplantıda boşanmış 5 geline proje ve amaçları, odak-grup teknikleri tekrar anlatılmıştır. Her katılımcıya, projenin sentezi ve her oturumun konularını içeren Türkçe bir doküman verilmiştir. Oturumlarda Türkiye'deki yaşam çerçevesi, evlilik, Belçika'ya geliş,

aile yaşantısı, boşanma, boşanma sonrası hayat konuları tartışılmıştır. Her oturum kayıt edilmiş ve analiz için sonradan yazıya dökülmüştür.

Elde edilen veriler birinci araştırmada başvuru referanslar ışığında nitel içerik analiz teknikleriyle analiz edilmiştir.

2. Türkiye'den Gelin Göçü

Birinci araştırma çerçevesinde birebir görüşüğümüz 21 gelinden üçte ikisi kırsal bölgeden gelmektedir⁶. Üçte ikisi ancak ilkokul diplomasına sahiptir (14/21). Çok az sayıda gelin liseyi bitirebilmiştir (3/21). İçlerinden ikisi üniversite mezunudur (2/21). Türkiye'de sürücü belgesi alanların oranı (6/21) ve Belçika'ya gelmeden önce herhangi bir işte çalıştığını söyleyenlerin sayısı oldukça düşüktür (5/21).

Türkiye'de yaşayan ebeveynlerinin eğitimleri genelde ilkokul seviyesinde odaklanmaktadır. Çoğunluk çiftçi ve işçi olarak hayatlarını kazanmaktadır. Araştırma sırasında gelinlerin annelerinin ev işlerinin dışında sigortalı ve maaşlı bir işte çalışmadığı tespit edilmiştir. Anket grubunun hepsi çok çocuklu ailelerden gelmektedir. 8 gelin, eşleriyle akraba olduklarını dile getirmiştir. Bu bilgiler ışığında yeni dönem göçmen gelinlerin profillerinin birinci kuşak göçmen kadınlara benzediğini söylemek mümkündür.

Belçika'da yaşayan eşlerinin aileleri genelde çok çocuklu olup aile reisleri işçidir. Çoğunluğun Belçika vatandaşlığına geçtiği tespit edilmiştir. Kocalarının mesleki eğitimleri genellikle teknik alanlara odaklanmaktadır. Elektrik teknisyenliği, kaynak ustalığı, tesisatçılık, işçilik, ticaret kocaların başlıca meslekleridir. Araştırma sırasında gelinlerin üçte biri kocalarının işsiz olduğunu söylemiştir.

Herhangi bir işte çalışmayan 21 gelin ev hanımı olarak hayatlarını sürdürmekteydiler. Dolayısıyla bu gelinlerin ekonomik ve sosyal olarak eşlerine ve eşlerin ailelerine bağımlı kaldıkları tespit edilmiştir. Aile içi ve sosyal alandaki rolü genellikle eşi ve onun ailesi tarafından belirlenen gelinin çalışması çoğu zaman öngörülmemektedir. Gelinlerin çalışma arzusu olsa da dil sorunu, ailevi sorumluluklar ya da ekonomik kriz gibi konjonktürel etkenler gelinlerin iş piyasasında aktif rol almalarını engellemektedir. Fransızca'yı öğrenmek isteseler de fazla başarılı olamamaktadırlar. Ayrıca içinde yaşadıkları ailenin veya Türk toplumunun dışında sosyal bağ oluşturmakta zorlanmaktadırlar. Yaşanılan bölgenin dilini konuşamama, dinî ve kültürel farklılıklar Belçika toplumunu oluşturan diğer insanlarla kurulacak ilişkileri sınırlamaktadır. Sonuç olarak toplumsal hareket alanı daralmakta hatta toplumsallaşma sürecinde gerileme yaşanmaktadır.

---

⁶ Bu araştırma 2003-2007 arasında gerçekleştirilmiştir.

Gelinler Belçika'ya göç esnasında bütün evliliklerde gözlemlenen eşe kavuşma, kendi evini kurma gibi olumlu duyguların yanı sıra memleketlerini terk etmenin ve bilinmeyen başka bir ülkeye gitmenin verdiği derin bir kaygı yaşadıklarını dile getirmişlerdir. İçine geldikleri aileye, Türk toplumuna ve geldikleri yeni ülkeye uyum sağlama zorunluluğu psikolojik düzeyde yoğun kaygı oluşturmaktadır.

Evliliğe bağlı bu göç türünde beklentiler bir kadından diğerine, Belçika'daki ailelerden Türkiye'deki ailelere göre farklılaşmaktadır. Bu kadınlar ve Türkiye'deki aileleri için refah düzeyi yüksek hayat ve kadının bağımsızlaşması temel beklenti olarak ön plana çıkmaktadır. Araştırmaya katılan kadınlar Belçika'daki ailelerin kendilerinden Türk kültürünü, değerlerini ve geleneklerini eşlerine ve gelecek kuşaklara aktarmalarını beklediklerini söylemişlerdir. Bu gelinler Belçika'da yaşayan Türkiye asıllı göçmenlerin dilinin, kültürel ve dinî kimliklerinin korunması gibi önemli bir işlevi üstlenmektedirler. Kültürel değerleri beslemek, kimlik ve kültür erozyonuna karşı gelebilmek için «taze kan» taşımaktadırlar⁷. Belçika'da yaşayan birinci kuşaktan ebeveynlerle yaptığımız çalışmalar bu tespitimizi desteklemektedir (Taş, 2008, s. 73). Gelinler içine geldikleri ailelerin beklentilerine cevap vermek için çaba gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Buna rağmen kendilerinin Türk toplumunda zaman zaman aşağılandıklarını aktarmışlardır. Bazen de Belçika'da yetişmiş genç kızlar tarafından dışladıklarını söylemişlerdir. Ayrıca kendilerine hizmet için buraya getirilmiş gelinler olarak bakılmasından yakınmışlardır.

Belçika'yı gelişmiş ve modern olarak hayal etmiş olan gelinler, genelde beklediklerini bulamamışlardır. Belçika'nın gri havası, yan yana dizilmiş ve eskimiş evleri, kirli sokakları, ekonomik zorluklar, insanların giyim tarzı, gençlerin davranışları gibi konular gelinleri şaşırtmış ve hayal kırıklığı yaratmıştır. Genelde Türkiye'de tatil dönemlerine karşılaştıkları ve zengin olarak tanıdıkları «Almanca» Türklerin aslında fazla zengin olmadıklarını tespit etmişler. Eşin ve içine gelinen ailenin ekonomik imkânlarının sınırlı olması gelinlerin temel beklentileri olan refah düzeyi yüksek sosyal ve kültürel hayata erişmelerini engellemiştir.

Gelinlere göre Türkiye'den gelen eşlerle Belçika'da yetişmiş eşler arasında iki farklı ülkede yetişmiş olmaktan kaynaklanan zihniyet farklılığı mevcut olup eşler birbirlerini anlamakta zaman zaman zorlanmaktadırlar. Özellikle her iki tarafın kendini iyi ifade edeceği ortak bir dil yoktur. Belçika'da yetişmiş eş çoğu zaman Türkçenin inceliklerine hâkim değildir. Türkiye'den gelen kadın ise

⁷ Hollanda Amersfoort'da yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'den gelen gelinler gelenekleri taşıma, koruma ve aktarma işlevi üstlenmektedirler (Şahin, 2008).

Belçika'da konuşulan üç dilden birini⁸ konuşamamaktadır. Dolayısıyla tatmin edici iletişim kuramayan eşler evliliklerinde sorun yaşamaktadırlar.

Gelinler Belçika'ya geldiklerinde diğer kadınlar tarafından desteklendiklerini dile getirmişlerdir. Kurumlarla olan işlerinin takibinde tercümanlık, sağlık sorunlarında refakat ve göç sürecinde destek yardım aldıkları başlıca alanlardır.

Belçika'da olduklarına pişman olan birkaçı dışında çalışmamıza katılan gelinler gelecekleri için iyimser olduklarını dile getirmişlerdir (18/21). Onlara göre Belçika, göçmenleri ayırmaksızın bütün vatandaşların temel haklarını koruyan bir hukuk devleti olarak güven vermektedir. Kısa ve uzun vadede Türkiye'ye dönmeyi düşünmeyen gelinler, hayatlarını Belçika'da devam ettirmek istemektedirler. Son olarak öldükten sonra nereye gömülmek istedikleri kendilerine sorulmuş ve cenazelerinin Türkiye'ye defnedilmesi çoğunluğun arzusu olarak tespit edilmiştir (19/21).

3. Boşanmış Gelinler

Türkiye'den gelen gelinlerin bir kısmı farklı nedenlerden dolayı evliliklerini sürdürememekte ve boşanmaktadır. Belçika'da yerleşik boşanmış gelinlerin yaşam koşullarını analiz eden detaylı çalışmalar bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili bilgi derleme ve derlenen bilgileri ilgili kişi ve kurumlarla paylaşma amacıyla boşanan gelinlerin göç koşulları, evlilik sorunları, boşanma sebepleri, boşanma sonrası hayatlarını yeniden kurmalarına dair deneyimleri araştırılmıştır. Turkish Lady Derneği⁹ ile ortaklaşa gerçekleştirdiğimiz bu araştırma evlilikler ve göçlerle ilgili çalışmalarımızda tamamlayıcı olmuştur.

Odak-grup çalışmamıza katılan 5 gelin Belçika'ya göç etmeden önce yurt dışına gitmek ve yurt dışında yaşamak gibi bir amaçlarının olmadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca kendilerinin Belçika'ya olan Türk göçüyle herhangi bir bağları yoktur. Kendi aile fertleri Belçika'ya daha öncesinde çalışmak için gelmemiştir.

---

⁸ Belçika'da yerleşik eşin yaşadığı bölgeye göre Türkiye'den gelen eş Fransızca, Flamanca, Almanca dillerinden birini öğrenmektedir.

⁹ Türkiye'den evlilik yoluyla gelen gelinler çeşitli nedenlerle bu dernekten yardım istemektedirler. Bazıları boşanmış olup kendilerine özgü sorunlar yaşamaktadırlar. Turkish Lady Derneği Belçika Türk toplumunda “gelin” olarak adlandırılan bu kadınlarla dayanışmayı güçlendirmek, bu konudaki bilgi birikimini arttırmak ve evlilikte aynı sorunları yaşayan kadınlara yol gösterecek önerileri ve deneyimleri ortaya koymak amacıyla 2011-2012 yıllarında Kral Baudouin Vakfı'nın desteğiyle “Gurbette Boşanma” adlı bir proje gerçekleştirmiştir. Boşanmış gelinlerle ilgili bu araştırma bu çalışma çerçevesinde bizim tarafımızdan hayata geçirilmiştir.

Görüştiğimiz gelinler orta Anadolu kökenli olup çok çocuklu ailelerden gelmektedirler. Babaları; işçi, memur, tüccar, çiftçi ve emeklidir. Anneleri ev kadınıdır.

Odak-grup çalışmamıza katılan beş gelinin profili bir önceki alan araştırmasında elde ettiğimiz verilerle örtüşmektedir.

3.1. Göç, Aile Hayatı ve Boşanma

Boşanmış olma çalışma grubumuzu belirlerken temel ölçüt olarak seçilmiştir. İlk başta boşanma nedenleri ve boşandıkları eşlerin sorunları dikkate alınmamıştır. Fakat gelinlerle gerçekleştirdiğimiz oturumlar, boşanmaya genellikle eşlerin sorunlarının sebep olduğunu ortaya koymuştur.

Evlenilecek kişiyi tanımama, görücü usulüyle evlenme, resmî evliliğin ve düğünün tatil döneminde çok kısa bir sürede çabucak yapılması, bu kadınların evlilik hikâyelerinin ortak noktalarını oluşturmaktadır.

Kuzenlerim beni eski eşimle tanıştırdı. Birkaç gün sonra dünür oldular. Bana modern göründüler. Kabul ettim. Hemen nişan yapıldı. Ardından resmî evlilik. Daha sonra düğün yapıldı. Her şey çok hızlı gelişti. İki haftada evli kadın oldum. Sonra eski eşim Belçika'ya döndü. Bir buçuk ay sonra da ben geldim (Selma, 28 yaşında).

Gelinlerin hayat hikâyeleri, önceki araştırmada da tespit ettiğimiz gibi, Belçika'dan biriyle yapılacak evliliklerin Türkiye'deki ebeveynler için kızlarının refah düzeyi yüksek bir hayata erişmeleri anlamına geldiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla ebeveynler bu tip evliliği teşvik etmektedirler.

Annem seni yeğenime veriyorum. Başka ülkeler gör. Zengin ve rahat bir hayatın olsun dedi (Fatma, 36 yaşında).

Gelinler kendi eşleri ve ailelerinin Türkiye ve Belçika'da farklı davranış ve yaşantılarının olduğunu dile getirmişlerdir. Grubumuza göre Türkiye'de kendilerini zengin ve modern olarak tanıtan eşler ve aileler Belçika'da ekonomik ve sosyal olarak daha fakir bir hayat sürmektedirler. Diğer bir tespit ise erkeğin ve ailesinin Türkiye'de kızı ve ailesini ikna etmek için fazlaca söz vermeleri ve verdikleri sözleri Belçika'da çoğu zaman yerine getirememeleridir. Bu davranış Türkiye'den gelen gelinlerin hayal kırıklığı yaşamalarına sebep olmaktadır.

Ben saz çalıyordum. Aynı zamanda üniversiteye hazırlanıyordum. Eski eşim beni Belçika'da üniversiteye göndereceğine dair söz verdi. Buraya gelince eski kayınbabam gelinin yeri evidir; okulla falan işin yok; sazımı eve sokarsan kırarım dedi (Selma, 28 yaşında).

Gelinler Türkiye'den gelen gelin ya da yeni çift için çoğu zaman erkek ve ailesi tarafından Belçika'da yeni bir ev kurulmadığını, yeni mobilyalar alınmadığını dile getirmişlerdir. 5 gelin Belçika'ya geldiklerinde kayınbabalarının evine

yerleşmişler. Bu durum görüştüğümüz 5 kadın tarafından kendilerini aşağılayan ve değersizleştiren bir tutum olarak tanımlanmıştır. Aralarından bazıları kendilerine “dul kadın” muamelesi yapıldığını belirtmişlerdir. Onlara göre geline yeni bir ocak açılmalı ve yeni mobilyalar alınmalıdır. Bu davranış, geline değer verici bir tutum olarak tanımlanmıştır.

Eski eşimin evine geldiğimde hayal bile etmediğim bir durumla karşı karşıya kaldım. Ev devlete ait sosyal bir konutmuş. Eski ve kirli mobilyalar. İnanılmaz! Aşağılayıcı! Türkiye’de evlenen bütün arkadaşlarıma yeni mobilyalar alındı. Ben de onlar gibi evleneceğimi hayal ederdim. Olmadı (Fatma, 36 yaşında).

Belçika’ya geldiğimde 17 yaşındaydım ve hamileydim. Kayınbabamın evine geldim. Yatak odamız bile yoktu. Kocam hiç eve gelmezdi. Birinci çocuğumu doğurur doğuramaz kayınbabam bizi evinin tek odalı çatı katına yerleştirdi. Eski bir yatak, üç tabak, üç kaşık, üç bardak ve bir tencereden başka hiçbir şeyim yoktu (Suna, 43 yaşında).

Diğer önemli bir tespit ise birden fazla kuşağın, evli ve bekâr kardeşlerin aynı çatı altında yaşamalarıdır. Gelinlere göre bu durum yeni evli çiftlerin özel hayatlarını kurlmalarını zorlaştırmaktadır. Diğer aile fertlerinin (ebeveynler, kardeşler, büyük anne ve baba) çiftlerin özel hayatlarına müdahale ederek gerek karı koca arasında gerekse gelin ve kendileri arasında çatışmalara sebep oldukları aktarılmıştır. Gelinler için kocanın kendilerine karşı anlayışlı olması önemli olsa da çatışmaları önlemeye yetmemektedir. Erkek çoğu zaman eşi ile kendi ailesi arasında kalmakta ve seçim yapmaya zorlanmaktadır.

Belçika’da yaşayan Türk kökenli eş, evliliğinde ve eşinin göç sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Eşin kocalık vazifesinde zayıf kalması çiftlerin çeşitli problemler yaşamalarına sebep olmaktadır. Çalışmamıza katılan kadınların hayat hikâyelerinin analizi eski eşlerinin kocalık ve aile reisliği rollerinde zayıf kaldıklarını ve evliliklerinin başarısız olduğunu ortaya koymuştur.

Gelinler aldatma, uyuşturucu kullanımı ve ticareti, kocalarının işlemiş oldukları farklı suçları boşanma sebepleri olarak nitelendirmişlerdir. Diğer önemli bir bulgu da, kocanın sorunlarının evlilik öncesi var olduğu, kendi ve ailesi tarafından evlilik öncesi gelin ve ailesinden gizlendiğidir. Ayrıca Belçika’da yaşayan eşin ve ailesinin kızı ve ailesini evliliğe ikna etmek için farklı yalanlar söylediklerini, gencin gerçek hikâyesini olduğundan farklı gösterdiklerini, açık olmadıklarını ve farklı dalaverelere başvurduklarını gelinlerin hayat hikâyeleri ortaya koymaktadır. Kendilerine söylenen farklı yalanlar gelinleri yaşanan sorunlardan daha çok sarsmakta ve evliliklerinde “kandırılmışlık”, “aldatılmışlık”, “kullanılmışlık” duyguları yaşamalarına sebep olmaktadır. Çalışmamıza katılan gelinler kadının kocası olacak kişinin sorunlarını önceden bilerek evliliğe girişmesi hâlinde evlilik hayatını daha iyi yönetebileceğini dile getirmişlerdir.

Evlilik, Belçika’da yaşayan bu aileler tarafından “terapi amaçlı” ya da “sorun çözme amaçlı” kullanılmaktadır. Ebeveynler sorunlu çocuğu evlendirerek iyileştirmeyi ya da kontrol altında tutmayı hedeflemektedirler. Bu tespit Anadolu’da gözlemlenen sorunlu erkeğin ya da kadının “baş göz edilmesi” tabiriyle örtüşmektedir. Evliliğin bu şekilde sorun çözme aracı olarak kullanılmış olması görüştüğümüz gelinleri psikolojik, sosyal ve hukuki açıdan zayıf kılmıştır.

Evlendik, düğünün ertesi günü eski eşimi telefonla bir kadınla konuşurken gördüm. Fransızca konuştukları için anlamıyordum. Telefon görüşmeleri eski eşimin Türkiye’de kaldığı iki hafta boyunca devam etti. Kaynanam önemli olmadığını eski bir arkadaşıyla konuştuğunu söyledi. Belçika’ya geldim. Kocamı bir kez gördüm. Ertesi gün kayboldu. Anladım ki konuştuğu kadın sevgilisiymiş. Altı ay sonra eve geldi. Bir akşam koluna iğneyle uyuşturucu verirken gördüm. Eroin kullanıcısıymış. Daha sonra birçok suçtan hapiste yattığını öğrendim. Yavaş yavaş bütün hayallerim yıkıldı (Feyza, 30 yaşında).

Bu çalışma eşin ailesi (kayınbaba-kayınvalide) veya eşin kendisi tarafından sorunların hafife alındığını ya da bertaraf edilmeye çalışıldığını ortaya koymuştur. Buna kayınbaba ve kayınvalidenin “Hasan ağanın gelini gibi kocasını beklemek”, “Ahmet’in karısı gibi katlanmak”, “Bekle düzelir” gibi söylemlerini örnek gösterebiliriz. Bazı kaynanalar ve kayınbabalar gelini yetersizlikle, eşini aile hayatında ve doğru yolda tutamamakla suçlamışlardır. Hatayı ve sorumluluğu başkasının üzerine atan bu tür davranışların “terapi amaçlı evlilik”lerde sıkça görüldüğünü belirtmek önemlidir. Aynı zamanda gelinler kaynanaların kendilerine karşı sert, düşmanca ve acımasızca davranışlarından yakınmışlardır.

Kayınbaba beni suçlamaya başladı. Sen nasıl kadınsın? Kocanı evde tutamıyorsun. Ben onu seninle evlendirdim. Sen onu baş göz edeceksin. Adam edeceksin. Suç işlemesine engel olacaksın. Evde bile tutamıyorsun. Biz ona seninle evlenmeden önce uyuşturucuyu bıraktırmıştık. Senin yüzünden tekrar uyuşturucu almaya başladı diye bana kızıyordu. Ben bunlara bir anlam veremiyordum. Ben ne yapabilirim ki? Adam bunları zaten yapıyormuş. Benden saklamışlar. Asıl benim onlara kızmam gerekir. Yalancılar (Feyza, 30 yaşında).

Gelinlerin eşleri veya eşlerinin aileleri tarafından farklı şiddet türlerine maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Aşağılanma, hakaret, dışlanma, kontrol, baskı, tecrit, Türkiye’ye geri gönderme tehdidi maruz kalınan psikolojik şiddet örnekleridir. Vücuttaki darbe ve işkence izleri bu kadınlara uygulanan fiziki şiddeti göstermektedir. Yine gelinlerin yaşadıkları parasızlık, istediklerini satın alamamaları yaşanan ekonomik şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, psikolojik ve fiziki şiddete uğrayan gelinlere karşı eşin diğer aile fertlerinin ve yakın çevresindeki insanların duyarsız kaldıkları tespit edilmiştir. Bu

duyarsızlık bir çeşit “duygusal sağırlık” olup şiddete maruz kalan gelinlerin çaresizliklerini pekiştirmektedir.

Benim dışarı çıkmama izin vermiyorlardı. Herhâlde başkası kocası hakkında bir şey söylemesin diye yapıyorlardı. Anneme babama telefon ederken onlara bir şey söylemeyim diye hep yanımda biri bekliyordu. Kaynanamın evini temizlediğim gibi bir de görümcemin evini temizlemek zorundaydım. (...) Bir gün kocam eve geldi. Uyuşturucu almıştı. Beni ölesiyeye dövdü. Senin yüziünden bana hayat yok diye beni yere yatırdı. Soyundurdu. Vücutuma ve kollarıma sigara bastı. Kimse gelip beni onun elinden almadı. (...) Dayanamıyordum. Evde bulduğum bütün hapları içtim, ölmek istedim. Hastaneye kaldırdılar. Görümcem olanları anlatmamam için beni yalnız bırakmadı. Daha sonra bir şey yokmuş gibi eve döndük. (...) Birkaç ay sonra bana kocamın kumar oynayıp borçlandığını ve borçlarını ödemek için altınlarımı bozduracaklarını söylediler. Ertesi gün konsoloslukta kayımbabama bir vekâlet vermeme istediler. Gece boyunca eski kocam bana işkence etti. Kollarımda defalarca sigara söndürdü. Dediklerini yapmazsam beni nehre atacağını söyledi. Sabah olunca beraberce konsolosluga gittik. Ağlaya ağlaya bir evrak imzaladım. Sonra anladım ki boşanmak için avukata vekâlet vermişim. Akşam eve dönünce Belçika'da yaşayan dayımı çağırıp beni ona teslim ettiler. Ayağımda bir tek terlikle dışarı koydular. Benim özel eşyalarımı ve elbiselerimi bile vermediler. Birkaç gün sonra dayım elbiselerimi istedi. Yaktıklarını söylediler (Feyza, 30 yaşında).

Gelinler hemen bir çocuk yapmaları için kocalarının aileleri tarafından baskıya maruz kalmışlardır. Çocuk, gelin ve eşi arasında kalıcı bir bağ yaratarak eşlerin problemlerinden dolayı gelinin boşanmasını engellemektedir.

Gelinler dil öğrenmek, çalışmak, sosyal etkinliklere katılmak, kendilerini geliştirmek gibi arzularının olduğunu, bunlara izin verilmediğini ve kocalarının ailelerinin gelinlerin kendilerini geliştirmelerinden korktuklarını aktarmışlardır. Kayınvalide ve kayınbaba, gelinin kendini geliştirmesini oğullarının durumunu güçlendirecek olumlu bir imkân olarak görmek yerine, gelinin gitme riski olarak algılamaktadırlar. Farkında olmadan gelinin kafasına “bağımsızlık eşittir boşanma” düşüncesini yerleştirmektedirler.

Gelinler başka bir ülkede olan yaşam alanında karşılaştıkları beklenmedik sorunlar karşısında çaresizlik yaşamışlardır. Yerleştikleri ülkenin dilini bilmemeleri, başkalarına bağımlılıklarını daha da arttırmıştır. Yaşanan sorunları çözmek için kolayca yardım alamamışlardır. Gelinler dil veya meslek kurslarına katılmanın dış dünya ile bağlantı kurma imkânı sağladığını dile getirmişledir.

Gelinler aile içinde yaşadıkları sorunlardan Türkiye'deki ailelerine hemen bahsedememişler. Türkiye'deki yakınlarını üzme ve evliliklerinin başarısız olduğunu göstermeme, sorunlarını gizlemede iki temel sebep olarak tespit edilmiştir.

Gelinlerin boşanma sürecinde, boşanma kararı almalarının kolay olmadığı gözlemlenmiştir. Boşanma kararı almadan önce, Belçika’da boşandıktan sonra yeni bir hayat kurmanın zor olduğunu bildiklerini ve başaramamaktan korktuklarını dile getirmişlerdir. Buna bağlı olarak dil konusunda bağımlılık, sosyal yardımlara ulaşma zorluğu, barınma ihtiyacını giderme, ekonomik belirsizlik, kadınlar tarafından belli başlı güçlükler olarak tanımlanmıştır. Onlara göre boşanmadan sonra, kadınlar “boşanmış-dul” kadın statüsüne girmekte ve Belçika Türk toplumunda farklı biçimlerde dışlanmalara ya da hırpalanmalara maruz kalmaktadır. Örneğin boşanmış gelinlere Türk ailelerin kolayca kiralık ev vermediklerini, bazen de cinsel ya da moral tacize uğradıklarını aktarmışlardır.

Bize dul diye Türkler ev vermiyorlar. Kadınlar kocalarını baştan çıkartacağımızdan korkuyorlar (Fatma, 36 yaşında).

Evlilikleri sona eren kadınlar, bilgisizlikten ya da dil bilmediklerinden dolayı ilgili genel hizmet kurumlarından doğrudan yardım alamamışlardır. Dolayısıyla günlük hayatta karşılaştıkları çeşitli işleri yönetmek için farklı derneklerden ya da çevrelerindeki çift dilli Türk kökenli kişilerden yardım almışlardır.

Boşanmış gelinlerin bazıları psikolojik yardıma ihtiyaç duyduklarını fakat psikolojik yardım veren servislere ulaşma problemi yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Ülke dilini bilmediklerinden dolayı kolayca destek alamayan gelinler evlilikleri süresinde de farklı servislerle olan işlerinde eş ya da eşin aile fertlerinden birinin tercüman olarak kendilerine refakat etmelerinden dolayı yaşadıkları sorunları dile getiremediklerini ifade etmişlerdir.

Gelinler boşanma sonrası eski kocaları ve eski kocalarının aileleri tarafından farklı biçimlerde baskı ve tacizlere maruz kalmışlar. Türkiye’ye gönderme ve çocuklarını ellerinden alma tehdidi, tekrar evlenmelerinin yasaklanması, boşanmadan sonra polise yapılan sahte evlilik şikâyetleri örnek verilmiştir. Bazı gelinler, polise yapılan benzer şikâyetler sonrası oturumlarını kaybettiklerini dile getirmişlerdir.

Eski kocam beni polise evi terk etti diye şikâyet edip oturumumu iptal etmelerini istedi. Ama ben kendimi savundum (Fatma, 36 yaşında).

Beni evden kovup evi terk etti diye polise şikâyet ettiler. Oturum iznimi kaybettim. Altı yıl oturum almak için mücadele ettim. Sonunda aldım ama yaşadığım sorunlar ve Türkiye’ye gidememek beni yıprattı (Feyza, 30 yaşında).

Türkiye’ye dönüş bu kadınlar tarafından “evlilikte ve göçte başarısızlık” veya “hafiflik” olarak görülmektedir. Onlara göre geriye dönüş kendilerinin ve Türkiye’de bulunan ailelerinin şerefini lekeleme olasılığı taşımakta ve bir “namus meselesi” olarak görülmektedir. Türkiye’deki çevrelerinde kötü görülme korkusu boşanma sonrası baba evlerine dönmelerini engellemekte,

Belçika'da yaşamayı tercih etmektedirler. Bu kararlarında kazanmış oldukları ekonomik ve sosyal bağımsızlıklarının etkisi büyüktür. Türkiye'ye döndüklerinde ailelerine bağımlı olacaklarını ya da tekrar evlendirileceklerini ve kocalarına bağımlı yaşamak zorunda kalacaklarını dile getirmişlerdir.

Boşanmış gelinler Belçika'da hayatlarını yeniden kurmak ve iyi şartlarda yaşamak için önemli bir güç ve motivasyona sahipler. Örneğin geçici sosyal yardımlara bağılı kalmamak için hemen iş bulup çalışmaya başlamışlar. Eski eş ve eski eşin ailesinden bir çeşit öç alma arzusu kadınların başarıya motivasyonlarını pekiştirmiştir. Eski eş ve ailesinin baskılarına ve tehditlerine rağmen hayatlarını sürdürmek hatta var olabilmek onlar için önemli bir değer olarak tanımlanmaktadır. Bu gelinler Belçika'da hayatlarını yeniden kurmuş olmaktan büyük bir gurur duymaktadırlar.

3.2. Boşanmış Gelinlerden Öneriler

Boşanmış gelinler Türkiye'den gelecek başka gelinlerin kendilerinin düştüğü duruma düşmemeleri için Belçika'da yaşayan Türklere, Belçika (belediye gibi) ve Türk resmî makamlarına (konsolosluk gibi) ve Türkiye'de yaşayan ailelere ve gençlere önerilerde bulunmuşlardır.

Her şeyden önce Türkiye'de ve Belçika'da gençler ve aileler evlilik ve göç sorunu konusunda bilgilendirilmelidirler. Belçika'da yaşayan aileler çocuklarını Belçika'dan evlendirmeli, Türkiye'den gençleri getirmemeli ve eşler arasındaki özel meselelere karışmamalıdır.

Gelinlere göre Türkiye'den yapılacak evlilikler tamamen yasaklanmalıdır. Göç ülkesinde yaşanan zorluklar ve eşler arasındaki kültür ve zihniyet farklılığı bu taleplerine sebep teşkil etmektedir.

Gelinler birçok çiftin, evliliklerini takiben borç ödemek zorunda kaldıklarını ve ekonomik zorluklar yaşadıklarını aktarmışlardır. Ebeveynlere yeni evli çiftlere düğün borçlarını bırakmamaları önerilmiştir.

Belçika'daki ebeveynler evlilik öncesinde çocuklarının hayat hikâyeleri hakkında yalan söylememelidirler. Belçika'da aile çevresinde bulunan insanlar ise evlilikten önce Türkiye'den gelecek geline eşi olacak kişi hakkındaki gerçekleri söylemelidirler.

Türkiye'den gelen gelinler kendi hayat projelerine göre yaşamalıdır. Hızlı biçimde farklı sosyal ortamlara girerek kendi sosyal ağlarını kurmalıdırlar. Örneğin yeni gelen gelinler kadınlarla çalışan bazı derneklerin faaliyetlerine katılabilirler. Yine bütün gelinler buldukları ülkenin dilini öğrenmelidirler. Eşler ve aileleri gelinlerin bu girişimlerini korkmadan desteklemelidirler.

Gelinler hemen çocuk yapmamalıdır. Çoğu zaman çocuk, boşanma gerektiren durumlarda boşanmaya engel teşkil etmektedir.

Türkiye'den gelen gelinler sorun yaşamaları durumunda bunu çekinmeden Türkiye'deki ailelerine bildirmelidirler. Türkiye'deki aileler ise çocuklarının şikâyetlerine karşı duyarlı olmalıdırlar.

Çalışmamıza katılan gelinler evliliklerinde sorun yaşayan kadınların boşanmamaları için çoğu zaman çevreden baskıya maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Dolayısıyla boşanma kararı alan kadınlara saygı duyulmasını istemektedirler. Boşanma durumunda kadının özel eşyalarının geri verilmesinin önemini hatırlatan gelinlere göre, özel eşyalar insan kimliğinin parçasıdır ve buna saygı duyulmalıdır.

Onlara göre Belçika'ya gelen gelinler yardım alabilecekleri Belçika kurumları hakkında bilgilendirilmelidirler. Belçika kurumları ise gelinlerle ilgili işlerde profesyonel tercümanlara başvurmalıdır.

Belçika makamları gelinlerin sorunlarını bilmeli ve özellikle Türkiye'den yaptıkları ikinci evlilikten şüphe etmemelidir. Gelinler ikinci evliliklerin hayatlarını yeniden kurmalarını kolaylaştırdığını dile getirmişlerdir. Belçika makamları eşlerine vize konusunda sorun çıkarmamalıdır. Tersisi durumda eşler bireysel hayatlarında ya da evliliklerinde sorun yaşamaktadırlar.

Almanya ve Hollanda'nın vize için şart koştuğu dil öğrenme, boşanmış gelinler tarafından desteklenmekte ve Belçika'nın da benzer uygulamalara geçmesi beklenmektedir. Onlara göre dil bilerek Belçika'ya gelen gelinler hayatlarını daha kolay yönetirler.

Türk makamlarına, özellikle de konsolosluk çalışanlarına, Türkiye'den gelen gelinlerin sorunlarına ve zayıflıklarına dikkat etmeleri tavsiye edilmektedir.

Görüştiğimiz gelinler; bu tür çalışmaların sonuçlarına ve çözüm önerilerine çok ilgi gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Kendileriyle görüşülerek elde edilen araştırma sonuçlarının Türkçe, Fransızca, Flamanca olarak yayımlanmasını ve çok geniş bir kitle tarafından seslerinin duyulmasını istemektedirler.

Sonuç

Her yıl çok sayıda gelin evlilik göçü çerçevesinde Türkiye'den Belçika'ya gelmektedir. İki aşamada ve iki ayrı zamanda gerçekleştirmiş olduğumuz iki çalışma bize bu gelinleri daha iyi tanıma imkânı vermiştir.

21 gelinle gerçekleştirilen görüşme (interview) tekniğine dayalı birinci nitel araştırma (2003-2007); gelinlerin genelde kırsal bölge kökenli olduklarını, eğitim seviyelerinin ilkökul düzeyinde odaklandığını, çoğunlukla ev hanımı olduklarını, Belçika'ya refah düzeyi yüksek bir hayat için göç ettiklerini, göç kökenli eşlerine ve çocuklarına dil, din ve Türk kültürünü aktarma sorumluluğu aldıklarını, ülkelerinden kopuş yaşadıklarını, Belçika'da eşe, eşin ailesine, Türk toplumuna ve Belçika toplumuna uyum sağlamak zorunda kaldıklarını, dil

bilmediklerini, çevreleriyle olan ilişkilerinin sınırlı olduğunu, Belçika'nın ikliminin, mimarisinin, eski binalarının bu kadınlarda hayal kırıklığı yarattığını, ekonomik imkânlarının sınırlı olduğunu, evliliklerinde eşleriyle zihniyet farklılığı yaşadıklarını, yaşadıkları zorluklara rağmen Belçika devletine güvendiklerini, hayatlarının geri kalan kısmında Belçika'da yaşamayı düşündüklerini, öldükten sonra Türkiye'ye defnedilmeyi planladıklarını tespit etme imkânı vermiştir.

Boşanmış 5 kadınla odak-grup tekniklerini kullanarak gerçekleştirdiğimiz ikinci nitel araştırma (2011-2012), evliliklerini sürdüremeyen ve boşanmak zorunda kalan gelinlerin kocalarının yaşadıkları uyuşturucu bağımlılığı, suç işleme, aldatma vb. gibi farklı sorunlardan dolayı boşandıklarını, Belçika'da çocukları sorun yaşayan ailelerin evliliği terapi amaçlı kullandıklarını, evlilik öncesinde erkeğin sorunlarının gelin adayından gizlendiğini, Belçika'da eşinin sorunlarıyla karşılaşan gelinin büyük şok yaşadığını ve nasıl davranacağını bilmediğini, yine terapi amaçlı evliliklerde gelinin ve ailesinin farklı yalanlarla ikna edildiğini, düğünün çok hızlı biçimde yapıldığını ve Belçika'ya gelen gelinin çoğu zaman bu aileler tarafından tecrit edildiğini, kendini terapi amaçlı evlilik içinde bulan gelinin boşanmasını önlemek için hemen doğurmasının beklenildiğini anlamamızı sağlamıştır.

Gelinin kayınbabanın evine yerleşmesi, kendine yeni ev kurulmaması, dolayısıyla birden fazla kuşağın ve evli çiftin aynı evde oturması diğer tespitlerdir. Bu gözlem Brüksel'e yerleşmiş Türklerde aynı çatı altında birkaç kuşağın birlikte yaşadığı savıyla örtüşmektedir (Jamouille, 2010, s. 36). Gelinin kendine ait evi ve yeni eşyalarının olmaması, Belçika'ya gelmeden önceki beklentileri ve Belçika'da karşılaştığı gerçekler arasında uçurum yaratmakta ve travmaya sebep olmaktadır. Sonuç olarak gelinin kendine olan öz güveni ve benlik değeri büyük zarar görmektedir. Gelinlerden bazılarının Belçika'ya gelesi 10-15 yıl olmasına rağmen bu konuda hâlâ acı çektikleri gözlemlenmiştir.

Çalışmamıza katılan beş kadın psikolojik, fiziksel, cinsel ve ekonomik şiddete maruz kalmıştır. Eş ve ailesiyle başedemeyen kadınlardan bazılarının dirençleri kırılmış, psikolojik dekompanasyon sürecine girmişler ve farklı psikopatolojiler geliştirmişlerdir. Anksiyete bozukluğu, depresyon, psikosomatik şikâyetler tespit ettiğimiz başlıca psikopatolojik sorunlardır¹⁰. Bazılarında bu sürecin etkileri hâlâ mevcuttur. Bu gözlem Hirigoyen'in şiddet sürecinde mağdurun ruhsal tansiyon ve stres yaşadığını, bunun da anksiyete ve depresyon bozukluğu gibi farklı psikopatolojik sorunlara sebep olduğu tespitleriyle örtüşmektedir (1998, ss. 187-189). Özellikle kadınlardan birine

---

¹⁰ Bu gelinlere evlilik sürecinde kendilerinde gözlemledikleri başlıca psikolojik şikâyetler sorulmuştur. Verdikleri cevaplar doğrultusunda klinik tablolar oluşturulmuş ve psikopatolojik tanımlama getirilmiştir.

(Feyza, 30 yaş) eşi ve eşinin ailesi tarafından topluca şiddet uygulanmıştır. Görüşülen gelinlerin hayat hikâyeleri kadının ailesinden uzakta zayıf kaldığını ve sadistçe muamelelere açık olduğunu göstermektedir. Bu tespit Rubin'in (2009, s. 64) kişinin zayıf pozisyonunun diğerlerinde sadist davranışlar uyandırdığı savıyla örtüşmektedir. Özellikle kadının dil bilmemesi ve Belçika kurumlarından yardım alamaması onun zayıf pozisyonunu pekiştirmektedir.

Belçika'da yaşama kararı alan boşanmış gelinler çok hızlı sosyalizasyon sürecine girmektedirler. Hemen ev bulma, sosyal yardım kuruluşlarına müracaat etme ve kendi işlerini takip gibi konularda ani olarak Belçika kurumlarıyla karşı karşıya kalmakta ve büyük stres yaşamaktadırlar. Bu da daha önceki gözlemlerimizle örtüşmektedir (Taş, 2006). Bu süreçte başkasına bağımlı kalan gelinler Türk toplumunda farklı dışlanmalara maruz kalmaktadırlar. Çoğu zaman benzerleriyle bir araya gelen boşanmış kadınlar farklı bir gettolaşmaya da örnek teşkil etmektedirler. Ancak gelinlerin oluşturduğu homojen grup kadınlara birbirini anlama, teselli etme, karşılıklı destekleme gibi avantajlar sağlamaktadır.

Yine boşanma sürecinde gelinlerin psikolojik sorunlar yaşadıkları ve yardım almakta zorlandıkları tespit edilmiş olup ruh sağlığı çalışanlarının bu kadınlara karşı daha duyarlı olmaları gerekmektedir. Psikolojik sorunsal boyutta uluslararası göçte yaşanan ülkesinden kopma ve içine gelinilen ülkede karşılaşılan uyum sorunlarının yarattığı travmayı dikkate almak gerekmektedir. Baubet ve Moro (2009, s. 51), göçün insanı çevreleyen ve koruyan kültürel çevreden kopuş yarattığını, buna bağlı olarak kişinin dünyayı algılamasını sağlayan içselleştirdiği kültürel referanslarının yıkıma uğradığını ve sonuç olarak göçmende kayıp duygusu ve travma yarattığını belirtmektedirler.

Bu araştırma çerçevesinde boşanmış gelinlerin farklı gruplara yönelik önerileri alınmıştır. Türkiye'den eş seçilmemesi, gelinlere güvenilmesi, boşanma kararına saygı duyulması ve boşanmadan sonra özel eşyalarının iade edilmesi Belçika'da yaşayan ailelere; gelinlerin kendi hayat projelerini ön plana çıkartmaları, çevrelerine uyum sağlamaları, dil öğrenmeleri ve sorun yaşamaları hâlinde hemen Türkiye'deki aileleriyle konuşmaları, gelinlere; Belçika'ya gelen gelinlere kurumlar hakkında bilgi verilmesi, yaşadıkları sorunların bilinmesi, boşanma durumunda sahte evlilik şikayetlerinin dikkate alınmaması ve Türkiye'den yapılan ikinci evliliklerin kolaylaştırılması, Belçika makamlarına ; Türk konsoloslukunda çalışan memurların gelinlerin yaşantılarını bilmeleri ve bazı zorlamalara ve zorla imzalatılan evraklara karşı duyarlı olmaları Türk makamlarına başlıca önerileridir.

Araştırmamıza katılan gelinler kendileriyle ilgili bilgilerin herkese ulaşmasını ve seslerinin duyulmasını talep etmektedirler.

Kaynakça

- Alami, S., Desjeux, D. et Garabuau-Mousaoui, I. (2009). *Les Méthodes Qualitatives*. Paris: PUF.
- Baubet, T. et Moro, M. (2009). *Psychopathologie Transculturelle*. Issy-les-Moulineaux: Masson.
- De Ketele, J. M. et Rogers, X. (2009). *Methodologie du Recueil d'Information*. Bruxelles: Deboeck.
- Depelteau, F. (2010). *La Demarche d'une Recherche en Sciences Humaines*. Bruxelles: Deboeck.
- Gelekçi, C. ve Köse, A. (2009). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa, Belçika'daki Türkler*. Ankara: Phoenix.
- Hirigoyen, M-F. (1998). *Harcellement Moral*. Paris: La Découverte et Syros.
- Jamoulle, P. (2010). *Trouble des Transmissions dans les Quartiers Populaires à Forte Densité Immigrée*. Bruxelles: FRB.
- Kaya, A. et Kentel, F. (2007). *Belgo-Turc, Pont ou Brèche entre la Turquie et L'union Européenne?*. Bruxelles: FRB.
- Rubin, G. (1999). *Le Sodomochisme Ordinaire*. Paris: L'Harmattan.
- Schoonvaere, Q. (2013). *Etude Démographique de la Population Turque en Belgique*. Bruxelles: Centre pour l'Egalité des Chances et la Lutte Contre le Racisme.
- Şahin, İ. (2008). *Göçmen Kadınların Dinî Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Taş, E. (2006). Immigration Féminine Récente en Provenance de la Turquie. *Osmoses*, 38.
- Taş, E. (2008). *Kismet! Belgique/Turquie: Regards Croisés sur les Mariage et Migrations*. Paris: L'Harmattan.
- Taş, E. (2008). Le Mariage de Prévention, Souffrance de Femmes d'Origine Turque. *Osmoses*, 49.
- Teule, J., Vanderwaeren, E. et Mbah-Fongkimeh, A. (2012). *La Migration par le Mariage d'Emirdağ à Bruxelles*. Université d'Anvers. Bruxelles: FRB.

Elektronik Kaynaklar

- Belçika. 10/10/2013 tarihinde <http://tr.wikipedia.org/wiki/Belçika> adresinden erişildi.
- Le Focus Groupe. 15/07/2013 tarihinde <http://www.spiral.ulg.ac.be/fr/outils/focus-group/> adresinden erişildi.
- Le Regroupement Familial: ce qui a changé. 10/10/2013 tarihinde <http://www.cire.be/thematiques/sejour-et-regroupement-familial/regroupement-familial/739-regroupement-familial-ce-qui-a-change> adresinden erişildi.
- İstatistik: Türkler, 02/10/2013 tarihinde http://www.diversite.be/?action=publicatie_detail&id=157&thema=4, adresinden erişildi.

18. YÜZYIL OSMANLI YÖNETİM ANLAYIŞINDA “SORUN ÇÖZME” SÜRECİ VE PAZVANTOĞLU OSMAN*

Nagehan ÜSTÜNDAĞ ÖZDEMİR

Özet: Problem çözme becerisi, bilişsel ve davranışsal bir süreç olarak tanımlanır. Bu beceri bireyin hayatında karşılaştığı sorunların üstesinden gelmek için etkili bir çözüm yolu bulma yeteneğini ifade eder. Psikoloji alanında, bireyin sosyal ve mesleki sorunlarla baş etme süreci bir metot hâlinde tanımlanmış ve dört ana yeteneğin işleyişine bağlanmıştır. Bu yetenek üzerine yapılan çalışmalar, yalnızca psikolojide değil, sosyoloji, eğitim, siyaset bilimi gibi diğer sosyal bilim alanlarında da çeşitli başlıklar altında ele alınmaktadır. Bu çalışmada, sosyal problem çözme becerisi, sıkı iktidar ilişkisi ve güç çekişmesinin yaşandığı devlet örgütlenmesinde merkezî yönetimin, kendi iktidar alanına muhalefet edilmesi hâlinde, sorunu çözmek için kullandığı bir yöntem olarak ele alınacaktır. Her devletin en temel hedefi merkezîleşmiş bir tahakküm gücüne kavuşmak ve bu gücü koruyabilmektir. Bu nedenle, bu hedefin önündeki her toplumsal grubun bir şekilde ortadan kaldırılması gerekir. Bu noktada devletlerin tarihsel gelişimi içerisinde birbirlerinden farklı tutumlar sergiledikleri görülür. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezîleşmesi çağdaşı olan Avrupalı devletlerden farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu farklılık Osmanlı Devleti'nin meşruiyet kaynaklarına dayalı olarak kendine muhalif ya da engel olarak gördüğü grupları içselleştirme becerisinden, bir başka ifadeyle sosyal problem çözme becerisinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, Osmanlı merkezî devletinin taşra seçkinleri ile sorun yaşadığı ve ademimerkezi bir eğilim gösterdiği 18. yüzyılda, merkezî gücünü koruma yöntemleri ile ilgilenmektedir. Osmanlı Devleti'nin sosyal problemleri çözme kabiliyeti ve yöntemini göstermesi bakımından Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman sorunu örnek vaka olarak seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal problem, yönetim problemi, Osmanlı Devleti, merkezîleşme, 18. yüzyıl, Vidin, Pazvantoğlu Osman.

"The Problem Solving" Process in the 18th Century Ottoman State and Pazvantoglu Osman

Abstract: Problem solving ability is defined as a cognitive and behavioral process which refers to an individual's skills to find out effective solutions to overcome daily life challenges. In psychology, the process of an individual's ways to cope with social problems is defined as a method and attributed to four basic skills. The studies on this ability are not only made in psychology but also in other disciplines of social sciences under various titles such as sociology, education, and administrative sciences. In this paper, the skill for solving social problems is addressed as a method utilized by the state, a type of the political organizations, to overcome the challenges to its destinations. It is generally acknowledged that all states' primary goal is to have a centralized dominance

---

* Bu çalışmanın hazırlanmasında 2014 yılında savunulan “18. Yüzyılda Vidin Şehrinin Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)” başlıklı doktora tezi esas alınmıştır.

and preserve this domination. Therefore, all the social groups before this aim must be removed. At this point, there appear differences among the states' attitudes in historical perspective. The centralization of Ottoman Empire in particular differentiates from its European counterparts. This differentiation is stemming from its ability to integrate the opposition groups to its administrative system; in other words it's because of the state's skills for solving social problems. This paper deals mainly with the Ottoman State's methods for preservation of its central power in the 18th century in which the decentralized intentions emerged and the state had problems with the provincial notables. In this conjunction, the process of Pazvantoglu Osman's vizierate constitutes a typical case depicting the Ottoman State's skills to solve and/or manage the social problems.

Key words: Social problem, administrative problem, Ottoman state, centralization, 18th century, Vidin, Pazvantoglu Osman.

Giriş

Problem çözme terimi modern dünyada birçok bilim dalı içerisinde farklı amaçlara yönelik olarak tanımlanan ve kullanılan bir terimdir. İnsan ilişkileri bağlamında psikoloji¹, klinik psikoloji², eğitim³, sosyoloji⁴ ve siyaset bilimi⁵ gibi alanlarda bir yetenek ve bir metot olarak tanımlanmış ve kullanılmıştır. Problem çözme becerisi, genel bir ifadeyle, bireyin gündelik hayatında veya mesleki alanda karşılaştığı her türlü sorunun üstesinden gelmek için etkili çözüm yolu belirleyebilme yetisi olarak tanımlanabilir.

Psikolojide, problem çözme eyleminin aşamaları ve bu yetinin nasıl ölçülebileceği konusu, bireyin karşılaştığı sosyal problemleri çözme mantığı ve metodu ile ilgilenen D'Zurilla, Nezu ve Maydeu-Olivares tarafından

¹ Psikolojide problem çözme, en basit anlatımıyla, var olan koşulların oldukları hâliyle ulaşmanın mümkün olmadığı belirli bir amaca ulaşmayı isteme durumudur (Robertson, 2001, s. 2).

² Problem çözme becerisini bir model hâline getiren ve hem klinik psikolojide hem de bu becerinin ölçülmesini hedefleyen araştırmalarda kullanılabilir hâle getiren bir çalışma için bk. (D'Zurilla ve Goldfried, 1971).

³ Eğitim programı içerisinde, öğrencilerin problem çözme becerileri ve bu becerinin geliştirilmesi konusunda bk. (Van de Walle, Karp ve Williams, 2013). Problem çözme modelleri ve eğitimde uygulanması için bk. (Lesh ve Zawojewski, 2007).

⁴ Sosyolojik teorileri, toplumsal problemleri çözmeye kullanan klinik sosyoloji için bk. (Noguchi, 2008).

⁵ Siyaset bilimi alanında problem çözme yöntem ve becerileri genellikle modern dönemin idari örgütlenmelerinin karşılaştığı sorunlar üzerinden ele alınmaktadır. Bu sorunlar, her idari düzeyde yer alan yöneticilerin muhatap oldukları sosyal gruplar, ekonomik ve çevresel faktörler veya uluslararası düzeyde bir devletin katılım gösterdiği bir ortaklığın şartı olan koşulların uygulanabilirliği ile ilgilidir. Bk. (Scharpf, 1997).

belirlenmiştir. Problem çözme becerisi, bu araştırmacılar tarafından önerilen teori çerçevesinde, “bireyin sosyal hayattaki çevresiyle uyum sağlama fonksiyonu” olarak ele alınmıştır. Şahsa bağlı olmayan çevresel faktörlerden kişisel problemlere, kişiler arası ilişkilerden geniş tabanlı sosyal sorunlara kadar uzanan geniş bir yelpazede, bireyler tarafından “sosyal problem çözme” metodu kullanılmaktadır. Teorik olarak sosyal problem çözme becerisi, bir kişi veya grubun, karşılaştığı belirli bir problemi veya problem yumağını tanımlama ve bunun işlevsel çözümlerini keşfetmesinin bilişsel ve davranışsal süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu bilişsel-davranışsal süreç, bireye veya gruba belirli bir problemin olası etkin/uygun çözümlerini ortaya çıkarma ve olası alternatif çözümler içerisinde en etkin/makul/geçerli/rasyonel veya duruma göre en uygun olanını seçme şansı verir (D'Zurilla, Nezu ve Maydeu-Olivares, 2004, ss. 11-12).

Problem çözme becerisi ve stratejilerine dair bu model, özünde bireyin bir başka bireyle veya bir grup ve toplulukla karşı karşıya kaldığı durumlar açısından formüle edilmiş olmasına rağmen, insan ve çevresi ile ilişkilerini inceleme konusu yapan diğer sosyal bilimler açısından da kullanılabilir görünmektedir. Özellikle bireylerin ve toplulukların bir arada yaşama deneyimi, yöntemi ve becerisi üzerine yoğunlaşan alanlar olarak siyaset bilimi ve tarih alanı, sosyal problem çözme metodu ve uygulamalarına dair örnekler açısından oldukça zengindir. Yöneten ve yönetilen ilişkisi açısından bakıldığında, hükmetme erkini elinde bulunduran bir siyasal yapının belirli bir toplum üzerinde söz sahibi olma biçimi her ne olursa olsun, o toplum üzerinde kabul görme, yönetimde meşruiyet sağlama süreci ve hâkim olma konumu en geniş manada bu toplulukları idare etme biçiminde karşılaştığı çeşitli sorunları çözme yöntemleri ve bu üretilen çözümlerin çoğunlukça kabul görmesi ile tanımlanabilir⁶. Bu bakımdan, bir davranış süreci olarak tanımlanan problem çözme becerisi, tarihsel kişiliklerin bireysel olarak sorunlu durumlar karşısında aldığı tavırların ötesinde, bu bireylerin içerisinde yer aldıkları kurumsal yapıların kendi ilkelerine ve idari projeksiyonlarına aykırı buldukları problemli konulara müdahalesinde de gözlemlenebilir⁷. Bu bağlamda sosyal problem çözme metodunu, toplumsal örgütlenme biçiminin en karmaşık ve en üst seviyedeki ifadesi olan devlet ve onu idare eden kişi veya grubun, genelde

⁶ Bir başka ifadeyle bir devletin tarihini oluşturan şey, ekonomik, sosyal ve siyasi alanlardaki hâkimiyet ve boyun eğme ilişkilerinin oluşturduğu organik bütünü tarihidir (Terray, 2000, s. 96).

⁷ Modern dönem üzerinde yoğunlaşan yönetim bilimi araştırmalarında, yerel idare ve güvenlik problemi kapsamında sosyal sorunlarla başa çıkma yöntemleri üzerine birçok araştırma bulunmaktadır. Yöneten ve yönetilen ilişkisinin modern devlet ve yerel yönetim kurumları üzerinden, sosyal sorunlarla baş etme yöntemleri için bk. (Moore, 1992), (Peak ve Glensor, 2011).

yönetme erkini uygularken rutin bir şekilde; kendine muhalif ya da engel olarak gördüğü bir durum karşısında kaldığında ise daha esnek ve iniş-çıkışlı bir seyirde, bazen de çok katı ve sert bir şekilde kullandığını/işlettiğini söylemek mümkündür.

Devlet, çok genel bir ifadeyle, kurumsallaşmış bir siyasal iktidar tipi olarak tanımlanabilir. Bu tanımda her aldığı şekliyle daha çok 15. yüzyıldan itibaren tarih sahnesine çıktığı görülmekle birlikte (Akal, 2000, s. 14), bir iktidar aracı olarak, daha doğrusu zor kullanma gücünü elinde bulunduran “yöneten” ve onların hüküm dairesinde bulunan “yönetilenleri” tanımlayan çeşitli tiplerdeki iktidar biçimi olarak ilk çağlardan beri var olan ve tartışılan bir kavramdır⁸. Devletin niteliği ve kompozisyonu üzerine yapılan tanımlamalar, döneme ve toplumsal farklılıklara göre değişmekle birlikte tüm tanımlamaların üzerinde bulunduğu ortak nokta devletin güç/zor kullanma gücünü belirli bir toplumsal uzlaşma, kutsiyet ya da yasalar vesilesiyle elinde bulundurmasıdır⁹. Başka bir deyişle güç kullanımı hakkına meşru olarak sahip olmasıdır¹⁰. Bu meşruiyete ne şekilde sahip olduğu ve yönetme kuvvetini hangi araçlar üzerinden kullandığı ise devletin niteliğini belirler¹¹. Bununla birlikte, yönetim niteliğine bağlı olmaksızın her devlet yapılanmasında bazı ortak hedefler bulunmaktadır. Bunlar merkezileşme, hâkimiyetini sağlamlaştırma, dış tehditlerden korunma ve iç güçleri kontrol altında tutmaktır (Barkey, 1999, s. 11). Dolayısıyla her devlet, kendi varlığı ve gücü için tehdit veya engel olarak algıladığı her sorunu ortadan kaldırma niyeti taşımaktadır. Ancak devleti temsil eden sınıfsal unsurların

⁸ Antik dönemdeki devletin niteliği ve yönetim biçimleri ile ilgili İlk Çağ’a ait en önemli eserlerden biri Platon’un Devlet isimli eseridir. Bk. (Platon, 2010).

⁹ Bu ortak nokta Weber’in devlet tanımında ifadesini bulur: Belirli bir toprak parçasında hâkim olan siyasi örgütlenmenin meşru bir şekilde güç/zor kullanım hakkını tekelinde bulundurması bu örgütlenmenin devlet olarak nitelendirilmesini gerektirir. Burada şiddet kullanma hakkı en temel belirleyicidir. Bu hakka meşru bakımdan sahip olma devleti şiddet kullanan/kullanabilen diğer gruplardan kesin bir şekilde ayırır (Weber, 2009, s. 78). Weber’in devlet tanımı, güç kullanmanın meşruiyeti üzerine kurulmuştur ve bu nedenle tarihsel dönemlerden bağımsız olarak genel bir tanım olma özelliği kazanmıştır.

¹⁰ Akal da güç kullanan bir grubun siyasi iktidar olarak adlandırılabilmesinin uyguladığı gücün meşruiyetine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Yöneten-yönetilen ilişkisinin temeli olan “baskı ve onay” karşılıklıdır. Uygulanan baskı yönetilenler tarafından onaylanıyorsa meşruiyet kazanmış olur ve baskıyı kuran yöneten grubu siyasi iktidar sahibi hâline gelir. Bu meşruiyet, yönetenin belirli kurallar dizgesine, yani Yasa’ya bağlı olmasıyla sağlanabilir (Akal, 2000, s. 14).

¹¹ Devlet ve iktidar biçimleri ile ilgili ilk ve en tanınmış eserlerden biri olan Platon’un *Devlet* adlı eserinde, “ideal devlet” ile birlikte diğer yönetim biçimleri de tanımlamıştır: “krallık, timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık” olarak belirtilen bu yönetim şekilleri, yöneten ve yönetilen ilişkisinin değişik/farklı biçimleri olarak ele alınır ve en “doğru”, en “adil” yönetim şekli üzerine tartışılır (Platon, 2010, s. 339).

kompozisyonuna ve tahakküm kurma biçimine göre her devletin bu maksatlara ulaşma biçimi, karar alma süreci ve toplumsal grupları yönlendirme şekli birbirinden farklı olacaktır. Bu farklılığı da devlet açısından sorun olarak nitelenen olayların çözüm süreçlerini takip ederek görmek mümkündür. Tek tek olaylar, devlet kurumunun diğer toplumsal gruplarla nasıl bir tahakküm ilişkisi kurduğunu gösteren örnekler barındırır (Barkey, 1999, s. 11).

Osmanlı “Usulü”

Merkezîleşmenin gerçekleştirilme şekli ve yöneten-yönetilen ilişkisinin kurulma biçimi devlet kurumunun dayandığı ideolojik temellere ve hükmettiği toplumun yapısına göre değişir. Genellikle bir kurum olarak devletin gelişimi ve merkezîleşmesi ile ilgili çalışmalarda Batılı modeller, Avrupa devletleri ele alınmıştır (Salzmann, 2011, ss. 27-28), (Barkey, 1999, s. 1). Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu ise merkezîleşme biçimi bakımından farklı bir örnek olarak görülmektedir¹².

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve fikirselsel temelleri Orta Asya coğrafyasında gelişen Türk devlet geleneği, İslam prensipleri ve İran devlet anlayışının etkisiyle şekillenmiştir (İnalçık, 1993, s. 70). Bu üç faktörün Osmanlı siyasi düşüncesine yaptığı katkılar ve yansımaları burada tartışılmayacak kadar uzun olmakla birlikte Osmanlı yönetim anlayışının her üç kaynağın da farklı şekil ve tonlarda etkili olduğu bir süreçte, kendine mahsus koşullarda geliştiği bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi, adaletle yöneten kutsal nitelikli bir hükümdarın varlığıdır¹³. “Her şeyden önce bir İslam devleti” olan Osmanlı Devleti'nde padişah bir İslam hükümdarıdır ve tebasını, hükmetme gücünü aldığı yaratıcının bir emaneti olarak kavrar (İnalçık, 1958, s. 74). Bu nedenle yöneten-yönetilen ilişkisinde temel kavram tebaanın her türlü zulümden korunması ve adaletin sağlanmasıdır (İnalçık, 1993, s. 71). Adaletin sağlanması ise yasa koymak ve bu

---

¹² Karen Barkey, Ariel Salzmann ve Dina Rızk Khoury, Osmanlı Devleti'nin merkezîleşme yollarını 17 ve 18. yüzyıllar çerçevesinde farklı temalar altında incelemişlerdir. Bu üç yazarın ortak noktası, Osmanlı İmparatorluğu'nun ademimerkeziyetçi eğilimler gösterdiği süreçte, Avrupalı çağdaşlarından farklı bir yaklaşımla merkeziyetçi karakterini kuvvetlendirmesidir. Daha doğru bir ifadeyle itaatsizlik gösteren ayrıksı unsurları-eşkıyalar ve ayanlar gibi- idari sistem içerisine çekebilme becerisi ve sürecini değerlendirmişlerdir. Bk. (Barkey, 1999; Salzmann, 2011; Khoury, 1999).

¹³ Eski Türk siyasi geleneğinde “Tanrı”dan, İslam geleneğinde “Allah”tan alınan kutsal bir görev ve bu görev için seçilen soy ve kişilerin, yaratıcı kudretin isteklerini yeryüzünde gerçekleştirmesi şeklinde hükümdarlığın/sultanlığın kutsal dayanağı oluşturulmuştur. Hâkimiyetin kaynağı ilahidir (Unan, 2004, ss. 18-29). Hâkimiyetin ilahi kaynaklı oluşu, Allah izni ve seçimiyle verilmesi hususu İslam siyasi düşüncesinin en önemli kaynaklarından biri olan İbn-i Haldun'un eserinde de ifade edilmiştir (Haldun, 2007, ss. 356-357).

yasaların uygulanmasını sağlamak ile mümkün olmaktadır. Her ne kadar Osmanlı, şeri bir devlet ise de padişahın yasa koyucu özelliği hiçbir zaman şeriat kavrayışı ile çelişmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı siyasi düşüncesinin kaynaklarından olan Eski Türk devlet anlayışında da “yasağ” ve “töre” şeklinde ifadesini bulan bu yasa ve kanun yapıcılık Osmanlı padişahları tarafından titizlikle muhafaza edilen bir özellik olmuştur¹⁴. Bu kanun yapıcılık/kanunlaştırma eylemi aynı zamanda devletin erken dönem merkezileşmesinin göstergelerinden biridir¹⁵. Bununla birlikte devletin zor/güç kullanımının meşruiyetini sağlayan ana unsur bu şeri ve örfi kanunlardır. *Nizam-ı âlemi* sağlamakla görevli olan sultan, bu düzeni tehdit eden her unsura karşı mücadele etmekle görevlidir, daha doğru bir ifadeyle mücadele hakkına sahiptir. Çünkü *Nizam-ı âlem*, devletin düzeni, asayışı ve istikrarını ifade eden bir kavram olarak, devletin bekaasını gerektirdiği gibi devletin ve padişahın temel sorumluluğu olan halkın refahını ve güvenliğini de içermektedir. Dolayısıyla padişaha ve devlete yönelik herhangi bir tehdit aslında halka/reayaya yönelik bir tehdittir (Unan, 2004, ss. 50-52). Padişahın ve devletin varlığını/gerekliliğini toplumun çıkarlarıyla bu şekilde özdeşleştirmek, yöneten-yönetilen ilişkisinde, devletin meşruiyet kaynağını da açıklamaktadır. Bu noktada, Osmanlı Devleti ile işaret edilen zümrenin kimliğini de tanımlamak gerekir. Padişah’ın bizzat şahsı, karar veren ve son sözü söyleyen makam olmak hasebiyle, devletin kendisini ifade etmekle birlikte, fiili olarak padişah ve her idari birimin en yüksek görevlisinin yer aldığı divan-ı hümayun devletin iç ve dış meselelerinde karar verici merciyi oluşturmaktadır¹⁶. Dolayısıyla *Nizam-ı âlemin* koruyucusu olarak devlet adına hareket eden, plan yapan ve uygulamaya geçiren kişiler bu gruba dâhildir.

Osmanlı Devleti’nin siyasi anlayışı ve yönetici zümresini kısaca tanımladıktan sonra merkezileşme biçimi ile ilgili tartışmaya açıklık getirmek gerekir. Gelirleri ve askerî gücü üzerinde tam kontrol sağlaması bakımından Osmanlı Devleti’nin çağdaşları olan Avrupalı devletlerden daha önce merkezî bir yapıya kavuştuğu görülür. 14. yüzyıldan başlayarak 16. yüzyıla kadar devlet hem kurumsallaşmasını tamamladı hem de toplum içerisinde çeşitli grupları bazen

¹⁴ Şeri ve örfi hukukun Osmanlı Devleti’nde bir arada kullanılmış ve sultanın şeriatın dışında karar verme yetkisini ve bağımsız otoritesini korumak için “Şer” ve “Kanun”, “Din u Devlet” terimleri kullanılmıştır (İnalçık, 2000, s. 42).

¹⁵ Liva ve sancak kanunnamelerinin devletin hükmetme eyleminin bir göstergesi olduğu ve bir “Osmanlılaştırma” faaliyetini ifade etmesi ile ilgili bk. (Abou El-Haj, 2000, ss. 38-39).

¹⁶ Halil İnalçık, devleti teşkil eden unsurları sultan, ulema ve ümera olarak belirler ve ulema ve ümeranın Sultan’a bağlı olduğunu ifade eder (İnalçık, 1958, s. 77). Karen Barkey, Osmanlı merkezileşmesini tartışırken Osmanlı Devleti olarak tanımladığı yapının, karar alan merciyi ifade etmesi nedeniyle padişah ve divan üyeleri olduğunu ifade eder (Barkey, 1999, s. 11, dipnot 16).

kuvvet kullanarak bazen de pazarlık ve göç ettirme gibi yollarla tamamen kendine bağladı. Bu şekilde Kanuni dönemine gelindiğinde mutlak ve patrimonial bir hâkimiyete ulaşıldı. Kanuni dönemi merkezi devletin gücünün zirvesini simgelemekle birlikte, kanunlaştırma faaliyetleri ve adaleti sağlama çabasının da en görünür hâle geldiği dönem oldu. Bu şekilde yönetici zümre, yönetilenlerle ilişkisini meşru güç kullanımı üzerinden şekillendirdi. Bu dönemde devletin yerel seçkinler veya isyancı gruplar ile karşılaştığında, kanunlar ile çizilen çerçeveden biraz daha esnek bir tavır gösterip bu grupları içselleştirdiği bir süreç de yaşandı. Ancak, Avrupa devletleri, Osmanlı'nın daha erken dönemde yakaladığı bu merkezî yapıya biraz daha geç kavuşabildiler. Feodal bir mirasın üzerinde, çok sayıda güç odağının devletin gücüne ortak olmak için mücadele ettiği ve seçkin/elit zümresinin ciddi direnişiyle mücadele etmek zorunda olan Avrupalılar, sermaye ve zor kullanımı yolları ile kendi ortak/muhafızlarını saf dışı bırakmaya çalıştılar. Dolayısıyla seçkin zümrenin gücü ölçüsünde bu grubun devlete dâhil edilmesi zorlaşırken, askerî gücü oluşturmak ve vergi gelirini artırabilmek için halkın üzerinde zor kullanımı da artırıldı. Bu süreç genel olarak bu şekilde tanımlanabilirse de, toplumsal sınıfların niteliği ve siyasi geleneklerine bağlı olarak her Avrupa devleti açısından farklı işledi (Barkey, 1999, ss. 6, 27, 49). Ancak 17. yüzyıla gelindiğinde Avrupalı devletler de merkezden atanan görevliler sayesinde yürütülen merkezîleşmiş bir yapıya sahip oldular. Osmanlı Devleti ise 17. yüzyıldan itibaren daha ademimerkeziyetçi bir yapıya bürünmeye başladı. Merkezîleşme tarzları farklı olduğu gibi genel görüntü açısından Avrupa devletleri ile Osmanlı'nın en merkezî oldukları dönemde birbirinden farklı görünmektedir (Barkey, 1999, s. 2). Osmanlı “usulü” merkezîleşme problemi tam olarak bu noktada önem kazanmaktadır.

17. yüzyıldan başlayarak ademimerkeziyetçi eğilim göstermeye başlayan Osmanlı Devleti 18. yüzyılda bu eğilimin doruğa çıktığı bir sürece girecektir. Ancak bu sürecin sonunda devlet örgütlenmesinde bir dağılma, bir başka seçkin sınıfın veya zümrenin iktidara ortak olması, hâkimiyetin paylaşılması gibi bir gelişme yaşanmamıştır. Taşra idarecilerinin ekonomik ve askerî olarak güç kazandığı bu sürecin neticesinde Osmanlı merkezî devleti bu unsurları içselleştirmeyi başarmıştır. Bu nasıl sağlanabilmiştir? Osmanlı'nın 17 ve 18. yüzyılı üzerinde çalışan araştırmacıların çözüm bulmaya çalıştıkları sorulardan bir tanesi de budur. Bu çalışmalardan ortaya çıkan genel bir sonuç merkezîleşmenin Osmanlı “usulü” ile sağlanmış olduğudur. Bir başka deyişle Osmanlıya özgü koşullar ve yöntemler söz konusu edilmiştir¹⁷. Osmanlı usulü

¹⁷ Osmanlı Devleti'nin bu süreç içerisinde muhalif gruplar ve taşra güçleri ile mücadele biçimi farklı ifadelerle tanımlanmıştır: “Osmanlılaşma/Osmanlılaştırma” (Khoury, 1999); siyasi ve askerî erkin özelleştirilmesi, sivilleşmesi (Salzmann, 1993), (Salzmann, 1999) ve “Osmanlı Tarzı Merkeziyetçilik” (Barkey, 1999; Barkey, 2011).

merkezîleşme, temelde devletin problem çözme usulü ve becerisini ifade etmektedir. Geniş bir coğrafyada, çok farklı etnik ve dinî kimliğe sahip kişileri, birbirine benzemeyen ekonomik, idari ve sosyal koşullarına ve yine birbirine benzemeyen gelenek ve inançları ile ve bunlara rağmen bir üst kimlik altında toplamayı ve uzun bir süre boyunca idare etmeyi başaran Osmanlı İmparatorluğu, bu kadar farklı unsurun beraberinde getirdiği, her türlü muhalif, ayrıkçı, itaatsiz, kuralsız ve “uyumsuz” yapıları bir şekilde kendi bünyesine dâhil etmiştir. Bu kapsayıcılığın en önemli göstergesi şüphesiz ki imparatorluğun uzun ömrüdür. Bu uzun hükmetme sürecinde devlet idarecileri sayısız kez devletin bekasına yönelik çeşitli tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu tehditlerin içerisinde, tarihsel çalışmaların yoğun olarak vurgu yaptığı ve genellikle bir savaş durumuyla kendini en üst noktada açığa vuran husus önceleri fetih politikası, sonraları da dış tehdit/“düşman devlet” tehdididir. Bu tarz problemlerin çözümü ve tehdidin bertaraf edilmesi süreci çok sayıda değişken ve aktöre bağlı olduğu gibi büyük ve masraflı bir organizasyon olan savaşın çözüm amaçlı uygulanması ile grift bir hâl alır. Dış tehdit veya saldırı eksenli politikaların üretilme ve yürütülme sürecinde fetih, cihat, yayılma, egemenlik, mali kaynak yaratma saikleri vardır. Buna karşın iç problemlerin başında ise imparatorluk bünyesinde bulunan farklı unsurların “uyuma sokulması”, “nizam-ı âlemin tesisi”, “devletin bekası” sorunu ile bu amaçla farklı unsurların uyum sorunlarının çözümü şeklinde gelişir. Uyum sorunlarının çözümünde merkez ve tüm taşraya yayılmış atanmış yöneticiler yani beratla iş yapan ehl-örf ile yargı ve denetim görevini üstlenen kadılar rol oynar. Devlet bu farklı toplumsal unsurlara uyum sağlatmaya çalışırken yönetim sorunlarıyla karşılaşır. Bu yönetim sorunlarının başında da merkezde iktidar ortaklarının uyum sorunu ile taşradaki yönetim unsurlarının iktidarı uygulama biçimlerinden kaynaklanan uygulamalar yer alır. İktidar ve yönetim oyunlarının sorun hâline gelmeden çözümlenmesi, sorun hâline geldikten sonra da etap etap çözülmesi merkezî iktidarın yapması gereken en önemli eylem hâline gelir. Devlet, kendi merkezî gücünü ve etkinliğini korumak, devam ettirmek ve

---

Bu tanımlama ve yorumlamaların her biri 18. yüzyılın merkezî devlet-ayan çatışmasını merkez-çevre ilişkisi üzerine konumlandırarak kendilerine özel örnekler bulabilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmalar, 17 ve 18. yüzyıl Osmanlı taşra idaresi ve taşra elitleri ile ilgili yapılacak çalışmaları da etkilemişlerdir. Bunlardan biri Hülya Canbakal'ın 17. yüzyılda Antep üzerine yaptığı çalışmadır. Osmanlılaşma kavramını, merkez ile eyaletler arasında daha farklı ve daha kuvvetli bir bütünleşme sağlayan, yerel halkın “merkezin idare ve dağıtım ağlarına dâhil olması”na ve yönetim sistemine eklenmiş bir seçkinler ağı oluşmasına yarayan ve bununla birlikte yönetici zümre içerisinde bulunanların, çeşitli şekillerde yerel unsurlarla anlaşma zemini bulmasına, “yerelleşmesi”ne yardımcı olan süreci tanımlayıcı bir unsur olarak ele alır (Canbakal, 2009, s. 82).

pekiştirmek için iktidarına yönelik olarak ortaya çıkan teorik ve pratik uyum sorunlarını çözmek zorundadır.

Bu açıdan Osmanlı Devleti, daha önce tanımlandığı hâliyle kendi niyet ve emellerine ulaşmak için koşulların engeli/uygunsuzluğu veya hazır bulunmayışına bağlı olarak, bu koşulları kendi taleplerine uygun hâle getirmeye çalışan insandan, yani problem çözen bireyden farklı değildir. Bununla birlikte, devlet kadrolarını oluşturan bireyler, tabii oldukları kanun, örf, gelenek, ideoloji, bilgi ve deneyim faktörlerinin sınırlarıyla orantılı olarak, idarecisi buldukları bu soyut aygıtın bekası için karşılaşılan sorunları çözme yeteneklerini harekete geçirirler. Bu sebeple, devletlerin problem çözme becerisi bireyin sorun çözme becerisini tanımlayan bu kuram ile ilişkilendirilebilir gözükmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada devletin problem çözme tarzını ve uygulama biçimini gözlemlemek için bir başka devletin siyasi ve askerî müdahalesinin söz konusu olmadığı, ancak devletin merkezîleşmeye yönelik çalışmalarına muhalif bir tutum sergileyen taşra elitlerinin 18. yüzyıldaki faaliyetlerine odaklanılacaktır.

Osmanlıda Taşra Yönetiminin Yeni Aktörleri: Âyanlar

18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal açıdan bir dönüşüm yaşadığı ve idari açıdan ademimerkeziyetçi eğilimin/görüntünün zirvede olduğu bir dönemdir. İmparatorluğun klasik döneminde, hem merkezde hem de taşra idaresinde çağdaşı olan Avrupalı devletlerin aksine, merkezî kontrolü ve idareyi elinde tutan devlet mekanizması, 18. yüzyılda taşra üzerindeki kontrolünü, özellikle vergi ve asker toplayabilme hususunda taşra kadrolarında fiili veya resmî olarak yer alan bireylere devretmiş durumdadır. İmparatorluğun taşra kentlerinde, mali görev ve sorumlulukları üstlenerek idarede söz sahibi olan bu kişiler, bölgenin seçkinleri olmak hasebiyle genellikle ayan olarak anılırlar (İnalçık, 1977, ss. 31-35; Ergenç, 1982, s. 107). Ancak, Osmanlı toplumu içerisinde klasik dönemden beri var olan ve özellikle taşrada servet, saygınlık ve ifa ettikleri görevler nedeniyle halk ile devlet arasında aracılık görevini ifa eden âyan ve eşraf ile 18. yüzyılda aynı unvanı taşıyan kişiler arasında bazı farklar oluşmuştur. Öncelikle bu yüzyılda Osmanlı toplumu içerisinde askerî-reaya ayırımının ortadan kalkması ile birlikte, askerî sınıf içerisine dâhil olma ritüelinin klasik dönemdeki gibi bir yol izlemediği ve toplum katmanları arasındaki geçişin daha akışkan hâle geldiğini söylemek gerekir. Bu nedenle, 18. yüzyılda, bir çoban olarak başladığı yaşamını eşkıyalık ile sürdürüp daha sonra Bilecik Âyanı olan, en nihayetinde kapıcıbaşılık rütbesine ulaşan Kalyoncu Ali gibi, birçok kişi çeşitli yollarla statü değiştirmiş; belirli görevleri ifa ederek askerî zümreye girmiş ve devletin taşradan talep ettiği çeşitli hizmetlerin karşılanmasında rol almışlardır (Özkaya, 1994, s. 131). Birçoğu köklü bir aileden gelmemesine veya daha önceden idari mekanizma içerisinde yer almamış olmasına karşın, sosyo-ekonomik koşulların yarattığı imkânlardan faydalanarak kendilerine taşra idaresinde bir yer bulan bu kişiler, devletin

taşradan beklediği vergi geliri ve asker ihtiyacını karşılayan kişiler olmak hasebiyle merkezin emir ve taleplerini yerine getirmekte inisiyatif sahibidirler. Savunma ve vergi gibi merkezî idare için hayati önem taşıyan bu iki alanda âyanların söz sahibi olmaları, birçok defa devlet ile âyanların karşı karşıya kalmalarına da sebep olmuştur. Devletin taşra idaresinde kendilerine muhtaç olduğunu fark eden âyanlar, çeşitli rütbelere kazanmak ve kişisel hâkimiyet alanlarını genişletmek için bu hizmetleri bir pazarlık aracı olarak kullanmışlardır. Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesini sağlamak için ise devlet, bu yerel güç odakları ile çeşitli şekillerde mücadele etmiştir. Kendi otoritesinin karşısında herhangi bir güç unsuru kabul etmek istemeyen devlet, kuvvet kullanmak, uzlaşmak, pazarlık etmek, rütbe tevcih etmek gibi çeşitli yöntemler kullanarak merkezin taşra üzerindeki hâkimiyetini sağlamaya çalışmıştır. Bu hâkimiyet mücadelesinde devletin kullandığı taktikler Osmanlıya özgü bir yönetim geleneği ve uygulamalarının parçasını oluşturmuştur¹⁸. 18. yüzyılda özellikle Rumeli’de taşra idaresinde görev alan âyanlar, merkezî yönetimin merkezîleşme çabalarına direnç gösteren bir eğilim içindedirler. Bu nedenle merkez ile taşra idaresini elinde tutan âyanlar arasında sıkça sorunlar yaşanmış ve devlet erkânını uzun süre uğraştıran birçok örnek vaka görülmüştür¹⁹. Bu örneklerden her biri, devletin kendi egemenlik alanına ve otoritesine karşı bir engel ve tehdit olarak algıladığı problemlerdir. Bu nedenle her birinin çözümü ile ilgili sarf edilen mesai, siyasal tutum olarak problem çözme metodu ve becerisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu çalışma açısından örnek vaka olarak seçilen, 18. yüzyılın son yıllarında Osmanlı Devleti açısından ciddi bir problem oluşturan Pazvantoglu Osman vakasıdır.

Pazvant Sorunu ve Çözüm Süreci

18. yüzyıl sonlarında Rumeli sahasında taşra idaresinde söz sahibi olup devletin merkezîleşmeyi yeniden sağlama çabaları karşısında ayak direyen en önemli

¹⁸ Yönetim geleneği ve idare becerisi, ideolojik ve moral değerlere dayanmakla birlikte uzun bir zamana yayılmış tecrübe ve deneyim ile desteklenmiştir. Osmanlı idaresinin 16. yüzyılda Celali isyanları ile karşı karşıya kaldığı büyük sarsıntı, muhalif, aykırı ve düzen bozucu unsurlarla baş etme becerisine önemli katkılarda bulunmuş olmalıdır. Karen Barkey, en mühim emeli merkezîleşmek olan devlet mekanizmasının bu hedefe ulaşma yöntemlerindeki farklılığı incelediği çalışmasında, Osmanlı padişahlarının isyan veya eşkıyalık hareketlerini bir pazarlık fırsatı olarak değerlendirdiklerini ve yeni oluşan/ oluşması muhtemel muhalefeti bu şekilde “satın aldıkları”nı veya bir başka tarafa yöneltmek için devlet gelirlerinden faydalanarak “mansıp” verdiklerini ifade etmiştir. Bu nedenle aynı dönem Avrupa devletleri ile yapılacak bir karşılaştırmada devletin merkezîleşme çabaları karşısında Avrupa’da muhalifler bertaraf edilirken Osmanlı muhalifleri “evcilleştirilmiş” gibi görünmektedir (Barkey, 1999, s. 2).

¹⁹ Bulgaristan’ın kuzeyi ve doğusunda bu dönemde etkin olan büyük âyanlar ve faaliyetleri ile ilgili bk. (Uzunçarşılı, 2010).

aktörlerden biri Pazvantoğlu Osman’dır. Babası Ömer Pazvant bu ailenin Vidin şehrinde tanınan ilk ferdidir. Kendisinin Belgrad yamakları içerisinde yer aldığı ve Vidin şehrine yerleştiği bilinmektedir²⁰. Aynı zamanda, şehirde sözü geçen, saygın kişiler arasında yer aldığı ve âyan olduğu anlaşılmaktadır (Zens, 2002, s. 90). Belgrad yamakları ve bölgede bulunan eşkıya grupları ile ilişkisi nedeniyle İstanbul tarafından uyarılmış ancak bu faaliyetlerine son vermemesi nedeniyle idam ile cezalandırılmıştır (Cevdet, C.8, 1309, s. 105)²¹. Pazvantoğlu Osman, babasının cezalandırılmasını takip eden süreçte şehirden ayrılmıştır. Bu süre içerisinde nerede olduğu hakkında fazla bir bilgi yoktur²². Ancak kısa bir süre sonra tekrar Vidin’e döner ve yeniçeri ocağı içerisinde serdengeçti bölüğünde görev alır. Bundan sonra Pazvantoğlu’nun hikâyesi, 18. yüzyıl Osmanlı Rumelisindeki birçok âyana benzer şekilde devam eder. Babasının namı nedeniyle bölgedeki yeniçeriler için tanınan bir sima ve saygı duyulan bir aile üyesidir. Pazvantoğlu’nun bölgedeki etkinliğinin 1790 sonrasında arttığı görülmektedir. Bu tarihlerde her ne kadar Osmanlı belgelerinde kendisinden âyan olarak bahsedilememesine rağmen yeniçeriler içerisinde etkin bir konumda olduğu anlaşılmaktadır²³.

Pazvantoğlu Osman’ın taşrada güç kazanmasının temel nedenlerinden biri gelirlerini artırabileceği görevler üstlenmesidir. Bunlardan en yaygın olarak görüleni mültezimlikdir. İltizam usulünün Osmanlı mali sistemi içerisinde yaygınlaşmış olması nedeniyle, taşra seçkinleri sıklıkla mültezimlik görevini

---

²⁰ William Herbert ve Cyprien Robert Ömer Pazvant’ın Bosna kökenli bir aileye mensup olduğunu ifade eder (Herbert, 1896, s. 23; Robert, 1842, s. 915).

²¹ Ahmet Hezarfen’in yayımladığı bir belgede Vidin’den kaçıp Köprü denen bir yere yerleşen Ömer Ağa’nın yakalanması konusunda kadının verdiği ilam ve bunun uygulanması için bir emir bulunmaktadır. Belgelerin tarihi 21 ve 26 Şaban 1194 (Ağustos 1780) tür (Hezarfen, 2004, ss. 258-259).

²² Zens’e göre ünlü bir haydutun yanında Eren’e göre ise İpek Paşalarının maiyetinde çalışmıştır. Cyprien Robert ise Pazvantoğlu Osman’ın Vidin’den kaçtıktan sonra Arnavut Guégués Kabilesine sığınma talebinde bulunduğunu ve kısa bir süre sonra da Eflak Hospodarı Mavrogenis’in hizmetine girdiğini belirtir (Zens, 2002, s. 91; Eren, 1964, s. 532; Robert, 1842, s. 915).

²³ Pazvantoğlu Osman, merkez tarafından Vidin’de inşası emredilen şalobelerin yapımına engel olması sebebiyle uyarılmıştır (Vidin Şeriyeye Sicili 68, s. 37b). Bu uyarıda kendisinin serdengeçti ağalarından olması dışında herhangi bir unvanından bahsedilmemektedir. Ancak kendine yardım eden ağaların adı zikredilmezken hususen Pazvantoğlu Osman’ın adının anılması, Vidin yeniçerileri arasında farklı bir konumda olduğunu işaret etmektedir. Bununla birlikte Vidin’de eşkıyalara yardım eden ve onların yakalanmasına engel olan yeniçerilerin uyarılması ile ilgili emirde de yalnızca Pazvantoğlu Osman’ın ismi zikredilmektedir (Vidin Şeriyeye Sicili 68:114a ve 6:21a). Bu durum da Osman’ın Vidin yeniçerileri arasındaki ayrıcalıklı konumunu ortaya koyan bir örnektir.

üstleniyorlardı²⁴. Pazvantoğlu Osman da Vidin bölgesinden toplanan Kıptiyan Cizyesi'nin önce eminliğini²⁵ yaklaşık bir sene sonra da mültezimliğini²⁶ almıştır. Birkaç sene içerisinde de Vidin sancağına ait gebrani cizyesinin mültezimliğini elde etmiştir²⁷.

Pazvantoğlu'nun bu önemli serveti kendisine güç ve statü kazandırmasını yanı sıra iyi donatılmış ve geniş bir askerî güce sahip olmasını kolaylaştırmıştır. Öncelikle Arnavutluk'tan beri yanında bulunan eşkıyaları²⁸, merkezde yapılan askerî islahatlara karşı tepki duyan memnuniyetsiz yeniçerileri ve 1791 Zıştovi Anlaşması'ndan sonra Rumeli'ye yayılmış bulunan haydutları²⁹ kapısında barındırmaya ve istihdam etmeye başlamıştır. Rakiplerine karşı bölgeyi savunmak, hâkimiyet alanını genişletmek ve dışarıdan herhangi bir müdahaleye karşı bölgeyi korumak için kendi kapı halkı ve zaman zaman iş birliği yaptığı eşkıya gruplarını kullanmıştır. Pazvantoğlu Osman, gerek babasının

²⁴ Ayanların taşrada mütesellimlik, muhassıllık, mültezimlik gibi görevleri üstlenerek kuvvet kazanmaları konusunda bk. (İnalçık, 1977). 18. yüzyılda genellikle reayadan toplanan verginin artırılması, tekraren toplanması ve bazı hizmetler için yeni vergiler toplanması gibi kanunsuz yollarla mültezimlik oldukça kazançlı bir görev alanı haline gelmişti.

²⁵ (VŞS 68:81b), Eylül 1791.

²⁶ (VŞS 160:57a), Ağustos 1792.

²⁷ (VŞS 69:34b). Bununla birlikte her ne kadar Pazvantoğlu'nun zenginliğinin tüm kaynaklarını belgelemek mümkün olmasa da, çağdaşı olan diğer âyanlar gibi mültezimlikle birlikte, köylünün topraklarını ve tarımsal üretim elemanlarını el koyma ya da satın alma yoluyla ele geçirmek, ismi mevcut cismi namevcud yeniçeri esamilerini toplamak gibi çeşitli yöntemlerden de yararlanmış olduğunu düşünmek oldukça makuldür. Ayrıca, Vidin'in özel konumunun da Pazvantoğlu'nun zenginleşmesinde katkısı vardır. Önemli bir liman şehri konumunda olan Vidin ticari faaliyetlerin geliştiği bir bölgedir. Pazvantoğlu'nun iktidarını sağlamlaştırmasıyla bu şehirdeki potansiyelin daha da artmış olacağı tahmin edilebilir. Balkan şehirlerine yönelik incelemelerde, 18. yüzyılda Vidin'in önemli bir ticari tarım bölgesi olduğu iddiası yer almaktadır. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda ticari tarımın açlık olarak küçük olduğu araştırmacılarca kabul edilmiş olsa da bölgesel açıdan bakıldığında bu tür tarım önemli gelir sağlayan bir faaliyettir (Keyder ve Tabak, 1998). Pazvantoğlu'nun bölgede yüzlerce çiftlik teşkil ettiği iddiasında bulunan Bruce McGowan'a göre bu çiftliklerin kazanç sağlamasının temel nedeni olarak geniş olmalarından ziyade gelirlerinin yüksek oluşudur. Hem tüm kazanç üzerinde öncelikli hak sahibi olan hem de devlete ödemesi gereken verginin büyük bir kısmına ya da bazen tümüne el koyma şansına sahip olan Pazvantoğlu Osman bu faaliyet üzerinden önemli bir servet edinmiştir (McGowan, 2004, s. 789 ve 1981, s. 78). Vidin'in önemli bir çiftlik bölgesi hâline gelmesi konusunda bk. (İnalçık, 1998, ss. 30-33).

²⁸ Pazvant'ın Arnavut asker toplaması ile ilgili bk. (OAK, 9/20).

²⁹ Arnavutlar ile Dağlı eşkıyasının ilişkisi için bk. (Anscombe, 2006).

deneyimlerinden gerekse yaşadığı dönemde taşra siyasetinin unsurlarını oldukça iyi tahlil etmesinden dolayı doğrudan kendisine bağlı bir askerî gücün birden fazla faydası olduğunu kavrayacak durumdadır. Bu tür bir ordu kendisinin ve bölgesinin güvenliğini sağladığı gibi merkezî idare ile pazarlık gücünü artıran bir unsurdur. Diğer taraftan, bölgede yerel güçler tarafından desteklenen ve silahlandırılan eşkıya topluluklarının bulunması merkezî idare için oldukça ciddi problemler doğurmaktadır.

Vidin’de 1793’ten sonraki süreç Pazvantoğlu Osman’ın merkezî hükümetle karşılıklı sına-direnme ilişkisinin sahnesi olacaktır. Bu süreçte, Eflak ve çevre bölgelere yaptığı akınlar ile mali olarak güç kazanırken, asker sayısını da artırmıştır³⁰. İdari açıdan, bölgeye merkezden gönderilen görevlilerin kişisel yeterlilik veya sebatları da Pazvant’ın faaliyetlerinin etkinliğinde belirleyici olmuştur. 1794 yazında Mehmet Paşa’nın Vidin Muhafızlığına atandığı döneme dek bölgede Pazvantoğlu’na engel olabilecek bir taşra idarecisi bulunmamaktadır. Mehmed Paşa görev yerine geldiğinde de bu hususta etkin bir tutum sergileyemeyecektir (Zens, 2002, s. 93). Pazvantoğlu Osman’ın, kendisine bağlı askerî gücünü, Türk, Arnavut ve Bulgarların da içinde bulunduğu, çeşitli etnik ve dinî kökenlere mensup askerlerle 12.000 kişiye kadar arttırması onu, baş edilmesi oldukça güç bir rakip hâline gelmiştir (Eren, 1964, s. 533).

Taşrada giderek güç kazanan Pazvantoğlu Osman, devletin merkezîleşme çabasının karşısında önemli bir problem hâline gelmiştir. 1790 itibarıyla kademeli olarak bölgede kuvvet kazanan Osman, bu süreç içerisinde birçok defa “kanunsuz” uygulamaları sebebiyle merkezî idare ile karşı karşıya gelmiştir. Bu uygulamalar içerisinde bölgedeki eşkıyalara destek ve sığınma sağlama³¹, halkın canına ve malına kastetme ve dağlı çetelerine yardım etme³², Belgrad’da karışıklık çıkarıp düzeni bozan yamakları yönlendirme ve destekleme³³, çevre bölgelere yağma maksatlı saldırı tertip etme gibi eylemler bulunmaktadır (Zens, 2002, ss. 95, 96; Eren, 1964, s. 533). Bu fiilleri nedeniyle her seferinde merkez tarafından uyarılmış, hatta katledilmesi için hakkında ferman çıkarılmış³⁴ ancak

³⁰ Pazvantoğlu Osman’ın Eflak ve Kranye’ye yaptığı akınlar Rusçuk âyanı Tirsiniklioğlu İsmail’in düşmanlığını kazanmasına yol açacaktır. İsmail Ağa, Pazvantoğlu’nun bu bölgelere dek yayılmasından hoşnut değildir. Çünkü bu bölgeleri kendi egemenlik alanı içerisinde görmektedir (Zens, 2002, s. 94).

³¹ (VŞS 68:114a), 4-14 Şubat 1792 ve (VŞS 6:21a), 12-21 Mayıs 1793.

³² (VŞS 6:24b), 22-31 Mayıs 1793.

³³ (OAK 9/27)

³⁴ (VŞS 6:31b). Fermanın yazılış tarihi Haziran/Temmuz 1793, sicile kaydedildiği tarih 31 Temmuz 1793’tür.

her seferinde bir af dileme³⁵ seremonisinden sonra cezalandırılmaktan kurtulmuştur³⁶.

Burada karşımıza artık tanıdık bir ilişki kalıbı çıkmaya başlayacaktır. Pazvantoğlu Osman ile merkezî yönetimin ilişkilerini belirleyen bu süreç bundan sonra karşılıklı bir siyaset, güç ve akıl oyununa dönüşecektir. Taşra ile merkez arasındaki af eksenli bu talep-kabul sürecinin siyasi bir taktik olduğu açıktır; merkezî güçler ile taşra güçleri arasında, karşılıklı kuvvet sınama sürecinden sonra, birbirlerine olan değişmez ihtiyaçları sebebiyle varılan uzlaşma noktası af şeklinde ifade edilmektedir. Pazvantoğlu Osman'ın Vidin'de bir güç olarak ortaya çıkışından itibaren merkezle ilişkileri bu çerçevede içerisinde şekillenmiştir.

1796 senesi itibarıyla çevre bölgelere saldırıları ve Belgrad yamaklarını kendi maksatları çerçevesinde kullanmaya devam eden Pazvantoğlu, devletin taşra gelirlerini merkezileştirme ve askerî reform çabaları için kullanma girişimine başlamasıyla daha önemli bir sorun kaynağı hâline gelmiştir. Nizam-ı Cedid uygulamalarından rahatsız olan yeniçerileri³⁷ kendi yanına çekmek için (Zens, 2002, s. 97) Vidin'i islahat karşıtlarının ve muhaliflerin sığınağı hâline getirmiştir (Jorga, C.5, 2005, s. 114). Kendisinin de Nizam-ı Cedid genel adıyla bilinen düzenleme girişimlerine tamamen karşı olduğunu belirtmek gerekir. Bu karşıtlık, mevcut sistem içerisinde kendisine sağlam bir yer edinmiş ve merkezî kontrolü taşra üzerinde olabildiğince sınırlı tutan işleyişin sağladığı imkândan kaynaklanmaktadır. Dahası, Osman'ın bu tutumunda yalnız olmadığını belirtmek gerekir. Rumeli'de merkezî kontrolün uzağında kısmen kendi gönüllerince hüküm süren diğer âyan taifesi için de durum farklı değildir. Dolayısıyla devletin kendi bekası için gerekli gördüğü değişimin karşısında yer alan güç odaklarından biri hâline gelmiştir.

Siyasi ve İdari Bir Sorun Çözme Metodu Olarak “Pazarlık” Usulü

Daha önce de ifade edildiği gibi, bireylerin bilişsel ve davranışsal olarak işlettiği bir süreç olan problem çözme metodu, devlet erkânı tarafından bu tarz meselelerde de kullanılmıştır. Bireysel olarak aşamaları belirlenen bu metodun, aynı şekilde devlet örgütlenmesi tarafından da uygulandığını görmek mümkündür. Problem çözme metodunun ilk aşaması olarak belirlenen problemi tanımlama ve formüle etme aşaması, Pazvantoğlu Osman meselesinde şu şekilde gerçekleşmiştir: Problem çözücü, yani devlet erkânı, mesele ile ilgili olabildiğince fazla bilgi toplamış, problem yaratmanın taleplerini ve durumunu

³⁵ (VŞS 6:34a), (VŞS 6:51a), (B.O.A Cevdet Dahiliye 680).

³⁶ Af edildiğini belirtir fermanlara örnek olarak (VŞS 6:75a) ve (VŞS 69:34b).

³⁷ Nizam-ı Cedid uygulamalarının yeniçeriler, elitler ayanlar ve esnaflar gibi toplumun çeşitli zümrelerini tedirgin ve rahatsız etmesi konusunda bk. (Salzmann, 2011, ss. 250-253).

tanımlamış ve bunun üzerine çözüm stratejileri geliştirmiştir³⁸. Bu aşama, Pazvantoğlu'nun 1790'dan başlayıp 1796'ya kadar gösterdiği faaliyetlerinde ifadesini bulur. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu süreçte birçok usulsüzlüğü görülmüş ve bununla ilgili merkeze bilgi akışı gerçekleşmiştir. Bu aşamada merkezin nihai hedefine ulaşması ile ilgili hayati bir mesele oluşturmayan bu süreç, tehdit ve tenkit yoluyla çözülebilen kısa vadeli sorunların af mahzarı- af ihsanı kalıbıyla geçirilmiştir görünmektedir. Ancak devlet erkânı açısından bu aşama problem kaynağının gücünü sınama³⁹ ve nihai çözüme ulaşıncaya dek zaman kazanma eylemi olarak da değerlendirilebilir. Bununla beraber 1796 sonrasında Pazvantoğlu Osman'ın çevre bölgelere saldırısı ile yeniden başlayan isyan süreci hakkında etraflıca bilgi toplanarak⁴⁰ olası çözümler değerlendirilme yoluna gidilmiştir.

Vidin'in çevre bölgelerinden gelen haberler üzerine Pazvantoğlu Osman'ın, reayanın canının ve malının korunmasını gözetmeden yağma ve talana giriştiği, üstelik mühim miktarda bir askerî gücü, çoğunluğu eşkıyalardan ve paralı askerlerden oluşmak üzere çevresinde topladığı anlaşılmıştır⁴¹. Dolayısıyla merkezî idare, Osman'ın faaliyetlerini durdurabilmek ve gücünü dizginleyebilmek için farklı/alternatif çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Bu durum problem çözme metodunun ikinci aşamasına tekabül eder. Üzerinde etraflıca bilgi toplanıp, tanımlanmış olan sorun üzerinde etkili olabilecek çözüm yollarının üretilmesi aşaması, genellikle klasik-geleneksel olan yöntemlerden yeni ve özgün modellerin denenmesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar (D'Zurilla ve diğerleri, 2004, s. 16). Bu noktada, daha önce çeşitli durumlarda

---

³⁸ Problem çözme metodunun ilk aşaması tanımlama ve formülasyondur (D'Zurilla ve diğerleri, 2004, s.16).

³⁹ Mesela Pazvantoğlu'nun Belgrad'a saldırılarının akabinde Gürcü Osman Paşa, Pazvantoğlu komutasındaki eşkıyaların üzerine gönderilmiş ve Vidin'i muhasara etmesi istenmiştir. Ancak hem kış ayının gelmesi hem de bu esnada Pazvantoğlu'nun af istemini belirten mahzarların merkeze ulaşması ile bu kuşatma başlamadan sona ermiştir. Bu durum, merkezin taşrada askerî operasyon yapabilme kapasitesinin sınırlarını gösterirken, bu sınırları zorlamasına gerek bırakmayacak çözümleri değerlendirdiğini de göstermektedir. Pazvantoğlu Osman'ın Belgrad'a karşı hareketi, bir güç gösterisi olmakla birlikte Vidin gebrani cizyesinin iltizamı alma hedefini de taşımaktadır. Neticede taşra üzerinde askerî kontrol problemi yaşayan devlet, bu problemin görünür hâle gelmemesini tercih etmiş ve af talebini kabul ederek cizye mültezimliğini de Osman'a vermiştir (VŞS 69:34b), 30 Ocak-9 Şubat 1796. Bu şekilde zor kullanımı ve bu konuda devletin gücü somut olarak sınanmaktan, en azından bir süreliğine uzak kalabilmiştir.

⁴⁰ Pazvantoğlu ve adamları tarafından yapılan akınlar Rusçuk, Niğbolu, Eflak ve çevre bölgeleri tehdit ediyordu. Bu bölgelerden birçok haber ve mahzar bölgeye ulaşmaktaydı. Birkaç örnek için bk. (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 26/12581, 2945, 229/12761).

⁴¹ Pazvant'ın Arnavut asker toplamaları ile ilgili bk. (OAK, 9/20).

Pazvantoğlunu, zor kullanımını harekete geçirme tehdidi ile uymayı ve af isteme-etme kalıbı çerçevesinde sorunları hâleden devlet, bu sefer Pazvantoğlu'nun askerî kuvvet ve prestijini hedef almayı tercih etmiştir. Belgrad yamakları ile olan yakınlaşması ve bölgede sürdürdüğü yayılcı faaliyetlerden dolayı Pazvant'ın engellenmesi için tüm idari-askerî görevlilere emir gönderilmiş, buna ilaveten, yeniçeri ocağından çıkarılmış olduğu bildirilmiştir. Bu şekilde itibarsızlaştırılarak, serhatte ocak neferleri ile olan bağının koparılması hedeflenmiştir⁴². 27 Kasım 1797'de Pazvant'ın yeniçeri ocağından atılması uygun bulunmakla birlikte idam kararı da alınmıştır⁴³. Bu görüşmelerde Şeyhülislam Efendi, Pazvantoğlu için "Katli meşrudur" fetvasını vermiştir⁴⁴. Şeyhülislamın fetvasında sadece Pazvantoğlu için değil, kendisine yardım eden veya cezasını engellemeye çalışan, erteleyen, emri dikkate almayan tüm görevliler ve sıradan kişiler için de ölüm emrinin uygulanması meşru sayılmıştır (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12581). Osman'ın yeniçeri ocağıyla bağlantısının kesilmeye çalışılması, yeniçerilerin kendisine katılımını engellemek maksadını taşımaktadır⁴⁵.

Topyekun Tenkil Denemesi

Devletin Pazvantoğlu Osman'ı durdurmak için bulduğu bu çözüm, problemi neticelendirmemiş bilakis Osman'ın saldırılarının daha da artmasını beraberinde getirmiştir⁴⁶. Rusçuk, Varna tarafına ve Belgrad'a askerler yollayan Pazvant, Sofya ve Niş bölgelerini zapt etmeye devam etmiştir (Özkaya, 1983, s. 46). Bu arada adamlarından bir kısmı Eflâk'ı; Macar Ali, Aliş, Rami Bayrakdar,

⁴² Yeniçeri Ağası, Pazvantoğlu'nun yeniçeri ocağından olmadığına duyurulmasını istemiştir. Pazvantoğlu'nun ocakla ilgisi olmadığı duyurulduktan sonra, ocaklıdan bu hususta bir yanıt gelmiştir. Pazvantoğlu'nun yok edilmesi için canlarını feda edeceklerini, onun ve adamlarının hiçbir şekilde ocağa kabul edilmeyeceklerini belirtmişler ve Pazvant ile adamlarının dine ve devlete ihanet ettiklerini ifade etmişlerdir (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12427).

⁴³ (Özkaya, 1983, s. 46), (Cevdet, C.6, 1275, s. 252). Pazvantoğlu hakkında verilen fetvada "kulluğu hazret-i padişahiye kabul olunmamak üzere... vücudunun izalesi" kararı yer almaktadır. (B.O.A. Cevdet Dâhiliye 319).

⁴⁴ (Cevdet, C.6, 1275, s. 252). Fetvaların gerekli yerlere yollanması ile ilgili karar için bk. (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 7820).

⁴⁵ Buna mukabil Pazvant, Vidin Yeniçeri Ağası ile bağlarını koparmamaya özen göstermişti. Bu tavrı sebebiyle yeniçeri ağası görevinden alınmış ve Tekfurdağı'nda beklemeye alınmıştı. Ancak ikisi arasındaki haberleşmenin kopmaması neticesinde yeniçeri ağasının Anadolu'da bir yere gönderilerek hem Pazvant'tan hem de bölgeden uzaklaştırılması kararı verilmiştir (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 11073).

⁴⁶ Pazvant'ın çevre bölgeye yaydığı eşkiya ve adamları hakkında (F 26, 2090), (F 26, 2091), (F 26, 2101), (F 26, 2110).

Poriçeli, Çanak Veli, Muslu, Kara Mustafa da Rusçuk’u kuşatmıştır⁴⁷. Bununla beraber merkeze ulaşan haberler Pazvantoğlu’nun kanunsuz faaliyetlerinin hangi aşamaya vardığını daha net ortaya koymaktadır. 14 Temmuz 1797’de hâlâ Vidin muhafızı olan Abdi Paşa, sadarete Vidin’de bir mahpus hayatı yaşadığını, bunun on sekiz aydır devam ettiğini ve bu sebeple Edirne’ye dönmek için izin istediğini yazar (Cevdet, C.7, 1275, s. 11). Bu durum Pazvantoğlu’nun Vidin’de ne derece etkili ve kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bir başka çözüm yolu olarak zor kullanımı denir: Küçük Hüseyin Paşa, Pazvantoğlu üzerine yapılacak harekâtı yönetmekle görevlendirildikten sonra, Anadolu ve Rumeli’de birçok bölgeye emirler gönderilerek, hem devlet görevlilerinden hem de ayandan orduya katkı sağlamaları istenmiştir⁴⁸. Pazvantoğlu kendisi üzerine büyük bir kuvvetle geleneceğinin farkına varmış ve İstanbul’a affedilmesini dileyen bir mektup yollamıştır. Fakat bu arzuhâl kabul görmez⁴⁹. 1798’in baharında 80.000 kişilik Osmanlı ordusu Vidin önlerine gelmiştir. Böylece Vidin muhasarası başlamış olur. Pazvantoğlu Osman, kuşatmanın kaldırılması ve affedilmesi için tekrar Küçük Hüseyin Paşa’ya haber yolladıysa da netice alamamıştır. 1798 yılı Nisan ayında merkezî yönetim, Pazvant’ın muhakkak cezalandırılması ve asla affedilmemesi konusunda Hüseyin Paşa’ya emir göndermiştir⁵⁰. Aynı yılın Temmuz ayına gelmesine rağmen, Pazvantoğlu’na karşı kuvvetli bir saldırı başlatılamamış, buna bağlı olarak da problemin hâll edilmesi mümkün olmamıştır. Uzayan kuşatma, Pazvantoğlu için ne kadar problem yaratıyorsa, benzer sorunlar, kuşatmayı gerçekleştiren Osmanlı kuvvetleri için de geçerlidir. Hüseyin Paşa’nın merkeze yolladığı raporlardan nakit para, zahire ve askerî mühimmat sıkıntısı yaşadığı anlaşılmaktadır. Vidin’den kaçıp gelen grupların da Hüseyin Paşa’ya katılmasıyla masrafları bir

⁴⁷ Rusçuk ayanı Tirsiniklioğlu İsmail, bölgesini savunmaya geçmiş büyük bir çabadan sonra İsmail bu eşkıya ordusunu yenmeyi başarmıştır. Bu başarısından dolayı kendisine dergâh-ı âli kapıcıbaşılık rütbesi verilmiştir (Özkaya, 1983, s. 47; Uzunçarşılı, 2010, s. 11).

⁴⁸ Pazvantoğlu üzerine yollanacak âyan ve ağaların listesi için bk. (Özkaya, 1983, s. 55). Nicolae Jorga ve Papaz Sofroni, Pazvant’ın üzerine gönderilen 24 paşa olduğunu belirtirken, Cyprien Robert bu sayıyı 40’a yükseltir (Jorga, 2005, s. 115; Sofroni, 2003, s. 35; Robert, 1842, s. 917).

⁴⁹ Af istemini içeren mektubu gönderen ve arzuhâlde bulunan kişi olarak ismi geçen Mehmed Efendi idam ile cezalandırıldı (Özkaya, 1983, s. 50; Cevdet, C.6, 1275, s. 307).

⁵⁰ (Özkaya, 1983, s. 52). Af isteğinin kabul edilmemesinde muhtemelen Pazvantoğlu’nun alt edilebileceği düşüncesi bulunmaktadır. Vidin muhasarasının başlarında Mustafa Paşa tarafından merkeze gönderilen raporda benzer bir ifade bulunmaktadır: “Şu mevsim-i şitada izale-i dest-i mezalimden fukara-yı raiyet sükkân-ı memleket himayet ve siyanet olunsun kuvve-i kahire-i saltanat-ı seniyyeye kimler dayanabilmiş ki {Pazvantoğlu} dayanabilsin” (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2945).

kat daha artmıştır. Dolayısıyla devletten sürekli olarak para istemektedir. Bu savaş masraflarını karşılamak için merkezî idare bölgedeki âyanlara sürekli olarak emirler göndermektedir⁵¹.

Kuşatma süresi uzadıkça Osmanlı kuvvetlerinin mali ihtiyaçları artmaktaydı. Kalenin ele geçirilebilmesi için büyük toplara ve malzemeye ihtiyaç duyulması nakit para ve insan gücü bakımından önemli bir yük getirmekteydi. Ayrıca, Pazvantoğlu üzerine yapılan harekâta katılan âyanlar kısa zamanda bu işten rahatsız olmaya başladılar. Pazvantoğlu harekâtı sona erdirilirse, sıranın kendilerine gelmesinden endişe etmeye başlamışlardı. Bu nedenle kuşatma hususunda fazlaca gönüllü davranmıyorlar ve Hüseyin Paşa'nın harekâtının başarı ile bitmesi ihtimalini tedirgin karşılıyorlardı. Maddi sıkıntılar ve kuşatma kuvvetlerinin motivasyon farklılığı, harekâtın yavaş yavaş sona ermesine sebep oldu. Hüseyin Paşa, Ekim sonunda sadarete yolladığı yazıda kışın gelmesi sebebiyle metrislerde askerin kalamayacağını, bu sebeple geri çekilmeleri gerektiğini açıklamaktaydı. Tüm bunlardan daha önemli olarak, merkezî devletin tüm dikkatini ve askerî gücünü yabancı bir işgalciye yöneltmesi gereken bir sorun gündeme gelmişti: Fransa'nın Mısır'ı işgali (Cevdet, C.7, 1275, ss. 24-25), (Özkaya, 1983, s. 56). Dolayısıyla Vidin kuşatmasının bitmesi artık her iki taraf için de istendik bir hâl almıştı. Her şekilde, Osmanlı kuvvetlerinin Vidin kuşatması başarılı olamamıştır⁵².

Anlaşma, Taltif ve Nötralizasyon

Pazvantoğlu Osman üzerinde uygulanan bu farklı çözüm alternatiflerinin denenmesinden sonra devlet, bu sorunu ortadan kaldırmak için bir başka

⁵¹ Kuşatma süresince Küçük Hüseyin Paşa'nın sadarete gönderdiği haberlerde harekâtın başarılı olan kısımlarından da bahsedilmekle birlikte esas vurgu kendisinin ve adamlarının artan ihtiyaçları üzerinedir. Ekim 1798'de bölgedeki eşkıyaların temizlendiğini belirtmiş, Vidin halkının da muhtemelen kaleden çıkıp kendisine sığınacaklarını umduğunu ifade etmişti. Askerlerinin dört-beş aydır metris yaptıklarını, zor koşullarda çalıştıklarını, kasıma kadar Pazvantoğlu meselesinin halledileceğini, ancak askere ihtiyacı olduğunu vurgulamaktaydı (Özkaya, 1983, s. 54).

⁵² Özkaya, bu başarısızlığı birkaç sebebe bağlar: Osmanlı ordusunda görevlendirilen paşaların ve beylerin Pazvantoğlu tarafından çeşitli hediyelerle taraf değiştirmeleri, kuşatmanın sekiz ay sürmesi nedeniyle taraf değiştirmeyen âyanların da bölgelerinden fazla uzak kalmak istemedikleri için geri dönmek istemeleri, Vidin şehrinin tam olarak muhasara edilememiş olması ve Pazvant'ın Tuna'nın sol sahilinden malzeme getirebiliyor olması, Pazvantoğlu'nun Vidin kalesini son derece sağlam bir şekilde tahkim etmesi bu sebeple karadan saldırıları püskürtmesinin yanında Tuna'dan gelen ince donanmayı da başarıyla saf dışı bırakabilmesi bu sebepler arasındadır (Özkaya, 1983, s. 58). Eren ve Sofroni, Vidin muhasarasının 6 ay sürdüğünü kaydeder (Eren, 1964, s. 534; Sofroni, 2003, s. 35).

yöntem bulmak zorunda kalmıştır. Bu çözüm, aslında devlet mekanizmasının yıllardır uyguladığı ve işlerliğini test etmiş olduğu muhaliflerin sistem içerisine entegre edilmesi yoludur. Güç kullanarak bastırılmayan ya da bastırılması devletin taleplerini karşılamak açısından efektif olmayan muhalif unsurlar, çeşitli rütbe ve mansıplarla sistem içerisine dâhil edilir ve tedricen ortadan kaldırılır. Böylece muhalif/isyankâr olan bir kişi veya grup elde ettiği rütbe, prestij ve servet kanalıyla devlet mekanizmasına dâhil edilmiş olur (Barkey, 1999, ss. 9-10). Pazvantoğlu Osman meselesinin hâlli konusunda devletin vardığı son karar bu olmuştur. Böylece problem çözme metodunun, alternatif çözümler içerisinde en “uygun” ve en “iyi” olanının seçilmesi süreci gerçekleştirilmiş olur (D’Zurilla ve diğerleri, 2004, s. 16).

Osmanlı devlet idaresi için artık geleneksel sayılan bu içselleştirme yöntemi resmî ifade üzerinden sürdürülen emir-komuta zincirinin devam ettirilmesidir. Bu taktiğin pratikte uygulaması genellikle şu kalıpları izler: merkezî idarenin rızası ve isteğine muhalif davranışta bulunan âyan/yemel idareci önce uyarılır, genellikle bu uyarının fiilî bir karşılığı olmamakla beraber cevap olarak bu olumsuz davranışa bir bahane veya özür bildirilir. Ancak “rıza-i şahaneye mugayir” tavırdan vazgeçilmez. İkinci adım olarak devlet uyarısının dozu artırılır, tehdide ve hakkında ferman çıkarmaya kadar uzanır. Bunun üzerine eğer güç kullanımı ile baş edilebiliyorsa, cezası tertip edilir. Ancak Pazvantoğlu Osman’ın isyan hareketlerinde olduğu gibi şiddet uygulaması başarıya ulaşmıyorsa bu sefer bir pazarlık-uzlaşma süreci başlar. Bu süreci belirleyen, merkezî devletin yerel âyan/idareciye istediğini vermekteki çekincesinin derecesi ile onun işgal ettiği konumdan sağlanabilecek fayda arasındaki dengedir. Genellikle istekler bir rütbe ve ona bağlı olarak ekonomik kazanç ve bu kazancın devamlılığı çerçevesinde şekillenmektedir. Genel değerlendirmede, merkezî devletin bu ödünü vermesinin yolu, resmî kanallardan muhalif/asi âyan/idarecinin af ve merhamet dilemesi ile gerçekleşir. Fiilî durum her ne kadar farklı bir çerçevede gerçekleşiyorsa da kayıtlara geçen durum devletin merhametini dilenen bir kul ve ona merhamet ve şefkat gösteren padişah rolleri ile gerçekleşmektedir. Pazvantoğlu Osman meselesinin hâllinde de en son yöntem olarak uygulanan bu af kalıbının uygulanmasıdır.

Şehrin kuşatmasına kadar uzanan sürecin hem Pazvantoğlu hem de devlet açısından, sürdürülmesinin faydasız bir hâle gelmesiyle, daha önce de defalarca yapmış olduğu gibi Pazvantoğlu tekrar Sultan’a sadakatini bildirdi ve af diledi (Özkaya, 1983, s. 59). Hatta devlet-i aliyyeye sadık olduğunu göstermek için kardeşini İstanbul’a yolladı⁵³. Kardeşi ile birlikte Fethülislam ve Kranye

⁵³ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2252; B.O.A Hatt-ı Humayun 2262).

mukataalarını ve Vidin nezaretini istediğini bildiren bir mektup⁵⁴ da iletmişti. Vezaret isteği ilk başta geri çevrilmişti⁵⁵.

Vidin meselesini “usulüne uygun” olarak hâletmek isteyen merkezî devlet Pazvant’ın af isteğini kabul etti⁵⁶. Pazvantoğlu Osman da kendisine şimdilik Kapıcıbaşılık rütbesi ve Vidin kaymakamlığının verilmesini ve bir iki ay sonra da vezaret verilmesi isteğini yineledi. Bu rütbe istekleri yerine getirilirse dağlı eşkıyası ile mücadele edeceğini ve devlet nerede isterse orada savaşaacağını belirtmiştir⁵⁷. Pazvantoğlu’nun istekleri değerlendirildikten sonra, öncelikle kapıcıbaşılık verilmesi kararlaştırıldı. Bu rütbesini kendine bildiren yazıda, Vidin’e bir muhafız tayin edilmesi için dilekçe yazması da istenmişti. Kapıcıbaşılığın yanında vezaret de isteyen Pazvantoğlu Osman bu dilekçeyi yazmayacağını, Vidin’de muhafızın barınacağı bir yer olmadığını, şehirde var olan kaymakamın bu görevi yerine getirebileceğini bildirdi. Ayrıca Niğbolu mutasarrıfından rahatsız olduğunu, böyle önemli bir sınırı kendi göndereceği adamlarla denetlemek istediğini bildirdi⁵⁸. Nitekim, kapıcıbaşılıktan sonra 22 Haziran⁵⁹ 1799’da (12 Muharrem 1214) Pazvantoğlu Osman’a vezaret rütbesi ve üç tuğlu paşa unvanı verilmiştir. Devletin, kendisine vezaret vermesine rağmen Pazvantoğlu’na fazla güvenmediği ve ihtiyatlı davrandığı görülmektedir. Vidin ve çevre mahallerin Pazvantoğlu’nun olası bir saldırısına karşı yine de ihtiyatla gözlenmesi kararlaştırılmıştır: “...Sofya ve Silistre tarafları boş bırakılmayub yine ihtiyad gözedilmek lazımdır”⁶⁰. Vezareti Vidin kalesinin muhafazası şartıyla Vidin ve Niğbolu Sancakları arpalık olarak kendisine verilmiş ve daha önce ele geçirmiş olduğu Kranye ve Fethülislam da

⁵⁴ Bu mektubun başında Pazvantoğlu Osman, kardeşini, kendi sadakatini ve verdiği sözde duracağını ispatlamak için gönderdiğini belirtmektedir. Devamında ise Fethülislam ve Kranye kazalarının iltizamını istediğini vurgulamaktadır (B.O.A Hatt-ı Humayun, 2699).

⁵⁵ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 4442).

⁵⁶ Pazvantoğlu’nun affedilmesine rağmen bölgedeki devlet görevlileri kendisine karşı tedbirli davranışlı elden bırakmamaktadırlar. Affedildiğine dair belge gelene kadar onun sözlerine ve davranışlarına itimat edilmemesi konusunda karar birliği sağlanmıştır (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 3010).

⁵⁷ (B.O.A Hatt-ı Humayun, 16147/C). Pazvantoğlu’nun bu mektubuna verilen cevapta şimdilik Kapıcıbaşılıkla yetinmesi gerektiği vezaret isteğinin daha sonra değerlendirileceği bildirilmektedir (B.O.A. 16147/B ve B.O.A Hatt-ı Humayun 15554).

⁵⁸ (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 2287).

⁵⁹ Özkaya’ya göre 18 Haziran, (Özkaya, 1983, s. 59).

⁶⁰ (B.O.A Hatt-ı Humayun, 15547).

hâkimiyet alanının içine girmiştir. Bununla birlikte Vidin cizyesi de emaneten uhdesine tevzi’ edilmiştir⁶¹.

Sonuç

Osmanlı merkezî yönetimi özellikle 18. yüzyılda, taşrada güçlenen yerel aktörlerle ciddi sorunlar yaşamıştır. Bu dönem Osmanlı idaresinin ademimerkeziyetçi bir görünüm içerisinde olduğu bir süreçtir. Askerî reform çabasında olan devlet, bu reformları gerçekleştirmek için gelirleri merkezde toplamaya çalıştığı gibi, yeni bir ordu oluşturma niyetindedir. Dolayısıyla taşra yönetiminde etkin olan ve bir şekilde vergi gelirlerinden ve imtiyazlardan faydalanan kişi ve gruplar için tehdit edici bir girişim olarak algılanmıştır. Nüfusunun büyük çoğunluğu yeniçerilerden oluşan ve güçlü bir âyan tarafından idare edilen Vidin açısından bakıldığında, devletin reform çabası, hem yeniçeri zümresinin hem de yine yeniçeri zümresine dâhil olan ancak servet, prestij ve askerî gücü ile bölgenin fiilî idaresini elinde tutan âyanın çıkarlarını tehdit etmiştir. Bu nedenle, kendi çıkarını ve hâkimiyet alanını korumaya çalışan Pazvantoğlu Osman, devlet açısından problem yaratan birçok ‘uygunsuz’ harekete girişmiştir. Merkezî kudretini artırmaya çalışan devlet idaresi ise bu muhalif ve düzen bozucu unsur ile farklı yollarla mücadele etmeye çalışmıştır. Kendi istek ve taleplerinin gerçekleşmesi önünde bir engel olarak gördüğü bu mesele ile mücadele ve çözüm biçimleri Osmanlı idaresinin sosyal problem çözme metodunu ve becerisini göstermektedir. Pazvantoğlu Osman’ın serdengeçti ağalığından vezaret rütbesine almasına kadar uzanan süreci bu şekilde anlamlandırmak mümkündür. Devlet bu meseleyi çözme uğraşısında bilgi toplama, alternatif çözüm önerileri geliştirme, duruma en uygun çözümü uygulama aşamalarının tamamını bilinçli, akılcı ve maksatlı olarak uygulamaya geçirmiştir⁶². Uyarı ve tehdit ile haddini bildirme, zor kullanma ve nihayetinde bir rütbe tevcihi ile uzlaşma olarak tespit edilen birçok alternatif çözüm önerisi içerisinden var olan duruma en uygunu seçilmiştir. Burada en önemli olan unsur, bulunan çözümlerin devletin hedefleri ile örtüşüp örtüşmediğidir. Çünkü problem çözme becerisi ile çözümü hayata geçirme/uygulama becerisi birbirinden farklı iki yetidir ve problem çözme yeteneği ile çözümü uygulama yeteneği arasında her zaman bir korelasyon yoktur. Bu açıdan bakıldığında, merkezîleşme kudretini artırma hedefine yönelik olarak taşrada uyguladığı politikanın başarılı olduğu açıktır. Öncelikle, taşrada devlet idaresine ve

⁶¹ (Cevdet, C.7, 1275, s. 44), (Eren, 1964, s. 534), (Zens, 2002, s. 99), (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 12761). Bir başka belgede, Pazvantoğlu devlete sadık kalacağını bildirmiş olmasına rağmen bu konuda kendisine pek güvenilmediği ancak yine de Vidin cizyesinin emaneten kendisine verilmesi isteğinin kabul edileceği belirtilmiştir. (B.O.A. Hatt-ı Humayun, 12327).

⁶² Sosyal problem çözme eyleminin nitelikleri için bk. (D’Zurilla ve diğerleri, 2004, s. 12).

uygulamalarına karşı ortaya çıkan muhalefet ya da direncin hiçbir şekilde devletin varlığına, hanedanın kimliğine ve idari sistemin bizatihi kendisine yönelik olmayışı bu başarının bir göstergesidir. İkinci olarak, muhalif veya problem yaratan unsurları rütbe ve mansıb tevcihiyle ödüllendirilmesi bir çelişki gibi görünse de bu unsurların sistemin içerisine dâhil edilip, bizzat nemalandıkları ve parçası oldukları bu sistemin devamını ister hâle getirilmiş olmaları bakımından devletin nihai maksadıyla asla çelişmemektedir. Pazvantoğlu ve Rumeli'deki taşra liderleri açısından bakıldığında, bu kişilerin sisteme dâhil edilmesi, devlet açısından istendik bir sonuç doğurmuş ve orta vadeli bir planla bu kişilerin hâkimiyet ve güçleri kendi ömürleri süresiyle sınırlandırılabilmiştir. Vidin ve Rumeli'deki âyanların hiçbiri sahip oldukları ayrıcalıkları irsî olarak devam ettirememişlerdir. Netice olarak, Osmanlı Devleti'nin problem çözme stratejilerini kurgulama biçimi ile uygulama becerisinin bir uyum içerisinde olduğu ve tesbit edilen hedefe ulaşıldığı söylenebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayun Kataloğu. 26/12581, 2945, 229/12761, 12427, 7820, 12581, 11073, 2945, 2252, 2699, 4442, 3010, 16147/C, 16147/B, 15554, 2287, 15547, 12761.

Cevdet Dâhiliye Kataloğu. 680,319.

Sofya Millî Kütüphanesi Oryantal Bölümü OAK Fonu. 9/20, 9/27. F26 Fonu: 2090, 2091, 2101, 2110.

Vidin Şeriye Sicili (VŞS). 6, 68, 69, 160 numaralı defterler.

İkincil Kaynaklar

Abou El-Haj, R. (2000). *Modern Devletin Doğuşu 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu* (O. Özel ve C. Şahin, Trans.). Ankara: İmge Kitabevi .

Akal, C. B. (2000). Bir Devlet Kuramı İçin Giriş. *Devlet Kuramı*. (C. B. Akal, Ed.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Anscombe, F. F. (2006). Albanians and "Mountain Bandits". (F. F. Anscombe, Ed.). In *the Ottoman Balkans 1750-1830* in (pp. 87-113). Princeton: Markus Wiener Publishers.

Barkey, K. (1999). *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* (Z. Altok, Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Barkey, K. (2011). *Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Versus Kitap.

Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset* (Z.Yelçe, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cevdet, A. (1275). *Tarih-i Cevdet, Cilt VI, VII*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Cevdet, A. (1309). *Tarih-i Cevdet* (2. bsk., Vol. VIII). Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye.

- D’Zurilla, T. and Goldfried, M. (1971). Problem Solving and Behaviour Modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 78, 107-126.
- D’Zurilla, T. J., Nezu, A. M. and Maydeu-Olivares, A. (2004). Social Problem Solving: Theory and Assessment. (E. C. Chang, T. J. D’Zurilla and L. J. Sanna, Eds.). *Social Problem Solving Theory, Research and Training* in (pp. 11-27). Washington DC: American Psychological Association.
- Eren, C. (1964). Pazvantoğlu Osman. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. IX, ss. 532-535). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1982). Osmanlı Klasik Dönemindeki “Eşraf ve Âyan” Üzerine Bazı Bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları*, 3, 105-118.
- Haldun, İ. (2007). *Mukaddime* (5. bsk.), *Cilt 1*. (S. Uludağ, Ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Herbert, W. V. (1896). *The Chronicles of A Virgin Fortress Being Some Unrecorded Chapters of Turkish and Bulgarian History*. London: Osgood, McIlvane & Co.
- Hezarfen, A. (2004). *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkiyası*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- İnalcık, H. (1958). Osmanlı Padişahı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 68-79.
- İnalcık, H. (1977). Centralization and Decentralization in Ottoman Administration. (T. Naff and R. Owen, Ed.). *Studies in Eighteenth Century İslamic History* in (pp. 27-52). Carbondale: University of Southern Illinois Press.
- İnalcık, H. (1993). State and Ideology under Sultan Suleyman I. *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society* in (pp. 70-94). Bloomington: Indiana University Turkish Studies.
- İnalcık, H. (1998). Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar (Ç. Keyder and F. Tabak, Ed.). *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (Z. Altok, Çev.) içinde (ss.17-35). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İnalcık, H. (2000). Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet. *Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adalet* içinde (ss. 39-46). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt V* (N. Epçeli, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Keyder, Ç. and Tabak, F. (Eds.). (1998). *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. (Z. Altok, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Khoury, D. R. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Taşra Toplumunu Musul, 1540-1834* (Ü. Tansel, Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lesh, R. and Zawojewski, J. (2007). Problem Solving and Modeling. (F. Lester, Ed.). *Second Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning* in (pp. 763-804). Information Age Publishing.
- McGowan, B. (2004). Âyanlar Çağı, 1699-1812. (H. İnalcık ve D. Quataert, Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* içinde (Cilt 2, ss. 761-867). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Moore, M. H. (1992). Problem-Solving and Community Policy. *Crime and Justice*, 15, 99-158.

- Noguchi, Y. (2008). Clinical Sociology in Japan. (J. M. Fritz, Ed.). *International Clinical Sociology* in (pp. 72-83). Springer.
- Özkaya, Y. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özkaya, Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Peak, K. J. and Glensor, R. W. (2011). *Community, Policing and Problem-Solving Strategies and Practices* (6.th editions ed.). Prentice Hall.
- Platon. (2010). *Devlet* (3. bsk. ed.) (S. Berker, Trans.). İstanbul: Athena Yayıncılık.
- Robert, C. (1842). Le Monde Greco-Slave. *Revue Des Deux Mondes*.
- Robertson, I. (2001). *Problem Solving*. Psychology Press.
- Salzmann, A. (1993). An Ancien Regime Revisited: "Privatization" and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire. *Politics and Society*, XXI(4), 393-423.
- Salzmann, A. (1999). İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar. *Osmanlı*, 3, 227-235.
- Salzmann, A. (2011). *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Regime'i* (A. Özdemir, Trans.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Scharpf, F. W. (1997). Introduction: The Problem-Solving Capacity of Multi-Level Governance. *Journal of European Public Policy*, 4(4), 520-538.
- Sofroni, V. (2003). *Osmanlı'da Bir Papaz Günahkâr Sofrini'nin Çileli Hayat Hikâyesi 1739-1813* (A. N. Taş, Çev.). İstanbul.
- Terray, E. (2000). Devlet, Rastlantı ve Zorunluluk. Bir Tarih Üzerine Düşünceler. (C. B. Akal, Ed.). *Devlet Kuramı* (G. Sarı, Trans.) içinde (ss. 95-105). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Unan, F. (2004). *İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet*. Ankara: Lotus Yayımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2010). *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* (2. bsk. ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Van de Walle, J., Karp, K. ve Williams, J. (2013). *İlkokul ve Ortaokul Matematiği* (7. bsk. ed.) (S. Durmuş, Trans.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Weber, M. (2009). *From Max Weber: Essay in Sociology* (H. Gerth and M. C. Wright, Trans.). (H. Gerth, C. W. Mills, Eds.). Routledge.
- Yeşil, F. (2009). *Nizam-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim, 1793-1826*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi .
- Zens, R. (2002). Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807. *International Journal of Turkish Studies*, 8(1-2), 89-104.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ERMENİ TERCÜMANLARIN ROLÜ: LUIGI DAMATO VAKASI

Yahya YEŞİLYURT

Özet: Batılı Güçlerin artan ihtiyaçları ve politik çıkarları gereği Osmanlı Devleti'ne yönelik politikaları tarihin bazı dönemlerinde farklılık arz etmiştir. Değişen politikaları gereği Avrupalı güçler, Osmanlı Devleti'ne de bakış açılarını değiştirmişlerdir. Özellikle de Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası başta İngiltere olmak üzere bazı Avrupa devletlerini harekete geçirmiştir. Bu devletler, Osmanlı Devleti'nde emellerini ve politikalarını gerçekleştirme ve var olan çıkarlarını koruma adına Osmanlı'daki azınlıklarla ilgilenmişlerdir. Osmanlı Devleti de özellikle 1800'lü yıllardan itibaren Batılı Güçlerin, kendisine yönelik politikaları neticesinde bu devletlerin dillerini bilen insan gücüne ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacı kapatmak için dil bilen Gayri Müslimler kullanıldığı gibi dil bilen elemanlar yetiştirmeye de yönelmiştir. Özellikle de Osmanlı Devleti ile yabancı ülkeler arasındaki ilişkilerin gerçekleştirilmesinde bu tercümanların görevleri yadsınamayacak kadar önemlidir. Tercümanlar, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine yönelik Batılı Devletlerin politikaları ve kendi emelleri uğruna buldukları konumu kullandıkları görülmüştür. Bu çalışmayla Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesinin nasıl uluslararası boyut kazandığı görülecektir. Osmanlı Devleti'nin diplomasi mücadelesi ve duruma yabancı bir devletin nasıl müdahil olduğu ortaya konulmuştur. Osmanlı Devleti'nde çalışan bir tercümanın siyasal ve sosyal etkinliğine değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ermeni meselesi, İngiltere, Luigi Damato, Osmanlı Devleti, tercüman, Van.

The Role of Armenian Dragomans in the Ottoman Empire: Luigi Damato's Case

Abstract: Due to the growing needs and political interests, policies of western powers toward the Ottoman Empire differed in some periods of history. As a result of changing policies, the European Powers modified also their perspectives on the Ottoman Empire. Especially Russian policy on warm water ports, mobilized some European States including Britain. These states grew an interest in the minorities of the Ottoman Empire to realize their ambitions and policies. Especially from the 1800s the Ottoman Empire felt the need of some people who knew the languages of these states against the policy of the Western Powers. To satisfy the need for the people, non-Muslims were recruited and training of multilingual staff was provided. In particular, the relations between the Ottoman Empire and foreign countries, the roles of dragomans were undeniably very important. The Dragomans were using their positions for the benefit of Western States politics. This study reveals how the internal problem related to dragoman's role in the Ottoman Empire gained an international dimension. The present study suggests also the diplomatic struggle of the Ottoman Empire and how a foreign state intervened in the problem. A Dragoman working in the Ottoman Empire was discussed from political and social perspective.

Key words: Armenian question, Great Britain, Luigi Damato, The Ottoman Empire, dragoman, Van.

Giriş

Avrupalı Devletler, 1815 yılında Viyana Kongresi'nde Avrupa'nın durumu için toplandıklarında Osmanlı Devleti'yle de yakından alakadar olmuşlardı. Bu kongrede doğrudan Osmanlı Devleti'yle ilgili bir karar alınmamış, ancak Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren konular için "Şark Meselesi" tabiri ilk defa ortaya çıkmıştır (Karal, 1999, ss. 203-204). Bu tarihten sonra Batılı devletler, Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerine hep "Şark Meselesi" politikası çerçevesinde bakmaya başlamışlardı (Adamof, 2001, ss. 39-46; Halaçoğlu, 2007, ss. 20-21). Bunun etkisiyle Rusya'nın sıcak denizlere inme isteği, İngiltere'nin ise Rusya'nın bu politik manevrası karşısında ticaret yollarında Osmanlı Devleti'ne karşı politikası, değişiklik göstermeye başlamıştır. Rusya'nın Balkan toplulukları üzerindeki etkili politikası nedeniyle İngiltere, Fransa ve daha sonra Amerika gibi devletler de Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman olmayan topluluklarla ilgilenmeye başlamıştır (Altıntaş, 2005, s. 26). Özellikle de 1876-77 Osmanlı-Rus Harbi esnasında ve sonrasında yapılan 1878 Berlin Kongresi'nde¹ ve Ayastefanos Antlaşması'nda Ermeniler, Rusya ve İngiltere tarafından politikaları gereği kullanılmışlardır (Halaçoğlu, 2007, ss. 24-25; Altıntaş, 2005, ss. 150-183). Bu konuda Bayram Kodaman, "Şark Meselesi'ndeki Rus-İngiliz rekabeti yüzünden her iki tarafça tahrik ve teşvik edilerek fiiliyatta da ortaya çıkarılmıştır" diye belirtmektedir (Kodaman, 1985, s. 569).

Osmanlı Devleti, hem bu politikaları yakından takip etmek hem de diğer devletlerle olan ilişkilerini yürütmek amacıyla yabancı dil bilen elemanlara ihtiyaç duymuştur. Yabancı elçilikler açtığı gibi dil bilen memurlar da istihdam etmeye başlamıştır. Artan ihtiyaca binaen tercümanlar da Osmanlı Devleti siyasi hayatına girmişler ve özellikle de XVIII-XIX. yüzyıllarda etkili olmuşlardır. Bu çalışmanın da ana temasını, Luigi Damato vakasından yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde tercümanların rolü oluşturmaktadır.

Luigi Damato, aslen Maltalı'dır. Babasının mesleğinden dolayı İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Galata civarında büyümüştür. Daha sonra İstanbul'da bulunan Tıp Okulu'ndan mezun olmuş ve eczacı olarak 1886 yılında Van Belediyesi'ne atanmıştır. Burada görevliken ayrılıkçı Ermeni grupların arzusu istikametinde hareket etmiştir. Van Valisi Hamid Paşa'nın zehirlenmesi olayına adı karışmış ve yapılan araştırma sonucunda tutuklanmıştır. Van'da bulunan İngiltere Konsolosluğu'nda çalışmakta olan bir Ermeni tercüman vasıtasıyla Luigi'nin tutuklanması meselesi, uluslararası boyut kazanmıştır. 1800'lü yıllardan itibaren örgütlenmeye başlayan ayrılıkçı Ermenilerin Van'da

¹ Geniş bilgi için bk. (Erim, 1953, ss. 403-424).

kıyırdanmaları başlamış ve doğal olarak bölgede çıkarı olan yabancı devletlerin de dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Tutuklandığı anda verdiği ifadede Osmanlı tebaası olduğunu söyleyen Luigi, tercüman Nişan Efendi'nin olaya müdahil olmasıyla, aynı zamanda İngiltere tebaası olduğunu da söylemiştir. Dolayısıyla ilk başlarda Osmanlı Devleti'nin iç meselesi gibi görünen olay, tercümanın devreye girmesiyle sonradan devletlerarası bir diplomasi krizi hâline dönüşmüştür. Osmanlı Devleti ise Luigi Vakası'nda herhangi bir krize meydan vermemek için azami ölçüde gayret sarf etmiştir. Osmanlı yetkililerinin yaptığı araştırma neticesinde bir yanlışlık yapıldığı ortaya çıkarılmış ve Luigi'nin İngiltere vatandaşı olduğu Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. Bu esnada Luigi Damato'nun yargılanması için yine tercümana ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyaç ise İngiltere'nin Van Konsolosluğu tarafından karşılanmıştır. Ancak Ermeni olan tercüman Nişan Efendi'nin (dragoman) olaya karışmasıyla, olayın seyri değişmiştir. Osmanlı ve İngiliz arşivinde bulunan belgelere göre olay, hassas bir noktaya çekilmiş ve Osmanlı-İngiliz diplomasi krizi hâline getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Elçilik Tercümanları

Tercüman kelimesi köken itibarıyla Arami olup, tercüme eden kimse anlamına gelmektedir². Çok eski dönemlerden itibaren devletlerarası ilişkileri düzenlemek amacıyla tercümanlar kullanılmıştır (Bosworth, 2000, s. 237). Devletlerin ticari, sosyal ve kültürel ilişkilerini düzene koymak için yöneticiler yanlarında mutlaka bir tercüman bulundurmuşlardır. Bunun dışında tercümanlar çeşitli mahkemelerde de görev almışlardır (Orhonlu, 1979, s. 176). Yerli ve yabancı kişiler arasında meydana gelen davalarda tercüme yaparak, bu yaptıkları tercümeleri ilgili kişilere sevk etmişlerdir (Orhonlu, 1979, ss. 175-176).

Osmanlı Devleti'nin idaresi döneminde tercümanlar büyük önem taşımışlardır. Ancak ilk dönemlerde tercümanlığın, bir kurum olarak varlığı hakkında bilgiler net değildir. Nitekim Orhonlu'ya göre, "Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan münasebetlerinde yabancı dil bilen memurların kullanıldığı muhakkaktır" görüşünden yola çıkılarak bir yargıya ulaşılabilmektedir (Orhonlu, 1979). Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde tercümanlık müessesesinin XIV. yüzyılda başlatılması doğaldır. Ayrıca tercümanlığın kurum olarak temelinin Fatih Sultan Mehmet döneminde atıldığı kesin olarak bilinmektedir (Bosworth, 2000, s. 237). Osmanlı Devleti'nde tercümanlık XVIII. yüzyıla kadar ihtiyaca binaen varlığını sürdürmüştür. Örneğin Karamanoğulları ve Akkoyunlarla ilişkiyi kendi çıkarları açısından lehinde bulan Venedikliler, bu beyliklere elçiler göndermişlerdir (Polatçı, 2009, s. 30). İstanbul'un fethinin hemen akabinde ise

² Tercüme ve tercüman kelimesinin dil bilimi açısından tarihî kökeni için bk. (Lewis, 2004, ss. 19-20).

Venedik tarafından İstanbul'a 1454 yılında Balyos³ adı altında bir elçi görevlendirilmiştir. Bu elçilerin iletişimini de tercümanlar sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk tercümanın ise 1479'da Venedik ile yapılan antlaşmayı, Venedik'e götürülen ve hakkında başka bir şey bilinmeyen Lütfi Bey olduğu belirtilmektedir (Orhonlu, 1979, s. 176).

Osmanlı Devleti'nde tercümanlık, ilerleyen yıllarda artan ihtiyaca binaen gelişme göstermiştir. Venedik'ten sonra 1475'te Lehistan, 1497'de Rusya, 1525'te Fransa, 1528'de Avusturya, 1538'de İngiltere ve 1612'de Hollanda gibi devletler, Osmanlı Devleti ile artan siyasi ve ticari ilişkileri neticesinde Osmanlı Devleti'nde elçiler bulundurma ihtiyacı duymuşlardır (Polatçı, 2009, s. 31). Dolayısıyla İstanbul'da balyosluk veya elçiliklerin kurulmasıyla tercümanlık müessesesinin de kurulduğu ve tercümanların Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatına girdikleri bilinmektedir (Bosworth, 2000, s. 238; Berkes, 2003, s. 148; Köse, 2011, s. 1067). Örneğin ilk olarak Osmanlı Devleti'nde 1572'de Fransız elçisi, Nikola adında birini tercüman olarak kullanmıştır. Daha sonra 1584'te İngiliz elçisi Burton'un Mustafa Çavuş isminde bir kişiyi tercüman olarak kullandığı bilinmektedir (Orhonlu, 1979, s. 180). Yabancı elçilikler, ilerleyen yıllarda, hem resmî hem de özel işlerini yürütmek amacıyla Osmanlı Devleti'nde bulunan bazı aileleri bu iş için kullanmışlardır (Lewis, 2004, s. 26). Özellikle de Galata ve Pera civarında bulunan aileler, elçilik ve konsoloslukların tercüme işlerini yürütmüşlerdir (Bosworth, 2000, s. 237; Groot, 2000, s. 237; Rothman, 2009, s. 777). Tercümanlar da doğal olarak Türk idarecileriyle yapılan görüşmelerde kullanılmıştır. Elçiliğin üzerine düşen vazifelerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için önemli görevler üstlenmişlerdir (Köse, 2011, s. 1068)⁴.

Bu gelişmeyle beraber Osmanlı Devleti'ndeki tercümanlar Hariciye Nezareti gibi kurumlar için vazgeçilmez hâle gelmiştir. Batı dünyasında meydana gelen değişimle birlikte Osmanlı Devleti'nde de tercümanlık müessesesi bir o kadar önem kazanmaya başlamıştır (Findley, 1989, s. 45)⁵. Bu önem 1821'de Osmanlı Devleti'nde Tercüme Odası'nın kuruluşuna kadar giden bir süreci de başlatmıştır (Berkes, 2003, s. 199; İnalçık, 2005, ss. 207-208)⁶. Daha sonraları ise Divan-ı Hümayun Tercümanlığı, Eyalet Tercümanlığı, Askerî ve Eğitim

³ Detaylı bilgi için bk. (Şakiroğlu, 1992, ss. 43-47; Rothman, 2009, s. 775).

⁴ İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Sir Peter Wyche, 1636 tarihli raporunda, "...daha güçlü emirler çıkardım. Bu emirleri tercümanım aracılığıyla kendilerine gönderdim. Kadı direnmeye cesaret edemedi. Daha sonra da konsolos (İzmir) yolumdan çekildi..." diyerek tercümanların işlevselliği hakkında üst yönetimine bilgi vermiştir. Geniş bilgi için bk. (Goffman, 2001, s. 38).

⁵ Osmanlı Devleti'nde bürokrasinin tarihî gelişimi için bk. (Göçek, 1996).

⁶ Tercüme Odası'na tarihî gelişimi için bk. (Findley, 1980, ss. 132-135; Kenan, 2010, s. 156; Weiker, 1968, s. 460).

Kurumları Tercümanlığı ve son olarak da Yabancı Elçilik ve Konsolosluk Tercümanlığı gibi kısımlara ayrıldığı bilinmektedir (Orhonlu, 1979, s. 176). Konumuz itibarıyla elçilik ve konsolosluk tercümanları önem arz etmektedir. Zira Osmanlı Devleti ile yabancı devletlerin ilişkilerinin düzenlenmesi ve yürütülmesinde elçiler ve konsoloslar büyük önem taşımışlardır. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bu önem daha da artmıştır. Bu önemle birlikte Osmanlı Türkçesini bilmeyen elçi ve konsoloslar, buldukları yerlerde Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini yürütebilmek adına tercümanlar kullanmak zorunda kalmışlardır.

Elçiliklerde memurlar, tercümanlar, yeniçeriler, bir çavuş ve efendiden oluşan idari kadro bulunmaktaydı. Bunların çalışma koşulları ve şartları belli bir kural çerçevesinde düzenlenmiştir (Polatçı, 2009, ss. 62-66). Kuralların dışına çıkan tercümanlar; örneğin elçilik ve konsolosluklarda devlet işleri dışında, çalıştıkları devletle çıkar ilişkisi kurarlarsa görevlerinden alınırlardı veya bir şekilde görevlerine son verilir (Quataert, 2005, ss. 62-63)⁷. Nitekim XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren elçiliklerdeki tercümanlar tarafından, bu kuralların ihlal edildiği gözlemlenmiştir. Artan ihtiyaca binaen konsolosluklar da açılmış ve bunların da kendi bünyesinde tercüman çalıştırdıkları görülmüştür. Konsolosluklara verilen izin doğrultusunda iki tercüman bulundurabilmişlerdir. Bu tercümanların da Osmanlı vatandaşı olması ve bazı ayrıcalıklara sahip olması onları ayrıcalıklı konuma getirmişti. Devletin işleyişiyle alakalı olarak, tercümanlık belli kurallar çerçevesinde belirlenmiştir (Bosworth, 2000, s. 238; Polatçı, 2009, s. 34).

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Fransa, İngiltere, Avusturya, Danimarka, Hollanda, Dubrovnik ve iki Sicilya devletinin Osmanlı Devleti'nde konsoloslukları bulunmaktaydı. Bu elçilik ve konsolosluklarda çalışan tercüman sayısı 194'e ulaşmıştı. Konsolosluklarda çalışan tercümanların yapacakları işler de 1854 yılında belli bir düzene konulmuştu. Elçiliklerde en fazla dört, konsolosluklarda ise bir tercüman istihdam edilmeye başlanılmıştı. Önceleri Osmanlı Devleti tarafından atanan tercümanlar, bu dönemden itibaren bizzat ilgili devlet tarafından atanmaya başlanmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak tercümanlar, Osmanlı siyasal hayatında önemli bir rol oynamaya başlamışlardır. İlk başlarda elçilerin yanında görülen Türk tercümanların yerini zamanla Hristiyan Osmanlı vatandaşları almaya başlamıştır (Orhonlu, 1979, ss. 180-181). Bunlar arasında da Rum tercümanlar önemli rol oynamışlardır⁸. Daha

⁷ Örneğin 1716'da Fransız Baştercüman Benjamin Brüe, Almanların lehine bilgi sızdırdığı gerekçesiyle boğdurulmuştur. Detay için bk. (Polatçı, 2009, ss. 85-87). Ayrıca 1821 yılında Osmanlı Devleti'ne isyan eden Yunan asillerle birlikte hareket ettiği için tercüman Stavrakı Aristarçı idam edilmişti. Bk. (Lewis, 2004, s. 28).

⁸ 1821 yılında oluşturulan Tercüme Odası'na baş tercüman olarak atanan Yahya Efendi, aslen Rum idi. Detay için bk. (Berkes, 2003, s. 199).

sonra da Ermeni vatandaşlar tercümanlıkta söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1881 Osmanlı Devlet Yılığında Nafia Dairesi Tercüme Kalemi Müdürü Kigork Efendi, 1885 yılındaki yıllığa göre Hariciye Nezareti Tercümanı Mikail Efendi gibi daha birçok isim sayılabilir (Sarıay, 2006, ss. 14-17).

Luigi Damato Vakası ve Ermeni Tercüman Nişan Efendi'nin Rolü

Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin, millet-i sadıka oldukları bilinen bir gerçektir. Hatta Osmanlı Devleti'nde üst mevkilere kadar gelebildikleri için de zamanla yabancı devletlerin ilgisini çekmeye başlamışlardır. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dış işlerinde çalışan birçok Ermeni memur ve tercümanın bulunduğu bilinmektedir (Şahin, 2008, ss. 70-73). Özellikle de Osmanlı Devleti'ne ait topraklar üzerinde emperyalist emeller besleyen devletler, Osmanlı'daki bu Ermeni memur ve tercümanlara daha da ilgi duymaya başlamıştır. Bu ilginin nedeni, sadece Osmanlı idaresini uğraştırmak, çıkarları olan coğrafyalardan uzak tutmak ve bu amaçla ilgilendikleri Osmanlı topraklarında kendi çıkarlarını sağlamlaştırmaktır. Bu gaye uğruna Osmanlı toplumundaki gayrimüslim topluluklara ayrılıkçı fikirler aşılanmaya çalışılmıştır (Hasanaliev, 2001, ss. 8-17). Bunu çeşitli propaganda araçlarıyla dolaylı yollardan yaptıkları gibi kendi ülkelerinde, bazı gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına kucak açarak doğrudan da gerçekleştiriyorlardı (Tosun, 2004, ss. 146-153). Nitekim günümüz anlayışıyla bu ilişkilerin en zirve noktasını, 1915 yılında Ermenilerin Osmanlı Devleti'nde zorunlu göçe tabi tutulması oluşturmuştu (Çelik, 2008, ss. 143-163)⁹.

Osmanlı-Ermeni ilişkileri 19. yüzyılın başlarında yavaş yavaş kötüye gitmeye başlamıştı. 1890'dan önceki yıllarda Osmanlı topraklarının çeşitli bölgelerinde, toplu hâlde meydana gelen Ermeni olaylarından önce¹⁰, münferit kıpırdanmalar olmuştur¹¹. Luigi Damato olayı da tam bu esnada meydana gelmiştir.

⁹ 1915 tehciri hakkında geniş bilgi için bk. (Çiçek, 2012).

¹⁰ 1890 yılında Erzurum'da Hınçak ve Taşnak üyeleri tarafından çıkarılan isyan, bu isyanın akabinde Kumkapı gösterileri, 1892 Merzifon, Yozgat ve Kayseri olayları, 1894 Sason olayları, 1895 Bâbüali baskını, 1895 Zeytun isyanı, 1896 Van isyanı, 1896 Osmanlı Bankası baskını, 1905 yılında II. Abdülhamit'e suikast girişimi, 1905 Adana olayları gösterilebilir (Tosun, 2004, ss. 159-163). Ayrıca Erzurum olayları için bk. (Demirel, 1990, ss. 21-58).

¹¹ Luigi Damato Vakası'ndan sonra 1890 ve sonrasında Van'da meydana gelen Ermeni olaylarıyla ilgili geniş bilgi için bk. (Akçora, 1994).

İngiliz Konsolos Vekili John Frederick Russell¹², durumu İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliği'ne yazarak Van'da meydana gelen olayları ve tutuklandıklarını bildirmiştir (FO., 195/1917, s. 383). 3 Ocak 1888 tarihli yazısında 27 Aralık 1887'de Van'da meydana gelen olaylardan bahsetmiş ve kendisinin bu olaylar karşısında neler yaptığını bildirmiştir. Yazılanlara göre Van'daki bazı Ermeniler, Osmanlı idaresine karşı bazı olaylar çıkarmışlardır. Başta Karakin Asadoryan olmak üzere birtakım Ermeniler tutuklanmıştır. Konsolos Vekili Russell, bu bilgileri tercümanı vasıtasıyla öğrendiğini ve büyükelçiliğe ilettiğini belirtmiştir (FO., 195/1917, s. 383). Hamid Paşa'nın yerine atanan Van Valisi Halil Paşa¹³ ise İstanbul'a göndermiş olduğu telgrafında Van'da bazı Katolik Ermenilerin ihtilal fikrine sahip olduklarını ve ileride devletin başına iş açacaklarını bildirmiştir (BOA.Y.PRK.UM., 11/19). Van Konsolos Vekili Russell, 3 Ocak 1888'de İstanbul Büyükelçiliği'ne gönderdiği telgrafta, Van'daki Ermenilerin hepsinin silahlandırılması durumunda birbirleriyle çatışacaklarını da ifade etmiştir (FO., 195/1917, s. 384). Buradan açıkça görülüyor ki Van Konsolos Vekili Russell, her Ermeni vatandaşının Osmanlı Devleti aleyhine kullanamayacağını ifade etmektedir.

Bazı ihtilalcı Ermenilerin, Osmanlı Devleti aleyhine, Van'da yaşayan diğer Ermenileri de kışkırtmaya çalıştıkları yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. Bizzat Van Valisi Halil Paşa'nın araştırmalarıyla bunlar tespit edilmiş ve bazı Ermeniler tutuklanmıştır. Hatta 1887 yılında Van Valisi Hamid Paşa'nın ölmesi üzerine tahkikat yapılmış ve o dönemde Van Belediyesi Eczacısı olan Luigi Damato tutuklanmıştır. Tutuklanmasının sebebi ise eski vali Hamid Paşa'nın aleyhinde çalışmalar yapan Kacim Artin isimindeki bir Ermeni ileri geleniyle iyi ilişkileri olması ve Hamid Paşa'nın zehirlenmesinde önemli rol oynamasıdır¹⁴. Kacim Artin Efendi'nin, Van'daki bazı Ermenileri, Osmanlı idaresi aleyhine örgütlemeye çalışmış, ihtilalcı fikirleri olan ve Luigi Damato'nun İstanbul'dan Van'a gelişinde ona destek çıkmış bir kişi olduğu öğrenilmiştir. Bu durum üzerine Hamid Paşa'nın ölümü şüpheli bulunmuş ve Eczacı Damato tutuklanmıştır. Yapılan araştırmalarda Hamid Paşa'nın kalp

¹² John Frederick Russell, daha önce Musul'da İngiltere Konsolos vekili olarak görev yapmaktaydı. 14 Şubat 1887'de Van'a atanmıştır (*The London Gazette*, 8 March 1887, s. 1229).

¹³ Halil Paşa, Rumeli Beylerbeyi unvanıyla Van Vilayeti'ne atanmıştır. Detay için bk. (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), İradeler Dâhiliye (İ.DH.)*, Dosya No: 1019/Gömlek No: 80433).

¹⁴ Hamid Paşa, 16 Aralık 1886'da Van Vilayeti hakkında bir layiha kaleme almış ve buradaki bazı Ermenilerin zararlı faaliyetlerine dikkat çekmiştir. Bunlara karşı kanunların verdiği ölçüde tedbir alındığını ve böylesi zararlı hareketlere izin verilmeyeceği yönünde bilgi vermiştir. Layiha için bk. (*BOA., Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)*, Dosya No: 8/Gömlek No: 21); ayrıca (*BOA., Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, Dosya No: 1388/Gömlek No: 44).

rahatsızlığı bulunduğu ve almış olduğu ilaçlar içerisinde bir tanesinin miktarının fazla çıktığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırma sonucu belediye eczanesinde ilacın eksik olduğu görülmüş ve Luigi Damato, Hamid Paşa'nın ölümünden sorumlu tutulmuştur (BOA.Y.PRK.UM., 11/19).

Bu tahkikatı belediye doktoru Arestidi Efendi¹⁵, Van Askerî Hastanesi baştabibi Necip İhsan, Van Belediyesi eski doktoru Hasan Efendi ve Askerî Hastane doktorlarından Nikolaki Efendi yapmıştır. Hamid Paşa'nın kalp rahatsızlığı nedeniyle Kaloral İderat, Biromor Depo ve Dasbumor Dijital, Balık Yağı ve Sülfat gibi ilaçlar kullandığı tespit edilmiştir. Ancak Kaloral İderat'ın Hamid Paşa'nın kanında fazla miktarda çıkması üzerine belediye eczanesinde bulunan bu ilaçlar araştırmaya dâhil edilmiştir. Arestidi Efendi'nin, eczanenin deposunda Kaloral ilacının 50 gram eksik olduğunu tespit etmesiyle, Luigi Damato şüpheli olarak tutuklanmıştır (BOA.Y.PRK.UM., 11/19).

Hamid Paşa'dan sonra Van'a vali olarak atanan Halil Paşa, Luigi Damato'nun ihtilalcı Ermenilerle¹⁶ olan ilişkisini tespit etmiştir. Zaten Van Konsolos Vekilinin ve tercümanın devreye girmesi bu ilişkiyi de gözler önüne sermektedir. Konsolos Vekili Russell, 20 Aralık 1887'de, Van Valisi Halil Paşa'ya tercümanı Nişan Efendi'yi göndererek tutuklu Ermenilerin durumunu öğrenmeye çalışmıştır. Ancak Nişan Efendi döndüğünde, Vali'nin kendisine hakaret ettiğini ve sorduğu sorulara da cevap vermediğini söyleyerek konsolos vekilini yönlendirmiştir. Konsolos vekili de hem kendi maiyetinde çalışan bir memurun hakkını aramak hem de Ermeniler üzerinde etki oluşturmak adına bu durumu Vali Halil Paşa'ya yazarak sormuştur. Ayrıca yazısında bu tutuklu Ermenilere işkence yapıldığı iddiasını da ortaya atmıştır (FO., 195/1917, s. 385).

Halil Paşa, iki gün sonra verdiği yazılı cevapta, bilgi almak için gönderilen tercümanın davranışının, devlet adap ve erkânına yakışır olmadığı gibi devletler arasındaki anlaşmalar gereği yapılmış olan protokollere de aykırı bir hareket olduğunu nazik bir dille ifade etmiştir. Ayrıca böyle bir bilginin alınması için İngiltere'yi ilgilendiren bir durum olmadığını ve tutuklanan kişilerin Osmanlı vatandaşı olduğunu belirtmiştir. Halil Paşa aynı yazısında, İngiliz Konsolosluğu tarafından ileri sürülen hususların, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale olarak algılanacağı konusunu da vurgulamıştır (FO., 195/1917, s. 386). Dolayısıyla İngiltere'yi ilgilendiren bir konu olmadığı için Osmanlı Valisi'nin de bununla ilgili konsolos vekiline ve tercümanına bir cevap veremeyeceğini

¹⁵ Arestidi Efendi hakkında bk. (BOA, İ.DH., 1083/84954).

¹⁶ Ayrılıkçı fikirlere sahip Ermeniler, Hınçak komitesi adında ilk olarak 1887 yılında örgütlenmişlerdi. Bu örgütlenmelerin nasıl yapıldığı, Hınçak komitesinin kuruluşu ve bağımsız bir Ermenistan için ihtilalin nasıl yapılacağı hakkında Ermeniler tarafından yapılmış nizamnameler için bk. (Hüseyin Nazım Paşa, 1998, ss. 2-13).

belirtmiştir. Ayrıca bu olayı konsolosluk tercümanının Ermeni olması nedeniyle kendi vazifesinin dışında bir görev olarak gördüğünü de söylemiştir (FO., 195/1917, s. 386). Halil Paşa, tercümana uygun bir dille, bilgi veremeyeceğini belirtmiş ve kötü davranmadığını da izah etmiştir (FO., 195/1917, s. 386). Görüldüğü üzere tercüman Nişan Efendi, Ermeni olması ve Ermeniler hakkında bilgi alamaması nedeniyle durumu yanlış bir şekilde Konsolos Vekili'ne sunmuştur. Tercüman Nişan Efendi, konumunu kullanarak Osmanlı Devleti aleyhine faaliyette bulunan Ermenileri korumaya çalışmıştır. Bunu gerçekleştirmek için de diplomasiyi bir kenara bırakarak farklı bir yöntem izlemiştir.

Konsolos Vekili Russell'in Van Valisi Halil Paşa'ya yazdığı 23 Aralık'taki yazıda, durumu şifahi öğrenmek istediğini ve bu nedenle tercümanını gönderdiğini yazmıştır. Ayrıca böylesi bir durumda devlet işlerinin nasıl yürüdüğünden ziyade insanlık namına hareket ederek kendisine bir bilgi verileceğini umduğunu belirtmiştir. Ancak Vali Paşa'nın aksi davranmasına şaşırıldığını ve Nişan Efendi'ye de güvendiğini söylemiştir. Yine kendisinin böyle davranmasına gelince, görevinin Van'da meydana gelen bu tutuklanmaların sebebini ve yetkililerden alacağı bilgileri doğru bir şekilde İngiltere Büyükelçiliği'ne bildirmekten ibaret olduğunu söylemiştir (FO., 195/1917, s. 387). Hemen ertesi gün Halil Paşa'dan gelen yazıda tutuklu Ermenilere herhangi bir işkence yapılmadığı ve tercüman Nişan Efendi'ye de nezaketle muamele edildiği belirtilmiştir (FO., 195/1917, s. 388).

Bu noktadan itibaren iletişimin seyri değişmeye başlamıştır. Çünkü Van'daki ihtilalcı Ermenilerle¹⁷ birlikte hareket eden Nişan Efendi ve Konsolos Vekili Russell'in, Halil Paşa'nın 24 Aralık 1887'de yazdığı cevap yazısından memnun olmadıkları görülmüştür. Zira 29 Aralık 1887'de Konsolos Vekili Russell'in, Van Valisi Halil Paşa'ya hitaben yazdığı yazıda kendisinin verdiği bilgiye inanmadığını ve tercümanı Nişan Efendi'ye de kötü davrandığını düşündüğünü üzülerek belirtmiştir (FO., 195/1917, s. 389). Görülen o ki İngiltere Konsolos Vekili, tercümanına aşırı bir güvenle bağlıdır ve Osmanlı Devleti'nin atamış olduğu idarecinin yazdığı yazıya güvenmemektedir. Bu güvensizliğini de açık bir dille ifade etmektedir. Doğal olarak konsolos vekilinin bundan sonra, duruma İngiltere'yi de müdahil etmek için çaba sarf edeceği aşikârdır. Russell, Van Valisi'yle yaşadığı olayı üst makamlarına iletmış ve diplomatik açıdan bir kriz meydana gelmiştir. Bu krizi ise tutuklu bulunan Belediye Eczacısı Luigi Damato üzerinden yürütmeye çalışmışlardır.

25 Ocak 1888'de Konsolos Vekili Russell, İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliği'ne şifreli bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, Osmanlı

---

¹⁷ Van'daki Ermeni İhtilal Komitesi hakkında bk. (Hüseyin Nazım Paşa, 1998, ss. 270-275).

vatandaşlarına verilen mürur tezkeresiyle Van'a gelen Luigi'ye, İstanbul Büyükelçiliği tarafından vaftiz sertifikası da verildiğini belirtmiştir. Bu yüzden ilgili kişinin İngiliz olarak addedilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Yaklaşık 10 gündür hapisanede yattığı ve kurtarılmazsa öleceği vurgulanmıştır (FO., 195/1917, ss. 397-398). İstanbul'da İngiliz Elçiliğine gönderilen yazılarda Ermeni olaylarından bahsedilmemesi ve Luigi'nin İngiliz vatandaşı olduğunun vurgulanması dikkat çekicidir. Bu kişinin hem Osmanlı hem de İngiltere vatandaşı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kendisinin Van'ın eski valisini zehirleme iddiasıyla tutuklandığı da vurgulanmıştır (FO., 195/1917, s. 402). Van Valisi Halil Paşa'nın, Luigi'nin kefaletle bile serbest bırakılmayacağını, söylediğini de iletilmiştir. Doğal olarak bu iletişimlerde tercüman büyük rol oynamaktadır. Çünkü Russell'in, elçiliğe gönderdiği bir sonraki telgrafta "...tercümanımın belirttiği üzere..." ifadesi çok dikkat çekicidir¹⁸.

Russell, İstanbul Elçisi William White'a¹⁹ gönderdiği, 12 Ocak 1888 tarihli telgrafında, Van Valisi'nin bazı Ermenileri tutuklayarak hapse gönderdiğini anlatmıştır. Ayrıca burada yaşayan her bir Ermeni'nin şiddete maruz kaldığını da belirtmiştir. Tutuklanan kişilerin herhangi bir delil olmadan tutuklandığından ve bu kişilerin evlerinde yapılan aramalarda herhangi bir yasak evrak yahut kitap ele geçirilmediğinden bahsetmiştir (FO., 195/1917, ss. 404-405). Oysa ki Osmanlı belgelerinde, bazı ihtilalcı Ermenilerin evlerinde yapılan aramalarda Osmanlı aleyhine birtakım dokümanlar ele geçirildiği ifade edilmiştir. Buna istinaden bu Ermeniler de tutuklanmıştır (BOA.DH.MKT., 1473/3; 1470/87). Konsolos Vekilinin gönderdiği bu yazıda, nasıl politize olduğu ve Ermenilere ilgisinin ne boyutta olduğu apaçık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kendisinin bu işlerle meşgul olması haricinde İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliği'ni de etkilemesi, olayı devletlerarası sorun hâline getirmiştir. Ermenilerin Türklere ayrılmak istediğini ve bunlardan bazılarının da İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyduklarını söylemiştir (FO., 195/1917, ss. 405-406).

Konsolos Vekili Russell ve tercümanı Nişan Efendi'nin asıl maksatlarının Van'da yaşayan ve Osmanlı Devleti aleyhine hareket eden bazı Ermenilerin çıkarlarını korumak olduğu görülmektedir. Nitekim Luigi Damato'yu da bu bağlamda düşünerek ele almışlardır. Russell durumu İstanbul'a iletirken, elçilikten de Osmanlı idaresine Luigi ile ilgili baskıda bulunulmasını talep etmiştir. En azından Luigi'nin uyuşu meselesi halledilinceye kadar kefaletle serbest bırakılması için girişimlerde bulunmuştur (FO., 195/1917, s. 407). Ayrıca Vali Halil Paşa'ya, tercümanı hakkında yazdığı yazıların aynısını İngiliz Elçiliğine de göndermiştir. Elçilik olayı İngiltere nezdinden Osmanlı Devleti üst yönetimine taşımış ve protesto etmiştir. Durum İstanbul'da ele alınmış ve

¹⁸ "...My Dragoman explained the contents to Vali..." bk. (FO., 195/1917, s. 403).

¹⁹ White, 1885 yılında İstanbul'a atanmıştır. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. (Smith, 1957).

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı tebaa ile ilgilenen Hariciye Nezareti Tabiiyet Kalemine iletilerek açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Tabiiyet Kaleminden Luigi Damato hakkında hem nüfus idaresine hem de Ermeni Katolik Kilisesi'ne sordurulmuştur. Özellikle de İngiltere, kendi vatandaşı olduğunu vurgulamış ve durumun açıklığa kavuşturulması için derhal kendilerine bilgi verilmesini istemiştir (BOA.Y.PRK.HR., 11/4).

Hariciye Nezareti Tabiiyet Kalemi²⁰ tarafından yapılan araştırmada Luigi Damato'nun, İstanbul-Büyükdere'de Çivici Sokağı No: 36'da ikamet ettiği tespit edilmiştir. Babasının adının Francesco olduğu ve hayatta olmadığı öğrenilmiştir. Luigi Damato, Osmanlı tebaası olduğunu söyleyerek 1886'da Van'da çalışmak üzere mürur tezkiresi istemiştir. Bu tezkire Osmanlı vatandaşlarına bir yerden bir yere gitmesi için verilen izin kâğıdıydı. Bu izin Galata ve Beyoğlu Katolik Kilisesi'nden verildiği için ayrıca Ermeni Katolik Kilisesi'nden de, Luigi'nin kilise defterinde hangi uyrukla kayıtlı olduğu sordurulmuştur. Ermeni Katolikleri adına 20 Ocak 1888'de Patrik İstefan Pedros'un verdiği cevapta Luigi'nin kilise defterinde Osmanlı tebaası olarak kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Luigi'ye verilen ilmühaberinde kendi kilisesi dışında bir kilise tarafından verildiğini yazmıştır. Luigi ve babasının Malta Katoliklerinden olup, Büyükdere Latin Kilisesi'nde vaftiz edildiğini de eklemiştir²¹.

Anlaşıldığı kadarıyla İngiltere Konsolosluğu, Van'daki Ermeni olaylarına müdahil olabilmek için Luigi Damato'yu bahane etmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'ne gelen 26 Ocak 1888 tarihli bir diğer telgrafnamede Luigi'nin ısrarla hem İngiltere hem de Osmanlı vatandaşı olduğunu söylediği belirtilmiştir. Hapiste on gündür tutuklu olan ve İngiliz vatandaşı olduğu iddia edilen Luigi'nin kefaletle serbest bırakılması rica edilmiştir. Ayrıca sağlığının da bozuk olduğu ve kefaletle serbest bırakılmazsa hapiste öleceği söylenmiştir²².

²⁰ 1835'te Umur-ı Hariciye Nezareti adıyla Dışişleri Bakanlığı kurulmuştu. Daha önceleri ise bu vazifeyi Reisülküttap yerine getirmekteydi. Tabiiyet Kalemi adlı büro da Osmanlı Devleti'ndeki yabancılarla ilgili yazışmaların yapıldığı bürodur. Bu büro 1869'da çıkarılan Tabiiyet Kanunu'nun akabinde kurulduğu görülmektedir. Bk. (Tuncer, 1998, ss. 32-33); Tabiiyet meselesi için bk. (Serbestoğlu, 2011, ss. 193-214); ayrıca bk. (Karal, 2000, ss. 123-124).

²¹ "...merkumun pederi Francesco Damato veled-i Paolo Malta Katoliklerinden olup Galata'da kain San Petro nam Latin Kilisesi'nde vaftiz edildiği ve mahzumu merkum Luigi'nin vaftizi dahi Büyükdere'deki Latin Kilisesi'nde icra olunmuş ve mahlası dahi Damadoğlu olamayub Damato ve pederinin ismi dahi Frank olmayub Francesco olduğu ve şu halde ebaencedden Malta Katoliklerinden olduğu tahkikat-ı vakadan anlaşılmiş...", Detay için bk. (BOA., Y.PRK.HR., 11/4).

²² Van Konsolos Vekili Russell'in gönderdiği telgraf için bk. (FO., 195/1917, s. 404); ayrıca Türkçe sureti için bk. (BOA., Y.PRK.HR., 11/4).

Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu araştırmada şöyle bir husus daha ortaya çıkmıştır: Osmanlı Devleti tebaası olmayan bir kişi, Osmanlı Devleti tarafından tebaasına verilen bir belgeye sahip olamaz. Bu belge, Luigi'nin Osmanlı Devleti vatandaşı olduğunu gösteren Tezkire-i Osmaniye'dir. Doğal olarak bir Osmanlı vatandaşının böyle bir belgeyi alması normaldir. Ancak yabancı bir devlet vatandaşına bu türden belge verilmediği için Luigi'nin İngiltere tebaası olması, iki devlet arasında kriz çıkartacak türden bir durumdur.

Konsolos Vekili Russell, bizzat Van Valisi Halil Paşa'yla görüşmek yerine tercümanı Nişan Efendi'yi valiye göndermiştir. Tercümanın dediklerine harfiyen bağlı kalan Russell, Halil Paşa'nın yanlış tutum içerisinde olduğu kanaatini taşımaktadır. Nitekim Büyükelçiliğe gönderdiği bir diğer telgrafta, tercümanı bilgi alması için gönderdiğini ve Vali'nin çok kabaca davrandığını aktarmıştır (FO., 195/1917, s. 411). İngiltere Büyükelçiliği'ne Russell tarafından gönderilen ilk telgraflar genellikle tutuklu Osmanlı vatandaşı Ermeniler hakkında bilgiler içermektedir. Ancak ilerleyen zamanlarda, yukarıda da değinildiği gibi, durum bireyselleştirilmiştir. Şöyle ki, Van valisinin bu durumun Osmanlı Devleti'nin dâhili bir meselesi olduğunu ve İngiltere'yi ilgilendirecek bir şey olmadığını söylemesi üzerine Russell'in bakış açısı değişmiştir. Bu değişimin ana sebebi ise tercümanın Ermeni olması ve Luigi Damato üzerinden İngiltere'yi buna müdahil etmek istemeleridir. Dolayısıyla Russell, Luigi Damato'yu bir şekilde İngiltere vatandaşı olarak göstererek Halil Paşa'nın olumsuz cevabına karşı hamle yaptığı gözükmektedir. Ayrıca Luigi'nin hakkında bir iddia söz konusu iken tutuklu kaldığı müddet zarfında Russell gönderdiği bir diğer telgrafta, Luigi'nin tamamıyla masum olduğundan bahsetmektedir. Soruşturması süren ve yukarıda belirtildiği üzere birtakım raporlarla eski vali Hamid Paşa'nın ölümünde parmağı olan Luigi hakkında böyle bir kaniya varması ise şaşırtıcıdır. Luigi masumsa zaten serbest bırakılacağını bilmesi gerekirdi (FO., 195/1917, s. 412).

Bir diğer mesele ise Luigi Damato'nun İngiltere vatandaşı olduğu iddiasıdır. Nitekim bir başka yazısında Russell, Luigi'nin Malta kökenli olduğuna, İstanbul'da doğduğuna, Latin Kilisesi'nde vaftiz edildiğine ve aynı zamanda babasının da İngiliz olduğuna inandığını belirtmiştir. Yani elde kesin bir delil olmadan ve soruşturmada böyle bir kaniya sahip olduğunu belirtmiştir²³. Oysa ki Osmanlı idaresi durumu öğrenir öğrenmez derhal soruşturmuştur. Hem nüfus idaresine hem tabiiyet kalemine ve hem de Ermeni Katolik Kilisesi Patrikliği'ne durumu iletmiştir. Bu kurumlardan gelen bilgilere göre hareket etmiştir. Russell'in iddiaları bununla da kalmamıştır. Halil Paşa'nın tıbbi araştırma heyeti içerisinde bulunan Arestidi Efendi'nin de valinin bir adamı olduğunu ve

²³ "Luigi's parents I believes are of Malta origin, but Luigi was born in Constantinople and baptised in a Catholic Church as a son of British parcents", (FO., 195/1917, s. 416).

Luigi'ye haksız yere suç isnat ettiğini belirtmiştir. Belirtilenlere göre Arestidi Efendi, Van Vilayeti Doktoru olarak atanır atanmaz Luigi'nin başında bulunduğu eczaneye gelip araştırma yapmıştır. Bu araştırmadan sonra Luigi hemen tutuklanmıştır (FO., 195/1917, s. 417). Fakat Osmanlı arşivindeki belgeler, daha önce de değinildiği gibi aksini göstermektedir (BOA.Y.PRK.UM., 11/19). Arestidi Efendi bu soruşturmayı tek başına yürütmemiştir. Arestidi Efendi'den başka, rapor diğer üç hekimle birlikte yazılmış ve bu rapor neticesinde Luigi tutuklanmıştır.

İlerleyen günlerde durum Ermeni haklarının savunulmasından çıkmıştır. Artık Luigi Damato olayı bir Osmanlı-İngiliz diplomasi krizi hâline gelmiştir. Dolayısıyla ilk başlarda elde olmayan birtakım evraklar daha sonra ortaya konularak, Luigi Vaka'sını İngiliz Konsolosluğu'nun isteği yönünde sonuçlandırma yoluna gidilmiştir. Luigi'nin İngiltere vatandaşı olduğunu gösteren ve Van'a gitmesi için verilen iki adet pasaport da buna dâhildir (BOA.İ.DH., 1077/84539; FO., 195/1917, s. 418B). Artık Luigi Damato'nun bir İngiliz vatandaşı olduğunu kanıtlamak için her türlü yola başvurulduğu ve her türlü argümanın kullanıldığı görülmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu kişi Osmanlı Devleti'nde yabancı bir devlet vatandaşı olarak yaşıyor olsaydı elinde mürur tezkeresi ve Osmanlı vatandaşı olduğunu gösteren belgeye sahip olamazdı. Dolayısıyla bir kişinin hem yabancı devlet vatandaşı olup hem de Osmanlı Devleti tebaasından olduğunu gösteren belgeye sahip olması şaşırtıcıdır. Özellikle de olayın ilk meydana geldiği günlerde böyle bir aidiyet ortada yokken Van İngiltere Konsolosluğu tercümanı Nişan Efendi'nin araya girmesiyle olay farklı bir boyut kazanmıştır.

Konsolosluğun üzerinde durduğu bir diğer husus ise Luigi Damato'nun hastalığıdır. Hapiste hasta bir vaziyette duramayacağı ve eğer orada tutulmaya devam ederse öleceği belirtilmiştir (FO., 195/1917). Bu durum da İngiliz elçiliğine bildirilmiş ve durum Van'dan sordurulmuştur. 5 Şubat 1888'de Van Valisi imzasıyla gönderilen yazıda, Van Belediyesi Doktoru tarafından Luigi Damato'nun muayene edildiği ve herhangi bir hastalığı olmadığı yönünde rapor verilmiştir. Dolayısıyla kendisinin hastalığı bahane edilerek tahliye edilemeyeceği ve cinayete karışmakla suçlandığı için yargılanması gerektiği vurgulanmıştır (BOA.İ.DH., 1067/83667).

Zaman içerisinde Luigi Damato'nun İngiliz vatandaşı olduğu anlaşılmıştır. Yapılan sıkı bir araştırmayla bu durum Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş ve Luigi'nin yargılamasına geçilmiştir. Dâhiliye Nezareti Nüfus İdaresi tarafından yapılan araştırmada bu ortaya çıkarılmıştır. 25 Şubat 1888'de durum Hariciye Nezareti'ne iletilmiş ve annesinin adıyla birlikte yabancı defterine İngiltere vatandaşı olarak kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Ancak hangi şartlarda Osmanlı vatandaşı olduğunu gösteren belgeyi nasıl aldığı da vurgulanmıştır. Çünkü yazıda belirtildiğine göre başka devlet vatandaşı olan bir kişinin Tezkire-

i Osmaniye alamayacağıdır. Ayrıca kendisine verilen mürur tezkeresinin de Beyoğlu ve Galata Ermeni Katolik Kilisesi tarafından verildiği tespit edilmiştir. Bu elde edilen bilgiye göre hareket edilmesi gerektiği Van valiliğine bildirilmiştir (BOA.Y.PRK.HR., 11/4).

Ortada cevaplanması gereken sorular bulunmaktadır. Durum zaten Van Valisi Halil Paşa tarafından da şüpheli bulunmuştur. Bunlara madde madde bakılacak olursa:

- Luigi Damato'nun ilk sorgulamasında kendisinin Osmanlı vatandaşı olduğunu ifade etmesi,
- Daha sonra yapılan ikinci sorgusunda bu sefer hem Osmanlı hem de İngiliz vatandaşı olduğunu söylemesi,
- Üçüncü ifadesinde ise sadece İngiliz vatandaşı olduğunu söylemesi,
- Osmanlı vatandaşı olduğunu gösterir belgeye sahip olması ki, bu belge yabancılara verilmemekteydi²⁴,
- İstanbul'da bulunan Mekteb-i Tıbbiye'den diploma almış olması,
- Osmanlı vilayetleri arasında rahatça seyahat edebilmesi için düzenlenen belgeye sahip olması,
- 1887 yılında Van Vilayeti'ne eczacı olarak tayin edilmiş olması,
- Van'a gidişinden bir yıl sonrasına ait İngiltere Van Konsololuğundan pasaport almış olması ve tutuklandıktan sonra İngiliz vatandaşı olduğunu ispat etmek için bunları sonradan ibraz etmesi,
- Van'ın eski valisi Hamid Paşa'nın ölüm raporunda fazla miktarda ilaç almış olması ve bu fazla miktardaki ilacın da Luigi'nin sorumluluğundaki eczaneden eksilmiş olması,
- Van'da, Hamid Paşa'ya muhalif ve ihtilalcı örgütlerle iş birliği yapan bazı Ermenilerle ilişkisi olması, gibi sıralanabilir (BOA.İ.DH., 1067/83667).

Bütün bu maddeler gereği Osmanlı yöneticileri, olaya bir iç sorun olarak yaklaşmışlar ve herhangi bir Osmanlı vatandaşı nasıl bir muameleye tabii oluyorsa Luigi Damato'nun da aynı şekilde tabii olması gerektiği üzerinde

²⁴ Osmanlı Devleti'nde yabancılar genellikle kendilerine verilen imtiyazlar sayesinde, belli sürede ve belli kurallar çerçevesinde Osmanlı topraklarında bulunabiliyorlardı. Tanzimat öncesi Berat ve Ahidname gibi belgelerle bu kurallar belirlenmiştir. Tanzimat sonrasında ise Kanunname yapılarak Osmanlı tabiiyetinde bulunmayan kişiler yabancı sayılmıştır. Detay için bk. (İnalçık, 1986, ss. 1179-1189; Lewis, 2004, s. 29); ayrıca bazı örnekler için bk. (Uzunçarşılı, 1949, ss. 573-650); yabancıların Osmanlı topraklarına giriş ve çıkışları ile ilgili bk. (Konan, 2006, ss. 28-41).

durmuşlardır. Hatta Hariciye Nezareti tarafından Luigi'nin serbest bırakılması yönünde yazı gönderilmiş ise de Yıldız Sarayı Başkâtipliği'nden gönderilen yazıyla bu reddedilmiştir. Başkâtiplikten gelen yazıda, yukarıda belirtilen hususlara değinilmiş ve İngiliz vatandaşı bile olsa Osmanlı Devleti'nde herhangi bir olaydan dolayı tutuklanan bir kişinin yargılanması gerektiği belirtilmiştir (BOA.İ.DH., 1067/83667). Ayrıca İngiliz vatandaşı olan bir kişinin nasıl Osmanlı vatandaşı olarak birtakım haklardan yararlandığı da ayrıca tetkik edilmiştir. İngiltere vatandaşı olarak kabul edilmesine rağmen, Osmanlı Devleti okulunda okuyup memur olarak çalışmasının yasalara aykırı bir davranış olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti bu andan itibaren olaya daha farklı bir açıdan bakmıştır (BOA.Y.PRK.HR., 11/4).

Burada ele alınması gereken diğer mesele ise yargılama esnasında konsolos vekili ve tercümanın tutumudur. Elçilikten Hariciye Nezareti'ne gelen 23 Mart 1888 tarihli yazıda, Luigi'nin isterse kendisini savunması için avukat tutabileceği gibi, tercüman Nişan Efendi'nin de bu işi görebileceğini söylenmiştir. Ayrıca Nişan Efendi'nin davayı kayıt altına alabileceği ve bazı konularda Luigi'ye bilgi verebileceği de belirtilmiştir. Ancak yapılan yargılamada savcının, Nişan Efendi'yi dava esnasında kayıt tutamayacağını ve sorular soramayacağı konusunda uyarması üzerine yine kriz çıkmıştır. Tercüman duruşmayı terk ederek mahkemeyi protesto etmiştir (BOA.HR.TO., 263/59). Bu durum hem mahkemenin uzamasına hem de iki devlet nezdinde yazışmalar yapılmasına yol açmıştır.

Konsolosluktan İngiliz Elçiliğine gönderilen telgrafta, elçilikten yeni bir talimat gelene kadar Luigi Damato'nun yargılanmasına muhalefet edileceğini açıkça belirtilmiştir. Ayrıca Luigi hakkında kimin şikâyetçi olduğunun, tutuklanmasına kimin emir verdiğinin ve aleyhinde kimin şahit olduğunun tarafına bildirilmediğini yazmıştır. Ayrıca hâkimin, tercüman tarafından sorulan soruları ve verilen cevapları kayda geçirmekten kaçındığını da yazmıştır (BOA.HR.TO., 263/77)²⁵. Görüldüğü üzere tercüman, dava sürecinde de etkin bir rol oynamaktadır.

Nitekim ilerleyen vakitlerde Luigi Damato'nun yargılamasına geçilmiştir. Tam bu sırada yani 10 Nisan 1888'de Van Konsolos tercümanı Nişan Efendi'nin saldırıya uğradığı haberi gelmiştir. Valiliğe gelen telgrafta Nişan Efendi, güya, gece yarısı kaçırılmış ve yaklaşık iki gün aç-susuz tutulduktan ve soyulduktan sonra serbest bırakılmıştır (BOA.Y.PRK.UM., 11/107). Yapılan araştırmada ne valilik tarafından ne de Osmanlı idari kuvvetlerinden böyle bir girişim olmadığı tespit edilmiştir (BOA.Y.PRK.UM., 11/100). Ancak böylesi bir kriz esnasında,

²⁵ Elçiliğe durum yukarıdaki gibi rapor edilmesine rağmen İngiliz arşivlerinde bulunan ve savcıya sorulan sorular ve cevapları içeren kısımlar dikkat çekicidir. Bk. (FO., 195/1917, ss. 565-566).

Nişan Efendi'nin saldırıya uğraması şaşırtıcıdır. Ayrıca şüphayle yaklaşılması gerekir. Nişan Efendi'nin, İngiliz Konsolosluğu'nu Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçirmek niyetinde olduğu yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır (BOA.Y.PRK.UM., 11/107).

Evvela Nişan Efendi'ye yapılan saldırı ve soygun girişimi hangi devletin elini güçlendireceği sorusuna cevap aramak gerekir. Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakacağı aşikârdır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ve ona tabii olanlar tarafından olmayacağı kesindir. İkinci olarak Luigi Damato ve diğer tutuklu Ermenilerin yargılaması devam ederken Nişan Efendi'nin saldırıya uğraması yargılamanın gidişatını etkileyip etkilemediği sorusuna cevap bulmak gerekir. Böyle bir yargılamada taraf olan ve Luigi Damato'nun tercümanlığını da yapan bir kişinin saldırıya uğramış olması elbette yargılamada bir kanaat oluşturması açısından dikkate değerdir. Üçüncü olarak bu saldırı girişiminin İngiltere açısından bir önemi var mıdır, diye bakmak gerekir. Bunda da İngiltere Van Konsolosluk tercümanına böyle bir saldırının olması, şüphesiz politik ve diplomatik açıdan müdahili olduğu bir durumda daha da elini güçlendirecektir. Çünkü Konsolos Vekili Russell'in 14 Nisan 1888'de gönderdiği raporda Nişan Efendi'nin sırf mahkemeye katılımı engellemek için saldırıya uğratıldığı belirtilmiştir (FO., 195/1917, ss. 445-447). Hatta bizzat Vali ve Polis Şefi tarafından bu olayın tertip edildiği söylenmiştir. Ayrıca bu işin sade bir soygundan ibaret olmadığı, şayet soygun olsaydı hemen soyularak bırakılması gerektiği de belirtilmiştir. Russell'in iddialarına göre Nişan Efendi, 30 saate yakın tutulmuştur. Soyguncuların neden beraberlerinde Nişan Efendi'yi götürdükleri ve İngiliz Konsolosluğunda neden çalıştığını sordukları da iddialar arasında sıralanmıştır. Bu işin bir tertip olduğu, üzerinde durulması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır (FO., 195/1917, s. 449; BOA.Y.PRK.UM., 11/107). Ancak Osmanlı Devleti yetkililerinin yaptığı araştırmada Nişan Efendi'nin gece yarısı dört kişi tarafından kaçırıldığı ve köy köy gezdirilerek iki gün alıkonulduğu iddialarının aslı olmadığı tespit edilmiştir (BOA.DH.MKT., 1502/22; 1506/57). Hatta Van'daki bazı Ermeni ileri gelenlerinin de bu olayın asılsız olduğunu belirten bir telgrafi Vali Halil Paşa'ya çektikleri bilinmektedir (BOA.Y.PRK.UM., 11/100). Görülen o ki Luigi Damato olayı yetmezmiş gibi dikkatlerin Van'a çekilmesi için her türlü tertibat düşünülmüştür. Özellikle de İngiltere'yi Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karıştırmak için her türlü çaba gösterilmiştir.

Mahkemede, Konsolos Vekili Russell'in, Luigi'nin serbest bırakılmasını istemesine rağmen tutukluk hâlinin devam ettiği, 23 Nisan 1888 tarihli İngiltere Büyükelçiliği'ne gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır²⁶. Doğal olarak Russell daha önce olduğu gibi mahkemede de işlerini tercümanı aracılığıyla

²⁶ "...I requested through dragoman the release of prisoner on bail but on both occasions my request was refused. Russell", (FO., 195/1917, ss. 452, 453).

görmektedir. Gönderdiği bu telgrafında, aracı olarak tercümanı gönderdiği ve arzularını onun vasıtasıyla ilettiğini belirtmektedir.

5 Mayıs 1888'de İngiltere İstanbul Büyükelçiliği'ne çekilen telgrafta ise Luigi Damato'ya tahliye kararı verildiği bildirilmiştir (FO., 195/1917, s. 456)²⁷. Ancak Van Valisi'nin hemen bu işe yanaşmadığı, Russell tarafından elçiliğe gönderilen yazılardan anlaşılmaktadır. Halil Paşa, konsolosluğa Nişan Efendi'nin olayları çarpıttığını ve kendisine gönderdiği mektupları yanlış bir şekilde aktardığını yazmıştır. Russell, bu durumu da kişiselleştirerek, tercümanının kişilik haklarına karşı bir saldırı olarak nitelendirmiştir. 14 Mayıs 1888 tarihli diğer bir raporda, Luigi'nin ancak 9 Mayıs 1888'de cezaevinden çıktığı bildirmiştir. Ayrıca kendisine karşı Van'da bir baskı olmazsa burada kalmaya devam edeceği de elçiliğe yazılmıştır (FO., 195/1917, ss. 473-475).

Bundan sonra ortaya valinin hangi yetkiler ve delillerle Luigi Damato'yu tutuklattığı ve 3,5 ay hapistede tuttuğu meselesi ortaya çıkmıştır. Yani Russell, Luigi'nin serbest bırakılmasından sonra bu sefer de Vali Halil Paşa hakkında Osmanlı Devleti idaresine baskı yapılması hususunda elçiliğe yazmaya başlamıştır (FO., 195/1917, s. 478). Luigi Damato dışında meydana gelen olayları da merkeze iletmeye ve valiyi karalamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim vatandaşların meydana getirdikleri olayları, Vali Halil Paşa'dan kaynaklanıyormuş gibi yazmıştır²⁸.

Ancak görülen o ki Osmanlı Devleti, İngiltere'yle olan ilişkilerinde bir kriz yaşamak istememektedir. Böylesi diplomatik krizin en bariz örneği, 1836'da Churchill vakasında görülmüştür. Bu olayın sonunda ise Osmanlı Devleti, yabancı bir kişiye özel gazete çıkarma izni verilmesine ve Hariciye Nazırı Akif Paşa'nın da görevden alınmasına kadar varan gelişmeleri yaşamıştı²⁹. Şimdi ise aynı duruma düşmemek adına, Luigi Damato olayında daha dikkatli davranmış ve yine kriz yaşanmaması için Luigi'nin İngiliz olduğunu kabul etmiştir (BOA.Y.A.HUS., 213/24). Fakat İngiltere Elçisi William White ve Konsolos Vekili Russell'in, Luigi'nin tahliye edilmesi yönündeki baskıları karşısında da geri adım atılmamıştır. Mahkemesi yapılmış ve daha sonra tahliye edilmiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda Konsolos Vekili Russell ve tercüman Nişan

²⁷ "...İstintakınız şimdilik hitam buldu. Yeniden sizi celbe lüzum görecektir olursak tercüman ile birlikte gönderilmeniz için resmen konsolosluğa müracaat edeceğiz..." Tahliyesi hakkında ayrıca bk. (BOA., HR.TO., 263/82).

²⁸ Hristiyan bir doktor ve ona karşı meydana gelen olay hakkında Russell'in yazısı hakkında bk. (FO., 195/1917, ss. 481-483).

²⁹ Geniş bilgi için bk. (İpek, 1995, ss. 661-713); ayrıca bk. (Karaca, 2004, ss. 18-20).

Efendi'nin bölgedeki ihtilalcı Ermeni örgütlerle ve şahıslarla yaptığı iş birliği ortaya çıkınca görevden alınmışlardır³⁰.

Russell'in yerine George Pollard Devey atanmıştır³¹. Bu da Luigi Damato vakasında Osmanlı Devleti'nin ne derece haklı olduğunu ortaya koymaktadır. İngiltere kendi devletinin itibarını korumak amacıyla Osmanlı Devleti'ndeki bazı görevlilerin şahsi emelleri için çalıştıklarını görünce duruma derhal müdahale etmiştir. Osmanlı Devleti ve Van Valisi Halil Paşa'nın haklılık derecesi de ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde yabancı ülkelerle ilişki başlayınca tercümanlık da ortaya çıkmıştır. 1821 yılında Tercüme Odası kuruluncaya kadar geçen süreçte tercümanlık belli esasları barındırmamıştır. Bir elçi kendi tercümanı ile birlikte hareket edebileceği gibi Osmanlı topraklarına girdikten sonra yabancı dil bilen herhangi bir kişiyle de çalışabilmekteydi. Ancak zamanla Batı'nın güçlenmesi ve oradaki gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin de bu gelişmeleri takip etmesini zorunlu hâle getirmiştir. Zamanla yabancı dillere vâkıf insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle artan siyasi ve ekonomik ilişkileri neticesinde tercümanlar da Osmanlı sosyal ve siyasal hayatında yer almıştır. Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasındaki ilişkilerde birinci derecede rol oynamaya başlamışlardır. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Şark meselesi bağlamında Osmanlı'ya yaklaşan Batılı devletlerin politikaları nedeniyle tercümanlık daha da önem kazanmıştır. Osmanlı Devleti'ne kendi politik çıkarları için yaklaşan bu devletler, Ermenileri ve Ermeni tercümanları da bu politikalarına alet etmişlerdir. Osmanlı Devleti ise her ne kadar kendisinden ayrılmak isteyen, İngiltere ve Rusya gibi devletler başta olmak üzere, yabancı devletlerin politikalarına alet olan Ermeni vatandaşlar olmasına rağmen kendi egemenliği altında yaşayan ve ihtilalcı fikirler beslemeyen, Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdüren Ermenilere karşı bakış açısını değiştirmemiştir. 1887 yılında Van'da bazı Ermenilerin tutuklanması ve Luigi Damato krizi çıkmasına rağmen Ermenilerden memur istihdam etmeye devam etmiştir³².

³⁰ Konsolos Vekili Russell ve Tercüman Nişan Efendi'nin kendi arzuları istikametinde, buldukları makamı ve mevkileri kullanarak hareket ettikleri İngiltere Büyükelçiliğine sunulmuştur. Bu durumu ileten belgeler hakkında bk. (BOA., *DH.MKT.*, 1510/49; 1517/108; 1526/62).

³¹ Bk. (FO., 195/1917, ss. 584, 585); Ayrıca bk. (Collaborative, 2011, s. 29).

³² Dahiliye Nezareti'nde bulunan 20 Mart 1888 tarihli belgede, "Van Vilayeti'nde bazı gizli tahkikat ve evrak tecrübesi için ihtiyaç duyulan birkaç Ermeni memur istihdamına izin verildiği" belirtilmektedir. Bu yönde birçok bilgi ve belge bulunmaktadır. Bk. (BOA., *DH.MKT.*, 1495/57); ayrıca (*İ.DH.*, 1072/84060).

1887'de aynı zamanda ayrılıkçı emeller besleyen bazı Ermeniler, dış güçlerin de desteğiyle Hınçak Komitesi'ni kurmuşlardı. Luigi Damato ve onunla beraber bazı Ermenilerin tutuklanmış olması, ne kadar hızlı bir sürede örgütlendiklerini göstermektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de daha olayların başında nasıl önlemler aldığını da gözler önüne koymaktadır.

Bu çalışmadaki vaka takdimi, Osmanlı toplumunda tercümanların üstlendiği rolün ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmayla tercümanların, iki devlet arasında iyi ilişkilere neden olduğu gibi iki devletin ilişkilerinin bozulmasına da sebep olduğu, ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zaten Osmanlı Devleti'nde 1895 yılı geldiğinde Ermeni olayları patlak verecektir. II. Abdülhamit'in aldığı tedbirler sayesinde ise bir süre durulacak olan Ermeni meselesi, I. Dünya Savaşı sırasında yeniden ortaya çıkacaktır. O nedenle "Luigi Damato Vakası" gibi örnekler hem diplomatik sorunların hem de ileride Osmanlı toplumunda yaşanacak birtakım değişikliklerin öncüsü olmuşlardır. Bu türden vakalarda tercümanlar her ne kadar arka planda olsa da perde kaldırıldığında asıl işi yürüttükleri görülecektir. Dolayısıyla tercümanların, Osmanlı toplumunda özellikle son dönemdeki rolleri yadsınamayacak derecede önem taşımaktadır. Luigi Damato olayında da görüldüğü üzere, yerel düzeyde olan bir hadisenin, uluslararası boyut kazanmasında, en önemli rolü tercüman Nişan Efendi oynamıştır. Yine Luigi'nin İngiliz olduğunun Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmesinde de aktif rol oynamıştır. Ayrıca Luigi Damato'nun yargılanması esnasında tercümanlık yaptığı gibi avukatlığını da üstlenmiştir. Buradan da tercümanların Osmanlı toplumunda, kendi asıl mesleklerinin yanında, hukuki birtakım işlere de el attıkları görülmektedir³³.

Bu olayın süreci her ne kadar hukuki olarak ele alınmış ise de amacın politik olduğu aşikârdır. Bu çalışmada ortaya konulan gerçeklerden yola çıkılarak Nişan Efendi'nin önemli bir rol oynadığı söylenilebilir. 1890 ve sonrasında yaşanılacak olan Osmanlı-Ermeni ilişkilerinde, ele alınan bu olay ve yaşananlar ilk olma özelliği taşımaktadır.

³³ 21 Mayıs 1888 tarihli Van Konsolosluğundan İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğine gönderilen yazıda bu durumu destekler ifadeler kullanmıştır; "Taraf-ı Sefiranelerinden talimat-ı cedide vüruduna değin Luigi Damato muhakemesinin devamına muhalefet eyledim. Çünkü merkumun müştekisinin kim olduğu ve tevkifine kimin tarafından emir verildiği ve tevkifi için aleyhine kimin şahadet ettiği tarafıma bildirilmemiştir. Vali Paşa bu suallere sevap verecektir. Müstantik dahi konsoloshane tercümanı tarafından irad olunan suallerle verilen cevapların tahriren zabtından imtina ediyor" bk. (BOA., HR.TO., 263/77).

Kaynakça

Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.). 1388/44; 1470/87; 1473/3; 1495/57; 1502/22; 1506/57; 1510/49; 1517/108; 1526/62.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.). 263/82; 263/59; 263/77.

İradeler Dahiliye (İ.DH.). 1019/80433; 1067/83667; 1072/84060; 1083/84954.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.). 8/21.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Evrakı (Y.PRK.HR.). 11/4.

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratu (Y.PRK.UM.). 11/19; 11/100.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.). 213/24.

The National Archives.

Foreign Office (FO.). 195/1917.

Diğer Araştırma Eserleri:

Adamof, E. E. (2001). *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Altıntaş, A. (2005). Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında Fransa'nın Rolü. *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII(1), 21-76.

Altıntaş, Z. (2005). 1890 Yılına Kadar Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında İngiltere'nin Rolü. *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII(1), 150-183.

Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. A. Kuyaş (Düz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bosworth, C. E. (2000). Tardjuman. *The Encyclopaedia of Islam* in (Vol. X, pp. 236-238).

Collaborative. (2011). *Consuls of THE DARDANELLES and GALLIPOLI*. No: 3.

Çelik, H. (2010). Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskân Sorunu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Bahar-Güz/2008)*, VII(16-17), 143-163.

Demirel, M. (1990). *İkinci Meşrutiyet Öncesi Erzurum'da Halk Hareketleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I*. Ankara: TTK Basımevi.

Findley, C. V. (1980). *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire the Sublime Porte 1789-1922*. New Jersey: Princeton University Press.

Findley, C. V. (1989). *Ottoman Civil Officialdom*. New Jersey: Princeton University Press.

Goffman, D. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1622-1660* (A. Başçı-Sander, Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

- Groot, A. H. de. (2000). Dragomans' Careers: The Change of Status in some Families connected with the British and Dutch Embassies at Istanbul 1785-1829. *Friends and Rivals in the East Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, 223-246.
- Halaçoğlu, A. (2007). *Bir Ermeninin İtirafı (1895 Maraş ve Zeytin Olayları)*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Hasanaliev, N. (2001). *Rusya'nın Van ve Erzurum'daki Başkonsolosu Mayevski'nin Hatıraları*. E. Uzun (Haz.). Trabzon: Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yayınları.
- Hüseyin Nazım Paşa. (1998). *Ermeni Olayları Tarihi, Cilt I-II*. N. Aktaş, M. Oğuz ve M. Küçük (Haz.). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları.
- İnalçık, H. (1986). İmtiyazat. *The Encyclopaedia of Islam* in (Vol. III, pp. 1179-1189).
- İnalçık, H. (2005). Kültür Etkileşimi, Küreselleşme. *Doğu Batı-Makaleler I*, 291-320.
- İpek, N. (1996). Churchill Vak'ası (1836). *Belleten, LIX*(226), 661-713.
- Karaca, T. N. (2004). *Türk-İngiliz İlişkileri ve Mehmet Akif Paşa'nın Anıları (İbret)*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı Tarihi, Cilt V*. Ankara: TTK Basımevi.
- Karal, E. Z. (2000). *Osmanlı Tarihi, Cilt VI*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kenan, S. (2010). III. Selim Dönemi Eğitim Anlayışında Arayışlar. *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, (S. Kenan, Ed.) içinde (ss. 129-163). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Kodaman, B. (1985). Bir Amerikalı Gazeteci Gözüyle Ermeni Macerası (1897). *Belleten, XLIX*(195), 569-578.
- Konan, B. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Köse, M. Z. (2011). Osmanlı Galata'sında Tercüman Olmak: Bir Venedik Tercümanının Terekesi ve Borçları (1627). *Turkish Studies, 6*(3), 1065-1074.
- Lewis, B. (2004). *From Babel to Dragomans Interpreting the Middle East*. New York: Oxford University Press.
- Orhonlu, C. (1979). Tercüman. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 12/I, ss. 175-181).
- Polatçı, T. (2009). *Osmanlı Devleti'nde Sefaret Tercümanları*. Basılmamış Doktora Tezi, Samsun.
- Quataert, D. (2005). *The Ottoman Empire 1700-1922*. New York: Cambridge University Press.
- Rothman, E. N. (2009). Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean. *Comparative Studies in Society and History, 51*(4), 771-800.
- Sarınay, Y. (2006). Türk Arşivleri ve Ermeni Meselesi. *Belleten, LXX*(257), 1-20.
- Serbestoğlu, İ. (2011). Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu. *Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi, 29*, 193-214.
- Smith, C. L. (1957). *The Embassy of Sir William White at Constantinople 1886-1891*. London: Oxford University Press.

- Şahin, G. (2008). Osmanlı Devleti'nde Ermeni Tercümanlar. *Ermeni Araştırmaları*, 30, 65-89.
- Şakiroğlu, M. (1999). Balyos. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 43-47). *The London Gazette*. (8 March 1887).
- Tosun, R. (2004). Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 143-163.
- Tuncer, H.-H. (1998). *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler* (2. bsk.). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1949). On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar. *Belleten*, XIII(51), 573-650.
- Weiker, W. F. (1968). The Ottoman Bureaucracy: Modernization and Reform. *Administrative Science Quarterly*, 13(3), 451-470.

**TANITMA
VE
DEĞERLENDİRMELER**

Turgut Göğebakan (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları. 208 s., ISBN: 9753385447.

Canan AKTAŞ

Bu çalışmada incelediğimiz kitap Turgut Göğebakan'ın "Tarihsel Roman Üzerine" adlı yapıtıdır. Kitabın birinci baskısı 2004 yılında Akçağ Yayınları'ndan çıkmıştır.

Eser, "Kuramsal Yazılar" ve "Roman Okumaları" olmak üzere iki bölümden oluşuyor. Yazarın ön sözde belirttiği üzere kitabın yazılma amacı tarihsel roman türünün popülerliğinin artmış olması. Bu türün yazın bilimciler ve eleştirmenler tarafından ilgi görmesi bu konudaki kuramsal çalışmaların artmasını sağlamış. Turgut Göğebakan da tarihsel roman konusuna kuramsal açılımlar getirmek üzere böyle bir eser kaleme almış.

"Kuramsal Yazılar"ın ilk bölümünde Göğebakan, "Tarihsel roman nedir?" sorusunun cevabını

arıyor. Bu doğrultuda öncelikle tarih-roman ilişkisi üzerine yoğunlaşan yazar, bu ilginin Antik Yunan Dönemi anlatılarına kadar uzandığını belirtiyor. Tarihî roman türünün gelişimi ve ilk örnekleri hakkında bilgi veren Göğebakan, tarihsel romanı şu şekilde tanımlıyor: Tarihsel roman, Döblin'in imlediği roman niteliği başta gelmek üzere herhangi bir tarihsel dönemi ya da olayı gerçeğe yakın, ama sanatsal bir biçimde aktaran roman türüdür. Tarihsel roman yazarı, tarihsellik ilkesinin olduğu kadar, eylemin yazınsal boyutunun da bilincindedir (s. 15).

Bazı kavramlara çok yönlü nitelikleri sebebiyle genelgeçer tanımlamalar yapmak zordur. Yazar bu tanımlamayı yaparken Döblin, Lukacs, Walter Scott, Sadık Tural gibi yazar ve kuramcılarının fikirlerinden yararlandığı ve bu fikirleri harmanladığı için yazarın tanımlaması kabul görebilir niteliktedir.

Göğebakan, tarihsel romanın yazınsal niteliğinin diğer yönlerinden ön planda görülmesi gerektiğini savunuyor. Fakat bu noktada edebiyat-tarih ilişkisini de

değerlendirmek gerekiyor. İnsanlığın ilk edebî kaynakları ve sözlü anlatıları tarihe ışık tutması bakımından önemli deliller olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu anlatı ve eserler insan yaşamının yansımalarını içerir. Bu yönüyle tarihî romanlar sadece edebî anlatımlarıyla değil tarihe kaynaklık etmeleri bakımından da önemli bir görev üstlenmektedir.

“Kuramsal Yazılar”ın ikinci bölümü olan “Tarihsel Roman, Tarih ve Kurmaca” başlığı altında yazar, fiksiyonun tarihsel roman kurgusu içerisindeki işlevini tartışmaya almıştır.

Tarihçilerin tarih bilimini “gerçeğin kurmacası” olarak tanımladıklarını belirten Gögebakan roman ve kurmaca içinse şunları söyler: Fiksiyonun roman kurgusu içerisindeki yerini çoğu zaman yazarın bakış açısı belirliyor. Yazarın bakış açısını belirleyen şey ise dünya görüşü ya da başka bir deyişle; düşünce dünyasıdır. Tarihsel roman bu açıdan bakıldığında tezli romanlar sınıfına sokulabilir (s. 29).

Tarihsel roman yazarı, daha önceden bilinen bir tarihsel gerçekliği kendi düşüncelerine ya da tezlerine uygun bir kurmaca çerçeve içerisinde şekillendirir (s. 30).

Edebî eserlerin tarihi birebir anlatmak gibi bir kaygısı olmadığından eserde ele alınan konu tarihî bir olay olarak yaşansa dahi edebiyat “kurmaca” kimliğinden sıyrılamaz. Çünkü hangi edebî akıma bağlı kalarak yazılmış olursa olsun bir yapıtı yazarının gözünden, onun düşünce penceresinden kurguladığı şekilde görebiliriz. Bu durum yazarın kurmaca ve tarihsel yazınlar hakkındaki görüşlerini desteklemektedir.

“Tarihsel Romanda ‘Kişiler’ Sorunu” başlıklı bölümde yazar, diğer roman türlerine karşın tarihsel roman kişilerinin olay örgüsünde daha az önem taşıdığını belirtir. Bunun nedenini ise bu tür romanların tarihsel bir arka planda kurgulanmış olmaları sebebiyle roman kişilerinin vakayı anlatmak adına birer araç olmalarına bağlar.

Yazarın bu fikri bir yönüyle doğrudur. Romanını tarihî bir gerçeği aktarmak adına kaleme alan yazar, eserinde kahramanları değil vakaları ön plana çıkaracaktır. Fakat tarihte önemli işler başarmış bir kahramanı tema edinmek isteyen yazar; olayları ikinci plana alacak ve tarihi, kahraman üzerinden yapıtına konu edinecektir. Bu bağlamda tarihsel romanlarda kişilerin önemi yazarın görüşüne ve okuyucuya aktarmak istediklerine göre belirlenecektir.

Turgut Gögebakan tarihsel romanın öğretici olup olmadığını tartıştığı bölümde, birçok eleştirmenin bu roman türünün estetik yönünü zayıf bulduğunu belirtir. Bu noktada tarihsel romanın işlevi devreye giriyor. Gögebakan’ın Sadık Tural’dan aktardığına göre: Sanatçı, merkez kendisi olmak üzere, insan arzu ve ümitlerinin geleceğe yöneltmesinde aracılık etmeli (s. 59).

Yazarımızın da vurguladığı gibi tarihsel romanların öğreticilik boyutu estetik kaygıların önüne geçebilir. Bu durum tarihî romanların bir tez ve ana fikir üzerine kurulu olmasından kaynaklanır.

Eserin ikinci bölümü tarihsel romanların, yazarın savunduğu kuramlar çerçevesinde değerlendirilmesinden oluşuyor. Turgut Göğebakan eser ve yazar seçimlerini savunduğu tezlere kanıt olacak şekilde yapmış. Değerlendirilen eserler tarih sahnesinden olayları işleyen ve anlatılan dönemi neredeyse tüm özellikleriyle okuyucunun gözünde canlandıran örnekler.

Tarih, yazarın da belirttiği üzere, yalnızca edebiyat alanında değil sanatın birçok dalında popüler hâle gelmiştir. “Tarihsel Roman Üzerine” bu popülerliğe dikkat çekmesi ve meseleye kuramsal yaklaşması açısından farklı bir çalışmadır.

Roman, şiir, film veya reklam kısacası her yapıtta işlenen tarih konusu, izleyici ve okuyucuda tam adaptasyon sağlanması açısından kurmaca hâliyle sunulmalıdır. Bu kurgu oluşturulurken tarihin öğretici boyutu ön planda olmalıdır.

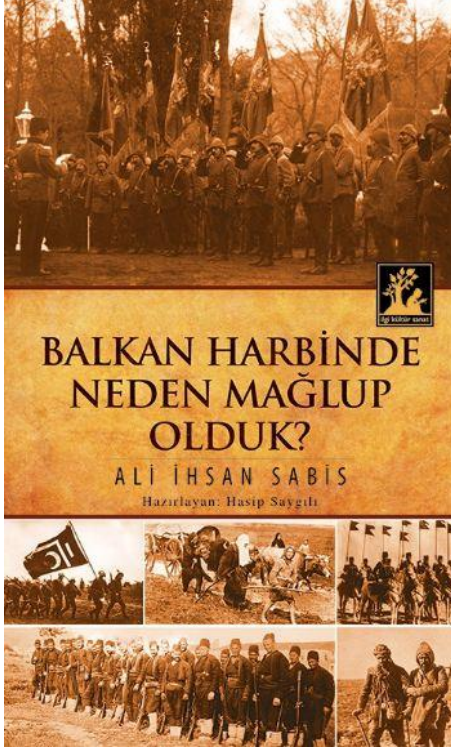
Tarihsel Roman Üzerine, yukarıda çıkarılan sonuçları tartışmaya açması vesilesiyle eleştiri ve yazın bilim alanında önemli bir yer teşkil etmektedir. Fakat yazar kendi fikirlerini somut bir şekilde görmemize izin vermemiş, yazar ve eleştirmenlerin savlarına katıldığını belirtmekle yetinmiştir. Bu anlamda kitabın kuramsal boyutu yetersiz ve orijinallikten uzak kalmıştır. Buna karşın kitabın okumalar kısmı başarılı çözümlerden oluşmaktadır. Turgut Göğebakan, tarihî roman çalışmalarına öncülük edecek bir tahlil yöntemiyle karşımıza çıkmaktadır.

Ali İhsan Sabis (2014). *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?* (Haz. Hasip Saygılı). İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları, 198 s., ISBN: 9786054977000.

Serkan ER

1912-1913 yıllarında Balkan müttefik ordularına karşı icra edilen Balkan Harbi'nin 100'üncü yılını geride bırakmış bulunuyoruz. Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin uğradığı ağır yenilgi Osmanlı halkının üzerinde derin etkiler bırakmış, özellikle *bozguna* uğrayan ordunun bu durumunu halk kabullenememiştir. Bu olumsuz etkilerin nedenlerini ortaya koymak maksadıyla harpten hemen sonra bazı Osmanlı subayları askerî sistemi her yönden incelemeye ve tartışmaya başlamıştır. Böylelikle Osmanlı tarihinde ilk ve son defa bir askerî konu kamuoyunun önünde çeşitli basın ve yayın araçları kullanılarak sansürsüz bir şekilde ortaya konulmuştur. Bahsedilen bu çalışmalardan birisi olan 1913 yılında elif harfi rumuzuyla yazılmış *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk* ve kitabın ikinci kısmı olarak ayrıca yayımlanmış olan *Balkan*

Harbinde Askerî Mağlubiyetimizin Esbâbı adlı eserler, Dr. Hasip Saygılı tarafından *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?* ismiyle sadeleştirilmiş olarak günümüz Türkçesine yeniden kazandırıldı.

Balkan Harbi felaketinin nedenleriyle ilgili yapılan modern çalışmalar incelendiğinde harbin farklı yönlerinin yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Kısıtlı da olsa bu konuda yapılan çalışmalarda ise bu iki eserin olmazsa olmaz niteliğinde bir başvuru kaynağı olarak kullanıldığı da gözden kaçmamaktadır. Bunun en önemli nedeni adı geçen eserlerde ağırlıklı olarak Balkan Harbi hezimetinin askerî yönü ele alınmasına rağmen sadece bu alanla sınırlı kalmayıp siyasi ve sosyal nedenleri üzerinde de durarak yenilginin sadece askerî nedenlerden değil her alanda moral değerler dâhil beşerî sermayemizin çürümesinden meydana geldiğini ortaya koymasındır.

Balkan Harbi ile ilgili yapılan modern araştırmalarda bu eserlere yapılan atıflar incelendiğinde eserin yazarı hakkında farklı fikirlerin mevcut olduğu görülmektedir. Eserin orijinal metninde yazar elif harfi rumuzunu kullanmış, eserin muhteviyatında ise yazarın kim olduğuna dair herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Bazı kaynaklarda eserin *Tüccarzâde İbrahim Hilmi Bey* tarafından bazı kaynaklarda *Kurmay Binbaşı Asım* tarafından yazıldığı ileri sürülmekte, bu tartışma içinde bulunmayan yazarlar ise eserin orijinal hâlindeki elif harfi rumuzunu kullanmaktadır. Hasip Saygılı ise daha önce yayımlanmış olduğu makalesinde¹ bu eserin yazarının *Ali İhsan [Sabis]* olduğunu netleştirerek bu çalışmasını da kitabına ek olarak okuyucuya sunmuştur.

Balkan Harbi yenilgisi üzerinde yapılan çalışmaların en kısır tarafı ise yenilginin sosyal nedenleridir. Bu alanla ilgili bilgileri daha çok harp yıllarında Osmanlı topraklarında bulunan yabancı uyruklu kişilerin yapmış olduğu gözlemlerden öğrenmekteyiz. Hasip Saygılı daha önce yayımlanmış diğer bir makalesini² de kitabına ekleyerek harp yıllarında yaşayan Müslüman ahalinin sosyal durumuna dair katkıda bulunmuştur.

Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerini genel bir surette açıklamak gerektiğini belirten Ali İhsan [Sabis], Balkan Harbi yenilgisinin nedenlerini iki ayrı eserde toplam 10 bölümde inceliyor. Bu eserleri kaleme almasındaki maksadını ise şu cümlelerle ifade ediyor:

Kabahatlerimizi gizleyerek istikbalde tekrarına meydan vermektense, şimdiden önümüze döküp gelecek için ibret almak tercih edilir. Tarih bir tekrardan ibarettir. Yaşamak isteyen milletlerin geçmişin hadiselerinden ibret alması lazımdır. Bizim başımıza gelen felakete, vaktiyle birçok millet de dışarı olmuşlardı. Fakat tarihe önem vermemek, diğer milletlerin felaketlerinden ders çıkarmamak, hâsılı her türlü manasıyla bizi de aynı girdaba düşürdü.

Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk isimli ilk eserinde yazar, yenilginin siyasi, askerî ve sosyal açıdan genel nedenlerini ortaya koyuyor. Devletin kötü gidişatına karşı ilgili nezaretlerin gerekli tedbirleri almadıklarını, ordunun askerî hazırlıklarının yetersiz, talim ve terbiyeden yoksun olduğunu, bahriyede harp malzemelerinin tedarikine gereken önemin verilmediğini, tüm bunların yanında asıl nedenin millette aranması gerektiğini ve Türk milletinin Bulgarların aksine gayretsiz, girişimsiz ve uyuşuk olduğunu belirtiyor.

¹ Hasip Saygılı, "Balkan Bozgununun 100'üncü Yıldönümünde Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk?", *Toplumsal Tarih*, 222, (Haziran 2012), ss. 74-78.

² Hasip Saygılı, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi", *Türkiye Günlüğü*, 112, (Kış 2012), ss. 136-146.

Ali İhsan [Sabis]'in ilkinin devamı niteliğindeki ikinci eseri *Balkan Harbinde Askerî Mağlubiyetimizin Esbâbı*'nda ise hezimetin askerî yönleri mercek altına alınıyor. Ordunun seferberliğindeki hataları, birliklerin toplanmasındaki yanlışlıkları, verilen kararların sebep olduğu stratejik hataları, muharebe esnasında birliklerin uyguladığı hareket tarzlarındaki taktik bilgisizlikleri ve ordudaki maneviyat yokluğunu askerî bozgunu getiren başlıca nedenler olarak görüyor.

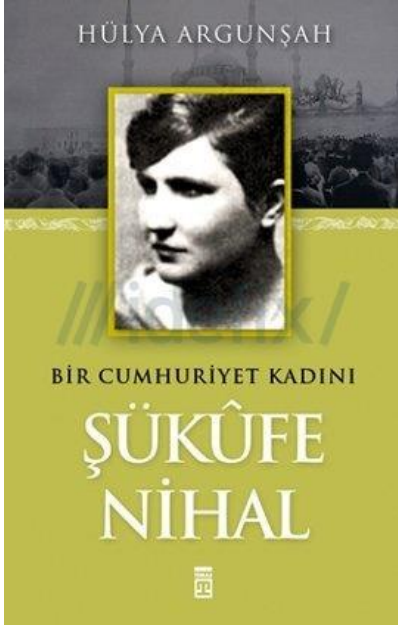
Kitabın sonuna eklenen ikinci makale ise, *Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi* başlığını taşıyor. Bu makalede Saygılı, Osmanlı Devleti'nin Balkan Harbi yenilgisinin nedenlerini; nitelikli insan gücü eksikliği, sosyal değerler sisteminin aşınması, halkın psikolojisindeki kayıtsızlık hâli ve ordunun insan kalitesi problemi başlıkları altında sosyal açıdan inceliyor. Sonuç olarak diğer nedenlerin yanında sosyal bünyedeki aksaklık ve çözümlerin yoğunlaşmasının da hezimetini hızlandırmış olacağını belirtiyor.

Balkan Harbi bozgununu tüm yönleriyle ve sert bir şekilde eleştiren *Ali İhsan [Sabis]*'in eserleri bu konuda en erken kaleme alınanlardan biri olmakla birlikte daha sonra yazılan diğer eserlerin de fitilini ateşlemiştir. Hasip Saygılı tarafından hazırlanan bu yayın, özellikle eklenen açıklayıcı dipnotlarıyla özgün eserin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak, sonuna eklenen makaleler sayesinde de eserin yazarına yönelik ihtilafları ortadan kaldırırken fazla üzerinde durulmayan yenilginin sosyal boyutuna da dikkati çekecektir. Eseri yayıma hazırlayanın muvazaflık döneminde Harp Akademilerinde Harp Tarihi öğretim elemanlığı yapmış bir subay olmuş olması, benzeri yayınlarda sık karşılaştığımız askerî terminoloji ve kronoloji hatalarını, görebildiğimiz kadarıyla önlemiş görünmektedir.

Hülya Argunşah (2011). *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal*. İstanbul: Timaş Yayınları, 407 s., ISBN: 978-605-114-687-4.

S. Dilek YALÇIN ÇELİK

Prof.Dr. Hülya Argunşah'ın *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal* adlı kitabı, 2011 yılında Timaş Yayınları tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Toplam 407 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, ilk olarak 2002 tarihinde, Akçağ Yayınları arasında ilk baskısını yapmış, Timaş Yayınları bu kez *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal*'in tekrar ikinci basımını gerçekleştirmiştir.

Prof.Dr. Hülya Argunşah son dönemde kadın yazarlar ve kadın edebiyatı üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Yazarın bu alanda yaptığı *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal* adlı kitabı dışında, Türk edebiyatının ilk kadın yazarı olan Fatma Aliye Hanım'ın¹ tüm eserlerini akademisyen bir grupla külliyat olarak edebiyatımıza kazandırdığı bilinmektedir.

Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal adlı çalışma, “Ön söz”, “Şükûfe Nihal’in Hayatı”, “Şükûfe Nihal’in Şiiri”, “Birinci Şiir Devresi: Ferdî Romantizm”, “İkinci Şiir Devresi: Millî Romantizmden Sosyal Realizme Geçiş”, “Üçüncü Şiir Devresi: Ferdî Romantizm”, “Şiirlerde Şekil Özellikleri”, “Şükûfe Nihal’in Hikâye ve Romanları”, “Şükûfe Nihal’in Seyahat Kitapları”, “Son söz”, “Kaynakça” ve “Dizin” ana başlıklarından oluşmaktadır. Her ana başlık altında, Şükûfe Nihal’in hayatı ve sanatı hakkında detaylı bilgileri içeren, konuyu açıklayan ve örneklendiren alt başlıklar bulunmaktadır.

Prof.Dr. Hülya Argunşah, kitabının *Ön söz* kısmında, monografi çalışmasının genel planı, çerçevesi ve sınırları hakkında bilgi vermektedir. İkinci baskı için yazılan ön sözde ise kitabın ilk olarak yayımlandığı 2002 tarihinden 2011 yılına gelene kadar geçen süreç içerisinde Şükûfe Nihal hakkında gerçekleşen yeni

¹ Kendi çalışmaları şöyle sıralanabilir: *Hayal ve Hakikat, Muhadarat, Nisvan-ı İslam* gibi.

bilgilerin kısa bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu süreç içerisinde Şükûfe Nihal üzerine yeni yayınlar çıkmış, yazarın eserleri külliyyat² hâlinde basılmıştır.

Şükûfe Nihal ilk üniversite mezunu kadınlarımız arasında yer almaktadır. Sultanahmet Mitingi'nin hatibidir. II. Meşrutiyet Sonrası ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarındaki kadın hareketlerinin önde gelen simalarındandır. Roman, hikâye, şiir ve gezi yazıları yazmıştır. Tüm bu özellikleri ile döneminin ses getiren yazarlarından biridir. Hâl böyle iken zaman içerisinde, daha yaşarken edebiyat dünyasından fiilen uzaklaşmış, hatta unutulmaya başlamıştır. Türk edebiyatı ve kültür hayatının yakın zamanlarda aramızdan ayrılmış bir siması olmakla birlikte yukarıdaki nedenlerden ötürü özel yaşamı hakkında bilgiler sınırlıdır ve eserleri hakkında daha incelenmesi, araştırılması gereken kimi kısımlar bulunmaktadır. Şükûfe Nihal'in, bugünün okuru için biraz müphem ve gizemli bir yan taşıdığı, eserlerinin yenilerde tekrar değerlendirmeye alındığı dikkati çeker. İkinci basım için yazılan ön sözde, Prof.Dr. Hülya Argunşah, bu gizemli kadın yazarın bilinmezlerini aralama isteği ile yapılan uğraşlardan, kitabın ikinci baskısına kadar geçen süreç içerisinde elde edilen yeni bilgi ve yazılardan söz etmektedir.

Şükûfe Nihal'in Hayatı başlığını taşıyan bölüm, kitabın neredeyse üçte birlik dilimini oluşturmaktadır. Yazar burada, Şükûfe Nihal'in ailesi ve ilk gençlik yıllarını, öğrenim hayatını, üniversiteden mezun ilk kadın olmasını, aşkları ve evliliklerini, çeşitli kaynaklara dayanarak yakınlarının verdikleri bilgilerle pekiştirerek anlatır. Yine bu bölümde Şükûfe Nihal'in Kurtuluş Savaşı içerisindeki konumunu verilirken, kadın hareketlerine katılması ve yazarlık macerası üzerinde de durulmaktadır. Hareketli ve renkli bir yaşamı olan Şükûfe Nihal'in son yılları sıkıntılı geçmiştir. 66 yaşında bir kaza geçiren ve bir ayağının sakatlanması ile birlikte geçen zaman içerisinde yazar, hem psikolojik hem de fizyolojik nedenlerden ötürü dışarı çıkamaz hâle gelmiş, ardından da yatağa bağlı bir hayat sürmüştür. Yalnız ve kırgın bir şekilde de ölmüştür. Şükûfe Nihal hakkında bulunabilmiş hemen tüm bilgilerin harmanlandığı bu bölümde, yer yer görsel malzeme de kullanılmış, sanatçının fotoğraflarına yer verilmiştir.

Şükûfe Nihal'in Şiiri başlıklı bölümde Şükûfe Nihal'in şair kimliği üzerinde durulmaktadır. Şükûfe Nihal her ne kadar hikâye, roman ve gezi yazısı yazmış olsa da Türk edebiyatında şair kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Prof.Dr. Hülya Argunşah, şiirleri sınıflandırırken, tematik bir çalışma yapmış, sonuçta da

² Kitap Yayınevi içerisinde Mor Kitaplık, Kadın eserleri üzerine bir proje hazırlamıştır. Bu proje kapsamında Mor Kitaplık Kadın Eserleri ve Tarih Dizisinin ikinci yazarı Şükûfe Nihal olmuştur. Yazarın eserleri beş ciltlik bir külliyyat (1. Cilt: Şiirler, 2 ve 3. Cilt: Romanlar, 4. Cilt: Hikâyeler, Measureler, Gezi, 5. Cilt: Yazılar [1909-1973]) olarak burada yer almıştır. Bu dizinin editörlüğünü Yaprak Zihnioglu yapmıştır.

Şükûfe Nihal'in şair kimliği konusunda üç evre olabileceğini ortaya çıkartmıştır: “1. Birinci şiir devresi: Ferdî Romantizm, 2. İkinci şiir devresi: Millî romantizmden sosyal realizme geçiş, 3. Üçüncü şiir devresi: Ferdî romantizm” (Argunşah, 2011, s. 107). Dönemler içerisinde tematik açıdan yapılan bu sınıflamanın mutlak bir tanımlama getiremeyeceği, şairin dönemler içerisinde ama konu olarak bunların dışında yer alan şiirlerinin olduğu burada ayrıca vurgulanmıştır.

Birinci Şiir Devresi: Ferdî Romantizm başlıklı bölümde, sanatçının birinci şiir dönemi tarihsel olarak 1913-1918 yılları arasındaki evre olarak tanımlandıktan sonra bu evrenin şiirleri üç alt başlık içerisinde tanımlanmıştır. “1. Ferdî konulu şiirler; 2. Tabiatla ilgili şiirler, 3. Sosyal muhtevalı şiirler” (Argunşah, 2011, s. 112). Şükûfe Nihal'in şiirindeki bu evre daha çok Servet-i Fünûn şiirinden izler taşımaktadır. “Aşırı hislilik, tabiatla romantik imajlar yakalama, beniyile tabiatın değişik hâlleri arasında yakınlıklar kurma, tabiatla değişik ruh hâlleri arama bu şiir devresinin özelliğidir” (Argunşah, 2011, ss. 108-109).

İkinci Şiir Devresi: Millî Romantizmden Sosyal Realizme Geçiş dönemi, 1918 yılından itibaren yazdığı şiirlerle başlamaktadır. Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yılları bu devrenin içerisinde yer alır. Bu dönem içerisinde şairin üç şiir kitabı yayımlanır. Bunlar: *Hazan Rüzgârları* (1927), *Gayya* (1930) ve *Şile Yolları* (1935). Şükûfe Nihal'in bu dönem yazdığı şiirlerdeki en önemli değişiklik biçim açısından yaşanmıştır. Şair, aruz veznini bırakarak dönemin eğilimleri paralelinde hece veznini kullanmaya başlamıştır. İçerik açısından şiirlere yaklaşıldığında, ağırlıklı olarak romantik bir duyuş tarzıyla memleket şiirlerinin kaleme alındığı görülmektedir. Anadolu sosyal gerçekçi bir bakışla tasvir edilmektedir. Argunşah, bu dönem şiirlerini tematik açıdan üç alt başlığa ayırmakta ve her alt başlığı tahlili bir çalışma ile detaylandırmaktadır. Bunlar: “1. Sosyal muhtevalı şiirler, 2. Tabiat şiirleri, 3. Ferdî muhtevalı şiirler” (2011, s. 127).

Üçüncü Şiir Devresi: Ferdî Romantizm başlıklı bölümde, Şükûfe Nihal'in son dönem şiirleri yer almaktadır. Üç şiir kitabı yayımlanmıştır: *Su* (1935), *Sabah Kuşları* (1943), ve *Yerden Göğe*. Şükûfe Nihal bu devre şiirlerinde de sosyal konulara, Anadolu'nun gerçeklerine yer vermekle birlikte ferdî konular da şiirinde ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Ayrılık, yalnızlık, yaşamdan şikâyet, ölüm duygusu, hatıralar ve sanat dünyasına sığınma şeklinde kendini belli eden temalar, şairin ruh hâli ve sanatı arasındaki paralelliği de gözler önüne sermektedir.

Şiirlerde Şekil Özellikleri alt başlığı ile Şükûfe Nihal'in şiirleri şekil açısından incelenmiş. Aruz ve hece vezni ile yazılan şiirler bir de bu açıdan değerlendirmeye alınmıştır.

Şükûfe Nihal'in Hikâye ve Romanları başlıklı bölümde, Şükûfe Nihal'in roman ve hikâyeleri tahlil edilmektedir. Yazar bir tanesi tefrika olarak kalmış altı roman kaleme almıştır. Romanlarında biyografik unsurlara, kadın duyarlığına, İstiklal Savaşı ve Anadolu gerçeklerine ağırlıklı olarak yer vermiştir. *Renksiz İstirap* (1926), *Yakut Kayalar* (1931), *Çöl Yıldızı* (1933) ferdi muhtevalı romanlar olma özelliği taşıırken, *Yalnız Dönüyorum* (1938), *Çölde Sabah Oluyor* (1951) ve *Vatanım İçin* (tefrika) sosyal muhtevalı romanlar özelliği taşımaktadır. İçerik özellikleri bir yana bırakılacak olunursa, genel olarak Şükûfe Nihal romanlarının çok başarılı kurgular olduğu söylenememektedir.

Tevekkülün Cezası (1928), yazarın yayımlanmış tek hikâye kitabıdır. Yazar düzyazıda, hikâyeden romana doğru bir değişim süreci yaşamıştır. Prof.Dr. Hülya Argunşah kitabında, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Şükûfe Nihal'in roman ve hikâyelerini tek tek ele alarak tahlil etmiştir.

Şükûfe Nihal'in Seyahat Kitapları adlı Şükûfe Nihal'in gezi yazıları değerlendirilmiştir. Gerek merakı gerekse işi dolayısıyla sık sık yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkan Şükûfe Nihal yazılarının kimilerini kitaplaştırırken kimilerini de gazete ve dergilerde yayımlamıştır. *Finlandiya* (1932) ve *Domanıç Dağlarının Yolcusu* (1946) kitaplaştırılmış metinlerdir. İlkinde yurt dışı ikincisinde ise yurt içi seyahatlerini kaleme alan yazarın şairane bir üslup kullandığı görülmektedir. İdealist bir aydının yurdunu imar etme, daha iyiye ve daha ileriye götürme çabası her iki kitabında da farklı yerler ve örneklerle dile getirilir.

Prof.Dr. Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal* adlı kitaba dikkate değer bir *Son söz* yazmıştır. Bu bölümde Şükûfe Nihal'in, hayatındaki nirengi noktaları, şair kimliği ve şiirlerinin tahlili, roman, hikâye ve gezi yazıları üzerinde derinlemesine bir değerlendirme yapılmıştır. Argunşah'a göre dönemin önemli kadın yazarları arasında yer alan Şükûfe Nihal, Türk edebiyatı tarihinde hak ettiği yeri henüz alamamıştır. Oysa Şükûfe Nihal, Türk kadın edebiyatının önemli merhalelerinden birini oluşturmaktadır. Bu dikkat ve algıyla edebiyatsever ve araştırmacılar tarafından tekrar değerlendirilmelidir.

Kitapta yer alan *Kaynakça* ve *Dizin* bölümleri titiz bir çalışmanın ürünüdür.

Bizim bu monografik çalışma ile elde ettiğimiz en önemli bulgu Şükûfe Nihal'i tanımak yolunda olmuştur. Buna göre Şükûfe Nihal, zirve bir şahsiyet değildir. Ancak, yazdıkları ve yaşadıkları göz önüne alınacak olunursa, kendisinin modern Türk edebiyatında önemli yol açıcılardan birisi olduğu söylenebilir. Ord.Prof.Dr. Fuat Köprülü'nün, zirve şahsiyetleri en iyi tanıma biçimlerinden birisinin eteklerindeki değerlerin araştırılmalarıyla gerçekleştirilebileceği yolundaki görüşleri burada hatırlanmalıdır.

Şükûfe Nihal'in kişilik yapısı ve karakteri tipik özellikler barındırmaktadır. Eserleri güçlü ve entelektüel bir Türk kadından izler taşımaktadır. Şair ve yazardır. Yaşamı boyunca tam anlayamamış, eserleri bir araya getirilememiş, son dönemlerde yazdıklarının belki birçoğu da ilgisizlikten kaydedilemeden kaybolmuştur. Eserleri hakkındaki bilinmezler bir yana Şükûfe Nihal, son demlerini yalnızlık ve hüznün içerisinde geçirmiştir. Ölümünden yaklaşık üç yıl önce Bakırköy Huzurevi'nde çekilen bir fotoğrafında yaşlanmış, hüzünlü gözlerle unutulmuşluğu kabullenmiş bir bakışı vardır. Kim bilir o günlerde ölümünden yaklaşık otuz yıl kadar sonra kendisi ve eserleri hakkında böylesi derinlemesine bir çalışmanın yapılacağını hayal edebilir miydi? Öyle görünüyor ki, hayır!

Şükûfe Nihal'i, Prof.Dr. Hülya Argunşah'ın araştırma konusu olarak seçmesi büyük bir şanstır. Çünkü *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükûfe Nihal* adlı çalışmanın, yapılan okumalar sonucunda gerek malzemenin kullanışı gerek çalışma metodu gerekse tasnif ve tahlil özellikleri açısından örnek bir monografi olduğu söylenebilir. Eldeki sınırlı biyografik malzeme, Sayın Argunşah'ı tam bir dedektif gibi araştırma içerisine itmiş, büyük bir sabır ve dikkatle belgeler bir araya getirilerek değerlendirilmiştir. Eserlerin değerlendirilmesi açısından konuya yaklaşıldığında, zirve şahsiyetler dışında yer alan bir şair ve yazarın metinleri, acemi ellerde harcanıp gitme tehlikesini taşıırken, ancak bu çalışmada olduğu gibi usta bir el, konuyu böylesine derinleştirip, tahlil ederek gün yüzüne layıkıyla çıkartılabılırdi.

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ DİZİNİ
(2009/1 – 2013/2)

1) Yazar Adlarına Göre Alfabetik Dizin

Akıllı, Sinan (1)

Akıllı, S. (2012). Western Style Royal/National Anthems of the Ottoman Empire: Tracing Resistance to Constitutional Monarchy. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 7-22.

Akpınar, Soner (1)

Akpınar, S. (2011). Modern Türk Romanında Şems-i Tebrizî ve Mevlâna Celaleddin-i Rûmî. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 7-26.

Aksoy, Erdal (1)

Aksoy, E. (2010). Almanya’da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 7-38.

Alkayış, Muhammet Fatih (1)

Alkayış, M. F. (2012). Gazete Manşetlerinde Şike Haberlerinin Anlatım Dili. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 7-29.

Altan, Aslı (1)

Altan, A. (2011). The Influence of Vowel Harmony on Turkish Speakers Learning an Artificial Language. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 27-44.

Altier, Semiha (2)

Altier, S. (2011). Özbek Hanlığı’nın (1499-1599) Kültür Basamaklarındaki İlk Seçkinler: Bir Biyografi Denemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 255-275. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Altier, S. (2013). Semerkand Sarayı’ndan Tarihe Bir Bakış: Mes’ud Bin Usman Kuhistâni’nin *Tarih-i Ebu’l Hayr Han*’ındaki Minyatürler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18),7-24.

Altıkulaç Demirdağ, Refika (3)

Altıkulaç Demirdağ, R. (2010). Abdülhak Hâmid Tarhan’ın Eserlerinde Doğu-Batı Karşılaştırması ve Kültür Meselesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 7-20.

Altıkulaç Demirdağ, R. (2012). Halit Ziya'nın Öykülerinde Yazarın Merhameti Okuyucunun Vicdanı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 23-33.

Altıkulaç Demirdağ, R. (2013). *Eşeğin Gölgesi*'nde Seyirci ve Haldun Taner'in Çoklu Eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 7-16.

Anderson, Rebecca (1)

Anderson, R. (2009). The Nasreddin Hodja in the 19th Century United States Literature: Meanings Past and Lessons Present. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 5-11.

Arnaut, Tudora (1)

Arnaut, T. (2009). Gagauz Türkülerinde Aşk ve Ölüm Motifleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 5-20.

Arslan, Fatma Şennur (1)

Arslan, F. Ş. (2011). Ârifzâde Âsım'ın "Tuhfetü'z-zenân" Mesnevisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 45-74.

Asan, Nuray (1)

Asan, N. (2012). Anılardan Hareketle İzmir'de 20. Yüzyıl Edebiyat Hayatı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 31-43.

Aslantaş, Selim (2)

Aslantaş, S. (2011). Belgrad-ı Dârü'l-Cihâd. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 13-37.

Aslantaş, S. (2012). 1829 Edirne Andlaşması'ndaki Tazminatlar Meselesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 45-64.

Avcıoğlu, Gürcan Şevket (1)

Avcıoğlu, G. Ş. (2011). Türkiye'deki Akademisyenlerin Küresel Bilgi Üretme ve Yaymadaki Konumları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 75-94.

Bağırzade, Elşen Resul oğlu (1)

Bağırzade, Elşen Resul oğlu (2011). Bağımsızlığının 20. Yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 277-312. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Bakırer, Ömür ve Caner, Çağla (1)

Bakırer, Ö. ve Caner, Ç. (2009). Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 13-30.

Başarır, Özlem (1)

Başarır, Ö. (2011). Diyarbakır Voyvodalıği *Aklâmı* Malikânecileri Örneğinde XVIII. Yüzyılda Yatırımcıların Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 39-61.

Berbercan, Mehmet Turgut (1)

Berbercan, M. T. (2012). Doğu Türkçesine Ait Bir Botanik Lügatçesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 35-56.

Beşirli, Hayati (2)

Beşirli, H. (2010). Türkiye’de Yüksek Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Eğitimlerinden Sonra Ülkelerindeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 39-62.

Beşirli, H. (2011). Kırgızistan’ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 313-331. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Bläsing, Uwe (1)

Bläsing, U. (2010). Bir Kazıyacağın Kanlı Geçmişinden. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 21-40.

Bulgu, Nefise (1)

Bulgu, N. (2013). Spora Katılımda Toplumsal Fayda: Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 25-45.

Bulmuş, Birsen (1)

Bulmuş, B. (2013). Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba Kavramları Üzerine: Mistisizmden Sosyal Reforma. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 17-22.

Büyükcan Sayılır, Şeyda (1)

Büyükcan Sayılır, Ş. (2013). Türkiye’de Konar Göçerlerin Sosyo-tarihsel Yapıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 23-38.

Ceferova, Fahriyye (1)

Ceferova, F. (2009). Azerbaycan Aşk Destanlarında Elmadan Doğuş Motifleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 31-35.

Cengiz, Mikail (5)

Cengiz, M. (2011). Dillerin Katli. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 459-464. [Tanıtım Yazısı]

Cengiz, M. (2012). Katalog Drevnetyurkskix Runičeskix Pamyatnikov. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 259-268. [Tanıtım Yazısı]

Cengiz, M. (2012). “Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları” konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 275-280. [Tanıtım Yazısı]

Cengiz, M. (2012). 8. Rusya Şarkiyatçıları Kongresi Tanıtım Yazısı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 269-272. [Tanıtım Yazısı]

Cengiz, M. (2013). Artikulyatornie Bazı Korennih Tyurkskih Etnosov Yujnoy Sibiri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 265-268. [Tanıtım Yazısı]

Cengiz, Mikail; Özgün, Tefvik Orçun ve Yaman, Gülhan (1)

Cengiz, M.; Özgün, T. O. ve Yaman, G. (2010). *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl* konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 243-252. [Tanıtım Yazısı]

Cengiz, Semran (1)

Cengiz, S. (2010). Orhan Pamuk’un Romanlarında Doğu-Batı İkilemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 63-88.

Çakmak, Biray (2)

Çakmak, B. (2010). Çepni, Çandır ve Okçulu Köyleri Örneğinde Tahrir Defterlerine Dayalı Bir Mikro-Tarih Analizi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 41-60.

Çakmak, B. (2011). Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 63-90.

Çakmak, Tolga ve Yalçın, Haydar (1)

Çakmak, T. ve Yalçın, H. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Mobil Teknoloji Kullanımı: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 47-61.

Çatal, Barış (1)

Çatal, B. (2013). Tarih Metodolojisi Çalışmalarına Bir Katkı: Michael Postan ve Tarihcilik Anlayışı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 39-49.

Çelikleş Ekti, Meltem (1)

Çelikleş Ekti, M. (2009). Türken in der Bundesrepublik Deutschland: Demographische Struktur der Türkischen Gesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 21-35.

Çetinkaya, Ülkü (2)

Çetinkaya, Ü. (2010). Osmanlı Kültüründe Kadın Süs Malzemelerinin Edebiyata Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 89-126.

Çetinkaya, Ü. (2010). Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 61-89.

Çınar, Burak (1)

Çınar, B. (2009). Moğolların İkinci Japonya Seferi: Kyushu 1281. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 37-55.

Çoban, Sevgi (1)

Çoban, S. (2010). Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Planlarında Türkiye'nin Bilim Politikası: 1990-2010 Dönemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 91-111.

Çonoğlu, Salim (1)

Çonoğlu, S. (2011). Türkmen Edebiyatı: Onsekizinci Yüzyıldan Bağımsızlık Dönemine. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 333-347. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Değirmenci, Tülün (1)

Değirmenci, T. (2013). Geçmişin Yeniden İnşası: *Târîh-i Sultân Selîm Han* ve Tasvirleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 63-82.

Delikgöz, Ömer ve Alıç, Fulya (1)

Delikgöz, Ö. ve Alıç, F. (2010). Osmanlı İstanbul’unda Bulunan Bazı Müslim ve Gayrimüslim Mezarlıklarındaki Kimi Semboller. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 113-131.

Demir, Hiclâl (2)

Demir, H. (2011). Çelebizâde Âsım Divanı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 451-453. [Tanıtım Yazısı]

Demir, H. (2012). Cumhuriyet Tarihine Cumhuriyet’ten Bir Bakış: Necdet Evliyagil’in Gazete Yazıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 273-277. [Tanıtım Yazısı]

Develi, Tevfik Orkun (1)

Develi, T. O. (2011). The Whisperers: Private Life in Stalin’s Russia. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 279-282. [Tanıtım Yazısı]

Doğan, Güner (1)

Doğan, G. (2011). Osmanlı İmparatorluğu’nda Karantina Uygulaması ve Venedik Uluslararası Sıhhiye Konferansı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 91-109.

Doğaner, Yasemin (1)

Doğaner, Y. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Nazi Propagandası (Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarına Göre). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 65-81.

Dülger, Elif (1)

Dülger, E. (2013). Ebüzziya Tevfik’in Derlediği *Boşnakların Durûb-ı Emsâli* ve Bunların *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*’deki Varlıkları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 51-62.

Eker, Süer (1)

Eker, S. (2011). Orta Asya’nın İrani Halkı Tacikler ve Bağımsızlığının 20. Yılında Tacikistan. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 349-398. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Eliaçık, Elçin (1)

Eliaçık, E. (2010). Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 253-254. [Tanıtım Yazısı]

Eraslan, Kemal (1)

Eraslan, K. (2010). Hâce Ahmed Yesevî ve Emir Timur Hakkında Bir Belge. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 353-438.

Eren, Metin ve Alimov, Rysbek (1)

Eren, M. ve Alimov, R. (2013). Eski Türk Tul Geleneğinin Orta Asya ve Anadolu'daki Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 63-78.

Ergün, Nurtaç (3)

Ergün, N. (2009). Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti: Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 161-164. [Tanıtım Yazısı]

Ergün, N. (2010). Almanya'daki Türkler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 255-262. [Tanıtım Yazısı]

Ergün, N. (2011). *Ölü Bir Deniz* Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 119-135.

Feyzioğlu, Nesrin (1)

Feyzioğlu, N. (2012). Köroğlu Destanı'nın Batı Kolları Üzerinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 57-86.

Fırat, Hatice (1)

Fırat, H. (2009). 12 Mart Romanlarında Dönemin İşçi Eylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 37-54.

Filipowska, Sylwia (1)

Filipowska, S. (2011). Krakov Yagiellon Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsünde 2000-2010 Yılları Arasında Türkoloji Çalışmaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 111-138.

Garan, Bahanur (1)

Garan, B. (2012). Coğrafya Merkezli Okuma Işığında Kadından Kentler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 87-111.

Gelekçi, Cahit (2)

Gelekçi, C. (2010). Belçika'daki Türk Çocuklarının Eğitim-Öğretim Yaşantılarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Ayrımcılığa Yönelik Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 163-194.

Gelekçi, C. (2010). Belçika’da Yaşayan Türk Kadınlarının Sosyal İş Yaşamındaki Konumları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 133-148.

Göksu, Erkan (1)

Göksu, E. (2011). Türkiye Selçukluları Dönemine Ait İki Askerî İstilah: “Leşker-i Kadim” ve “Leşker-i Hadis” Tabirleri Üzerine. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 137-147.

Gücüyeter, Bahadır (1)

Gücüyeter, B. (2013). Kazak Tiyatrosunun Oluşumuna Genel Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 79-92.

Gül, Abdülkadir (1)

Gül, A. (2010). XIX. Yüzyıl Eğin (Kemaliye) Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tespitler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 195-238.

Gündoğdu, Abdullah (1)

Gündoğdu, A. (2011). Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 399-417. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Gündüz, Sema (2)

Gündüz, S. (2010). Sultan Türbelerindeki Simgesellik: Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Beyliği Örnekleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 237-272.

Gündüz, S. (2011). Mimariye Yansıyan İmgeler: Önemli Bir Siyasi Kimlik ve Sanatsal Kişilik Olarak I. Mehmed (1413–1421) ve Eserleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 149-172.

Güner, Selda (2)

Güner, S. (2010). Bir Metafor ve/ya Gerçeklik Olarak “İslâm Rönesansı”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 149-166.

Güner, S. (2012). Osmanlı Söyleminde Birinci Vehhâbî-Suûdî Hareketi (1744/45-1819). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 83-100.

Gürbüz, Adnan (1)

Gürbüz, A. (2009). 15-16. Yüzyıllarda Sivas Şehir Hayatı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 55-62.

Gürbüz, Yunus Emre (1)

Gürbüz, Y. E. (2011). Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 419-447.
[Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Güzel, Cemal (1)

Güzel, C. (2011). Yeni Çağın Matematik Yöntemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 173-181.

Hatipoğlu, Sibel (1)

Hatipoğlu, S. (2010). Prof.Dr. Bilge Ercilasun Armağanı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 263-268.
[Tanıtım Yazısı]

Kapıcı, Özhan (1)

Kapıcı, Ö. (2013). Şark Meselesinden Bir Kesit: Osmanlı-Rus İlişkilerinde Eflâk-Boğdan Meselesi (1864-1865). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 83-116.

Karabulut, Mustafa (1)

Karabulut, M. (2013). Hikâye Tekniği Bakımından Ömer Seyfettin'in "Beyaz Lale" Hikâyesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 117-129.

Karademir, Zafer (1)

Karademir, Z. (2011). Sivas Ağa Sınıfının Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir İnceleme (1780- 1831). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 183-210.

Karaduman, Alev (2)

Karaduman, A. (2011). Recognising the Other: Identities in Conflict at Gallipoli. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 139-147.

Karaduman, A. (2013). *Eothen*: İngiliz Seyyah Alexander Kinglake'in Osmanlı Türkiyesine Ötekileştirici Bakışı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 93-102.

Karlıdağ, Esra (1)

Karlıdağ, E. (2012). İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Metinlerarası İlişkiler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 101-117.

Karluk, Abdureşit Jelil (1)

Karluk, A. J. (2009). Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milliyetlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 63-90.

Kawulok, Piotr (2)

Kawulok, P. (2011). Od Anatolii po Syberię. Świat turecki w oczach badaczy [Anadolu'dan Sibiry'a. Araştırmacıların Gözünde Türk Dünyası]. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 455-458. [Tanıtım Yazısı]

Kawulok, P. (2012). Aydınlığın Peşinde: Tutunamayanlar ve Modernizmin Hasretleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 113-132.

Kaya, Mustafa (1)

Kaya, M. (2012).18. Yüzyılda Ankara'da Âyanlık Mücadeleleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 119-138.

Kerimov, Paşa (1)

Kerimov, P. (2009). Ali Şir Nevai ve XVII. Yüzyıl Azerbaycan Lirik Şiiri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 57-67.

Kılıç, Rüya (1)

Kılıç, R. (2013). Ahmet Yaşar Ocak'ın Eserlerinde İslam ve Kimlik Meselesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 103-116.

Kılınçkaya, Derviş (1)

Kılınçkaya, D. (2013). Marshall Planı ve Milli Prodüktivite Merkezi'nin Kuruluşu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 131-146.

Kıvrım, İsmail (1)

Kıvrım, İ. (2009). 17. Yüzyılda Gaziantep'te Ailenin Yaşadığı Mekan: Ev (Özellikleri ve Fiyatları). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 69-97.

Kocaaslan, Murat (1)

Kocaaslan, M. (2013). I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 117-149.

Koç, Yunus (2)

Koç, Y. (2012). 16. Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da "Resm-i Tapu" ve Öküz Fiyatlarına Dair Bazı Gözlemler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 139-148.

Koç, Y. (2013). XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 147-159.

Köç, Ahmet (1)

Köç, A. (2013). Ankara Sancağı'nda Karakeçililerin Sosyo-ekonomik Vaziyeti (1620-1720). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 151-175.

Kumartaşlıoğlu, Satı (1)

Kumartaşlıoğlu, S. (2011). Tahtacılar'da Bir Göç Töreni: Ocak Ayırma. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 211-224.

Küçük, Serhat (2)

Küçük, S. (2013). Osmanlıların Modern Teknoloji ile Karşılaşması: Elektrik Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 161-185.

Küçük, S. (2013). *Garb'ın İlmîni Almak*: Ziya Gökalp'te Bilimin Statüsü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 177-185.

Meder, Mehmet ve Gültekin, Mustafa (1)

Meder, M. ve Gültekin, M. (2012). Türkiye'de 2001-2009 Yılları Arasındaki Boşanma Eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 149-164.

Mişkiniene, Galina (1)

Mişkiniene, G. (2011). Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 225-239.

Mustafayev, Beşir (1)

Mustafayev, B. (2013). XX. Yüzyılın Başlarında Güney Kafkasya'da Ermeni İsyan ve Tedhiş Hareketleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 187-206.

Müderrişoğlu, Mehmet Fatih (1)

Müderrişoğlu, M. F. (2013). Kanunî Sultan Süleyman'ın Baniliğinde Ailesinin Yeri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 187-206.

Norman, York (1)

Norman, Y. (2009). Osmanlı Bosna'sının Avrupalı Mirası. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 99-108.

Oh, Eunkyung ve Joreyev, Mamatqul (1)

Oh, E. ve Joreyev, M. (2011). Alpamış Destanında Baysın Kelimesinden Görünen Kurt Totemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 149-157.

Orbay, Kayhan (1)

Orbay, K. (2011). Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl Başlarında Üç Şerefeli Camii Vakfı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 159-165.

Oytun Altun, Hilal (1)

Oytun Altun, H. (2012). Eski Anadolu Türkçesinde Benzetme Yapıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 165-192.

Ökten, Şevket (1)

Ökten, Ş. (2010). “Eski Vatan” ile “Yeni Vatan” Arasında ya da Hem “İçeride” Hem de “Dışarıda” Olmak: Ceylanpınar’daki Afganistan’dan Göç Etmiş Özbeklerin Sosyal Bütünleşmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 167-184.

Özgün, Tevfik Orçun (2)

Özgün, T. O. (2010). Panislamizm’den Büyük Asyacılığa Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 439-442. [Tanıtım Yazısı]

Özgün, T. O. (2011). Ortadoğu’da Neler Oluyor Paneli. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 283-286. [Tanıtım Yazısı]

Öztekin, Özge (1)

Öztekin, Ö. (2013). XVIII. Yüzyılın Vak’anüvis Şairi Âsım: Hayatı, Eserleri, Sanatı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 207-229.

Öztürk, Veysel (1)

Öztürk, V. (2012). Ferhunde Kalfa’da Anlatım Tekniğinin Parçası Olarak Sembolleştirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 193-205.

Özyıldırım, Işıl (1)

Özyıldırım, I. (2010). The Discoursal Features of the Turkish Legislative Language: A Comparative Study. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 273-300.

Pınar, Hayrettin (1)

Pınar, H. (2012). Osmanlı-Yunan Krizi ve 1869 Paris Konferansı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 133-172.

Qayıbov, Seyran (1)

Qayıbov, S. (2013). I. Bakü Türkoloji Kurultayı Bildirilerinin Satır Aralarında Halk Bilimi Meseleleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 207-220.

Uçmaz, Meral (1)

Uçmaz, M. (2011). Türk-Japon İlişkileri ve Japon Kültürü Etkinliği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 291-292. [Tanıtım Yazısı]

Uğurlu, Mesut (1)

Uğurlu, M. (2011). Kosova Efsanesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 241-252.

Uluocak, Şeref (1)

Uluocak, Ş. (2011). Sosyo-Kültürel Yapı ve Kültür Coğrafyası Kavramları Üzerine Yapılandırıcı Bakış Açısından Model Önerileri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 253-278.

Umunç, Himmet (1)

Umunç, H. (2012). The Gateway to the East: Byron's Fabulation of Istanbul in an Oriental Context. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 223-231.

Ünal, Orçun (1)

Ünal, O. (2010). Irk Bitig'in 40. İrki Üzerine Düşünceler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 233-242.

Sağlam, Serdar (1)

Sağlam, S. (2010). Üniversite Öğrencilerinin 2002 Dünya Kupasına Katılan Ülkelere Yönelik Tutum ve Önyargıları İkinci Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 301-327.

Sankır, Hasan (1)

Sankır, H. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamusalığın Oluşumu Sürecinde Kahvehanelerin Rolü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 185-210.

Sarı, İsa (1)

Sarı, İ. (2012). Soyotica. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 269-273. [Tanıtım Yazısı]

Sarı, Özgür ve Avcıoğlu, Gürcan Şevket (1)

Sarı, Ö. ve Avcıoğlu, G. Ş. (2012). Ermeni Ulusal Kimliğinde Ermeni Diasporası ve Geçmişin Kurgulanması. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 207-218.

Sarıçiçek, Mümtaz (1)

Sarıçiçek, M. (2009). Coşkun Ertepinar'ın "Hatırlar mısın?" Şiirinin Ontolojik Tahlil Metoduyla İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 109-119.

Saygılı, Hasip (1)

Saygılı, H. (2013). Birinci Dünya Harbi'nde Rumeli'nden Osmanlı Ordusuna Müslüman Gönüllü Katılımları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 231-255.

Şahin, Hafize (2)

Şahin, H. (2011). 2000-2010 Yılları Arasında Türkolojiye Hizmet Etmış Akademisyenler İçin Hazırlanan Armağan Kitaplar Hakkında Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 167-183.

Şahin, H. (2013). Türk Edebiyatı Tarihi I-IV. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 269-272. [Tanıtım Yazısı]

Şahin, Halil İbrahim (1)

Şahin, H. İ. (2012). Kadı Abdisetdar Cenknâmesi Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 219-238.

Şahin, Veysel (1)

Şahin, V. (2010). Namık Kemal'in Mektuplarında Şiir, Tiyatro ve Gazete Üzerine Tenkitler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 211-232.

Şahin Kütük, Birsen (1)

Şahin Kütük, B. (2012). Almanya'daki Etnik Ekonomilere İşçi Göçü Olarak Ulus Ötesi Evlilikler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 173-190.

Şahin Tekinalp, Pelin (1)

Şahin Tekinalp, P. (2011). *Araba Sevdası*: Rezaizade Mahmut Ekrem ve Halil Paşa Buluşması. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 185-204.

Şaman Doğan, Nermin (4)

Şaman Doğan, N. (2009). Kapalı Avlulu Bir Medrese: Uluborlu Gargılı Lala /Taş Medresesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 121-140.

Şaman Doğan, N. (2009). Karamanoğulları Dönemine Ait Bir Yapı: Konya Fakih Dede Türbesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 91-108.

Şaman Doğan, N. (2010). Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi Taçkapı Bezemeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 127-162.

Şaman Doğan, N. (2012). Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 191-214.

Şaman Doğan, Nermin ve Bilget Fataha, Ebru (1)

Şaman Doğan, N. ve Bilget Fataha, E. (2011). Karamanoğulları Medreselerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Ermenek Tol, Karaman Hatuniye / Melek Hatun ve Niğde Ak Medreseleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 95-118.

Şaman Doğan, Nermin ve Yazar, Turgay (1)

Şaman Doğan, N. ve Yazar, T. (2013). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 221-244.

Taflı Düzgün, Hülya (1)

Taflı Düzgün, H. (2009). The Alp (Hero) and The Monster in Beowulf and The Book of Dede Korkut. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 109-117.

Tekel, Ayşe (1)

Tekel, A. (2009). Alışveriş Merkezlerinin Kamusal Mekân Nitelikleri Üzerine Bir Değerlendirme: Ankara Panora Alışveriş Merkezi Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 141-154.

Topaktaş, Hacer (1)

Topaktaş, H. (2012). Polonya Arşivlerinden *Archiwum Głównie Akt Dawnych* (AGAD) ve Osmanlı Tarihine Dair Belge Koleksiyonları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 215-222.

Topçu, Hayrunisa (2)

Topçu, H. (2011). Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Dergileri Veri Tabanı Projesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 287-290. [Tanıtım Yazısı]

Topçu, H. (2013). Anlatıbilimde Yazar Kavramı: *Peygamberin Son Beş Günü*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 245-262.

Topses, Mehmet Devrim (2)

Topses, M. D. (2009). Modernleşme Sürecinde Bireyin Elcilik Davranışının Aile Kontrol Düzeyi ile İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 119-142.

Topses, M. D. (2013). Mükerrer Suçluların Sosyo-Kültürel Özellikleri: Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 257-287.

Türkyılmaz, Dilek (1)

Türkyılmaz, D. (2009). Masal Bilmece Bağlamında Türk Masallarında Bilmece Unsurları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 155-163.

Yaldız, Fırat (1)

Yaldız, F. (2013). Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 289-318.

Yaman, Gülhan (1)

Yaman, G. (2010). Günümüzde Karaman ve Hazar Türkleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 443-448. [Tanıtım Yazısı]

Yasa, Ş. Alpaslan (1)

Yasa, Ş. A. (2009). Şiir Tercümesi Üzerine -Türkçede Prévert Şiiri Örneği- *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 143-160.

Yaşar, Hüseyin (1)

Yaşar, H. (2012). Guy de Maupassant'ın "Sicim"inden Refik Halit'in "Vehbi Efendi'nin Kuşkusu"na İzler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 233-256.

Yeşil, Fatih (1)

Yeşil, F. (2011). Bir Fransız Maceraperestin Savaş ve Diplomasiye Dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Alexander Bonneval) Lâyihaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 205-228.

Yıldız, Gültekin (1)

Yıldız, G. (2012). Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde *Ataşemiliterliğin* İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 239-265.

Yücel, İdris (1)

Yücel, İ. (2011). Yakın Şarkta Batı Nüfuzu Üzerine Bir Değerlendirme: Anadolu'daki Amerikan Misyon Hastaneleri (1880-1930). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 229-251.

Zengin, Erkan (1)

Zengin, E. (2010). Türk - Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 329-349.

2) Makale Adlarına Göre Alfabetik Dizin

8. Rusya Şarkiyatçıları Kongresi Tanıtım Yazısı

Cengiz, M. (2012). 8. Rusya Şarkiyatçıları Kongresi Tanıtım Yazısı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 269-272. [Tanıtım Yazısı]

12 Mart Romanlarında Dönemin İşçi Eylemleri

Fırat, H. (2009). 12 Mart Romanlarında Dönemin İşçi Eylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 37-54.

15-16. Yüzyıllarda Sivas Şehir Hayatı

Gürbüz, A. (2009). 15-16. Yüzyıllarda Sivas Şehir Hayatı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 55-62.

16. Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da “Resm-i Tapu” ve Öküz Fiyatlarına Dair Bazı Gözlemler

Koç, Y. (2012). 16. Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da “Resm-i Tapu” ve Öküz Fiyatlarına Dair Bazı Gözlemler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 139-148.

17. Yüzyılda Gaziantep’te Ailenin Yaşadığı Mekan: Ev (Özellikleri ve Fiyatları)

Kıvrım, İ. (2009). 17. Yüzyılda Gaziantep’te Ailenin Yaşadığı Mekan: Ev (Özellikleri ve Fiyatları). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 69-97.

18. Yüzyılda Ankara’da Âyanlık Mücadeleleri

Kaya, M. (2012). 18. Yüzyılda Ankara’da Âyanlık Mücadeleleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 119-138.

1829 Edirne Andlaşması’ndaki Tazminatlar Meselesi

Aslantaş, S. (2012). 1829 Edirne Andlaşması’ndaki Tazminatlar Meselesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 45-64.

2000-2010 Yılları Arasında Türkolojiye Hizmet Etmiş Akademisyenler İçin Hazırlanan Armağan Kitaplar Hakkında Bir Değerlendirme

Şahin, H. (2011). 2000-2010 Yılları Arasında Türkolojiye Hizmet Etmiş Akademisyenler İçin Hazırlanan Armağan Kitaplar Hakkında Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 167-183.

I. Abdülhamid’in İstanbul’daki İmar Faaliyetleri

Kocaaslan, M. (2013). I. Abdülhamid’in İstanbul’daki İmar Faaliyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 117-149.

I. Bakü Türkoloji Kurultayı Bildirilerinin Satır Aralarında Halk Bilimi Meseleleri

Qayıbov, S. (2013). I. Bakü Türkoloji Kurultayı Bildirilerinin Satır Aralarında Halk Bilimi Meseleleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 207-220.

XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları

Koç, Y. (2013). XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 147-159.

XVIII. Yüzyılın Vak'anüvis Şairi Âsım: Hayatı, Eserleri, Sanatı

Öztekin, Ö. (2013). XVIII. Yüzyılın Vak'anüvis Şairi Âsım: Hayatı, Eserleri, Sanatı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 207-229.

XIX. Yüzyıl Eğin (Kemaliye) Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tespitler

Gül, A. (2010). XIX. Yüzyıl Eğin (Kemaliye) Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tespitler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 195-238.

XX. Yüzyılın Başlarında Güney Kafkasya'da Ermeni İsyân ve Tedhiş Hareketleri

Mustafayev, B. (2013). XX. Yüzyılın Başlarında Güney Kafkasya'da Ermeni İsyân ve Tedhiş Hareketleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 187-206.

Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Eserlerinde Doğu-Batı Karşılaştırması ve Kültür Meselesi

Altıkulaç Demirdağ, R. (2010). Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Eserlerinde Doğu-Batı Karşılaştırması ve Kültür Meselesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 7-20.

Ahmet Yaşar Ocak'ın Eserlerinde İslâm ve Kimlik Meselesi

Kılıç, R. (2013). Ahmet Yaşar Ocak'ın Eserlerinde İslâm ve Kimlik Meselesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 103-116.

Alışveriş Merkezlerinin Kamusal Mekân Nitelikleri Üzerine Bir Değerlendirme: Ankara Panora Alışveriş Merkezi Örneği

Tekel, A. (2009). Alışveriş Merkezlerinin Kamusal Mekân Nitelikleri Üzerine Bir Değerlendirme: Ankara Panora Alışveriş Merkezi Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 141-154.

Ali Şir Nevai ve XVII. Yüzyıl Azerbaycan Lirik Şiiri

Kerimov, P. (2009). Ali Şir Nevai ve XVII. Yüzyıl Azerbaycan Lirik Şiiri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 57-67.

Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları

Aksoy, E. (2010). Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 7-38.

Almanya'daki Etnik Ekonomilere İşçi Göçü Olarak Ulus Ötesi Evlilikler

Şahin Kütük, B. (2012). Almanya'daki Etnik Ekonomilere İşçi Göçü Olarak Ulus Ötesi Evlilikler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 173-190.

Almanya'daki Türkler

Ergün, N. (2010). Almanya'daki Türkler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 255-262. [Tanıtım Yazısı]

Alpamış Destanında Baysın Kelimesinden Görünen Kurt Totemi

Oh, E. ve Joreyev, M. (2011). Alpamış Destanında Baysın Kelimesinden Görünen Kurt Totemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 149-157.

Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal

Bakırer, Ö. ve Caner, Ç. (2009). Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 13-30.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet

Şaman Doğan, N. ve Yazar, T. (2013). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 221-244.

Anılardan Hareketle İzmir'de 20. Yüzyıl Edebiyat Hayatı

Asan, N. (2012). Anılardan Hareketle İzmir'de 20. Yüzyıl Edebiyat Hayatı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 31-43.

Ankara Sancağı'nda Karakeçililerin Sosyo-ekonomik Vaziyeti

Köç, A. (2013). Ankara Sancağı'nda Karakeçililerin Sosyo-ekonomik Vaziyeti. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), (1620-1720) 151-175.

Anlatıbilimde Yazar Kavramı: Peygamberin Son Beş Günü

Topçu, H. (2013). Anlatıbilimde Yazar Kavramı: *Peygamberin Son Beş Günü*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 245-262.

Araba Sevdası: Rezaizade Mahmut Ekrem ve Halil Paşa Buluşması

Şahin Tekinalp, P. (2011). *Araba Sevdası: Rezaizade Mahmut Ekrem ve Halil Paşa Buluşması*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 185-204.

Ârifzâde Âsım'ın "Tuhfetü'z-zenân" Mesnevisi

Arslan, F. Ş. (2011). Ârifzâde Âsım'ın "Tuhfetü'z-zenân" Mesnevisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 45-74.

Artikulyatornie Bazı Korennih Tyurkskih Etnosov Yujnoy Sibiri

Cengiz, M. (2013). Artikulyatornie Bazı Korennih Tyurkskih Etnosov Yujnoy Sibiri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 265-268. [Tanıtım Yazısı]

Aydınlığın Peşinde: Tutunamayanlar ve Modernizmin Hasretleri

Kawulok, P. (2012). Aydınlığın Peşinde: Tutunamayanlar ve Modernizmin Hasretleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 113-132.

Azerbaycan Aşk Destanlarında Elmadan Doğuş Motifleri

Ceferova, F. (2009). Azerbaycan Aşk Destanlarında Elmadan Doğuş Motifleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 31-35.

Bağımsızlığının 20. Yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi

Bağırzade, Elşen Resul oğlu (2011). Bağımsızlığının 20. Yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 277-312. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Belçika'da Yaşayan Türk Kadınlarının Sosyal İş Yaşamındaki Konumları

Gelekçi, C. (2010). Belçika'da Yaşayan Türk Kadınlarının Sosyal İş Yaşamındaki Konumları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 133-148.

Belçika'daki Türk Çocuklarının Eğitim-Öğretim Yaşantılarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Ayrımcılığa Yönelik Görüşleri

Gelekçi, C. (2010). Belçika'daki Türk Çocuklarının Eğitim-Öğretim Yaşantılarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Ayrımcılığa Yönelik Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 163-194.

Belgrad-ı Dârü'l-Cihâd

Aslantaş, S. (2011). Belgrad-ı Dârü'l-Cihâd. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 13-37.

Bir Fransız Maceraperestin Savaş ve Diplomasıye Dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Alexander Bonneval) Lâyhaları

Yeşil, F. (2011). Bir Fransız Maceraperestin Savaş ve Diplomasıye Dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Alexander Bonneval) Lâyhaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 205-228.

Bir Kazıyacağıın Kanlı Geçmişinden

Bläsing, U. (2010). Bir Kazıyacağıın Kanlı Geçmişinden. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 21-40.

Bir Metafor ve/ya Gerçeklik Olarak "İslâm Rönesansı"

Güner, S. (2010). Bir Metafor ve/ya Gerçeklik Olarak "İslâm Rönesansı". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 149-166.

Birinci Dünya Harbi'nde Rumeli'nden Osmanlı Ordusuna Müslüman Gönüllü Katılımları

Saygılı, H. (2013). Birinci Dünya Harbi'nde Rumeli'nden Osmanlı Ordusuna Müslüman Gönüllü Katılımları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 231-255.

Coğrafya Merkezli Okuma Işığında Kadından Kentler

Garan, B. (2012). Coğrafya Merkezli Okuma Işığında Kadından Kentler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 87-111.

Coşkun Ertepinar'ın "Hatırlar mısın?" Şiirinin Ontolojik Tahlil Metoduyla İncelenmesi

Sarıçiçek, M. (2009). Coşkun Ertepinar'ın "Hatırlar mısın?" Şiirinin Ontolojik Tahlil Metoduyla İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 109-119.

Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Dergileri Veri Tabanı Projesi

Topçu, H. (2011). Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Dergileri Veri Tabanı Projesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 287-290. [Tanıtım Yazısı]

Cumhuriyet Tarihine Cumhuriyet'ten Bir Bakış: Necdet Evliyagil'in Gazete Yazıları

Demir, H. (2012). Cumhuriyet Tarihine Cumhuriyet'ten Bir Bakış: Necdet Evliyagil'in Gazete Yazıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 273-277. [Tanıtım Yazısı]

Çelebizâde Âsım Divanı

Demir, H. (2011). Çelebizâde Âsım Divanı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 451-453. [Tanıtım Yazısı]

Çepni, Çandır ve Okçulu Köyleri Örnekleminde Tahrir Defterlerine Dayalı Bir Mikro-Tarih Analizi

Çakmak, B. (2010). Çepni, Çandır ve Okçulu Köyleri Örnekleminde Tahrir Defterlerine Dayalı Bir Mikro-Tarih Analizi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 41-60.

Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milliyetlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikleri

Karlık, A. J. (2009). Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milliyetlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 63-90.

Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar)

Eliaçık, E. (2010). Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 253-254. [Tanıtım Yazısı]

Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Planlarında Türkiye'nin Bilim Politikası: 1990-2010 Dönemi

Çoban, S. (2010). Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Planlarında Türkiye'nin Bilim Politikası: 1990-2010 Dönemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 91-111.

Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar

Yaldız, F. (2013). Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 289-318.

**“Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları”
konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu**

Cengiz, M. (2012). “Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları” konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 275-280. [Tanıtım Yazısı]

Dillerin Katli

Cengiz, M. (2011). Dillerin Katli. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 459-464. [Tanıtım Yazısı]

Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti: Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım

Ergün, N. (2009). Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti: Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 161-164. [Tanıtım Yazısı]

Diyarbakır Voyvodalığı Aklâmı Malikânegileri Örneğinde XVIII. Yüzyılda Yatırımcıların Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme

Başarır, Ö. (2011). Diyarbakır Voyvodalığı Aklâmı Malikânegileri Örneğinde XVIII. Yüzyılda Yatırımcıların Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 39-61.

Doğu Türkçesine Ait Bir Botanik Lügatçesi

Berbercan, M. T. (2012). Doğu Türkçesine Ait Bir Botanik Lügatçesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), (35-56)

Ebüzzıya Tefik'in Derlediği Boşnakların Durûb-ı Emsâli ve Bunların Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye'deki Varlıkları

Dülger, E. (2013). Ebüzzıya Tefik'in Derlediği Boşnakların Durûb-ı Emsâli ve Bunların Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye'deki Varlıkları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 51-62.

Eothen: İngiliz Seyyah Alexander Kinglake'in Osmanlı Türkiyesine Ötekileştirici Bakışı

Karaduman, A. (2013). Eothen: İngiliz Seyyah Alexander Kinglake'in Osmanlı Türkiyesine Ötekileştirici Bakışı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 93-102.

Ermeni Ulusal Kimliğinde Ermeni Diasporası ve Geçmişin Kurgulanması

Sarı, Ö. ve Avcıoğlu, G. Ş. (2012). Ermeni Ulusal Kimliğinde Ermeni Diasporası ve Geçmişin Kurgulanması. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 207-218.

Eski Anadolu Türkçesinde Benzetme Yapıları

Oytun Altun, H. (2012). Eski Anadolu Türkçesinde Benzetme Yapıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 165-192.

Eski Türk Tul Geleneğinin Orta Asya ve Anadolu'daki Yansımaları

Eren, M. ve Alimov, R. (2013). Eski Türk Tul Geleneğinin Orta Asya ve Anadolu'daki Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 63-78.

“Eski Vatan” ile “Yeni Vatan” Arasında ya da Hem “İçeride” Hem de “Dışarıda” Olmak: Ceylanpınar'daki Afganistan'dan Göç Etmiş Özbeklerin Sosyal Bütünleşmesi

Ökten, Ş. (2010). “Eski Vatan” ile “Yeni Vatan” Arasında ya da Hem “İçeride” Hem de “Dışarıda” Olmak: Ceylanpınar'daki Afganistan'dan Göç Etmiş Özbeklerin Sosyal Bütünleşmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 167-184.

Eşeğin Gölgesi'nde Seyirci ve Haldun Taner'in Çoklu Eleştirisi

Altıkulaç Demirdağ, R. (2013). *Eşeğin Gölgesi'nde Seyirci ve Haldun Taner'in Çoklu Eleştirisi*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 7-16.

Ferhunde Kalfa'da Anlatım Tekniğinin Parçası Olarak Sembolleştirme

Öztürk, V. (2012). Ferhunde Kalfa'da Anlatım Tekniğinin Parçası Olarak Sembolleştirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 193-205.

Gagauz Türkülerinde Aşk ve Ölüm Motifleri

Arnaut, T. (2009). Gagauz Türkülerinde Aşk ve Ölüm Motifleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 5-20.

Garb'ın İlmîni Almak: Ziya Gökalp'te Bilimin Statüsü

Küçük, S. (2013). *Garb'ın İlmîni Almak: Ziya Gökalp'te Bilimin Statüsü*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 177-185.

Gazete Manşetlerinde Şike Haberlerinin Anlatım Dili

Alkayış, M. F. (2012). Gazete Manşetlerinde Şike Haberlerinin Anlatım Dili. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 7-29.

Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını

Çakmak, B. (2011). Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 63-90.

Geçmişin Yeniden İnşası: *Târîh-i Sultân Selîm Han* ve Tasvirleri

Değirmenci, T. (2013). Geçmişin Yeniden İnşası: *Târîh-i Sultân Selîm Han* ve Tasvirleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 63-82.

Guy de Maupassant'ın "Sicim"inden Refik Halit'in "Vehbi Efendi'nin Kuşkusu"na İzler

Yaşar, H. (2012). Guy de Maupassant'ın "Sicim"inden Refik Halit'in "Vehbi Efendi'nin Kuşkusu"na İzler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 233-256.

Günümüzde Karaman ve Hazar Türkleri

Yaman, G. (2010). Günümüzde Karaman ve Hazar Türkleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 443-448. [Tanıtım Yazısı]

Hâce Ahmed Yesevî ve Emir Timur Hakkında Bir Belge

Eraslan, K. (2010). Hâce Ahmed Yesevî ve Emir Timur Hakkında Bir Belge. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 353-438.

Halit Ziya'nın Öykülerinde Yazarın Merhameti Okuyucunun Vicdanı

Altıkulaç Demirdağ, R. (2012). Halit Ziya'nın Öykülerinde Yazarın Merhameti Okuyucunun Vicdanı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 23-33.

Hikâye Tekniği Bakımından Ömer Seyfettin'in "Beyaz Lale" Hikâyesi

Karabulut, M. (2013). Hikâye Tekniği Bakımından Ömer Seyfettin'in "Beyaz Lale" Hikâyesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 117-129.

İrk Bitig'in 40. İrki Üzerine Düşünceler

Ünal, O. (2010). İrk Bitig'in 40. İrki Üzerine Düşünceler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 233-242.

İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Metinlerarası İlişkiler

Karlıdağ, E. (2012). İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Metinlerarası İlişkiler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 101-117.

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Nazi Propagandası (Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarına Göre)

Doğaner, Y. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Nazi Propagandası (Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarına Göre). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 65-81.

Kadı Abdisetdar Cenknâmesi Üzerine Bir İnceleme

Şahin, H. İ. (2012). Kadı Abdisetdar Cenknâmesi Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 219-238.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Baniliğinde Ailesinin Yeri

Müderrişoğlu, M. F. (2013). Kanunî Sultan Süleyman'ın Baniliğinde Ailesinin Yeri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 187-206.

Kapalı Avlulu Bir Medrese: Uluborlu Gargılı Lala /Taş Medresesi

Şaman Doğan, N. (2009). Kapalı Avlulu Bir Medrese: Uluborlu Gargılı Lala /Taş Medresesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 121-140.

Karamanoğulları Dönemine Ait Bir Yapı: Konya Fakih Dede Türbesi

Şaman Doğan, N. (2009). Karamanoğulları Dönemine Ait Bir Yapı: Konya Fakih Dede Türbesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 91-108.

Karamanoğulları Medreselerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Ermenek Tol, Karaman Hatuniye / Melek Hatun ve Niğde Ak Medreseleri

Şaman Doğan, N. ve Bilget Fataha, E. (2011). Karamanoğulları Medreselerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Ermenek Tol, Karaman Hatuniye / Melek Hatun ve Niğde Ak Medreseleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 95-118.

Katalog Drevnetyurkskix Runičeskix Pamyatnikov

Cengiz, M. (2012). Katalog Drevnetyurkskix Runičeskix Pamyatnikov. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 259-268. [Tanıtım Yazısı]

Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi

Şaman Doğan, N. (2012). Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 191-214.

Kazak Tiyatrosunun Oluşumuna Genel Bir Bakış

Gücüyeter, B. (2013). Kazak Tiyatrosunun Oluşumuna Genel Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 79-92.

Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın

Gündoğdu, A. (2011). Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 399-417. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı

Beşirli, H. (2011). Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 313-331. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi Taçkapı Bezemeleri

Şaman Doğan, N. (2010). Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi Taçkapı Bezemeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 127-162.

Kosova Efsanesi

Uğurlu, M. (2011). Kosova Efsanesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 241-252.

Köroğlu Destanı'nın Batı Kolları Üzerinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Feyzioğlu, N. (2012). Köroğlu Destanı'nın Batı Kolları Üzerinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 57-86.

Krakov Yagiellon Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsünde 2000-2010 Yılları Arasında Türkoloji Çalışmaları

Filipowska, S. (2011). Krakov Yagiellon Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsünde 2000-2010 Yılları Arasında Türkoloji Çalışmaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 111-138.

Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname

Mişkiniene, G. (2011). Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 225-239.

Marshall Planı ve Milli Prodüktivite Merkezi'nin Kuruluşu

Kılınçkaya, D. (2013). Marshall Planı ve Milli Prodüktivite Merkezi'nin Kuruluşu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 131-146.

Masal Bilmecesi Bağlamında Türk Masallarında Bilmecesi Unsurları

Türkyılmaz, D. (2009). Masal Bilmecesi Bağlamında Türk Masallarında Bilmecesi Unsurları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 155-163.

Mimariye Yansıyan İmgeler: Önemli Bir Siyasi Kimlik ve Sanatsal Kişilik Olarak I. Mehmed (1413–1421) ve Eserleri

Gündüz, S. (2011). Mimariye Yansıyan İmgeler: Önemli Bir Siyasi Kimlik ve Sanatsal Kişilik Olarak I. Mehmed (1413–1421) ve Eserleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 149-172.

Modern Türk Romanında Şems-i Tebrizî ve Mevlâna Celeleddin-i Rûmî

Akpınar, S. (2011). Modern Türk Romanında Şems-i Tebrizî ve Mevlâna Celeleddin-i Rûmî. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 7-26.

Modernleşme Sürecinde Bireyin Elcilik Davranışının Aile Kontrol Düzeyi ile İlişkisi

Topses, M. D. (2009). Modernleşme Sürecinde Bireyin Elcilik Davranışının Aile Kontrol Düzeyi ile İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 119-142.

Moğolların İkinci Japonya Seferi: Kyushu 1281

Çınar, B. (2009). Moğolların İkinci Japonya Seferi: Kyushu 1281. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 37-55.

Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl Başlarında Üç Şerefeli Camii Vakfı

Orbay, K. (2011). Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl Başlarında Üç Şerefeli Camii Vakfı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 159-165.

Mükerrer Suçluların Sosyo-Kültürel Özellikleri: Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği

Topses, M. D. (2013). Mükerrer Suçluların Sosyo-Kültürel Özellikleri: Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 257-287.

Namık Kemal'in Mektuplarında Şiir, Tiyatro ve Gazete Üzerine Tenkitler

Şahin, V. (2010). Namık Kemal'in Mektuplarında Şiir, Tiyatro ve Gazete Üzerine Tenkitler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 211-232.

Od Anatolii po Syberię. Świat turecki w oczach badaczy [Anadolu'dan Sibirya'ya. Araştırmacıların Gözünde Türk Dünyası]

Kawulok, P. (2011). Od Anatolii po Syberię. Świat turecki w oczach badaczy [Anadolu'dan Sibirya'ya. Araştırmacıların Gözünde Türk Dünyası]. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 455-458. [Tanıtım Yazısı]

Orhan Pamuk'un Romanlarında Doğu-Batı İkilemi

Cengiz, S. (2010). Orhan Pamuk'un Romanlarında Doğu-Batı İkilemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 63-88.

Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu

Cengiz, M.; Özgün, T. O. ve Yaman, G. (2010). *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2010/2(13), 243-252.* [Tanıtım Yazısı]

Orta Asya'nın İrani Halkı Tacikler ve Bağımsızlığının 20. Yılında Tacikistan

Eker, S. (2011). Orta Asya'nın İrani Halkı Tacikler ve Bağımsızlığının 20. Yılında Tacikistan. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2011/2(15), 349-398.* [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan

Gürbüz, Y. E. (2011). Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2011/2(15), 419-447.* [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Ortadoğu'da Neler Oluyor Paneli

Özgün, T. O. (2011). Ortadoğu'da Neler Oluyor Paneli. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2011/1(14), 283-286.* [Tanıtım Yazısı]

Osmanlı Bosna'sının Avrupalı Mirası

Norman, Y. (2009). Osmanlı Bosna'sının Avrupalı Mirası. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2009/1(10), 99-108.*

Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları

Yıldız, G. (2012). Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2012/2(17), 239-265.*

Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları

Çetinkaya, Ü. (2010). Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2010/2(13), 61-89.*

Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamusalığın Oluşumu Sürecinde Kahvehanelerin Rolü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

Sankır, H. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamusalığın Oluşumu Sürecinde Kahvehanelerin Rolü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2010/2(13), 185-210.*

Osmanlı İmparatorluğu'nda Karantina Uygulaması ve Venedik Uluslararası Sıhhiye Konferansı

Doğan, G. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Karantina Uygulaması ve Venedik Uluslararası Sıhhiye Konferansı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 91-109.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba Kavramları Üzerine: Mistisizmden Sosyal Reforma

Bulmuş, B. (2013). Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba Kavramları Üzerine: Mistisizmden Sosyal Reforma. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 17-22.

Osmanlı İstanbul'unda Bulunan Bazı Müslim ve Gayrimüslim Mezarlıklarındaki Kimi Semboller

Delikgöz, Ö. ve Alıç, F. (2010). Osmanlı İstanbul'unda Bulunan Bazı Müslim ve Gayrimüslim Mezarlıklarındaki Kimi Semboller. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 113-131.

Osmanlı Kültüründe Kadın Süs Malzemelerinin Edebiyata Yansımaları

Çetinkaya, Ü. (2010). Osmanlı Kültüründe Kadın Süs Malzemelerinin Edebiyata Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 89-126.

Osmanlı Söyleminde Birinci Vehhâbî-Suûdî Hareketi (1744/45-1819)

Güner, S. (2012). Osmanlı Söyleminde Birinci Vehhâbî-Suûdî Hareketi (1744/45-1819). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 83-100.

Osmanlı-Yunan Krizi ve 1869 Paris Konferansı

Pınar, H. (2012). Osmanlı-Yunan Krizi ve 1869 Paris Konferansı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16),133-172.

Osmanlıların Modern Teknoloji ile Karşılaşması: Elektrik Örneği

Küçük, S. (2013). Osmanlıların Modern Teknoloji ile Karşılaşması: Elektrik Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 161-185.

Ölü Bir Deniz Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım

Ergün, N. (2011). *Ölü Bir Deniz* Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 119-135.

Özbek Hanlığı'nın (1499-1599) Kültür Basamaklarındaki İlk Seçkinler: Bir Biyografi Denemesi

Altier, S. (2011). Özbek Hanlığı'nın (1499-1599) Kültür Basamaklarındaki İlk Seçkinler: Bir Biyografi Denemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 255-275. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Panislamizm'den Büyük Asyacılaşma Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya

Özgün, T. O. (2010). Panislamizm'den Büyük Asyacılaşma Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 439-442. [Tanıtım Yazısı]

Polonya Arşivlerinden Archiwum Głównie Akt Dawnych (AGAD) ve Osmanlı Tarihine Dair Belge Koleksiyonları

Topaktaş, H. (2012). Polonya Arşivlerinden Archiwum Głównie Akt Dawnych (AGAD) ve Osmanlı Tarihine Dair Belge Koleksiyonları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 215-222.

Prof.Dr. Bilge Ercilasun Armağanı

Hatipoğlu, S. (2010). Prof.Dr. Bilge Ercilasun Armağanı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/2(13), 263-268. [Tanıtım Yazısı]

Recognising the Other: Identities in Conflict at Gallipoli

Karaduman, A. (2011). Recognising the Other: Identities in Conflict at Gallipoli. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 139-147.

Semer kand Sarayı'ndan Tarihe Bir Bakış: Mes'ud Bin Usman Kuhistâni'nin Tarih-i Ebu'l Hayr Han'ındaki Minyatürler

Altier, S. (2013). Semer kand Sarayı'ndan Tarihe Bir Bakış: Mes'ud Bin Usman Kuhistâni'nin Tarih-i Ebu'l Hayr Han'ındaki Minyatürler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 7-24.

Sivas Ağa Sınıfının Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir İnceleme (1780-1831)

Karademir, Z. (2011). Sivas Ağa Sınıfının Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir İnceleme (1780- 1831). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 183-210.

Sosyo-Kültürel Yapı ve Kültür Coğrafyası Kavramları Üzerine Yapılandırıcı Bakış Açısından Model Önerileri

Uluocak, Ş. (2011). Sosyo-Kültürel Yapı ve Kültür Coğrafyası Kavramları Üzerine Yapılandırıcı Bakış Açısından Model Önerileri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 253-278.

Soyotica

Sarı, İ. (2012). Soyotica. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 269-273. [Tanıtım Yazısı]

Spora Katılımda Toplumsal Fayda: Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi Öğrencileri Örneği

Bulgu, N. (2013). Spora Katılımda Toplumsal Fayda: Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 25-45.

Sultan Türbelerindeki Simgesellik: Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Beyliği Örnekleri

Gündüz, S. (2010). Sultan Türbelerindeki Simgesellik: Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Beyliği Örnekleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 237-272.

Şark Meselesinden Bir Kesit: Osmanlı-Rus İlişkilerinde Eflâk-Boğdan Meselesi (1864-1865)

Kapıcı, Ö. (2013). Şark Meselesinden Bir Kesit: Osmanlı-Rus İlişkilerinde Eflâk-Boğdan Meselesi (1864-1865). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 83-116.

Şiir Tercümesi Üzerine -Türkçede Prévert Şiiri Örneği-

Yasa, Ş. A. (2009). Şiir Tercümesi Üzerine -Türkçede Prévert Şiiri Örneği- *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 143-160.

Tahtacılar'da Bir Göç Töreni: Ocak Ayırma

Kumartaşlıoğlu, S. (2011). Tahtacılar'da Bir Göç Töreni: Ocak Ayırma. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 211-224.

Tarih Metodolojisi Çalışmalarına Bir Katkı: Michael Postan ve Tarihçilik Anlayışı

Çatal, B. (2013). Tarih Metodolojisi Çalışmalarına Bir Katkı: Michael Postan ve Tarihçilik Anlayışı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 39-49.

The Alp (Hero) and The Monster in Beowulf and The Book of Dede Korkut

Tafllı Düzgün, H. (2009). The Alp (Hero) and The Monster in Beowulf and The Book of Dede Korkut. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 109-117.

The Discoursal Features of the Turkish Legislative Language: A Comparative Study

Özyıldırım, I. (2010). The Discoursal Features of the Turkish Legislative Language: A Comparative Study. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 273-300.

The Gateway to the East: Byron's Fabulation of Istanbul in an Oriental Context

Umunç, H. (2012). The Gateway to the East: Byron's Fabulation of Istanbul in an Oriental Context. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 223-231.

The Influence of Vowel Harmony on Turkish Speakers Learning an Artificial Language

Altan, A. (2011). The Influence of Vowel Harmony on Turkish Speakers Learning an Artificial Language. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 27-44.

The Nasreddin Hodja in the 19th Century United States Literature: Meanings Past and Lessons Present

Anderson, R. (2009). The Nasreddin Hodja in the 19th Century United States Literature: Meanings Past and Lessons Present. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/1(10), 5-11.

The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia

Develi, T. O. (2011). The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 279-282. [Tanıtım Yazısı]

Türk - Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar

Zengin, E. (2010). Türk - Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 329-349.

Türk Edebiyatı Tarihi I-IV

Şahin, H. (2013). Türk Edebiyatı Tarihi I-IV. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 269-272. [Tanıtım Yazısı]

Türk-Japon İlişkileri ve Japon Kültürü Etkinliği

Uçmaz, M. (2011). Türk-Japon İlişkileri ve Japon Kültürü Etkinliği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 291-292. [Tanıtım Yazısı]

Türken in der Bundesrepublik Deutschland: Demographische Struktur der Türkischen Gesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland

Çelikleş Ekti, M. (2009). Türken in der Bundesrepublik Deutschland: Demographische Struktur der Türkischen Gesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009/2(11), 21-35.

Türkiye Selçukluları Dönemine Ait İki Askerî İstilah: “Leşker-i Kadim” ve “Leşker-i Hadis” Tabirleri Üzerine

Göksu, E. (2011). Türkiye Selçukluları Dönemine Ait İki Askerî İstilah: “Leşker-i Kadim” ve “Leşker-i Hadis” Tabirleri Üzerine. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 137-147.

Türkiye’de 2001-2009 Yılları Arasındaki Boşanma Eğilimleri

Meder, M. ve Gültekin, M. (2012). Türkiye’de 2001-2009 Yılları Arasındaki Boşanma Eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/2(17), 149-164.

Türkiye’de Konar Göçerlerin Sosyo-tarihsel Yapıları

Büyükcın Sayılır, Ş. (2013). Türkiye’de Konar Göçerlerin Sosyo-tarihsel Yapıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/2(19), 23-38.

Türkiye’de Yüksek Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Eğitimlerinden Sonra Ülkelerindeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumları

Beşirli, H. (2010). Türkiye’de Yüksek Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Eğitimlerinden Sonra Ülkelerindeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 39-62.

Türkiye’deki Akademisyenlerin Küresel Bilgi Üretme ve Yaymadaki Konumları

Avcioğlu, G. Ş. (2011). Türkiye’deki Akademisyenlerin Küresel Bilgi Üretme ve Yaymadaki Konumları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 75-94.

Türkmen Edebiyatı: Onsekizinci Yüzyıldan Bağımsızlık Dönemine

Çonoğlu, S. (2011). Türkmen Edebiyatı: Onsekizinci Yüzyıldan Bağımsızlık Dönemine. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 333-347. [Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Dosyası]

Üniversite Öğrencilerinin 2002 Dünya Kupasına Katılan Ülkelere Yönelik Tutum ve Önyargıları İkinci Araştırma

Sağlam, S. (2010). Üniversite Öğrencilerinin 2002 Dünya Kupasına Katılan Ülkelere Yönelik Tutum ve Önyargıları İkinci Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/1(12), 301-327.

Üniversite Öğrencilerinin Mobil Teknoloji Kullanımı: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Örneği

Çakmak, T. ve Yalçın, H. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Mobil Teknoloji Kullanımı: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013/1(18), 47-61.

Yakın Şarkta Batı Nüfuzu Üzerine Bir Değerlendirme: Anadolu'daki Amerikan Misyon Hastaneleri (1880-1930)

Yücel, İ. (2011). Yakın Şarkta Batı Nüfuzu Üzerine Bir Değerlendirme: Anadolu'daki Amerikan Misyon Hastaneleri (1880-1930). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/2(15), 229-251.

Yeni Çağın Matematik Yöntemi

Güzel, C. (2011). Yeni Çağın Matematik Yöntemi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/1(14), 173-181.

Western Style Royal/National Anthems of the Ottoman Empire: Tracing Resistance to Constitutional Monarchy

Akıllı, S. (2012). Western Style Royal/National Anthems of the Ottoman Empire: Tracing Resistance to Constitutional Monarchy. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1(16), 7-22.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (HÜTAD)

Amaç ve Kapsam

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 2004 Güz döneminden itibaren yayımlanan, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün yayın organıdır. Dergi hakemli, süreli ve yerel nitelikte olup, disiplinler arası bir yaklaşımla Türklük bilimi alanı ile bağlantılı sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. içerikli, tarihsel veya çağdaş konularda özgün nitelikte, kuramsal ve/veya uygulamalı araştırma ve incelemelere yer verir. Kısaltılmış adı HÜTAD olan dergi, Bahar ve Güz sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.

Değerlendirme

Yayımlanmak üzere gönderilen yazılardan Yayın Kurulunun ön değerlendirmesi sonucunda uygun bulunanlar, incelenip raporlandırılmak üzere iki alan uzmanına gönderilir. Her iki raporun da olumlu olduğu durumlarda yazı dergiye kabul edilir; raporlardan biri olumsuz ise, üçüncü bir uzmanın görüşüne başvurulur. Hakkında iki olumsuz rapor düzenlenmiş yazılar, dergide yer alamaz. Yazarların, Yayın Kurulu veya uzmanların eleştiri, değerlendirme ve önerilerini dikkate almaları beklenir; ancak yazarlar da raporları inceleyip kendi görüşlerini bildirme hakkına sahiptir. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Genel Kurallar

İletişim: Yazarlar, her türlü haberleşmeyi aşağıdaki adresle yapmalıdır.

Hacettepe Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Beytepe Yerleşkesi 06532, Ankara.

Tel: + 90.312.2976771-72

Belgeç: + 90.312.2977171

E-posta: hutad@hacettepe.edu.tr / hacettepehutad@gmail.com

HÜTAD Genel Ağ Sayfası: <http://hutad.hacettepe.edu.tr>

Yazarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Yazılar, hutad@hacettepe.edu.tr veya hacettepehutad@gmail.com e-posta adresine gönderilmelidir. Yazarların görev yaptığı kurum, unvan ve iletişim bilgileri belirtilmelidir. Özel çeviri yazı içeren metinlerde kullanılan yazı tipleri de (PC uyumlu) e-posta iletisine eklenmelidir.

HÜTAD'a gönderilen yazıların daha önce yayımlanmamış olması ya da aynı anda başka bir yayın organına gönderilmemesi gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulan bildiriler, ayrıca belirtilmek ve daha önce yayımlanmamış olmak koşuluyla kabul edilebilir.

Başlık: 12 sözcüğü geçmemeli, koyu ve büyük harflerle yazılmalı, ikinci dildeki karşılığı baş harfleri büyük olmak üzere koyu ve küçük harflerle İngilizce özetin öncesinde yer almalıdır.

Yazar Adı: Başlığın altında ortada, soyadı büyük harflerle koyu ve italik yazılmalı.

Özet/Abstract: En az 100 en çok 200 sözcük arasında ve yazının özünü verecek tarzda hazırlanmalıdır. Özet içinde alıntı, kaynak, şekil, çizelge vb. bulunmamalıdır. Her yazı için Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki özet hazırlanmalıdır; ancak yazılar bu dillerden farklı bir dilde hazırlanmış ise ilgili dilde üçüncü bir özete yer verilmelidir. Özetler içerik yönünden birbirinin aynı olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Özetin hemen altında en az 5, en fazla 10 anahtar sözcük verilmelidir. Anahtar sözcükler Türkçe, İngilizce ve varsa üçüncü dilde hazırlanmalıdır.

Makale Metni: Yazılar genişliği 16,5 cm yüksekliği 23,5 cm boyutundaki kağıtlara bilgisayarda tek satır aralıkla ve 11 punto yazılmalı, sayfa kenarlarından 2'şer cm. boşluk bırakılmalı ve ikinci sayfadan başlayarak (başlık sayfası birinci sayfa olarak dikkate alınmak kaydıyla) sayfa numarası verilmelidir. Yazılar ortalama 10.000 kelimeyi geçmemeli, MS Word programında ve Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile yazılmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır.

Kaynak Gösterme: Alıntılar ve atıflar için kaynak verme, dipnot şeklinde değil, metin içinde kısa atıf sistemi kullanılarak, yani (Tekin, 1988, s. 68), (Davletov, 2008, ss. 83-85) şeklinde gösterilmeli ve kaynaklar, yazı sonunda, alfabetik düzende tam künye hâlinde sıralanmalıdır. Elektronik kaynaklar kullanıldığında erişilme tarihi kesinlikle belirtilmelidir.

Makale Örneği

Çınar, B. (2008). Teşbih (Benzetme) Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 129-142.

Kitap Örneği

Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK.

Eckmann, J. (2003). Çağatayca. O. F. Sertkaya (Haz.), *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TDK.

Çeviri Kitap

Assman, J. (2001). *Kültürel Bellek* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yabancı Dilde Kitap

Dadrian, V.N. (2004). *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*. the USA: Berghahn Books.

Editörlü Kitaptan Bir Bölüm

McGowan, B. (1995). The Age of The Âyâns, 1699-1812. *An Economic and Social History of The Ottoman Empire, 1300-1914*, (H. İnalcık and D. Quataert, Ed.) içinde (ss. 639-757). Cambridge.

Yüksek Lisans, Doktora Tez Örneği

Üstündağ, N. (2004). *Osmanlı Toplum ve Devlet Yapısının Dönüşümü Sürecinde Balkanlarda Âyanlık (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Elektronik Kaynak Örneği

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. TDK, 23 Temmuz 2012 tarihinde tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=gibi&hng=tam adresinden erişildi.

Alıntılar: Üç satır ve daha az alıntılar satır arasında ve tırnak içinde, üç satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok halinde, 10 puntoyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.

Dipnot: Kaynak gösterme dışında kalan ve makalenin ana konusu ile dolaylı bağlantısı olan açıklamalar, birden başlayarak dipnot kullanmak suretiyle yapılabilir. Dipnotlar verildiği sayfanın altında 10 puntoyla yazılmalıdır.

Tablo ve Şekiller: Her tablo, tablo numarası ve adını içeren bir başlık taşımalıdır. Gerekliyse, semboller için yapılacak açıklamalar tablonun hemen altında gösterilmelidir. Şekil açıklamaları numaralandırılmalı ve sırasıyla dizilmelidir. Hazırlanan tablo ve şekiller belirtilen sayfa boyutlarını aşmamalı ve metin içerisinde yer alacakları bölüme düzgün bir şekilde yerleştirilmelidir.

Yayına konulacak resimlerin profesyonel nitelikte çizim veya fotoğraflar olması gerekir. Şekil sayısı, yazar ve "konu" her şeklin altında açık bir biçimde belirtilmelidir. Elektronik ortamdaki siyah/beyaz iki renkli ve renkli resimlerin ölçüleri verildikten sonraki son çözünürlüğünün 300 dpi, çizgi çizimlerinin ise 800-1200 dpi olması gerekir. Yazıya konulan resimler .gif veya .jpeg formatlarında olmalıdır.

Dil ve Yazım

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nin dili Türkiye Türkçesidir, fakat Yayın Kurulu uygun gördüğü takdirde derginin üçte biri oranında başta Türk Dilleri olmak üzere İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça yazılara da yer verebilir. Türkiye Türkçesi ile yazılan makalelerin, yazım kuralları bakımından Türk Dil Kurumunun yürürlükteki Yazım Kılavuzu'na uygun olması gerekir.

Telif Hakkı

Yazar, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*'nde yayımlanmış yazısının telif hakkını Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsüne devretmiş olduğunu kabul eder. Dergide yayımlanan yazıların, yayıncının yazılı izni olmadan, tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Dergide yer alan yazılar, resim ve şekiller, üçüncü şahıslar tarafından ancak, kaynak gösterilmek suretiyle alıntılanabilir. Resim, tablo, şekil ve benzerlerinin çoğaltılması için gerekli iznin sağlanması yazarın sorumluluğundadır.

HACETTEPE UNIVERSITY
JOURNAL OF TURKISH STUDIES

Aim and Scope

Hacettepe University Journal of Turkish Studies, which has been published since 2004, is a media organ of the Institute of Turkish Studies at Hacettepe University. The Journal which is refereed, periodic and local, inventively includes theoretic and/or practical studies and researches in the fields of social, cultural, economical, political etc. content and historical or contemporary issues related with Turcology with an interdisciplinary approach. The Journal whose abbreviation is HUTAD, is published twice a year as Spring and Fall issues.

Evaluation

The articles to be sent for publishing which are approved as a result of the pre-assessment of the Editorial Board are submitted to two referees who are the experts of their subjects, in order to be analysed and reported. In the case that the two reports are found to be positive, the article is accepted to the journal; if one of the reports is negative, a third expert's opinion is asked for. Those articles which have two negative reports are not accepted to the journal. The authors are expected to take the criticism, evaluation and advice of the Editorial Board and the experts into consideration; however, the authors have the right to analyse the reports and declare their own points of view. Whether the articles that have been sent to the journal are published or not, they are not returned. The responsibility of the opinions in the articles published belongs to the authors.

General Rules

Contact: Authors should make all kinds of communications with the following address:

Hacettepe University

Institute of Turkish Studies

Beytepe Campus 06532 Ankara

Tel: + 90.312.2976771-72

Fax: + 90.312.2977171

E-mail: hutad@hacettepe.edu.tr / hacettepehutad@gmail.com

HUTAD Web Page: <http://hutad.hacettepe.edu.tr>

The Points to be Considered by the Authors

The articles should be sent to the e-mail address hutad@hacettepe.edu.tr or hacettepehutad@gmail.com. The institutions for which the authors work, their titles and contact information should be indicated. The type fonts (PC –compliant) used in the texts that consist of special translation writings should be added to the e-mail message.

It's essential that the articles sent to HUTAD have not been previously published or should not be sent to another media organ. The notices presented in a scientific convention can be accepted under the condition that they will be separately stated and have not been published before.

Title: It should not be over 12 words, should be written with bold and capital letters, the words equaled to the second language should be included in advance of the English abstract with bold and small letters whose initials are to be capitals.

Author's Name: The name with the surname in bold and italic capitals should be written in the middle under the title.

Abstract: It should be prepared at least between 100 and 200 words and in a way that reflects the article's content. In the abstract, there should not be any quotation, source material, form, chart etc.. Two abstracts should be written in both Turkish and English for each article; however, if the articles have been prepared in a different language apart from these languages, there should be a third abstract in relevant language. The abstracts should be the same as one another in terms of the content.

Key words: At least 5, at most 10 key words are to be given following the abstract. The key words should be written in Turkish, English and in a third language if any.

Article Text: The texts should be typed on the papers whose width is 16,5 cm and height is 23,5 cm in a single-spaced way and with 11 point size, and there should be a 2cm space from the page sides and page number is to be given beginning from the second page (considering the title page as the first page). The texts should not include words more than 10.000 and they should be typed through the MS Word program and with Times New Roman or another typeface similar to it. At the beginning of the paragraphs the tab key and between the paragraphs the enter key should not be used.

Citation/Bibliography: Citation for quotations and references should be shown using the short citation system in the text, in other words (Tekin, 1988, s. 68), (Davletov, 2008, ss. 83-85), not in a footnote style and the bibliography should be arranged at the end of the article in alphabetical order and with the whole tag. When electronic source materials are used, the date accessed should definitely be indicated.

For Article

Çınar, B. (2008). Teşbih (Benzetme) Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 129-142.

For Books

Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK.

Eckmann, J. (2003). Çağatayca. O. F. Sertkaya (Ed.), *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TDK.

Translated Books

Assman, J. (2001). *Kültürel Bellek* (A. Tekin, Trans.). İstanbul: Ayrıntı Publishing.

Books in a Foreign Language

Dadrian, V.N. (2004). *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*. the USA: Berghahn Books.

Part from Edited Books

McGowan, B. (1995). The Age of The Âyâns, 1699-1812. *An Economic and Social History of The Ottoman Empire, 1300-1914*, (H. İnalcık and D. Quataert, Ed.) (ss. 639-757). Cambridge.

For Master and PhD Thesis

Üstündağ, N. (2004). *Osmanlı Toplum ve Devlet Yapısının Dönüşümü Sürecinde Balkanlarda Âyanlık (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)*. Unpublished Master Thesis, Hacettepe University, Ankara.

Elektronik Sources

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. TDK, retrieved: 23 July 2012
tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=gibi&hng=.

Quotations: Three-lined and less quotations should be given between the lines and in inverted commas whereas the quotations longer than three line should be written by leaving 1 cm from both right and left sides of the line, in a block with point size 10 and in a single-spaced way.

Footnote: The statements apart from the citation which have a direct connection with the article's main topic, can be made through footnote beginning from the first number. The footnotes should be written in point size 10 and on the page that they are given.

Tables and Graphics: Each table should have a table number and a title including its name. If it's necessary, the explanations for the symbols should be shown right under the table. The graphic explanations should be numbered and arranged in order. The tables and the graphics that are prepared should not exceed the signified page sizes and they should be properly put in the sections that they will take place in the text.

It is required that the pictures to be published should be the professional drawings or photographs. The number of graphics, the author and the 'topic' should be clearly pointed out following the each graphic. Their last resolution is to be 300dpi and line drawings should be 800-1200 dpi after giving the sizes of the two-colored-white/black-and colorful pictures in the electronic environment. The pictures added to the article are required to be in the .gif and .jpeg formate.

Language and Writing

The language of *Hacettepe University Journal of Turkish Studies* is Turkish of Turkey, but as long as the Editorial Board finds it acceptable, the articles in particularly Turkic Languages, and English, French, German and Russian are allowed to take place in the one third of the journal. The articles written in Turkish of Turkey ought to be befitted to Spelling Dictionary by Turkish Language Agency in terms of spelling rules.

Copyright

The author agrees that he/she has transferred the copyright of his/her published article to *Hacettepe University Journal of Turkish Studies*. The complete or a part of the articles that are published in the journal can not be copied without the written permission of the publisher. The writings, pictures and shapes can be quoted by the third parties provided that they will give reference. Enabling permission for the copy of the pictures, tables, shapes and etc. are in the author's responsibility.

